Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№4 (52), 2016 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. **Қ.Қ. Жампеисова**

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакция алқасы:
акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.
Г.П. Новикова (Ресей),
филос.ғ.д., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Жапония),
акад., п.ғ.д., проф.
Е.В. Андриенко (Ресей),
п.ғ.д., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. п.ғ.к. **Р.С. Гуревич** (Украина),
п.ғ.к., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Қырғызстан),
п.ғ.д., проф. **Н.Н. Хан,**
п.ғ.д., проф. **С.М. Кенесбаев,**
п.ғ.д., проф. **Р.А. Джанабаева,**
п.ғ.д., проф. **А.Д. Кайдарова,**
п.ғ.д., проф. **С.Т. Иманбаева,**
п.ғ.д., доц. **Г.С. Саудабаева,**
п.ғ.к., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
п.ғ.к., проф. **С.И. Калиева,**
п.ғ.к., доц. **С.С. Жумашева,**
филол.ғ.к., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 27.01.2017 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 39,2 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 8

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е
C o n t e n t

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Береговая О.А., Акбаева Г.Н. Перспективы интеркультурного диалога в образовании …….. 7
Beregovaya O.A., Akbayeva G.N. Prospectives of intercultural dialogue in education

Джердималиева Р.Р., Ахметова А.К. Проблему о принципах совершенствования педагогической техники учителя музыки……... 13
Dzherdimalieva R.R., Akhmetova A.K. The problem of improving the pedagogical principles of the art of music teachers

Куратова О.А., Дабылтаева Р.Е. Акмеологический подход как необходимое условие повышения качества образования 16
KuratovaO.A., Dabiltaeva R.E. The acmeological approach as a necessary condition for improving the quality of education

Манкеш А.Е., Абилбакиева Ғ.Т. Білім беруді ақпараттандыру жағдайында мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының мамандарын дайындау..... 20
Mankesh A.E, Abilbakieva G.T. Preparation of specialists of preschool educational institutions in conditions of informatization of education

Нуршаихова Ж.А., Кильдюшова И.В. Моделирование глагольного предложения в целях обучения 25
Nurshaikhova Zh.A., Kildyushova I.V. Modeling of the verbal sentence for language training

Испамбетова Г.А., Алимханов Е.А., Сабырбекова Л.А., Үсейн Е.М. Инклюзивті білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттер үшін «кедергісіз ортаны» құрудың рөлі..... 31
Ispambetova G.A., Alimkhanov Y.A., Sabyrbekova L.A., Usein E.M. The role of creating a «barrier-free environment» for students with disabilities in terms of inclusive education

Ильина Т.А. Педагогический процесс и специфика его организации в исправительных учреждениях..... 36
Ilina T. Pedagogical process and the specific of its organization in the correctional institution

Саудабаева Г.С., Айтбаева М.А. Колледж оқушыларының танымдық қызметін белсендендіруде тиімді тәсілдерді таңдау..... 42
Saudabayeva G.S., Aitbaeva M.A. Selegting the optimal approaches to enhance the cognitive activity of college students

Сураганова А.К., Букабаева Б.Е. Проблемно-диалогическое обучение иноязычному общению..... 46
Suraganova A., Bukabayeva B.E. Problem – dialogic teaching

Абдрахимова Г.Б., Уалиева С.А. Әлеуметтік - мәдени құзіреттің мәдениетаралық құзірет процесінде алатын орны..... 50
Abdrakhimova G.B., **Ualijewa S.** This article focuses on the socio-cultural competence in intercultural communication

Байчинов Р.Т., Коккозева К.Ш. Особенности логопедической работы при афферентной моторной афазии (библиографический обзор)..... 54
Baichinov R., Kokkozeva K. The features of logopedic work with motor aphasia at the period after an apoplectic attack(a bibliographic review)

Билялова Ж.Т., Абыканова Б.Т., Садирбекова Д.Қ. Логикалық мәдениетті қалыптастыру – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы..... 58
Bilyalova Zh., Abykanova B., Sadirbekova D. The formation of logical culture as a means of developing functional literacy of students

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки», №4 (52), 2016 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. **К.К. Жампеисова**

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф. **Г.П. Новикова** (Россия),
д.филос.н., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Япония),
акад., д.п.н., проф. **Е.В. Андриенко** (Россия),
д.п.н., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. к.п.н. **Р.С. Гуревич** (Украина),
к.п.н., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Кыргызстан),
д.п.н., проф. **Н.Н. Хан,**
д.п.н., проф. **С.М. Кенесбаев,**
д.п.н., проф. **Р.А. Джанабаева,**
д.п.н., проф. **А.Д. Кайдарова,**
д.п.н., проф. **С.Т. Иманбаева,**
д.п.н., доц. **Г.С. Саудабаева,**
к.п.н., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
к.п.н., проф. **С.И. Калиева,**
к.п.н., доц. **С.С. Жумашева,**
к.филол.н., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2016

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 27.01.2017.
Формат 60x84 1/8.
Объем 39,2 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 8

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Садыкова Ж.Л. Систематичность и последовательность в обучении физического воспитания учащейся молодежи..... 63
Sadykova Zh. L. Regularity and consistency in teaching physical culture of students

Койтасова Г.А., Шаяхметова Д.Б. Использование культурологического аспекта интернет-коммуникации в современной системе иноязычного образования……..... 69
Koitassova G.A., Shayakhmetova D.B. The use of the culturological aspect of internet communication in the modern system of foreign language education

Шаяхметова Д.Б. Концептуальные основы формирования поликультурной языковой личности впроцессе иноязычного образования..... 73
Shayakhmetova D.B. Conceptual bases of formation of multicultural linguistic personality in the process of foreign language education

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

Жампеисова К.К. К вопросу о сущности педагогического менеджмента как специфического вида управленческой деятельности..... 79
Zhampeisova K.K. To Question about essence of pedagogical management as specific type of administrative activity

Джексембекова М.И. Обновление престижа системы высшего опережающего образования..... 83
Dzheksembekova M.I. Upgrade the prestige of higher advanced education system

Иманбаева С.Т. Құзырлылық және кәсіби рефлексия болашақ маманның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде..... 88
Imanbayeva S.T. Pedagogical competence as a result of professional readiness of the future teacherr

Колумбаева Ш.Ж. Условия и факторы формирования профессионального самопознания будущего учителя..... 92
Kolumbayeva Sh. Conditions and factors of formation of profes-sional self-knowledge of future teachers

Игібаева А.К., Дүйсенбаева А.Т. Болашақ мамандардың субьектілігін дамытудың педагогикалық шарттары..... 96
Igibayeva A.K., Dyusenbayeva A.T. Pedagogical conditions of development of subjectivity of future experts

Алметов Н.Ш., Бримкулова А.Д. Содержание курса Педагогики в магистратуре: функциональный подход к проектированию..... 101
Almetov N.Sh., Brimkulova A.D. The course content of the high school pedagogy: the functional approach to designing

Tokhmetov A., Tusiphan K. Using testing as a form of educational technology……..... 105
Тохметов А.Т., Тусыпхан К. Использование тестирования как формы образовательной технологии

Салыбекова Н.Н., Кужантаева Ж.Ж., Басым Е., Шілдебаев Ж.Б., Сержанова А.Е. Инновациялық білім беру жүйесін қалыптастыруда ақпараттық-молекулалық білім беру әдістерін биолог мамандарын дайындауда қолдану..... 110
Salybekova N.N., Kuzhantaeva Zh., Basim E., Shildibaev Zh.B., Serzhanova A.E. Use of molecular information and teaching methods in the formation of innovation and educational systems in the preparation of specialists biologists

Галиев Т.Т., Кайкенова Ж.К., Кульгильдинова Т.А. Актуализация системного подхода и его внедрение в учебный процесс..... 115
Galiev T.T., Kaykenova ZH. K., Kulgildinova T.A. Actualization of the systematic approach and its implementation into the educational process

Abai Kazakh National Pedagogical University

KHABARSHY-VESTNIK-THE HERALD

of Pedagogical sciences
№4 (52), 2016 y.

Periodicity: Four issues per year
Since 2001

Editor-in-chief:
Doctor of pedagogical sciences, professor:
K.K. Zhampeisova

Deputy editor-in-chief:
Candidate of pedagogical sciences, professor:
S.G. Tazhbayeva

Editorial board:
Academician, Doctor of psychology, professor **G.P. Novikova** (Russia)

Doctor of philosophy, professor:
F.Valkenherst (Germany)
PhD **Ninomiya Takasi** (Japan)
Academician, Doctor of pedagogical sciences, professor **E.V.Andrienko** (Russia)
Doctor of pedagogical sciences, professor **N.P. Shishlinkova** (Hakasiya)
Academician, candidate of pedagogical sciences, professor **P.S.Gurevich** (Ukrane)
Candidate of pedagogical sciences, professor **P.T. Sulaimanova** (Kyrgizstan)
Doctor of pedagogical sciences, professor **N.N. Han,**
Doctor of pedagogical sciences, professor **S.M. Kenesbayev,**
Doctor of pedagogical sciences, professor **P.A. Dzhanabaeva,**
Doctor of pedagogical sciences, professor **A.D. Kaidarova,**
Doctor of pedagogical sciences, professor **S.T. Imanberdiev,**
Doctor of pedagogical sciences, professor **G.S. Saudabayeva,**
Candidate of pedagogical sciences, professor **Sh.Zh. Kolumbayeva,**
Candidate of pedagogical sciences, professor **S.I. Kalieva,**
Candidate of pedagogical sciences, professor **S.S. Zhumasheva,**
Candidate of philological sciences, docent **B.E. Bukabayeva**

© Abai Kazakh National Pedagogical University,2016

Registered: The Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan May 8, 2009 № 10104-J

Signed Print: 27.01.2017
Format: 60x84 1/8.
The volume of publications in printed sheets: 39,2
Circulation: 300 Order: 8
050010 Almaty c.
13 Dostyk av., Abai KazNPU
'Ulagat' Publishing House Abai KazNPU

Турмамбеков Т.А., Раманкулов Ш.Ж., Шектибаев Н., Досымов Е., Беркинбаев М., Мадиярова А. Атом ядросының физикасын оқытуда электрондық ресурстарды қолданудың тиімділігі..... 119
Turmambekov T.A. Ramankulov Sh. Zh., Shektibayev N., Dosymov E., Berkinbayev M. Madiyarova A. The effectivenss of the use of electronic resources in teaching physics of the atomic nucleus

Желдыбаева Б.С., Сырбаева Ш.Ж. Болашақ физика мұғалімдерін дайындауда тәжірибелік іскерліктерін қалыптастыру..... 123
Zheldybayeva B.S., Syrbayeva Sh. Formation of practical skills in preparing future teachers of physics

Абыканова Б.Т., Желдыбаева Б.С., Сырбаева Ш.Ж. Студенттердің танымдық әрекетін логикалық сұлбалары арқылы қалыптастыру..... 126
Abykanova B.T, Zheldybayeva B.S., Syrbayeva Sh. Formation of informative activity of students based logic circuits

Меңлібекова Г.Ж. Болашақ мамандардың кәсіптік құзіреттіліктерін қалыптастырудың мәселелері..... 132
Menlibekova G.ZH Problems of formation of formation of professional competence of future personel

Абнасырова Р.Ж Кәсіби қазақ тілі сабағында интербелсенді әдістерді қолдану..... 136
Abnassyrova R.Zh. The use of interactive teaching methods in class professional Kazakh language

Тәліпбекова Ә.Ж., Сулейменова О.Я. Жалпы және бейорганикалық химия курсында ақпараттық және коммуникативтік технологияларды қолданудың тиімділігі..... 140
Talipbekova A.Zh., Suleimenova O.Ya. Effective use of information and communication technologies for general and inorganic chemistry courses

Сулейменова О.Я., Садыкова А.А., Лозенко И.В. Обучение специалиста-медика иноязычному профессиональному общению на основе компетентностного подхода..... 143
Suleymenova O.Ya., Sadykova A.A., Lozenko I.V. Medical specialists teaching professional communication in foreign language on the ground of competence approach

Дабылтаева Р.Е., Куратова О.А. Научно-методические пути формирования корпаративной культуры будущих специалистов иноязычного образования..... 146
Dabiltaeva R.E., Kuratova O.A. Scientifically-methodical ways of formation of corporate culture of the future specialists of foreign language education

Үсекенова Ж.Н., Минаева Н.М. Кәсіби – бағыттағы тезаурусты қалыптастыруда мәтінді оқуды үйрету..... 151
Ussekenova Z., Minayeva N.M. Teaching reading texts in formation professionally-oriented thesaurus

Мизанбеков С.К., Кульбаева А.Ж. Лексические навыки как объект автоматизации компонентов речевого действия в профессионально-ориентированном обучении русскому языку..... 156
Mizanbekov S.K., Kulbaeva A.Z. Lexical skills as an object of automation components of speech in professional-oriented training Russian language

Кульбаева А.Ж., Мизанбеков С.К. Использование телекоммуникационной технологии в обучении профессиональному русскому языку будущих инженеров-технологов..... 160
Kulbaeva A.Z., Mizanbekov S.K. The use of telecommunication technologies in education professional Russian language training future engineers

Қиясова Б.А. Жоғары оқу орындарында маман құзіреттілігін қалыптастырудың жолдары..... 164
Kiyassova B.A. Formation kompetentnosti Education

Дошыбеков А. Маманның иміджі – спорт ұйымының маркетингтік мақсатқа жету құралы ретінде..... 168
Doshybekov A. Image of the specialist as means of achievement of the marketing purposes of the sports organization

Тулеужанова К.А. Диалог как основа формирования методической подготовки..... 173
Tuleuzhanova K. Dialogue as the basis of formation of methodical preparation

Ахметова А.К. Концептуальные подходыв структуре совершенствования педагогической техники учителя музыки..... 177
Akhmetova A.K. Conceptual approaches to improve the structure of the educational technology of music teacher

Nursapinova M.K. Attracting and retention the brightest and the best individualsin teaching..... 180
Нурсапинова М.К. Привлечение и удержание самых ярких и лучших преподавателей в процессе обучения

Ospanov Y.T. To what extent does commercialization affect higer education in the uk positively?..... 185
Оспанов Е. В какой степени коммерцализация влияет высшее образования в Великобритании положительным?

Shaukhanov A.A. The structure of the teahingon the historical discipline… 191
Шауханов А.А. Структура обученности по исторической дисциплине

Сламбекова Т.С., Албытова Н.П. Білім беру бағдарламасындағы бірегейлік ұстаным (5В012300 – «әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы мысалында)..... 195
Slambekova T., Albytova N. Identity principle in educational proqramme (in the context of specialty5B012300 –“ Social pedaqoqy and self knowledqe»

Сламбекова Т.С. Педагогикалық теориядағы функционалдық сауаттылық. 201
Slambekova T. Functional literacy in pedaqoqical theory

Оразов Ш.Б. Самообразование студентов в системе подготовки специалистов по физической культуре и спорту..... 206
Orazov Sh. The importance of professional advancement of students in the process of self-preparation

Жусупова Ж.А. Ұрпақ тәрбиесі ұлттық тәлім-тәрбие мен білікті маман қолында..... 209
Zhusupova Zh.A. Upbringing of the younger generation-is a core goal of national education and a training of gualified specialists

Махмутова К.И., Қуатова Ж.Ж. Педагогикалық пәндерді оқыту негізінде «Мәңгілік - Ел» ұлттық идеясы арқылы студенттерде рухани адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру..... 212
Mahmutova K.I., Kuatova Zh. The jormation of spiritnal and moral dualities of students on the basis of national idea «Manqilik - El» in the process of teachind of pedaqoqical disciplines

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

Кайдарова А.Д. Реформирование содержания высшего педагогического образования в условиях независимости РК…..... 218
Kaydarova A.D. Reformation of maintenance higner pedagogical terms of inderence of RK

Шауенова М., Манкеш А.Е. Кайқауыстың педагогикалық идеяларының бастаулары..... 223
Shauyenova M.A., Mankesh A.E. The origins of pedagogical ideas of Kaykaus

Казимова Д.А., Шрайманова Г.С., Тажигулова Г.О., Турсынова Ж.Ж. История становления профессионально-технического образования Карагандинской области до создания системы государственных трудовых резервов..... 230
Kazimova D. A., Shraimanova G.S., Tajigulova G.O., Tursunova J.J. In the Karaganda region of vocational education, history of development, the establishment of the state system of labor reserves

Мустояпова А.С., Шуриева А.Б. История станорвления и развития идеи инклюзивного образования..... 236
Mustoyapova A.S., Shuriyeva A.B. The history of formation and development of the idea of inclusive education

Махметова Б.Т. Қазақ халық музыкалық фольклорындағы тарихи әндердің тәрбиелік рөлі……..... 241
Mahmetova B.T. The educational role of the historical songs of Kazakh folk musical folklore

Сманова А.А. Кәсіби білім беру жүйесінде дуалды оқытудың даму тарихы..... 245
Smanova A.A. History development of dual training of vocational education

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

Амирова А.С., Стамғалиева Б. Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілетін дамыту жолдары..... 252
Amirova A.S., Stamgalieva B. Ways of development of the research capacity of primary school pupils on the basis of information technologies

Албытова Н.П. Бастауыш мектеп: бүгіні мен ертеңі..... 256
Albytova N.P. Elementary school: present and future

Джанзакова Ш.И., Ермекова А.Е. Тәрбие үдерісінің мақсаттылығы және он шешудің жолдары…… 260
Janzakova Sh., Yermekova A. Educational Process. Purposefulness and Solutions

Абильдина С.К., Айдарбекова К.А., Мусина В.Т. Реализация этнопедагогического подхода в процессе патриотического воспитания школьников…….. 264
Abildina S.K., Aidarbekova K.A., Mussina V.T. The importance of reflection in the study of renovated contents of knowledge

Нурланова В.С. Тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыруда өзін-өзі дамытуының маңызы..... 268
Nurlanova V.S. The valu of self - devolopment to the formation of legal culture of personaliti

Рысбаева А.К., Бердибекова Ж.С. Оқулық пен оқу-әдістемелік құралдарды жазудағы өзекті мәселелер..... 272
Rysbayeva A. K., Berdibekova Zh. S. Topical al issues in case of development of textbooks and uchebno - methodical benefits

Әбжан Г.М. Жеке тұлғаны дамыту, қалыптастыру, рухани жетілдіру - қоғамның өзекті мәселесі..... 275
Abjan.G.M. Forming and spiritual development of – issue of the day of contemporaneity

Есенғабылова А.Қ., Омаров Қ.М. Қазақстанда емдік-сауықтыру туризмін дамытудың табиғи алғышарттары..... 279
Yessengabylova A.K., Omarov K.M. Natural prerequisites of development of health-improving tourism in Kazakhstan

Есенғабылова А.Қ. Алматы облысының шипажайлық – курорттық қызметтер нарығын талдау..... 283
Yessengabylova A. K. Market analysis of sanatorium servicesof Almaty region

Берикханова А.Е. Қазақстандағы орта білім беру мектептерін формативті бағалау әдістерін пайдаланудың тиімділігі..... 287
Berikkhanova A.E. The effectiveness of using formative assessment methods in secondary schools of Kazakhstan

Белгозиева Ұ. Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие берудің негізгі ұстанымдары..... 291
Belgoziyeva U. The article provides the main skills of everycultural and literary aesthetic education

Небесаева Ж.О., Альмухамбетов Б.А. Артпедагогическая деятельность учителя в изобразительном искусстве..... 295
Nebessayeva Zh.O., Almuhambetov B.A. Artteachers pedagogical activities in fine arts

Мухиддинов Е.М., Санатқызы А. Основные аспекты элементов спортивной психологии сближающие спортсменов восточных единоборств всего мира..... 300
Muhiddinov E.M., **Sanatkyzy A.** The main aspects of the elements of sport psychology bringing together of the athletes of martial arts around the world

Каскатаева Б.Р., Медеуов Е.У., Абишев Н.К. Особенности преподавания спецкурсов по математике в педагогическом вузе……. 303
Kaskataeva B.R, Medeuov E.U., Abishev N.K. Features of teaching courses on mathematics in pedagogical university

Бидайбеков Е.Ы., Бостанов Б.Ғ., Абишев Н.К. Комплекс сандар үшін арифметикалық операцияларды gegebra ортасында оқыту..... 307
Bidaibekov E.Y., Bostanov B.G., Abishev N.K. Learning arithmetic operation for complex numbers in geogebra environment

Себепова Р.М. Методика классификации оценочной лексики, выделенной из национального корпуса студентами на занятиях по русскому языку..... 311
Sebepova R.M. Reflection of national character in the language and its manifestations in the value picture of the world

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

On the basis of the decision of Committee on control in education and sciences (No. 3 of February 27, 2008). The messenger of KAZNPU after Abay, the "Elementary School and Physical Culture" series is brought in the list of editions for the publication of the main scientific results of theses on pedagogical sciences.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК: 101.1.37.013.73

ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕРКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА В ОБРАЗОВАНИИ

Береговая О.А. – *кандидат философских наук, доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Российская Федерация, e-mail:* zaroza@mail.ru
Акбаева Г.Н. – *кандидат педагогических наук, Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова, Караганды, Республика Казахстан,* e-mail*:* rgul.ksu@mail.ru

Статья посвящена интеркультурному диалогу как способу общения и взаимодействия разных культур в современном мире. Особенно важным он становится в сфере образования, которая стала более открытой в глобализирующемся мире. Диалог – конструктивное средство разрешения многих проблем. Его обоснование возможно в рамках философии образования. Современное понимание диалога – это интеркультурный диалог в век неолиберальной глобализации. В статье раскрываются основные положения интеркультурной философии Р. Форнет-Бетанкура, который рассматривает интеркультурный диалог как способ понять одной культуре другую. Его идеи экстраполируются на сферу образования. В качестве практического выхода концепции предлагается идея интеркультурного образования, концепция которого формулируется в рамках интеркультурной философии.
Ключевые слова: интеркультурная философия, диалог, образование, интеграция, культура, Р. Форнет-Бетанкур.

Все более увеличивается культурное разнообразие в человеческом сообществе. Люди взаимодействуют с другими культурами, отличающимися между собой языком, нормами, культурой. Отсюда возрастает необходимость формирования таких навыков и умений, которые бы способствовали развитию межкультурного понимания и обмена.

Система образования теснее, чем любая другая социальная структура, связана со всем обществом, в котором она существует. Данная связь общества с системой образования проявляется в том, что организация образовательных институтов, содержание учебных процессов и результаты деятельности образовательных структур во многом обусловлены национальными чертами и специфическими особенностями страны, ее культурой.

Культура понимается как все способы и результаты человеческой деятельности; как знаковая система; как система ценностей [1, с.14-15]. Культура – «живое тело» общества, его «душа», которая изменяется сама и способна изменять общество сообразно трансформирующимся условиям, в том числе и природным. Образование обеспечивает трансляцию и освоение культуры (систему норм, ценностей, способов жизнедеятельности и т.п.). Посредством образования передаются накопленные человечеством знания, достижения в различных областях, моральные ценности, нормы и т.д. Образование есть «способ вхождения человека в целостное бытие культуры, постижение и осуществление индивидом родовых и видовых смыслов жизни» (Ю.М. Лотман). Каждый индивид, вступая в жизнь, получает в свое распоряжение потенциал культуры, накопленный тем или иным обществом (сообществом), всем человечеством в целом. Передавая культуру (родовую сущность, меру человеческого в самом человеке), общество сохраняется не просто физически, но и как конкретное социокультурное целое, то есть обладающее своими специфическими качествами.

Трансляция культуры осуществляется не механически, а через осмысление и освоение опыта, социализацию нового поколения, восприемника данного опыта, способного его адекватно освоить, осознать и трансформировать сообразно меняющимся социальным и природным условиям. Осваивая весь арсенал средств культуры, совокупность технологических приемов – систему материальных и духовных ценностей и норм, необходимых для жизнедеятельности в определенных социальных и природных условиях, приобретая навыки деятельности и общения, человек тем самым овладевает инструментом, способом самоопределения и адаптации в мире, социализируется в нем (входит в различные звенья общественной жизни и встраивается в окружающий социальный порядок). Социализация означает не только усвоение и воспроизводство культурных ценностей и социальных норм, вхождение в социум, но также саморазвитие и самореализацию человека в том обществе, в котором он живет. Образование, будучи специализированной деятельностью общества по формированию и

развитию человека, направляет, регулирует и осуществляет процесс социализации – процесс вхождения людей в общество и адаптацию к его структурам.

Социализация обеспечивается принятыми в культуре и институциализированными в социуме и его соответствующих подсистемах технологиями и стратегиями обучения, профессиональной подготовки, образования, воспитания, поддержанием необходимого уровня функциональной грамотности. Образование позволяет построить и провести целенаправленную социализацию людей ускоренно и более эффективно. Вливаясь в общество, новые поколения, взращенные системой образования, и представляют ту интегральную (качественную) характеристику общества, которая делает его именно этим обществом, а не каким-то другим. Образование выступает как один из важнейших механизмов культурного воспроизводства, поддержания качественной определенности и целостности общества в постоянно меняющихся исторических условиях.

Данный механизм реализуется, если учащиеся обучаются в своей родной стране на своем родном языке. При получении образования в другой стране и на другом языке может возникнуть «культурный конфликт», столкновение одной культуры с другой, одних ценностей с другими, непонимание образа жизни и т.п. Задача образования – предотвратить возможные «культурные разногласия». Попадая в инокультурную среду, иностранные студенты должны суметь адаптироваться к ней, воспринять и научиться жить в иных культурных условиях. Образование – это постоянный межкультурный диалог, итогом которого становится понимание, базирующееся не только на восприятии «своих» культурных норм, образцов поведения, смыслов и знаниевых систем, но и «чужих». Выдающийся мыслитель Э.В. Ильенков отмечал, что «...граница между «Западом» и «Востоком» проходит вовсе не по Эльбе и не по Берлинской «стене». Она лежит гораздо глубже: трещина проходит через самое сердце всей современной культуры, вовсе не совпадая с географическими рубежами и политическими границами современного мира. Она пролегает не только между партиями внутри одной и той же страны, но часто даже и через ум и сердце одного и того же человека» [2, с. 157].

Все более увеличивается культурное разнообразие в человеческом сообществе. Люди взаимодействуют с другими культурами, отличающимися между собой языком, нормами, культурой. Образование не является исключением в этом процессе. Происходящие изменения оказывают воздействие на образование и сигнализируют о возникновении нового глобального контекста обучения.

Современный мир стал более сложным в ситуации глобального взаимодействия, роста непредсказуемости социально - экономических и политических процессов, кризиса личностных и коллективных идентичностей, традиционного и модернизационного. Благодаря открытости мира и мобильности современной жизни, быстрого овладения языками получение образования за пределами родной страны стало доступным для миллионов людей. В результате происходит учащение межкультурных контактов, более интенсивное, чем прежде, взаимодействие людей разных идентичностей, миров и традиций. Интеграция образовательного пространства усиливается глобализационными тенденциями. Как результат этого процесса образование в значительной мере стандартизируется, приобретая трансграничные и транскультурные характеристики. В результате формируется контекст международного образования и мировой рынок образовательных услуг. Так, если говорить о мировых тенденциях высшего образования, то спрос на него, по прогнозам, вырастет еще больше, из 97 миллионов студентов в 2000 году до 263 миллиона студентов в 2025 году. По крайней мере, семь миллионов из них будут студентов, обучающихся за пределами своих стран дома, многие с помощью дистанционного обучения [3]. По данным ЮНЕСКО, количество учащихся, способных учиться в любой части мира, значительно выросло за первое десятилетие XXI века и, вероятно, будет расти и далее [4, с.67].

Человеческая мобильность как в международном плане, так и внутри отдельных стран достигла самого высокого уровня за всю историю. В современном мире «мобильным» может считаться каждый седьмой житель Земли, или около одного миллиарда человек. На фоне продолжающихся миграционных потоков с юга на север ускоряются миграционные потоки в направлении с юга на юг, причем в будущем их рост, вероятно, будет происходить еще быстрее. Кроме того, «изменение географии экономического роста», и связанные с ним последствия для занятости и благосостояния подталкивают все большее число людей, живущих в странах Севера, к переезду в южные страны. Эти меняющиеся модели человеческой мобильности имеют важные последствия для образования [4, с.66]. Миграция способствует развитию культурного разнообразия в рамках образовательных систем, в профессиональной сфере и в обществе в целом [4, с.67].

С возникновением открытости образовательных границ и ростом мобильности населения возникает парадигма взаимного воздействия культур друг на друга. Взаимное воздействие культур

может проявляться следующим образом: столкновение (противостояние, конфликт); поглощение одной культуры другой (ассимиляция); равноправное существование (диалог). «Диалог предполагает активное взаимодействие равноправных субъектов. Взаимодействие культур и цивилизаций предполагает и какие-то общие культурные ценности. Диалог культур может выступать как примиряющий фактор, предупреждающий возникновение войн и конфликтов. Он может снимать напряженность, создавать обстановку доверия и взаимного уважения» [5, с.38].

В последнее время диалог как способ общения и как способ разрешения противоречий приобрел важное значение. По инициативе ЮНЕСКО первый год нового тысячелетия был объявлен «Годом диалога цивилизаций».

Диалогические отношения рассматривали в своих трудах М.М. Бахтин, М. Бубер, В.С. Библер, М.С. Каган, П. Фрейре и др. Так или иначе, их идеи диалога неизменно прямо или косвенно были связаны и со сферой образования.

М.М. Бахтин писал так о диалоге: «Диалогические отношения – это почти универсальное явление, пронизывающее всю человеческую речь и все отношения и проявления человеческой жизни, вообще всё, что имеет смысл и значение. Где начинается сознание, там начинается и диалог» [6, с. 67]. В диалоге отражается естественное движение мысли через логические и диалектические противоречия к их преодолению в более высоком синтезе. «... Идея интериндивидуальна, и поэтому сфера ее бытия - не индивидуальное сознание, а диалогическое общение между сознаниями» (М.М. Бахтин). М.С. Каган связывает идею диалога с диалогом культур. Культура понимается как общение. «Диалог – это универсальный, всеохватывающий способ существования культуры и человека в культуре» [7, с.247]. Данный подход также проводил В.С. Библер, определявший культуру как форму одновременного бытия и общения людей прошлых, настоящих и будущих культур [8, с.38]. Как писал М.М. Бахтин, «Чужая культура только в глазах другой культуры раскрывает себя полней и глубже (но не во всей полноте, потому что придут и другие культуры, которые увидят и поймут еще больше). Один смысл раскрывает свои глубины, встретившись и соприкоснувшись с другим, чужим смыслом: между ними начинается как бы диалог, который преодолевает замкнутость и односторонность этих смыслов, этих культур» [9, с. 333]. «Мы ставим чужой культуре новые вопросы, каких она сама себе не ставила, мы ищем у нее ответа, на эти наши вопросы; и чужая культура отвечает нам, открывая перед нами новые свои стороны, новые смысловые глубины» [9, с.335].

Концепция диалога в образовании раскрыта в работе П. Фрейре «Педагогика угнетенных». П. Фрейре являлся ярким представителем «философии освобождения», направленной на «пробуждение южноамериканского континента», направленную на формирование нового мышления, которое критически отражало действительность и в то же время придало бы ей культурное и историческое единство, региональную подлинность («аутентичность»). Нужна была философия, поддерживающая создание свободного и справедливого общества, основанная на идеях национального и социального освобождения.

По мнению Фрейре, образование должно дать каждому человеку осознание наличия социальных сил, влияющих на него, критическое (аналитическое) понимание природы этих сил и тем самым возможность обратного влияния на эти силы с тем, чтобы трансформировать мир. Большинство людей, особенно в развивающихся странах лишены этого сознания и порождают то, что Фрейре назвал культурой молчания. Понятно, что образовательные программы, направленные на сохранение существующего порядка не преодолевают эту культуру. Значит, содержанием образования должно стать не изучение мира вообще, а того мира, который влияет на человека, формирует его сознание [10].

В основе философии образования П. Фрейре – диалог, рефлексия, взаимодействие и коммуникация. Автор представляет диалог как обмен идеями и взглядами между индивидами, культурами, мировоззрениями, который начинается там, где находятся его участники, без всяких предварительных условий и без какой-либо иерархии.

Интеркультурный диалог приобретает особую актуальность, экзистенциально-жизненную значимость в условиях глобализации и культурного разнообразия. Цивилизации все теснее взаимодействуют между собой. Результатом этого взаимодействия является возникновение различных «гибридных» обществ, усваивающих на основе своей культуры новую культуру.

Особая роль в выработке интеркультурного мировоззрения принадлежит философии. Сложность мировых проблем порождает проблемы в философии и призывы к ее трансформации. Философия может критически изучить природу этих проблем, их текущие эффекты и последствия в будущем, пробудить глобальное сознание, и помочь понять насущную необходимость совместных усилия государств

в поиске возможных решений. Философия также может способствовать социальным преобразованиям путем рассмотрения будущих альтернатив.

Философия характеризуется открытостью ко всем вопросам и всем возможностям, ничего не беря на веру. Философия критически оценивает мир. «Такая нормативная критика показывает вопиющее несоответствие провозглашенными целями и средствами: мировой стабильности посредством политики силы и гегемонии глобальной империи; безопасности путем милитаризации и глобальной электронной массового наблюдения; процветание меньшинства за счет многих; экономический рост за счет разрушения окружающей среды; и принудительного “распространения демократии” в нарушение международного права» [11, p.XII]. Философия как знание о всеобщем несет ответственность за выработку нового мировоззрения, способного гармонизировать межкультурные отношения человечества. Как утверждал Р. Паниккар, «в любые времена философия должна исходить из кросс-культурных исследований» [12, p.236]. «Этот подход основан на стремлении услышать голос Иного, сравнить с “нашим” собственным и с голосом “сравниваемого” явления, мыслителя и т.п.» [13, с.30].

Идея интеркультурности была предложена и описана философом кубинского происхождения Р. Форнетом - Бетанкуром в работе «К латиноамериканской интеркультурной философии» (1994), далее развита им в статье «Альтернативы глобализации: тезисы к развитию интеркультурной философии» [14]. Ученый трактует интеркультурность как путь к универсализации мира, как процесс создания реальности, отличной от той, которая создается неолиберализмом.

Суть интеркультурной философии Р. Форнет - Бетанкур сформулировал так: мы должны обновить идеал универсальности как практику солидарности между культурами. Речь идет о диалоге культур, который будет способствовать укреплению человеческой морали, гармонизировать отношения между людьми, преодолеть гомогенезирующее влияние глобализации.

Контакт предполагает не взаимопоглощение, а диалог, в процессе которого рождается истина взаимопонимания. Диалог здесь понимается как способ взаимодействия культур, идей, идеалов, ценностей, концепций и т.д., а также как способ понимания других культур и народов.

Межкультурный диалог видится как альтернативный путь либеральной и этноцентрической концепции знания. Предлагается концепция «диалогического пространства», которое строится через активное познание своих географических, политических, социальных, экономических и культурных различий. «Диалогическое пространство» – это сфера коллективного способа подумать над собой, над своей реальностью, расспрашивать себя и трансформировать свои контексты, как одна из оригинальных попыток взаимоотношения «универсального и регионального» [15].

Диалог необходим для выработки новых стратегий жизнедеятельности глобализующегося человечества, для выхода из глобальных кризисов, порожденных современной техногенной цивилизацией через осмысление философско-образовательных проблем.

Свои идеи Р. Форнетом - Бетанкур продолжил в работе «Интеркультурность и неолиберальная глобализация» в ключе альтерглобалистской философии, направленной против неолиберализма и его идеологических и интеллектуальных оснований [16]. Форнет пишет: «для нас принять позицию означает только одно - противостоять курсу, навязанному неолиберальной глобализацией, процессами создания интеркультурности, которые укрепят наше сосуществование, равновесие реального и должное уважение к природе» [16, с.46].

Во-первых, интеркультурность – это ставка на постепенный процесс универсализации мира, требующий восстановления возраста мира и человека как восстановление памятей от неудобств навязывания определённой цивилизационной модели. Во-вторых, интеркультурность связывает возникновение реальности с повествованием культур, т.е. возможности реального определяются «мифами» и «легендами», в которых культуры повествуют о своих тайнах, предлагая сохранить то, что обосновывает смысл и распространяет равновесие. Основание равновесия коммуникации, как разносторонний диалог памятей культур человечества. В-третьих, интеркультурность может заявить о себе той реальностью, которая отразит интеркультурную практику и появлением новой культуры интеркоммуникации, тесно связанной с другими культурами. В-четвёртых, постепенный процесс создания новой реальности, инициированной интеркультурностью, с необходимостью должен привести к реорганизации хозяйственно-политических и иных практик и пересмотру сегодняшних культурных соглашений между государствами и межправительственными организациями [16].

Глобализация представляет собой объективный необратимый процесс, который обусловлен социально-экономическим, политическим и культурным сближением стран и народов. Она формирует

свою философию и мировоззрение, мораль и систему ценностей. Новое в глобальной системе образования диктует необходимость осознания коллективной ответственности философов и педагогов за выработку мировоззрения будущих поколений. Речь идет об образовании и воспитании человека, осознающего множественность взглядов, уважающего свою культуру, что не противоречит развитию и интересам человечества в целом.

Идея интеркультурного диалога в образовании является одной из продуктивных, так как позволяет сосуществовать культурной множественности. В образовании о возможности интеркультурной философии можно говорить с точки зрения понимания ее как стратегии для создания механизма взаимной адаптации, позволяющей сосуществовать культурному многообразию в образовательной реальности [17].

Сознательное привитие уважения к другой культуре, языку, религии, истории на основе справедливого и равного диалога, а также отход от тупиковых моделей этнического национализма и фундаментализма станет возможным благодаря реализации философско-образовательной модели интеркультурного диалога.

С интеркультурным диалогом тесно связана концепция гуманизма. «Гуманистические ценности, которые должны быть положены в основу образования и являются его целью, включают: уважение к жизни и человеческому достоинству, равные права и социальную справедливость, культурное и социальное разнообразие, чувство человеческой солидарности и коллективной ответственности за наше общее будущее» [4, с. 38].

Новое в глобальной системе образования диктует необходимость осознания коллективной ответственности философов и педагогов за выработку мировоззрения будущих поколений. Речь идет об образовании и воспитании человека, осознающего множественность взглядов, уважающего свою культуру, что не противоречит развитию и интересам человечества в целом. Мыслится создание модели образования в рамках интеркультурной философии, которая бросает вызов европоцентризму, идеализированным понятиям западного общества, гегемоноцентристскому миру.

Идея интеркультурного диалога в образовании является одной из продуктивных, так как позволяет сосуществовать культурной множественности. Как справедливо пишет А.С. Колесников, «только в сознательной культивации в системе образования логики уважения к другой культуре, религии, языку, истории, логике диалога и справедливости, чьё наследие сохраняется и поныне, несмотря на исторические катаклизмы, лежат возможности интеркультурного диалога в будущем» [18, с.8].

С идеей интеркультурного диалога связано и интеркультурное образование. Это вид образования, целью которого является приобщение к культуре глобальной, национальной, локальной. Оно содействует развитию человека в культурной среде, которая не приветствует однозначных стандартов. Интеркультурное образование освобождает от сложившихся культурных стереотипов. Главное в стратегии такого образования - не готовые знания, а возможность «быть тем, кто ты есть», то есть человеком другой культуры, свободно сосуществующим с людьми из других культур. В этом состоит гуманистический смысл такого образования. Человек овладевает не только современным позитивным знанием, но и соотносит его с личным и общественным опытом. Тип интеркультурного образования может стать эффективной альтернативой современному типу образования по западному образцу, основанной на овладении обучающимся определенными компетенциями прагматической и узко потребительской направленности.

Модель интеркультурного образования успешно реализуется в Межкультурном университете в Эквадоре, где преподавание ведется не на основе западноевропейской традиции, а на основе индейской эпистемологической индихинной модели, где европейское наследие включено в программу, но не является главным» [19, с.184]. В центре внимания Международной ассоциации по интеркультурному образованию, созданной в 1984 г. и объединяющей ряд западноевропейских стран [20], стоят проблемы, связанные со специфически европейской конфигурацией своего и чужого. В европейской трактовке интеркультурного образования главной «проблемой» выступает мигрант - иностранец, адаптация и ассимиляция которого, а также обеспечение толерантного отношения к нему окружающих оказываются главной целью такого образования [21, с.31]. В России ярким примером реализации модели интеркультурного образования является Российский университет дружбы народов – РУДН – **международный классический университет, миссия которого заключается, в частности,** в объединении знанием людей разных национальностей, рас и вероисповеданий и в формировании личностей, являющихся достойными гражданами своих стран и могущих проявлять свои творческие способности и применять знания в условиях взаимосвязи цивилизаций и многообразия современного общества [22].

Итак, идея интеркультурного диалога в образовании – это глубокая философская идея посредством образования формирование мирного и гармоничного мира. Диалогичность образования может выступать эталоном его гуманистической оценки и критики существующих отношений в рамках социально-культурного и этнического разнообразия. Диалогичность в широком смысле в результате такого образования становится нормой на всех уровнях общения и взаимопонимания. Философия может способствовать дальнейшему обоснования и утверждению нормативного статуса диалогичности.

1 Теория культуры / Под ред. С.Н. Иконниковой, В.П. Большакова. - СПб.: Питер, 2008. - 592 с.

2 Ильенков, Э. В. Маркс и западный мир // Ильенков Э. В. Философия и культура. - М.: Политиздат, 1991. - 157 с.

3 Stewart V., Kagan S. L. A New World View: Education in a Global Era // Phi Delta Kappan. 2005. -Vol: 87. - Issue 3. - P. 241-242.

4 Доклад ЮНЕСКО «Переосмысливая образование». - М., 2015. - 98 с.

5 Куракина О.Н. Интеркультурный диалог как средство духовного взаимообогащения культур // Педагогическое образование и наука. 2010. - №5. - С. 37-40.

6 Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. - М., 1972. - 304 с.

7 Каган М.С. Философия культуры. - СПб., 1996. - 416 с.

8 Библер В.С. Культура. Диалог культур. Опыт определения // Вопросы философии. 1989. - № 6. - С. 31-42.

9 Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1979. - 423 с.

10 Freire P. Pedagogy of the Oppressed. 1970 // New York: Continuum. 1993. – P. 125-126.

11 Demenchonok E. Foreword // Intercultural Dialogue: In Search of Harmony in Diversity / Ed. by E. Demenchonok. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2014. - P. VIII-XV.

12 Panikkar R. A nonary of priorities // Revisioning philosophy / J. Ogilyvy (Ed.). – New York: State University of New York Press, 1992. – P. 235-236.

13 Корнеев М.Я. (ред.). История современной зарубежной философии: компаративистский подход: Для высш. шк. – Лань, 1997. – 448 с.

14 Ciudadanía intercultural: conceptos y pedagogías desde América Latina [Intercultural citizenship: concepts and pedagogies from Latin America] / Santiago Alfaro Rotondo, Juan Ansión Mallet & Fidel Tubino Arias-Schreiber (Eds). Lima: Pontificia Universidad Católica del Perú, 2008. - 379 p.

15 Fornet-Betancour R. An alternative to globalization: theses for the development of an intercultural philosophy // Latin American Perspectives on Globalization: Ethics, Politics, and Alnternative Visions. – Lantham, Oxford, N,Y.: Rowman and Littlefield Publishers, 2002. – P. 230-236.

16 Форнет - Бетанкур Р. Интеркультурность и неолиберальная глобализация // Диалог цивилизаций как призвание. - М.: РУДН, 2007. - С. 37-46.

17 Колесников А.С. Интеркультурная философия в образовании // Компаративное видение истории философии. - СПб., 2008. - С. 5-8.

18 Колесников А.С. Компаративная педагогика и интеркультурная философия образования // Образование, экономика, общество. 2013. - №3-4 (37-38). - С. 4-8.

19 Тлостанова М.В. Судьба университета в эпоху глобализации // Знание. Понимание. Умение. 2005. - №3. - С. 184-185.

20 The International Association for Intercultural Education (IAIE). URL: http:// www.iaie.org (Дата обращения - 03.10.2016).

21 Кирабаев Н.С., Тлостанова М.В. Модели современного гуманитарного образования // Высшее образование в России. 2009. - №1. - С. 24-31.

22 Кирабаев Н.С., Тлостанова М.В. Пути преодоления кризиса современного университета

23 // URL: http://www.runivers.ru/philosophy/logosphere/199391/ (Дата обращения – 03.10.2016).

Түйіндеме

О.А. Береговая – философия ғылымдарының кандидаты, доцент, Сібір басқару институты – Ресей Федерациясы Президентінің қарамағында Халық шаруашылығы және мемлекеттік қызмет Ресей академиясы

Г.Н. Акбаева – педагогика ғылымдарының кандидаты, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Білім беруде мәдениетаралық үнқатысу перспективалары

Мақала мәдениетаралық диалогтың қазіргі әлемдегі мәдениеттер арасындағы қарым-қатынас пен өзара қатысым жасау құралы ретіндегі қызметіне арналған. Ол жаһандық әлемде ашық бола түскен білім саласында ерекше маңызға ие. Диалог (үнқатысу) – көптеген мәселелерді шешудің сындарлы құралы. Диалогтың заманауи анықтамасы – неолибералдық жаһандану заманындағы мәдениетаралық диалог. Мақалада мәдениетаралық диалогты бір мәдениеттің екінші мәдениетті түсіну құралы деп қарастыратын Р. Форнет-Бетанкурдың мәдениетарлық философиясының негізгі ережелері қарастырылады. Оның идеялары білім саласына таратылады. Тұжырымдаманың практикалық концепциясы ретінде тұжырымы мәдениетаралық философия аясында қолданылатын мәдениетаралық білімнің идеясы ұсынылады.

Түйін сөздер: мәдениетаралық философия, диалог (үнқатысу), білім беру саласы, интеграция, мәдениет, Р. Форнет-Бетанкур.

Summary

O.A. Beregovaya – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Siberian Institute of Management – the branch of the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration

G.N. Akbayeva – Candidate of Pedagogical Sciences, Ye.A. Buketov Karaganda State University, faculty of foreign languages, Department of English and Linguodidactics

Prospectives of intercultural dialogue in education

The article is devoted to intercultural dialogue as a means of communication and interaction between different cultures in the modern world. It becomes especially important in the field of education, which has become more open in a globalizing world. Dialogue - a constructive means of solution many problems. Its justification is possible in the framework of the philosophy of education. Current interpretation of the dialogue - is intercultural dialogue in the age of neoliberal globalization. The article describes the main provisions of intercultural philosophy of R. Fornet-Betancourt, who considers intercultural dialogue as a way to understand one culture to another. His ideas are extrapolated to the field of education. As a practical outlet concept it is proposed the idea of intercultural education, the concept of which is formulated in the framework of intercultural philosophy.

Keywords: intercultural philosophy, dialogue, education, integration, culture, R. Fornet-Betancourt.

УДК: 373.21

ПРОБЛЕМА О ПРИНЦИПАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

Джердималиева Р.Р. – *доктор педагогических наук, профессор Казахской Национальной академии искусств им. Т.Жургенова*

Ахметова А.К. – *кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкальное образование и хореография»*, aimkul_akhmetova@mail.ru

В статье рассматривается проблема о принципах совершенствования педагогической техники учителя музыки. К методологическим принципам профессиональной ориентации педагога-музыканта следует отнести взаимосвязь субъективного и объективного, профессиональной направленности, системного подхода, единства философского, общенаучного и частнонаучного уровней. Принцип системного подхода предполагает целостное «видение» изучаемого явления во всех его внутренних и внешних связях. К художественным принципам относятся: построение коммуникативного «диалога» «между преподавателем и обучающимися», «проявление творческой свободы и эмоциональной открытости».

Ключевые слова: методологический принцип, системный подход, профессиональная направленность, художественные принципы, профессиональная ориентация.

В раскрытии структуры совершенствования педагогической техники учителя музыки отдельного внимания заслуживает вопрос о принципах, исходя из потребностей современный школы в целях активного преобразования музыкально-педагогической действительности. В них, на наш взгляд, содержатся ответы на то, как педагогу-музыканту эффективно решать профессиональные задачи, вооружаясь специфическими связами, образующимися при взаимодействии с обучающимися. Прежде всего, подчеркнём значимость методологических принципов, позволяющих приобрести профессиональную ориентацию в ходе мыслительных операций и практических действий. Под методологическими принципами профессиональных ориентаций понимаются те исходные положения, которые непосредственно обусловливают специфику деятельности учителя музыки в её педагогическом и собственно профессионально-содержательном аспектах. К методологическим принципам профессиональной ориентации педагога-музыканта следует отнести **взаимосвязь субъективного и объективного, профессиональной направленности, системного подхода, единства философского, общенаучного и частнонаучного уровней**. Диалектика субъективного и объективного особенно наглядно проявляется в процессе взаимодействия личности с музыкальным искусством, а активно-личностное художественное постижение мира является основополагающим принципом самого искусства. В процессе методологического анализа музыкально-педагогических проблем профессиональная ориентация проявляется в том, как учитель музыки относится к тем знаниям специального характера, как формируется на основе этих знаний собственное понимание той или иной проблемы, личностная по отношению к ней позиция. Реализация принципа взаимосвязи субъективного и объективного предполагает наличие рассуждений и выводов специалиста не только объективного, но и личностно-творческого характера,

когда «знания, категории, аргументы, которые находит он для подтверждения или критической оценки своих выводов при анализе, - все должно пропускаться через «живой фильтр его ума и сердца» [1, С.74-75].

Существенное значение для нашего исследования приобретает методологический принцип профессиональной направленности, в соответствии с которым полученные знания, сведения учитель-музыкант должен осмысливать не только с позиций своей профессиональной деятельности, но и с учётом специфики музыкального искусства, в основе которых лежит обращённость к проблемам его личностного развития, «способность в процессе анализа – размышления над какой-либо проблемой достичь необходимого сплава между «мыслью и чувством», объективными по характеру научными знаниями и собственно интуитивно-субъективными представлениями» [2, с.80]. Принцип профессиональной направленности указывает на необходимость формирования у будущих учителей музыки профессионально-значимых интересов, потребностей, глубоких и прочных знаний, творческого отношения к избранной профессии. В разработке данного принципа Э.Б. Абдуллин основывается на значимости обращения к источникам различных научных и художественных областей для пополнения знания, где главным критерием является результат – «переинтонирование» философских, общенаучных знаний в область педагогики музыкального образования – их обращённость на изучаемую проблему, влияние на личностно-творческие качества самого педагога-музыканта, формирование его профессионального мастерства [2].

Принцип системного подхода, направляющий процесс исследования к всестороннему изучению объекта, предполагает целостное «видение» изучаемого явления во всех его внутренних и внешних связях, стимулируя творческую мысль, формируя позицию. Присущая системному подходу универсальность, по мнению А.Я. Зись, открывает широкие возможности в исследовательской практике научного и художественного познания» [3, с.105]. Системный подход к исследованию в педагогической технике специалиста выступает важнейшим теоретическим основанием диалектики, обуславливаясь прежде всего целостно-структурной организацией этих объектов исследования, в которых осуществляется процесс познания от абстрактных знаний об объекте к все более многоаспектному и более полному знанию о нем, ибо «познавать различные явления, закономерности и факты в ходе музыкальных занятий следует не изолированно, не порознь, как это зачастую происходит на практике, а системно, в их внутренних взаимосвязях и естественных сочетаниях друг с другом». Такого рода движение от общего к частному и наоборот, осуществляемое в рамках принципа системного подхода, в значительной степени облегчает доступ к получению исчерпывающей информации о том или ином явлении, факте и т.п., особенно когда речь идёт о таком понятии, как «педагогическая техника» во всех производных от её вариантах.

Важнейшим методологическим принципом профессиональной ориентации учителя музыки в анализе музыкально-педагогических проблем выступает единство философского, общенаучного и частнонаучного уровней. «Выпадение» какого-либо из этих уровней уже не позволит с необходимой глубиной проникнуть в сущность проблемы, обнаружить все её внутренние и внешние связи, то есть получить представление о ней как о целостном явлении. В частности, Г.Г. Нейгауз постоянно руководствуясь данным принципом в своей художественно-исследовательской практике, писал: «Одним из самых увлекательных занятий для меня как человека, размышляющего об искусстве и педагога являются исследование и анализ законов материалистической диалектики, воплощённых в музыкальном искусстве, в самой музыке, а также в её исполнении столь же определённо и ясно, как они воплощены в жизни, в действительности» [4,с.250]. Подход к анализу музыкально-педагогических проблем – с позиции целостного видения во всех их связей и отношений – может быть назван методологически-целостным.

Ведущим принципом творческого общения, основанным на постоянном присутствии «обратной связи», является принцип взаимосвязи социокультурных и образовательных ценностей (Р.О.Хох) [5], обеспечивая постоянный стимул к саморазвитию для всех участников творческого музыкально-педагогического процесса [5, с.97]. К механизмам формирования системы ценностей в освоении музыкальной действительности А.И. Щербакова относит поиск, ценностное осмысление и оценку, выбор и перевоплощение комплекса художественных образов в некое новое качество музыкально-педагогической деятельности. Поиск – осуществление права на собственный механизм ориентации, обогащая музыкальные потребности личности, расширяя её кругозор и способствуя личностной активности.

«Ценностное осмысление и оценка» требует от познающего способности к самонаблюдению и готовность к расширению диапазона собственной личности. Механизм свободного выбора неразрывно связан с проявлением творчества в расширении педагогических горизонтов. Наконец, механизм проекции характеризуется как способность прогнозировать путь к поставленной цели, венчая процесс профессиональной ориентации, вовлекая в новые взаимосвязи, постоянно расширяя границы познаваемого. В целом, активная работа механизмов принципа взаимосвязи социокультурных и образовательных ценностей направлена на осуществление идеи саморазвития как постоянно составляющей творческого музыкально-педагогического процесса, способствуя взаимообогащающему обмену ценностями [6].

В своём исследовании мы также руководствовались такими художественными принципами, как: **построение коммуникативного «диалога» «между преподавателем и обучающимися», «проявление творческой свободы и эмоциональной открытости».** В частности, точкой отсчёта для исходного принципа «построение коммуникативного диалога» между преподавателем и обучающимися служит сам процесс контактных взаимоотношений, посредством которых испытываются на прочность основные приёмы педагогической техники музыкально-психологического воздействия, характеризуя процесс общения, формируя его с помощью педагогических приёмов, проявляющихся в жестах, мимике, речевых механизмах. Благодаря психологическому механизму, представляющему собой диалог в комплексном решении художественно-коммуникативных задач, присутствующих во всех действенно-практических проявлениях педагогического мастерства учителя музыки, по мнению Л.С. Майковской, возникают представления, «об особенностях профессионально-коммуникативной деятельности, осуществляется «поиск» необходимого для неё творческого самочувствия» [7, с.7]. Учитель музыки выводит сознание учащихся не только на диалог с композитором и его музыкой, но и на живую непосредственную связь со своей личностью. «В самой мимолётной встрече двух пар глаз, - пишет С.Л. Франк, - осуществляется какая-то циркуляция единой жизни, какое-то общее духовное кровообращение» [8, с.50].

Значимость принципа «проявление творческой свободы и эмоциональной открытости» состоит в том, что он подчёркивает преимущества эмансипированного, пронизанного духом творчества, стремления в выборе самостоятельных педагогических действий, вдохновляемых правом на художественную саморегуляцию. Владение такой творчески-инициативной, перспективной, с точки зрения дальнейшего профессионального роста, личностно-ориентированной позицией приводит к тому», что из «усердного исполнителя» государственной программы специалист должен превратиться в творца, в личность, обладающую новым педагогическим мышлением, необходимой творческой свободой, гибкостью и самостоятельностью» [9, с.29]. Следовательно, «творческая свобода» (Д.Б. Кабалевский) присуща лишь тому учителю музыки, который обладает личностно-профессиональным отношением к своей работе, способностью «видеть» проблему, осознавать её значимость с тем, чтобы в ходе анализа вычленить собственную точку зрения с глубоким обоснованием её в контексте сложившейся социокультурной ситуации.

1 Абдуллин Э.Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе. Пособие для учителя. - М., 1983. - 112 с.

2 Абдуллин Э.Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования: Учебное пособие. - М.: Прометей, 1990. - 188 с.

3 Зись А.Я. Эстетика: идеология и методология / Отв. ред. Г.Л. Ермаш. - М.: Наука, 1984. - 226 с.

4 Генрих Нейгауз. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога. – 2-е изд. - М.: Музгиз, 1961. - 319 с.

5 Хох И.Р. Принципы урока музыки и их взаимосвязь с мотивационно-потребностной сферой школьника // Музыка в школе. №2. - М., 2000. - С. 3-17.

6 Щербакова А.И. Философия музыкального искусства и образования в подготовке современного педагога-музыканта. - М.: УМИЦ «Граф-Пресс», МПГУ, 2007. – 320 с.

7 Майковская Л.С. Подготовка будущих учителей музыки к художественно-коммуникативной деятельности (артистизм действий): Автореф. дис… канд. пед. наук. - М., 1992. - 16 с.

8 Франк С.Л. Непостижимое. - М.: Правда, 1990. - 603 с.

9 Ахмешев Б.А. Становление личностной профессиональной позиции учителя музыки в процессе методологической подготовки: Дисс… канд. пед. наук. - М., 1995. - 124 с.

Түйіндеме

Жәрдемалиева Р.Р. – п. ғ. к., профессор,Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы
Ахметова А.Қ. – «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры,
п.ғ.к. aimkul_akhmetova@mail.ru

Музыка мұғалімінің педагогикалық техникасын жетілдіру принциптерінің мәселелері

Бұл мақалада музыка пәні мұғалімінің педагогикалық техникасын жетілдіру принциптерінің мәселелері қарастырылған. Педагог-музыканттың кәсіби бағытталған әдіснамалық принциптеріне субъективтік пен объективтіктік, кәсіби бағыттылықтың, жүйелік тәсілдеменің өзара байланысын, философиялық, жалпы ғылымилық және жеке ғылымилық деңгейлердің бірлігін жатқызуға болады. Жүйелік тәсілдеме принципі барлық сыртқы және ішкі байланыстардағы зерттелетін құбылыстың тұтас «көрінуін» болжайды.

«Оқытушы мен оқушылардың арасындағы» коммуникативтік диалогтың құрылымы, «шығармашылық еркіндік пен эмоционалдық жайдарылық таныту» принциптері көркемдік принциптерге жатқызылады.

Түйін сөздер: әдіснамалық принцип, жүйелік тәсілдеме, кәсіби бағыттылық, көркемдік принциптер, кәсіптік бағдалану.

Summary

Dzherdimalieva R.R. – Doctor of pedagogical sciences, professor of the
Kazakh National Academy of Arts after T.Zhurgenov
Akhmetova A.K. **–** Candidate of pedagogical sciences, professor of department
«Music education and choreography»

The problem of improving the pedagogical principles of the art of music teachers.

The article considers the problem of improving the pedagogical principles of the art of music teachers. For methodological principles of vocational guidance the teacher-musician should include the relationship of subjective and objective, professional orientation, systematic approach, philosophical unity, general scientific levels. The principle of a systems approach involves holistic "vision" of the studied phenomenon in all its internal and external relations. By the artistic principles include: the construction communicative "dialogue" "between teacher and students," "manifestation of creative freedom and an emotional openness".

Keywords: methodological principle, systematic approach, professional orientation, artistic principles, professional orientation.

УДК 37.017.92:378

АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Куратова О.А. – *к.п.н., профессор УИЯиДК, k-olga55@mail.ru*
Дабылтаева Р.Е. – *к.п.н., доцент УИЯиДК, dabyltaeva@bk.ru*

В статье рассматриваются проблемы акмеологического подхода, который в настоящее время является одним из прогрессивных и перспективных для современного образования. От качества получаемых знаний зависит уровень формирования акме-креативных качеств педагога. Качественное образование обеспечивается всеми уровнями образовательной системы. Особого внимания заслуживает деятельность преподавателя как одного из непосредственных участников образовательно-воспитательного процесса и управленческий потенциал образовательного учреждения.

Особенность профессии педагога состоит в том, что важнейшим инструментом деятельности является его личность. В связи с этим актуализируется вопрос о личностных и профессиональных качествах преподавателя. Отсюда, для решения поставленных задач, необходимо пересмотреть подходы к обучению в вузе будущих педагогов, способных осуществлять поставленные цели. Сегодня требуется творчески мыслящий специалист, способный к эффективной рефлексии, к выработке стратегически верного направления в образовательной политике и к успешной реализации своих потенциальных возможностей.

Ключевые слова: акмеология, акмеологический подход, качество образования, профессиональная подготовка специалистов, профессиональная культура педагога.

«Акме – период наивысшего расцвета творческой деятельности» [1, с.37]. В XXI веке все более яркопроявляется стремление к интеграции как на уровне государственном (Казахстан - как часть мирового сообщества), так и на уровне социальных институтов и каждого конкретного человека.

Перед высшей школой поставлена задача обучения и воспитания обучающихся, подготовки студента к успешной социализации и профессиональной конкурентоспособности.

Проблема профессионального роста человека, его успешность являются центральной для акмеологии, которая начала формироваться как самостоятельная научная дисциплина в 90-ые годы XX столетия.

Акмеологический подход в настоящее время является одним из прогрессивных и перспективных для современного образования. «Сущность акмеологического подхода заключается в осуществлении комплексного исследования и восстановления целостности субъекта, проходящего ступень зрелости, когда его индивидные, личностные и субъектно-деятельностные характеристики изучаются в единстве, во всех взаимосвязях и опосредованиях, для того чтобы содействовать его достижению высших уровней, на которые может подняться каждый» [1, с.59].

Акмеологический подход к содержанию образования, технологиям обучения и воспитания обучающихся, управлению высшей школой позволяет перевести образовательное учреждение из режима функционирования к развитию, при этом значительно повышается и качество образования, так как у всех субъектов образования систематизирующими оказываются познавательные мотивы, обучение становится внутренней потребностью, а творческое переосмысление действительности становится ведущей.

Необходимость акмеологического подхода в учебно-воспитательном и управленческом процессе высшей школы очевидна, поскольку общество ожидает от вуза, что его выпускники будут коммуникабельными, креативными, самостоятельно мыслящими личностями, стремящимися к успеху и умеющими самостоятельно строить индивидуальную траекторию развития. Акмеологические приемы, акме-технологии предлагают практическое решение вопроса личностного и профессионального успеха.

Актуальность акмеологии обусловлена особым интересом в педагогике и методике к проблеме качества образования. Поиск оптимальных, наиболее эффективных способов, влияющих на качество образования, в последние годы только расширяется. Создаются новые педагогические технологии, актуализируются уже известные, поскольку все более явной оказывается невозможность традиционной образовательной системы соответствовать новым социокультурным и экономическим условиям.

Научный интерес к акмеологии не ослабевает. И акмеология как принципиально новая наука, истоки которой находятся в педагогике и психологии, и проблема повышения качества образования сейчас активно исследуются. Методические и технологические аспекты, понятийный и методологический аппараты акмеологии позволяют рассматривать возможность изучения и практического применения акмеологического подхода в контексте проблемы «качество образования».

Материалом для данного исследования послужили теоретические работы таких ученых-акмеологов, как А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин, Н.В. Кузьмина, В.Н. Максимова и др.

Проблеме рассмотрения акмеологии как новой парадигме образования посвящены исследования Бодалева А.А.: «Предметом акмеологии в широком понимании являются объективные и субъективные факторы, которые, взаимодействуя друг с другом, содействуют или препятствуют прогрессивному развитию взрослого человека, а также закономерности и механизмы, позволяющие взрослому человеку достигать в своем развитии вершин, которые обозначаются термином «акме»[2, с.78].

Акмеология – наука, возникшая на стыке естественных, общественных и гуманитарных дисциплин и изучающая закономерности и феномены развития человека на ступени его зрелости и особенно при достижении им наиболее высокого уровня в этом развитии. К настоящему времени, помимо общей акмеологии, оформились такие ветви акмеологии, как управленческая, педагогическая, военная, спортивная и др. Основополагающие аспекты педагогической акмеологии рассмотрены в работе В.Н. Максимовой «Акмеология: новое качество образования»: «Акмеология – это наука о качестве человека и о качестве жизни. Акмеология образования, в свою очередь, исследует условия достижения высокого качества образовательных систем и развития субъектов образовательного процесса: учителя и ученика» [3, с.34].

Ключевая идея развития современной высшей школы – качество образования. «Качество образования можно определить как совокупность его свойств, которая обусловливает его приспособленность к реализации социальных целей по формированию и развитию личности в аспектах ее обученности, воспитанности, выраженности социальных, психических и физических свойств». [4, с.79].

Акмеологические технологии направлены на развитие внутреннего потенциала, повышение профессионализма и адаптационных возможностей человека. Они включают комплекс естественно-научных и гуманитарных знаний, приобретают акмеологическую основу. Особенности акмеологических технологий обусловлены внутренней установкой субъекта на ее разработку и внедрение. Объектом технологизации становятся личностные зоны развития человека, способы и средства жизнедеятельности, профессионального становления.

Структура акмеологических технологий может быть представлена следующим образом:
- цель и задачи технологии;
- методологическая основа;
- принципы разработки;
- условия технологического процесса;
- анализ конкретной ситуации;
- характеристики субъекта и объекта технологии, особенности их взаимодействия;
- этапы, приемы (стратегические, тактические) достижения цели;
- способы прогнозирования результатов;
- внедрение.

К числу акмеологических можно отнести следующие технологии:
- игровые (дидактическая игра, технологии игромоделирования),
- технологии психоконсультирования,
- тренинговые технологии,
- технологии развивающего обучения,
- технология личностно-ориентированного обучения,
- метод проектов.

Профессиональное становление и развитие педагога невозможно без сформированных проектировочных умений. В настоящее время профессионализм преподавателя определяется его способностью к диагностике, прогнозированию и моделированию педагогического процесса, иными словами, уровнем владения проектировочными умениями.

Педагог должен быть исследователем, для которого чрезвычайно важным являются аналитические способности, умение определять цели и задачи своей деятельности, планировать методическую работу, умение формулировать прогнозируемые результаты и корректировать свою деятельность на основе данных педагогического мониторинга. Проектировочные умения необходимы учителю-акмеологу для выстраивания своего профессионального роста, определения тех профессиональных вершин, достижение которых будет способствовать повышению педагогического мастерства и качества образования.

Первая и одна из наиболее важных составляющих проектировочной культуры преподавателя является целеполагание. «Постановка человеком сколько-нибудь значимых жизненных целей потенциально содержит в себе элемент творчества. Однако реализовать этот потенциал могут далеко не все люди. С этой точки зрения их можно в определенной мере условно разделить на три категории. Первые – это те, кто склонен пассивно ждать, что значимые цели будут ему придуманы и навязаны кем-то извне. Противоположность данной группе составляют те, кто предпочитает личностно значимые цели самостоятельно находить и свободно выбирать. Естественно, что между этими полосами существует весьма большая промежуточная группа, обладающая качествами и первой, и второй, но преимущественно выбирающая цели из заданного извне **стандартного перечня».**

Действительно, способность к творчеству – это еще одна составляющая профессиональной культуры педагога.

Следующими по степени значимости следует назвать аналитические и рефлексивные умения педагога, причем здесь имеются ввиду не только умения анализировать проведенное или увиденное занятие, умения преподавателя корректировать свою деятельность на занятии в зависимости от ситуации, но и умение обобщать свой педагогический опыт, определять наиболее перспективные и личностно значимые для методического самосовершенствования темы. От эффективности методической работы (включая психолого-педагогическое сопровождение учебно-воспитательного процесса) непосредственно зависит результативность педагогического труда, то есть качество образования.

Необходимым условием повышения качества образования в акмеологическом контексте является здоровье обучающихся. Здоровье взрослого человека является той ценностью, основы которой формируются в детские, подростковые и юношеские годы. Имеются все основания для рассмотрения здоровья как одного из важных условий повышения качества образования. От здоровья человека, умения его управлять своими эмоциями во многом зависит успешность в профессиональной и личной сферах жизни.

В настоящее время в понятие «здоровье» включается нравственное и духовное благополучие. В связи с этим модель здоровья может быть представлена в виде его составляющих:

- здоровье физическое,
- здоровье психическое,
- здоровье социальное,
- здоровье нравственное.

Рассмотрение здоровья обучающихся с позиций акмеологии вполне оправдано, поскольку достижение вершин возможно при условии, что человек владеет навыками саморегуляции, управления всеми составляющими здоровья.

«В акмеологии понятие «акме» используется и в более узком значении, когда имеется в виду достигнутый человеком по ходу его жизни наиболее высокий уровень в состоянии здоровья, когда его поведение как личности оказывается отмечено наиболее ярким для него поступком, имеющим положительное общественное значение, и когда деятельность его как субъекта находит выражение в максимально возможном для него и получающем материальное или духовное воплощение в конкретном результате его творчества» [5].

Качественное образование предполагает совокупность таких свойств объекта, которые обусловливают его приспособленность к реализации социальных целей по формированию и развитию личности в аспектах ее обученности, воспитанности, выраженности социальных, психических и физических свойств.

Качественное образование обеспечивается всеми уровнями образовательной системы. Особого внимания заслуживает деятельность преподавателя как одного из непосредственных участников образовательно-воспитательного процесса и управленческий потенциал образовательного учреждения.

Интенсивно развивающаяся в последнее время во взаимодействии с теорией управления, педагогикой и психологией акмеология существенно меняет акценты в сфере профессиональной подготовки специалистов, создания и управления учебно-воспитательным процессом в образовательных учреждениях. При акмеологически подходе доминирует проблематика развития творческих способностей, личностных качеств, способствующих реализации индивидуальных качеств каждого обучающегося.

Несмотря на недостаточную разработанность методологического и понятийного аппарата акмеологии, акмеологические принципы, ставшие составной частью учебно-воспитательного процесса в вузе, позволяют предложить всем субъектам образования новой модели взаимодействия и конечного результата деятельности педагога и обучающегося.

1 Акмеология: учебник / Под ред. А.А. Деркача. М.: Издательство РАГС, 2006. - 211 с.

2 Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. О субъективных факторах творческой деятельности человека // Педагогика, 2005. - № 3. - 302 с.

3 Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования // Завуч, 2004. № 3. – С. 34-37.

4 Панасюк В.П. Школа и качество: выбор будущего. - СПб.: КАРО, 2003. - 240 с.

5 Натаров В.И. Рационализация состояния сознания как развитие акмеологической адаптации // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы, 2011. - № 4. – С. 58-62.

Түйіндеме

Куратова О.А. - п.ғ.к., профессор УИЯиДК,k-olga55@mail.ru

Дабылтаева Р.Е. - п.ғ.к., доцент УИЯиДК, dabyltaeva@bk.ru

Акмеологиялық тәсілдеме - қажетті шарты ретінде білім сапасын арттыру

Мақалада қазіргі уақыттың білім беру саласындағы бірегей прогрессивті және перспективалық маңызға ие акмеологиялық тәсілдеменің мәселелері қарастырылады. Алынған білімнің нәтижесіне педагогтың акме-шығармашылық сапасының қалыптасуының деңгейі тығыз байланысты. Сапалы білім, білім беру жүйесінің барлық деңгейімен қамтылған.

Білім беру саласында және оқу орындарының басқару әлеуетіне тікелей қатысушыларының бірі ретінде педагогтың қызметі басты назарда болып табылады.

Педагог мамандығының ерекшелігі, оның қызметінің маңызды құралы өзіндік тұлғасы болып табылады. Осыған байланысты, оқытушының жеке және кәсіби қасиеттерінің маңыздылығы көрінеді. Демек, аталған мәселелерді шешу үшін мақсаттарды іске асыруға қабілетті болашақ мұғалімдерді ЖОО-да оқыту тәсілдерін қайта қарау қажет. Бүгінгі күнгі білім саласы стратегиялық білім саясатын және олардың әлеуетін сәтті іске асыру мен дұрыс бағытта дамыту, тиімді рефлексияға қабілетті, шығармашылық ойлай алатын сарапшы маманды талап етеді.

Түйін сөздер: акмеология, акмеологиялық тәсілдеме, білім сапасы, мамандарды кәсіби даярлау, педагогтың кәсіби мәдениеті.

Summary

The acmeological approach as a necessary condition for improving the quality of education

In the article deals the problems of acmeological approach, which is currently one of the most progressive and perspective for modern education. From the quality of learning depends on the level of formation of akme-creative qualities of teacher. High level education is provided by all levels of the educational system. The particular attention takes note for the activity of the teacher as one of the direct participants in the sphere of education and the management capacity of educational institutions.

The peculiarity of the teaching profession is an essential tool of activity is his personality. In this regard, the important issue of personal and professional qualities of the teacher. Here, for the solving the task, it is necessary to revise approaches to training of the future teachers in high school in order to make capable of performing assigned targets. Today's requirement is creative thinking expert, capable of effective reflection, to develop strategically the right direction in educational policy and the successful realization of their potential.

Keywords: acmeological approach, the quality of education, professional training, professional culture of teacher.

УДК: 373.21

БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ МАМАНДАРЫН ДАЙЫНДАУ

Манкеш А.Е. – *п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ*
Абилбакиева Ғ.Т. – *6D010100 - Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 1 курс докторанты, Абай атындағы ҚазҰПУ*

Қазіргі мектепке дейінгі ұйымдар мамандарының кәсіби дамуының маңызды мәселелерінің бірі, олардың ақпараттық және телекомуникациялық технологияларды ұйымды басқаруда шебер пайдалана білу қажеттілігі болып табылады. Осы бағытта болашақ мамандардың кәсіби деңгейінің қалыптаспауы мектепке дейінгі ұйымдарды басқару жұмысын ақпараттандыру бойынша теориялық, практикалық және әдістемелік мәселелерді қолға алуды қажет етеді. Осыған орай мақалада болашақ мектепке дейінгі мамандарды кәсіби қызметке даярлауда заманауи ақпараттық - коммуникациялық технологиялар құралдарын сауатты пайдалана білуге және олар арқылы өздерінің кәсіби қызметінде интернет ресурстарды, соның ішінде электрондық оқыту құрылғылдарын тиімді пайдалана алуға оқытудың қажет екендігін ашып көрсеткен. Сондай-ақ қазіргі заманғы мектепке дейінгі ұйым мамандарының кәсіби біліктілігінің маңызды құраушыларының бірі болып табылатын, педагогикалық жүйені ақпараттандыруға қойылатын талаптардың әсерінен болашақ мектепке дейінгі маманның кәсіби-педагогикалық біліктіліктерін қайта ұйымдастырудың нәтижесі ақпараттық құзырлылық болып табылатындығы туралы баяндалған. Мектепке дейінгі ұйым маманының ақпараттық құзырлылығы – педагогикалық мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық қоғамның субъектісі ретінде және кәсіптік пен өзіне тән ақпараттық білім, біліктілікті сабақтастыру мақсатында туындайтын күрделі жеке тұлғалық-психологиялық білім мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: болашақ маман, телекоммуникация, мектепке дейінгі ұйымдар, ақпараттық технология, интернет, интербелсенді тақта.

2011-2020 жылдары Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында балаларды мектепке дейінгі сапалы тәрбие мен оқытуға толық қамтуды, мектепке дайындау үшін оларды мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың әр түрлі бағдарламаларына тең қатынас құруын, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнын жаңартуды қамтамасыз ету міндеті қойылған [1].

Ақпараттық желінің таратылған ақпараттық ресурстарын қолдану жағдайында жұмыс істей алатын, ақпараттық қоғам дамуының қазіргі тенденцияларына сай, өзінің кәсіптік қызметінде АКТ құралдарының мүмкіндіктерін іске асыру жауапкершілігін алуға қабілетті, өзінің кәсіптік деңгейін үнемі жетілдіріп отыруға дайын мектепке дейінгі ұйымдарға мамандар қажет болуда.

Бүгінгі күні ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана білу қабілеті - қоғамның әрбір мүшесі үшін қажетті оқу, жазу біліктерімен тепе-тең саналуда. Осыған орай, осы бағытта болашақ мамандардың меңгерген білімі мен дағдылары болашақта қоғам дамуының жолдарын анықтауға мүмкіндік бермекші. Сол себепті білім беруде болашақ мектепке дейінгі мамандарды даярлауда кәсіби қасиеттері мен деңгейлеріне жаңа талаптар қойылады. Мектепке дейінгі ұйым мамандарының программалау саласынан маман болу міндетті емес, өйткені оны сол мамандыққа сәйкес кәсіби дайындықтан өткен маман атқарады, алайда ақпараттық технологияның түсінігі мен мәнін терең

білу талап етіледі. Бұл өз кезегінде болашақ мектепке дейінгі мамандардың өзара тікелей және шығармашылық байланыс орната отырып жұмыс істеулеріне себепші болмақ. Қоғамға қажеттісі - кәсіби іс-әрекетке функциональды дайындығы бар ғана емес, сонымен бірге шығармашыл жеке тұлға болып қалыптасқан маман [2].

Қазіргі ақпараттық қоғам жаппай, ғаламдық коммуникация кезеңі. Білім беру саласы мамандарының интернет ресурстарын қолдануға, жергілікті және ауқымды желілерде ақпарат құралдарымен өзара әрекет етуін және оның әдістерін меңгеруі уақыт талабы. Ақпараттық коммуникациялық технология (АКТ) құралдарының мүмкіндіктерін білім беру мен өз бетімен білім алу үдерісінде іске асыру мәселелері болашаққа жаңа міндеттер қояды. Ақпараттық желі ресурстарын қолдану жағдайында жұмыс істей алатын, ақпараттық қоғам дамуының қазіргі тенденцияларына сай маман дайындау қажеттілігі бар. Болашақ маманның мақсаты АКТ құралдарының мүмкіндіктерін іске асыра білетін қабілетті, өзінің кәсіптік деңгейін үнемі жетілдіріп отыруға дайын педагогикалық кадрлар даярлау басты назарда [3].

Көптеген елдерде мектепке дейінгі білім берудегі АҚТ-ды пайдаланудың стратегиясын немесе басқа тұжырымдамалық құжаттарын дайындады. АҚТ мектепке дейінгі білім беру практикасының көптеген жақтарын бекітудің жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Қоғамның толық құқықты мүшесі болуы үшін мектепке дейінгі ұйымдарда АҚТ-біліктіліктерді игере бастауы тиіс.

Ақпараттандыру саласында педагогтардың кәсіби өсуінің мотивациялық компоненттері мектепке дейінгі білім беру үдерісіне ақпараттандыруды енгізуді ұғынуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға жағымды қарауы, білім беру мен өздігінен білім алуға тырысуы жатады. Мектептке дейінгі білім беру мекемелеріне ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізумен біртіндеп инфрақұрылым өзгеруі керек. Педагогикалық үдерістің барлық қатысушыларына білім беру ресурстарына еркін кіруі үшін, кітапханалар медиатекамен толықтырылуы керек.

Жоғарыда айтылғандар педагогтарды АКТ құралдарын (жалпы мақсаттағы презентациялық және анимациялық графикалық программалары, графикалық пакеттер, веб-сайттарды, телекоммуникациялық жүйелерді), оқу-әдістемелік материалдарын, әсіресе дидактикалық ойындар жасау құралдарын; мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін, есте сақтауын, ықыласын, моторикасын дамытуға бағытталған оқыту құралдарын; алдыңғы қатарлы педагогикалық технологияларды тарату мақсатында және оқу-тәрбилеу үдерісінің қатысушыларының өзара әрекеттерін қамтамасыз ету мақсатында коммуникация құралдарын; бақылау үдерістерін, компьютерлік педагогикалық тестілеу мен диогностикалауды, сараптама нәтижелерін өңдеу үдерістерін автоматтандыру құралдарын қолдануға оқытудың қажетті екендігіне куә [4].

Отандық және шетелдік тәжірибелер көрсеткендей, жаңа ақпараттық технологиялармен танысуды ерте жастан бастайды. Мектепке дейінгі ұйымдарда дербес компьютерлер мен интернет желісіне кіруге мүмкіндік алады. Сондықтан ақпараттық-компьютерлік мәдениетті қалыптастыру мен дамыту үдерісі өте ерте жастан басталуы қажет. Бұл үдерісте баланың айналасында бірыңғай ақпараттық кеңістік құрылғанда ең жақсы нәтижеге жетуге болады.Бірыңғай ақпараттық кеңістіктің негізгі компоненті ақпарттық технология аумағындағы мектепке дейінгі ұйым мамандарының құзырлылығы болып табылады.

Қазақстанның білім беру жүйесін модернизациялау стратегиясында білім беруде құзырлылық тәсілді енгізу қажеттілігі жөнінде айтылған. Білім, білік, дағдыны қарапайым түрде ғана беру емес, болашақ мектепке дейінгі ұйым мамандарының кәсіптік құзырлылығын қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі мектепке дейінгі ұйым мамандарының ойынша өмірлік маңызы бар құзырлылықтардың әр адамда болуы шарт.

Құзырлылық түсінігі – бұл оқыту үрдерісінің тұлғаның басты және пәндік құзырлылықтарының қалыптасуына бағдарланған. Бұл үрдерістің нәтижесі ретінде адамның жалпы құзырлылығының қалыптасуын айтуға болады, ол басты құзырылықтарының жиынтығы, тұлғаның кіріктендірілген сипаттамасы болып табылады.

Құзырлылықтың маңызы мен мәні қоғамның дамуына сәйкес мектепке дейінгі ұйымдарды қайта жаңарту жағдайында педагог кадрлармен жұмысты олардың кәсіби құзырлылығы негізінде ұйымдастыру. Қазіргі өзгермелі уақытта білім берудің жай – күйі дүние жүзінде де күрделі және қарама – қайшылықтарға толы. Қоғамның дамуы білім беру сапасынан үнемі алда болды, тіпті бұл алшақтық кейбір кездерде ондаған жылдармен өлшенді. Күн сайын адамға көптеген ақпарат тасқыны келеді. Ал оқу мазмұны мен оқыту әдістері ескі сарында қалып қоюда. Сондықтан білім берудегі әлеуметтік қажеттілік пен ол қажеттілікті қанағаттандырудың арасындағы қарама – қайшылық білім беру саласының дағдарысына әкеліп соғуда. Сол себепті мектепке дейінгі мамандардың әдістемелік

шығармашылығын дамыту, біліктілігін жетілдіру, кәсіби құзырлылығы негізінде жүзеге асыру қажеттігі туындайды.

Осыған байланысты қоғамды ақпараттандыру мен компьютерлендіру жағдайында болашақ мектепке дейінгі ұйым мамандарын кәсіби қызметке дайындау мен қайта дайындау сапасы жайлы өткір мәселе болып қойылады. Қазіргі заман мектепке дейінгі ұйым мамандарының кәсіби біліктілігінің маңызды құраушысы, педагогикалық жүйені ақпараттандыруға қойылатын талаптардың әсерінен болашақ мектепке дейінгі маманның кәсіби-педагогикалық біліктіліктерін қайта ұйымдастырудың нәтижесі ақпараттық құзырлылық болып табылады. Мектепке дейінгі ұйым маманының ақпараттық құзырлылығы – педагогикалық мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық қоғамның субъектісі ретінде және кәсіптік пен өзіне тән ақпараттық білім, біліктілікті сабақтастыру мақсатында туындайтын күрделі жеке тұлғалық-психологиялық білім. Мектепке дейінгі білім беру ұйым маманының ақпараттық құзырлылығының жеке тұлғалық құраушысы, кәсіби қызметте ақпараттық технологияларды қолдануға психологиялық дайындығын сипаттайтын жеке тұлғаның кешенді жағдайы ретінде мотивациялық-мұқтаждық, бағалы-мағыналық және рефлексивтік-бағалау аспектілерінен тұрады.

Бүгінгі күні мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында АКТ-ны енгізудің халықаралық, мемлекеттік, аймақтық және жергілікті деңгейде іске асырылып жатқан әртүрлі бағдарламалары бар. Халықаралық деңгейде іске асырылып жатқан осындай бағдарламалардың бірі Kidsmart бағдарламасы болып табылады. Қазіргі таңда Kidsmart бағдарламасын мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында тәжірибеден өткізу жоспарлануда.

Kidsmart бағдарламасы – IBM коопорациясының ауқымды, қайырымдылық бағдарламасы. Бағдарламаны іске асырудың 10 жылында 21000 мектепке дейінгі балалар мекемелері қатыстырылды. Бағдарламаға қатысқан он миллионға жуық мектеп жасына дейінгі балалар оқу, жазу, санау және логикалық ойлау дағдыларын белсенді меңгеру үшін ақпараттық технологияларды күнделікті пайдаланады. Бағдарламаға қатысушы әлемнің 60 елінің мектепке дейінгі мекемелерінің барлық тәрбиеленушілеріне, олардың мәдени, әлеуметтік және физикалық айырмашылықтарына тәуелсіз, ерте жастан ақпараттық технологияларды меңгеру мүмкіндіктеріне сай бағдарламаны ұсына отырып, «цифрлық теңсіздік» проблемаларын шешуде өз үлесін қосуда.

Kidsmart кешені ашық түсті пластикалық партадан, кіріктіліген дербес компьютерден және рұқсат етілген 19 дюймдік экраннан тұрады. Кешеннің ең маңызды бөлігі орыс тіліне лайықталған оқытушы программалық жабдық, оның көмегімен балалар ертегі кейіпкерлерінің сүйемелдеуімен «жас ғалымдар үйі» деп аталатын елге тап болады. Әрбір «жас ғалымдар үйі» балаларда белігілі бір дағдыларды қалыптастыруға бағытталған: «Қызықты математика» – санау, логикалық ойлау, талдау дағдысы, «Ғалымдар үйі» – Жер жайлы, жыл мезгілдері мен уақыттың ауысуы және т.б. білім. Kidsmart бағдарламасы тек бір ғана мақсаты, балалардың жаңа дағдыларын дамытуы көздемейді. Бағдарлама мектепке дейінгі мекемелердің педагогтарына ақпараттық технологияларды меңгеруге және ерте жастан оқытудың интерактивті білім беру әдістерін енгізуге көмектеседі.

Еуропаның 6 елінің балалар мекемелерінде Kidsmart бағдарламасын іске асыру нәтижелерін бағалаудың тәуелсіз зерттеулердің мәліметтері бойынша бұл бағдарлама мектепке дейінгі оқытуға тиімділік пен оқыту үдерісінің сапасын арттыра отырып жағымды нәтижеге жетуге көмектеседі. Сараптамалық есепте бағдарламаға қатыспайтын бақылау топтарының әріптестерімен салыстырғанда педагогтар ақпараттық технологияны неғұрлым батыл қолданатыны аталып өтеді, сонымен қатар, бұл жүйелер балалардың оқуға деген қызығушылықтарын арттыратыны жайды факт ерекшеліп көрсетілді.

KidSmart бағдарламасын іске асыру 1999 жылы басталды, 60-қа жуық әлем елдерінің мектепке дейінгі мекемелері 42 мыңға жуық KidSmart кешендерін алды. Қазіргі кезде бағдарламаға 20000 мектеп жасына дейінгі балалар мен мыңға жуық педагогтар қатысуда.

Бағдарламаға қатысушылар әр түрлі мақсатта АКТ-ны қолдану жоспарының мүмкіндіктерін арттырды. Педагогтар АКТ-ны әртүрлі мақсаттарда қолданады. Педагогтардың АКТ-ны өз бетімен және оқытуда қолданудағы сенімділігі бағдарламаның бірінші жартысында-ақ өсті. Педагогтардың практикалық білімдерінің технологиялық мазмұнының недәуір өскендігі және АКТ-ны пайдалануда недәуір алға жылжу байқалады. Педагогтардың кіші жастағы балаларға білім беруде АКТ-ны қолдануға қатысының өзгергені, сонымен қатар балалар АКТ-құрылғыларға рұқсат алу деңгейі анық болады.

Педагогтардың біліктіліктерін жетілдіру үдерісі егер, ақпаратқа мотивациялық-бағалылық қатынастың болуын және ақпараттық іс-әрекетте тұлғаның жеке-шығармашылық өз ойын білдіруін

қамтамасыз ету үшін құрылса, онда ақпараттық құзырлылықты қалыптастыруға болады. Педагогтың ақпараттық құзырлылығы кіріктірілген жеке-тұлғалық сипаттамасы болып түсініледі.

Ол ақпараттық қоғамда тарихи және технологияға негізделіп өздігінен жетілдіруге, дамытуға бағытталған жалпы адами ұғым, идея, білім (когнитивті компнент), бағалы бағыт, гуманистік ұғымдар, эмоциональдық тәжірибелер (мотивациялық-бағалылық компонент), жеке тұлғалық, стильдік және дүниетанымдық білім сапасы (жеке-тұлғалық компонент), танудың әмбебап әдістері, тәлім алгоритмі мен коммуникация әдістері (операциональдық-іс-әрекеттік компонент) жиынтығынан тұрады

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтары білімді ақпараттандырумен байланысты психологиялық проблемаларының диапазоны өзінің педагогикалық қызметінде медиаақпараттық бағытты бірден қабылдайды. Жаңа технологияларды меңгерудегі және ақпараттық қоғамдағы өзінің жаңартылған рөлі мен оларды енгізудегі өзінің жеке жауапкершілігіне талап қоюға дейін созылады. Бірақ мектепке дейінгі ұйымдардың мамандары мен жоғары оқу орындары педагогтарынан айырмашылығы бар. Мектепке дейінгі білім беруші педагогтардың ақпараттық құзырлылығын қалыптастыруда психологиялық мәселелерді есепке алу қажет.

Отандық және шетел психологтары мектепке дейінгі білім беруші педагогтардың психологиялық проблемаларын оқытудың интерактивті және мультимедиалық технология аумақтарынан біліктіліктерді жетілдіру бағдарламасын енгізу арқылы шешуді ұсынады. Олар педагогтардың медиа-білім беру үдерісіне қатынасын түзетуге, өзінің жаңа технологияларды меңгеру қабілеттілігіндегі сенімсіздіктерін жеңуіне, ақпараттық құзыреттіліктің жоғарылауына, медиа мәденитетті қалыптастыруға мүмкіндік береді

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының ақпараттық құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін, алдымен үш: *техникалық, әдістемелік және философиялық*-дүниетанымдық кезеңнен тұратын кешенді кәсіптік дайындық керек.

Техникалық кезеңде мектепке дейінгі білім мекемесі педагогы компьютерде жұмыс істеудің бастапқы қолданушы біліктіліктерін меңгереді, периферийлік электрондық құрылғылармен: мультимедиялық проектормен, сканермен, интерактивті тақтамен, Интернеттің іздеу жүйелерімен жұмыс істеп үйренеді, желілік өзара әрекетті іске асыруды web-портфолио құруды, электрондық журналмен жұмыс істеу және т.б.

Әдістемелік кезең электрондық білім ресурстарының дидактикалық қасиеттерін оқуға байланысты және денсаулық сақтау технологияларын есепке алып, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің тәрибелеу-оқыту үдерісінде нақты іс-әрекетте педагогтарды жаңа технологияларды мақсатқа сай пайдалануға оқытуға бағытталған. Бұған оқу және тәрбиелеу материалдарын таңдап алу, ақпараттық сауаттылықты (ақпараттық қоғам дамуы жағдайында мектепке дейінгі жастағы балалардың жеке тұлғалық сапасын) қалыптастыруға бағытталған сабақтар мен іс-шараларды, жаттығулар мен тапсырмалар жасау, электрондық түрде білімді меңгеру сапасын талдау және бағалау (білім сапасы мониторингі) кіреді.

*Философиялық-дүниетанымдық к*езең мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының мамандарының ақпараттық технологияларға қатынасын түзетуге, оларға психологиялық кедергілерді қорқыныш пен үрейді жеңуге мүмкіндік береді, оларды балаларды ақпараттың қазіргі заманғы құралдарымен жұмыс істеуге, бағалы, әрі маңызды ақпаратты табуға үйрету және керісінше төмен сұрыпты ақпарттық материалды айырып-тану, сонымен қатар, өскелең ұрпақты қазіргі ортаның әлеуметтік жағымсыз әсерлерінен қорғау, олардың балаларға қажеті жоқ ықпалын болдырмау үшін мақсатқа бағытталған тиімді білім беру үдерісін іске асыруға қабілетті, ақпараттық қоғамның белсенді мүшесі етеді

Мектепке дейінгі білім беруші педагог білімді ақпараттандыруға байланысты психологиялық проблемаларды ақпараттық қоғамның негізгі қатысушысының бірі өзі ретінде негізгі философиялық тұжырымдамаларының қалыптасуы барысында ойлау стилін қайта құрумен қатар ақпараттық дүниетанымды қалыптастыу жолымен тек қана белсенді іс-әрекеттік түрде жеңе алады.

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру интерактивті жолмен және ресурстардың әр алуандығымен алға жылжуда. Интерактивті тақталар, мультимедиалық проекторлар және т.б. электрондық білім ресурстары, тиімді техникалық құралдар болып табылады.Осы құралдар көмегімен тек қана мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту және тәрбилеу үдерістерін түрлендіріп қана қоймай, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің мамандарының кәсіби құзіретін көтеруге болады. Интерактивті және мультимедиалық құрылғылар, басқа кез келген техника сияқты өздігінен бағалы емес. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының мамандарын,тәрбиелеу-оқыту үдерісінде техникалық құралдарды сауатты пайдаланғанда ғана баланың дамуында жағымды нәтижелерге қол жеткізіледі.

Ақпараттық технология саласында мектепке дейінгі білім беруші педагогтардың біліктіліктерін жетілдіру бағдарламасына міндетті компонентке техникалық және әдістемелікпен бірде психологиялық-педагогикалық блок кіреді. Курстың бұл блогының мазмұны жаңа білім беру технологияларын меңгеру мен оны болашақта пайдалануға байланысты мынадай проблемалық аумақтардан: қорқыныш, сенімсіздік, кәсіби күйіну, жағымсыз қатынас және т.б. тұрады. Әйтесе де, психологиялық кедергіні тек қана техникалық және әдістемелік құрауыштарды меңгеру арқылы ғана емес, мектепке дейінгі білім беруші педагогтың өзінің психологиялық проблемаларды қарапайым сезінуі арқылы жеңу мүмкін. Техникалық және әдістемелік кезеңдерді іске асырумен бірге, философиялық-дүниетанымдық кезең болашақ мектепке дейінгі ұйым мамандарының ақпараттық технологияларға қатынасын түзетуге, оларға психологиялық кедергілерді қорқыныш пен үрейді жеңуге мүмкіндік береді.

Балаларды ақпараттың қазіргі заманғы құралдарымен жұмыс істеуге үйрету бағалы, әрі маңызды ақпаратты табуға машықтандыру. Қазіргі ортаның әлеуметтік жағымсыз әсерлерінен қорғау, олардың балаларға қажеті жоқ ықпалын болдырмау үшін мақсатқа бағытталған тиімді білім беру үдерісін іске асыруға қабілетті, ақпараттық қоғамның белсенді мүшесі етіп,тәрбиелеу. Мектепке дейінгі білім беру үдерісіне ақпараттық технологияны енгізудің басты шарттарының бірі – компьютердің техникалық мүмкіндіктерін білетін, олармен жұмыс істеу дағдысы бар, компьютерді қолданудың ережесі мен санитарлық нормаларын анық орындайтын, мектеп жасына дейінгі балаларды жаңа ақпараттық технологиялармен қатынас жасау әдістерін меңгерген маман жұмыс істеуі қажет.

Мектепке дейінгі білім беруші педагог білімді ақпараттандыруға байланысты психологиялық проблемаларды ақпараттық қоғамның негізгі қатысушысының бірі өзі ретінде негізгі философиялық тұжырымдамаларының қалыптасуы барысында ойлау стилін қайта құрумен қатар ақпараттық дүниетанымды қалыптастыу жолымен тек қана белсенді іс-әрекеттік түрде жеңе алады.

1 *http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118*

2 *Современное дошкольное образование. Теория и практика \\ http://www.sdo-journal.ru/*

3 *Малярова Н.А. Педагогические технологии как эффективное средство повышения качества образования в ДОУ \\ http://www.o-detstve.ru/*

4 *Новосибирский информационно-образовательный сайт \\ http://www.nios.ru/*

5 *Немирич А. Формированиемедиаинформационного мировоззрения педагога дошкольного образования\\«Детский сад: теория и практика» №3, 2011. - С.106-112*

6 *Научно-образовательный портал \\http://www.pravmisl.ru/*

7 *Преподавание Информационных Технологий в России\\http://www.it-education.ru/*

8 *http://www.unescobkk.org/en/education/*

Резюме

А.Е. Манкеш – д.п.н., профессор, КазНПУ имени Абая

Г.Т. Абилбакиева – докторант 1-курса по специальности 6D010100 - Дошкольное образование и воспитание, КазНПУ имени Абая, galiya_turusbek@mail.ru

Подготовка специалистов дошкольного образовательного учреждения в условиях информатизации образования

Одной из важных проблем профессионального развития современных специалистов дошкольных учреждений является необходимость умения мастерски использовать информационные и телекоммуникационные технологий при управлении организаций. Несформированность профессионального уровня будущих специалистов в этом направлении требует рассмотрения теоретических, практических и методических проблем по информатизации работ управления организаций дошкольных учреждений. В связи с этим, в статье раскрыта необходимость обучения грамотному использованию средств информационных и коммуникационных технологий, в том числе эффективно применять средства электронного обучения при подготовке будущих специалистов дошкольных учреждений в профессиональной деятельности. А также излагается об информационной компетентности как результата переорганизации профессионально-педагогической компетентности будущих специалистов дошкольных учреждений, под влиянием требований предъявляемым информатизации педагогической системы, являющейся одной из важнейших составляющих компетенции современных специалистов дошкольных учреждений. Рассмотрены сложные личностно-психологические проблемы, вытекающие в целях увязки компетентности, профессионального и своеобразного информационного знания, информационная компетентность специалистов дошкольных учреждений – как субъект информационного общества дающего возможность эффективного решения педагогических проблем.

Ключевые слова: будущий специалист, телекоммуникация, дошкольные организация, информационная технология, интернет, интерактивная доска.

Summary

A.E.Mankesh – Doctor of Education, professor, KazNPU named after Abai

G.T. Abilbakieva – 1-doctoral course by specialty 6D010100 - Pre-school education and upbringing, KazNPU named after Abai, galiya_turusbek@mail.ru

Preparation of specialists of preschool educational institutions in conditions of informatization of education

One of important problems of professional development of modern specialists of preschool institutions is need of ability to use skillfully information and telecommunication technologies in case of management of the organizations. Unformed of professional level of future specialists in this direction requires consideration of theoretical, practical and methodical problems on informatization of works of management in the organizations of preschool institutions. With respect thereto, in article need of training in competent use of means of information and communication technologies is disclosed, including to effectively apply means of electronic training when training future specialists of preschool institutions in professional activity. And also it is stated about information competence as result of the reorganization of professional and pedagogical competence of future specialists of preschool institutions, under the influence of requirements shown to informatization of the pedagogical system which is one of the most important components of competence of modern specialists of preschool institutions. The complex personal and psychological problems following for the purpose of coordination of competence, professional and peculiar information knowledge, information competence of specialists of preschool institutions – as the subject of information society of the effective solution of pedagogical problems giving the chance are considered.

Keywords: future specialist, telecommunication, preschool organization, information technology, Internet, interactive board.

УДК 81.2-9

МОДЕЛИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЦЕЛЯХ ОБУЧЕНИЯ

Нуршаихова Ж.А. **–** *профессор КазНУ им. аль-Фараби, д.филол.н., профессор*

Кильдюшова И.В. – *ст. преп. КазНУ им. аль-Фараби*

В аннотируемой статье авторами предложено использование моделирования русского предложения для облегчения усвоения РКИ на начальном этапе. В статье рассматриваются в прагматическом плане глагольные двусоставные (двукомпонентные) предложения. Являясь адептами вербоцентризма, авторы видят центром предложения – глагольный узел, который выступает в качестве элемента, управляющего всем глагольным предложением. То есть если в предложении *имеется глагол*, он всегда – центр этого предложения. На примере построения моделей авторы наглядно доказывают правильность вербоцентрической позиции Л. Теньера, но в то же время не отрицают и некоторого главенства позиции субъекта, что специальным образом демонстрируется в стеммах.

Ключевые слова: моделирование, вербоцентризм, стемма.

Центром предложения в большинстве как европейских, славянских, так и тюркских языков является глагольный узел, который может состоять из глагола и актантов, из глагола и сирконстантов в различных комбинациях в двусоставном предложении при наличии предикации, или в односоставном предложении – из глагола в спрягаемо-глагольной или инфинитивной форме возможно при наличии детерминанта или зависимой формы при глаголе.

Мы не ставили задачей описывать все виды предложений, для наших целей их достаточно перечислить как существующие, используя традиционное описание этих грамматических явлений [1]. Нами обозначается некоторый их круг для использования в моделировании и алгоритмизации русского предложения, предлагаемого в процессе усвоения русского языка как иностранного на начальном этапе.

Таким образом, интересующий нас в прагматическом плане вид глагольных предложений – это глагольные двусоставные (двукомпонентные) предложения.

«Структурная схема двусоставного предложения компонуется двумя главными членами – подлежащим и сказуемым, находящимися друг с другом в определенном соединении в объективно-модальном плане. Подлежащее и сказуемое могут быть уподоблены друг другу по грамматическим формам (координированы) или не уподоблены. В предложениях с формально уподобленными главными членами подлежащее – главный член, выраженный Именительным падежом имени (номинативом); сказуемое – главный член, выраженный спрягаемой формой глагола или именем. В предложениях

с неуподобленными главными членами подлежащее может быть выражено также инфинитивом, а ска-зуемое – именем в Именительном, или в косвенном падеже, наречием или инфинитивом» [1].

Предложения с формально уподобленными главными членами грамматически координируются.

Наглядно предложения с формально уподобленными главными членами структурируются следующим образом:

Стемма 1

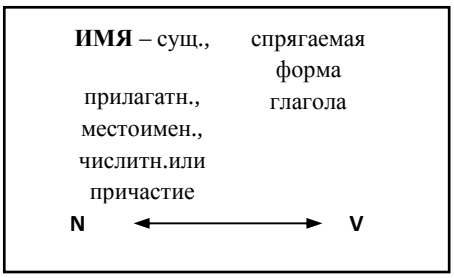

В структурируемых моделях символом N обозначены подлежащее и все другие формы его выражения, а символом V – все формы выражения сказуемого.

Демонстрируемая стемма реализуется следующим образом: ***Студент*** *пишет.* ***Черные*** *выигрывают.* ***Он*** *рисует.* ***Двое*** *вышли.* ***Пришедшие*** *ждут.* В данном случае формы, занимающие синтаксическую позицию подлежащего, синтаксически субстантивируются, становясь позиционными существительными. Позицию подлежащего может занимать также именное словосочетание, называющее некое множество как единое целое, например: *Начались* ***разборы за разборами.*** *Пришли* ***отец с сыном****.*

Стемма 2 демонстрирует предложения с формально уподобленными подлежащими и сказуемыми, первое из которых – существительное в Именительном падеже, а второе – в соподчиненной форме любого имени: *Мать преподаватель. Вечеринка – его затея. Особняк – это большие деньги. День чудесный. Погода отличнейшая. Девочка умна. Он (мне) никто. Работа оплачиваемая.* Возможно использование перечисленных в модели связок: *Красота – это (есть, это есть, это и есть, и есть, вот, то же что, это тоже что) страшная сила.*

Предложения с формально уподобленными главными членами может иметь такой вид:

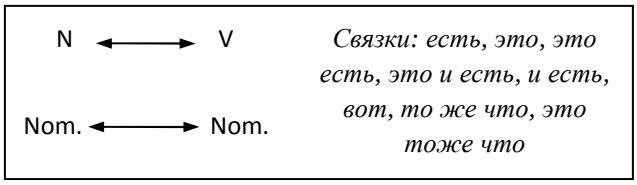

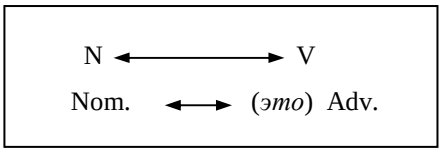

Стемма 3

Присутствующие налицо. Деньги кстати. Сын умнее. Товары нарасхват. Кофе по-турецки. Отец дома. Цель близко. Шеф у себя. Все в беспокойстве. Я – от студентов. Костюм – из льна. Лодки на берегу. Мы с тобой. Дом – в двух шагах. Работа под силу. Письмо тебе. Подарок – для внучки. Мы за мир. Цветы – это хорошо. Горы – это замечательно. Сильный мороз – это когда под сорок. И так далее.

Следующая стемма должна продемонстрировать еще один вариант предложений с формально уподобленными подлежащими и сказуемыми. В данном случае подлежащее и сказуемое являются инфинитивами и возможно присутствие связки *(это) значит (значит)*: *Жить – это (это значит, значит) Родине служить. Послушаться (мужчину) женщину – это (это значит, значит) испортить все дело.*

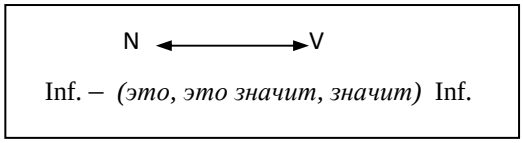

Стемма 4

Существуют двукомпонентные предложения и такого типа:

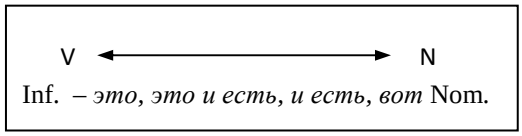

Стемма 5

где подлежащее выражено инфинитивом, а сказуемое – существительным в Именительном падеже: *Летать – его мечта. Уволить – самое простое. Ехать туда – мука. Дозвониться – проблема.*

Последняя демонстрируемая нами модель отражена в стемме 6, где подлежащее – инфинитив, а сказуемое – качественно характеризующее наречие (Adv.) или косвенный падеж имени с адвербиальным значением: *Кататься весело. Разобраться затруднительно. Жаловаться грешно. Ужиться (с ним) мудрено. Познакомиться интересно. Поехать заманчиво. Растить детей трудно. Жаловаться не в моем характере.*

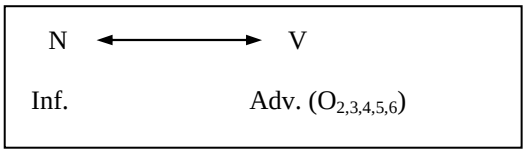

Стемма 6

Несмотря на подробную презентацию различных способов выражения подлежащего и сказуемого в предложениях с формально уподобленными главными членами чаще всего процесс в предложении выражается глаголом. Что касается актантов, то они дополняют (прямо или косвенно) глагол и в предложении всегда выражаются существительными или их эквивалентами (существительными-местоимениями). Сирконстанты выражают различные обстоятельства, при которых происходит названный процесс, и являются наречиями (или их заместителями, играющими роль обстоятельств).

Таким образом, все вращается вокруг глагола. Он является центром глагольного узла и, следовательно, глагольного предложения. Он выступает в качестве элемента, управляющего всем глагольным предложением. В простом предложении центральным узлом не всегда выступает глагол. Однако, если в предложении *имеется глагол*, он всегда – центр этого предложения.

Что касается актантов и сирконстантов, то это полностью подчиненные глаголу компоненты предложения, связанные с ним соответственно синтаксической связью управления или примыкания.

Графически в стемме это отражается следующим образом: актанты помещаются справа от глагола, а сирконстанты слева. Кроме того, используются различные (в зависимости от вида синтаксической связи) линии. Актанты присоединяются к глаголу прямой линией со стрелкой на конце, направленной от глагола в сторону актанта. Так графически разделяются подчиняющие и подчиненные слова. В связи с этим в стеммах не возникает проблемы со словорасположением. Стемма может строиться как вертикально, так и горизонтально. Актанты обозначаются буквой О с нумерацией, в зависимости от того, какой падеж (дополнение) они обозначают: $O_{2,3,4,5,6}$.

Другой вопрос с сирконстантами. В стемме они присоединяются к глаголу при помощи пунктирной линии без стрелки. Поэтому графически связь глагола с сирконстантом изображается только в вертикальной стемме, глагол располагается, как подчиняющее слово, вверху, а сирконстант, как слово подчиненное – под ним (или внизу слева). Сирконстанты обозначаются символом Adv. Символическое виртуальное представление глагольного узла, таким образом, имеет вид стеммы 7:

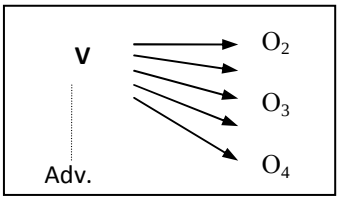

Стемма 7

Что касается субъекта и предиката. Мы придерживаемся позиции Л. Терьера в пользу концепции глагольного узла (достаточно взглянуть на последнюю стемму), и в то же время не видим оппозиции в отношениях субъект/предикат. Мы также считаем, что переплетение элементов субъекта и предиката никак не согласуется с положением о противопоставленности этих двух понятий, а традиционная точка зрения даже ставит знак равенства между двумя членами предложения – подлежащим и сказуемым. Это видно из следующей цитаты, которая демонстрирует специальное отношение традиционной грамматики к N и V (субъекту и предикату), и частично подтверждает нашу мысль: «В систему подчинительных связей глагола не входит его связь с подлежащим; при этой связи реализуются не сочетаемостные свойства глагола, а осуществляется соединение (координация) главных членов предложения – подлежащего и сказуемого...» [1, с.25].

Вербоцентричность теории Л. Терьера [2]. заключается в том, что он видит глагол – абсолютно господствующим членом предложения, сделав из вербоцентрической концепции ведущий принцип своей синтаксической теории. Однако он пошел еще дальше, приравнивая подлежащее к другим актантам, и этот крайний вербоцентризм отвергают многие синтаксические теории. Мы, являясь сторонниками его вербоцентрической концепции, также не разделяем крайность его позиции в отношении к подлежащему, считая N (субъект) исходным элементом мысли, оформляющей предложение.

Нами рассматриваются отношения субъект/предикат следующим образом:

V ▸ N, то есть предикативные отношения N (субъекта) и V (предиката) рассматриваются нами как «предикат больше субъекта», несмотря на то, что предикат, отражая деятельность субъекта, в определенные моменты подчиняется командам N (субъекта) (например, в категориях рода и числа в формах прошедшего времени), но с другой стороны V (предикат) – единица независимая, управляющая непредикативными отношениями его объектов и обстоятельств.

В этом случае подтверждается вербоцентричность концепции Л.Теньера, что наглядно демонстрируется в следующей модели:

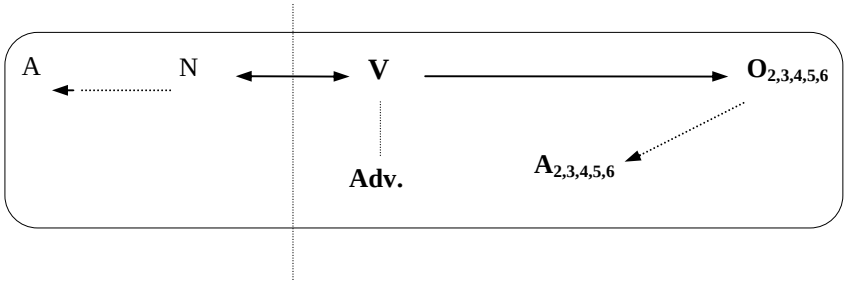

Стемма 8

Условно разделив глубинную модель предложения на 2 части, левую сторону которой занимает все, что связано с N (субъектом), а правую – все, связано с V (предикатом), и зная об изменениях предикативных форм глагола в зависимости от требований N, осознаем, что это обстоятельство говорит не в пользу независимости V по отношению к N.

Однако, взглянув на правую часть модели, где торжествует вербоцентрическая концепция и полное подчинение объектов и обстоятельств V (предикату), мы убеждаемся в том, что V ▸ N.

Таким образом, мы наглядно доказываем правильность вербоцентрической позиции Л. Теньера, но в то же время не отрицаем и некоторого главенства позиции субъекта, что в стеммах показываем двусторонней стрелкой:

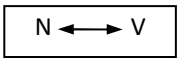

Л. Теньер [2] приводит пример: «*Ваш молодой друг знает моего юного кузена*», в котором показывает силу N (субъекта), подчеркивая, что субстантивный узел может быть достаточно емким и стемматически подобен глагольному узлу. Следовательно, нет никаких оснований помещать субъект и предикат на разных уровнях и допускать противопоставление субъекта и предиката, что и отражается в стемме 9.

В виртуальном изображении предложение выглядит так:

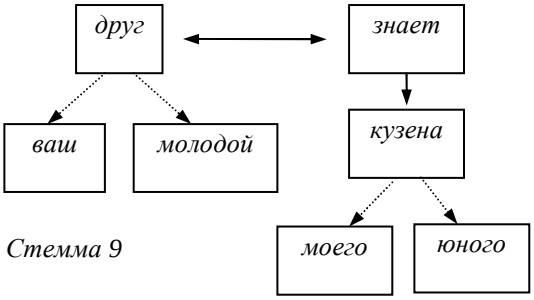

Стемма 9

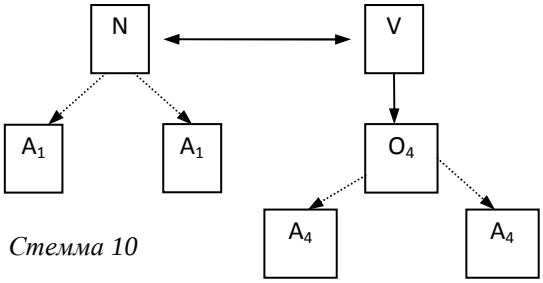

Стемма 10

Л. Теньер, предлагает сместить акценты и уравновесить конструкцию 10, приняв субъект за первый актант. То есть полностью подчинить все элементы структуры глаголу. Действительно, стемма получается идеальная:

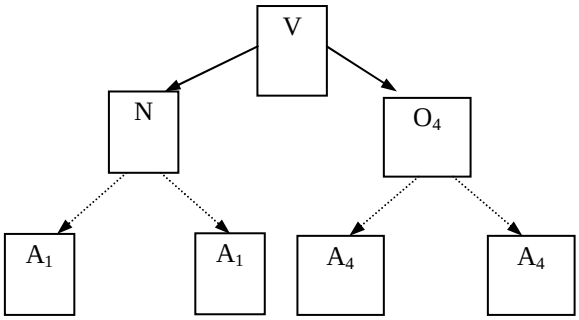

Стемма 11

Однако, придерживаясь положения, что N (субъект) является исходным элементом мысли, агенсом, темой, порождающей предложение, мы склонны считать стемму 10 более подходящей для нашей концепции [3].

Кроме того, идеальное равновесие структуры 11 непрочно. Стоит убрать любое слово, определяющее субъект (или оба), – опять получится «косая» конструкция, в которой глагольный узел перевешивает субстантивный. Если, к примеру, расширить глагольный узел, добавив слово *давно*, правая часть конструкции значительно перевесит левую, субстантивную, и получится:

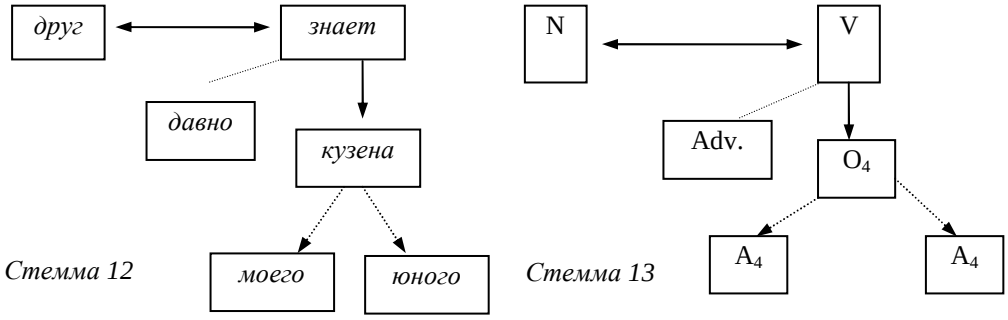

Стемма 12 *Стемма 13*

В этом случае от диссимметрии конструкции и кажущейся уродливости ее формы уже не спасет причисление N (субъекта) к актантам, что мы и не делаем, полагая достаточными приведен-ные доказательства.

1 *Русская грамматика. – М.: Наука, 1980. – ч.II. – 783 с.*
2 *Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М.: Прогресс, 1988. – 250 с.*
3 *Нуршаихова Ж. Структурный синтаксис: взгляд из прагматики: монография / Ж.А. Нуршаихова. – Munich: Lambert Academic Publishing, 2013. – 276 с.*

Summary
Nurshaikhova Zh.A. - Doctor, Professor in the Kazakh National University named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan, zhanara26n@mail.ru
Kildyushova I.V. - Senior Teacher in the Kazakh National University named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan, kildyushova-irin@mail.ru

Modelling of the verbal sentence for language training

In the annotated article the authors proposed the use of modeling of the Russian sentence to facilitate the initial learning of Russian as a Foreign Language. In pragmatic aspect the article views two-part verb (bicomponent) sentences. As adherents of the verb-centering, the authors see the verbal junction as the center of the sentence, which acts as an element of the control over the verbal sentence as a whole. That means that if there is a verb in the sentence, it is always the center of said sentence. The authors demonstrate the correct use of the verb-centered position of Lucien Tesnière, but at the same time do not deny a somewhat dominant position of the subject, which is demonstrated in a special way in stemms.

Keywords: modelling, verb-centering, stemm.

Түйіндеме
Нұршайықова Ж.Ә. - Алматы қаласы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессоры, филол.ғ.д.
Кильдюшова И.В. - Алматы қаласы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ аға оқытушысы

Оқыту мақсатындағы етістікті сөйлемді модельдеу

Авторлар мақаласында орыс тілін шет тіл ретінде оқытудың бастауыш деңгейінде тіл меңгеруді жеңілдету үшін орыс тіліндегі сөйлемдерді модельдеу үлгісін ұсынады. Мақалада екі құрамды (қоскомпонетті) етістікті сөйлемдер прагматикалық тұрғыдан қарастырылады. Авторлар етістіктердің вербоцентризмдік адептілері болатынын және олардың аталған сөйлемдерді басқарып тұратындығын көреді. Демек, барлық сөйлемде етістік болады және ол әрқашан сөйлемнің негізі болады. Авторлар құрастырған модельдер негізінде Л. Теньердің вербоцентрлік ұстанымының дұрыстығын қолдап, кейбір ұстанымдардың қателіктерін арнайы стеммаларды көрсете отырып дәлелдейді.

Түйін сөздер: модельдеу, вербоцентризм, стемма.

УДК: 378.145

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖӘНЕ МҮГЕДЕК СТУДЕНТТЕР ҮШІН «КЕДЕРГІСІЗ ОРТАНЫ» ҚҰРУДЫҢ РӨЛІ

Испамбетова Г.А. – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ 6D010800- Дене шынықтыру және спорт мамандығының 2 курс докторанты,* isp_gcap@mail.ru
Алимханов Е.А. – *п.ғ.д., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ дене шынықтыру және спорт кафедрасының профессоры* el-2050@mail.ru
Сабырбекова Л.А. *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ дене шынықтыру және спорт кафедрасының оқытушысы,* arm.star@mail.ru
Үсейн Е.М. – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ дене шынықтыру және спорт кафедрасының оқытушысы,* epok1990@mail.ru

Мақала жоғары оқу орнындағы инклюзивті білім беру жағдайындағы «кедергісіз ортаны» құрудың мәселелерін қарастыруға арналған. Қазіргі таңда жоғары білім беру мекемелері алдында «кедергісіз ортаны» жүйелі ұйымдастыру арқылы мүгедектігі бар (мүмкіндігі шектеулі) студенттер үшін кәсіптік білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Осы уақытта бұл тақырып қазіргі заманғы қоғамның негізгі идеяларының бірін құрайтын толеранттылық және теңдік ұғымдар шеңберінде қарастырылатын ерекше өзектілікті алды. Мақалада қоғам өміріне белсене қатысатын және кәсіби білім алатын мүгедектігі бар барлық адамдар үшін инклюзивті білім беру кеңістігін құру жағдайы мен жолдары жайында айтылады. Қолжетімді «кедергісіз ортаны» құру бойынша әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің тәжірибесі ұсынылған. «Кедергісіз ортаны» қамтамасыз ету үшін әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің оқу корпустары, жатақханалары, кітапханалары, асханалар және арнайы автотұрақтарының мүмкіндіктері мен қолжетімділігі зерттелген. Денсаулығы шектеулі студенттердің дене шынықтыру және спорт сабақтары үшін мүмкіндіктері, сондай-ақ, спорт залдар мен алаңдардың жағдайы зерттелген.

Түйін сөздер: кедергісіз орта,инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі жандар.

Мүмкіндігі шектеулі азаматтарға теңдей жағдай құру арқылы қоғаммен біріктіруде жоғары білім алу үшін "ҚР мүгедектерді әлеуметтік қорғау жайында заңмен" заң жүзінде бекітілген. Елімізде заңнамалық деңгейде мүгедектердің қажеттіліктері мен мұқтаждықтарын қоғамдық ортаға бейімделуі үшін белсенді түрде әрекеттер жасалып жатыр. «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау» заңында саналы түрде бейімделу мағынасы бойынша ұқсас «өзін-өзі күту, өз бетінше өмір сүруге қол жеткізу немесе мүгедектерді отбасылық және қоғамдық өмірдің қалыпты жағдайларына қайтару үрдісі» ретінде әлеуметтік-тұрмыстық және ортаға бейімделу түсінігі қарастырылған [1]. Мүгедек адамдардың жоғарғы оқу орнында (ЖОО) білім алу үшін мемлекеттік гранттың жалпы санынан жыл сайын 1% жеңілдіктер беріледі. Ресей, Бразилия, Франция, Италия сияқты шетелдік ЖОО-дың тәжірибелерін меңгеру Қазақстанда да инклюзивті білім беру жұмыстарын ЖОО-да іске асыруға көмектесуде.

Қазақстанда білім берудің барлық жүйесінің модернизациясы, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі адамдарға арнайы (коррекциялы) білім беру сөзсіз басымды және гуманистік бағыт болып табылады.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасының (БҰҰДБ) 2009 жылғы Адами ресурстарды дамыту жөніндегі Ұлттық есеп деректеріне сәйкес Қазақстан Республикасында 563 мың мүмкіндігі шектеулі жандар өмір сүріп жатыр, соның ішінде 20 мыңнан астамын әйелдер және 50 мыңын балалар құрайды. Дамыған елдерде қоғамдағы мүмкіншілігі шектеулі жандар барлық өмір саласына белсене қатысады [2].

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім алуына теңдей құқылы кепілдік беретін нормативтік-құқықтық база қалыптасты. Бұл кепілдіктер Қазақстан Республикасының Конституциясында [3], «Қазақстан Республикасындағы баланың құқы туралы»заңда, «Білім беру туралы» заңда, «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» заңда [4], «Арнайы әлеуметтік қызмет көрсету туралы» заңдарда енгізілген. [5].

Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін еңбек ету нарығында сәтті бәсекелестік пен кәсібилендірудегі маңызды жағдай олардың арнайы орташа және жоғары кәсіптік білім алу мүмкіндігі болып табылады.

Елімізде мүгедектігі бар тұлғалардың саны жылдан жылға артып келеді. Сондықтан да мемлекет пен қоғамның алдында мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға білім беру, әлеуметтік және кешенді медициналық қызмет көрсетуде инфрақұрылымды, басқару механизмін және қаржыландыруды, кадрлық

және материалдық-техникамен қамтамасыз ету жүйесін құру қажеттігі туындауда. Сондай-ақ, тұтас көпқұрылымды кедергісіз ортаныңқұрылуы мен қызмет жасауы инклюзивті білім беру процесінің дамуына тікелей септігін тигізеді. Сонымен қатар,инклюзивті қоғамды орнату ерекшеліктері туралы насихаттау-профилактикалық денсаулықты сақтау жұмыстарын жүргізу де маңызды бағыт болып табылады.

Мәселе,Республика бойыншаЖОО-ғы мүгедек жандардың теңдей білім алуына қандай жағдайлар қажет екендігін білу және ол жағдайлардың сапалық деңгейін анықтау маңызды жұмыс болып табылады.

ЖОО-да мүгедектігі бар тұлғаның білім алуында пандустардың ғана болуы жеткіліксіз. Қазіргі заманғы архитектуралық қолжетімділікті енгізу, арнайы техникалық және программалық қамтамасыз етумен жабдықтау, мүгедектік түрлеріне қарай білім беру программасы мен әдістемесін құрастыру, спорттық және мәдени ортаны бейімдеуді енгізу қажеттігі туындайды.

ЖОО-да кедергісіз ортаны құрудың өзіндік ерекшеліктері бар, оларға маңызды проблемалардың бірі кадрлық қамтамасыз ету, инклюзияны іске асыруға қатысатын жалпымәдени, психология-педагогикалық, техникалық және кәсіби мамандарды дайындау өзекті болып табылады.

Жоғары оқу орындары денсаулығында белгілі ауытқулары бар студенттердің білім алуына немесе ауру түрлеріне қарай оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастырады. Мысалы, Мәскеу қаласындағы Бауман атындағы Мәскеу мемлекеттік техникалық университетінде мүгедектігі бар студенттердің сапалы білім алуына барлық жағдай жасалған. «Кедергісіз ортаны» құру жұмыстарына сәйкес оқу (жұмыс) орындары, подъездер, жарақтандыру, техникалық жарақтандыру сол мекемеде білім алатын немесе алдағы уақытта білім алатын мүгедектер контингентіне сай жабдықталған [6]. Әлеуметтік бейімделу орта ЖОО ғана емес, сондай-ақ, аумақтан тыс жерлерде болуы тиіс.ЖОО-да оқу материалдарының дәстүрлі формасынан басқа (дәрістер, семинарлар, коллоквиумдар т.б.) заманауи ақпараттық және байланыс технологиялары қарастырылуы жұмыстың нәтижелі болуын жақсартады.

Білім беру саласындағы қызметкерлер мүмкіндігі шектеулі студенттердің мүгедектігін ескере отырып, олардың сезу мүшелеріне әсер ететін оқу материалдарын ұсыну қажет. Мысалы, құлағы керең студенттерге көбінесе көрсету мен тактильді әдістерін қолданса, көзі нашар көретіндерге төмен аудио дыбысты немесе телетакторларды, компьютерге қосымша құралдарды және басқа да ақпараттық технологияларды пайдаланған жөн. Демек, ЖОО-да барлық заманауи білім беру технологиялары болуы тиіс және оларды үнемі дамытып, жетілдіріп отыру қажет.

Инклюзивті білім беру негізінде тәжірибесі бар ЖОО-ры келесі әдістерді пайдаланады: а) мүгедектігі бар білім алушыларды «топтағы басқа оқушылар деңгейі ретінде» қабылдау; б) ол топтағыларға міндет қою барысында дәл сондай іс-әрекетке қатыстыру; в) топтық шешім қабылдауда және бірлесіп жұмыс жасауда қатыстыру; г) манипуляциялар, ойындар, жобалар, зертхана, далалық зерттеулер сияқты белсенді стратегияларды пайдалануға тарту; д) дене тәрбиесі, спорт жаттығу-ларына белсенді қатысуларына жол ашу.

ЖОО-да мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алуын қамтамасыз ету үшін сапалы, қолжетімді білім берумен қатар,оларды сәтті әлеуметтендіру жағдайының болуын қамтамасыз ету маңызды болып табылады. Мысалы, ҚазҰУ-дың мүгедек студенттерімен жұмыс жасауға «Сұңқар», дене шынықтыру және спорт кафедрасы және т.б. университет бөлімдері тартылған. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-гі мүмкіндігі шектеулі студенттерге көмек көрсету қызметі және «кедергісіз ортаны» қалыптастырумақсатында университет территориясындағы мүгедектерге жүріп-тұруына арналған мүмкіндіктер анықталды. ҚазҰУ-де «Кедергісіз ортаны» құру бойынша төмендегідей нәтижелер алынды: пандустар университеттің кітапханасында, №1 физика-техникалық факультеттің, №13 химия және химиялық технологиялар факультетінің, №15 журналистика факультетінің жатақханаларында, бас ғимаратқа кіретін алаңда (ректорат), химия және химиялық технологиялар факультеттері, механика-математикалық және физика-техникалық факультеттердің оқу корпустарына баратын орталық басты жолдарда, химия және химиялық факульеттің, механика-математикалық факультеттің үлкен залдарына кіретін алаңда, сонымен қатар, Қарасай батыр көшесінде орналасқан халықаралық қатынастар мен шығыстану факультеттерінің оқу корпустары мен сол факультеттердің №14 жатақханаларында пандустар салынған. Мүгедек жандардың көліктерін қоюға арналған авто тұрақ алаңдары: спорт кешен мен химия және химиялық технологиялар, механика-математикалық факультеттерінің алдында арнайы белгілермен орындар жабдықталған. №15 журналистика, №16 экономика және бизнес жоғарғы

мектебі, №17 филология және әлем тілдері, №18 заң факультеттерінің 9 қабатты жатақханаларында жоғары көтерілу үшін лифт жұмыс жасайды, бірақ арнайы мүгедек студенттерге қарастырылмаған. Ал шығыстану мен халықаралық қатынастар факультеттерінің оқу корпусында Брайль шрифтісі орнатылған лифтпен жабдықталған. Сондай-ақ, мүмкіндігі шектеулі студенттер лифтті бас кітапханада да қолдана алады. Қалған бес қабатты жатақханаларда жоғары қарай тек баспалдақпен шығатыны, яғни арнайы жағдай жасалынбағаны анықталды. Барлық жатақханаларда мүгедектердің дәретханаға, жуынатын бөлмеге арналған құрал-жабдықтары жоқ. Тірек-қимыл аппараты зақымданған мүгедек студенттер үшін жатақханада тек бірінші қабаттағы бөлмелерді ұсына алады.

Осы көрсеткіштер ҚазҰУ-нің мүгедек студенттеріне «кедергісіз ортаны» құру мақсатында үлкен жұмыстар атқарылғандығымен қатар, келесі міндеттерді шешу қажет екендігін айқындап отыр. Оларға:

1. Инклюзивті білім беру үшін заманауи ақпараттық-техникалық негізде мүмкіндігі шектеулі жандар үшін ЖОО территориясы мен барлық аумақта «кедергісіз ортаны» құру;

2. ЖОО мүгедектігі бар студенттердің сапалы білім алуы үшін қашықтықтан, инклюзивті, біріктірілген оқыту модельдерін дамытумен вариативті жағдайды қамтамасыз ету;

3. Студенттің жеке тұлғалық, кәсіби және оңтайлы дамуын қамтамасыз етуге бағытталған тиімді өмірлік стратегиясына тәрбиелеу жұмыстарын жүргізу;

4. Қоғамда позитивті бейімделу мен өзіндік даму, жетістікке жету, өмірдің жаңа сапасын, қоғамдық құрылыммен өзара іс-қимылды қамтамасыз ететін әртүрлі әлеуметтік салада және қарым-қатынаста көрінетін мүмкіндігі шектеулі студенттің интеграциялық мінездемесі ретінде маманның базалық сипаттамасы – әлеуметтік құзыреттілігін дамыту;

5. Инклюзивті білім беруге қатыстырылған тұлғаларды, қызметкерлерді, студенттерді әлеуметтік-мәдени қолдау, ғылыми-әдістемелік, ақпараттық, психологиялық-медициналық-педагогикалық жүйелерді дамыту.

6. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің білім алуымен айналысатын педагогикалық қызметкерлерді даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіру;

7. Мүмкіндігі шектеулі студенттердің бос уақытын ұйымдастыру жұмыстарын іске асыру маңызды болып табылады.

Қазіргі уақыт талабы бойынша ЖОО-да «кедергісіз ортаны» қалыптастырудағы материалды-техникалық жабдықтауына қойылатын талаптар:

1. Оқу корпусы:

- ғимараттың ішіндегі жолдарды пандустармен жабдықтау.
- баспалдақтармен жүру үшін мобильді көтергіш құралдарын жабдықтау;
- арбалы мүгедектер үшін жуынатын бөлме мен дәретхана құрылғысын жабдықтау;
- оқу ғимаратының кіре берісінде көмекшіні шақыратын түймемен жабдықтау.

2. Спорт кешенінде:

- арбалы мүгедектер үшін жуынатын бөлме мен дәретхана құрылғысын жабдықтау;

3.Студенттер үйі:

- ғимараттың кіре берісінде пандуспен және көзі көрмейтіндерге арнайы (тактильді) жолшалармен жабдықтау.
- арбалы мүгедектер үшін жуынатын бөлме мен дәретхана құрылғысын жабдықтау;
- арбалы мүгедектер үшін тамақ жасайтын бөлмені жабдықтау;
- лифт жабдығын мүгедектерге бейімдеу;
- арбалы мүгедектер үшін жатын бөлмені жабдықтау;
- «кедергісіз ортаның» талаптарына сәйкес жатақхана ғимаратының кіре берісін көмекшіні шақыратын түймемен жабдықтау.

4. Аудиторияларды мүмкіндігі шектеулі студенттерге ыңғайлы болу үшін арнайы жиһазбен, арнайы пернетақталы проекторы бар интерактивті компьютерлік тақтамен және басқа да құрылғылармен жабдықтау.

5. Жеке бағдарлама бойынша қолжетімді ортаның барлық талаптарына сай қамтамасыз етілген студенттік жатақхананы жобалау және салу.

Мүмкіндігі шектеулі жандарға кәсіби білім беру қолжетімді болу үшін ақпараттық-техникамен қамтамасыз ету бағыттары:

1. Мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін заманауи ақпараттық-техникалық шешімдерді, соның ішінде жеке және ұжымдық пайдалануға FM-жүйесі, акустикалық, ақпараттық-индукциялық жүйелер, нашар көретін студенттерге компьютерлік Брайльдік кешен, электронды бейнеүлкейткіштер, аудио оқу құралын тыңдаушыларға арналған құрылғыларды, сөйлеу синтезатор-программасы бар және басқа да оқу ақпараттарын қабылдау-тапсырудың техникалық құралдарымен жабдықтау;

2. Арнайы программамен қамтылған мүмкіндігі шектеулі адамдарға бейімделген компьютерлік техниканы қолдану;

3. Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін ЖОО-ның ресми сайтына бейімдеу. Сайтқа тиісті бөлімді қосу;

4. Университетте «Қашықтықтан оқыту» негізінде жоғары білім беруді ұсыну:

- қашықтықтан оқыту мүмкіндігімен қамтамасыз ету;
- бейімделген мүгедектер үшін арнайы оқу программасымен қамтамасыз ету;
- қашықтықтан оқыту мүмкіндігімен қамтамасыз ету (қашықтықтан оқыту үшін электронды ОӘК, электронды оқулықтар және т.б.)
- арнайы автоматтандырылған жұмыс орны (жеке компьютер, сканерден өткізетін құрылғы)

5. Кітапхана барлық санаттағы білім алушылардың оқу программасында берілген негізгі әдебиеттерді қамтитын ғылыми электронды және білім беру ресурстарын пайдалануды қамтамасыз етеді [7].

6. Тамақтану орталықтары үшін мүгедек студенттерге кезекте ұзақ уақыт күтпес үшін арнайы белгісі бар орынды (үстел, орындық) белгілеу.

ЖОО кәсіби білім беру міндеттеріне негізделе отырып, мүмкіндігі шектеулі студенттерге «кедергісіз ортаны құру» сапалы білім беруді арттырады, мүгедектігі бар студенттердің қоғамның әлеуметтік-мәдени ортасына қалыптасуын жеделдетеді және дене шынықтыру-сауықтыру жұмысын тиімді қолдану арқылы мүгедек жандардыңденсаулығын жетілдіру, спортпен шұғылдануына жол ашылады.

ЖОО-да білім алу барысында түрлі мамандықтағы студенттерге инклюзивті білім берудің ерекшелігі мен оның мақсаттылығы жайында ақпаратты университеттің барлық ұжымына таныстыру және игерту керектігі туындайды. Түпкі мақсат ЖОО-да инклюзивті білім беруден, инклюзивті қоғамға айналу көзделеді. Бұл істің қазіргі кезде өзекті және уақытылы екендігі айқын.

Жүргізілген жұмыстар қорытындысы бойынша әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де оқитын студенттердің инклюзивті білім алуларыүшін «кедергісіз ортаны» қалыптастыру мақсатында университет тарапынан көптеген жұмыстар атқарылған. Оның ішінде мүгедек студенттердің жүріп-тұруларына және аудиторияларға, жатақханаларға, кітапханаларға кіріп-шығуына арналған жағдайлар жасалған. Сонымен қатар, университетте мүмкіндігі щектеулі студенттердің инклюзивті білім алулары барысында шешуге қажетті мәселелердің бар екені айқындалып отыр, оларға:

- мүгедек студенттердің барлығы өздерінің денсаулық жағдайларын дене-шынықтыру және спорт арқылы жақсартуға ынталы екені анықталды;
- университетте «кедергісіз ортаның» мақсаттарына сай оқытушы-профессорлық құрамның және студенттер контингентінің мүгедек студенттермен толерантты қарым-қатынасқа дайындықтарын арттыру жұмыстарын қолға алу қажеттілігі туындап отыр;
- университетте дене шынықтыру сабағымен шұғылдану үшін мүгедек студенттерге арналған арнайы құрал-жабдықтары бар залды жабдықтау;
- университеттің оқытушылары үшін мүгедек жандармен жұмыс жасау әдістемелерін меңгертудің арнайы курстарын ұйымдастыру қажеттігі айқындалып отыр.

FM жүйесі – бұл кез келген аумақтағы бөлмеде немесе ашық ауада дыбысты күшейту үшін сымсыз құрылғы.

Инклюзиялық білім беру – бұл барлық білім беруші мекемелерде мүгедек жандарға олардың мүгедектік ерекшеліктерін ескере отырып басқа мүгедектігі жоқ білім алушылармен қатар сапалы білім алуларына тең ортаны қалыптастыруды ұйымдастыру.

Кедергісіз орта – бұл мүгедектері бар жандар үшін олардың қоғамдық ортада жүріп-тұрулары, әлеуметтік игіліктерді пайдаланулары, білім алулары, денсаулықтарын сақтауы үшін жасалынған, ұйымдастырылған жағдайлар, құрылымдар түрлері.

*1 Қазақстан Республикасының мүгедектердіәлеуметтік қорғау туралы заңнамасы. 1-тарау. Жалпы ережелер. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000039_*

2 Мүгедектігі бар адамдарды қоғаммен біріктіру. /Мүгедектер құқықтары жөніндегі ҚР заңнамасы мен БҰҰ Конвенциясының салыстырмалы талдауы: қысқартылған баламасы. 2015 ж. есебі. – Алматы. – PDF 50 бет, - 18 бет.

3 3 Қазақстан Республикасының Білімберу туралы заңы. http: //sdu.edu. kz/media/ filer_public /98/24/9824a4f1-3597-4486-b515-d34c5d2ec0d6/20072707__319-iii_kr_zany_2_1.pdf

4 Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі №39 Заңы.

5 http://group-global.org/ru/publication/26666-specialnoe-obrazovanie-respubliki-kazahstan-20-let-nezavisimosti

6 Кальгин Ю.А. Современные подходы к формированию психолого-педагогического сопровождения инклюзивного образования инвалидов в вузе. // Вестник Московского государственного лингвистического университета // Педагогика. № 622 /2011.

7 Программа развития инклюзивного образования в Казанском государственном университете культуры и искусств на период 2015-2020 гг. Казань 2015 г. http: //kazguki.ru/kcontent/home/inkluziv.pdf

Резюме

Испамбетова Г.А. – докторантка 2 курса по специальности 6D010800- Физическая культура и спорт, КазНУ имени аль-Фараби, isp_gcap@mail.ru

Алимханов Е.А. – д.п.н., профессор кафедры физвоспитания и спорта КазНУ имени аль-Фараби, el-2050@mail.ru

Сабырбекова Л.А. – преподаватель кафедры физвоспитания и спорта КазНУ имени аль-Фараби, arm.star@mail.ru

Усейн Е.М. – преподаватель кафедры физвоспитания и спорта КазНУ имени аль-Фараби, epok1990@mail.ru

Роль создания «безбарьерной среды» для студентов с ограниченными возможностями здоровья и инвалидов в условиях инклюзивного образования

Статья посвящена рассмотрению проблем создания «безбарьерной среды» в условиях инклюзивного образования в высших учебных заведениях. Сегодня перед высшим образованием РК стоит задача организовать «доступную среду», при которой люди, имеющие инвалидность (ограничения здоровья) могут успешно получать профессиональное образования. В настоящее время данная тема приобрела особую актуальность, так как она рассматривается в рамках понятий толерантности и равноправия, что составляет одну из основополагающих идей современного общества. В статье идет речь о путях и условиях создания инклюзивного образовательного пространства для студентов с ограниченными возможностями здоровья, которые получат профессиональное образование и будут активно участвовать в жизни общества. Представлен опыт создания доступной «безбарьерной» среды в Казахском Национальном университете имени аль-Фараби. Исследованы возможности и доступности учебных корпусов, общежитий, библиотеках, столовой и специальных автостоянок КазНУ имени аль-Фараби для обеспечения «безбарьерной среды». Изучены возможности студентов с ограниченными возможностями здоровья для занятий физической культурой и спортом, также состояние спортивных залов и площадок.

Ключевые слова: безбарьерная среда, инклюзивное образование, люди с ограниченными возможностями здоровья.

Summary

Ispambetova G.A. – 2th course Ph.D. specialty of 6D010800 – Physical culture and sport, al-Farabi KazNU, isp_gcap@mail.ru

Alimkhanov Y.A.–professor of Department of Physical culture and sport, al-Farabi KazNU, el-2050@mail.ru

Sabyrbekova L.A. – teacher of Department of Physical culture and sport, al-Farabi KazNU, arm.star@mail.ru

Usein E.M. – teacher of Department of Physical culture and sport, al-Farabi KazNU, epok1990@mail.ru

The role of creating a "barrier-free environment" for students with disabilities in terms of inclusive education

The article considers the problems of creating a "barrier-free environment" in the conditions of inclusive education at higher education institutions. Today the higher education of Kazakhstan is the task of organizing "accessible environment" in which people with disabilities can successfully receive vocational education. Currently, this topic has gained special urgency, as this is regarded within the concepts of tolerance and equality, which is one of the funda-mental ideas of modern society. The article focuseson the ways and conditions for the establishment of an inclusive educational environment for students with disabilities who receive vocational training and to participate actively in society. Submitted the experience of creating an affordable "barrier-free" environment in the al-Farabi Kazakh National University. Studied opportunities and availability of academic buildings, dormitories, libraries, dining area and a special parking of al-Farabi Kazakh National University for ensuring "barrier-free environment."Researched possibilities of students with disabilities for physical culture and sports, also state of sports halls and grounds.

Keywords: barrier-free environment, inclusive education, people with disability.

УДК 378.096

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС И СПЕЦИФИКА ЕГО ОРГАНИЗАЦИИ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Ильина Т.А. – *к.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии Костанайской академии им. Ш. Кабылбаева МВД Республики Казахстан*, e-mail: iltatal@mail.ru

Рассматривая специфику организации педагогического процесса в пенитенциарных учреждениях автор акцентирует внимание на том, что в исправительных учреждениях он строится на основе общепедагогических принципов и методов при обязательном учете нормативно-правовых актов, регламентирующих деятельность по исполнению наказания. Характери зуя особенности педагогического процесса в пенитенциарных учреждениях, автор указывает специфику его компонентов таких как: объект воспитания исправительного учреждения; условия организации и реализации педагогического процесса; личность воспитателя и коллектив сотрудников как субъекты педагогического процесса в исправительном учреждении; закономерности педагогического процесса исправительного учреждении; объективные и субъективные обстоятельства, характерные только для педагогического процесса исправительного учреждения.

Известно, что законы и закономерности являются основными компонентами научной теории и составляют основу педагогического процесса. В педагогическом процессе исправительного учреждения к таким закономерностям относятся: - обусловленность содержания процесса воспитания, его цели и задач от характера и уровня развития общества; - закономерность, определяющая зависимость исправления личности от социальной среды исправительных учреждений, - внешних и внутренних факторов, влияющих на процесс исправления; - закономерность, определяющая руководящую роль субъекта в процессе воспитания и исправления личности осужденного; - закономерность, определяющая зависимость результатов воспитания и исправления от авторитета воспитателя; - закономерность, определяющая роль и характер деятельности и общения в исправлении осужденного; - закономерность, определяющая обусловленность педагогической системы, направленной на исправление осужденных, целостным характером объекта воздействия.

Ключевые слова: пенитенциарная педагогика, педагогический процесс исправительного учреждения, объект воспитания исправительного учреждения, личность воспитателя и коллектив сотрудников, закономерности педагогического процесса в исправительном учреждении.

Педагогический процесс в исправительном учреждении процесс сложный и многогранный. Сложность и особенность его заключается в том, что в своей организации он должен учитывать не только общепризнанные принципы и методы его организации, но и нормативно-правовые акты, регламентирующие пенитенциарную деятельность.

В то же время, кроме общепризнанных принципов и методов педагогического процесса, в педагогическом процессе исправительных учреждений выделяют ряд компонентов, которые характеризуют его специфические особенности. К ним относятся:

- **объект воспитания** исправительного учреждения и его специфика;
- **условия организации и реализации педагогического процесса**;
- **личность воспитателя и коллектив сотрудников как субъекты** педагогического процесса в исправительном учреждении;
- **закономерности** педагогического процесса в исправительном учреждении;
- **объективные и субъективные обстоятельства, х**арактерные только для педагогического процесса в исправительных учреждениях.

Рассмотрим их характеристику.

1. Объект воспитания и его специфика. Специфическим объектом воспитательных воздействий в исправительном учреждении является осужденный, группа осужденных, коллектив осужденных, для которых характерными являются следующие особенности:

1. ***Осужденный как личность***, в сравнении со свободным гражданином, имеет разное правовое положение. Права осужденного существенно ограничены, что вызывает у ряда осужденных агрессию, стремление противостоять установленному порядку (режиму). Это проявляется в игнорировании, не желании поддерживать установленный режим; осужденные отказываются участвовать в воспитательном процессе; стремятся удовлетворять свои личные желания, не установленные режимом отбывания и запрещенные законом потребности (например: пронос запрещенных предметов, использование сотовой связи, дополнительные свидания, посылки и т. д.).

2. Характерными для осужденных являются проявления специфических психических состояний организма: тоска, фрустрация, стресс, апатия, повышенная напряженность, безнадежность, озлобленность, страх, обреченность своим положением и другие, которые могут, как усиливаться, так и снижаться. Такие состояния осужденных в значительной степени характерны для многих закрытых учреждений. Длительное пребывание в местах лишения свободы нередко приводит к снижению мотивации исправления. А исчезновение мотивации ведет к возникновению и дальнейшему развитию аморальной, асоциальной личности.

3. В виду неправильного, а порой и полного отсутствия воспитания в семье, а также отрицательного влияния окружения, а это, как правило, лица преступной направленности, у осужденного еще до попадания в места лишения свободы формируются отрицательные качества, составляющие его личностные особенности.

4. Неблагоприятно влияют на психику осужденного и такие явления, как алкоголизм, наркомания, стремление к обогащению любыми способами и средствами (как правило, незаконными), алчность, эгоизм, жадность и т. п.

Несмотря на то, какая личность попадает в места лишения свободы, со сложившейся криминальной направленностью или впервые осужденный, сам факт лишения свободы никого не оставляет равнодушным к своей судьбе и вызывает специфические психические состояния, как было сказано выше: апатию, безнадежность, равнодушие, отчаяние, тоску и другие. Эти состояния влияют на поведение личности и на воздействие со стороны сотрудников, они могут не только усиливать эффективность педагогического воздействия, но и значительно снижать его.

5. Наличие возрастных различий между осужденными также влияет на эффективность процесса их исправления, как в положительном, так и отрицательном плане. Известно, что люди разного возраста имеют свои, свойственные их возрасту, интересы, привычки, стремления, свое сложившееся или еще формирующееся мировоззрение, определенные, опять же, свойственные возрасту, черты характера.

Большие возрастные различия осужденных могут оказать как положительную, так и отрицательную роль в педагогическом процессе. Так, осужденный, имеющий большой преступный опыт, но твердо вставший на путь исправления, может оказать положительное влияние на впервые осужденного, с несформировавшейся еще криминальной направленностью; и такой же осужденный с опытом пресступной деятельности, но не вставший на путь исправления, может отрицательно повлиять на впервые осужденного.

В организации педагогического процесса необходимо учитывать и тот факт, что отрицательные качества личности у молодежи менее устойчивы и легче поддаются исправлению, корректировке, чем у осужденных старшего возраста, всю свою сознательную жизнь занимавшихся преступной деятельностью. Зная это, необходимо приложить максимум усилий, чтобы нейтрализовать влияние осужденных с укоренившейся отрицательной направленностью на осужденных, поддающихся исправлению, которые еще колеблются, и тех, кто стремится встать на путь исправления.

В некоторых случаях у осужденных под влиянием длительного пребывания в преступной среде могут ослабевать или полностью исчезнуть мотивы, которые сдерживают их от совершения запрещенных законодательством проступков. Вырабатываются отрицательные реакции на внешние события, что проявляется, как правило, автоматически.

Особенность организации педагогического процесса в исправительном учреждении состоит и в том, что исправление осужденных осуществляется в педагогически неблагоприятной среде, характеризующейся достаточно большим скоплением лиц с антинравственными чертами личности, низкими моральными качествами и их отсутствием.

Неблагоприятная среда в отряде осужденных препятствует формированию нравственного коллектива. Сложность проявляется в нежелании и уклонении отдельных лиц от участия в общественной работе, воспитательных мероприятиях и препятствие тем, кто хотел бы проявить себя с положительной стороны. Складывающиеся группы и группировки искажают, противоречат, негативно влияют и препятствуют воспитательной работе.

Отношения в коллективе складываются на основе межличностных взаимодействий, проявляющихся в мнимом товариществе, издевательстве над слабыми, круговой поруке.

Трудность в работе с негативными и отрицательными явлениями в среде осужденных в том, что проявляется они скрыто от воспитателей.

В целом, практика показывает, что при умелой организации деятельности коллектива отряда, своевременного выделения лиц, стремящихся к исправлению, правильно подобранного актива можно добиться положительных результатов в организации педагогического процесса, направленного на исправление осужденных.

2. Специфика условий организации и осуществления педагогического процесса в ИУ.

Специфика условий организации и осуществления педагогического процесса в исправительном учреждении связана, прежде всего, с особенностями его ***объекта – осужденного.*** Отсюда вытекает особенность педагогического процесса, заключающаяся в его ***правовой регламентации***. Необходимость правовой регламентации педагогического процесса связана с тем, что в процессе организации процесса исправления необходимо соблюдать законность при исполнении наказания. Степень регламентации процесса исправления осужденных зависит от режима содержания и вида пенитенциарного учреждения. Так, например, педагогический процесс в колониях - поселения значительно отличается от педагогического процесса в тюрьмах. В колониях - поселения он более расширен, а в тюрьмах, он более индивидуален и детализирован. Например, среди осужденных отбывающих наказание в тюрьмах не проводятся воспитательные мероприятия массового характера (спортивные соревнования, конкурсы песен, стихов и др.)

При организации педагогического процесса в исправительных учреждениях правовому регулированию подвержены все его составляющие: учебная, производственная, общественная, бытовая и другие сферы жизнедеятельности осужденного; методы, формы и средства исправления, применяемые в работе с осужденными. Правовому регулированию подвержены также служебная деятельность сотрудников учреждения, воспитателей; взаимоотношения осужденных и сотрудников.

Исходя из специфики объекта воздействия, ***педагогический процесс в исправительном учреждении организуется и реализуется в рамках исполнения уголовного наказания***. Это не всегда дает положительный эффект. Зачастую приводит к тому, что осужденные воспитательные воздействия любого рода воспринимают отрицательно. Это же переносится и на лиц осуществляющих процесс воспитания в местах лишения свободы.

Следующей специфической особенностью, влияющей на организацию педагогического процесса в пенитенциарных учреждениях, является ***частичная или полная изоляция осужденных от общества.*** Частичная или полная изоляция осужденного от общества определяется видом и сроком наказания и несет в себе как положительный, так и отрицательный эффект. С одной стороны, изоляция от общества способствует изоляции осужденного от преступных элементов, создает условия, препятствующие дальнейшей преступной деятельности, возможность контролировать его действия и поступки, помочь встать на путь исправления. С другой стороны, изоляция от общества может отрицательно повлиять на психику осужденного, у него могут нарушиться социальные связи с семьей, родственниками. Среда, в которую попадает осужденный, также может оказать отрицательное влияние. Постоянное нахождение в среде осужденных способствует развитию особой субкультуры, социальной среды, формируется специфическая система межличностных отношений.

Специфика организации процесса воспитания осужденных определяется ***сроком наказания.*** Для одних лиц срок назначенного наказания является достаточным для исправления, для других нет.

Изоляция осужденных от общества преследует не только карательные, но в первую очередь, воспитательные цели. Она создает условия для: а) отрыва осужденных от влияния лиц, способствовавших становлению их на преступный путь; б) постоянного контроля за их поведением и обеспечения непрерывности воспитательного воздействия; в) разрушения у них сложившихся отрицательных стереотипов и формирования положительных качеств личности; г) профилактика употребления алкоголя, наркотических средств, игры в карты и праздного времяпрепровождения [1, с.75].

Положительного влияния изоляция от общества достигается при соблюдении требований закона, организованной деятельности коллектива сотрудников, реализации содержания процесса исправления посредством приемов, методов и средств, направленных на их реализацию.

3. Личность воспитателя и коллектив сотрудников как субъекты педагогического процесса в исправительном учреждении

Основным лицом в организации целостного педагогического процесса в пенитенциарном учреждении является воспитатель. Поскольку основная функция, которую должен выполнять каждый сотрудник, независимо от должности и функциональных обязанностей, - воспитывающая, воспитателем в

учреждении является и начальник учреждения, и заместители начальника, и начальники отрядов, и все сотрудники учреждения как аттестованные, так и гражданские служащие.

Исходя из объекта педагогического воздействия, его особенностей: психологических, нравственно-этических, - определяется специфика, и сложность деятельности сотрудника учреждения. Характерными являются следующие особенности:

1. Педагогическая деятельность осуществляется в неблагоприятных условиях, связанных с окружающей средой, основным составляющим которой являются осужденные.

2. Работа со спец. контингентом предъявляет повышенные требования к профессиональной и личностной подготовленности сотрудника исправительного учреждения, включающей знание основ педагогики и психологии, педагогическая терпимость и такт в отношении к осужденным, уважение к личности осужденного, нравственно- этическая подготовленность, психологическая устойчивость.

3. Постоянное нахождение в неблагоприятной среде и общение с осужденными порождает возможность наступления деформации личности воспитателя – сотрудника учреждения в более короткий промежуток времени, чем специалиста другой профессии.

4. Сотрудник, в большей степени является не столько организатором исправления осужденного, сколько организатором исполнения уголовного наказания.

5. Работа сотрудника отличается (характеризуется) многоплановостью и многогранностью. В частности начальнику отряда приходится решать разноплановые вопросы: педагогические, организационные, хозяйственные, бытовые и т.п. Возникающие постоянно проблемы необходимо решать сразу. Порой они бывают не связаны с непосредственной педагогической деятельностью начальника отряда, и процесс исправления осужденных отходит на второй план.

6. Коллектив учреждения состоит из аттестованных сотрудников и гражданских служащих (сотрудников работающих по вольному найму). Каждый из сотрудников занимается деятельностью, исходя из своих функциональных обязанностей, и некоторые из сотрудников к воспитательной работе относятся как к дополнительной, не связанной с основным родом деятельности.

Так, для начальников отрядов, преподавателей школ и сотрудников воспитательного отдела реализация воспитательных задач является обязательным компонентом их профессиональной деятельности, так как входит в состав их функциональных обязанностей. Для сотрудников оперативно - режимного и оперативного отделов, сотрудников отдела интендантского и хозяйственного обеспечения, сотрудников отдела организации труда осужденных, медицинской службы участие в педагогическом процессе осужденных является опосредованным, через реализацию своих основных функциональных задач, являясь для осужденных обеспечивающими, например, производственную занятость, медицинское обеспечение и так далее.

7. Деятельность сотрудника пенитенциарного учреждения, как и всего коллектива в целом, определяется особым правовым положением и властными полномочиями по отношению к его организации;

8. Организация педагогического процесса осуществляется в закрытых, специфических условиях - отбывания наказания, в основе которого лежит правовое регулирование.

Коллектив сотрудников исправительного учреждения является коллективом неоднородным (разнообразным, разноплановым) и проявляется это в следующем:

- возрастные различия между сотрудниками (разница в возрасте) интересы, увлечения;
- различия в профессиональной подготовке и подготовленности: уровень образования и образованности, стаж работы и опыт работы;
- педагогическая и психологическая подготовка (подготовленность) к работе с контингентом осужденных.

Указанные особенности не всегда играют негативную роль. Так, неоднородность коллектива сотрудников играет положительную роль в случае, когда превращается в разносторонний коллектив, в котором опыт старших и энтузиазм, энергия, активность и задор молодых могут удачно сочетаться и взаимовлиять друг на друга. Следствием такого взаимодействия является развитие коллектива. С другой стороны, для превращения разнородного по составу коллектива в единый, монолитный педагогический коллектив требуется значительная организаторская, и методическая работа.

Таким образом, субъектом педагогический коллектив может стать только в том случае, если он является коллективом сплоченным, коллективом единомышленников, преследующим единые цели, решение одних задач деятельности направленной на исправление осужденных.

И, несмотря на непосредственное или опосредованное участие в педагогическом процессе, основная функция деятельности сотрудников направлена на исправление осужденных.

4. Закономерности педагогического процесса в исправительном учреждении.

Известно, что закономерности процесса обучения отражают объективные, общие и существенные, устойчивые и необходимые, а также повторяющиеся при определенных условиях взаимосвязи.

Как научные законы и закономерности они определяются при соблюдении следующих условий:

- четко зафиксированы объекты, между которыми устанавливается связь;
- исследованы вид, форма и характер этой связи;
- установлены пределы действия (проявления) связи [2, с.420].

Установлено, что законы и закономерности являются главными компонентами научной теории и составляют основу педагогического процесса. Педагогический процесс в пенитенциарных учреждения также строится в соответствии с определенными закономерностями. Основными принято считать следующие:

1. Обусловленность содержания процесса воспитания, его цели и задач от характера и уровня развития общества. Это значит, что содержание процесса исправления осужденных зависит в целом от развития государства, его общественных отношений, развития экономики, отношения власти к осужденным и необходимости организации пенитенциарных учреждений, подготовки кадров для работы с осужденными, направленной на их исправление.

2. Закономерность, определяющая зависимость исправления личности от социальной среды исправительных учреждений, внешних и внутренних факторов, влияющих на процесс исправления. На формирование и развитие личности человека существенное влияние оказывает общество, среда и непосредственно люди его окружающие. Среда, в которую попадает человек, а в нашем случае - осужденный, во многом определяет его дальнейшую направленность – направленность на исправление или на дальнейший путь преступной жизни. Кроме этого важным, определяющим дальнейший процесс развития личности преступника, отбывающего наказание, и содержание процесса его исправления является личностный фактор, личностное отношение, желание противостоять отрицательному влиянию среды или, наоборот, поддаться ее влиянию.

В работе с осужденными значительна роль воспитателя, его умение строить работу с осужденным, организовывать процесс исправления, найти индивидуальный подход к осужденному, построить программу его индивидуального развития (исправления, совершенствования). Все это будет способствовать и достижению положительного результата педагогического процесса, его значимости в исправлении осужденных. Ведущая роль в организации процесса осужденных принадлежит педагогическому коллективу учреждения, его профессиональной подготовленности, компетентности, а также личной заинтересованности в реализации задач исправления осужденных.

Отсюда вытекают следующие закономерности:

3. Закономерность, определяющая руководящую роль субъекта в процессе воспитания и исправления личности осужденного.

4. Закономерность, определяющая зависимость результатов воспитания и исправления от авторитета воспитателя.

5. Закономерность, определяющая роль и характер деятельности и общения в исправлении осужденного. Деятельность и участие человека в его процессе способствует его развитию. В процессе деятельности люди вступают в различные взаимоотношения. Активность в деятельности способствует развитию личности, его совершенствованию, достижению положительного результата и успеха. Межличностные взаимоотношения в социуме, особенно с близкими, оказывают существенное влияние на становление личности. Исследования ученых показали роль семьи, близких в развитии личности. Так, хорошие взаимоотношения в семье, построенные на взаимном уважении, понимании, доверии и поддержке, способствуют развитию правопослушного гражданина и способствуют исправлению осужденного.

6. Закономерность, определяющая обусловленность педагогической системы, направленной на исправление осужденных, целостным характером объекта воздействия.

Таким образом, к условиям, определяющим специфику педагогического процесса пенитенциарного учреждения, относятся:

- организация педагогического процесса в исправительном учреждении в жестких правовых рамках;

- объект воздействия – осужденный и его специфичность;
- правовая регламентация педагогического процесса и обязательность соблюдения законности при исполнении уголовного наказания;
- частичная или полная изоляция осужденных от общества;
- срок наказания;
- организация педагогического процесса в условиях исполнения наказания.

1 Исправительно-трудовая педагогика. Учебник \ Под ред. И.Т. Богатырева, - М, 1978.
2 Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. – М., 2001.

Түйіндеме

Т.А. Ильина – Қазақстан Республикасы ІІМ Шырақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы педагогика және психология кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты

Түзету мекемесінде педагогикалық үдеріс және оны ұйымдастыру ерекшеліктері

Автор жабық (түрме) мекемелердегі педагогикалық үдерістің ерекшелігін сипаттайтын құрамға сипаттама береді. Педагогикалық үдерістің ерекшелігін сипаттайтын жабық (түрме) мекемелердің құрамына жататындар: түзететін мекемедегі тәрбиелеудің объектісі және оның ерекшелігі, педагогикалық үдерісті жүзеге асыру және ұйымдастырудың жағдайы; түзету мекемесіндегі педагогикалық ұжым қызметкерлерін субьект ретінде жеке тәрбиелеу; түзету мекемесіндегі педагогикалық үдерістің заңдылықтары; обьективтік және субьективтік жағдай тек түзету мекемесіндегі педагогикалық барысы үшін ғана ерекше.

Заң және заңдылық ғылыми теорияның басты құрамы болып саналады және негізгі педагогикалық барыстың негізін құрайдындығы белгіленді. Жабық мекемеде белгілі заңдарға сәйкес педагогикалық үдеріс ұйымдастырылады. Оның негізгі деп келесілер саналады: тәрбие үдерісінің мазмұны келісілген, оның мақсатының және міндеттерінің сипаттамасына және қоғамның даму деңгейіне байланысты белгіленеді; түзетілу үдерісіне ықпал ететін ішкі және сыртқы факорларына, түзету мекемесінің әлеуметтік ортасынан жеке адамның түзелуіне байланысты анықтайтын заңдылық; сотталған адамның тәрбиесі және түзетілуінің барысындағы субьектінің жетекшілік рөлін анықтайтын; тәрбиесі және түзетілуі жетекшінің беделіне байланысты анықтайтын; сотталғанның түзетілуі, араласуы және оның әрекетін сипаттайтын және рөлін анықтайтын заңдылық; толық сипаттамасымен ықпал жасайтын, сотталғандарды түзетуге бағытталған педагогикалық жүйені анықтайтын келісілген заңдылық.

Түйін сөздер: пенитенциарлық педагогика, түзеу мекемесіндегі педагогикалық үдеріс, түзеу мекемесіндегі тәрбие объекті, тәрбиеші тұлғасы және қызметкерлер ұжымы, түзеу мекемесіндегі педагогикалық үдеріс заңдылықтары.

Summary

Ilina Tatiana – Candidate of Psychology, Kostanay Academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan

Pedagogical process and the specific of its organization in the correctional institution

The article considers the specificity of organization the pedagogical process in the penal institutions. It pays attention to on the base of pedagogical process of the correctional institution has the necessity of compliance the pedagogical principles and methods of organization the pedagogical process within the compulsory compliance of the legal acts. The author gives the characteristic of components, which characterize the specific particularities of pedagogical process in the penal institutions.

Keywords: penitentiary pedagogy, pedagogical process of the correctional institutions, object of education in the correctional institutions, personality of teacher and the staff, regularities of pedagogical process in the correctional institutions.

УДК:37.035.6

КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТІН БЕЛСЕНДЕНДІРУДЕ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРДІ ТАҢДАУ

Саудабаева Г.С. – *п.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы КазҰПУ*
Айтбаева М.А. – *п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті*

Мақалада орта кәсіптік білім беру жүйесіндегі оқушылардың танымдық белсенділік дамуымен байланысты сұрақтары қарастылған, кәсіптік даярлау үдерісіндегі рөлі айқындалған. «Іс-әрекет», «белсенділік», «танымдық іс әрекетінің белсендіруі» ұғымдары ашылады. Танымдық белсенділіктің деңгейлері келтірілген. Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін теориялық талдау, оның тиімді шешімі іс-әрекеттік және тұлғалық-бағдарланған тәсілдерді пайдалану арқылы жүзеге асыруға болатынын көрсеттілген.

Түйін сөздер: орта кәсіптік білім беру, колледж, танымдақ белсенділік.

Оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастыру дидактика саласындағы зерттеулердің басты мәселелерінің бірі болып отыр. Оқушыларының танымдық белсенділігі оқыту үдерісінде оқушылардың өз бетінше іс-әрекет етуі және шығармашылық белсенділігін дамытудың негізгі тәсілі ретінде қарастырылады.

Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесін теориялық зерттеу бұл жағдайда іс-әрекеттік тәсіл өнімді болатынын көрсетті. Іс-әрекет тәсілі негізінде құрылған оқыту бір жағынан, оқушылардың шығармашылық әлеуетін белсенді дамытады, екінші жағынан оқу мотивациясын қалыптастыруда тиімділігі жоғары. Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру негізгі сипаттамасын беру үшін «іс-әрекет» ұғымын анықтап алуымыз қажет. Философиялық түсінікте «іс-әрекет – бұл адамның табиғатты туындатып, шығармашылық түрде қайта құруы болып табылады. Осылай бола тұра, адам іс-әрекет субъектісі, ал табиғат объекті болады» [1, 91 б.]. В.Г. Афанасьев, И.С. Кант іс-әрекетте өзара ықпалдасу, объектілердің іс-әрекет үдерісінде өзін және нақты бір ортаны өзгертуі сияқты аспектілерді қарастырады. Іс-әрекет түрлі үдерістерді, интеллектуалдық, рухани, сыртқы және ішкі жақтарын қамтиды [2].

Леонтьев А.Н., Рубинштейн С.Л., Узнадзе Д.Н. сияқты психолог ғалымдар іс-әрекет ұғымын субъектінің заттық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған субъектінің тіршілігін жүзеге асыратын үдеріс ретінде қарастырады;

- субъектінің дүниені, материалдық және рузани мәдениеттің белгілі бір өнімін өндіру немесе туындаиуға бағытталған белсенділігі;

- өзінің құрылымы, ішкі өзгерістері мен түрленулері бар жүйе. Әрекет дегеніміз - түрлі қажеттерді өтеуге байланысты белгілі мақсатқа жетуге бағытталған процесс. Әрекет – іс әрекеттің шағын бөлігі. Ол жеке мақсатты орындауға бағытталады, әрекетті орындау тәсілдері операциялар деп аталады.

Біз өз зерттеулерімізде іс-әрекет ұғымының келесі анықтамасына бағдарланамыз: іс-әрекет адамның шығармашылық жаңалықтарға, ақиғатты және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған адам белсенділігінің арнайы түрі. Берілген жағдайда іс-әрекет қоршаған ақиқат дүние танылатын, білімдер меңгерілетін, икемділіктер мен дағдылар қалыптастырылатын адам дамуының қажетті шарты болып табылады.

Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттерде сонымен қатар «оқу іс-әрекеті» және «танымдық іс-әрекет» ұғымдары қарастырылады.

Моминбаев Б.К., Зеер Э.Ф. «оқу іс-әрекеті» және «танымдық іс-әрекет» ұғымдарын тең жағдайда қарастырады. Бұл екі үдеріс барысында оқу пәндерінің мазмұны және оқушының білім алуына қажетті тәсілдер, икемділіктер мен дағдылар меңгеріледі [3, 230].

Біз өз зерттеу зерттеу жұмысымызда танымдық іс-әрекетті оқушыны қоршаған дүниемен мақсатты бағытта ұйымдастырылған іс-әрекет ретінде қарастырамыз. Бұл іс-әрекет нәтижесінде ол ғылыми білімдер жүйесі және іс-әрекет тәсілдерін меңгереді. Берілген осы анықтама танымдық іс-әрекет процесінің түрлі жақтарын ашады.

Кез-келген іс-әрекеттің бағыттылығы оның пәнімен анықталады, іс-әрекет пәніне байланысты іс-әрекеттің түрінің өзі өзгеріске түсіп отырады. Кез-келген іс-әрекетті жүзеге асырудың тиімділігі оның құрылымына, яғни пәніне (мотив), іс-әрекет түріне, мақсатына, шартына, операцияларына байланысты болады.

Сонымен жүргізілген талдау оқушылар іс-әрекет арқылы ғылыми білімдер жүйесін жәй жүзеге асыру немесе шығармашылық деңгейде меңгереді деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Белгілі бір іс-әрекетті меңгеру белсенді тұлғаны ақлыптастырудың шарты (негізі) болмақ.

Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін теориялық талдау, оның тиімді шешімі іс-әрекеттік және тұлғалық-бағдарланған тәсілдерді пайдалану арқылы жүзеге асыруға болатынын көрсетті.

Тұлғалық-бағдарланған тәсілге сәйкес кәсіптік білім беру болашақ кәсіби іс-әрекетінің жаңа сапалы мән-мағынасы мен технологияларын меңгерген іс-әрекет субъектісін қалыптастырудың күрделі үдерісі ретінде қарастырылады. Бұл үдерісте тұлғаның өздігінен білім ала алуы мен танымдық белсенділігі маңызды рөл атқарады.

Осыған байланысты «белсенділік» ұғымын «танымдық белсенділік» ретінде қарастыруымыз қажет. Белсенділік – белсенділіктің қозғаушы күші - қажеттілік пен құштарлық. Тіршіліктің негізі - қозғалыс пен іс-әрекет болса, оның не қарқынды, не баяу жүруі қажеттілік пен құштарлық шегіне байланысты.

К.А. Абульханова - Славская тұлғаның белсенділігін іс-әрекет субъектісі ретінде қалыптастыруға өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі реттей алуы деп қарастырады [4, 181 б.].

Осылайша, бір зерттеушілер белсенділікті іс-әрекетпен теңестірсе, екіншілері белсенділікті іс-әрекеттің нәтижесі, ал басқалары белсенділік – іс-әркетке қарағанда анағұрлым кең ұғым деп қарастырады.

Белсенділік іс-әркеттен ажырамас ұғым болғандықтан, біз зерттеуімізде белсенділікті тұлғалық құрылым деп қарастырамыз және ол оқушының ерекше жай-күйін және оның іс-әрекетке деген қатынасын (жалпы процеске белсенді қатысу, жылдам әрекет ету) білдіреді деп тұжырым жасаймыз.

Оқу үдерісінде оқушылардың белсенділігі мәселесіне одан әрі зерттеулер жүргізілді. Оқытуда ескерілетін бірқатар жаңа дидактикалық қағидалар (заңдылықтар) қалыптастырылды. Аталған қағидалдың ішінда маңыздылары: оқыту қиындықтардың жоғары деңгейінде жүргізілуі тиіс; оқыту үдерісінің барысында материал жоғары қарқында берілуі тиіс, ал жаңа білімдерді меңгеру жаңа білімдерді оқып-үйренумен байланысты жүргізілуі тиіс.

Танымдық белсенділік құрылымында келесі компоненттер ерекшелеп көрсетіледі:

- оқу тапсырмаларын орындауға әзір болуы;
- өз бетінше әркет ете алуы;
- өз іс-әрекетін саналы ұғыну;
- белсенділік пәніне тұрақты қызығушылықтың болуы;
- өзінің тұлғалық деңгейін көтеруге талпынуы [5, 194 б.].
- С.Я. Батышев танымдық белсенділікті білім және біліктерді тиімді меңгеруге талпынудан көрініс беретін оқу іс-әрекетінің сапасы ретінде қарастырады [6, 189 б.].

Т.И.Шамованың берген анықтамасына сәйкес танымдық белсенділік белсенділіктің бір түрлі болып табылады және танымдық қызығушылықтардың бағыттылығы және тұрақтылығы, білімдер және іс-әрекеттің тәсілдерін тиімді меңгеруге талпыныс деген түсінік беріледі.

Осылайша, оқушылардың танымдық белсенділігі мына жағдайларда көрініс береді:

- танымдық іс-әрекеттердің мақсатты бағыттылығы және саналылығы;
- әрекеттерді кезеңмен меңгеру негізінде танымдық іс-әрекетті кеңейтуге және тереңдетуге ынтасының болуы;
- іс-әрекеттің білімдері, біліктері және тәсілдері және оларды пайдалана алуында.

Оқушылардың танымдық белсенділігі тұлғаның бүкіл қалыптасу үдерісінде дамып отырады. Белсенділіктегі маңызды өзгерістер іс-әрекетте көрініс береді, ал тұлғаның дамуы оның белсенділігінің жай-күйінен көрініс табады. Осыған байланысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде оқушылардың танымдық белсенділік деңгейінанықтау мәселесі қарастырылады.

И.П. Подласый оқушылардың танымдық белсенділігінің келесі деңгейлерін ажыратады: ақпараттық (репродуктивтік), проблемалық, эвристикалық, зерттеушілік [7, 360 б.].

Г.И. Щукина танымдық белсенділіктің үш деңгейін қарастырады:

1. Репродуктивті-еліктеуіштік белсенділік. Оның көмегімен іс-әрекет тәжірибесі өзгенің тәжірибесі негізінде жинақталады.

2. Ізденушілік-орындаушылық белсенділікм неғұрылм жоғары деңгей болып табылады, өйткені бұл жерде өз бетінше жұмыс жүргізу белсенділігі жоғары болады. Бұл деңгейде міндетті қабылдап, өз бетінше орындау құралдарын табу қажет.

3. Шығармашылық белсенділік ең жоғары деңгей болып табылады. Мұнда міндетті оқушылардың өздері қояды және оның шешімін табудың жаңа, бірегей құралдары іздестіріледі [8, 27 б.].

Жоғарыдағы мәліметтерді қорытындылай отырып, кез-келген танымдық белсенділіктің келесі деңгейлерін атап көрсетеміз:

- бастапқы деңгей (көрсетілген үлгілерді тану);
- ортаңғы деңгей (іске асырушы немесе репродуктивтік);
- жоғары деңгей (проблемалық-ізденушік, зерттеушілік).

Кез-келген деңгейдің белсенділігі жағдайға байланысты, бір кезеңдік сипатта болуы, тұрақты тұлғалық сапаға дейін жетуі мүмкін. Яғни, тұлғаның іс-әрекетке деген қатынасының тұрақтылығына байланысты жағдаяттық белсенділікті атап көрсетеміз. Ол белгілі бір жағдайларда, танымдық белсенділіктің жеке бір түрлерінде береді. Мұнда оқушы сапалы танымдық іс-әрекетте тұрақты қалыптасқан қажеттілігін көрсетеді. Бұл жағдайда оқушы тұлғасы бағыттылығы жағдаяттық қажеттіліктерге тәуелді бола бермейтін танымдық іс-әрекеттің күшті және тұрақты мотивтерінен көрініс табады. Оқушылардың танымдық белсенділіктің шығармашылық деңгейіне көтерілуі көп жағдайда оқытушыларға байланысты болады.

Жоғарыда аталғандардың негізінде оқыту мен білім алудың өнімділік деңгейі басым жағдайда танымдық белсенділік деңгейіне тәуелді болады деген тұжырым жасаймыз.

Зерттеу логикасына сәйкес «белсенділікті арттыру», «танымдық іс-әрекеттің белсенділігі» ұғымдарын қарастырайық.

И.П. Подласый ерекшелеп көрсеткендей белсенділікті басқару «белсенділікті арттыру» деп аталады. Оқу іс-әрекетін белсенділігін қалыптастыру анықтамасын Р.А. Низамов былай деп берді: «Оқушының білімдерді меңгеруге, икемділіктер мен дағдыларды қалыптастыруға, оларды тәжірибе жүзінде пайдалануға қызығушылығын ояту мақсатында оқыту мазмұнын, формаларын, әдістерін, тәсілдерін және құралдарын жетілдіруге бағытталған оқытушының мақсатты іс-әрекеті болып табылады» [7, 38 б.].

Г.И. Щукина өз зерттеулерінде танымдық іс-әрекетті арттырудың жалпы шарттарын ұсынады:

- қоғамдық бағытталған іс-әрекетті жобалау;
- әлеуметтік байланыстарды нығайту,и ұжымдық субъектіні әрбір оқушының белсенді ұстанымы бірлігінде қалыптастыру;
- іс-әрекетті орындаушылық деңгейден шығармашылыққа дейінгі жоғары деңгейге көшіре отырып біртіндеп және кезеңмен күрделендіру [8, 140 б.].

Сонымен, колледж оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру мақсаты олардың білімді меңгерудегі белсенділігін, шығармашылығын, өз бетінше әрекет жасай алуын және алған білімдерін кәсіби іс-әрекетінде пайдалана алуын қалыптастыру болып табылады.

Оқу-танымдық іс-әрекеттегі оқушылардың белсенділігінің құрылымдық бірліктері мотивтердің сипаты, өзін-өзі реттеудің деңгейі, танымдық бастамашылдық пен өз бетінше жұмыс жасай алудың деңгейі болып табылады.

«Оқу іс-әрекеті», «танымдық іс-әрекет», «белсенділік» және «белсенділікті арттыру» ұғымдарының тәсілдерін сараптай отырып біз «оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіру» ұғымының белгілерін нақтыладық. Ол жағымды танымдық мотивацияны қалыптастыруды, белсенділікті көтеруді, кәсіби маңызды білімдерді, біліктерді және дағдыларды өз бетінше меңгере алуды қалыптастыруды қарастыратын оқытушы мен оқушының біріккен іс-әрекетіне, оқушыларды оқуға ынталандырудың мақсатты бағытталған үдерісі ретінде қарастырамыз.

Осылайша, жоғарыда келтірілген мәліметтер мынадай тұжырым жасавға мүмкіндік береді:

- орта кәсіптік білім беру жағдайында оқушыларды даярлау күрделі үдеріс болып табылады. Ол білім берудің жаңа жағдайларымен және мемлекеттің, кәсіпорындардың, колледж оқушылары тарапынан талап етілген жаңа көзқарастармен шартталатын үдеріс. Аталған үдеріс оқушыларды колледжде белсенді және шығармашылық түрде оқытуға бағдарлануымен сипатталады;
- даярлауда оқу үдерісінде оқытудың белсенді субъектісіне айналдыра отырып оқушының ұстанымын өзгертуге әкелетін танымдық іс-әрекетті белсендіру қажет.

Танымдық іс-әрекетті белсенді ету оқушыларды оқуға, оқытушы мен оқушының біріккен іс-әрекетіне ынталандырудың мақсатты бағытталған үдерісі ретінде анықталады.

1 Ушачев В.П. Творчество в системе образования : монография / В.П. Ушачев. - М.: Московский пед. ун-т, 1995. - 210 с.

2 Бабанский Ю.К. Избранные психологические труды / Ю. К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1989. - 558 с.

3 Момынбаев Б.К. Кәсіптік педагогика. - Алматы, 2006. - 552 б.

4 Абульханова-Славская, К.А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. - М.: Изд-во Наука, 1980. - 334 с.

5 Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. / Г.К. Селевко. - М. : НИИ школьных технологий, 2006. - Т. 1. - 816 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

6 Профессиональная педагогика / под общ. ред. С.Я. Батышева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. - 904 с.

7 Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебн. для уч.пед. вузов : в 2 кн. - М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 1999. - Кн.1:Общие основы. Процесс обучения. - 576 с.: ил.

8 Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина. - М., 1971. - С. 208-210.

Резюме

Саудабаева Г.С – д.п.н., ассоциированный профессор, КазНПУ им. Абая

Айтбаева М.А. – к.п.н., и.о. ассоциированного профессора, Кызылординский государственный университет им. Коркыта

В статье рассматриваются вопросы, связанные с развитием познавательной активностью учащихся в системе среднего профессионального образования. Для определения основных характеристик повышения познавательной активности учащихся колледжей приводится подробный анализ определения «деятельность». А также рассматриваются понятия «учебная деятельность» и «познавательная деятельность». Направленность любой деятельности определяется ее предметом, в зависимости от предмета будет меняться вид деятельности. Эффективность реализации любой деятельности будет зависеть от структуры, которая включает предмет (мотив), виды деятельности, цель, действия, условия, операции. На основании проведенного анализа в статье приводится вывод о том, что через деятельность учащиеся овладевают на уровне воспроизведения или творчества системой научных знаний. Овладение деятельностью является условием формирования активной личности. Теоретическое исследование проблемы повышения познавательной активности учащихся колледжей также показало, что продуктивным в ее решении будет как деятельностный, так и личностно-ориентированный подходы. В статье раскрываются понятия «активизация», «активизация познавательной деятельности». В соответствии с личностно-ориентированным подходом профессиональное образование рассматривается как сложный процесс формирования субъекта деятельности, обладающего качественно новым смыслом и технологиями предстоящей профессиональной деятельности. Важную роль в этом процессе играет самообразование и познавательная активность самой личности.

Ключевые слова: среднее профессиональное образование, колледж, познавательная активность.

Summary

G.S.Saudabayeva – professor, Abai KazNPU, gylmiraS75@mail.ru

M.A.Aitbaeva – agting as professor, Korkyt Ata KSU, maira71@list.ru

Selegting the optimal approaches to enhance the cognitive activity of college students

The article discusses issues related to cognitive activity of secondary vocational education students, conveys its role during the training process. Concepts open up "activity", "activation", "activation of cognitive activity". It also refers to the increasing demands for teaching staff, methodological, material-technical provision of educational process, forms and methods of training

Keywords: secondary professional education, college, cognitive activity.

УДК 373.016:811.111

ПРОБЛЕМНО - ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ

Сураганова А.К. – *КазНПУ им.Абая, магистрантка 2 кура по специальности 6М011900, Иностранный язык: два иностранных языка*, ainash-almaty@mail.ru.
Букабаева Б.Е. – *к.ф.н., доцент кафедры профессиональной иноязычной коммуникации КазНПУ им. Абая.*

Эта статья посвящена проблеме диалогического обучения на иностранном языке. Обучение диалогическому общению рассматривалось и рассматривается огромным количеством ученых, методистов и педагогов, но до сих пор остается актуальной проблемой в силу своей специфики.

Диалог тем и специфичен, что он ситуативен , соответственно, нельзя предугадать течение и исход беседы. В статье анализируется само понятие диалога, рассматриваются основные известные пути обучения иноязычному диалогическому общению, а также предлагается свое видение обучению диалогу как виду речевой деятельности. Все же, поясним заранее, что формулировка «проблемно-диалогическое обучение» означает вид обучения, а не технологию. А предлагаемая же нами технология к этому виду обучения должна сподвигнуть учащихся к общению, а также активизировать их мыслительную деятельность. Неумение построить адекватный диалог учащимися заключается как правило, не в незнании лексики или грамматической конструкции, а в психологическом барьере и искусственности ситуаций, которые не располагают к общению. Поскольку общение есть необходимое условие любой деятельности человека, то в последнее время в связи с участившимися профессиональными обменами и международным сотрудничеством обучение диалогическому общению приобрело особую актуальность. А с расширением сфер деятельности профессиональное проблемно – диалогическое общение есть необходимое условие при обучении диалогу как виду речевой деятельности.

Ключевые слова: диалог, общение, проблемно-диалогическое обучение, профессиональное общение, диалогическая речь, диалогическое единство, проблемное обучение, проблемная ситуация.

Диалог с греческого означает разговор, беседу. Истоки диалога уходят в глубокое прошлое - в античные времена. Без диалогического общения (на родном языке) невозможна любая деятельность человека, то же время любое общение диалогично. А в последнее время в связи с интеграционными процессами, тесным международным сотрудничеством, академической мобильностью, профессиональными обменами обучение иноязычной диалогической речи становится особо **актуальным**. Проблему диалога рассматривали: Пассов Е.И., Гез Н.И., Гальскова Н.Д., Гурвич П.Б., Жинкин Н.И., Вайсбурд М.Л., Бородулина М.К и др., а так же некоторые казахстанские исследователи, как: Абдрахимова Г.Б., Ахметова Г.Ш. и др., но до сих пор проблема обучения диалогическому общению остается актуальной по той причине, что для учебного общения диалогическая речь представляется особенно трудной, обусловленная своими характеристиками. Проделанный ниже лингвистический анализ - тому подтверждение. **Противоречие** между востребованностью иноязычного диалогического общения и сложностью в овладении этим видом речевой деятельности рождает **проблему**, которую мы формулируем как «Обучение иноязычному проблемно –диалогическому общению». Само понятие диалога может означать и учебный текст и форму общения, и один из видов речевой деятельности. К особенностям диалога относят сочетание рецепции и репродукции, т.е. каждый участник диалога выступает по очереди в качестве слушающего и говорящего. И выделяют такие существенные особенности диалога как: спонтанность реакций, невозможность запланировать диалог.

Гальскова Н.Д. и Гез Н.И. называют диалог межличностным общением, где нет отправителя и получателя, а есть коммуниканты, которые по очереди становятся отправителями и получателями [1,с.203].

Диалог – это форма речи в виде обмена высказываниями между двумя или несколькими лицами. А по цели можно выделить повествовательные, вопросительные, побудительные, восклицательные высказывания. Также, для диалогов характерны экстралингвистические средства выражения мыслей (жесты, мимика), отмечают авторы И.М. Берман, В.А. Бухбиндер, В.М. Плахотник, Л. Поль, В. Штраусс [2, С. 245-246]. Диалог может состояться и в разговорной речи и в научной, и в публицистической и в деловой. Диалоги не обязательно должны быть короткими, они могут быть и развернутыми если необходимо передать большой объем информации. В разговоре диалогическая и монологическая речи переплетаются переходя в состояние друг друга. В зависимости от взаимоотношений партнеров диалог может быть модальным или диктальным. К диалогам модального типа относят диалоги – унисон и диалоги – полемики. К диктальному типу относят донесение и прием информации, а также договоры, обмены впечатлениями и т.д. [3, с.123-124].

По типу диалоги бывают: *диалог-запрос; диалог-побуждение; диалог -распрос; диалог-сообщение; диалог-обмен мнениями; диалог-беседа; полилог.* По сути все данные определения повторяют друг друга и сводятся к тому, что объединив все эти идеи можно кратко сформулировать определение диалогу. *Итак, Диалог - это обмен высказываниями между двумя и более коммуникантами, а также – это форма речевого общения между людьми в процессе совместной деятельности.*

Диалогическая форма речи характеризуется большой распространенностью во все сферы человеческой жизни и является естественной формой речи.

Диалогическая речь – это прежде всего процесс общения. К особенностям диалогической речи относят: ситуативность, эллиптичность и недоговоренность.

А.П. Старков считает, что обмен репликами при диалогической форме речи происходит в логической последовательности и отражает намерения всех участников процесса общения. [4, с.96]. Помимо внешней ситуации диалогическая речь может побуждаться и внутренней ситуацией, где играют роль такие особенности личности как взгляды, вкусы и т.д.

Диалогическая речь представляет собой речевую деятельность, в которой речь одного коммуниканта зависит от другого и поэтому диалогическая речь характеризуется ограниченностью во времени, необходимостью реагировать на собеседника, ситуативностью, краткостью и наличием многочисленных клише. Это объяснение диалогу дает Андреевская – Левенстерн Л.С. на примере французского языка [5, С.122-123].

Бим И.Л. довольно просто и ясно характеризует диалогическую речь как говорение в диалогической форме. А также как процесс общения при поочередно сменяющих друг друга и порождающих друг друга реплик [6, с.176].

Из выше описанного видно, что *диалогическая речь есть процесс говорения или взаимодействия между партнерами по общению.*

Диалогические единства Пассов называет микродиалогами, т.к соседство реплик сиюминутное, зависимое от ситуации [7, с.234].

Термин диалогическое единство ввела Н.Ю. Шведова, но разные авторы исследовавшие диалог, давали примерно одинаковые определения, выделяя общий компонент – реплику как составную диалогического единства.

В нашем понимании диалогическое единство - это обмен парой коротких высказываний.

Структурно, диалог состоит из высказываний, а эти высказывания и есть по сути реплики, которые в свою очередь образуют диалогическое единство. По сути, высказывания бывают следующих видов: сообщение, вопрос, побуждение и восклицание, которые могут составлять различные комбинации в зависимости от интенции говорящего. Но неизменным остается одно – сначала идет инициативная реплика, а в ответ следует реакция. По такому принципу и строится диалогическое общение.

Как справедливо заметил Вербицкий А.А., действительно, коль скоро люди находятся в кооперативных отношениях и должны так или иначе договариваться о чем либо, доказывать, убеждать, они вынуждены вступать друг с другом в общение. При этом наиболее продуктивным является общение диалогического типа, поскольку оно позволяет высказать свою точку зрения, изменить в ту или иную сторону, позицию партнера. [8,с.135]. Диалогическое общение можно понимать по разному. С одной стороны это просто текст-диалог, смена реплик. С другой стороны, в более широком смысле это установление отношений взаимного доверия, откровенности, доброжелательности.[9 ,с.13]. То есть, диалогическое общение может означать особый тип общения коммуникантов, равенство участников общения, активность, субъект-субъектные отношения. Также, это есть общение в процессе обучения независимо от конкретного материала изучения. *Понятие диалогического общения означает и как сам процесс коммуникации так и форму ведения учебного процесса.*

Общение реализуется в четырех видах речевой деятельности: говорении, чтении, письме и аудировании. Говорение – это и есть устная форма общения, а также продуктивный вид деятельности. Подвидами устного общения являются монолог и диалог. Монолог – это развернутый вид речи, который характеризуется непрерывностью, последовательностью, тематичностью и выстраивается одним человеком. Полилог – это форма общения в коллективе. Общение может быть как вербальным так и невербальным. *Итак, Общение – это процесс активного вербального и невербального взаимодействия людей.*

Что же касается проблемно-диалогического обучения, то постараемся разобраться в этом последовательно. Само понятие «проблемно-диалогическое» обучение содержит в себе два понятия: проблемное обучение и диалогическое общение. Диалогическое общение мы рассматривали ранее. Далее, мы

должны рассмотреть суть проблемного обучения. Если не считать, что проявления проблемности начались еще с бесед Сократа, то можно сказать, что идея «эвристического воспитания» послужила толчком к развитию проблемного обучения. Исследователями теории проблемного обучения являются: М.Н. Скаткин, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, Т.В. Кудрявцев, И.Я. Лернер, Ю.К. Бабанский и т.д. Проблемное обучение – это не метод и не беседа, а тип обучения, который содержит в себе принципы и методы. Психологическое обоснование проблемному обучению было заложено С.А. Рубинштейном, Л.С. Выготским, А.Н. Леонтьевым и т.д., которые установили, что процесс усвоения представляет собой процесс решения проблемных задач. В своих работах они показали, что одним из главных условий развития творческого мышления является постановка заданий, вызывающих проблемные ситуации, которые в свою очередь активизируют мышление учащихся. Лернер утверждает, что мышление рождается и развивается при возникновении интеллектуального затруднения, которое называется проблемной ситуацией.

Проблемная ситуация – это некое затруднение, которое предстоит решить ученику.

Анализ методической литературы показал, что термин «проблемно-диалогическое обучение» как обучение виду речевой деятельности отсутствует. Встречаются источники с упоминанием данного термина у Мельниковой Е.Л. Она считает , что проблемно-диалогическое обучение – это технология, применяемая для обучения практически любых дисциплин.[10].

Мы же считаем, что проблемно-диалогическое обучение имеет прямое отношение к проблемному обучению как виду обучения, и к диалогическому обучению как обучению виду РД. А вот само проблемно-диалогическое обучение имеет в свою очередь технологии, для достижения поставленной цели. Конечно, проблемно-диалогическое обучение может выступать и как форма обучения , чего мы не отрицаем, но мы предлагаем новую формулировку проблемно-диалогическому обучению. Итак, мы считаем, что **Проблемно-диалогическое обучение – это обучение диалогу как виду РД на основе разрешения проблемных ситуаций.** Проблемные же ситуации разрешаются в свою очередь при помощи такой технологии как **«прагма - профессиональные задачи».**

Профессиональное проблемно-диалогическое общение. Сущность профессионального обучения диалогической речи состоит в развитии у обучающихся умений профессионального общения при обучении диалогической речи на материале специальности путем разрешения проблемных ситуаций. То есть, *профессиональное проблемно - диалогическое иноязычное общение – это диалогическое общение на тематику специальности в ходе разрешения некой проблемной ситуации*(формулировка наша).

Целью обучения говорению на иностранном языке является научить учащихся общаться в разных жизненных ситуациях, исходя из их потребностей. При обучении говорению очень важно учитывать и психо-физиологические особенности учащихся и условия обучения. Многие авторы предлагают обучать диалогу двумя путями: «сверху вниз» и «снизу-вверх. В первом случае преподаватель предоставляет диалог-образец, отрабатывает новую лексику, отрабатывает сам диалог и привносит некоторые свои изменения в существующий образец. Во втором случае подразумевается создание диалога самими обучающимися. Другие же предлагают обучать разнообразным диалогическим единствам, общим фразам, клише. Довести их до автоматизма, а затем предлагать ситуации общения, в помощь дать опоры, наглядности, схемы, новые слова. Этот путь называется управляемым диалогом. А уже потом, на продвинутом этапе – ожидать от учащихся неподготовленных диалогов.

Отсюда мы видим, что в основном есть два способа обучения диалогу – это по образцу готового диалога и создание диалога самими учащимися, как говорится «сверху-вниз» и «снизу-вверх». Сомнению не подлежит неоспоримость этих двух способов, но до сих пор говорение как деятельность остается самым трудным делом. Поскольку говорение очень сложная деятельность, которая связана с порождением мысли, что должно стимулироваться преподавателем. **И здесь, мы считаем, что проблемно-диалогическое обучение как обучение иноязычному общению подходит как нельзя лучше, а оно в свою очередь должно происходить через разрешение проблемных ситуаций.** Вполне очевидно, что: 1) создание проблемных ситуаций – вызывает эффект реальности общения; 2) активизирует их (учащихся) мыслительную деятельность, что способствует естественному выражению мысли; 3) реализация проблемного подхода способствует развитию коммуникативных и творческих умений. Создание диалога затрудняет многих учащихся, поэтому круг рассматриваемых и обсуждаемых проблем должен быть реалистичным, не абстрактным, чтобы учащиеся могли выражать свои искренние чувства. Надо учить мыслить их, а не использовать типичные вопросы-ответы.

1 Н.Д.Гальскова, Н.И. Гез, «Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика.», - М.: Академия, 2006, - С. 203-336.

2 «Основы методики преподавания иностранных языков», под редакцией В.А. Бухбиндера, В. Штраусса, Киев, Вища школа,1986, - С. 245-246.

3 «Методика» ,под редакцией Леонтьева А.А, - М.: Русск.яз., 1988, - С. 123-124, - 180 с.

4 А.П. Старков. «Обучение английскому языку в средней школе», - М., «Просвещение», 1987. - 96 с.

5 Андреевская – Левенстерн Л.С. «Методика преподавания французского языка в средней школе». - М.: Просвещение, 1983. С. 122-123, - 222 с.

6 Бим И.Л. « Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе. Проблемы и перспективы», - М.: Просвещение, 1988. - С. 176-256.

7 Пассов Е.И. «Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению», - М.: Русский язык, 1989. - С. 234-276.

8 Вербицкий А.А., «Активное обучение в высшей школе : контекстный подход», - М.: «Высшая школа»,1991. - 135 с.

9 Г.А. Китайгородская. «Методика интенсивного обучения иностранному языку». - 13 с.

10 Мельникова Е.Л. Проблемный урок или как открывать знания с учениками. - М., 2006.

Түйіндеме

Сураганова А.К. - Абай атындағы ҚазҰПУ 6М011900 - Екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты

Букабаева Б.Е. - ф.к.ғ, Абай атындағы ҚазҰПУ Кәсіби шетел тілі коммуникациясы кафедрасының доценті

Проблемалық-диалогтық оқыту арқылы өзге тілде қарым-қатынас жасау

Бұл мақала қандай да бір мәселені екіжақты талқылау арқылы шет тілін үйрену мәселесіне арналған. Екі жақты қарым-қатынас жасауды оқытып-үйрету үшін көптеген ғалымдар, әдіскерлер, ұстаздар еңбек етті, жасап та жүр, бірақ бұл мәселе өзінің ерекшелігіне байланысты әліде болса өз шешімін тапқан жоқ. Екіжақты әнгіменің ерекшелігі сонда, ол аяқасты қалыптасқан жағдайдан туындайды, сондықтан да әнгіменің барысын және қалай аяқталатынын болжау қиын. Бұл мақалада екіжақты әңгіменің тұп-тамырына, табиғатына талдау жасалынған, екі жақты қарым-қатынасты негізгі және бұрыннан белгілі жолдары арқылы оқыту және де екіжақты әңгімені сөйлесу амалының бір қыры ретінде өзіміздің жеке көзқарасымыз ұсынылды. Дегенмен, «мәселені екі жақты талқылап үйрету» деген сөз тіркестері оқытудың әдіс-амалдары емес, оның (оқытудың) жеке бір түрі деп қараған жөн. Оқытудың осы бір түріне арналған біздің әдіс-амалдарымыз оқушыларды өзара қарым-қатынасқа жете-гейді және де олардың ойлау қабілетін жандандыра түспек. Оқушылардың екі жақты әңгімені қолайлы түрде құрастыра алмауларының себебтері, олардың тіл байлығының аздығы немесе грамматикалық кемісшігінен емес, ол психологиялық кедергі мен қалыптасқан жағдайдың жасандылығынан туындайды, осы бір себептер олардың өзара қарым-қатынастарына кедергі болып табылады

Түйін сөздер: екі жақты әнгіме, өзара сөйлеу, қарым-қатынас, мәселені екі жақты талқылап үйрету, кәсіби қарым-қатынас, екіжақты әңгімелесу, екі жақты әңгіменің бір тұтастығы, қандайда бір мәселені оқытып үйрету.

Summary

Suraganova A. - KazNPU named after Abai ,the 2course master of the specialty Foreign Language: two foreign languages

Bukabayeva B.E. - candidate of philological sciences of chair Department of professional foreign language communication at KazNPU named after Abai

Problem – dialogic teaching

This article is devoted to the problem of teaching dialogue in foreign language communication. This issue was scrutinized by great number of scholars, researchers and methodologists, but because of its difficulty and specific nature stays actual for examining so far. The main feature of dialogue is in its situativeness and impossibility to learn by heart beforehand. The result of conversation can't be forecasted too. In the article we analyze the notion of dialogue and observe general ways of teaching dialogue as one of four skills in methodology of foreign language education as well as offer our outlook on this problem. At the same time we have to say that the term "problem-dialogic teaching" has our own interpretation. It means that problem-dialogic teaching is not a technology but a kind of studying to our opinion. But we offer that problem-dialogic teaching may have a lot of technologies to be taught and one of the best technologies to our way is described in the article.

The technology which is offered by us is devoted to motivate students to communicate and activate their mental processes. As the rule, the reason of incapability to create adequate dialogue is in psychological barrier and artificial situations but not in the lack of vocabulary or grammar knowledge. Since communication is the main condition of human's activity teaching foreign language communication is very actual in our days, especially in the light of frequent professional exchanges, international cooperation, academic mobility.

Keywords: dialogue, communication, problem-dialogic teaching, professional communication, dialogic speech, dialogic unity, problem teaching, problem situations.

УДК 378.016:811.112

ӘЛЕУМЕТТІК - МӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТ ПРОЦЕСІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Абдрахимова Г.Б. – *ф.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ «Кәсіби шетел тілі коммуникациясы» кафедрасының доценті*
Уалиева С.А. – *6М011900 – Абай атындағы ҚазҰПУ 6М011900 – Шет тілі: екі шет тілі мамандығының 2- курс магистранты, ualievas@list.ru*

Мақалада жалпы әлеуметтік - мәдени құзіреттің мәдениетаралық құзірет процесінде алатын орны қарастырылады. Сонымен бірге зерттеушілер құзырет, мәдениетаралық құзырет, әлеуметтік - мәдени құзырет, мәдениетаралық қатысым, мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің субкомпетенцияларының теориялық маңыздылығына тоқталады. Шетел тілін оқыту үшін мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің субкомпетенциясы негізінде әлеуметтік - мәдени құзыретті қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылады. Әлеуметтік-мәдени құзыретке бағытталған оқыту процесі үнемі қозғалыстағы, әрі ашық жүйе деп қарастырылады және өзін өзі дамытуды, үздіксіз білім алу тұлғалық ұмтылысын қамтамасыз ететін жүйенің ең маңызды құрамы болып табылады.

Түйін сөздер: құзырет, мәдениетаралық құзырет, әлеуметтік - мәдени құзырет, мәдениетаралық қатысым, мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің субкомпетенциялары.

Қазіргі кезде бүкіл тарихи, мәдени адамгершілік, рухани құндылықтарымыз жаңа заман тұрғысынан қайта бағаланып жатыр. Сонымен қатар төл мәдениетіміз, салтымыз, дәстүріміз, тіліміз, табиғи ортамыз, ұлттық мәдениетіміз бекіп, дамып жатқан кезде әр халықтың ұлттық өзгешелігін, ерекшелігін зерттеп білу бүгінгі күннің ең негізгі талабы болып саналады. Сондықтанда бүгінгі күнде шетел тілі мен сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениетін бірге оқыту көптеп қарастырылуда және шетел тілі арқылы көптеген жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізуде.

Құзыреттілік әдісінің ғылымға бет бұруы және «құзыреттілікке бағытталған оқытудың» пайда болуы XXI-ғасырдың 90-жылдары байқалды. Бұл кезеңде құзыреттілік әдіс қазіргі сұраныстағы әдіс ретінде анықталды, сонымен бірге білім беру жүйесінде сапалы-нәтижелі көрсеткіш ретінде енгізуге ұсынылған құзыреттіліктер шеңбері айқындалды. «Басты құзыреттіліктер» деген ұғым енгізіліп бекітілді (Европа кеңесі, 1996).

Ғылымда құзіреттілік мәселелерін Н. Хомский, А.К. Маркова, Л.М. Митина, Г.В. Горланов, А.В. Хуторский, Н.Л. Гончарова, В.А. Адольф, Э.Ф. Зеер есімдерімен байланыстырады. Құзыреттіліктің мәнін ашуға көптеген зерттеуші философтар, психологтар, педагогтар атсалысты. Атап айтатын болсақ, Дж. Равен, Б.Г. Ананьев, С.П. Ахтырский, Л.И. Берестова, Е.А. Воротников, И.А. Зимняя сияқты ғалымдар өз еңбектерін осы салаға арнады. А.Ф. Присяжная педагогика ғылымында құзіреттілік белгілі бір сферадағы функциялары мен уәкілеттігін анықтайтын, оның интегративті қасиеті ретінде қарастылатындығын айтады [1, б.78].

Ал Н.Г. Милорадованың пікірінше білім беру жүйесінде құзыреттілікті тудыратын төрт негіз бар: біріншісі-кәсіби-әдістемелік құзіреттілік, екіншісі-іс-әрекет негізіндегі құзіреттілік, үшіншісі-әлеуметтік қарым-қатынас құзіреттілігі, төртіншісі - жеке тұлға негізіндегі құзіреттілік[2, б.45].

Ғалым С.М. Вешниякова өзінің «Кәсіптік білім беру» сөздігінде құзіреттілік жеке тұлғаның танымы мен тәжірибесіне қатысты ұғым дей келе, «құзіреттілік», «competenens» ұғымдарын – «қабілетті, қатысты» ұғымдарына сәйкестендіре отырып, қандай да бір сала тұлғаларының білімінің, білігінің, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері» деген анықтама береді [3, б.98].

Шет тілін үйрену тек білім, білік, дағдыларын кеңейту ғана емес, бұл кәсіби маманға мәдениаралық қатынастар, байланыстар орнатуға мүмкіндік береді. Шетел тілінде қарым –қатынас жасау барысында қалыптасқан мәдени дағдылары болашақ маман тұлғасын қалыптастырудың қажетті алғышарттарының бірі болып табылады [4, б.14].

Соңғы кезде әлеуметтік-мәдени құзыреті қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілері көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болып келеді.

Зерттеушілер А.В. Хуторский, О.Е. Лебедев, С.Е. Шишов, В.А. Кальней, Г. Селевко, А.Г. Каспаржак, Т.М. Ковелева, Д.А. Иванов, К.Г. Митрафанов, О.В. Соколова және т.б. білім берудегі құзіреттілік тәсілдің мәселелеріне, ұғымдар мен құралдарына және оның білім сапасын көтерудегі маңызына тоқталып, алғаш рет Фердинанд Де Соссюр өз еңбектерінде адамның тек тілдік мағынасында ғылыми

айналымға енгізді. Н. Хомский, Р. Уайт, Дж. Равен, К. Маннгейм, Т. Парсонс, Н.В. Кузьмина, В.Н. Куницина, В. Шепель және т.б. өз еңбектерінде білімгерлердің құзіреттілік деңгейін көтеру мәселелері жан-жақты қарастырылу керек айтады. Білім беруді ұйымдастыруға құзыреттілік тұрғыдан келуді жүзеге асырудың әдіс-тәсілдерін меңгеру туралы мәселелер М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, В.В. Давыдов және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Орыс ғалымдары Н.О. Астапова, Н.С. Соловьева, Панкратовтың еңбектерінен коммуникативтік құзырет, лингвомәдени құзыретті П.Ю. Боровиковтың, ал Д.Н. Кулибаеваның зерттеу жұмыстарынан мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің субкомпетенцияларын кездестіруге болады.

Мәдениетаралық қатысым теориясының негізін қалаушы американдық антрополог Эдвард Холл болып саналады. Ол өзінің еңбектерінде ең бірінші болып «қатысым» және «мәдениеттің» өзара байланыстарына талдау жасай отыра, сонымен қатар әртүрлі мәдениеттердегі уақыт пен кеңістікке сипаттама берді. Сонымен бірге Э. Холл өзінің зерттеулерінің нәтижелеріне негізделе отырып «өзге» мәдениет өкілдерімен байланысты зерттеу қажеттілігі мен өзектілігін дәлелдеді. Э. Холлдың артынан АҚШ-та әртүрлі мәдениеттер өкілдерімен әрекеттесуге арналған біршама психологиялық және әлеуметтік зерттеулер жүргізілді (Strodbeck F.L, 1961; Hofstede G.,1980; Mead M., 1988; Taifel H., 1978).

Мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің құрылымы мен үлгісіне талдау жасай келе Д.Н. Кулибаева «Жалпыевропалық құзыреттіліктің» құрамын жалпы, қатысымдық тілдік деп ажыратады. Сонымен бірге шетел тілін оқыту үшін мәдениетаралық қатысымдық құзыреттіліктің келесі субкомпетенцияларын анықтайды: лингвистикалық, стратегиялық, дискурсивтік және әлеуметтік мәдени [5, б.88].

Жоғарыда берілген ғалымдардың көзқарастары ұлттық тіл мен халық мәдениеті арасындағы сабақтастықты болжап, тілдің ішкі әлеуетіне саятын қасиеттерін танытудан туған. Яғни, қазіргі қоғамның даму барысында әлеуметтік сананың өрлеуі, ой-сананың жетілуі, тіл, мәдениет, тарихтың тоғысуы маңызды іспеттес.

Мәдениетаралық қатысымның құрамдас бөлігі ретінде әлеуметтік-мәдени құзіреттілікті қалыптастыру өте маңызды. Әлеуметтік-мәдени құзіреттілік қазіргі әдістемеде кеңінен қолданылып жүрген ұғымдардың бірі және әлеуметтік-мәдени құзіреттілік сол тілде сөйлейтін халықтардың әлеуметтік-мәдени портреті. Өйткені ол білімгерлердің кез келген жағдайда тиімді мәдениетаралық қатысымға түсе алуын қамтамасыз етеді[6, б.115].

Шетел тілін оқыту методикасында ғалымдар әлеуметтік-мәдени құзіреттіліктерді қалыптастыру мәселесін жан-жақты қарастырылуда. Бүгінгі білім беру саласындағы маңызды мәселердің жоғары оқу орындарында болашақ шет тілі мұғалімінің кәсіби маман ретінде әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыру. Бұл білімгерлердің шетел тілін меңгеруге деген қызығушылығын арттырады. Білім берудің негізгі мақсаттарына, әлеуметтік тәжірибенің құрылымына, білімгердің іс әрекетінің негізгі түрлеріне байланысты мына төмендегі білімдік құзырлықтар маңызды болып саналады:

1.Мәдениетаралық қатысымның құрамдас бөлігі ретінде білімгерлердің әлеуметтік құзіреттілігін, яғни ұжыммен немесе топпен бірлесіп жұмыс жасау қабілеттілігін қалыптастыру;

2.Әлеуметтік құзіреттілік-тұлғаның қоғам және өзі туралы білімін, қоғамдық қабілет, дағды, мінез-құлқын, сонымен қатар оның тұлғалық ерекшеліктерінде көрініс беретін қарым-қатынасын, мотивациясын байланыстыратын жеке тұлғаның жинақталған білімі [7, б.58].

Әлеуметтік құзіретті мінез-құлықтың және оны қалыптастырудың шарттары диалогтық өзара іс-әрекет болып табылады. Ал диалогтік өзара іс-әрекет субьектілерінің өзара қатынасы және теңдігі арқылы анықталады.

Әлеуметтік құзіреттілік әлеуметтік өзара іс-қимыл тәжірибесі негізінде білім алуды көздейді. Ол үшін:

- әлеуметтік өзара іс-қимыл кезінде оқытушылар білімгерлердің түрлі жағдайларда өз ұстанымын өсіруі;
- білімгерлерге таңдау мүмкіндігін беру;
- әлеуметтік іс-әрекет барысында білімгерлер жеке тұлға ретінде қабылдау;
- әлеуметтік өзара іс-қимыл ережелеріне сәйкес ұйымдастырылған топтық жұмысты кеңінен қолдануы;
- әлеуметтік – мәденит, бұл құзырет түрі өз мәдениеті мен тілінің негізінде берілген – мәдениет пен «тілдік сана» негізінде қалыптасады [8, б.11].

Оқытудың сапасынан күтілетін нәтижелер тұрғысынан жетілдіруді оқытудағы құзыреттілік тәсіл қамтамасыз ететін болғандықтан, оны жүзеге асыру үшін білім мазмұнынан білім, біліктілік, дағдыға,

шығармашылық іс-әрекет тәсілдер мен эмоционалдық-құндылық қатынастар тәжірибесіне негізделген түйінді құзіреттерді ажыратып алу керек. Білімгерлердің әлеуметтік құзіреттілігін мақсатты түрде қалыптастыру үшін оқу орнында әлеуметтік өзара іс-әрекетке бейімдейтін білімгерлердің болашақ іс-әрекеті мен әлеуметтік өмірін қамтамасыз ету қажет.

Әлеуметтік-мәдени құзірет түрлі әлеумет пен мәдениеттің тілі. Нақты бір мәдени немесе әлеуметтік ахуалды контекстен тыс игеруге тырысу нақты анықтамалық жақтауын талап етеді. Қазіргі кездегі кең ауқымды әлеуметтік қарым-қатынастар және байланыстар, студенттердің дамуы кезінде игерілген күрделі әлеуметтік іс-әрекеттері білімгерлердің әлеуметтік тәжірибесіне әсер етеді, сондықтан әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру заманауи өмір жағдайларын ескеруді талап етеді.

Әлеуметтік құзіреттілік кәсіби қызметпен бірге айналысатын, басқару кәсібінде қабылданған кәсіби қарым-қатынас тәсілдерін қолдана білетін, қызмет етудегі кәсіпті басқару қабілеті. Бұл жерде білімгерлерді топтық, ұжымдық жұмыстар жасай алуға жұмылдыра келе, яғни жеке тұлғаның дамуына мән беру керек [9, б. 204].

Білім берудің әлеуметтік-мәдени мәні мен міндеті оқыту мен тәрбиелеудің адам, қоғам, мемлекет мүддесіне бағытталған үрдісі ретінде түсіндіріледі. Білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыруда ұлттық құндылықтарды пайдаланудың мәні мен мағынасы ашылып, олардың әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін арттыруда шешуші роль атқаратыны анықталды. Ұлттық құндылықтарын білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастырудағы тәрбиелік, тағылымдық мүмкіндіктері жоғары екендігі, олар ұрпақ тәрбиесіне кешенді түрде әсер етіп, білімгерлердің әлеуметтік мәдени құзіреттілігінің қалыптасуына негіз болатыны айқындалды. Ұлттық құндылықтар негізінде әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыруда білімгерлерді кәсіби даярлау әдістерінің қажетті деңгейде қамтылуыда қарастырылады.

Білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастырудағы оқытушы тарапынан жасалынатын педагогикалық қолдаудың мәні мынада: тұлғаның өз бойындағы мүмкіндіктерін өзінше іске асыруына мүмкіндік туғызу, үлгі өнеге болу, білім алушының кәсіби деңгейі мен мәдениеттілігінің жоғары болуы.

Білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптасуы тәрбиенің барлық түрінің өзара байланысуы арқылы жүзеге асады: ақыл ой, адамгершілік, еңбек т.б. Сондай-ақ білімгерлерде ұлттық құндылықтар негізінде әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптасуыұлттық тәрбиенің қозғаушы күші ұлттық санаға сіңіп, қалыптасқан салт-дәстүрлер, ұлттық рух, ұлттық намыс, ұлттық абырой, ар, кісілік т.б.байланысты.

Әлеуметтік-мәдени құзіреттіліктің негізгі құрамы болып табылатындар: әлеуметтік мәдени құзіреттілік жағдайына бейімделу,сырттағы адамдарды өзіне қарату, обьектінің жан дүниесін жаулап алу, сөздік мәдени құзіреттілікті іске асыру; эмоционалды және мазмұнды байланысты ұйымдастыру. Білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігі дегеніміз болашақ кәсіп иелерінің халықтың рухани құндылықтарын түсінуі арқылы оларды құзіреттілікте қолдана алуымен анықталатын, кәсіби мәнді, тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуын құрайтын адамгершілік мәдени басқарушы іс-әрекеті.

Әлеуметтік-мәдени құзіреттілік қатысымдыққа жетелейтін құралдың бірі болып табылады. Әлеуметтік-мәдени құзіретті қалыптастыру басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба алу үшін сол елдің тілімен қоса, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін үйрену үшін қажет. Егер білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзыреттілігі қалыптасып, практикалық тұрғыда жүзеге асырылса, онда білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін дамытудағы және сөйлеу мәдениетінің оқытудағы рөлі артып, білімгерлер сөйлеу мәдениетінің сапаларын жетілдіруге машықтанады. Өйткені білімгерлердің әлеуметтік-мәдени құзыретін қалыптастыру сөйлеу мәдениет ерекшеліктерін айқындап, дамытудың негізінде жүзеге асырылатын процесс болып табылады.

Қарым-қатынасқа түсуші адамның әлеуметтік-рухани және ұлттық ерекшелігінің мәнін білу ең маңызды болып табылады.Осы этнос мәдениетіндегі қайталанбас ерекшеліктердің тіл өкілінің сөзінде бейнеленуі тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді. Яғни, тілге тілдің мағыналық мазмұнына үйрету керек деген пікірмен келіспеуге болмайды, өйткені тіл мәдениетті толық түрде көрсететін бірден - бір құбылыс. «Мәдениетаралық – қатысымның» қалыптасу тарихын талдаудан көретініміз, «мәдениетаралық қарым–қатынас», «тіл – сана – мәдениет» деп аталатын бірлескен, негізі бар ғылым саласы екенін дәлелдейді.

Кез келген мәдениетаралық байланыстың қатысушысы бола тұра адамдар бір біріне ұқсамайтын басқа мәдениет өкілдерімен өзара әрекет етеді. Тіл ұлттық ерекшеліктер, қоғамдық жүріс–тұрыс нормалары, көзқарас айырмашылықтары қарым–қатынасты жүзеге асыруда қиындықтар тудырады. Оның

себебі, дүниені сезіну және оны қабылдау ерекшелігінде. Яғни, осындай мәдениетаралық қатысымдар тиімділігі өздігінен қалыптаспайды, оған мақсатты түрде үйренуге тура келетінін білуіміз керек. Оны жүзеге асырмас бұрын, жалпы мәдениетаралық қатысым ұғымын талдау қажеттілігі туындайды. Әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктің құндылықтар негізіболып технологиялық мазмұны мен ұйымдастырудың жолдарын қарастыру, іздестіру болып табылады. Студенттердің әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін жоғарлату үшін қасындағы әңгімелесушілермен эмоционалды қатынас құруға мүмкіндік жасау керек.

Әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктің құрамы: құзыреттіліктің көп қырлылығы-біртұтастығын сақтай отырып түрлі мекемелерде байқалуы, әлеуметтігі- жоғары дәрежедегі мәдени құзыреттілігінің тұлғалық сипаты (әріптестері мен жолдастары арасындағы беделі), сонымен бірге қоғамдық ортадағы мәні, реттеушілігі-тұлғаның өзін-өзі реттеуі мен өзін-өзі тануына әлеуметтік мәдени құзыреттіліктің ықпалы, дарашылдық-шығармашылық даралыққа қалыптастыруды жүзеге асыру, үздіксіздік-субъектінің өзін дамытуға үнемі қажетсінуін және үздіксіз білім алуға тұлғалық ұмтылысы. Біз әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті үнемі қозғалыстағы, әрі ашық жүйе деп қарастырып отырғандықтан, үздіксіздік бұл жүйенің ең маңызды құрамы болып табылады.

1 Присяжная А.Ф.Содержание общего образования//компетентностный подход. - М.:Когнито-Центр, 2002. - 78 с.

2 Милорадова Н.Г. «Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация» - М.: Когнито-Центр, 2002. - 45 с.

3 Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь Ключевые понятие, термины, актуальная лексика. - М.: ИМЦ СПО, 1999. - 588 с.

4 Привалова И.В. Разнообразие подходов в развитие теоретических основ межкультурного общения, Вестник МГУ.Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация - 2004. №3. - 14 с.

5 Кулибаева Н.Д. Инновационная модель формирование международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. - Алматы, 2002. - 88 с.

6 Леонтович О.Теория межкультурной коммуникации в России: состояние и перспективы // Теория коммуникации и прикладная коммуникация. Вып.№1. 2002. - 115 с.

7 Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. - Алматы, 2011. - 58 б.

8 Халеева И.И. Интеркультура-третье измерение межкультурного взаимодействия. Актуальные пробл. Межкуль.коммун.Сб.науч.тр.-Москва:МГЛУ.1999.Вып.: 444.5. - 11 с.

9 Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика. - М. Филоматис, 2007. - 204 с.

Резюме

Абдрахимова Г.Б. - к.ф.н., доцент кафедры «Профессиональной иноязычной коммуникации» КазНПУ им. Абая

Уалиева С.А. - магистрант 2 курса специальности 6М011900 - Иностранный язык: два иностранных языка

В данной статье рассматривается проблема формирования социально-культурной компетенции в межкультурной коммуникации. Авторы подробно раскрывают теоретическую сущность основных понятий «компетенция», «компетенция межкультурной коммуникации» и «социально-культурной компетенции». В контексте понятия «компетенция межкультурной коммуникации» определяют субкомпетенции в обучении иностранному языку. Формирование социально-культурной компетенции представляет собой целенаправленный процесс обучения, главным составляющим которого является непрерывность и динамичность, обеспечивающий развитие интеллектуально-познавательной и общекультурной сферы обучающихся.

Ключевые слова: компетенция, межкультурная коммуникация, межкультурно-коммуникативная компетенция, социокультурная компетенция и субкомпетенции.

.

Summary

Abdrakhimova G.B. – Candidate of philological science, associate professor of the chair of professionall foreign language communication, KazNPU named after Abai

UalijewaSaule – 1st course master of specialty of 6M011900 Foreign language: two foreign languages

This article focuses on the socio-cultural competence in intercultural communication

This article considers the problem of formation of socio-cultural competence in intercultural communication. The authors detail reveal the theoretical nature of the basic concepts of "competence", "intercultural competence" and "socio-cultural competence." In the context of the concept of "intercultural competence" is defined subkompetentsii in learning a foreign language. Formation of socio-cultural competence is a focused learning process, the main constituent of which is continuity and agility, providing the intellectual and cognitive development, and general cultural sphere of students.

Keywords: competence, intercultural communication, intercultural communicative competence, social and cultural competence and subkompetentsii.

УДК 376.1

ОСОБЕННОСТИ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ ПРИ МОТОРНОЙ АФАЗИИ В ПОСТИНСУЛЬТНЫЙ ПЕРИОД (БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР)

Байчинов Р.Т. – *ВКГУ им. С.Аманжолова, магистрант 2-курса по специальности 6М010500 «Дефектология» rauan.b_1991@mail.ru*
Коккозева К.Ш. – *к.п.н, доцент ВАК РК, ВКГУ им. С.Аманжолова, кафедра психологии и коррекционной педагогики kokkozevak@mail.ru*

Данная статья представляет собой библиографический обзор об особенностиях логопедической работы с моторной афазии. В первую очередь, в работе обосновывается актуальность выбранной проблемы, что реабилитация после инсульта – это длительный и непрерывный процесс, который не ограничивается сроками госпитализации больных в стационарах. Кроме того, указывается на необходимость логопедической помощи после выписки из центра реабилитации. Так как в статье представлен библиографический обзор, то дан анализ работ таких ученых, как: Н.А. Бернштейна, П.К. Анохина А.Н. Леонтьева, И.П. Павлова, П. Брока, К. Вернике, А.Р. Лурия, Л.С. Выготского, Н.И. Жинкина, Т.Г. Визель, Э.С. Бейн, Л.С. Цветковой, В.М. Шкловского, Е.Д. Хомской, Т.В. Ахутиной, Ж.М. Глозмана.

Указаны работы ряда ученых, в которых разработаны и описаны основные принципы структурно-функциональной организации психических процессов, механизмы и факторы, лежащие в основе их построения, речевые синдромы, возникающие при поражении головного мозга, методы и способы преодоления расстройств речевой и других высших психических функций (ВПФ). Поэтому проблема афазии достаточно полно разработана, включая раздел логопедической работы. Дан обзор работ классиков неврологии (P. Broca, K. Wernice и др.), нейропсихологов современности А.Р. Лурия и его последователей (Е.Д. Хомская, Л.С. Цветкова, В.М. Шкловский, Т.В. Ахутина, Ж.М. Глозман, Т.Г. Визель и др.), которые разработали методологию и инструментарий изучения и преодоления данного вида патологии речи.

Ключевые слова: афазия, моторная афазия, логопедическая работа.

Согласно мировой статистике, восстановление речи после инсульта является актуальной проблемой на сегодняшний день. С каждым годом растет число больных, перенесших инсульт, черепно - мозговую травму, операци на головном мозге.

Инсульт, как известно – это острое нарушение коронарного кровообращения. А также определяется как клинический синдром, характеризующийся часто возникающими жалобами или симптомами утраты функций мозга (очаговых и иногда общемозговых), длящимися дольше 24 ч или приводящими к смерти без иной явной причины, кроме сосудистой патологии. Причинами инсульта, как указывают исследователи, являются инфаркт головного мозга (ишемический инсульт), первичное внутримозговое кровоизлияние (геморрагический инсульт), внутрижелудочковое кровоизлияние (САК).

Реабилитация после инсульта - это длительный и непрерывный процесс, который не ограничивается сроками госпитализации больных в стационарах.

В первые 6 месяцев после инсульта происходит в основном восстановление двигательных функций, и в этот период наиболее эффективно проведение интенсивной двигательной реабилитации. Реабилитация больных с афазией должно быть более длительным и проводиться в течение первых 2-3 лет после инсульта. Для осуществления систематической реабилитации наиболее эффективна трехзвеньевая схема поэтапного восстановительного лечения: реабилитация начинается во время пребывания больных в отделении для лечения острых нарушений мозгового кровообращения, куда они доставляются машиной скорой помощи; затем она продолжается в реабилитационном отделении той же больницы или в реабилитационном центре, из которого через 1-2 месяца пациенты выписываются на амбулаторное восстановительное лечение или реабилитационный стационар. Для больных с тяжелыми двигательными дефектами и афазией показаны повторные курсы лечения в реабилитационном центре.

Комплексность реабилитации состоит в использовании не одного, а системы методов, направленных на преодоление дефекта. При двигательных нарушениях комплекс реабилитации включает различные методы кинезотерапии (пассивную и активную гимнастику, обучение ходьбе и навыкам самообслуживания, биоуправление с обратной связью), электростимуляцию, бытовую реабилитацию с элементами трудотерапии (в крупных реабилитационных центрах), методы, направленные на снижение спастичности. При речевых нарушениях необходимы регулярные занятия с логопедом-афазиологом по восстановлению речи, письма, чтения и счета.

К сожалению, после выписки из центра реабилитации, организация логопедической помощи уходит много времени и сил. Преимущество ранней реабилитации у пациентов с афазией доказано уже давно, поэтому только грамотная профессиональная помощь будет залогом успеха в восстановлении речи.

Как известно, нарушения мозгового кровообращения нередко оставляют дефекты, приводящие больных к инвалидности – спастические парезы, нарушения координации, афазии. Преодоление этих дефектов и реабилитация таких больных представляют известные трудности и требуют упорной работы как специалистов по восстановлению, так и самих больных.

Речь, по определению ученых, является комплексной функцией головного мозга и главным средством общения. Расстройства речи в виде афазий возникают при поражении, так называемых, речевых зон мозга, расположенных в заднем отделе нижней лобной извилины, в верхней височной извилине, нижней теменной доле и на стыке теменной, височной и затылочной областей доминантного полушария. Афазии обычно связаны с агнозиями, апраксиями и другими сложными нарушениями высших корковых функций (А.Р.Лурия, 1947, 1968, 1973).

Во многих источниках отмечается, что афазия (от греч. фазис – речь, а – отрицание) – это нарушение речевой деятельности, возникающее при органических поражениях левого (у правшей) полушария, не связанное с двигательными дефектами речевой мускулатуры или нарушениями элементарного слуха.

В исследованиях неврологов часто встречается, что афазия возникает примерно в трети случаев острых нарушений мозгового кровообращения, наиболее часто наблюдается афферентная моторная афазия. Афферентная моторная афазия возникает при поражении вторичных зон постцентральных и нижнетеменных отделов коры головного мозга, расположенных сзади от центральной или роландовой борозды.

По мнению афазиологов, логопедическая работа основана на одном из самых важных свойств головного мозга – способности к компенсации. Для восстановления нарушенных функций используются как прямые, так и обходные компенсаторные механизмы. Прямые растормаживающие методы работы в основном используются в инициальной стадии заболевания и рассчитаны на активизацию резервных внутрифункциональных возможностей. Это предполагает выход нервных клеток из состояния временного угнетения, связанного, как правило, с явлениями охранительного торможения. Обходные методы подразумевают компенсацию на основе перестройки самой нарушенной функции благодаря межфункциональным перестройкам. Иначе говаря, восстановительный эффект достигается за счет введения новых, «обходных» способов выполнения тех или иных речевых или гностико-праксических операций – как внутри одного анализатора, так и с привлечением других неповрежденных анализаторов [1].

Проблема афазии достаточно полно разработана, включая раздел логопедической работы. Классиками неврологии (P. Broca, K. Wernice и др.), затем выдающимся нейропсихологом современности А.Р. Лурия и его последователями (Е.Д. Хомская, Л.С. Цветкова, В.М. Шкловский, Т.В. Ахутина, Ж.М. Глозман, Т.Г. Визель и др.) выработана методология и инструментарий изучения и преодоления данного вида патологии речи. Большой вклад внесен также исследователями и практиками (В.К. Орфинская, В.М. Коган, В.В. Оппель, М.К. Бурлакова, М. Критчли, И.М. Тонконогий и др.).

Рядом ученых были разработаны и описаны основные принципы структурно-функциональной организации психических процессов, механизмы и факторы, лежащие в основе их построения, речевые синдромы, возникающие при поражении головного мозга, методы и способы преодоления расстройств речевой и других высших психических функций (ВПФ). Содержание логопедической работы больных с афазией основаны на фундаментальных работах Н.А. Бернштейна, П.К. Анохина А.Н. Леонтьева, И.П. Павлова, П. Брока, К. Вернике, А.Р. Лурия, Л.С. Выготского, Н.И. Жинкина, Т.Г. Визель, Э.С. Бейн, Л.С. Цветковой, В.М. Шкловского и других.

В логопедической практике по преодолению афазии используются общие дидактические принципы обучения (наглядность, доступность, сознательность и т. п.), однако в связи с тем, что восстановление речевых функций отличается от формирующего обучения, что высшие корковые функции уже говорящего и пишущего человека организованы несколько иначе, чем у начинающего говорить ребенка (А.Р. Лурия, 1969, Л.С. Выготский, 1984), при разработке плана коррекционно-педагогической работы следует придерживаться следующих положений:

1. После завершения обследования больного, логопед определяет, какая область второго или третьего «функционального блока» мозга больного пострадала в результате инсульта или травмы, какие области

мозга больного сохранены: у большинства больных с афазией оказываются сохранными функции правого полушария; при афазиях, возникающих при поражении височной или теменной долей левого полушария, прежде всего используются планирующие, программирующие и контролирующие функции левой лобной доли, обеспечивающие принцип сознательности восстановительного обучения. Именно сохранность функций правого полушария и третьего «функционального блока» левого полушария позволяет воспитать у больного установку на восстановление нарушенной речи. Продолжительность логопедических занятий с больными при всех формах афазии составляет два-три года систематических (в стационаре и амбулаторно) занятий. Однако нельзя информировать больного о столь долгом сроке восстановления функций речи.

2. Выбор приемов коррекционно-педагогической работы зависит от этапа, или стадии восстановления речевых функций. В первые дни после инсульта работа ведется при относительно пассивном участии больного в процессе восстановления речи. Используются методики, растормаживающие речевые функции и предупреждающие на раннем этапе восстановления такие речевые расстройства как аграмматизм типа «телеграфного стиля» при эфферентной моторной афазии и обилие литеральных парафазии при афферентной моторной афазии. На более поздних этапах восстановления речевых функций больному объясняется структура и план занятий, даются средства, которыми он может пользоваться при выполнении задания и т.п.

3. Коррекционно-педагогическая система занятий предполагает такой выбор приемов работы, который позволил бы либо восстановить первично нарушенную предпосылку (при ее неполной поломке), либо реорганизовать сохранные звенья речевой функции. Например, компенсаторное развитие акустического контроля при афферентной моторной афазии – это не просто замещение нарушенного кинестетического контроля акустическим для восстановления письма, чтения и понимания, а развитие сохранных периферийно расположенных анализаторных элементов, постепенное накопление возможности их использования для деятельности дефектной функции. При сенсорной афазии процесс восстановления фонематического слуха осуществляется путем использования сохранной оптической, кинестетической, а главное, смысловой дифференциации слов, близких по звучанию.

4. Независимо от того, какая первичная нейропсихологическая предпосылка оказывается нарушенной, при любой форме афазии ведется работа над всеми сторонами речи: над экспрессивной речью, пониманием, письмом и чтением.

5. При всех формах афазии восстанавливается коммуникативная функция речи, развивается самоконтроль за ней. Лишь при понимании больным характера своих ошибок можно создать условия для его контроля за своей речью, за планом повествования за коррекцией литеральных или вербальных парафазии и т. п.

6. При всех формах афазии ведется работа над восстановлением словесных понятий, включением их в различные словосочетания.

7. В работе используются развернутые внешние опоры и постепенная их интериоризация по мере перестройки и автоматизации нарушенной функции. К таким опорам относятся при динамической афазии схемы предложения и метод фишек, позволяющие восстанавливать самостоятельное развернутое высказывание, при других формах афазии — схема выбора способов артикуляции при произвольной организации артикуляторных укладов фонем, схемы, используемые для преодоления импрессивного аграмматизма [2].

По мнению афазиологов, динамика восстановления нарушенных речевых функций зависит от места и объема очага поражения, от формы афазии, сроков начала восстановительного обучения и преморбидного уровня больного.

Поэтому, логопедическая работа проводится по специальной, заранее разработанной программе. Программа должна включать определенные задачи и соответствующие им методы работы, дифференцированные в зависимости от формы афазии, степени выраженности дефекта, этапа заболевания, индивидуальных особенностей нарушений речи.

В исследованиях ученых, программа логопедической работы строится с соблюдением принципа системности. Это значит, что логопедическая работа должна вестись над всеми сторонами нарушенной функции, а не только над теми, которые пострадали первично.

Отметив исследования нейропсихологов, необходимо также строго учитывать особенности каждого конкретного случая заболевания, а именно индивидуальные свойства личности больного, тяжесть соматического состояния, условия жизни и.т.д.

Кроме того, также особо отмечается, что логопедическая работа прежде всего должно быть направлена на восстановление коммуникативных способностей больных. Необходимо вовлечение больного в общение не только на занятиях, но и в семье, а также в общественных местах.

Таким образом, по традиционной методике рассматривается типовые программы логопедической работы при разных формах афазии, дифференцированные в зависимости от степени выраженности речевого дефекта. У одних больных, составляющих большинство, грубость расстройства речи определяется стадией восстановительного периода; у других – дефект остается грубым и на поздних стадиях восстановления.

Исходя из выше изложенного материала, можно охарактеризовать систему логопедической работы при моторной афазии. В специальной литературе В.М. Шкловский, Т.Г. Визель рассматривают стадии логопедической работы при моторной афазии и выделяют следующее:

1) Стадия грубых расстройств:
- преодоление расстройств понимания ситуативной и бытовой речи;
- растормаживание произносительной стороны речи;
- стимулирование простых коммуникативных видов речи;
- стимулирование глобального чтения и письма.

2) Стадия расстройств средней степени выраженности:
- преодоление расстройств произносительной стороны речи;
- восстановление и коррекция фразовой речи;
- работа над семантикой слова;
- восстановление аналитико-синтетического письма и чтения.

3) Стадия легких расстройств:
- дальнейшая коррекция произносительной стороны речи;
- формирование развернутой речи, усложненной по смысловой и синтаксической структуре;
- дальнейшая работа по восстановлению смысловой структуры слова;
- работа по осмыслению сложных логико-грамматических оборотов речи;
- дальнейшее восстановление чтения и письма [3].

Специализированная логопедическая помощь больным с этим нарушениям составляет одно из основных направлений нейрореабилитации. От того, насколько своевременно и грамотно будет проведена логопедическая работа, зависит конечный реабилитационный эффект. Объясняется это, прежде всего тем, что логопедическая помощь входит в комплекс мероприятий по созданию особых условий для выхаживания больных с нарушениями речи, способствует возвращению пациента к активной жизни.

Таким образом, мы видим, что достаточно работ по данной теме, опора на которые даст нам возможность улучшить практическую работу логопеда.

1 Бейн Э.С. Афазия и пути ее преодоления. - Л.:Медицина, 1964. - 235 с.
2 Визель Т.Г. Как вернуть речь. ТЦ Сфера, В. Секачев, 2005.
3 Шкловский В.М., Визель Т.Г. Восстановление речевой функции у больных с разными формами афазии. – М.: В. Секачев, 2014. - 96 с.

Түйіндеме

Байчинов Р.Т. – С.Аманжолов атындағы ШҚМУ, 6М010500 «Дефектология» мамандығының 2-курс магистранты
Коккозева К.Ш. – п.ғ.к., ҚР ЖАК доценті, С.Аманжолов атындағы ШҚМУ-нің психология және коррекциялық педагогика кафедрасы

Инсульттен кейінгі моторлы афазия кезіндегі логопедиялық жұмыстың ерекшеліктері (библиографиялық шолу)

Аталған мақала моторлы афазия кезіндегі логопедиялық жұмыстың ерекшеліктеріне библиографиялық шолуға негізделген. Бірінші кезекте, жұмыс аталған тақырыптың өзектілігіне негізделеді, яғни инсульттен кейін оңалту - стационарда науқастарды госпитализациялау уақытымен шектелмейтін өте ұзақ және үздіксіз үрдіс. Бұдан басқа, оңалту орталығынан шыққаннан кейін де науқастар логопедиялық жұмысты қажет ететіні нақты көрсетілген. Мақалада библиографиялық шолу ұсынылғандықтан, Н.А. Бернштейн, П.К. Анохин, А.Н. Леонтьев, И.П. Павлов, П. Брока, К. Вернике, Л.С. Выготский, Н.И. Жинкин, Т.Г. Визель, Э.С. Бейн, Л.С. Цветкова, В.М. Шкловский, Е.Д. Хомская, Т.В. Ахутина, Ж.М. Глозман сияқты ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынған.

Көптеген ғалымдардың психикалық үрдістердің құрылымдық-қызметтік ұйымдасуының, олардың құрылуының негізінде жатқан механизмдері мен факторларының негізгі принциптері, бас миының зақымдануынан пайда

болатын сөйлеу синдромдарының, сөйлеу және басқа да жоғарғы психикалық функциялардың бұзылыстарын жою әдістері мен жолдары өңделген және сипатталған еңбектері көрсетілген. Сондықтан афазия мәселесі, логопедиялық жұмыспен қоса жеткілікті зерттелген. Классик-неврологтармен (P. Broca, K. Wernice т.б.), одан кейін атақты нейропсихологтармен (А.Р. Лурия, Е.Д. Хомская, Л.С. Цветкова, В.М. Шкловский, Т.В. Ахутина, Ж.М. Глозман, Т.Г. Визель т.б.) аталған сөйлеу патологиясының түрін жою және зерттеу құралдары мен методологиясы өңделген. Зерттеушілермен және практиктермен де көптеген үлес қосылған (В.К. Орфинская, В.М. Коган, В.В. Оппель, М.К. Бурлакова, М. Критчли, И.М. Тонконогий т.б.), яғни аталған сөйлеу тілінің патологиясын зерттеудің және жоюдың әдіснамасы мен құралдары өңделген.

Түйін сөздер: афазия, моторлы афазия, логопедиялық жұмыс.

Summary

R. Baichinov, K. Kokkozeva – S. Amanzholov East Kazakhstan State Universite. Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan.

The features of logopedic work with motor aphasia at the period after an apoplectic attack (a bibliographic review)

This article is a bibliographic review about peculiarities of speech therapy work with eisodic motor aphasia. First of all, actuality of the chosen problem is grounded, that a rehabilitation after a stroke is a protracted and continuous process that is not limited to the terms of hospitalization of patients in permanent establishments. In addition specified a necessity to the speech therapy help after the release from the center of rehabilitation. Since a bibliographic review is presented in the article, it gives the analysis of works of such scientists, as N.A. Bernshtain, P.K. Anohin, A.N. Liontiev, I.P. Pavlov, P. Broca, K. Wernice, A.R. Luria, L.S. Vygodsky, N.I. Zhinkina, T.G. Vizel, E.S. Bein, L.S. Svetkova, V.M. Shklovsky, E.D. Homskaya, T.V. Ahutina, ZH.M. Glozman.

The article studies a number of publications by scientists, who worked out and described basic principles of structural-functional organization of psychical processes, mechanisms and factors, being the basis of their construction, speech syndromes arising as a result of a cerebral affection, means and methods of overcoming the disorders of speech and other higher psychical functions. The problem of aphasia is worked out full enough, therefore includes the division of speech therapy work. The article gives an overview of works by the classics of neurology (Broca, K. Wernice and other) and a prominent psychologist of contemporaneity A.R. Luria and his followers (E.D. Homskaya, L.S.Svetkova, V.M. Shklovsky, T.V. Ahutina, ZH.M.Glozman, T.G. Vizel of and other) and analyzes works by researchers and practices (of V.K. Orfinskaya, V.M. Kogan, V.V. Oppel, M.K. Burlakova, M. Kritchli, I.M. Tonkonogyi of and other.

Keywords: aphasia, motor aphasia, logopedic work.

УДК 37.02

ЛОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Билялова Ж.Т. – *п.ғ.к., Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің аға оқытушы,*
Абыканова Б.Т. – *п.ғ.к., Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің қауымдастырылған профессоры,* bakitgul@list.ru
Садирбекова Д.Қ – *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінінің 2 курс Phd докторанты,* diko82-@mail.ru

Бұл мақалада оқушылардың функционалдық сауаттылығы, кеңінен алғанда, білім берудің бірінші кезекте жалпы білім беруді, көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуда. Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субьектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзіреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр. Осыған орай алған білімдері негізінде әрекет етуге қабілеттілік пен даярлықты білдіретін құзыреттіліктерді қалыптастыру үздіксіз білім беру жүйесінің маңызды буыны болып саналатын жалпы білім беретін орта мектептердегі әрбір пәнді оқытудың да басым бағыттарының бірі болып табылады. Мақалада, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың психологиялық – педагогикалық жолдары талданды, математика сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың негізгі принциптері мен қажетті шарттары көрсетілді.

Түйін сөздер: Математикалық мәдениет, логикалық мәдениет, логикалық сауаттылық.

Елімізде болып жатқан саяси-әлеуметтік, мәдени-этникалық, политехникалық білім берудегі өзгерістер халыққа білім беру мен тәрбие ісінің мазмұнын түбегейлі өзгертуді қажет етіп отыр. Бүгінгі өмірді жалғастырушы ұрпақ бұл қоғамнан өзінің келешегіне не алады деген сұраққа жалпы қоғам болып жауап іздестіруде.

Қазақстан Республикасының білім туралы заңында: «Білім беру-бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық, мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие мен оқытудыңүздіксіз процесі»-деп жазылған.

Ойлау, философиялық тұрғыдан, басқа ұғымдар арқылы дәл анықтау мүмкін емес, алғашқы ұғым деп қарастырылады. Сондықтан ойлау ұғымына талдау жасағанда ұғымның интуициялық түсінігі қолданылады. Оның интуициялық айқындылығын Р.Декарт былайша түсіндіреді: «Ойлаймын, демек, өмір сүріп жатырмын». *Ойлау үш деңгейлі құрылымға ие:* 1) интуиция; 2) ес; 3) ақыл.

Тек қана интуициямен шектелген ойлау ирраціоналды деп аталады. Интуиция еспен толықтырылған жағдайдағы ойлау интеллектуалдық деп аталады. Интуиция тек еспен ғана емес, ақылмен де толықса, онда үшеуі бірге қосылғандағы ойлау тиімді болып табылады, ол өте мүлтіксіз ойлау болып табылады. Ойлаудың бұл үш түрінің арасындағы байланысты И. Кант былайша бейнелеп көрсетеді: «Біздің әр біліміміз алдымен сезінуден басталады, содан соң еске өтеді және ақылмен бекітіледі, біздің өн бойымызда ой толғаныстарымызды өңдейтін және оларды біріктіруге алып келетін одан жоғары ешбір нәрсе жоқ» [1, 340 б].

*Нәтижеге бағдарланған білім моделі бойынша білімнің мәні оқушының өмір қажетін өтеуінде екені анық. Бұл тұрғыдан алғанда ойлау мәдениеті мектеп түлегі міндетті түрде меңгеруі тиіс білім мен біліктің түпкі нәтижесі болып саналады. Сондықтан о*йлаудың логикалық мәдениетін дамытуды оқытудың маңызды мақсаттарының бірі деп қабылдау керек. Бұл ұғым, біріншіден, логикалық ойлау ұғымымен байланысты, екіншіден, «математикалық мәдениет» ұғымымен байланысқан. Логикалық мәдениет - өте кең ұғым, ол қатаң логикалық құрылыммен сипатталатын бірқатар компоненттерді қамтиды.

Оймен нәтижелі жұмыс жасаудың тиімділігі, шын мәніндегі биік мақсаттарға қол жеткізетін қабілеттіліктің болуы, көп жағдайда логикалық сауаттылық деңгейіне байланысты болады.

Логиканы белсенді түрде қолдана білгенде ғана оқушылар мектепте алған білімдерін, іскерлігі мен дағдыларын адамдар қызметінің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғалық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалана алады. Бұл функционалдық сауаттылықты дамытудағы PISA шеңберінде қарастырылатын жасөспірімдердің білімін бағалау талаптарына толықтай сәйкес келеді. PISA шеңберіндегі тестілеу барысында функционалдық сауаттылықтың үш саласы бағаланады: оқудағы сауаттылық, математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық. Зерттеу айналым бойынша (үш жылда бір рет) жүргізіледі. Әрбір айналымда функциялық сауаттылықтың қандай да бір түріне ерекше назар аударылады. Жалпы функционалдық сауаттылықты дамытудың мақсаты, адам баласының жинақталған әлеуметтік тәжірибесі негізінде, әр алуан танымдық іс-әрекеттерді қалыптастыру мақсатымен біртұтастықта қарастырылып отыр. Танымдық әрекеттер жекелеген оқу пәндерінің сипатына сәйкес өзіндік ерекшеліктері бойынша және кез-келген пәнді оқытуда қолданылатын ортақ іс-әрекеттер болып бөлінеді. Дербес жағдайда, логикалық ойлау әрекеттері осы ортақ танымдық іс-әрекеттерге жатады.

Өзінің кең ауқымды әлеуетіне сәйкес логикалық дұрыс ойлау кез-келген пәннің материалы арқылы қалыптасуы мүмкін. Алайда, мейлінше қатаң және логикалық түрдегі құрылымымен, логикалық заңдылықтарға бағынуымен ерекшеленетін математика пәні логикалық ойлау әрекеттерін қалыптастыруда тиімді және мойындататын артықшылықтары бар пән деп саналады. *Өйткені мектепте оқушының математикадан меңгеретін білімдері логикалық ойлау дағдыларын қалыптастырудың базасы қызметін атқарғанда ғана, бұл пән оның өміріне қажетті іскерлік дағдыларды дамытудың, яғни функционалдық сауаттылықты дамытудың құралына айналады.*

«Логикалық мәдениет» ұғымын көптеген авторлар түрліше түсіндіреді, бірақ барлығының анықтауында ортақ негізгі белгілер жиі кездеседі. Бұл мәселені толық зерттеуге математиканың әдістемесі саласындағы мамандар И.Л. Никольская, А.Д. Семушин, А.А. Столяр, А.И. Фетисов және т.б.жұмыстары арналған. Логикалық сауаттылық ұғымын тұжырымдаған және енгізген И.Л.Никольская болатын. Ол логикалық мәдениетті, сауаттылықты «әр адамға, оның немен айналысатынына байланыссыз, қажет болатын логикалық білім мен біліктің кейбір минимумы сияқты және ол орта білімі бар әркімде де бар болуы ықтимал» деп түсіндіреді [2,7б]. Оның тұжырымдауынша, логикалық сауаттылық – оқушылардың ойлауының логикалық мәдениетін қалыптастырудың және дамытудың қажетті шарты болып табылады.

Логикалық сауаттылық мәселесіне, нақты пәндік салаға байланысты білімді меңгерудің ерекшеліктеріне қарай логикалық ойлауды қалыптастыру мәселелеріне арналған жұмыстар баршылық. Олар: тарихтан – А.В. Ефимов, А.З. Редько, орыс тілінен – В.А. Добромыслов, химиядан – В.Ю. Ходаков, ботаникадан – Е.И. Мануйлова және басқалары. Ал К.О. Ананченко, М.В. Волович, М.Е. Драбкина, Н.Д. Мацько, И.Л. Никольская, Т.А. Кондрашенкова, А.А. Столярдың еңбектері жоғары сынып оқушыларының логикалық ойлауын математиканы оқыту барысында дамыту мәселесіне арналған.

Математиканы оқыту процесінде оқушылардың логикалық ойлауын дамыту мәселесін зерттеуге Б. Баймұханов, Д. Рахымбек, М. Есмұхан, А.М. Мұбараков және т.б. қазақстандық ғалым-әдіскерлер де қомақты өз үлестерін қосты.

С. Алихановтың, Р. Вафаевтың, Ю.М. Колягиннің, М.И. Моро мен А.М. Пышкалоның, т.б. зерттеулерінде оқушылардың логикалық ойлау мәдениетін тәрбиелеудің негізгі әдістемелік жағдайлары қарастырылған.

А.Я. Хинчин логикалық ойлауды дамытудың қажеттілігі бұлтартпас мәселе деп қарастырды және ойлаудың логикалық мәдениетін қалыптастыру және ойлаудың ерекше стилін дамыту математиканы оқытудың ең маңызды мақсаттары деп есептейді: «егер осы ойлаудың айрықша стилін «қандай да бір басқа ғылымның өкілі немесе басқа қызметкер түсініп-меңгеретін болса, ол оның жеке ойлау қабілетіне әжептәуір көмегін тигізіп қоймай, еңбектерін шәкірттері мен қолдаушыларының ұғына білуіне де ықпалын тигізеді» [3, 140 б].

А.Я. Хинчиннан басқа, логикалық мәдениетті дамыту мәселесін Б.В. Гнеденко, Н.Я. Виленкин, Г.В. Дорофеев, Д. Пойа, Х. Фройденталь және т.б. ғалым-математиктер зерттеді. Б.В. Гнеденко: «Дұрыс ойлай білу, алғышарттарды талдауларға сүйеніп ой қорыту білігі болуы талабы ғалымға, дәрігерге, инженерге де қойылады, сол сияқты жұмысшы мамандығы өкіліне де одан кем дәрежеде талап қойылмайды» деп айтқан [4, 9 б].

Н.Я. Виленкиннің және т.б. пікірі бойынша, оқушылардың логикалық және шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін математиканы оқытуда ойлау әрекеттерін дамыту мәселесі басты мәселе болуы тиіс және олар келесідей нақты ақыл-ой әрекеттері дағдыларын үйренуді қарастыруы тиіс:

«1) белгілі құралдар көмегімен берілген мақсатқа жету үшін қажетті әрекеттердің құрылымын жоспарлай білу;

2) объектілер мен жүйелерді сипаттау үшін ақпараттық құрылымдар тұрғыза білу;

3) объектілер мен жүйелерді сипаттау үшін қажетті мәліметтерді іздестіруді ұйымдастыра білу;

4) өз ойын түсінікті, айқын және бірмәнді түрде дұрыс жеткізе білу және мәтіннің мағынасын дұрыс түсіне білу» [5, 214 б].

Бұл дағдылар базис болып табылады да, оның негізінде ойлауды қалыптастыру және дамыту мүмкін болады.

Оқытуда интуициялық ойлауды дамыту мен қабілеттіліктің маңыздылығы ешқашан өзгеріске ұшырамайды. Оқу пәндерінің мазмұндық аспектілеріне назар аудара отырып, Г.Фройденталь былай деп жазады: «...ешбір оқу материалы жайында, балаларға дәл осы материал керек пе, әлде керек емес пе, оны біз білмейміз. Алайда, әйтеуір мына бір құндылыққа оларды үйрететініміз анық: білімді қалай меңгеруге болатынына» [6, 51 б]. Ол математиканы барлық адамдардың өз тәжірибесінде қолдануы үшін қажетті құрал ретінде қарастырады.

Мәселенің тәрбиелік тұсы да назардан тыс қалмауы тиіс: қазіргі талаптар қоғамдағы келеңсіз сәттердің кездесетінімен бейнеленеді: бұл қолжетімді тұрпайы әдебиеттердің, рухсыз шығармалардың көптігі, теледидар каналдары мен радиостанциялар санының артуы және осы каналдар арқылы «жоғары көркем өнерлер» бағдарламаларының таратылуы, т.б. Осының бәрі, жастарға қатер төндіріп жатыр, олар табиғи нәрден жұрдай салттармен жастардың санасын улап қана қоймай, өз қажеттіліктерін еш еңбексіз, қиындықсыз қанағаттандыруына мүмкіндік беруімен аса қауіпті. Сондықтан ненің дұрыс, ненің бұрыс екендігін ажырата білу үшін ойлауды дамытуды маңыздылығы жағынан бірінші орындағы міндет деп таныған жөн, ол оқу процесінде шешімін табуы тиісті және негізгі қағидалары оқушының белсенділігі мен дербестігі болып табылады. «Ғылымды, өнерді немесе моральдық тұрақтылықты өзі тани алған бала рухтың жұқпалы кеселінен қорғана алады» [6, 52 б].

Осылайша, ойлау мәдениетін қалыптастыру және дамыту ойлаудың ортақ мәдениетінің құрамдасы бола отырып, математиканы оқытудың маңызды міндеті ретінде танылады және жедел сипатты математикалық білім, білік, дағдыларды игеру аясынан кең ауқымды қамтиды. Олар білім беру мақсатының іргетасы болып саналатын оқыту мен тәрбиелеу компоненттері негізінде жүзеге асырылады.

Логикалық мәдениеттің «жетілу дәрежесі» ойлау әрекеттері сияқты толықтық, тереңдік, беріктік деп анықталады, яғни бұлар логикалық ойлаудың сапалық сипатының көрсеткіштері болып табылады.

Сонымен, логикалық мәдениет ұғымын оқу процесінде қалыптасып, дамитын формальды-логикалық және интуициялық сипаттағы өзара байланысқан компоненттердің кешені деп анықтай аламыз.

Логикалық мәдениет жалпы білімнің ажырамас бөлігі болып табылады. Логикалық мәдениетті дамытудың негізі - логикалық сауаттылық. Логикалық мәдениет логикалық ойлаудың сапалық сипатын белгілейді. Оның компоненттері:

А) Формальды-логикалық компоненттер;

В) Интуициялық сипаттағы компоненттер.

Екеуінің арасында айқын шекара жоқ болса да, біліктер деп біз көбінесе формальды-логикалық сипаттағы компоненттерді айтамыз, ал қабілеттіліктер деп – интуициялық сипаттағы компоненттерді танимыз.

Біліктерге мыналар жатады: 1) ұғымды анықтай білу білігі; 2) объектілердің жиынтықтарын классификациялау білігі; 3) дедуктивті ой қорыта білу білігі; 4) мүмкіндіктерді бағытына қарай сұрыптай білу білігі;

5) болжамдар құра білу және сұрақ қоя білу білігі; 6) мысалмен түсіндіре білуі; 7) алгоритм бойынша амалдарды орындай білу және алгоритмді құра білу білігі; 8) өз әрекетін жоспарлай білу білігі.

Бұл біліктермен қатар логикалық мәдениет құрамына мына қабілеттіліктер енеді:

1) заңдылықтарды «көзбен көріп қабылдауға» қабілеттілік;

2) «мысалдар арқылы жалпылауға» қабілеттілік ;

3) ұқсастық бойынша ой өрбітуге қабілеттілік;

4) индукция бойынша ой өрбітуге қабілеттілік;

5) әр түрлі математикалық тілді (символдық, графиктік, т.б.) қолдана білуге, бір тілден екінші тілге аударуға қабілеттілік.

Жоғарыда келтірілген пікірлер мен тізбеленген компоненттердің мазмұнынан логикалық мәдениетті қалыптастыру – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың құралы болатындығы нақты аңғарылады. «Функционалдық сауаттылық» ұғымы алғаш рет өткен ғасырдың 60-шы жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен зерттеушілердің қолдануына енді. Функционалдық сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуда.

Логикалық мәдениетті қалыптастыру арқылы ғана еліміздегі білім берудің 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында межеленген нәтижелерге қол жеткізу мүмкін болады.

1 Кант И. Сочинения: В 6-ти т. – М.: Мысль, 1964, Т.3. – 799 с.

2 Никольская И.Л. Привитие логической грамотности при обучении математике: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1973. – 186 с.

3 Хинчин А.Я. О воспитательном эффекте уроков математики // Хинчин А.Я. Педагогические статьи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – С.128-160.

4 Гнеденко Б.В. О развитии мышления и речи на уроках математики // Математика в школе, 1976, №3. – С. 8-13.

5 Виленкин Н.Я., Блох А.Я., Таварткидзе Р.К. Воспитание мыслительных способностей учащихся в процессе обучения математике // Современные проблемы методики преподавания математики: Сб. статей / Сост. Н.С. Антонов, В.А. Гусев. – М.: Просвещение, 1985. - С. 201-221.

6 Фройденталь Г. Математика как педагогическая задача: В 2-х частях: Пер. с немец. – М.: Просвещение, 1982, ч.I. – 208 с.

Резюме

Билялова Ж.Т. – к.п.н., ст.преподаватель Атырауского Государственного университета им. Х. Досмухамедова
Абыканова Б.Т – к.п.н., ассоциированный профессор Атырауского Государственного университета им. Х. Досмухамедова, bakitgul@list.ru
Садирбекова Д.К – Phd докторант Казахского Национального педагогического университета им.Абая, diko82-@mail.ru

Формирование логической культуры – средства развитие функциональной граммотности учеников

В данной статье анализируется психолого-педагогический подход к формированию функциональной грамотности учащихся, обозначены основные признаки и возможные условия формирования функциональной грамотности учащихся на уроках математики. Обществу необходим человек функционально грамотный, умеющий работать на результат, способный к определенным, социально значимым достижениям. Функциональная грамотность учащихся - это определенный уровень образованности учащихся на уровне общего среднего образования, выражающий степень овладения учащимися ключевыми компетенциями, позволяющий эффективно действовать в учебной деятельности и за ее пределами.

Сформированность функциональной грамотности у учащихся предполагает способность эффективно функционировать в обществе, способность к самоопределению, самосовершенствованию и самореализации.

Ключевые слова: Математическая культура, логическая культура, логическая грамотность.

Summary

Zh. Bilyalova – senior lecturer, Atyrau state University named after Kh.Dosmuhametova
B. Abykanova – associate Professor, Atyrau state University named after Kh.Dosmuhametova, bakitgul@list.ru
D. Sadirbekova – Phd doctoral student of Kazakh National pedagogical University named after Abai, diko82-@mail.ru

The formation of logical culture as a means of developing functional literacy of students

In the article there were analyzed psycho-pedagogical approach to forming the functional literacy of students, were identified the main principles and possible conditions of forming the functional literacy of students at the lesson of mathematics. In this article the psycho-pedagogical going is analysed near forming of functional literacy of students, basic signs and possible terms of forming of functional literacy of students on the lessons of mathematics mark. Society needs a man functionally literate, able to work on a result apt at certain, socially meaningful achievements.

Functional literacy of students is a certain level of form students at the level of universal middle education, expressing the degree of capture the key competenses of students, allowing effectively to operate in educational activity and after her limits.

The formed of functional literacy at students supposes a capacity effectively to function in society, ability for self-determination, self-perfection and self-realization.

Keywords: Mathematical culture, logical culture, logical literacy.

УДК: 796/799 (075)

СИСТЕМАТИЧНОСТЬ И ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ В ОБУЧЕНИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

Садыкова Ж.Л. – *к.п.н., и.о. доцент Университет НАРХОЗ кафедра «Физическая культура и спорт» г. Алматы Республика Казахстан, zhak.7@mail.ru*

В статье автор раскрывает принципы обучения - целенаправленный и организованный процесс взаимодействия учеников и учителей, направленный на решение учебных задач, в результате которого учащиеся овладевают знаниями, умениями, навыками развивают личностные качества, формируют компетентности. В принципах обучении раскрываются теоретические подходы к построению учебного процесса и управлению им. Они определяют позиции и установки, с которыми учителя и преподаватели подходят к организации процесса обучения и к поиску возможностей его оптимизации, дает возможность организовать учебный процесс в соответствии с его закономерностями, обоснованно определить и отбросить содержание учебного материала, выбрать адекватные целям формы и методы обучения. Позволяют обучающим и обучаемым соблюдать этапность процесса обучения, осуществлять взаимодействие и сотрудничество. Принцип систематичности и последовательности заключается в обеспечении последовательного усвоения учащимися определенной системы знаний в разных областях науки, требует глубокого осмысления учащимися логики и системы в содержании усваиваемых знаний, а также систематической работы по повторению и обобщению изучаемого материала

Ключевые слова: педагогика, спорт, физиология, физическое воспитание.

Последовательность и систематичность в обучении позволяют разрешить противоречие между необходимостью формирования системы знаний, умений и навыков по предметам и формированием целостного концептуального видения мира [7].

Развитие системного подхода к обучению позволило более чётко сконструировать учебный материал, создать комплекты учебных и наглядных пособий по изучаемым предметам. Последовательность в обучении обеспечивает доступность учебного материала, прочность его усвоения, постепенное нарастание трудностей и развитие познавательных возможностей обучаемых. Принцип систематичности заключается в строго логическом порядке обучения двигательным умениям и навыкам, в системном усвоении занимающимися определенного круга знаний, двигательных умений и навыков, в неуклонном соблюдении последовательности при изложении учебного материала.

Последовательность предполагает такое изучение учебного материала, при котором последующее вытекает из предыдущего, опирается на него и является ступенью к овладению новым материалом, что помогает применять полученные знания для решения практических задач и выполнения трудовых заданий. Еще Я. Коменский писал: "Как в природе все сцепляется одно с другим, так и в обучении нужно связывать все одно с другим..."

Систематичность в обучении требует логически продуманной системы знаний, умений и навыков при изучении учебного предмета и установления связей с другими дисциплинами, отражая тем самым целостность и единство всех явлений природы и общественной жизни. Научить чему-либо, не приведя учебный материал в порядок, не систематизировав его, невозможно. Принцип систематичности реализуется в содержании учебных планов, программ, пособий и учебников, изложении учебного материала преподавателем, сочетании различных форм учебной работы, организации вне учебной и самостоятельной работы учащихся[7, 18].

Сознательное и прочное усвоение основ любой науки возможно только при системном и последовательном изложении знаний, обучении умениям и навыкам. Серьезнейшую работу по изучению процесса обучения, построенного на системном обучении учащихся, провел В.А. Сухомлинский. С позиций систематичности он утверждал, что не следует давать ученикам сложных заданий, пока они основательно не овладеют соответствующим умением. Необходимо определить костяк, те элементарные знания, которые следует хранить прочно в памяти и уметь ими пользоваться. Никогда не возвращаться к этому материалу, не наверстывать упущенное.

Выводы из рекомендаций выдающегося педагога должен сделать каждый преподаватель физического воспитания. Допустимо ли, например, предлагать учащимся двустороннюю игру в волейбол, когда большинство из них не овладели главным элементом волейбола – передачами мяча, не знакомы с нападающим ударом, не владеют элементарной подачей мяча?

Физическое воспитание – учебный предмет, и, как любой другой предмет, оно представляет систему связанных одно с другим движений, упражнений, комбинаций, овладевать которыми можно только постепенно и последовательно. Физическое воспитание включает систему понятий, фактов, упражнений. Чтобы овладеть физической культурой, необходимо знать весь этот материал в единой системе.

В то же время физическая культура служит практическим потребностям общества, производства. Вот почему необходимо не только овладеть теми или иными упражнениями, но и научиться применять их в жизни, в труде.

В процессе физического воспитания занимающиеся усваивают широкий круг знаний. Эти знания должны представлять стройную систему и в то же время являться составной частью общей системы знаний.

В обучении устанавливается строгая логическая связь между движениями, направленными на овладение сложным упражнением, между занятиями внутри темы, между темами – системами занятий, между учебными предметами. Поэтому обучение двигательным умениям и навыкам также должно проводиться в определенной системе. Особенно большую роль играет последовательность обучения трудным для учащихся упражнениям, например подъему разгибом на параллельных брусьях и высокой перекладине. Правильная последовательность в обучении помогает справиться с этой трудной задачей.

Сначала учащимся предлагаются подготовительные общеразвивающие упражнения, формирующие силу и гибкость. Для выполнения исходных положений необходимо укреплять мышцы-сгибатели тела (грудные и брюшного пресса), а для основного движения – мышцы-разгибатели тела.

После подготовительных даются подводящие упражнения. Приведем одно из них. Учащиеся делятся на тройки. Один из каждой тройки ложится на гимнастический мат и поднимает прямые ноги и таз, подав руки товарищам. Из этого положения выполняется подъем разгибом. Вначале два помощника быстро тянут выполняющего упражнение за руки вперед-вверх и в то же время, подведя свободную руку под его бедро, в момент разгиба резко нажимают на ноги снизу также вперед-вверх.

Системой занятий называется несколько следующих друг за другом занятий, объединенных общей целью, одной задачей. Рассмотрим одну из систем занятий. Цель ее научить прыжку в длину. Начальная ступень овладения двигательным навыком – ознакомление.

Первое занятие посвящено ознакомлению с прыжком. Преподаватель дает объяснение и показывает прыжок. Затем разрешает учащимся выполнить упражнение. Можно провести предварительный учет успеваемости, чтобы в дальнейшем показать учащимся, как улучшатся их результаты после овладения техникой движения.

Вторая ступень обучения – разучивание. Обычно сложное движение разучивается по элементам: в данном случае на втором занятии – разбег, на третьем – отталкивание, на четвертом – полет, на пятом – приземление.

Кончается система занятий закреплением пройденного материала. Это третья ступень. На нее отводятся два-три занятия.

Конечно, приведенная в качестве примера схема не догма. Часто ознакомление с прыжком и разучивание разбега проводятся на одном занятии. Разучивать приземления можно на двух-трех занятиях и т.п. Но принципиальная схема обучения, последовательность преподнесения материала сохраняются.

Четвертая ступень овладения навыком – совершенствование. Но, как и повторение в обучении общеобразовательным предметам, совершенствование навыка выходит за рамки системы занятий и приводится в процессе изучения других тем, чаще в конце урока в ходе игры или соревнования.

Так же как занятия внутри системы, сами системы связаны между собой, вытекают одна из другой. Система занятий, которая приведена в качестве примера, обычно планируется после системы занятий, посвященной бегу на короткие дистанции, за ней может следовать метание гранаты или копья, но не прыжок в высоту, так как в этом случае последующий материал, включающий обучение движениям с другой структурой, будет мешать закреплению предыдущей темы.

Между собой связаны не только занятия и системы занятий, но и учебные предметы. Учебное заведение должно дать учащимся такую систему знаний, двигательных умений и навыков, которая позволит им активно участвовать в жизни. Решить задачу подготовки гармонично развитых людей можно только усилиями всех педагогов.

Подлинный успех в воспитании и обучении учащихся возможен при тесной взаимосвязи всех преподаваемых дисциплин.

Поэтому преподаватель физического воспитания рассказывает учащимся о влиянии физических упражнений на их организм, об изменениях, которые происходят во внутренних органах и системах организма у занимающихся спортом, о структуре и функционировании различных органов человека. Объясняя физические упражнения, опытные преподаватели используют знания, полученные учащимися при изучении механики, геометрии, физики и других наук.

Хорошо оформленный учебный кабинет физического воспитания, спортивный уголок, красивая спортивная форма учащихся и преподавателя, музыкальное сопровождение занятий способствуют эстетическому воспитанию учащихся.

Все сотрудники учебного заведения должны участвовать в организации и проведении оздоровительных мероприятий в режиме учебного дня. Многие из них ходят с учащимися в туристские походы, посещают спортивные соревнования, на которых выступают их воспитанники. Таким образом, систематичность в обучении требует от каждого педагога не замыкаться в рамках своего предмета, а постоянно увязывать учебный материал с другими дисциплинами.

Реализация систематичности в обучении предполагает, что учебный план учебного заведения, количество предметов, последовательность их прохождения, количество часов на каждый предмет должны соответствовать задаче последовательного овладения учащимися системой знаний, умений и навыков.

В программе по физическому воспитанию, например, сначала предусмотрено изучение технических элементов игры в баскетбол с каждым учащимся. Причем вначале передвижения, остановки, перебежки, передвижения в защитной стойке приставными шагами даются без мяча и только после усвоения этих движений – с мячом.

Так же разучиваются остановка в два шага и повороты на месте и в движении прыжком: сначала без мяча, потом с мячом. Затем разучивается ловля мяча двумя (это легче) и одной рукой, передачи и броски мяча в кольцо двумя и затем одной рукой. Только после усвоения этого материала разучиваются сочетания различных приемов.

При изучении игры в баскетбол сначала разучиваются более простые индивидуальные действия в нападении и защите, а затем коллективные действия.

Нецелесообразно посвящать занятие какому-либо одному разделу программы, так как при этом искусственно создаются разрывы в целостном процессе обучения, что не способствует формированию и закреплению двигательных навыков (например, материал по легкой атлетике изучается осенью и весной с разрывом в пять-шесть месяцев).

Поэтому с точки зрения систематичности целесообразно проводить комбинированные занятия, на которых материал программы дается в различных сочетаниях: легкая атлетика и игры, плавание и гимнастика и т.п.

Упражнения на комбинированном занятии связаны между собой общими задачами обучения. Например, специально подобранные акробатические упражнения способствуют овладению прыжком в высоту. На комбинированном занятии материал одного из разделов программы является главным, и он составляет основную часть занятия, а материал другого, а иногда и двух разделов включается во вводную часть занятия, а в конце занятия, как правило, дается в виде игры.

В этом случае учебный материал проходится равномерно в течение всего учебного года, а задачи обучения решаются в системе на 6-12 занятиях, т.е. на сериях уроков, объединенных одной целью.

Из года в год усложняется учебный материал и обязательно возрастают общая годовая нагрузка и нагрузка на каждом занятии.

Последовательное усложнение упражнений и постепенное увеличение нагрузки при обучении и тренировке – непременное условие успеха в физическом воспитании. Систематичность требует обязательного постепенного увеличения трудностей. Нарушение этого требования не только мешает спортивному росту учащихся, но может привести к перетренировкам и травмам. Так может случиться, если нагрузка будет увеличиваться более чем на 10-15% один раз в полтора-два месяца при трехразовых занятиях в неделю.

Увеличение нагрузки зависит от вида спорта, возраста и подготовленности учащихся. Нагрузку следует увеличивать осторожно, постоянно консультируясь с врачом. Чем выше квалификация спортсмена, тем медленнее увеличивается для него нагрузка на тренировках. Для новичков и спортсменов низших разрядов нагрузку можно увеличивать несколько интенсивнее.

Планы тренировок предусматривают последовательное возрастание тренировочных нагрузок из месяца в месяц, из года в год в результате изменения содержания тренировок, объема и интенсивности нагрузок, соотношения различных средств тренировки, контрольных показателей и т.п.

Нагрузку можно увеличивать только тогда, когда организм уверенно справляется с объемом и интенсивностью спортивных занятий.

При этом нагрузка, в первую очередь на секционных занятиях, должна повышаться ступенчато (от одного цикла - несколько тренировочных занятий – к другому) и волнообразно (на занятиях одного цикла, где сохраняются примерно одинаковые уровни интенсивности и продолжительности выполнения упражнений), от малой на занятии с активным отдыхом до около предельной – на занятии, где формируется выносливость.

Принцип систематичности обусловливает такую организацию обучения, при которой в каждом занятии имеет место слияние двух процессов – повторение старого и "задел" вперед. Перед изучением нового материала необходимо "вспомнить" пройденные ранее упражнения, которые будут подводящими и облегчат учащимся усвоение незнакомых движений. Так, перед разучиванием приема мяча с падением в волейболе повторяют соответствующий прием мяча в стойке. Перед началом опорного прыжка в длину через коня повторяют прыжок через козла с отодвинутым мостиком.

В то же время, планируя учебный материал, следует предусмотреть предварительную подготовку и к последующим занятиям. Зная, что, например, через несколько занятий начнется изучение нового раздела программы "Баскетбол", преподаватель, заканчивая занятие по гимнастике, предлагает учащимся эстафету с ведением баскетбольного мяча во время бега.

В конце следующего занятия задача усложняется: мяч надо вести попеременно то одной, то другой рукой. В дальнейшем к ведению добавляется бросок мяча партнеру.

Закончив изучение гимнастики, целесообразно начинать подготовку учащихся к изучению раздела программы "Лыжи". Для этого подбираются общеразвивающие и имитационные упражнения.

К общеразвивающим упражнениям относятся в первую очередь ходьба (обыкновенная, пригибная, в полу приседе, в приседе, с отягощением), различные виды прыжков, много скоки, метание набивных мячей, подвижные игры, кроссы.

Имитационные упражнения – это имитация лыжных ходов, подъемов, поворотов. Полезно изучать движение рук в попеременном и одновременном ходах с резиновыми амортизаторами. Упражнения для лыжника включаются во вводную и заключительную часть занятия. Они должны соответствовать технике движений и лыжному ходу в целом и отдельным его элементам. Благодаря этому, встав на лыжи, учащиеся с первых занятий передвигаются свободно, легко, эластично, быстро овладевают правильным ритмом работы и расслабления мышц.

Хорошая иллюстрация реализации принципа систематичности – система спортивной тренировки, предусматривающая ее определенную организацию и планирование. Тщательное планирование спортивной тренировки – залог успехов в работе. План тренировочных занятий составляется на неделю и месяц (оперативное планирование), на учебный год (текущее планирование) и на несколько лет (перспективное планирование). В планах указывают показатели, которые данная группа (спортсмен) должна достигнуть в определенный промежуток времени, и работу, которая для этого будет проводиться. При планировании занятий в тренировочном цикле обязательно соблюдается принципиальная последовательность: изучение и совершенствование техники или тактики; развитие быстроты движений и ловкости; развитие силы и выносливости; активный отдых.

Принцип систематичности требует, чтобы учебный процесс строился с учетом ряда дидактических правил. Во-первых, от легкого к трудному. Обучение должно походить на пологую дорогу в горы. По такой дороге альпинист постепенно поднимается вверх. Дорога никогда не бывает абсолютно ровной. Иногда, продвигаясь вперед, можно опуститься ниже. Точно так же в обучении часто появляется необходимость вернуться назад, но общая тенденция – постепенный подъем вверх – должна все время сохраняться.

Руководствуясь правилом от легкого к трудному надо иметь в виду, что знакомый материал всегда кажется более легким, чем незнакомый.

Давая учащимся физические упражнения, преподаватель руководствуется не собственным отношением к ним, а тем, насколько трудными они будут для данной категории учащихся. Однако из серии сходных упражнений не всегда выбирается самое легкое для того, чтобы подготовить занимающихся к выполнению самого трудного упражнения.

Например, разучивание гимнастами поворота махом вперед из упора на параллельных брусьях не следует начинать с простого варианта, заканчивающегося выходом в упор на руках. После этого упражнения очень сложно научить юношей более трудным движениям, например повороту в стойку на руках.

Профилирующее движение должно быть наиболее типичным для тех упражнений, которые будут разучиваться в дальнейшем. Оно должно давать максимальный положительный эффект при переносе навыкай способствовать освоению возможно большего количества движений подобного типа.

Таким образом, рассматриваемое правило говорит о легком и трудном в обучении, но не о легком или трудном упражнении. Обучение начинается не с самого легкого по структуре, а с самого перспективного упражнения, с упражнения, создающего основу для овладения другими сходными навыками.

Во-вторых, от близкого к далекому. Первый урок физического воспитания проводится обычно в помещении для занятий общеобразовательными предметами. Познакомившись с учащимися в привычной для них обстановке, преподаватель переходит в гимнастический зал. После нескольких занятий в зале преподаватель выводит воспитанников на спортивную площадку. И только когда узнает ребят, сформирует спортивный коллектив, организует вылазки на каток и в бассейн, туристские прогулки, однодневные, а позже и многодневные туристские походы.

В-третьих, от простого к сложному. И здесь имеется в виду простое и сложное не в упражнении, а в познавательном смысле. Разучивание упражнения по частям целесообразно в тех случаях, когда при обучении не теряется инерция, необходимая для успешного выполнения следующего элемента сложного упражнения. Например, при обучении попеременному двух-шажному лыжному ходу нередко преподаватели сначала разучивают толчок ногой, потом скольжение на одной лыже. Но в движении по дистанции лыжник отталкивается на скорости. В результате обучения толчку без учета специфики отталкивания в сложном упражнении может сформироваться неправильный навык, закрепиться неправильная посадка лыжника.

Подобная ошибка встречается в гимнастике. Так, комбинация на перекладине – подъем махом назад, оборот назад касаясь – сложная. Она состоит из двух элементов. Но при обучении лучше изучить сначала это сложное упражнение и только потом - его составные части. Легче научить сначала перепрыгивать через коня в длину и только потом разучивать элементы прыжка наскок с высоким подниманием таза и др. Но это исключения.

Обычно же изучение упражнения начинается с освоения его элементов в облегченных условиях (снижается высота планки в прыжках в высоту для разучивания стойки на кистях упражнение выполняется сначала с помощью партнера, затем применяются стоялки, наконец, брусья). На следующем этапе упражнение закрепляется в нормальных условиях. А совершенствуется в усложненной обстановке: в условиях игры, соревнования, на местности.

В-четвертых, от освоенного к неосвоенному. Нельзя учить новому, если не усвоен ранее пройденный материал. Лучше продвигаться вперед медленно, повторяя старое и не торопясь. Если не отводится время на прочное усвоение ранее пройденного материала, то двигательный опыт учащихся не обогащается. Они перестают верить в свои силы, пренебрежительно относятся к занятиям физическим воспитанием, часто пропускают занятия. Каждое новое занятие, на котором не усваивается новый материал, усиливает их неуверенность в своих силах, способствует формированию таких отрицательных черт характера, как разболтанность, трусость. Недопустимо, например, в акробатике начинать изучение кувырка-полета, пока прочно не усвоен простой кувырок вперед, разучивать стойку на кистях, пока не усвоена стойка на голове и руках. В легкой атлетике нельзя учить метать гранату, прежде чем учащиеся не освоили метание мяча. В лыжной подготовке учащиеся должны приступать к прыжкам с трамплина лишь после освоения спуска со склонов разной крутизны и т.п.

В-пятых, от известного к неизвестному. Это правило требует использовать жизненный опыт, знания, ранее сформированные навыки учащихся как отправной пункт при изучении нового материала. Упражнения будут усваиваться более быстро, сознательно и прочно, если преподаватель постоянно опирается на уже известный учащимся из смежных дисциплин материал, на приобретенный ими ранее двигательный опыт.

Начиная новый раздел учебной программы, преподаватель обязательно повторяет ранее пройденный материал и, опираясь на него, идет вперед. Так постепенно, слой за слоем, новый материал наслаивается на хорошо усвоенный ранее старый.

Принцип систематичности соблюдается только тогда, когда в обучении осуществляется прочная взаимосвязь и единство всех других дидактических принципов и дидактических правил.

1 Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. – М.: Издательский центр «Академия», 2013.

2 Кайнова Э.Б. Общая педагогика физической культуры и спорта / Э.Б. Кайнова. - М: Форум. 2009.

3 Масалова О.Ю. Личностное развитие студента как ценность в образовании / О.Ю. Масалова // Педагогическое образование и наука. 2009. - № 11.

4 Полянский В.П. Формирование теории и совершенствование практики профессионально-прикладной физической культуры как особого социокультурного образования / В.П. Полянский // Теория и практика физической культуры. 2008. - № 5

5 Соловьев Г.М. Концептуальный подход в обеспечении качества образования по физической культуре / Г.М. Соловьев // Педагогическое образование и наука. 2008. - № 8.

6 Краевский В.В., Хуторский А.В. Основы обучения: Дидактика и методика. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.

7 Железняк Ю.Д. Профессионализм, образование и здоровый образ жизни/ Ю.Д.Железняк //Университетская книга. 2006.

8 Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте / Ю.Д. Железняк // – М., 2004.

9 Теория и методика физической культуры. / Под общей редакцией Ж.К. Холодова, В.С. Кузнецова, Г.З. Карнаухова. – М.: 4-й филиал Воениздата, 2004.

Түйіндеме

Садыкова Ж.Л. – Дене тәрбиесі жане спорт кафедрасы, НАРХОЗ университетінің доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Алматы қ. Қазақстан Республикасы

Оқушы жастардың дене тәрбиесін оқытуда жүйелілік және бірізділік

Мақалада автор оқыту қағидаттарын – оқу тапсырмаларын шешуге бағытталған оқушылар мен мұғалімдердің өзара іс-қимылының нысаналы және реттелген үдерісін ашады, соның нәтижесінде оқушылар білімді меңгеріп, шеберлікті үйренеді, дағдыларды игереді, адамның жеке қасиеттерін меңгереді, біліктілігін қалыптастырады. Оқыту қағидаттарында оқу үдерісі мен оны басқарудағы теориялық тәсілдер ашылады. Олар мұғалімдер мен оқытушылар оқыту үдерісін ұйымдастыруға және оны оңтайландыру мүмкіндігін іздеуге әкелетін танымдар мен мақсаттарды анықтайды, оқу үдерісінің заңнамасына сәйкес оны ұйымдастыру мүмкіндігін береді, оқу материалының мазмұнын дәйекті айқындауға және шығаруға мүмкіндік туады, оқыту нысаны мен әдістерінің адекватты мүдделерін таңдауға жол ашады. Білім алушылар мен білім алатындарға оқыту үдерісінің кезеңділігін сақтауға, өзара іс-қимыл мен ынтымақтастықты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жүйелілік және бірізділік қағидаты оқушылардың әртүрлі ғылым саласында айқын білім жүйесін жүйелі меңгеруін қамтамасыз етуде сақталады, меңгеретін білім мазмұнындағы логика мен жүйені оқушыларға терең ұғынуды талап етеді, сондай-ақ зерделенетін материалды қайталау және жинақтау бойынша жүйелі жұмыс істеуді қажет етеді.

Түйін сөздер: педогогика, дене тәрбиесі, физиология, спорт, психология, дене шынықтыру.

Summary

Sadykova Zh.L. – docent, candidate of pedagogical science at Narxoz University, Faculty of Physical Culture and Sport, Almaty, Republic of Kazakhstan

Regularity and consistency in teaching physical culture of students

Regularity and consistency in Physical Education for youth.The article reveals the importance of regularity and sequence in studying. The paper provides examples and explanations of logical sequence in educational system for youth. It describes the main purpose of excellent teaching skills through organizing the lessons step by step. Comparing physical education with other subjects by listing the similarities and differences we understand the general idea of organized teaching. The article presents the etymological analysis of the term “systematic principle”, highlights the key approaches of improvement of teaching skills by giving examples of different physical exercises. There are meaningful disclosures of the term sequence learning. Summing up, we understand that systematic principle is observed only when the training is based on strong relationship and unity of all other principles of teaching and didactic rules.

Keywords: regularity and consistency, physical education, teaching skills, sequence in studying, systematic principle.

УДК 81.11.271:378.662

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО АСПЕКТА ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Койтасова Г.А. – *ст.преподаватель Университета иностранных языков и деловой карьеры,*
Шаяхметова Д.Б. – *к.п.н., профессор Университета иностранных языков и деловой карьеры*

В статье представлена проблема, направленная на исследование культуры страны изучаемого языка посредством глобальной сети Интернет. Анализ отечественной и зарубежной научной литературы по данной проблеме позволяет говорить о том, сегодня начинают разрабатываться отдельные направления, касающиеся вопросов интеграции Интернет-ресурсов, отражающих культурную специфику страны изучаемого языка, в учебный процесс школы и вуза. В частности, можно выделить научное направление, посвященное реализации культурологического подхода в обучении ИЯ на основе телекоммуникационных культурологических проектов.

Ключевые слова: Интернет-ресурсы, коммуникация, подход, интегративный подход, межкультурно-коммуникативный подход, международный урок, культурологические проекты.

Исследования дидактических возможностей коммуникационных программ Интернет в целях обучения культуре страны изучаемого языка в отечественной и зарубежной методической науке начали появляться относительно недавно (90-е годы XX в.). Учеными выделяются разные подходы к использованию отдельных видов Интернет-коммуникации. Подчеркнем идею о том, что нам не встретились комплексные исследования по использованию всех жанров Интернет дискурса в процессе обучения иностранным языкам.

Проведем обзор вариативности исследований в области применения культурологического аспекта Интернет-коммуникации в процессе обучения иностранным языкам.

Прежде всего, необходимо сказать о том, что более широко данный аспект описан в зарубежной литературе. Мы, в частности, изучили различные подходы и технологии, представленные в научной и учебной литературе США и Великобритании.

Так, в зарубежной литературе достаточно популярным является интегративный подход, который заключается в том, что электронные ресурсы дополняют традиционные учебные материалы и способствуют тому, что «занятия становятся более эффективными, лекции более информативными и разнообразными, студенческие работы более интересными, оригинальными и содержащими хорошо исследованный материал» [1]. При этом обращается особое внимание на использование ресурсов Интернет для развития таких видов речевой деятельности, как чтения, аудирования и письма.

В качестве ресурсов, содержащих культурологическую информацию и дополняющих тексты учебника, предлагается использовать следующие:

Электронные газеты, представляющие собой богатый источник языковых и культурологических материалов. Работу с газетными статьями рекомендуется использовать для развития умения в таком виде речевой деятельности, как чтение [2; 3].

Аудио и видеоресурсы Интернет, которые сопровождают как новостные сайты, предлагая свежий и постоянно обновляемый материал культурологического характера (например, интервью с известными представителями политики, искусства, спорта), так и видеофильмы, имеющие текстовое сопровождение и специально разработанные методические материалы. Имеются специальные рекомендации по применению данных ресурсов в целях обучения аудированию.

Радиопрограммы Интернет (музыка, дискуссионные программы, новости). Аутентичный характер культурологического содержания данных программ обеспечивает повышение мотивации обучения [4].

Рекламный текст, отражающий многие явления культуры, также представляет собой интерес для методики обучения иностранным языкам [5].

Аннотации на современную художественную литературу, которые находят широкое распространение на сайтах, рекламирующих и продающих данную литературу. Регулярное включение данных материалов в систему уроков, с одной стороны, расширяет сферу культурологических знаний в области литературы, популярной в той или иной стране, а, с другой стороны, способствует развитию навыков письменной речи [2].

Если интегративный подход в большей степени ориентирован на использование мультимедийных возможностей Интернет, обеспечивающих доступ к разного рода аутентичной культурологической

информации (печатной, аудио, видео), то другой, коммуникативный, подход ориентирован на непосредственную коммуникацию с представителями страны изучаемого языка.

Межкультурно-коммуникативный подход, направленный на исследование культуры страны изучаемого языка посредством глобальной сети Интернет, также является достаточно популярным в зарубежной теории и методике обучения иностранным языкам [5; 6; 7].

В качестве основных достоинств данного подхода отмечаются следующие:

– возможность представлять собственную культуру;

– возможность реального общения с носителями изучаемого языка и культуры;

– получение культурологической информации непосредственно от самих представителей той или иной культуры;

– интерактивная деятельность, направленная на самостоятельные и совместные с представителями другой культуры открытия;

– возможность самостоятельного исследования, которое позволяет студентам более детально взглянуть на другой образ жизни;

– возможность ощутить на собственном опыте, как живут люди другой культуры.

Изучение различных технологий, используемых в рамках реализации данного подхода, позволяет представить их в виде следующей таблицы (см. табл. 1).

Таблица 1.

Технологии межкультурно-коммуникативного подхода Интернет-среды

Технология	Описание примеров учебных заданий
1. Исследовательская деятельность на иностранном языке.	Тема: Создание филиалов международной корпорации в испаноговорящих странах. Задания: используя ресурсы Интернет изучить следующие вопросы, касающиеся каждой из стран: политическая стабильность, демография, валюта, система коммуникация и транспорта с тем, чтобы принять решение о целесообразности открытия филиала в той или иной стране.
2. Разработка собственной web-страницы с презентацией материалов об элементах родной культуры.	Тема: "Holidays" Задания: «мозговой штурм» по описанию традиций, связанных с праздником (например, «Рождество»), – изучение дополнительных материалов (индивидуально или в малых группах), – подготовка и организация материалов для web- страницы, – выбор иллюстраций для web-страницы, – сравнение с другими web-страницами.
3. Использование электронной почты.	Тема: Совместное обсуждение фильма "DeadPoets' Society" немецкими и американскими студентами. Задания: – просмотр фильма, – вопросы для обсуждения темы "Privateschools», – вопросы и ответы студентов друг другу относительно содержания фильма, – межличностная переписка, перешедшая на современные проблемы студенческой жизни в двух контактирующих странах.
4. Проекты, посвященные вопросам культуры.	Тема: Главные исторические события Франции, представленные в музыкальном искусстве Задания: – изучение исторических событий, отраженных в мюзикле "Pippin", – знакомство с событиями истории и культуры, отраженными в рок-опере "LaRevolutionFrançoise", – подготовка музыкального шоу с использованием песен из рок-оперы, – драматизация песни "Les Miserables" (по роману В.Гюго).
5. Сравнение одной и той же проблемы в разных культурах.	Тема: «Предрассудки в разных культурах». Задания: – назвать на изучаемом языке известные студентам предрассудки,

	– обсудить вопрос о том, какие из названных предрассудков являются универсальными, а какие, по мнению студентов, специфическими для их культуры, – рекомендовать студентам обратиться к Интернет- ресурсам и найти как можно больше информации о предрассудках в англоязычных странах, – студенты представляют найденную информацию, обсуждают как общие для разных культур предрассудки, так и те, которые существуют только в той или иной культуре.

В рамках межкультурно-коммуникативного подхода разработана ещё одна достаточно интересная технология, которая представляет собой цикл уроков, определяемых как *международный урок*, учитывая широкий диапазон стран, участвующих в их реализации (более 80 стран). Предлагаемые цепочки уроков содержат интересный, живой материал, который обсуждается школьниками разных стран на английском языке. Учащимся предлагается материал для обсуждения интересных для них проблем: Who am I? (Кто я?), Where do I live? (Где я живу?), What does my name mean? (Что означает мое имя?), What are my rights? (Мои права), What are my roots? (Кто мои предки?). Уроки строятся на материалах информационного агентства Рейтер (http://www.kidlink.org) и представляют собой базовую статью или просто материал для размышления. Вокруг этого материала и строится урок. Например:*Welcome to the third lesson of the "Who am I"? program! This time we will learn about your vision of the future. Visions of a better world for every living thing. Students are capable of having greater visions than any adults have. They do not have the prejudices and the fears adults get with the years. Look around you, do you like what you see? How would you make every thing a little bit better?*

Далее предлагаются более подробные вопросы для обсуждения, в котором независимо друг от друга участвуют студенты разных стран мира. Наибольшую ценность в данном случае представляют собой результаты такого обсуждения, которые размещаются на сайте разработчика данной программы и в дальнейшем прочитываются студентами других стран, обсуждаются и сопоставляются. Таким образом, в процессе изучения иностранного языка приобретается опыт интерпретации одного и того же явления с точки зрения представителей разных культур, формируется толерантное отношение к культурным различиям.

Таким образом, в зарубежной теории и методике обучения иностранным языкам достаточно широко разрабатываются и применяются различные подходы к использованию культурологических аспектов ресурсов Интернет с тем, чтобы, с одной стороны, расширить и дополнить материалы учебников современными аутентичными материалами, представленными в Интернет-среде в мультимедийном режиме, а, с другой стороны, создать студентам условия для самостоятельного исследования материала, полученного от самих носителей изучаемого языка и культуры.

Анализ отечественной научной литературы по подобной проблеме позволяет говорить о том, что здесь также начинают разрабатываться отдельные направления, касающиеся вопросов интеграции Интернет-ресурсов, отражающих культурную специфику страны изучаемого языка, в учебный процесс школы и вуза. В частности, можно выделить научное направление, посвященное реализации личностно-ориентированного подхода на основе *телекоммуникационных культурологических проектов* [8].

Культурологические проекты предполагают развитие языковых и речевых умений и навыков на более продвинутом уровне владения языком посредством организации межкультурного общения с целью ознакомления с культурой, историей, этнографией, географией, экономикой, политикой, государственным устройством стран-партнеров, искусством, литературой, архитектурой, традициями и бытом народов и т.д. Такие проекты носят ярко выраженный исследовательский характер. Они осуществляются совместно с носителями языка и являются, по сути, телекоммуникационными международными проектами. Иностранный язык в данном случае выступает в роли средства общения; естественная языковая среда способствует потребности использования иностранного языка как средства коммуникации.

С точки зрения содержания культурологические проекты разрабатываются по различным тематическим направлениям. В зависимости от тематического направления они систематизируются следующим образом:

– историко-географические, знакомящие с историей страны, города, местности; с географией страны, города, местности;

– этнографические, нацеленные на изучение традиций и быта народов, народного творчества, этнического состава народа, проживающего на данной территории, национальных особенностей культуры разных народов;

– политические, цель которых – ознакомление с государственным устройством стран, политическими партиями и общественными организациями, со средствами массовой информации и их влиянием на государственную политику, законодательством страны;

– посвященные проблемам искусства, литературы, архитектуры, культуры страны изучаемого языка;

– экономические, посвященные проблемам финансовой и денежной системы, налогообложения, инфляции [8, с.178].

Неоспоримой ценностью и яркой чертой данного подхода является воспитание у студентов социокультурной восприимчивости, наблюдательности, способности делать определенные заключения только после собственных наблюдений и обсуждения конкретных проблем с носителями языка и культуры.

Анализ современных подходов к использованию культурологических материалов, созданных и создаваемых носителями изучаемого языка и культуры в условиях Интернет-среды, обеспечивающих неограниченный доступ и возможность использования их в учебном процессе, позволяет сделать вывод, что каждый из них направлен на решение конкретных методических задач. По своей дидактико-методической направленности рассмотренные подходы не противоречат, а дополняют друг друга, отвечают потребностям и интересам студентов.

Данные подходы и технологии создают благоприятные условия для формирования поликультурной языковой личности, однако являются недостаточными для реализации задач овладения концептуальными системами, характерными для носителей различных лингвокультур. В этих целях мы считаем необходимым разработать комплексную методическую систему, как всеобщую модель учебного процесса, соответствующего методической концепции формирования поликультурной языковой личности.

1 *Brinkley A., Dessant B., Fleming M., Forcey C., Rothschild E. The Chicago handbook for teachers. A practical guide to the college classroom. 1999.*

2 *Krajka, J. Some possibilities for using online newspapers in the ESL classroom // The Internet TESL Journal. 2000. - IV (4).*

3 *Bermejo J.L. Teaching EFL/ESL students how to read Time and Newsweek// The Internet TESL Journal. 2000. - VI (6).*

4 *Tuzi F. Real audio to augment real listening in the ESL classroom // The Internet TESL Journal.1998. - IV (3).*

5 *Abrate J. Using the World Wide Web to teach culture: Making the world a smaller place// R. Di Donato (ed.). Building community through language learning. Selected papers from the 1997 Central States Conference on the teaching of foreign languges. - Lincolnwood, 1L.: National Textbook, 1997. - P. 150-162.*

6 *Spinalli E. and Flood C.G. Language, culture and the World Wide Web. A guide for the preparation and use of materials// Celabrating diversity in the language classroom. - Lincolnwood, IL.: National Textbook, 1998. - P. 13-30.*

7 *Fischer, G. Towards the creation of virtual classrooms. Electronic mail and cross-cultural understanding// Celabrating diversity in the language classroom. - Lincolnwood, IL.: National Textbook, 1998, - P. 31-48.*

8 *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учебное пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е.С. Полат.*

9 *М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; Под ред. Е.С. Полат. - М.: Издат. центр «Академия», 1999. - 224 с.*

Түйіндеме

Г.А. Койтасова – Шет тілдер және Іскерлік Карьера Университетініңағаоқытушы, koitassova@mail.ru

Д.Б. Шаяхметова – Шет тілдер және Іскерлік Карьера Университетінің п.ғ.к., профессоры, dana.shayakhmet@mai.ru

Қазіргі шет тілді білім беру жүйесінде интернет-коммуникацияны мәдениеттанымдық аспект ретінде қолдану

Мақалада көрсетіліп отырған өзекті мәселе, тілін оқып үйреніп жатқан елдің мәдениетін жаһандық ғаламтор арқылы зерттеуге бағытталғаны. Осы мәселені отандық және шетелдік әдебиеттерде анализдеп, қазіргі кездегі мектеп және ЖОО-ғы оқу үдерісінде ғаламтор-ресурстарының ықпалдастығы мәселелеріне қатысты және тілін үйреніп жатқан елдің мәдени ерекшелігін көрсетуде жеке бағыттардың жетілдіріліп келе жатқанын айтады. Әсіресе, шет тілін оқытуда мәдениеттану әдісін қолдануда телекоммуникациялық мәдениеттану жобаларына негізделген ғылыми бағытты айрықша көрсетуге болады.

Түйін сөздер: ғаламтор-ресурстары, коммуникация, әдіс, интегративті әдіс, мәдениаралық-коммуникативтік әдіс, халықаралық сабақ, мәдениеттану жобалары.

Summary

G.A.Koitassova – senior teacher, University of foreign languages and professional career,koitassova@mail.ru

D.B. Shayakhmetova – professor, University of foreign languages and professional career, dana.shayakhmet@mai.ru

The use of the culturological aspect of Internet communication in the modern system of foreign language education

The article presents the problem aimed at the study of the culture of the country of the target language through a global network Internet. The analysis of domestic and foreign scientific literature on this issue suggests, today there is development of individual directions relating to the integration of Internet resources that reflect the cultural specificity of the country of studied language, in the educational process of the school and University. In particular, we can distinguish the scientific direction devoted to the realization of the culturological approach in foreign language education on the basis of the telecommunicationculturalprojects.

Keywords: Internet resources, communication, approach, integrative approach, intercultural-communicative approach, International lesson, cultural projects.

УДК 811.1:378.881

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шаяхметова Д.Б. – *к.п.н., профессор Университета иностранных языков и деловой карьеры*

В данной статье представлена важность понимания концепта «языковая личность», позволяющего определить уровень, с которого собственно и начинается формирование языковой личности, изучающей иностранный язык. Этот уровень определяется не степенью овладения языковой системой изучаемого языка, а степенью постижения концептуальной системы носителей, изучаемой лингвокультуры, позволяющей проникать в ментальный мир ее представителей, исследуя их знание и понимание явлений окружающей действительности. Исходя из поликультурного характера востребованной в новых условиях языковой личности, мы обращаемся к рассмотрению самого понятия «поликультурная языковая личность», формирование которой рассматривается нами в качестве цели обучения иностранным языкам на современном этапе развития общества.

Ключевые слова: концепт, концептуальная система, языковая личность, поликультурная языковая личность, лингвокультура, концептосфера, языковая картина мира, парадигма, культура, когнитивная лингвистика, толерантность.

Исходя из поликультурного характера востребованной в новых условиях языковой личности, необходимо обратиться к рассмотрению самого понятия «поликультурная языковая личность», формирование которой мы рассматриваем в качестве цели обучения иностранным языкам на современном этапе развития общества.

В качестве общей характеристики поликультурной языковой личности, которая логически выводится из теории вторичной языковой личности, может быть определена ее способность овладевать компонентами *концептуальных систем представителей разных языков и культур*. Однако, для того, чтобы понять сущность термина «поликультурная языковая личность», необходимо исследовать вопрос о том, какими видами концептуальных систем должна владеть эта личность, какие компоненты должны быть в ней сформированы с тем, чтобы она могла легко перемещаться из одной концептуальной системы в другую, соотносить то общее и отличное, что есть между ними. Кроме того, решение этой достаточно сложной задачи требует получения ответов еще на ряд вопросов: какие структурные единицы исследования концептуальных систем наиболее приемлемы в методических целях? при помощи каких лингвистических средств и методов возможно изучение концептуальных систем в методических целях? какой комплекс знаний, умений и способностей должен быть сформирован в структуре поликультурной языковой личности в процессе обучения иностранным языкам?

Ответы на эти вопросы можно получить, обратившись к положениям когнитивной лингвистики и лингвокультурологии, в которых накоплен значительный опыт изучения концептосферы носителей той или иной культуры посредством исследования концептов как единиц сознания человека с помощью лингвистических методов, то есть через языковые средства объективации концептов.

Когнитивная лингвистика изучает концепты через их языковую объективацию, моделируя структуру концепта на основе анализа значений всех объективирующих его языковых единиц. Подобное моделирование есть результат когнитивной интерпретации результатов лингвистического исследования.

Не вызывает сомнения тот факт, что введение в учебный процесс элементов исследования концептов, разработанных в работах по когнитивной лингвистике, будет способствовать овладению концептуальными системами носителей того или иного языка и культуры.

Понятие «концептуальная система» или «концептуальная картина мира» рассматривается в соотношении с понятием «языковая картина мира».

Как было отмечено ранее, сложившаяся в современном языкознании антропологическая парадигма языка выводит на первое место человека, а сам язык рассматривается как важнейший способ формирования и существования знаний человека о мире. Под языковой картиной мира предлагается понимать представление о действительности, отраженное в языковых знаках и их значениях – языковое членение мира, языковое упорядочение предметов и явлений, заложенная в системных значениях слов информация о мире [1, с.19]. Особое внимание при этом обращается на национальный характер языковой картины мира, который подчеркивается тем, что «это «сложившаяся давно и сохранившаяся доныне национальная картина мира, дополненная ассимилированными знаниями, отражающая мировоззрение и мировосприятие народа, зафиксированная в языковых формах, ограниченная рамками консервативной национальной культуры этого народа.

При этом мы рассматриваем само понятие «культура» с точки зрения когнитивной антропологии. В основе когнитивной антропологии лежит представление о культуре как системе символов, специфически человеческом способе познания, организации и ментального структурирования мира. В языке, по мнению сторонников когнитивной антропологии, заключены все когнитивные категории, лежащие в основе человеческого мышления и составляющие суть культуры.

Культура связана с сознанием, со сложным комплексом небиологических, социально транслируемых знаний и отношений, со стереотипами поведения, в том числе и речевого, с системой знаков и значений, т.е. с языком [2, с. 19].

Ключевой фигурой когнитивного подхода в лингвистической антропологии является В. Гудинаф. В его работах находим следующее определение: «...культура общества состоит из того, что каждый должен знать для того, чтобы действовать таким образом, который приемлем для его членов... Культура не является материальным феноменом; она состоит из вещей, людей, поведения или эмоций. Это, скорее, организация этих вещей. Это формы субстанций, которыми люди обладают в своем мышлении, их модели для восприятия и интерпретации...» [3, с. 36]. По мнению сторонников этого подхода, культура – это когнитивная организация концептов материальных и социальных явлений, которая локализуется в когнитивном мире индивидуума.

В соответствии с данным подходом, культурная информация в языковых единицах представлена культурными концептами, которые определяются как многомерные смысловые образования, в которых выделяются ценностная, образная и понятийная стороны, это обусловленные культурой базовые единицы картины мира, обладающие экзистенциональной значимостью как для отдельной языковой личности, так и для лингвокультурного сообщества в целом.

Наиболее интересным и актуальным для данного исследования является положение когнитивной лингвистики о том, что языковая картина мира – это ограниченная и, к тому же, «наивная» картина мира, она не передает полностью ту картину мира, которая есть в национальном сознании, поскольку язык называет и категорирует далеко не все, что есть в сознании народа. Более полное представление о категоризации мира содержит концептуальная картина мира, которая составляет основу языковой картины мира. Каждый естественный язык отражает определенный способ концептуализации (восприятия и организации) мира, при этом значения, которые выражаются в языке, формируют единую систему взглядов, представляющую собой некую «коллективную философию», которая навязывается» всем носителям языка в качестве обязательной [4, с.40].

Существует определенное различие в понимании концепта в когнитивной лингвистике и лингвокультурологии, которые оперируют разными терминами: «когнитивный концепт» и «культурный концепт». С позиции когнитивной науки концепт - «оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (linguamentalis), всей картины мира, отраженной в человеческой психике. Это сведения о том, что человек знает, думает, воображает об объектах мира» [5, с.90]. В этом определении подчеркивается сохранение и структурирование в индивидуальном сознании информации о мире и самом себе в виде определенных структур представления знаний и оценок. Акцентируется переработка информации от сенсорных сигналов на входе до

ментальных репрезентаций разного типа (образов, пропозиций, фреймов, скриптов, сценариев и т.п.) в сознании человека. Концепты, идеи независимы от языка, не случайно только часть из них находит языковую объективацию, однако самые важные концепты кодируются именно в языке [5, с.92].

Исследованиями культурных концептов в отечественной лингвистике и лингвокультурологии занимаются, прежде всего, такие ученые, как С.Г.Воркачев (2004); В.И. Карасик (1996, 1999, 2002); О.Г. Прохвачева (2000); Г.Г. Слышкин (1999, 2000); Ю.С. Степанов (1997). Анализ работ данных авторов позволяет перечислить наиболее важные, с точки зрения нашего исследования, положения, связанные с теорией культурных концептов.

Культурный концепт представляют, как ментальные сущности, несущие на себе отпечаток духовного облика человека определенной культуры. Культурный концепт определяется как микромодель культуры, её концентрат, сгусток культуры в сознании человека, основная ячейка культуры в ментальном мире [6, с. 41].

Концептуальная система (в другой терминологии «концептосфера») рассматривается следующим образом:

– как совокупность концептов нации, образованную всеми потенциями концептов носителей языка [7, с. 282];

– как тот ментальный уровень или та ментальная (психическая) организация, где сосредоточена совокупность всех концептов, данных уму человека, их упорядоченное объединение [5, с.94];

– как система мнений и знаний о мире, отражающая познавательный опыт человека, притом, как на доязыковом, так и на языковом уровне, но несводимой к какой бы то ни было лингвистической сущности. В качестве составляющей концептуальной системы рассматриваются отдельные смыслы, или концепты, сформированные в процессе познания мира и отражающие информацию об этом мире [8].

Исходя из того, что единицей концептосферы является концепт, включающий все ментальные признаки того или иного явления, которые отражены сознанием народа на данном этапе его развития, мы считаем, что **поликультурной** можно будет назвать такую языковую личность, которая посредством анализа языковых средств сможет вычленить особенности концептосферы партнеров по коммуникации и в соответствии с их содержанием выбрать правильные коммуникативные стратегии.

Следовательно, умение исследовать, а в последующем и овладевать концептосферами представителей разных культур рассматривается нами в качестве важнейших компонентов в структуре поликультурной языковой личности. Несмотря на то, что идея о приобщении к концептуальной системе носителей изучаемого языка рассматривалась ранее в теории вторичной языковой личности, необходимо отметить, что она решалась совершенно иначе: на основе анализа пресуппозиций - единиц, лежащих в основе фоновых знаний инокультурной общности, представляющих собой невербальный компонент коммуникации, как сумму условий, предпосылаемых собственно речевому высказыванию и являющихся национально-специфическим индикатором интракультурного общения [9, с.164]. Иначе говоря, задача формирования когнитивного сознания вторичной языковой личности решалась на основе исследования предположений о намерении носителей языка, выраженных языковыми средствами. При этом речь совершенно не велась об исследовании концептов и концептосфер разных уровней.

Конкретизация культурных концептов осуществляется с точки зрения их ценностного компонента. Имеется в виду сопоставление отношения к тем или иным предметам, явлениям, идеям, которые представляют ценность для носителей культуры. Ценности, определяющие поведение людей, составляют наиболее важную часть языковой картины мира. Эти ценности не выражены явно в каком-либо тексте. Лингвистически они могут быть описаны в виде культурных концептов, то есть многомерных, культурно-значимых социопсихических образований в коллективном сознании, опредмеченных в той или иной языковой форме [10, с.139]. Культурный концепт играет роль посредника между культурой и человеком, реализуясь в языке, являющимся средой, в которой происходит понятийная репрезентация общекультурных концептов. Существует множество способов языковой апелляции к любому культурному концепту («входов в концепт»). К одному и *тому* же концепту можно апеллировать при помощи языковых единиц различных уровней: лексем, фразеологизмов, свободных словосочетаний, предложений. В различных коммуникативных контекстах одна и та же единица языка может стать входом в различные концепты.

Неоспоримая важность данного подхода к пониманию концепта заключается в том, что он признается базовой единицей культуры, её концентратом. В структуру концепта при этом включается все то, что делает его фактом культуры – исходная форма (этимология); сжатая до основных признаков история; современные ассоциации; оценки и т.д. [6, с.41]. Концепты в этом понимании часто соотносятся с наивной картиной мира, противопоставляемой научной картине мира, исследователи при этом говорят о понятиях практической философии, таких, как «истина», «судьба», «добро» и т.д.

В лингвокультурологии (науке о взаимосвязях языка и культуры) используются разные средства, исследующие взаимосвязь языка и культуры: логоэпистема, лингвокультурема, культурный концепт. Если предлагаемая Е.М. Верещагиным и В.Г. Костомаровым логоэпистема [11] является, по сути, элементом значения слова и локализуется в языке, а введенная В.В. Воробьевым лингвокультурема [12] определяется как единица межуровневая, т.е. не имеющая определенной локализации, то концепт находится в сознании. Именно в сознании осуществляется взаимодействие языка и культуры, поэтому любое лингвокультурологическое исследование есть одновременно и когнитивное исследование.

Итак, когнитивные концепты – это индивидуальные содержательные ментальные образования, структурирующие и реструктурирующие окружающую действительность, а *культурные концепты* – это коллективные содержательные ментальные образования, фиксирующие своеобразие соответствующей культуры [1].

Рассмотренные особенности каждого из представленных видов концептов дают нам возможность выбрать для реализации задач данного исследования культурные концепты, так как именно в них отражается специфика культуры изучаемого языка. Исходя из их роли в системе того или иного языка и культуры, можно предположить, что введение культурных концептов в систему обучения иностранным языкам обеспечит формирование ряда важных компетенций в структуре поликультурной языковой личности. Данный вывод сделан на основании того, что через концепт, рассматриваемый как единица культурного знания и связующее звено между культурой и языковой личностью, происходит «вторжение» [13] в структуру самой языковой личности, что дает возможность «управлять» процессом семантического развертывания языковой личности.

Важным для данного исследования является также и положение о способах классифицирования концептов, так как на основе одной из выбранных классификаций будет в дальнейшем осуществляться формирование определенных компонентов в структуре языковой личности.

Культурные концепты могут классифицироваться по различным основаниям. Классифицированные по своим носителям концепты образуют индивидуальные, микрогрупповые, макрогрупповые, национальные, цивилизационные, общечеловеческие концептосферы [7;10]. Классификацию концептов Д.С. Лихачева Н.А. Красавский называет «социологической». В работе Н.А. Красавского говорится следующее: «Классификация концептов Д.С. Лихачёва строится, в нашем понимании, если можно так выразиться, на социологическом критерии, суть которого заключается в охвате той или иной идеи, мысли, концепта определенного количества людей. Обладание тем или иным концептом зависит от такого культурологического фактора, как система предпочтений, ценностей целых этносов, формирующих их стратов (социальных групп) и, наконец, конкретных индивидуумов, владеющих в той или иной степени самой культурой. Именно от степени владения культурой, т.е. уровня образованности, воспитанности, интеллигентности, зависит концептосфера конкретного человека» [14, С.55-56].

С точки зрения решения задач данного исследования наиболее актуальной представляется классификация концептов по своим носителям (или по принадлежности тому или иному социальному слою общества), которые в другой терминологии определяются, как: универсальные, этнокультурные, социокультурные и индивидуально-культурные (Карасик, 2002; Красных, 2003). Эту классификацию мы возьмем за основу в целях реализации дальнейших задач данного исследования.

Отсюда следует, что формирование поликультурной языковой личности в процессе обучения иностранным языкам предполагает приобретение обучающимися ***знаний*** о концептосферах глобального, этнокультурного, социокультурного и индивидуально-культурного уровней, ***умений*** интерпретировать эти знания, устанавливать трансконцептные связи и отношения, а также ***способности*** применять эти знания в практической ситуации поликультурной коммуникации. Иначе говоря, недостаточно владеть концептосферами на теоретическом уровне. Необходим выход в практику через компетенции как совокупности знаний, умений и способностей, и через компетентности, как результат развития компетенций.

Таким образом, определение термина «поликультурная языковая личность» в свете акцентуации когнитивного компонента в её структуре средствами культурных концептов разного уровня, будет звучать следующим образом: **поликультурная языковая личность - это языковая личность, в структуре которой средствами иностранного языка сформирован такой комплекс компетенций, который позволяет ей ориентироваться в концептосферах универсального, этнокультурного, социокультурного и индивидуально-культурного типов, что способствует развитию её способности к активному позитивному взаимодействию с представителями поликультурного мира.**

Формируемая нами личность обладает способностью проникновения в концептосферы разных уровней, что позволяет ей лучше осмысливать миропонимание и поведение людей; свойственная ей поликультурная трансформация способствует развитию таких качеств, как заниженная степень этноцентризма, эмпатия, социокультурная толерантность, умение устанавливать значимые отношения с "чужими", с уважением и пониманием воспринимать представителей любой социокультурной группы.

В целом можно говорить о том, что это такой тип языковой личности, на когнитивном уровне которой произошло **расширение базовой концептосферы** за счет постижения концептосфер других лингвокультур средствами изучаемого языка, в результате чего сформировалось понимание причин сходств и различий между представителями различных лингвокультур, основанное на исследовании культурных концептов разного уровня: универсального, этнокультурного, социокультурного и индивидуально-личностного. Как результат такого изменения, сформировались способности выбирать соответствующую коммуникативную стратегию и тактику для установления позитивного сотрудничества с представителями других стран и культур в условиях поликультурного мира.

Важным моментом, разрабатываемой нами теории формирования поликультурной языковой личности, является акцентирование идеи о том, что поликультурная языковая личность не представляет собой параллельного личностного построения, но является расширением первичной языковой личности, сформированной посредством овладения родным языком в естественных условиях, т.е. в родном лингво-культурном сообществе. *Поликультурная личность* – это личность не утратившая, а осознавшая собственную культурную идентичность.Поликультурной личности свойственно понимание системы "культура" как в ее глобальном проявлении, в инварианте, так и в национально специфическом варианте. Культурное многообразие, культурный плюрализм воспринимается такой личностью как проявление глубинных основ творческого потенциала и самоопределения человека во времени и пространстве.

В этой связи важным психологическим качеством поликультурной языковой личности является толерантность, определяемая как «личная и общественная характеристика, которая предполагает осознание того, что мир и социальная среда являются многомерными, а значит, и взгляды на этот мир различны и не могут и не должны сводиться к единообразию или в чью-либо пользу» [15, с.12]. Толерантность означает, что та или иная позиция личности или группы признается лишь одной из многих и не может подчинить себе все остальные.

Поликультурная языковая личность – это толерантная личность, способная и готовая допустить это различие, личность, которая может стать сторонником плюрализма.

1 Попова З.Д., Стернин И.А. Полевая модель коцепта // Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие.- Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. - С. 12-45.

2 Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. - М.: Гнозис, 2002.- 284 с.

3 Goodenough W.H. Cultural anthropology and linguistics// Hymes D. (ed.) Language in culture and society: A reader in linguistics and anthropology.- New York: Harper & Row, 1964. – 36 p.

4 Апресян Ю.Д. Избранные труды, том 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. - 767 с.

5 Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. - М.: МГУ, 1996. - 245 с.

6 Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. - 824 с.

7 Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. - М.: Academia, 1997. - С. 280- 287.

8 Павиленис Р.И. Язык. Смысл. Понимание //Язык. Наука. Философия. Ло- гико-методологический и семиотический анализ. - Вильнюс, 1986.

9 *Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков). - М.: Высшая школа, 1989. - 227 с.*

10 *Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс.- Волгоград: Перемена, 2002. - 476 с.*

11 *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного.- 4-е изд., перераб. И доп. - М.: Русский язык, 1990. – 247 с.*

12 *Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). - М.: Изд-во РУДН, 1997. - 331 с.*

13 *Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. - М.: Наука, 1987; 2002. - 264 с.*

14 *Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Монография. - Волгоград: «Перемена», 2001. - 495 с.*

15 *Толерантность и культурная традиция: Сб. статей / Под ред. М.Ю. Мартыновой,- М.: Изд-во РУДН, 2002. - 447 с.*

Түйіндеме

Шаяхметова Д.Б. – Шет тілдер және Іскерлік Карьера Университетінің п.ғ.к., профессоры,
dana.shayakhmet@mai.ru

Оқу үдерісінде көп тілдік білімді мәдени тілдік тұлғаны қалыптастырудағы концептуалдық негіздер

Осы ұсынылып отырған мақалада оқу үдерісінде көп тілдік білімді мәдени тілдік тұлғаны қалыптастырудағы концептуалдық негіздердің маңыздылығын түсіндіру мақсатында "тілдік тұлға", деңгейін анықтау және тілдік тұлға қалыптастыру, шет тілін үйрету мәселелері қарастырылады. Бұл деңгей анықтау, дәрежесі меңгертуде жоғарғы дәрежесіне жеткізуде тұжырымдамалық жүйесін анықтау бағытында, оқытылатын лингво-мәдениетінің мүмкіндік беретін жолын, ментальитетін анықтау мақсатында зерттей келе, оларды білу және түсіну, қоршаған ортаның құбылыстарын анықтау, көп мәдениетті сипаттағы сұранысқа ие жаңа жағдайында тілдік тұлғаны негізге ала отырып, біз де қарастырған ұғымдар "көпмәдениетті тілдік тұлғаны" қалыптастыру, оның қарастыра отырып жетілдіру мақсаты ретінде шет тілдерін оқытудың қазіргі кезеңдегі қоғамдағы алатын орнын дамыту.

Түйін сөздер: таным, концептуалды жүйе, тілдік тұлға, көпмәдениетті тілдік тұлға, лингвомәдени, танымдық аймағы, әлемнің тілдік бейнесі, парадигма, мәдениет, когнитивтік лингвистика, төзімділік.

Summary

Shayakhmetova D.B. – professor, University of foreign languages and professional career,
dana.shayakhmet@mai.ru

Conceptual bases of formation of multicultural language personality in the process of foreign language

This article presents the importance of understanding the concept of "linguistic personality", which allows to determine the level from which actually begins the formation of the language personalitystudying of a foreign language. This level is determined not by the degree of mastery of the linguistic system of the target language, but the degree of comprehension of the conceptual system of native speakers, studying culture, allowing to penetrate into the mental world of its representatives, exploring their knowledge and understanding of the phenomena of the surrounding reality. Because of the multicultural nature of demanded in the new conditions of linguistic personality, we turn to the consideration of the concept of "multicultural linguistic personality", the formation of which is considered as a goal of foreign language teaching at the present stage of development of society.

Keywords: concept, conceptualsystem, linguistic identity, multicultural linguistic personality, linguaculture, conceptual sphere, linguistic picture of the world, paradigm, culture, cognitive linguistics, tolerance.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

УДК:378.014 (574)

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА КАК СПЕЦИФИЧЕСКОГО ВИДА УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Жампеисова К.К. – *д.п.н., профессор, заведующая кафедрой педагогики Казахского национального педагогического университета имени Абая,* khorlan_17@mail.ru

В данной статье рассматриваются общие вопросы управления образованием с акцентом на уяснение сущности понятия «педагогический менеджмент» как специфического, профессионально осуществляемого вида управленческой деятельности, основанного на осознанном, активном и скоординированном взаимодействии руководителя образовательного учреждения с педагогическим коллективом и коллективом учащихся, направленного на эффективное управление школой как открытой педагогической системы, действующей в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: управление, управление образованием, педагогический менеджмент.

Для уяснения сущности педагогического менеджмента как специфического вида управленческой деятельности, нужно отметить, что в современной научно-педагогической литературе понятие «управление» рассматривается как функция организованных систем различной природы, обеспечивающая сохранение их определенной структуры, поддержание режима деятельности, реализации их программы и целей. Основная цель управления – эффективное и планомерное использование сил, средств, времени, ресурсов (человеческих, материальных, финансовых) для достижения оптимального результата, а также совершенствования процесса принятия решений теми, кого они непосредственно затрагивают.

Объектами управления могут быть биологические, технические, социальные системы. Одной из разновидностей социальных систем является система образования.

Сущность управления образованием заключается в поддержании целенаправленности и организованности учебно-воспитательных процессов в системе образования. Подчиняясь общим закономерностям социального управления, управление образованием имеет специфические особенности, заключающиеся в способах постановки и достижения социально значимых целей в конкретных условиях организованного учебно-воспитательного процесса.

Его объектом являются не только учебно-воспитательные процессы, но и обеспечивающие их программно-методические, кадровые, материально-технические, нормативно-правовые, социальные условия, а целью – эффективное использование имеющегося в образовательной системе потенциала, повышение его эффективности [1, С. 296-297].

Если исходить из того, что субъектами управления системой образования в Республике Казахстан выступают Министерство образования РК, управления образования области или города, а также районные отделы образования, то здесь правомерно употребление понятия «менеджмент в образовании», который вбирает в себя понимание и осознание менеджмента всех уровней образования (дошкольный менеджмент, школьный менеджмент, менеджмент послесреднего образования, менеджмент в системе высшего образования (педагогического, медицинского, аграрного, технического и пр.).

В отношении системы среднего образования, понятие «менеджмент» в психолого-педагогической литературе употребляется в разных сочетаниях, основными из которых являются «школьный менеджмент», «образовательный и учебный менеджмент», «менеджмент в педагогике». Но наиболее употребительным является термин «педагогический менеджмент».

Категорию понятия «педагогический менеджмент» как инновационную дефиницию стали использовать в психолого-педагогической литературе лишь в конце XX века. Однако очень часто в этой литературе употребляется понятие "управление". Поэтому сопоставление понятий «педагогический менеджмент» и «управление» функционирующих в условиях новой рыночной экономики, стало предметом специального анализа в трудах различных авторов. В отношении этих понятий («управление» и «педагогический менеджмент») ученые придерживаются трех противоположных позиций.

Как отмечается в источнике [2], первая позиция заключается в понимании того, что понятие «управление» шире понятия «педагогический менеджмент». В частности Н.Л. Коломинский, рассматривая научно-психологические основы менеджмента в образовании считает, что менеджмент в образовании – это осознанное взаимодействие руководителя учебно-воспитательного заведения с другими людьми - подчиненными, партнерами, сотрудниками, детьми, направленное на обеспечение активного и скоординированного участия их в достижении поставленной цели.

По мнению автора, менеджмент в образовании – это часть управления, которая является влиянием на других людей, в процессе и в результате которого у них появляются или актуализируются психические состояния, качества, свойства, являющиеся психологической основой для их эффективной деятельности, направленной на достижение поставленной управленческой цели.

Вторая позиция сводится к полному отождествлению смысла понятий «управление» и «педагогический менеджмент».

Так, В.П. Симонов, исходя из того, что менеджмент целесообразно понимать, как умение руководителя добиваться поставленных целей, используя труд, интеллект и мотивы поведения других людей, как сплав науки и искусства управления людьми и социальными процессами, формулирует следующее определение: «Педагогический менеджмент – это комплекс принципов, методов, организационных форм и технологических приемов управления педагогическими системами, направленный на повышение их эффективности, функционирования и развития [3].

Примерно такая же позиция прослеживается и у М.А. Гончарова, Так он отмечает, что педагогический менеджмент – это комплекс принципов, методов, организационных форм и технологических приемов управления учебно-воспитательным и учебно-познавательным процессом, направленных на повышение его эффективности [4, С. 174-178].

Это означает, что педагогический менеджмент понимается им как внутришкольное управление, т.е. как определенная деятельностная и суммарная система, которая имеет свою структуру и системообразующие факторы: цели, задачи, принципы, функции, методы, результаты деятельности субъектов, условия по предупреждению и преодолению формализма в управлении образовательным процессом, факторы эффективности.

Педагогический менеджмент по сути трактуется как теория и практика системного управления образовательным процессом школы, не учитывающая специфики воздействия на нее внешнего – рыночной социально-экономической среды. Т.е. при таком подходе педагогическая система рассматривается как закрытая, самоорганизующуюся и стабильная.

Третья позиция ученых сводится к признанию факта, что смысл понятия «педагогический менеджмент» значительно глубже и шире понятия «управление», традиционно используемого в педагогической теории и практике внутришкольного руководства. Авторы, отмечая о кардинальном изменении социально-экономических условий, в которых сегодня функционируют учреждения образования (переход к рыночной экономике), обосновывают необходимость обогащения теории внутришкольного руководства элементами теории менеджмента.

Так, Т.И. Шамова в работе «Менеджмент в управлении школой», исходя из установки, что менеджмент первоначально разработан для решения проблем, связанных с бизнесом, с целью извлечения прибыли, считает правомерным и целесообразным использование его средств в современной педагогической практике. Путем педагогически целесообразного «вкрапливания» средств менеджмента в теорию и практику управления педагогическими системами, что приведет, по ее мнению, к обогащению теории и практики управления учреждениями образования новыми идеями и способами решения управленческих задач [2].

По нашему глубокому убеждению, данная позиция является наиболее правомерной. Так как не учитывать такого факта, что сегодня «все современные учебные заведения любой формы собственности реально функционируют в пространстве общества, основанного на рыночных отношениях» было бы отрывом от реальных социокультурных условий, в которых сегодня находятся все цивилизованные государства, в том числе и Республика Казахстан.

В данном же источнике [2] отмечается, что термин «педагогический менеджмент» имеет многозначный характер. С одной стороны, этот термин проявляет свою ***сущность как наука об управлении педагогическими системами,*** задачей которой является поиск и разработка средств и методов, способствующих эффективному достижению целей современных учебных заведений, повышению

производительности труда их сотрудников, достижению рентабельности и прибыльности педагогического «производства», исходя из конкретных условий внутренней и внешней среды обусловленного развитием рыночной экономики.

С другой стороны, этот термин фиксирует, что педагогический менеджмент проявляет свою ***сущность как определенная организация работы руководящих работников, вспомогательного персонала и педагогического коллектива учебного заведения для достижения поставленной цели наиболее рациональными способами.*** При этом подразумевается, что работа по управлению кадрами учреждения образования необходимо выстраивать таким образом, чтобы она соответствовала потребностям всех участников учебно-воспитательного процесса и давала возможность активизировать их работу, повышать производительность труда и общую эффективность педагогического производства как сферы культурного воспроизводства личности.

В-третьих, ***педагогический менеджмент понимают как организацию деятельности учебного заведения, имеющего определенный состав и структуру*** (орган, имеющий своих субъектов), в рамках которых реализуются сознательно запланированные и скоординированные меры, направленные и на достижение общих образвательно-воспитательных целей.

В четвертых, ***термином «педагогический менеджмент» фиксируется система управления,*** где некоторое заведение или его отдельное подразделение являются управляемыми объектами именно в условиях рыночной экономики, имеющей внешнюю среду, - рыночные отношения к реальному положению которых это заведение должно приспосабливаться путем обратной связи. Результатом обратной связи учебного заведения с рынком образовательных услуг является управленческое решение. Оно предусматривает преобразование информационных, технологических, материальных, финансовых, трудовых и интеллектуальных ресурсов для достижения конечных результатов учебного заведения – обеспечение высокого уровня обучаемости и воспитанности учащихся, которым придется действовать в рыночных условиях.

В-пятых, ***«педагогический менеджмент» понимают как особый тип умелости и административных навыков, связывают с деятельностью определенного лица, - менеджера образования как профессионального управленца.*** Деятельность менеджера проявляется через набор определенных поведенческих правил, присущих статусу руководителя учебного заведения, который выполняет совокупность межличностных, информационных и организационно-технологических ролей; использует личностные качества как основной источник и средство управления; действует в нестандартных ситуациях; постоянно меняет организационные ситуации, определяет общее направление достижения управляемой педагогической системы, ее изменений и особенности дальнейшего развития [Там же].

Вся эта многозначность педагогического менеджмента имеет место в реальной действительности и ее нужно принять как таковую.

Педагогический менеджмент как деятельностная система содержит следующие структурно-функциональные компоненты: цель деятельности (запланированный, ожидаемый результат); субъект деятельности (директор, его заместители, учителя, ученики); содержание деятельности (учебно-познавательная, управленческая и другая информация), способы деятельности (методы и стиль взаимодействия руководителя с учителями и учениками, учителя с учениками, и др.).

Исходя из вышеизложенного, считаем правомерным отметить следующее. Педагогический менеджмент следует рассматривать как управление образовательным учреждением (педагогическим предприятием, педагогическим производством) в контексте трех его составляющих:

1) управление образовательным процессом. Под образовательным процессом рассматривается совокупность учебно-воспитательного, учебно-познавательного и самообразовательного процессов, направленных на решение задач образования, воспитания и развития личности в соответствии с государственным образовательным стандартом;

2) управление педагогическим коллективом (персоналом) образовательного учреждения. При этом педагогический коллектив представляется как объект, обладающий собственными субъектными свойствами, волей, ценностями, идеалами, требующий максимального учет его интересов.

3) управление материальными и финансовыми ресурсами как необходимого условия (в единстве с управлением образовательным процессом и управлением коллективом образовательного учреждения) для эффективного достижения запланированного и ожидаемого результата (цели) образовательного учреждения.

В контексте двух первых составляющих педагогический менеджмент проявляет свою сущность:

- как теория, методика и технология эффективного управления образовательным процессом и коллективом образовательного учреждения (педагогическим и детским), т.е. целостным педагогическим процессом активными субъектами которого наряду с директором школы, являются его заместители, учителя, ученики, родители (Н.Д. Хмель); как умение руководителя добиваться поставленных целей, используя труд, интеллект и мотивы поведения других людей; как сплав науки и искусства управления людьми и социальными процессами (В.П. Симонов).

В рамках данных позиций у будущего менеджера образовательного учреждения должно быть сформировано четкое понимание и осознание того, что:

1) педагогический менеджмент - специфический, профессионально осуществляемый вид управленческой деятельности направленный на эффективное управление школой как открытой педагогической системой;

2) школа как открытая педагогическая система – есть система социальная, действует за счет осознанного, активного, скоординированного ***взаимодействия*** руководителя образовательного учреждения с педагогическим коллективом, коллективом учащихся и родителей (интеллектуальный, человеческий ресурс), ***направленного на достижение*** запланированного и ожидаемого результата (цели) образовательного учреждения - всестороннее и гармоничное развитие личности ученика (качество его обученности и воспитанности в том числе);

3) для эффективного достижения заранее заданной цели, по заранее разработанному плану, с непрерывной мотивацией, контролем и анализом результатов работы, необходимо грамотно-рациональное использование:

а) труда, интеллекта и мотивов поведения основных субъектов образовательного учреждения (заместители директора, учителя, учащихся, родители);

б) закономерностей, принципов, средств, организационных форм, функций, методов, технологических приемов управления учебно-воспитательным, учебно-познавательным и самообразовательным процессами, как «двигательного механизма» (Хмель Н.Д.) педагогического менеджмента.

В рамках третьей составляющей, педагогический менеджмент проявляет свою сущность как процесс оптимального распределения, наряду с ***человеческими, финансовыми***, ***материальными, информационными, временными ресурсами***, как основы гармоничного достижения цели, стоящей перед образовательным учреждением в целом.

1 Бим-Бад Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2002. - С. 296-297.

2 Педагогический менеджмент как современная теория управления/ uchebnikionline.com/pedagogika

3 Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в области управления образовательным процессом / Учеб. пособие. – М.,1997. - 288 с.

4 Гончаров М.А. Методологические основы менеджмента в сфере образования // Знание. Понимание. Учение. 2009, - №1. – С.174-178.

Түйіндеме

К.К. Жампеисова - п.ғ.д. профессор, педагогика кафедрасының меңгерушісі Абай ат. ҚазҰПУ

Педагогикалық менеджмент мәселесінің басқару қызметінің арнайы түрі ретіндегі мәні

Бұл мақалада білім беруді басқарудың жалпы мәселелері көрсетіле отырып, «Педагогикалық менеджмент» ұғымын басқару қызметінің арнайы кәсіби тұрғыда жүзеге асырылатын түрі ретінде, білім беру мекемелері жетекшісінің педагогикалық және оқушылар ұжымымен өзара қарым-қатынасын нарықтық экономика жағдайында жұмыс істейтін ашық педагогикалық жүйе ретінде мектепті тиімді басқарудың мәнін анықтау қарастырылған.

Summary

K.K. Zhampeisova - Doctor of pedagogical sciences, professor, manager by the department of pedagogies, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

To Question about essence of pedagogical management as specific type of administrative activity

This paper highlights general issues of educational management with focus on clarification of the essence of the concept "pedagogical management" as a specific, professionally implemented kind of management activity, based on the comprehensive, active and coordinated interaction between the principal of educational institution and teaching staff and team of students, aimed at effective management of the school as an open pedagogical system which is functioning in terms market economy,

Keywords: management, educational management, pedagogical management.

УДК: Д40

ОБНОВЛЕНИЕ ПРЕСТИЖА СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОПРЕЖАЮЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Джексембекова М.И. – *зав. каф. Музыкального образования и хореографии, д.п.н., профессор КазНПУ им.Абая,* djeks49@mail.ru

В данной статье рассматриваются основные этапы реформирования образования с опорой на концепцию опережающего развития образования. Основной целью такой концепции является установление в обществе атмосферы престижа высшего образования, профессионализма и компетентности. По мнению исследователей Казахстана, такая позиция обновления системы образования способствует решению общенациональных интересов Казахстана, оставляя за собой стратегические ориентиры развития высшего образования, а именно идею формирования высококвалифицированных специалистов с ответственным отношением к миру.

Ключевые слова: стратегия «Казахстан-2050», обновление образования, модернизация, реорганизация, реформа, мониторинг.

Образование является одним из важнейших факторов решения целого спектра глобальных, региональных и локальных проблем, без чего невозможно улучшение жизни отдельного человека и дальнейшее развитие человечества.

В настоящее время сфера образования выделилась в отдельную самостоятельную отрасль, отражающая целый комплекс отношений, складывающихся в системе процессов обучения, воспитания и развития.

Вместе с обновлением в Казахстане также наблюдается резкий спад образовательного уровня населения. Это связано с двумя факторами. Первое, это маргинализация постсоветского общества, которая не могла не затронуть учебные заведения. Для того, чтобы поднять высшее образование в Казахстане на новый международный уровень, необходимы постоянные и стабильные инвестиции в сферу образования и науки, которые помогут максимально увеличить возможности по подготовке конкурентоспособных отечественных кадров.

Сегодняшний этап реформирования предполагает опору на концепцию опережающего развития образования, которая реализует его особую, интегрирующую функцию в эволюции общества. Не случайно, важнейшим направлением обновления высшего образования является модернизация именно педагогического образования, так как система подготовки педагогических кадров и есть центральный элемент образовательных систем в целом.

Концепция развития образования является документом, определяющим общую стратегию, основные направления, приоритеты, задачи государственной политики в области образования и механизмы их реализации, как фундаментальной составляющей становления и укрепления государственной независимости, прогрессивного развития страны [2].

Содержательную сторону концепции составляют закономерности и принципы обновления качества педагогического образования. В закономерностях, которого, прослеживаются важные, повторяющиеся связи между явлениями, могут существовать на методологическом уровне, а сами закономерности могут быть присущи только педагогической науке. Кроме того могут существовать определенные закономерности которые можно рассматривать как основу не только обновления качества педагогического образования, но и целенаправленным заказом общества.

Основной целью такой концепции является установление в обществе атмосферы престижа высшего образования, культа знаний, профессионализма и компетентности. Любая концепция подкреплена соответствующей государственной политикой и идеологией, тогда, действительно, образование сможет в полной мере выполнить свою уникальную интеграционную, стратегическую роль, как для страны, так и, возможно, для ближнего зарубежья.

Примечателен тот факт, что в программу обновления содержания образования заложены ценности «Мәңгілік ел» – казахстанский патриотизм, гражданская ответственность, труд, творчество. Изучение предметов направлено на становление Человека, на формирование духовно - нравственных качеств и патриотических чувств, гражданской ответственности учащихся, развитие национального самосознания и толерантности, укрепление светских ценностей и формирование осознанного неприятия молодёжью идеи терроризма и экстремизма, умения общаться в условиях полиэтнического Казахстана».

Позиция обновления системы образования способствует решению общенациональных интересов Казахстана: укреплению и развитию демократии, социальной стабильности; развитию национального самосознания; гармонизации межэтнических отношений; духовному возрождению.

В современном мире образование становится ресурсом устойчивого и динамичного развития общества, одним из важнейших факторов, обеспечивающих экономический рост, социальную стабильность и благосостояние граждан. Нравственный, интеллектуальный, экономический и культурный потенциал любого общества самым непосредственным образом зависит от состояния образовательной сферы и возможностей ее прогрессивного и устойчивого развития. Образование – это общественная ценность, составляющая основу материального и духовного воспроизводства общества. Качественное образование – условие успешности и достатка, повышения уровня жизни, основа карьерного роста, социальной мобильности личности, основа воспитания человека и формирования его мировоззрения. Возможность получения качественного образования продолжает оставаться одной из наиболее важных жизненных ценностей граждан, решающим фактором социальной справедливости и политической стабильности.

Тогда как учебная среда должна являться той стратегической точкой роста личности студента, благодаря которой создается мощный человеческий ресурс. И эта ответственная миссия, возложенная на учебный процесс, может быть реализована только посредством повышения качества подготовки специалистов.

Утвержденная Президентом РК Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, переход на западную модель подготовки кадров ставят перед нашим университетом ряд стратегических задач: подготовка конкурентоспособных высококвалифицированных педагогических кадров и формирование гражданских и нравственных качеств личности в условиях интеграции университета в мировое образовательное пространство.

В своей стратегии «**Казахстан-2050»** – Лидер Нации, Президент Республики Н.А. Назарбаев подчеркнул, что знания и профессиональные навыки являются ключевыми ориентирами современной системы образования, подготовки и переподготовки кадров. В этом стратегическом документе Президент РК определил новые следующие приоритеты в сфере образования, направленные на развитие доступного и качественного образования [1].

Н.А. Назарбаев подчеркнул, что успехи в образовании тесно связаны с развитием казахстанской науки, тогда как гуманитарным приоритетом XXI века стал процесс интеграции образования и науки. Необходимо учесть тот факт, что в мировой практике успешно функционируют академические конгломераты, включающие в себя учебные заведения и научно-исследовательские институты. Такое соединение может служить реальной основой интеграции науки и образования, позволяющее проводить единую научно-техническую и образовательную политику в стране. Наиболее эффективной формой интеграции сегодня является слияние вузов и научно-исследовательских институтов [1].

Поэтому в Казахстане произошла реорганизация ряда научных и образовательных организаций путем их присоединения, созданы 30 научно-исследовательских институтов и научных центров в составе 11 высших учебных заведений.

Президент Республики Казахстана Н.А. Назарбаев считает, что такой поход поможет модернизировать систему образования, активизировать создание единой информационно-образовательной системы, в которой активно будет использоваться электронное обучение, позволяющее автоматизировать мониторинг обучения каждого, а так же работу всех организаций образования, обеспечить доступ к лучшим образовательным ресурсам.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы обозначено: «…образование и наука должны быть на переднем крае преобразований. Ведущие экономики мира достигают процветания только за счет высокого уровня человеческого капитала. Этому способствуют новые образовательные стратегии и политики» [3].

Президент страны поставил достаточно высокую планку перед национальным образованием. Образование должно стать конкурентоспособным, высококачественным, таким, чтобы выпускники казахстанской школы могли легко продолжить обучение в зарубежных вузах. В концепции 12-летнего среднего общего образования Республики Казахстан определена одна из важных целей – формирование и развитие образованной и творческой, компетентной и конкурентной личности,

способной жить в динамично развивающей среде, готовой к самоактуализации как в своих собственных интересах, так и в интересах общества [2].

Внедрение в учебно-воспитательный процесс общеобразовательной школы обучения на трех языках – это, безусловно, значительный шаг вперед, в направлении реализации Государственной программы развития образования Республики Казахстан до 2019 года, одной из базовых компетенций которой являются трехъязычие, евразийская поликультурность, коммуникативность [3].

В условиях эпохи глобального инновационного уклада, характерно возрастание роли теоретических знаний, интеллекта как ресурса личностного развития, усиление роли образования, науки и инноваций, тогда как радикальные преобразования и обновления систем высшего опережающего образования потребуют **модернизации** высшего профессионального образования, осуществляющего подготовку учителей для общеобразовательных школ [1].

В свою очередь**, модернизация** системы образования Казахстана обусловлена жизненной важностью социальной функции - выработки и трансляции знания, которую образование в качестве социального института выполняет в современном общественном разделении труда. Максимальный успех в модернизации системы образования Казахстана, может быть, достигнут лишь при условии, если все программные установки правительства положенные в образовательную политику, сумеют вобрать в себя максимум возможного из положительного потенциала, накопленного мировым опытом в области организации систем образовании.

На сегодняшний день, поставленные задачи должны соответствовать выше заявленным целям:

- созданию необходимых условий для получения качественного образования, направленного на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики;

- развитию творческих, духовных и физических возможностей личности, формированию прочных основ нравственности и здорового образа жизни, обогащение интеллекта путем создания условий для развития индивидуальности;

- реализацию субъективного подхода в обучении, предусматривающего опору на самостоятельность студентов в образовательном процессе;

- приобщение к достижениям отечественной и мировой культуры; изучение истории, обычаев и традиций казахского и других народов республики; овладение государственным, русским, иностранным языками;

Современные преобразования в казахстанском обществе, новые стратегические ориентиры в развитии рыночной экономики, открытость общества, его быстрая информатизация и динамичность кардинально изменили требования, предъявляемые к образованию.

Это вызвано тем, что системы образования большинства ведущих стран мира с рыночной экономикой давно отреагировали на эти вызовы тем, что стали обосновывать цели, содержание и технологии образования на ожидаемых от него конечных результатах.

При этом, основной целью образования Республики Казахстан в новом столетии становится не простая совокупность знаний, умений, навыков, а основанная на них личная, социальная и профессиональная компетентность – умение самостоятельно добывать, анализировать, эффективно использовать информацию для принятия грамотных управленческих решений, умение рационально и целесообразно жить и работать в быстро меняющемся мире с учетом опережений требований.

Поскольку образовательной процесс в высшем учебном заведении – это процесс организации студентов на самостоятельное активное овладение системой знаний, умений, навыков, на накопление творческого опыта, на развитие их учебно-познавательной деятельности, профессионально-познавательных потребностей и интересов, то и об эффективности инноваций можно будет судить по изменениям, происходящим в образовании и развитии самих студентов.

Студенты являются главным субъектом образовательного процесса, по состоянию которого можно судить о качестве обучения. Для характеристики этого показателя используют такие критерии оценки студентов, как качество довузовской подготовки и профотбор, показатели приема студентов по специальностям, полу и возрасту, численность студентов (общая, по специальностям и в расчете на одного преподавателя), уровень посещаемости занятий и текущая успеваемость, результаты аттестаций студентов (текущей и итоговой). В последние годы возрастают требования к уровню культуры, воспитанности и состоянию здоровья студентов, тенденции снижения которых тревожат общество.

Поэтому, учебная среда должна являться той стратегической точкой роста личности студента, благодаря которой создается мощный человеческий ресурс. И эта ответственная миссия, возложенная на учебный процесс, может быть реализована только посредством повышения качества подготовки специалистов.

В дальнейшем применение в учебно-воспитательный процесс определенной технологии деятельности преподавателя – это творческий процесс, состоящий в анализе целей образования, возможностей студентов и выборе форм, методов и средств обучения, обеспечивающих реализацию целей и возможностей. Это и выбор личных предпочтений преподавателя. Практически – это постоянная мыслительная поисковая и созидательная деятельность, которую преподаватель, как правило, не фиксирует до тех пор, пока не начинает составлять календарно-тематический план или план учебного занятия.

Однако технологии обучения рассматриваются не только как деятельность преподавателя, но и как дидактические системы, которые могут выступать и как самостоятельные педагогические категории, отдающие предпочтение тем или иным формам, методам и средствам обучения, связанные с реализацией тех или иных приоритетных целей образования. Некоторые из них получили общепринятое название, например, программированное обучение, проблемное обучение, интерактивное обучение.

Несмотря на все вышеизложенное коллективами высших учебных заведений проделан большой объем методической и учебно-организационной работы: разработаны типовые учебные планы, включающие набор дисциплин в соответствии с ГОСО и элективные дисциплины, учитывающие потребности рынка труда, введены образовательные программы интегрированных учебных курсов, скорректированы названия дисциплин. Учитывая тот факт, что требования к структуре образовательных программ предполагают установление соотношения частей образовательных программ, в том числе соотношение обязательной части программы и части, формируемой образовательного процесса, можно сказать, что образовательная программа учитывает те дисциплины, которые студенты должны пройти за первые два года, а обязательные дисциплины, считающиеся как дисциплины по выбору студентов, они подчеркивают специфику выбранной специальности. Весомое значение в настоящее время приобретет внеаудиторная занятость студентов – это своего рода кружки, спортивные секции, различного рода творческие хоровые, вокальные, танцевальные занятия, занятия в творческих объединениях внутри Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им.Абая.

Составлены типовые и рабочие программы, определена педагогическая нагрузка, выполняются методические разработки с учетом особенностей кредитной технологии, разрабатываются и внедряются в учебный процесс активные раздаточные материалы. Опыт внедрения кредитной системы обучения не велик, но планы и задачи, которые предстоит решить, огромны.

Институт искусств, культуры и спорта располагает существенным опытом и большими возможностями в сфере организации учебно-воспитательной, исследовательской и концертной деятельности обучающихся. Осознавая, что такая работа является неотъемлемой частью образовательного процесса и должна быть органично связана с основным учебным процессом, постоянно существует потребность в расширении видов культурно-массовых, спортивных, выставочных мероприятий, определяющих специфику и назначение Института и их большей ориентации на развитие интеллектуальных способностей, самостоятельности и личностного роста студентов.

На наш взгляд, учитывая многие факторы, расширение спектра социальных практик, направленных на развитие как профессиональных, общекультурных, спортивных компетенций обучающихся, обновляемых и пересмотренных в комплексных планах, также в содержании кружковых и кафедральных занятий, могут стать естественным дополнением основных образовательных программ. Большинство из таких занятий будут носить общеуниверситетский характер аналогично специальным курсам и открытым лекциям, доступных для студентов.

Мероприятия и показатели, отмеченные в настоящей Стратегии, ориентированы на совершенствование деятельности Университета в 2015-2020 годах. Благодаря учёту мер, описанных в направлениях стратегии, кафедрой Музыкального образования и хореграфии планируется повысить эффективность и результативность образовательной и научной деятельности, акцентируя внимание на развитии собственных исследований, разработать и сделать общедоступными научные и учебные материалы, востребованные среди педагогических вузов Казахстана.

Учитывая возникший спрос, поступающих в Институт искусств, культуры и спорта, делается всё необходимое для обучения начиная, с критерия оценки абитуриентов, проверки качества образовательного уровня подготовки в школах, учета результатов творческих экзаменов, показатели приема студентов по специальностям, полу и возрасту, численность студентов, преподаватели заинтересованы, в поступлении в наиболее талантливых, заинтересованных и подготовленных абитуриентов.

Поэтому, рассматриваемые стратегические планы помогут нам сделать более оптимальной структуру кафедры Музыкального образования и хореографии при Институте, изменить к лучшему условия труда, обучения, воспитания и развития всех, кто имеет отношение к нашим специальностям – 5В010600 «Музыкальное образование» и 5В040900 «Хореография». Кафедра рассчитывает, что решение поставленных задач позволит подчеркнуть уникальность специфических специальностей, выбранных абитуриентами как городского вуза, превосходящего по ряду параметров многие масштабные образовательные вузы.

Таким образом, в последние десятилетия значительно возросли требования к качеству университетского образования. В практику входят международная аккредитация, рейтинги вузов. Все это позволит нам приблизить наши стандарты к стандартам западной трехуровневой системы образования, оставляя за собой стратегические ориентиры развития высшего образования, а именно идею формирования высококвалифицированных специалистов с ответственным отношением к миру, инновационным типом мышления, развитой мировоззренческой культурой, способных репродуктировать уже имеющиеся профессиональные знания.

1 Исаев К., Акчурин А. Реформы в системе образования РК: проблемы подготовки специалиста будущего // Высшая школа Казахстана. – Алматы, 2004. – № 3.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» 17 января 2014 г.

3 Жангисина Г.Д. Современное состояние информационного образования в высшей школе // Вестник Высшей школы. – Алматы, 2005. – №3. – С. 191-194.

4 Основы кредитной системы обучения в Казахстане//С.Б. Абдыгаппарова, Г.К. Ахметова, С.Р. Ибатуллин, А.А. Кусаинов, Б.А. Мырзалиев, С.М. Омирбаев; Под общей редакцией Ж.А. Кулекеева, Г.Н. Гамарника, Б.С. Абдрасилова. – Алматы, 2004. – 198 с.

5 Качественное высшее образование - один из главных приоритетов в развитии конкуренто-способности страны. www.iimp.kz

Түйіндеме

Джексембекова М.И. – Музыкалық білім және хореография кафедрасының меңгерушісі, Абай атындағы ҚазҰУ

Жоғары білім беру жүйесін жаңарту беделі

Бұл мақалада білім берудің негізгі кезеңдерін реформалауда тұжырымдамаға сүйене отырып, білім беруде қарқынды даму мәселесі сөз болады. Негізгі мақсат қоғамдағы жоғары білім, кәсіпқойлық және құзыреттілік. тұжырымдамасын анықтау болып табылады. Зерттеушілердің пікірінше, мұндай позиция жаңарту, білім беру жүйесін шешуге ықпал етеді жалпыұлттық мүдделерді Қазақстанның өзіне қалдыра отырып, стратегиялық бағдарлар жоғары білімді дамыту идеясын қалыптастыру, жоғары білікті мамандардың әлемге жауапты қатынасын анықтау болып табылады.

Түйін сөздер: Стратегия «Қазақстан-2050» білім беру жаңарту, жаңғырту, қайта құру, реформалау, мониторинг.

Summary

M. Zheksembekova – professor, Kazak National Pedagogical University named after Abai

Reputation of modernization of the system of higher education

This article discusses the basic stages of education reform, building on the concept of advanced education. The main aim of this concept is to establish social atmosphere of the prestige of higher education, professionalism and competence. According to researchers in Kazakhstan, such a position is update the education system contributes to the solution of the national interests of Kazakhstan, leaving a strategic orientation of higher education, namely the idea of the formation of highly qualified professionals with a responsible attitude to the world.

Keywords: Strategy "Kazakhstan-2050", a renewal of education, modernization, reorganization, reform, monitoring.

УДК 37.03

ҚҰЗЫРЛЫЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІБИ РЕФЛЕКЦИЯ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ НӘТИЖЕСІ РЕТІНДЕ

Иманбаева С.Т. – *педагогика ғылымдарының докторы, профессор,* email: imanbaevast@mail.ru

Құзырлылық және кәсіби рефлекция болашақ маманнның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде атты мақалада зерттеуші ғалымдардың құзыр, құзырлылық, кәсіби құзырлылық, кәсіби рефлекция ұғымдарына берген анықтамаларын негізге ала отырып, оны сапалар мен іскерліктердің жүйесі ретінде, кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті педагогикалық шеберлікпен, тұлғаның білімділігімен, дамығандығымен, тәжірибесімен, жеке қабілеттерімен, білімін үнемі жетілдіруге ұмтылысымен, адамдармен мәдениетті қарым-қатынас жасай білуімен байланыстырады, кәсіби-педагогикалық құзырлылық іс-әрекеттік тұрғысынан қамтиды.

Түйін сөздер: Құзыр, құзырлылық, кәсіби құзырлылық, педагогикалық құзырлылық, педагогикалық шеберлік, рефлекция, кәсіби рефлекция.

Жалпы әлемдік білім кеңістігінде тұрған негізгі мәселе құзырлы маман дайындау. Құзыр ұғымы өте көне ұғымдардың қатарына жатады. Құзырлылық ұғымы туралы мәселе қозғағанда алғашқы қалыптасқан жері Америка Құрама Штатында XX ғасырдың орта шенінде американ ғалымы Н. Хомскийден бастау алатыны белгілі. Құзырлы (латынша компотентный жоғары тұрған қабілетті) білгір, белгілі аймаққа жинақтаушы, өзінің білімі немесе қызметі бойынша бір нәрсені істеуге немесе шешуге уәкілдігі бар деген мағынаны білдіреді [1].

Сөздікте құзыр (латынша «compentia» - компетенция) қандай да бір мекеменің немесе адамның уәкілет шеңбері; адамның танымы, тәжірибесі бар сұрақтар шеңбері. Қазақ тілі терминдерінің сапалық ғылыми түсіндірме сөздігінде құзыр, білік 1) жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау; 2) тіл мен психолингвистикада тілдің базалық, абстрактілі ережелерін меңгеру; 3) сот психиатриясында сот отырысына қатысуға психикалық тұрғыдан қабілетті деп есептелетін адамды белгілеуге қолданылады[2].

А.К. Маркованың зерттеуінде кәсіби құзырлылық, педагогикалық құзырлылық ұғымдырының мәнін аша отырып, білім, білік, дағдымен бірге студенттің қызметі, қарым қатынасы, іс әрекеті негізінде іске асатынына тоқталады. Кәсіби құзырлылық, педагогикалық құзырлылық теориялық білім мен практикалық дағдылардың өзара байланысының негізгі орын алатынын атап көрсетеді.

Құзырлылық ұғымының даму тарихын зерттеген ғалымдардың бірі И.А. Зимняя болып табылады. Ол «құзыр, құзырлылық, құзыреттілік, құзырет» ұғымдырының мәнін ғылыми негіздеді. Сонымен қатар, «кәсіби құзыреттілік», «әлеуметтік құзыреттілік» түрлеріне тоқтала отырып, білім беруді басқару, кәсіби менеджмент басқа түрлеріне тоқталады[3].

Құзырлылық және кәсіби рефлекция болашақ маманнның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде қарастырғанда құзыр, құзырлылық, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, педагогикалық құзыреттілік ғылыми терминдерді мәні жан - жақты анықталды. Жоғары мектептің оқу-тәрбие педагогикалық үдерістің негізі - болашақ маманның бойына кәсіби құзырлылық пен рефлекцияны қалыптастыру болып табылады.

Профессор Ш.Т. Таубаева болашақ мұғалімдердің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыруға байланысты «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік» «мұғалім құзыреттілігі» ұғымдарына берілген әртүрлі түсініктемелерге талдау жасай келе, «құзыреттілік» ұғымы білім беру, маман даярлау саласының қолданыстағы терминіне айналғанын көреміз. «Құзыреттілік» термині әдетте белгілі бір әлеуметтік - кәсіби статус иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, білігінің орындалуға тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады, - дей келе кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерін ғалымдардың бірнеше бағыттарын нақтылайды:

Бірінші бағыттағы ғалымдар (Т.Г. Браже, Н.Н. Лобанова, Н.И. Запрудский және т.б.) кәсіби құзыреттілікті «сапалар мен іскерліктердің» жүйесі ретінде түсінеді және кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті философиялық, психологиялық, мәдениеттік, әлеуметтік және тұлғалық тұрғыдағы жүйе ретінде қарастырады.

Екінші бағыттағы ғалымдар (В.А. Сластенин, В.И. Загвязинский, А.И. Мищенко, Г.И. Хозяинов және т.б.) кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің педагогикалық шеберлікпен байланысын зерттеді.

Үшінші бағыттағы ғалымдар (Е.В. Бондаревская, А.А. Вербицкий, Б.С. Гершунский, Н.С. Розов және т.б.) кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті тұлғаның білімділігімен, дамығандығымен, тәжірибесімен, жеке қабілеттерімен, білімін үнемі жетілдіруге ұмтылысымен, адамдармен мәдениетті қарым-қатынас жасай білуімен байланыстырады.

Төртінші бағыттағы ғалымдар (Н.В. Кузьмина, М.И.Лукьянова, А.К. Маркова, Л.М. Митина, Е.М. Павлютенков және т.б.) кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті іс-әрекеттік тұрғыдан қарастырады [4].

Жоғарыдағы талдаулардан зерттеуші ғалымдар *кәсіби құзыреттілікті* сапалар мен іскерліктердің жүйесі ретінде, *кәсіби-педагогикалық* құзыреттілікті педагогикалық шеберлікпен байланыстырады, тұлғаның білімділігімен, дамығандығымен, тәжірибесімен, жеке қабілеттерімен, білімін үнемі жетілдіруге ұмтылысымен, адамдармен мәдениетті қарым-қатынас жасай білуімен байланыстырады, кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті іс-әрекеттік тұрғысынан қамтиды.

К.С. Құдайбергенованың «Құзырлылық білім сапасының критерий: әдіснамасы және ғылыми теориялық негізі» атты монографиясында алыс және жақын шет ел ғалымдардың еңбектеріндегі құзырлылық ұғымына жан - жақты талдаулар жүргізген. Ғалым В.П. Шапалов, А. Савенков, И.А. Зимняя т.б. құзырлылық ұғымына берген анықтамаларын, мәселен, В.П. Шапалов «Құзырлылық – бұл тұлғаның әлеуметтік тәжірибені меңгерудегі, адамзаттың мәдениетімен барлық құрылымдық жағынан теңдес келетін және өзіне тек білімділік, операционалдық-технологиялық ғана емес, мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлықтық құрамдас бөліктерді қамтитын қабілеттілік», А. Савенков «құзырлылық моделіне – білім және оның ұйымдастырылуын, білік және дағдының пайдаланылуын, шығармашылық – интеллектуалдық әлеуетін, әлемге деген эмоционалдық-адамгершілік жағымды бағдарын, яғни, эмоционалдық, еркіндік, адамгершілік, эстетикалық тәрбиелілік жүйесі», И.А. Зимняя жоғары оқу орындарындағы реформалаудың құзыр негізіндегі кәсіби оқуға бағдарлануына байланысты, білімді бағалаудағы басымдықты оқыту үрдісінен нәтижеге бағыттау керек деген қорытындысын» және т.б ғалымдардың тұжырымын негізге ала отырып, құзырлылықты анықтаудың әдіснамалық амалдар мен технологиялар негізінде мақсат, ситуация, нәтиже, баға арасындағы байланыс практикалық тәжірибелермен ұштастырылатынын атап көрсетеді. Аталған еңбекте құзырлылық білім сапасының критерий тұрғысынан қарастыра отырып, педагогикалық категория ретінде философиялық негізі ашылады[4, - С. 34-38].

Ғ.Ұ. Сыздықбаева «Педагогикалық жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби тұлғалық құзырлылығын қалыптастыру» атты ғылыми - зерттеу жұмысында болашақ маманнның кәсіби тұлғалық құзырлылығының мәні мен үлгісін, профессор Ә.М. Мұханбетжанова болашақ педагогты құзыреттілік тұрғыдан кәсіби даярлау мәселесі қарастырырады.

Құзырлылық және кәсіби рефлекция болашақ маманнның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде қарастыратын болсақ кәсіби рефлексия жалпы нәтижелі білім алудың негізгі деп қарастырамыз. Болашақ мамандардың кәсіби рефлекциясысы таным процесімен тікелей байланыста, сыртқы болмыстың адам санасында бейнеленуі, білімді қабылдауы, оның іс-әрекет ретінде дағдыға айналуы, эмоциялық қабылдауларымен бірге болашақ маманнның кәсіби дайындығында көрініс береді. Кәсіби және педагогикалық рефлекция өзара бір-бірімен байланыста, даралық, шығармашылық, авторлық ізденістері мен соның нәтижесі тұрғысынан қарастырылады.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамасы, теориясы және технологиясын зерттеген Б.Барсайдың қарастырған теориялық-әдіснамалық қағидалары, анықтау экспериментінің нәтижелері, оларды болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың өлшемдерімен салыстыруы, жоғары оқу орнындағы педагогикалық үдерістің мазмұны мен ерекшеліктерін ескере қалыптастыру экспериментінің төрт кезеңнен тұратын бағытын анықтаған: Қалыптастырудың *бірінші* кезеңінде болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігінің элементтерін қалыптастыруға жалпы білім беру пәндерінің әсері мен жоғары оқу орны педагогтарының қызметін теориялық семинар арқылы үйлестіруге мән берілген. ЖОО оқытушысының әр пән бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігінің қалыптасуына қолайлы әсер ететін, яғни студенттердің мамандығына ынтасын, қызығушылығын арттыратындай «элемент» болуына назар аударылған. Пәндер арқылы студенттердің дүниетанымы, түсінігі кеңейіп, құбылыстар мен үдерістерге ғылыми тұрғыдан қарауға үйренетінін, адамдармен өзара қарым-қатынасын реттеуге ұмтылыс пайда болатынын атап көрсетеді.

Қалыптастырудың *екінші* кезеңінде студенттерге базалық пәндер блогының педагогикалық-психологиялық циклдағы және тіл, әдебиет, математика, жаратылыстанудың теориялық негіздері пәндері арқылы кәсіби құзыреттіліктің теориялық-әдіснамалық негіздерін меңгертуге, жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық үдерістің мәні, тұлғаның дамуы мен қалыптасуы, әлеуметтенуі, оқытудың теориясы мен әдістері, дидактиканың көкейкесті мәселелерімен танысып, мамандығына, кәсіби құзыреттілікке біршама жақындай түсуіне мүмкіндік жасауға ықпал еткен. Бұл кезеңде студенттердің өзіне болашақ кәсіби маман ретінде қарап, өзін -өзі тануға, өзін кәсіби қызметтің субъектісі ретінде сезінуіне ерекше көңіл бөлінген.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың *үшінші* кезеңінде кәсіптендіру пәндерінен алатын білім, білік, дағды негізге алынған. Әдістемелік пәндердің әрқайсысының оқыту әдістемесін, технологиясын меңгеру олардың дидактикалық біліктілігін арттыруға, «төменгі сынып оқушыларымен жүргізілетін тәрбие жұмыстарының технологиясы», «педагогикалық шеберлік» пәндері болашақ мұғалімнің сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру шеберлігіне, баламен жұмыс істей білу сапасына әсер етсе, «ғылыми-педагогикалық зерттеулер әдістемесі» зерттеушілік технологиясын меңгеріп, оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытуға үйренуге көмектесіп, кәсіби құзыреттілік тұрғысынан жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға ықпал ететіне аса мән берілген.

Тәжірибелік-педагогикалық жұмыстың соңғы *төртінші* кезеңі алдындағы кезеңдерде зерделеген теориялық, практикалық білімдерін тәжірибеде қолдануға машықтануға арналған. Әр кезеңнен кейін студенттердің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігінің деңгейі тексеріліп отырған [5].

Құзырлылық және кәсіби рефлекция болашақ маманның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде қарастырғанда біз Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология институтының «5В011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәні бойынша студенттермен жүргізілген дәріс, семинар сабақтары, студенттің оқытушының басшылығымен және студенттің өздік жұмыстарда қандай нәтижелі білім алғанына ерекше көңіл бөлінді. Болашақ маманның кәсіби дайындығының нәтижелі білім алудың көрсеткішімен кәсіби құзіретті маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Болашақ маманның бойынан болашақ өз істерін мәнін білу, мазмұнын түсінуі, әдіс - тәсілдерді қолдана білуі, іс - әрекетінде іске асыра білуі, баға беруі, мінез - құлық мәдениеті, эмоционалды жағдайы барлығы қамтылады.

Педагогикалық рефлексия ұлы Абайдың «Егер де есті кісілердің қатарында болғын келсе, күніне бір мәртебе, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір, өзіңнің өзің есеп ал!», - деген қара сөзі де тұлғаның құзырлылығын қалыптастыруға негізгі қағида болып табылады. Ғұламаның тұжырымы бойынша құзырлылық және кәсіби рефлекция адамның тұлға ретінде өзіндік болмысы, беделі, ақылы, есеп беру арқылы өз білік, білімін, дағдысын қалыптастыруы деп бағалауға болады.

Құзырлылық және кәсіби рефлекция болашақ маманның кәсіби дайындығының нәтижесі ретінде «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәнінің мақсаты – тәрбиелік іс-әрекетті ұйымдастыру мен жүзеге асыру технологиясын, тәрбие үдерісінің негіздерін танып білуде болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктігін қалыптастыру болып табылады. «Тәрбие жұмысының териясы мен әдістемесі» курсын оқыту барысында студент тәрбие жұмысының мәні, мақсаты мен міндеттері, мектеп мен әлеуметтік ортаның тәрбиелік жүйесі, сынып жетекшісі іс-әрекетінің жүйесі мен бағыттары, олардың міндеттері, балалардың ұйымы, тәрбие жұмысының формалары, әдістері, құралдары, тәрбие технологиялары және олардық басқа технологиялармен өзара байланыста ықпал етуі, оқушылардың тәрбиелілік деңгейлерінің және тәрбие жұмысының диагностикасы туралы білімдерді меңгеріп шығады.

«Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» курсын оқыту барысында студентте келесі біліктіліктер мен дағдылары: сыныпта тәрбие жұмыстарын жопарлау; сынып жетекшісінің міндеттері, балалар ұжымын қалыптастыру және оның жағдайын диагностикалау, дарынды баламен және қиын балалармен жұмыс, ата-аналармен және қосымша білім беру ұйымдарымен өзара әрекеттестік, оқушылардың бос уақытын ұйымдастыру, ата-аналар жиналысын дайындау және өткізу, мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізуді теориялық тұрғыда менгерумен қатар, теориялық білімді педагогикалық практикада болашақ маманның кәсіби құзіреттілігі қалыптастыруға мүмкіндік болды деп есептеуге болады.

Сонымен қатар, «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесін» пәні «Педагогика», «Этнопедагогика», «Өзін өзі тану» т.б. сабақтастыра жүйелі түрде оқытылып, бірінші курстағы үздіксіз педагогикалық

практика студенттерде тұтас педагогикалық үдерісте болашақ маманның тұлғасын дамытуға, тәрбиелеуге, кәсіби құзырлылығын қалыптастыруға белгілі үлес қосады. Мемлекеттік стандартта қарастырылған пәндер болашақ маманның тек кәсіби құзырлылығын қалыптастырумен қатар, жан - жақты білімді болуға, яғни құзырлы болуға бағыттайды.

Жоғарыдағы талдаулардан, ғалымдардың зерделеуінен кәсіби құзырлылықты білім, білік, дағды, сапа, іскерлік тұрғысынан, болашақ маманның педагогикалық шеберлігі, білімді менгеруі мен практикада еркін пайдалана білуімен, жетілдіру үрдісіне үнемі мән беруімен, тұлғаралық қатынаста мәдениеттілігі және кәсіби-педагогикалық құзырлылығы тұрғысынан қамтиды.

1 Құдайбергенова К.С. Құзырлылық білім сапасының критерий: әдіснамасы және ғылыми теориялық негізі. Монография. – Алматы, 2008. – 328 б.

2 Қазақша - орысша сөздік. Редакциясын басқарған Р.Ғ. Сыздықова, К.Ш. Хұсайын. – Алматы, 2002. - 1008 б.

3 Таубаева Ш.Т. Педагогика әдіснамасы. – Алматы: Қарасай, 2013. – 432 б.

4 Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. – Уфа, 2004. - С. 34-38.

5 *Барсай Б. Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамасы, теориясы және технологиясы: Монография. - Алматы: «Әрекет-Print», 2009. – 310 бет.*

Резюме

Иманбаева С.Т. – доктор пелагогических наук, профессор, email: imanbaevast@mail.ru

Компетентность и профессиональная рефлексия как результат профессиональной готовности будущего педагога

В статье рассматриваются компетентность и профессиональная рефлексия как результат профессиональной подготовки будущих специалистов. Проанализированы понятии компетенция, компетентность и профессиональная рефлексия. Учитывая результаты проведенного анализа, выявлена, что профессионально-педагогическая компетентность зависит от педагогического мастерства, образованности, развитии и опыта, а также культуры общении личности. Приведен вывод о том, что профессионально-педагогическая компетентность будущего специалиста формируется и развивается в профессиональной педагогической деятельности.

Ключевые слова: Компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, педагогическая компетентность, педагогическое мастерство, рефлекция, профессиональное рефлекция.

Summary

Imanbayeva S.T. – Doctor of pedagogical sciences, Professor,email: imanbaevast@mail.ru

Pedagogical competence as a result of professional readiness of the future teacher

The competence and professional reflection as a result of professional training of future specialists are considered in the article. The concept of competence, competence and professional reflection are analyzed. According to the results of the analysis are revealed that professional and pedagogical competence depends on pedagogical skills, education, development and experience, as well as the culture of the person communicating. The conclusion of that professional-pedagogical competence of the future specialist are formed and developed in a professional educational activity.

Keywords: competence, professional competence, pedagogical competence, pedagogical skills, reflection, professional reflection.

УДК 378.147

УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОПОЗНАНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Колумбаева Ш.Ж. – *к.п.н., профессор КазНПУ им.Абая*, kolumb_09@mail.ru

В статье рассматриваются условия и факторы формирования профессионального самопознания учителя. Эмоциональный интеллект раскрывается как один из важнейших факторов успеха деятельности педагога. Отмечается, что только успешный учитель способен решать современные задачи образования. Раскрыта зависимость профессиональной успешности учителя от уровня его мастерства и потребностей в профессиональном самопознании, развитии себя и обучаемых, от способов его мышления. Условием успешности деятельности учителя является осознание необходимости изменения, преобразования своего внутреннего мира и поиска новых возможностей профессионального развития.

Ключевые слова: успешность, профессиональное самопознание, эмоциональный интеллект, факторы успеха, профессиональное самосовершенствование.

Современный этап развития общества характеризуется высокими требованиями, предъявляемыми учителю. Именно от учителя, его компетентности и профессионализма зависит решение ответственных социальных задач воспитания граждан, подготовки сознательных людей к успешной деятельности в жизни. Учителю принадлежит важная роль в выполнении намеченных задач по совершенствованию казахстанской модели образования на основе дальнейшей демократизации и участия общества в управлении образованием, а также интеграции в мировое образовательное пространство, развития образования с учётом исторических, национальных, демографических, географических, экономических и культурных особенностей Казахстана. В этих условиях на передний план выдвигаются профессиональная компетентность учителя, его способность постоянно учиться, его стремление к самопознанию и самосовершенствованию. Олицетворяя представителя образовательного сообщества, учитель, несомненно, должен обладать особыми профессиональными компетенциями и готовностью к осуществлению своей образовательной миссии. Поэтому одной из главных задач современной системы педагогического образования является подготовка высококвалифицированного компетентного учителя, который сможет заложить основы новой педагогической практики, реализовать новую концепцию среднего образования в школе 21века.

Современной школе приходится сегодня постоянно адаптироваться к современным моделям развития, которые общество предлагает школе. В этих условиях важнейшим элементом адаптации выступает качественная организация педагогического процесса школы, которая определяет успешность результатов ее работы. От качества подобной организации зависит насколько образованным выйдет школьник за пределы своей школы – в социум. Однако, учеными доказано, что только успешный учитель может обогатить социальный опыт ребенка, скорректировать его при необходимости и помочь в решении возникающих жизненных трудностей.

Как известно, критерии успешности интегрируются и структурируются в соответствии с психологической концепцией, разработанной российскими психологами, например С.Л. Рубинштейном и др. Согласно данной концепции, труд учителя есть сложнейшая психическая реальность, представленная в виде многомерного пространства, состоящего из трёх взаимосвязанных факторов: педагогической деятельности; личностного потенциала учителя; психолого-педагогического общения. Все эти три пространства объединены единой глобальной задачей развития личности ученика, его социализации, что, в конечном счёте, влияет и на успешность самого педагога.

Практика показывает, что в труде учителя эти факторы взаимосвязаны, но при этом они не накладываются друг на друга, а вступают в сложные диалектические отношения и в процессе его профессиональной деятельности выступают то как предпосылка к выбору методов влияния, то как сам метод, средство или технология, то как результат развития и воспитания. Как отмечают специалисты, учитель – это человек, который учится всю жизнь, только в этом случае он обретает право учить. Успешного учителя невозможно загнать в «прокрустово ложе» каких-то формул, концепций или педагогических парадигм, которые сегодня появляются и навязываются гораздо чаще, чем возможность их осмысления и развёрнутой реализации [1].

В условиях интеллектуальной конкуренции непрерывное самосовершенствование на основе самопознания, педагогический поиск и творчество являются, по сути дела, одними из обязательных требований, которые предъявляются к современному учителю. Профессиональная успешность учителя в значительной степени зависит от уровня его мастерства и потребностей в профессиональном самопознании, развитии себя и обучаемых, от способов его мышления.

Условием успешности деятельности учителя является осознание необходимости изменения, преобразования своего внутреннего мира и поиска новых возможностей профессионального развития. Педагогу следует позитивно смотреть на себя, осознать себя как уникальную личность, которая несет в детскую среду духовную культуру, нравственные ценности, щедрость души, уверенность в личностном росте каждого человека.

Как показывает современная литература, успешным учителям присущи следующие компетентности: управление вниманием учащихся, управление смыслом обучения и развития, управление мышлением, ростом, управление доверием в классе, в школе, управление собой.

Очевидно, что «мышление роста» у успешного учителя является сегодня конкурентным преимуществом образовательного учреждения, позитивно работает на его корпоративный имидж и репутацию в образовательной среде. Думающий, успешный, коммуникативно компетентный учитель развивает у молодых людей, будущих членов трудового коллектива, стратегии сотрудничества и партнёрских отношений, способствующих не только развитию личности каждого, но и конкурентоспособности выпускника школы. Следовательно, современный учитель это управляющий ростом, создатель видения, картины желательного будущего для каждого ученика [1].

Такая эмоциональная насыщенность педагогической деятельности требуют от учителя пристального изучения себя как профессионала, как компетентного специалиста.

В профессиональном самопознании учителю необходимо научиться обеспечивать комфортные условия для учебы детей, создавать такую образовательную среду, в которой дети чувствовали бы безопасность, защищенность, благоприятные возможности для приобретения знаний и развития своих способностей.

Существуют исследования, в которых доказано, что одним из важнейших *факторов успеха педагога является его эмоциональный интеллект* [2,3,4]. По Д. Векслеру, интеллект есть умение действовать целенаправленно, рационально и эффективно с целью достижения успеха в данных условиях. Определяя сущность понятия «эмоциональный интеллект», следует отметить, что это качество, которое характеризует знания человека по управлению своими эмоциями, а также эмоциями партнеров по общению.

Психологи Salovey и Mayer в своей статье «Эмоциональный интеллект» в 1990 году [5], а затем Дэниел Гольман в 1995 году в названии своего труда: «Эмоциональный интеллект: почему он может иметь более важное значение, чем IQ» определили эмоциональный интеллект как: «Понимание собственных чувств, сопереживание чувствам других людей и регуляции эмоций таким образом, что улучшает жизнь» [6].

Таким образом, Salovey и Mayer считают, что одной из основных форм осознания своей индивидуальности человеком является характер его эмоционального состояния.

Для профессионального самопознания будут полезными идеи Дэниела Гольмана, который на основе глубокого исследования, пришел «к выводу о том, что наиболее успешными в жизни бывают люди, *которые умеют сочетать разум и чувства.* Именно люди с высоким эмоциональным интеллектом лучше принимают решения, эффективнее действуют в критических ситуациях и лучше управляют своими подчиненными, что соответственно, и способствует их росту по служебной лестнице» [6,С.33].

Из сказанного становится очевидным, что высокий уровень эмоционального интеллекта учителя является обязательным условием успешного влияния на обучаемых.

Учёными доказано, что эмоциональный интеллект учителя положительно влияет не только на его личную успешность, но и на показатели профессиональной деятельности. Замечено, что у учителей с развитым эмоциональным интеллектом улучшается качество и результаты обучения, повышается мотивация к самосовершенствованию и самореализации, что, в свою очередь, способствует раскрытию личностного потенциала, как самого учителя, так и каждого ученика и его успешности, конкурентоспособности [1].

Для формирования профессионального самопознания учителя интерес представляют факторы успеха, изложенные в книге Томаса Стэнли. По результатам опроса 733 мультимиллионеров США в числе первых были названы следующие факторы:

- Честность перед всеми людьми
- Дисциплина
- Умение ладить с людьми
- Поддержка супруга (супруги)
- Высокая работоспособность

Все пять факторов имеют немаловажное значение для формирования эмоционального интеллекта как части профессионального самопознания любого работающего человека, в том числе и учителя.

Эмоциональная реакция учащихся на действия учителя является показателем психологической компетентности учителя. К психологической составляющей успеха отечественные и зарубежные ученые относят:

- уровень притязаний
- мотивы, диспозиции к достижениям
- самооценку
- уровень развития самосознания
- ценностные структуры личности
- самоконтроль

Умение учителя управлять своим психоэмоциональным состоянием, проявление эмоционального интеллекта в профессиональной деятельности способствуют созданию благоприятного психологического климата в педагогическом процессе.

В.Б. Ольшанский пишет: «Психологический климат, или микроклимат, или психологическая атмосфера – все это скорее метафорические, чем строго научные, выражения, очень удачно отражают существо проблемы. Подобно тому, как в одном климате растение может зачахнуть, а в другом может пышно расцвести, человек может испытывать внутреннюю удовлетворенность и быть хорошим работником в одном коллективе и совершенно захиреть в другом» [7, 260 с.]. Создание на уроке психологического комфорта способствует проявлению положительной мотивации учения, познавательной активности, стремления учениками добиваться успеха.

В создании психологического комфорта важное значение имеют голос, речевая культура, такт, жесты, мимика и другие показатели педагогической техники учителя. *Психологический комфорт – это средство развития здоровой личности ребенка; или: психологический комфорт – это условия жизни, при которых обучающийся чувствует себя спокойно, нет необходимости для защиты, нет причин для тревоги и страха. Главным критерием психологического пространства, учителя назвали безопасную среду, которая одновременно является, и развивающей, и психотерапевтической, и психокоррекционной.*

В профессиональной деятельности педагога особую значимость имеет обеспечение хорошего психологического климата на уроке, многие учителя определяют его, как состояние психологического комфорта в процессе обучения. Почему это важно? И что чувствуют обучающиеся, если этого самого «комфорта» нет? Достаточно ли наших знаний, чтобы обеспечить максимум условий, при которых учащийся будет свободен в общении, активен в познавательном поиске, самостоятелен в принятии решений? Поиск ответов на эти вопросы обязывают педагогов обращаться к профессиональному самопознанию, так как профессиональное самопознание способствует развитию у педагога целостного видения педагогического процесса, установки на успешность своей, а значит и деятельности учащихся[8].

Профессиональное самопознание формирует у учителя потребность в профессиональном самосовершенствовании. ***Профессиональное самосовершенствование педагога*** – это осознанный, целенаправленный процесс повышения своей профессиональной компетентности, развития профессионально значимых качеств в соответствии с внешними социальными требованиями, условиями педагогической деятельности и личной программой развития.

Исходную базу самосовершенствования личности педагога образуют осознание им своей профессиональной роли, осмысление возможных педагогических решений и их последствий, обобщение

своей профессиональной деятельности и прогнозирование ее перспектив, способность и готовность к самоконтролю и саморазвитию.

Курс «Самопознание», внедренный в процесс подготовки будущего педагога, является, на наш взгляд, эффективным средством формирования профессионального самопознания студента, т.е. принятия им педагогической профессии как сферы самореализации личности и принятия себя как будущего успешного профессионала.

Ведущими технологиями, методами обучения способствующими формированию профессионального самопознания будущих успешных учителей, должны стать постоянные диалоги, дискуссии, диспуты, ролевые и имитационные игры, тренинги и коммуникативные упражнения, анализ ситуаций и игровое проектирование, а также мозговые штурмы и другие креативные и интерактивные технологии, которые развивают и формируют принципиально новые компетентности, как самого учителя, так и учащихся, показывающие необходимость развития аналитического и эмоционального интеллекта, лидерского потенциала и стратегического мышления, что позволит студенту моделировать будущую профессиональную деятельность, карьеру и социально значимые ценности для их достижения.

1 Панфилова А. П. Лидерство и профессиональное мастерство учителя // Universum: Вестник Герценовского университета. 2010. №1. - С. 32-36.

2 Манойлова М.А. Акмеологическое развитие эмоционального интеллекта учителей и учащихся. – Псков: ПГПИ, 2004.

3 Энкельманн Н.Б. Преуспевать с радостью. - М.: Интерэксперт, 1993.

4 Ланцева Т.В. Эмоциональный интеллект и его использование для достижения успеха / Матер. МНПК «Системная модернизация педагогического образования Республики Казахстан: проблемы, пути решения» 24.05.2016. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2016. – 763 с.

5 Питер Саловей и Джон Майер «Эмоциональный интеллект» (англ.Emotional Intelligence) http://www.unh.edu/emotional_intelligence/EIAssets/EmotionalIntelligenceProper/

6 Дэниэл Гоулман (англ. Daniel Goleman) Emotional Intelligence: Why it can Matter More than IQ. http://www.amazon.com/Emotional-Intelligence-10th-Anniversary-Matter/dp/055380491X/

7 Ольшанский В.Б. Социальная психология. – М., 1975.

8 Рысбаева А.К. Колумбаева Ш.Ж. Профессиональное самопознание педагога в контексте компетентностного подхода (для студентов педагогических вузов). – Алматы, 2012. – 128 с.

Түйіндеме

Колумбаева Ш.Ж. – п.ғ.к., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры

Болашақ мұғалімнің кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастырудың шарттары мен факторлары

Мақалада болашақ мұғалімнің кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастырудың шарттары мен факторлары қарастырылады. Эмоционалды интеллект - педагог іс-әрекетінің табыстылығының негізгі факторларының бірі ретінде анықталады. Тек табысты мұғалім қазіргі білім беру міндеттерін шешуге қабілетті екені көрсетеді. Кәсіби ұстаздың жетістігі оның шеберлік деңгейінен және кәсіби өзін - өзі тану, өзін және оқушыларды дамыту қажеттіліктерінен, оның ойлау тәсілдеріне тәуелді екені анықталған. Мұғалімнің іс-әрекетінің табыстылығының шарты - өзгерістің қажеттілігі, өзінің ішкі әлемін түрлендіру мен кәсіби дамудың жаңа мүмкіндіктерін іздеу қажеттілігін түсіну болып табылады.

Түйін сөздер: табыстылық, кәсіби өзін-өзі тану, эмоционалдық интеллект, табыс факторлары, кәсіби жетілу.

Summary

Kolumbayeva Sh. **–** professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Conditions and factors of formation of professional self-knowledge of future teachers

In the article conditions and factors of formation of professional self of future teachers. Emotional intelligence reveals the close as one of the most important success factors of the teacher. Specified that only the successful teacher able to solve modern problems of education. Disclosed addiction professional success teacher from the level of his skill and the needs of the professional self-knowledge, the development of themselves and students, from the way his thinking. Condition for the success activities teachers is awareness of the need of change, of transformation of his inner world and search for new opportunities for professional development.

Keywords: success, professional self-knowledge, emotional intelligence, success factors, professional self-improvement.

ӘОЖ 378.4

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ СУБЪЕКТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

А.К. Игібаева – *п.ғ.д.,*
А.Т. Дүйсенбаева – *п.ғ.к., С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,*
ardakdt@mail.ru

Үдемелі инновациялық-индустриялық даму жағдайында болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың сапасын арттыру мәселесі өзекті болып табылады. Болашақ мамандарды даярлау мәселесін білім берудің жаңа парадигмалары мен әдіснамалық көзқарастары тұрғысынан зерттеу педагогика, білім беру философиясы мен педагогикалық психологияда кең өріс алуда. Мақалада болашақ мамандардың кәсіби даярлау жүйесіндегі оқыту үрдісін субъектілік көзқарас тұрғысынан ұйымдастыру ерекшелігі қарастырылған. Болашақ мамандарды даярлаудағы субъектілік көзқарас жоғары оқу орнындағы оқу үрдісін ұйымдастырудың маңызды компоненттері ретінде студенттердің шынайы ізденісі мен зерттеуін, оқу үрдісінің ғылыммен және өндіріспен байланыстылығын, дербестік пен диалог, рефлексия ұсынады. Философия, педагогика мен психология ғылымдарындағы субъект ұғымының мәнін талдай отырып, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі мен субъектілігін дамытудың педагогикалық шарттары берілген. Болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі мен субъектілігін дамытудың педагогикалық шарттары жоғары оқу орындарында оқу үрдісін ұйымдастырудың талаптарын, оқыту әдістері мен технологияларын да қамтыған.

Түйін сөздер: болашақ маман, кәсіби даярлау, субъектілік.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және ғылыми-инновациялық бағыттарда қарқынды дамуы аталған прогрессивті үрдістердің жүзеге асырушысы бола алатын адами капиталды нығайту қажеттілігін тудырып отыр. Болашақ мамандарды кәсіби даярлау тұрғысында білім жүйесінің алдына қойылып тұрған міндет – ол үздіксіз өзгеріс жағдайындағы қоғамға бейімделіп қана қоймай, оны өзгертуге қабілетті, кәсіби және әлеуметтік құзыретті, белсенді азаматтық ұстанымы мен патриоттық сезімі жоғары, өз іс-әрекеті мен өмірінің субъектісі бола алатын тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Осыған байланысты өз іс-әрекеті мен өмірінің субъектісі бола алатын болашақ мамандарды даярлауға деген жаңа әдіснамалық көзқарастарды қарастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

«Субъект» категориясы философия, педагогика және психология ғылымдарында да ерекше орын алды. Философияда субъект ұғымын таным мен пәндік-тәжірибелік әрекеттің тасымалдаушысы, объектіге бағытталған белсенділік көзі ретінде қарастырады [1, 78 б.].

Психологиядағы субъект және субъектілік мәселесі К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский, В.И. Слободчиков, В.А. Петровский және т.б. ғалымдар атымен байланысты.

Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, А. Дистервег, И. Гербарт, К.Д. Ушинский, П.Ф. Каптерев, П.П. Блонский, отандық ғалымдар Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, Р. Лемберг және т.б. ғылыми негізін қалаған дидактикадағы оқу ілімінің негізгі идеясы оқушының оқу үрдісінде саналы және белсенді таным әрекеті жүйесінде дамуы болды. Оқу әрекетінің субъектісі ретінде оқу үрдісінде оқушының дамуын тұлға психологиясы жүйесінде Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, А.К. Маркова, П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина және т.б. ғалымдар ғылыми тұрғыда негіздеді. Олар оқушының саналы және белсенді оқу әрекетін сол оқушының субъектілігі дамуының қажетті педагогикалық жағдайы және құралы ретінде қарастырады.

Сондықтан, оқу үрдісінде білім алушылардың таным әрекетін ұйымдастыруда тиімді қолданылған шығармашылық әрекет олардың өнімді жасампаз әрекет тәжірибесін қалыптастырса, мәселелі оқыту түрлі мәселелерді шешу құзыреттілігін дамытады, ал ұйымдастырылған дербес таным әрекеті студенттерге өз кәсіби және өмірлік әрекетінің болашағын болжау, жоспарлау, ұйымдастыру және нәтижелерін бағалау қабілеттілігін дамытуға қажетті жағдай туғызады.

Субъект ұғымының философиялық түсініктемесіне сүйенетін болсақ, қоршаған шынайылықты танып қана қоймай, белсенді пәндік-тәжірибелік әрекет негізінде оны түрлендіруге бейім адамды субъект деп атай аламыз. Бұл тұрғыда белсенді пәндік-тәжірибелік әрекет субъект дамуының қажетті жағдайы және негізгі құралы болып табылады. Оқу үрдісіндегі субъект ретінде студент белсенді таным

әрекетінің тасымалдаушысы, яғни саналы түрде өзінің таным әрекетінің мақсаттарын анықтау, оқу міндеттерін шешудің әдіс-тәсілдерін өздігінен таңдау, өзінің таным әрекетін жүзеге асырудың стратегиясы мен тактикасын анықтау қабілеттілігімен сипатталады.

Сондықтан, болашақ мамандардың субъектілігін, кәсіби құзыреттілігін дамытудың *бірінші педагогикалық шарты* оқу үрдісі студенттердің саналы және белсенді пәндік-тәжірибелік әрекетін ұйымдастыруға негізделу тиіс. Сабақ беру теорияның практикамен байланыстылығы дидактикалық қағидасына негізделіп жүргізілуі тиімді. Джон Дьюи жасаған прагматикалық педагогикасына сәйкес оқушы тәжірибелік жолмен меңгерген білімді өз тәжірибесіне айналдыра алады.

Болашақ маманның субъектілігін дамытуға мүмкіндік беретін пәндік-тәжірибелік әрекет сабақта қолданылатын жоба әдісі, кейс-стади, эвристикалық және зерттеу және т.б. әдістерін қолдану арқылы ұйымдастыра алады. Жоғары оқу орнындағы болашақ мамандардың оқу үрдісінде субъектілігі мен кәсіби құзыреттілігінің дамуының маңызды жағдайы болып табылатын пәндік-тәжірибелік әрекетін ұйымдастыруда проблемалық оқыту, жобалап оқыту технологиялары ерекше орын алады. Жоғарыда көрсетілген әдістер арқылы ұйымдастырылатын студенттердің түрлендіруші-шығармашылық, ізденіс әрекеті оларға өз оқу әрекетін өз бетімен жобалауға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осының барлығы болашақ мамандарғы кәсіби әрекетпен байланысты құзыреттерді ғана емес, сонымен бірге бүгінгі еліміздегі инновациялық-индустриялық даму жағдайында жасампаздық әрекетке негіз болатын зерттеу құзыреттілігін де меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл белсенді және дербес таным әрекеті олардың оқу субъектісі ретінде ғана емес, кәсіби құзыреттілігінің дамуына қажетті жағдай туғызады.

Жоғары оқу орнындағы оқыту үрдісінде болашақ маманның субъектілігін дамытуға мүмкіндік беретін пәндік-тәжірибелік әрекетті жоспарлау кезінде оқу мақсаттарын SMART-мақсат талаптарына сәйкес құрастыру, соған сәйкес күтілетін нәтижелерін, табыс критерийлерін, сол мақсаттар мен нәтижелерге жетуге бағытталған тапсырмалар мен сұрақтарды Блум таксономиясының білім мақсаттарының иерархиясына негізделіп құрастыру маңызды. Ол өз кезегінде болашақ мамандардың кәсіби білімді репродукция, яғни білу мен түсіну, қайта жаңғырту емес, функционалдық сауаттылық деңгейінде меңгеруге жағдай жасайды. Яғни болашақ мамандарға талдау, жинақтау мен бағалауға негізделген тапсырмалар беру оларға кәсіби саласы бойынша меңгеріп жатқан білімдерін не үшін, қалай, қай кезде қолдану керектігін, одан қандай нәтиже алуға болатынын, ол қандай өзгерістерге әкелетіні жайлы талдау мен бағалау жүргізу арқылы өз тәжірибесін өзгертуді болжауға және жоспарлауға көмектеседі.

Болашақ мамандардың кәсіби-тұлғалық дамуына негіз болатын пәндік-тәжірибелік әрекетін ұйымдастыруда имитациялық оқытудың әдістері рөлдік және іскерлік ойындар, ұйымдастырушылық-әрекеттік ойындар маңызды орын алады. Себебі бұл ойындар шеңберінде болашақ мамандар шынайы кәсіби салада кездесетін жағдаяттарды имитациялау арқылы кәсіби мәселелерді зерттеу, талдау дағдыларын, кәсіби мәселелерді шешу жолдарын дайындау барысында шешім қабылдау, болжау, жобалау сияқты кәсіби-тұлғалық маңызды құзыреттерін меңгереді. Өздерін рөлдік және іскерлік ойын арқылы түрлі кәсіби жағдаяттарда сынап көре алады, ол болашақ мамандарға өз даму деңгейлеріне рефлексия жасап, ары қарайғы кәсіби-тұлғалық дамуын болжауға негіз болып, мүмкіндік береді.

Мәселен, педагогикалық мамандықтарда оқитын болашақ мамандар үшін сабақта мектепте оқыту үрдісінде уындайтын оқу жағдаяттарын имитациялау арқылы коммуникативтік, ұйымдастырушылық, конструктивтік құзыреттерін дамытуға жағымды орта қалыптастырылады. Әсіресе, бұл рөлдік және іскерлік ойындар арқылы оқу жағдаяттарын имитациялау болашақ мұғалімдердің коммуникативтік және ұйымдастырушылық құзыреттерін дамытуға көп ықпалын тигізеді. Себебі, мұғалім, оқушы, ата-ана, мектеп басшылығы рөлдерін имитациялау арқылы ол мектептегі педагогикалық үрдісіндегі мақсатты ұйымдастырылатын педагогикалық өзара әрекеттесудің ерекшеліктері мен жолдарын нақты мысалдар негізінде талдап меңгереді.

Болашақ мамандардың субъектілігін, кәсіби құзыреттілігін дамытудың маңызды шарты ретіндегі саналы және белсенді пәндік-тәжірибелік әрекетін ұйымдастыруда қазіргі жоғары және орта кәсіптік білім беруде өзекті болып отырған дуальді оқытудың да маңызы ерекше. Дуальді оқыту болашақ мамандарға өзінің кәсіби іс-әрекет саласына тікелей араласып, шынайы өндірістік жағдайларда туындайтын проблемаларды анықтау және оларды шешу тәжірибесін меңгерудің тиімді ортасы.

Болашақ мамандарды кәсіби даярлауда субъектілігі мен кәсіби құзыреттілігін дамытудың *екінші педагогикалық шарты* - оқу үрдісінің полисубъектілік немесе диалогтік сипатта ұйымдастырылуы. Себебі, В.А. Петровский тұлға болу – ол өз өмірінің субъектісі болу, әлеммен өзінің қатынастарын орнату деп көрсетеді [2, 103 б.].

Демек, адам өз өмірін өз бетімен бағдарлап ұйымдастыру қабілетіне ие болған кезде, қоршаған табиғи және әлеуметтік ортасымен дене, психофизиологиялық және әлеуметтік байланыстарын орната алған кезде ғана субъект позициясына ие болады. Бұл тұрғыда әсіресе оқу үрдісінде студенттердің әлеуметтік қатынастардағы субъектілігін дамыту мәселесі ерекше маңызды. Оқу үрдісі студенттерді таным субъектісі ретінде, яғни өз бетімен білімді меңгере алу қабілеттілігін дамытып қана қоймай, түрлі рөлдерде (зерттеуші, үйретуші, басқарушы, орындаушы, бағалаушы, бағдарлаушы, тыңдаушы, баяндамашы және т.б.) қарым-қатынас субъектісі болуға, студенттерге әлеуметтік қарым-қатынас жүйесінде өзін еркін сезінуге, табысты қарым-қатынасты құру қабілеттілігін дамытуға жағдай жасау қажет. Студенттер өздерін түрлі әлеуметтік рөлдерде сынау үшін және түрлі әлеуметтік және оқу қатынастары жүйесінде қарым-қатынас жасау тәжірибесін жинақтауға әлеуметтік-педагогикалық орта құру тиімді. Әлеуметтік-педагогикалық орта құруда студенттерге түрлі әлеуметтік рөлдерді имитациялауға мүмкіндік беретін рөлдік және іскерлік ойындар, тренингтер, жұптық және топтық жұмыстар және т.б. ұйымдастыру табысты нәтижелер береді.

Болашақ мамандарды оқыту жүйесінде диалогтық оқытуды тиімді ұйымдастырып ынталандыруда сұрақтарды дұрыс құрастырып, дұрыс қоюдың да маңызы зор. Бұл тұрғыда дәстүрлі қалыптасқан оқытудағы жабық, яғни «иә» немесе «жоқ» деген жауаптармен шектелетін сұрақтар тиімсіз болады. Орнына студенттерге өзіндік ойы мен пікірін білдіруге мүмкіндік беретін ашық сұрақтар қойылғаны дұрыс. Дегенмен ашық сұрақтардың ішінде жоғары деңгейлі сұрақтар басым болу керектігін ескеру маңызды. Ондай сұрақтар кітаптардан және түрлі ақпарат көздерінен дайын табуға болатын жауаптарды емес, студенттің ізденіп, өзінің тұжырымдауын талап ететін жауаптарды ынталандыратындай болуы тиіс. Жоғары деңгейлі сұрақтар болашақ мұғалімдердің сыни ойлауын дамыта отырып олардың кәсіби-тұлғалық маңызды құзыреттерін дамытуға ықпал етеді. Дегенмен, сабақ барысында студенттер аудиториясында белсенді диалогты ынталандыру үшін диалогты бірден жоғары деңгейлі сұрақтарды қоюдан бастау тиімді нәтижеге әкелмейді, себебі оған тек білім-білік деңгейлері жоғары студенттер белсенді түрде араласады, қалған студенттер диалогтан тысқары қалып қояды. Кез келген диалогты бірінші түсіну сұрақтары, яғни жабық және қарапайым ашық сұрақтардан бастап, барлық студенттер диалогқа тартылатындай жағдай туғызу маңызды, содан кейін ғана жоғары деңгейлі сұрақтар қою тиімді болады. Сабақтағы диалог төрт-бес студенттермен шектелік қалмауы үшін оқытушы қайта бағыттау сұрақтарын, яғни сұрақтарға жауап берген студенттердің пікірімен кімдер және не үшін келісетінін, ол пікірлермен кімдер және не үшін келіспейтінін анықтауға бағытталған сұрақтарын қою жоғары нәтиже береді. Бұл стратегиялар диалогқа барынша көп студенттерді тартуға, оларды бір-бірінің пікірін мұқият тыңдау дағдыларын, ол көзқарастардыт талдап бағалау құзыреттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Ынталандырушы теориясына негізделе отырып, топтық жұмыс барысында топтың барлық мүшелерінің қатысуын қамтамасыз ету үшін топтық «Доп», «Эстафета» тәсілдерін пайдалану жоспарланған. «Доп» тәсілін пайдалануда допты лақтыру арқылы кездейсоқ әр топтан кез-келген мүшесіне топ жұмысының нәтижелерін қорғауға тапсырма беру. Ол арқылы әр топ мүшелері әр тапсырманы ортада жан-жақты толық қарастырып, барлық топ мүшелерінің оны меңгеруін қадағалауына итермелеу. «Эстафета» тәсілін пайдалану барысында топ мүшелері эстафета желісімен кезектесіп мәселе бойынша пікірін білдіреді.

Болашақ мамандарды қарым-қатынас субъектісі ретінде дамытудың маңызы сонда, бүгінгі өндірісті басқаруда жетекші орын алып отырған корпоративтік басқару, корпоративтік мәдениет жағдайында ұжымда жұмыс істеу, ұжыммен еркін қатынасқа түсу сияқты кәсіби маңызды әлеуметтік құзыреттерді меңгереді. Қарым-қатынас субъектісі ретінде даму болашақ маманның көшбасшылығының дамуының маңызды шарты болып табылады.

В.А. Петровскийдің тұлғаның мәнін қарастырудағы оның пәндік әрекеттің субъектісі болу керектігін де негіздейді, яғни адам субъект ретінде өз әрекетін өз бетімен басқарып жүзеге асыра алуымен сипатталады.

А. Дистервег өзінің «Неміс мұғалімдерін оқытуға басшылық» атты педагогикалық еңбегінде «Оқытудың мәні сонда, ол білім алушыларды негізгі ақиқаттарды меңгерудегі дербестікті тәрбиелеу қажет» деп көрсеткен еді.

Сәйкесінше, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі мен субъектілігін дамытудың *үшінші педагогикалық шарты* – оқытуда студенттердің дербес жеке, жұптық, топтық жұмысын үйлестіріп ұйымдастыру. Оқытушының тек тьюторлық бағыттауымен іске асатын студенттердің дербес оқу жұмысы оларға өз таным әрекетінің мақсатын белгілеуге, оны жоспарлап ұйымдастыруға, оның нәтижелерін бағалауға үйрену барысында өз кәсіби және өмірлік әрекетін басқару тәжірибесін қалыптастырып дамытады.

Сондықтан, жоғары оқу орнындағы оқу үрдісінің маңызды шешетін дамытушылық және әлеуметтік міндеттері – ол болашақ маманға өз әрекетін ұйымдастыру тәжірибесін жинақтауға қажетті әлеуметтік-педагогикалық орта құру. Себебі, студенттердің таным әрекетіндегі дербестігі біртіндеп қалыптасады, ол үшін оған оқытушының, әсіресе, өзінің қатарлас студенттердің қолдауы қажет. Студенттердің пәндік әрекеттің субъектісі ретінде дамуына нәтижелі ықпал ететін білім беру технологияларына тұлғалық-бағдарлы технологиялар, жоғарыда аталған жобалап оқыту және проблемалық оқыту технологиялары, интербелсенді оқытуды жатқызуға болады.

Кез-келген саладағы маманның кәсіби тұрғыда үздіксіз жетіліп дамуының маңызды шарты - ол өзіндік сана субъектісі болу, яғни өзіндік әрекетін талдау мен бағалау қабілетінің қалыптасуы болып табылады. Ол өз кезегінде болашақ маманға өзінің «Менін» ашуға, метатанымын дамытуға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі мен субъектілігін дамытудың *төртінші педагогикалық шарты* – ол жоғары оқу орнының оқу үрдісінде студенттердің рефлексивті әрекетін ұйымдастыру. Рефлекситі әрекет студенттерді өз әрекетін және оның нәтижелерін, өз даму үрдісін объективті бағалауға, өзін-өзі бағалауға дағдыландырады. Өзінің оқу әрекетін өзіндік бағалау барысында «Қандай нәтижелерге қол жеткіздім?», «Оң нәтижелерге жетуіме не көмектесті?», «Көздеген нәтижелерге жете алмауыма не кедергі болды және болашақта оны қалай өзгерте аламын?», «Жұмысымда қандай қиындықтар кездесті және оларды қалай жеңемін?» және т.б. сауалдарға жауап беру өзін-өзі дамыту және өзін-өзі реттеу жұмысын дұрыс ұйымдастыруға көмектеседі. Студенттердің өзіндік санасын дамытуда сыни ойлауды қалыптастырып дамытудың да маңызы зор.

Болашақ мамандарды оқыту жүйесінде әр сабақта рефлексия жасауға дағдыландыру оларды өз оқуы мен дамуын үздіксіз бағалау және болжауға негіз болады. Себебі, рефлексия барысында ол сабақ барысында тапсырмаларды орындау барысында өзінің жетістіктерін талдау барысында, ол жетістіктерге жетуге көмектескен факторларды шынайы анықтап бағалайды. Рефлексия арқылы студенттер өздерінің мықты жақтарын анықтайды және оларды дамытуға әрекет жасайды. Рефлексия барысында өз оқуының әлсіз жақтарын анықтай отырып, оларды жою жолдарын болжайды және жобалайды. Ол өз кезегінде олардың кәсіби-тұлғалық дамуына оң ықпалын тигізеді.

Болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі мен субъектілігі дамуына қажетті *бесінші педагогикалық шарты* – ол оқытушының жеке тұлғалық және әрекеттің түрлі салаларында (басқару, орындаушылық, шығармашылық, ізденіс, коммуникативті, ұйымдастырушылық және т.б.) студенттердің тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін жаңа оқыту әдістері мен технологияларын енгізуді көздейтін сабақ беру тәжірибесінің үздіксіз дамып отыруы болып табылады. Студенттердің жеке тұлғалық және әрекеттің түрлі салаларында тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін жаңа оқыту әдістері мен технологияларының тиімділігін арттыру үшін сабақта коллаборативтік орта және жағымды психологиялық ахуал туғызу маңызды.

С.Л. Рубинштейн көрсеткендей әрекет субъектісінің маңызды сипаттамасы – ол сол әрекетте қалыптасып дамиды – бұл тұжырым тек студентке ғана емес, оқытушыға қатынасында да айтылған. Жоғары оқу орны оқытушысының үздіксіз кәсіби дамуы болашақ мамандардың үздіксіз субъектілік дамуының маңызды және қажетті педагогикалық жағдайы болып табылады.

1 Заңыпаров Қ.Ф. Философиялық терминдердің сөздігі: Павлодар, 2011. - 138 б.

2 Петровский В.А. Личность: феномен субъектности. - Ростов-на-Дону, 1993. - 246 с.

3 Ерментаева А.Р. Студенттерді психологиялық дайындау негіздері: Монография. - Өскемен: С. Аманжолов ат. ШҚМУ баспасы, 2007. - 404 б.

Резюме

А.К. Игибаева – д.п.н.,

А.Т. Дюсенбаева – к.п.н., Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова

Педагогические условия развития субъектности будущих специалистов

В условиях ускоренного инновационно-индустриального развития страны вопросы повышения качества подготовки будущих специалистов обретает особую актуальность. Сегодня в педагогике, философии образования и педагогической психологии распространены исследования по проблемам профессиональной подготовки будущих специалистов с позиции современных парадигм и методологических подходов образования. В статье рассматриваются особенности организации учебного процесса с позиции субъектного подхода в системе профессиональной подготовки будущих специалистов. В качестве важных компонентов реализации субъектного подхода в организации учебного процесса в высших учебных заведениях предложены самостоятельный поиск и исследования студентов, тесная взаимосвязь учебного процесса с научной работой и производством, самостоятельная работа студентов и диалог, рефлексия. На основе анализа сущности и особенности развития субъектности личности в философии, педагогике и психологической науке разработаны и предложены педагогические условия развития профессиональной компетености и субъектности будущих специалистов. Педагогические условия развития профессиональной компетености и субъектности будущих специалистов включают в себя требования к организации субъектно-ориентированного учебного процесса, методы и технологии обучения.

Ключевые слова: будущие специалисты, профессиональная подготовка, субъектность.

Summary

А.К. Igibayeva – doctor of pedagogical sciences,

A.T. Dyusenbayeva – candidate of pedagogical sciences, S.Amanzholov East Kazakhstan State University

Pedagogical conditions of development of subjectivity of future experts

In the conditions of the accelerated innovative and industrial development of the country questions of improvement of quality of training of future experts finds special relevance. Today in pedagogics, philosophies of education and pedagogical psychology researches on problems of vocational training of future experts from a position of modern paradigms and methodological approaches of education are widespread. In article features of the organization of educational process from a position of subject approach in system of vocational training of future experts rassmaotrivatsya. As important components of realization of subject approach in the organization of educational process in higher educational institutions independent search and researches of students, close взаимосвязб educational process with scientific work and production, independent work of students and dialogue, a reflection are offered. On the basis of the analysis of essence and feature of development of subjectivity of the personality in philosophy, pedagogics and psychological science pedagogical terms of development of a professional kompetenost and subjectivity of future experts are developed and offered. Pedagogical conditions of development of a professional kompetenost and subjectivity of future experts include requirements to the organization of the subject focused educational process, methods and technologies of training.

Keywords: future experts, vocational training, subjectivity.

УДК 37.013:2-756

СОДЕРЖАНИЕ КУРСА ПЕДАГОГИКИ В МАГИСТРАТУРЕ: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ПРОЕКТИРОВАНИЮ

Алметов Н.Ш. – *профессор кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование», Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова, д.п.н, доцент,* n_almetov@mail.ru
Бримкулова А.Д. – *старший преподаватель кафедры «Теоретических основ физической культуры и спорта» Казахской Академии спорта и туризма, магистр педагогиких наук,* paton-cimon@mail.ru

В статье рассматривается проблема проектирования содержания вузовского курса педагогики при подготовке магистров научно-педагогического направления. Авторы исходят из того, что при существовании множества подходов к проектированию содержания образования, одной из приоритетных при построении вузовского курса педагогики высшей школы является функциональный подход. Функциональный подход к построению содержания курса «Педагогика» в магистратуре вуза предполагает такое его проектирование, когда в основу будут положены функции педагогической деятельности вузовского преподавателя как главного «потребителя» научных и прикладных знаний в области педагогики высшего профессионального образования. Проектирование содержание курса педагогики высшей школы на основе функционального подхода позволяет усилить его практическую направленность, ориентировать процесс обучения магистрантов на конкретные направления и виды педагогической деятельности в вузе.

Базовыми принципами построения содержания курса педагогики помимо общеизвестных, изложенных в педагогической литературе являются: ориентация на результат обучения, сформулированные как компетенции; материализация функций научно-педагогической деятельности через содержание курса; направленность на развитие функциональной грамотности магистрантов (общепедагогическая грамотность). Содержание курса педагогики в магистратуре строится с ориентацией на такие функции преподавателя высшей школы: образовательная (планирования, организации и осуществления педагогического процесса); учебно-методическая; организационно-методическая; исследовательская; воспитательная; социокультурная.

Ключевые слова: педагогика высшей школы, содержание курса, функциональный подход, проектирование, функции преподавателя, компетенции, педагогическая деятельность, ориентация.

В современном этапе развития высшего профессионального образования повышается требования к базовым педагогическим компетенциям преподавателя высшей школы. Преподаватели вуза должны правильно ориентироваться в современной вузовской среде, обладать мировоззрением, основанной на философии высшего образования, и не менее важное - владеть комплексом знаний и умений в области педагогики высшей школы. Поэтому, в магистратуре научно-педагогического направления ведется базовый курс педагогики высшей школы [1].

Курс педагогики высшей школы вооружает будущих преподавателей вуза необходимым объемом знаний и умений организации вузовского педагогического процесса, ориентирует их на профессиональное и личностное саморазвитие. В настоящее время в вузах накоплен положительный опыт преподавания курса «Педагогика» в магистратуре высших учебных. Научное осмысление фундаментальных и прикладных проблем педагогики высшей школы в известных работах ученых позволяет существенно расширить представления вузовских педагогов о современных проблемах преподавания и организации учебной деятельности в высшей школе [2,3,4,5,6]. Сегодня мы имеем огромный арсенал научно-теоретической информации об эффективных способах решения современных проблем высшей школы, которые в свою очередь, нуждаются в педагогической переработке и методической интерпретации для их практического применения в массовой вузовской практике. Следует особенно признать заслугу известных авторов В.А. Сластенина[2], Р.С. Пионовой[3], М.В. Бурлаковой-Топорковой и Л.Д. Столяренко[4], Ю.Г. Фокина [5], отечественных ученых-педагогов Н.Д. Хмель [6], Г.К. Ахметовой, З.А. Исаевой [7], С.С. Тилеуовой [8] и др. в разработке методологических, теоретических и прикладных аспектов проектирования учебного содержания курса «Педагогика» в бакалавриате и магистратуре вузов.

В государственных стандартах высшего профессионального образования, в типовых учебных программах курса педагогики, в учебных пособиях для вузов наиболее ярко выражено содержание курса «Педагогика».

Между тем, отдавая дань названным авторам, отметим, что содержание курса «Педагогика» в магистратуре нуждается в дальнейшем совершенствовании. Поскольку в существующем содержании педагогики высшей школы как учебной дисциплины более очевидной становятся противоречия между:

- потребностью вузовской общественности в решении современных проблем подготовки специалистов в условиях глобализации, интеграции национальных систем образования в мировую, современных вызовов, новых реалий рыночной экономики и недостаточной осознанностью преподавателями вуза своей миссии в этих процессах;

- новыми парадигмальными подходами к вузовскому образованию, повышением субъектной позиции обучающихся в педагогическом процессе вуза и неподготовленностью определенной части вузовских преподавателей к деятельности сообразно новым требованиям;

- потребностью к уровню педагогического мастерства преподавателей вуза и отсутствием должного состояния развития педагогического мышления и способностей вузовских педагогов;

- новыми ценностями и идеалами вузовского педагога как профессионала, наставника молодежи, так и самосовершенствующейся личности и старым содержанием его подготовки в области педагогики высшей школы;

- между уровнем развития педагогики высшей школы как науки и его содержанием как учебной дисциплины в процессе подготовки специалистов высшей школы.

Следствиями этих противоречий является:

1) Реальное отставание содержание курса «Педагогика» от насущных задач подготовки преподавателей для системы высшего профессионально-педагогического образования;

2) Излишний академический характер содержания курса педагогики высшей школы, знаниевая ориентация содержания курса;

3) Отсутствие необходимого уровня интереса и устремлений вузовских преподавателей к курсу педагогики высшей школы как источнику профессионально-педагогического самосовершенствования.

Вышеприведенные соображения также подтверждается результатами опроса вузовских педагогов. На вопрос «Настолько в реальной практике Вами используются знания по курсу педагогика высшей школы», более 60% респондентов отвечают, что вообще, как и курс педагогики в вузе, она отличается большей академичностью. Между тем, 42% преподавателей, окончившие магистратуру отметили, что им «заново приходиться овладеть знаниями по педагогике высшей школы», 35% выражают свое несогласие с тематическим построением содержание курса.

Таким образом, по нашему убеждению содержание курса «Педагогика» в магистратуре требует модернизации. Поэтому нами предпринята попытка разработать инновационное содержание курса «Педагогика высшей школы». Для этого нами поставлены задачи:

1) Определить базовые ориентиры построения содержания курса «Педагогика высшей школы» (цель, задачи, принципы);

2) Определить структуру курса «Педагогика»;

3) Дать системную характеристику содержания учебной дисциплины «Педагогика».

Целью модернизации существующего содержания курса педагогики высшей школы является усиление его практической направленности. При этом решаются задачи построить содержание курса через призму функций педагогической деятельности преподавателя высшей школы. Принципами построения содержания курса педагогики высшей школы помимо общеизвестных, изложенных в педагогической литературе являются:

- ориентация на результат обучения, сформулированные как компетенции;

- материализация функций научно-педагогической деятельности через содержание курса;

- направленность на развитие функциональной грамотности магистрантов (общепедагогическая грамотность).

Р.С. Пионова выделяет следующие функции педагогической деятельности преподавателя вуза: планово-проектировочную, воспитательно-развивающую, образовательную, организаторскую, коммуникативную, диагностическую, аналитическую, социальную, профессиональную [3, с.258].

Мы предлагаем несколько иной формат функций преподавателя вуза:

- образовательная (планирования, организации и осуществления педагогического процесса);

- учебно-методическая;

- организационно-методическая;

- исследовательская;

- воспитательная;

- социокультурная.

Нами предлагается следующие разделы курса «Педагогика» для магистратуры педагогических специальностей:

1-блок. Высшая школа как педагогическая система, структура и особенности функционирования.

2-блок. Преподаватель высшей школы: характер педагогической деятельности, требования, компетенции, саморазвитие.

3-блок. Планирование и организация учебно-воспитательного процесса в вузе.

4-блок. Учебно-методическая и организационно-методическая работа преподавателя высшей школы.

5-блок. Научно-исследовательская работа в вузе.

6-блок. Менеджмент учебно-воспитательного процесса в вузе.

7-блок. Педагог высшей школы в системе социального взаимодействия.

Содержание 1-блока «Высшая школа как педагогическая система, структура и особенности функционирования» включает такие вопросы, как: цели, задачи и функции высшего профессионального образования; история становления, особенности и структура системы высшего профессионального образования в Республике Казахстан; современные проблемы и перспективы развития отечественной высшей школы.

Во 2-блоке характеризуются современная роль и место преподавателя высшей школы в вузе и педагогическом процессе; требования к педагогу высшей школы; компетенции преподавателя высшей школы; педагогическая деятельность и мастерство вузовского педагога; профессиональное развитие и самосовершенствование преподавателя вуза.

3-блок посвящается вопросам планирования и организации работы преподавателя высшей школы. Изучается принципы, различные виды и формы эффективного планирования, планирование учебно-методического комплекса специальности и дисциплин; научная организация труда педагога высшей школы. Особое место отводится вопросам организации педагогического процесса вуза. Изучается структура, закономерности и принципы организации учебно-воспитательного процесса, формы, методы и средства дидактической работы в вузе, современные вузовские технологии обучения, организация контроля и оценки хода и результативности учебного процесса.

4-блок раскрывает особенности учебно-методической и организационно-методической работы преподавателя высшей школы. Магистранты отрабатывают методику разработки учебно-методической литературы, технологии организации и анализа лекций, семинаров, семинаров-тренингов, конференций, форумов, выставок и др.

5-блок освещает вопросы организации научно-исследовательской работы (НИР) преподавателей и студентов в вузе. Магистранты ознакомятся с методикой индивидуальной и коллективной организации НИР, технологиями разработки научных проектов, выпуска научной продукции, оценки эффективности и качества НИР, внедрение ее результатов, коммерциализация научных разработок. Также изучаются вопросы руководства научно-исследовательской работой студентов.

6-блок ознакомить магистрантов с вопросами педагогического менеджмента. Рассматриваются цели, принципы, методы управления подразделениями вуза (например кафедрой), особенности системы внутривузовского и внешнего контроля (аккредитация вуза), кафедральные документации, аттестации преподавателей.

Мы также считали необходимой включить *7-блок «Педагог высшей школы в системе социального взаимодействия»,* который касается вопросам взаимодействия преподавателя вуза с партнерами – студентами, коллегами по работе, представителями организаций, которые налаживают сотрудничество с вузом. В этом разделе деятельность преподавателя рассматривается в более широком контексте – социальном взаимодействии. Вузовский педагог не должен замкнуться рамками профессионально-педагогической деятельности в вузовском педагогическом процессе. Деятельность преподавателя должна выйти за рамки вуза. Это – переговоры с партнерами со сферы производства и бизнеса, активная общественная работа, пропаганда результатов НИР среди широкой общественности, культурно-просветительная деятельность и др. Лишь такой преподаватель имеет достойный имени университетского педагога статус, которого, увы, мы теряли в последние годы.

Мы убеждены в том, что курс педагогика высшей школы, который нужен всем преподавателям вузов, независимо от того, какой предмет они преподают, должен характеризоваться глубокой практической направленностью, обеспечивающей функциональную грамотность вузовского педагога. Мы также отметим, что функциональный подход к проектированию содержания курса педагогики высшей школы не означает утилитарный, прагматический, утилитарно-практический подход к выбору содержания разделов, тем, а интеграцию теоретических знаний с реальной практикой профессионально-педагогической деятельности вузовского педагога. Ибо, настоящая теория - это грамотное обобщение и систематизация практики, а настоящая практика – это не что иное, как теория в действии.

1 Педагогика: типовая программа для педагогических специальностей магистратуры. - Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014.

2 Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность.- М., 1997.

Пионова Р.С. Педагогика высшей школы. - Минск: Вышэйшая школа, 2005. - 303 с.

3 Бурлакова-Топоркова М.В., Столяренко Л.Д. Педагогика и психология высшей школы.- Ростов н/Д.: Феникс, 2002.

4 Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе. - М., 2002.

5 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.- Алматы, 1998. - 320 с.

6 Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика: учебник для магистратуры университетов.-Алматы: Қазақ университеті, 2006. - 328 с.

7 Тілеуова С.С. Жоғары мектеп педагогикасы. - Шымкент, 2003.

Түйіндеме

Алметов Н.Ш. – п.ғ.д., доцент М.Әуезов атындағы ОҚМУ «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының профессоры. n_almetov@mail.ru

Бримкулова А.Д. – п.ғ.м. Қазақтың спорт және туризм академиясы «Дене шынықтыру және спорттың теориялық негіздері» кафедрасының аға оқытушысы, paton-cimon@mail.ru

Магистратурадағы педагогика курсынының мазмұны: жобалауға функционалдық тұрғыдан келу

Мақалада магистратураның ғылыми-педагогикалық бағытындағы педагогика курсының мазмұнын жобалау мәселесі қарастырылады. Авторлар магистратурада білім беру мазмұнын жобалауға әртүрлі әдіснамалық тұрғылар болған жағдайда, жоғары мектеп педагогикасы курсының мазмұнын құрастыруға басымдық тұрғылардың бірі функционалдық тұрғы болуы қажет деген тұжырымды басшылыққа алған. Магистратурада «Педагогика» курсы мазмұнын жобалауға функционалдық тұрғыдан келудің негізінде жоғары кәсіби білім саласындағы теориялық және қолданбалы білімдердің басты «тұтынушысы» болған жоғары мектеп оқытушысының функциялары жатады.

Жоғары мектеп педагогикасы курсының мазмұнын функционалдық тұрғы негізінде жобалау оның тәжірибелік бағыттылығын күшейтуге, магистранттарды оқыту үрдісін жоғары оқу орнынидағы нақтылы педагогикалық іс-әрекет бағыттары мен түрлеріне бағдарлауға мүмкіндік береді. Педагогика курсы мазмұнын құрастырудың базалық принциптеріне педагогикалық әдебиеттерден әйгілі қағидаттар мен қатар мыналар кірістірледі: құзыреттіліктер түрінде тұжырымдалған оқыту нәтижелеріне бағдарлану; курс мазмұны арқылы ғылыми-педагогикалық іс-әрекет функцияларын материалдандыру; магистранттардың функционалды сауаттылығын арттыруға бағытталғандық (жалпы педагогикалық сауаттылық). Магистратурадағы педагогика курсының мазмұны жоғары мектеп оқытушысының мынандай функцияларына бағдар алып құрастырылады: білімдік (педагогикалық үрдісті жоспарлау, ұйымдастыру және жүзеге асыру); оқу-әдістемелік, ұйымдастырушылық-әдістемелік, зерттеушілік, тәрбиелік, әлеуметтік-мәдени.

Түйін сөздер: педагогика, жоғары мектеп педагогикасы, курстың мазмұны, функционалдық тәсіл, жобалау, оқытушының функциялары, құзыреттіліктер, педагогикалық іс-әрекет, бағдарлау.

Summary

Almetov N.Sh – professor of "General Pedagogy and Musical education" of M. Auezov South Kazakhstan State University, Ph. D. Education, Associate Professor,n_almetov@mail.ru

Brimkulova A.D – Senior Lecturer, The Sport and Tourism Academy of Kazakhstan, Master of Education and psychologist degree. paton-cimon@mail.ru

The course content of the hign school pedagogi:the functional approach to designing

The article considers issues of the designing of content of Higher Education direction. It is assumed of there are variety of approaches of designing the content of education is one of the priority in building of university pedagogics course in high school is a functional approach.

Functional approach to build of the content of the course of “Pedagogics” in high school magistracy assumes such designing, when the base functions of pedagogical activity of high school teacher as the main “consumer” of scientific and applied knowledges in the area of the pedagogics of top vocational training. The designing of the content of the pedagogy course in high school on the basis of functional approach allows strengthening its practical directivity to orient process of training to particular directions and the types of pedagogical active in the high school.

By the base construction principles the content of the course of the pedagogic apart from general educational, stated in pedagogical literature are orientation to result of training generated as competence; materialization of functions of scientific and pedagogical activity through the content of the course; directivity to development of functional literacy students of masters (general pedagogical literacy). The content of the course of the pedagogic in the magistracy is built with orientation to such functions of the teacher of higher school: educational (plans, organization and implementation of pedagogical process); educational - methodical; organizationally methodical; research; educational; socio-culturally.

Keywords: The pedagogics of higher school, the content of the course, functional approach, designing, functions of the teacher, competence, pedagogical activity, orientation.

УДК 37.013.32

USING TESTING AS A FORM OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Tokhmetov A. – *Abai Kazakh National pedagogical university, department of east languages and translate, professor, Almaty,* Tokhmetov@mail.ru
Tusiphan K. **–** *Abai Kazakh National pedagogical university, master, 2 course by specialty «6M011900 – foreign language: two foreign languages», Almaty,* Tusiphan0102@mail.ru

Interest in the study of the Chinese language does not weaken with each passing year. This fact strongly requires increasing attention to the quality of its teaching. This article discusses some of the issues associated with innovative approaches to testing in Chinese. Particular attention is drawn to the problems of developing tests, differentiating them according to the degree of difficulty. This paper investigates questions of wider user of foreign experience, including the Chinese one.

Keywords: Chinese, testing, innovative technique, training literature, standards of education, university student.

As shown by many years of teaching experience students still have great difficulty in understanding and interpretation of these phenomena and Chinese idioms chehgyu rarely use in speech. Poor phraseology knowledge , unformed operating skills with chehgyu idioms are undoubtedly significant drawback training of future specialists, as it hinders the students important communicative tasks and does not allow them to achieve an adequate level of knowledge of the Chinese language.

Meanwhile mastery of such material is not only necessary for the study of the language, but also, more importantly, allows to learn more about Chinese culture, especially deeper comprehension of their mentality, the nature of their relationship with the outside world. That is, ultimately, allows to communicate freely and to adequately understand the representatives of another civilization, which is rapidly going forward, but at the same time preserves the traditions that go deep into the millennia.

One of the problems of modern methods of teaching Chinese language is the development of objective and independent control. In addition to its primary function testing may still serve as a diagnostic tool of the difficulties of language material for students, a measure of the level of training and the way to predict the success or failure of learning. The main task is the ability to increase the efficiency of learning Chinese, which can be implemented upon conditions of teachers' wide acquaintance with methodological, psychological and linguistic principles of testing and mastering his techniques. This is especially important in learning the Chinese language because China attaches great importance to the regular holding of control in determining learning outcomes.

Examining the knowledge of students in answering only to the tests does not fully reveal their skills and ability to solve unusual problems. Getting real knowledge, skills, ability to work independently these are the main points that should play a major role in modern education. In this regard, the control system is necessary to revise the knowledge and skills of students. The problem is that the tests are aimed at checking only the learned grammar, wording, words, phrases, characters. Virtually no test requires logical reasoning and reveals the ability of students to make the right decision. Test items do not cover all the fullness of the course, its content, but just individual problems. In addition, not all subjects can be checked by tests of, as in the exam on the primary eastern language students need to identify the pronunciation, fluency, ability to answer questions, etc. In order to improve the quality of education it is necessary to pay more attention to the processes of measuring its results.

One of the priorities of modern education is the principle of openness. This principle has a long history, starting with the emergence of the first educational institutions in the East and European universities. But today, due to the nature of the world of education, its rapid modernization and globalization, this principle regains its relevance. Moreover, this is connected with the growing and important trend of youth qualitatively improving their own process of education, going beyond the traditional system of learning.

Future specialist needs to build educational program not only in keeping with the traditional form, but also in accordance with the paradigm of the world-class, to learn to live in a diverse world, to organize modern educational activities with accordance to the world standards. [1]

Natural process of integration of young people into the open educational environment is expanding rapidly, which causes a lot of problems to be solved.

The labor market today dictates strict requirement primarily to the competence and professionalism of specialists, setting complex and ambitious tasks for high schools, which requires to save the best traditions of

education and at the same time to provide high-quality knowledge of relevant international standards. This is only possible with an increase in the level of language proficiency of students, instilling in them the linguistic consciousness. Teachers use innovative techniques, new technologies, including electronic text-books, computer programs, multimedia courses, audio and video. All this shapes the students' creative attitude and interest in learning.

Recent data show an increase in the number of students of language faculties, studying Chinese, and it is an objective phenomenon requiring attention and study. [2:144] It is particularly gratifying to note the growing number of young people who not only took a keen interest in learning the Chinese language, but also achieve considerable success in various competitions, "Chinese Bridge" oratory, calligraphy.

Meanwhile, time does not stand still and urgently requires the saturation technique of Chinese language teaching in high schools with new technologies, the creation of textbooks and teaching aids, taking into account local realities, national color. The Chinese language in terms of Kazakh society has a great future, even though it differs significantly from the Kazakh and Russian languages. Therefore, in the learning process it is advisable to take into account the differences in language systems at different levels. Teaching of professional speech to university students requires careful consideration and development of the educational process with the correct selection of texts focused on social motivation and on account of the special Chinese language.

A particular interest in this regard is the experience of Russian colleagues. In 2005, in collaboration with I.V.Kochergin, Huang Lily released a tutorial, which contains materials for forming, consolidating and controlling skills in the Chinese language. [3] The main feature and the main advantage of this book is that the training material for the development and consolidation of skills grouped by linguistic phenomena that makes it easy to find the necessary exercises and activities for each stage of learning at the appropriate level of difficulty.

In today's world with the development of new technologies a high level to of quality of knowledge is required. It makes us look for new learning technologies aimed at the individual characteristics of each student. In this connection special importance is imposed to the problem of control of knowledge of Chinese as a foreign language.

Modern technology training waive formal monitoring and evaluation of students' knowledge and propose a new evaluation system of knowledge that focuses on the personal level and differentiated character.

Linguists distinguish the following classroom control functions for language: diagnostic, teaching, administering, correcting, challenging and estimating. Of all these functions a lot of attention in the overall structure of educational activity is given to the diagnosis of learning, which aims to identify, evaluate and analyze the course of the educational process due to its productivity. Diagnosis includes monitoring, testing, evaluation, accumulation of statistical data analysis, forecasting future developments in connection with which involves guaranteed goals, the effectiveness of the learning.

Modern methods differ the following mind control: preliminary, current, interim, final. Of these forms of control testing is one of the most objective ways to control the level of training of students.

Assignments in test form must meet the following formal requirements: 1) the brevity; 2) the correctness of the form selection; 3) the logical form of expression; 4) the same rules for evaluating responses; 5) the presence of a particular place for the answers; 6) the correct layout of the job; 7) the same instruction for all the students; 8) the adequacy of the instructions in terms of the form and content.[4]

Depending on the nature of the sample responses there are alternative tests, multiple choice tests, tests of cross election and closed tests.

Tests can be characterized by the following qualities:1) validity; 2) reliability;3) practicality; 4) efficiency, etc.

The advantages of the nature of the test tasks include: 1) objectivity; 2) direct fixation of the test results; 3) a comparison with pre-standards responses; 4) the simplicity of comparison procedure; 5) strict regulation of testing procedures; 6) the possibility of statistical processing of the test; 7) the ability of the individual learning process; 8) the ability to improve self-learners’ control.

Generalizing studied literature on tests, as well as own experience [5], we as associate ourselves with the authors of the following interpretation of the concept of test and rely on it carefully in the article: "a system of tasks of the standard form, the implementation of which is held in equal conditions for everybody, allows you to set the level of development of knowledge, skills".

Control method in the form of testing, or as often lately it became known as "test-oriented" is becoming more widespread, because: first, it provides the teacher with objective information about the students with the knowledge of the level of mandatory training material. Second, the result of testing is an indicator of the quality of teaching. Consequently, the test is an indication of the level of competency of student in a particular area of knowledge and evaluation of the teacher.

In addition, testing as a method of control as a number of advantages over other methods of determining the level of training, namely:

- allows you to check more material in a class in comparison with other forms of control;
- puts all students on an equal footing ;
- in assessing the response of the student excluded the effect of such factors as luck / bad luck
- the communicative behavior of the exam / offset ;
- allows the teacher to monitor the operational process of learning at almost any stage of training;
- repeatedly reduces subjectivity in assessing the quality of learning;
- to some extent removes the student excitement that occurs when direct contact with the examiner;
- excludes the impact assessment on the so-called factor test eloquence and his ability to please the examiner;
- reduces the effect of contrast , when the mark is dependent on the impression made on the examiner previous student response;
- allows you to test students' knowledge of all the main conceptual issues of discipline.

a. Thanks to these advantages, the tests can be used quite successfully for: a) diagnosis of the starting level of knowledge of students;

b) an intermediate or final control of students' knowledge;

c)statecertification;

d)determine the amount of residual knowledge;

e) identify and drop out poorly prepared students;

f) selection of the most prepared and prospective students.

Because at this stage of training-level differentiated approach to language learning is becoming one of the key, then drafting test items can be offered with the following degrees of difficulty: 1) reproductive; 2) productive; 3) creativity.

Tests of the first, reproductive, level include checking for learning language skills in simple mental operations. For example:

1.Specify a synonym for the word ‘a teacher’:

a. mentor

b. friend

c. director

d. colleague

e. buddy.

2. Determine what part of speech is the highlighted word in a sentence: a person must be intelligent.

a. adverb

b. verb

c. pronoun

d. noun

e. adjective.

Tests of the second, productive, level: possession of sufficient teaching linguistic skills of analysis, synthesis, comparison, generalization; students at this level are characterized by self-productive activities. For example:

1.Specify the subject,expressed by communion.

a. Decisiveness is the key to success.

b. Pedagogy as a detective.

c. The audience listened attentively to a lecture.

d. A group of students engaged in the library.

e. Skill and a little effort.

2. Which sentence is the targe tutterance incentive?

a. What is the biggest goal in life?

b. The greatest value in the world is life.

c. Memory is our wealth.

d. Take care in their humanity.

e. He looks into the future.

Tests of the third, creative, level: self-realization of the individual student capable of independent creative learning activities based on acquired knowledge, skills, values and meanings. Learner performs tasks that require integration of data and creative thinking; translates social responsibility. For example:

1.The word hard working refers to the.

a. business qualities

b. external characteristic.

c. abilities

d. emotional characteristics

e. Internal state.

2. Indicate why the proposal includes comma.

Students have successfully passed the exams, as well prepared for the session.

a. Homogeneous parts of the sentence

b. parenthesis

c. Parts compound sentence

d. Part of a complex sentence

e. Conjunctionless part of a complex sentence.

For the last level you can include so-called "open questions" aimed at the student's original approach to the problem, the ability to justify their point of view, the ability to organize knowledge, find information. In turn, they focus on the degree of individualization and are reflections of the material studied and the completeness of the application of the knowledge gained in the theoretical lessons.

1. Express your opinion about the behavior of the characters of the story.

a. How would you have done, once on the site of one of your friends?

b. What made the king to grant the request of severe friend Damon?

c. What is true friendship?

2. Do you agree with this statement? Explain your answer.

"Clean it - it is free from non-literary words that are free of jargon, dialect, words-weeds."

a. no

b. yes

c. partially

d. Yes, with the proviso that ...

e. Depending on what form of speech: oral or written question.

In addition, to account for the individual characteristics of students' tests, depending on their destination should be the job of varying degrees of difficulty, i.e. all text can be conditionally divided into several groups. Thus, the first group of tests assesses the level of assimilation of didactic material forming the basis of the discipline. The second group of tests assesses the degree of difficulty of assimilation of the material that helps to develop and complement the foundation of the discipline and its pithy core. The tests of the third group are the control of the system of knowledge, theoretical and practical components of the discipline.

Therefore, to customize the learning process we propose designation signs, tests in difficulty level in the context of differentiated approach: *first level degree of difficulty; ** - second level degree of difficulty; ***- third level degree of difficulty.

Thus, in determining the structure of the test composition it would be most effective to use test submitted to the various test forms. This will eliminate unnecessary formality answers. The combination of testing with other forms of control increases the motivation of learners, improves the quality of the educational.

1 К экономике знаний через инновации и образование. Лекция Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в Евразийском Национальном Университете им Л.Н.Гумилева. / / Казахстанская правда 27 мая, 2006 г.

2 Масловец О.А. Учебник китайского языка нового поколения для вузов // Сборник статей участников I Международной конференции «Методика преподавания восточных языков: аспектизация, компьютеризация, новые учебные пособия». Москва, НИУ ВШ, 22-23 апреля 2013 г. - СПб.: Алетейя, 2013. – С. 144-156.

3 Кочергин И.В., Хуан Лилян. Сборник тренировочных упражнений, контрольных заданий и тестов по базовому курсу китайского языка. Учебное пособие. - М.: АСТ: Восток – Запад, 2005. - 252 с Кадырова Г.Р., Маймакова А.Д. Использование тестирования как формы образовательных технологий. // Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы обучения языкам». - Алматы.: Улагат. 2014. - С.284-286.

4 Кадырова Г.Р., Маймакова А.Д. Использование тестирования как формы образовательных технологий. // Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы обучения языкам». Алматы.: Улагат, 2014. - С. 284-286.

5 *Тохметов А.Т. Преподавание китайского языка в вузах Казахстана // Тезисы докладов XX международной научной конференции «Китай: китайская цивилизация и мир. История, современность и перспективы». Москва, 16-18 октября 2013 г. – М.: ИДВ РАН, 2013, с. 468-469.; 6 Тохметов А.Т. Новые подходы к преподаванию китайского языка // Сборник материалов международного научного методического семинара «Современный учитель в современном мире». - Астана. 2013. - С. 64-69.*

Түйіндеме

Тоқметов А.Т. – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті шығыс тілдері және аударма кафедрасынының профессоры, Tokhmetov@mail.ru

Түсіпхан К. – «6М011900 - шет тілі: екі шет тілі» мамандығының 2 курс магистранты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, филология және көп тілді білім беру институты, Tusiphan0102@mail.ru

Білім беру технологиясының бір түрі ретінде тестілеуді пайдалану

Қытай тілін үйренуге қызығушылық жыл сайын әлсіремейді. Бұл дәлел оның оқыту сапасына қатаң турде назар аударуды талап етеді. Бұл мақала қытай тілінің озық тәсілдерін тестілеуге байланысты кейбір мәселелерді талқылайды. Ерекше қиындық дәрежесі бойынша оларды қарастыра отырып сынақтарды дамыту мәселелеріне қарай жасалады. Әсіресе сурақтың көлем жағынан көңіл аудара отырып оның деңгейінің қыйындығың келісу керек. Осы мақалада кездесетін сұрақтар ғылыми тұрғыдан алғанда қытай тілін жетік меңгеруге көмектеседі.

Түйін сөздер: қытай тілі, тестілеу, озық технологиялар, оқу әдебиеттері, білім стандарттары, университет студенті.

Резюме

Тохметов А.Т. – профессор кафедры восточных языков и перевода Казахского Национального педагогического университета имени Абая, Tokhmetov@mail.ru

Тусыпхан К. – магистрант 2 курса специальность «6М011900 – иностранный язык: два иностранных языка» Института филологии и полиязычного образования Казахского Национального университета имени Абая, Tusiphan0102@mail.ru

Использование тестирования как формы образовательной технологии

С каждым годом интерес в изучении китайского языка не ослабевает. Этот факт требует увеличения внимания к качеству его преподавания. В статье анализируются некоторые проблемы, связанные с передовыми подходами в тестировании китайского языка. Особое внимание уделяется вопросам улучшения тестов, их разделение согласно уровню сложности. Исследуются вопросы более широкого использования иностранного опыта, в том числе китайского.

Ключевые слова: китайский язык, тестирование, передовая техника, учебная литература, стандарты образования, студент университета.

ӘОЖ 378.147.1

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҚПАРАТТЫҚ-МОЛЕКУЛАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕРІН БИОЛОГ МАМАНДАРЫН ДАЙЫНДАУДА ҚОЛДАНУ

Н.Н. Салыбекова – *PhD докторант, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы*
karakat_84@mail.ru
Ж.Ж. Кужантаева – *б.ғ.д., профессор, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы*
Е. Басым – *доктор, қауымдаст. профессор, Акденизуниверситеті, Анталия, Түркия*
Ж.Б. Шілдебаев – *п.ғ.д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы*
А.Е. Сержанова – *магистр, А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан*

Мақалада қазіргі таңда заманауи зерттеу түрлері мен әдістерінің қолданылу барысы берілген. Генетикалық зерттеу жүргізу үшін қолданылатын зерттеу объектісінен ДНҚ бөліп алу әдісі мен ДНҚ концентрациясын анықтау жолдары келтірілген. Бұл жұмыстарды жүргізудегі зерттеу түрлері мен нәтижелерін сабақта қолдану, білімгерлерге үйрету мәселелері қаралған. Солардың бірі – генетикалық-молекулалық зерттеу әдістері мен түрлері ғылым салаларына ғана емес, жоғары оқу орындарында ғылыми зерттеу жұмыстарымен бірлестіре отырып инновациялық білім беруді дамыту, жетілдіру қажеттілігі келтірілген. Бүгінгі мамандардың алдында тұрған білім мен ғылым саласындағы жаңа өзгерістер, жаңаша міндеттер мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: генетикалық-молекулалық әдіс, ақпараттық-молекулалық білім, технология, ДНҚ.

«Білім беруді дамытудың 2020 жылға дейінгі Мемлекеттік бағдарламасы» білім беру жүйесіндегі заманауи талаптарға сай келетін, өзгерістердің жаңа бағыты деуге болады. Қазіргі кезде білім беру орындарының алдында тұрған міндет пен білім беру саласындағы жаңаша өзгерістер Қазақстанның әлемнің бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіру стратегиясына сай түбегейлі өзгеруде.

Қазақстан Республикасы президенті Н.Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында «Дамыған бәсекеге қабілетті мемлекетке айналу үшін біз жоғары білімді ұлт болуымыз қажет», – делінген. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында: «білім беру жүйесі міндеттерінің бірі: ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау және белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық – саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттілігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру» - деп көрсетіледі. Ал бұл міндеттерді жүзеге асырудың шарттары ретінде: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, ғылымның соңғы жаңалықтарын, жаңа технологиялық құралдарды пайдалану, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу сияқты мәселелер жатқызылған [1].

Қазіргі білім беру жүйесінің жаңа деңгейге көтерілуінің бір бағыты қазіргі заманғы технологияны оқыту үдерісінде тиімді пайдалану [2].

Динамикалы дамып келе жатқан заманауи қоғам мамандар даярлауға жаңа талаптар қояды: оқытудың ақпараттық формаларынан интербелсенді формалары мен әдістеріне көшу, мәселе туындату мен танымдық әрекет ізденістері элементтерін енгізу, оқытуда білімгерлердің өзіндік жұмыстарының резервтерін пайдалану, «оқытушы-студент», «студент-студент» жүйелеріндегі тұлғааралық өзара қарым-қатынасты қамтамасыз ету, тұлғаның өзін-өзі кәсіптік анықтауында белсенділік принципін жүзеге асыру, оқытуды кәсібилендіру [3]. Бүгінде «инновация» сөзі күнделікті өмірімізге енгені белгілі, себебі қоғам "жаңа" адам "жаңа" білім жүйесіне қажеттілігін айқындап отыр. Инновация (латын сөзі, in-b, novis-новое) - жаңарту, "жаңа", "жаңалық" немесе "инновация", "инновациялық үрдіс". Бұл ұғымдар К. Ангеловский (1991) [4], В. Загвязинский (1990) [5], В. Ляудис (1994) [6], Л. Подымова (1195) [7], М. Поташник (2000) [8], А. Пригожина (1995) [9], В. Сластенин (1997) [10], Т. Шамова (1993) [11], Н. Юсуфбекова (1991) [12] еңбектерінде кеңінен ашылған.Қазақстанда "инновация" ұғымын пайдалануды қазақ тілінде анықтаған ғалым профессор Н. Нұрахметов. Ғалым "инновация, инновациялық, үрдіс деп отырғанымыз - білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек кызметі" –деп анықтама берген. С. Ожеговтің сөздігінде "инновация" ұғымына келесі анықтамалар берілген 1) "жаңа" шыққан немесе жасалған, жақында пайда болған, бұрынғының орнын басатын, алғаш ашылған жаңалық; 2)жақын арада өткенге немесе қазіргі уақытқа жататын

жаңалық; 3)бұрыннан таныс емес, беймәлім енгізілген жаңалық [13]. Л.Румянцева өз зерттеуінде "жаңа" ұғымының екі типін атап көрсетті: 1) алғаш жасалған, таза жаңа, бұл жаңалық ашу, жаңа ақиқат, ұстаным; 2) жаңалық, құрамында ескі және жаңаның араласуы, екеуі қосылып бұрынғы білімді толықтырады,нақтылайды[14].

Сонымен инновациялық оқыту – саналы ұйымдастырылған, жобаланған, басқарылатын, болашаққа ұмтылған, оны жүзеге асыруға дайын тұлғаны дамытуға бағытталған оқыту үрдісі.Инновациялық оқытуға көшу дегеніміз инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану болып табылады. Бұл білім беру орындарының білім мазмұны мен оқыту әдістері, бағдарламаларын, формаларын, жаңашыл педагогтердің тәжірибесін, соның ішінде педагогикалық жүйенің қазіргі талаптарға сай әдістемелік жаңаруы болып табылады. Осы аталған жаңа құралдарды біз педагогикалық технология ұғымы шеңберіне жинақтасақ, ол "әдістеме" немесе "бағдарламаға" қарағанда ауқымды, білім беру мен тәрбиенің жаңа мазмұнын айқындайды.

«Оқыту технологиясы», «білім беру технологиясы» ұғымдары ғылыми зерттеу жұмыстары барысында қолданысқа енуде. Бұл мәселелерді зерттеген ғалымдар Б.Т. Лихачев (1998) [15], В.В. Сериков (1994) [16], В.П. Беспалько (1989) [17], С. Сполдинг (1972)[18], В.М. Монахов (2006) [19], М.В. Кларин (1989) [20], И.Я. Лернер (1981) [21], П.И. Пидкасистый (2004)[22], В.В. Гузеев (1998) [23], Н.Д. Хмель (2008) [24], Н.Н. Тригубова., Н.Н. Хан (2007) [25] т.б. өз үлестерін қосқан.

Ақпараттандыру заманында оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды пайдалану, жаңаша оқыту технологияларын пайдалану, осы орайда болашақ мамандар дайындауда білім, білік, дағдысын қалыптастыруда білім беру мазмұны кеңейіп, өзгеріп отыр.Болашақ биолог мамандарын дайындау саласында да бүгінгі ақпараттық құралдар мен жаңа зерттеу құрылғыларының дамуы, білім беру саласында біраз өзгерістерді енгізуді талап етіп отыр. Ақпараттық технологияларды пайдалану, жаңаша оқыту технологияларын сабақ барысына енгізу арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру бүгінгі оқытушының келбеті мен біліктілігіне айналуы қажет. Аталған жағдайлардың бірі ретінде биология саласындағы соңғы ғылыми зерттеуде пайланып жүрген қондырғылар мен зерттеу нәтижелерін білімгерлерді оқыту мен оқу процесіне ендірудің қадамдары ретінде генетикалық-молекулярлық зерттеу әдістерін айтуға болады. Заманауи зерттеу жұмыстары генетикалық-молекулярлық әдістерді пайдалану шетелде ғана емес Қазақстанда да кең етек алуда. Осы әдістерді үйрену, маман дайындауда сабақ барысына пайдалану қажеттілігі туып отыр. Зерттеу жұмысымыздың мақсаты білімгерлерде алдыңғы қатарлы жетекші ғылыми зерттеу жүргізу ұйымдарының зерттеу жұмысын ұйымдастыру нәтижесінде ғылыми зерттеудің спецификасы, модернизацияланған генетикалық зерттеу әдістері туралы жалпы көзқарасы қалыптасады, инновациялық құралдарды пайдалана отырып, зертханалық жұмыстардың, білімгерлердің ғылыми жобалық, бітіру жұмыстарын орындау кезінде сапасын арттыру, ғылыми көзқарасын қалыптастыру, қызығушылығын арттыру болып табылады.

Биолог мамандарын дайындауда «Микология», «Фитопатология», «Гендік инженерия», «Молекулалық биология» т.б. сабақтарында ақпараттық-молекулалық білім беруде пайдаланылатын әдіс түрлеріне тоқталайық. «Саңырауқұлақ түрлерінен ДНҚ бөліп алу. ДНҚ концентрациясын анықтау» зертханалық сабағы.

Жұмыстың мақсаты: Саңырауқұлақ түрлерінен ДНҚ бөлу әдістерін меңгеру, ДНҚ концентрациясын анықтау.

Міндеттер:

1) Таза екпелерден ДНҚ бөлу әдістерін меңгеру

2)ДНҚ концентрациясын анықтау

Теориялық мәліметтер. Дезоксиринбонуклеин қышқылы (ДНҚ) -тірі организмдердің белгілері мен қасиеттері туралы генетикалық ақпараттардың іске асырылуын және ұрпақтан ұрпаққа беріліп, сақталуын қамтамасыз ететін нуклеин қышқылдардың екі түрінің бірі болып табылады. Талшықтағы ДНҚ-ның негізгі рөлі РНҚ құрылғысы және ақуыздардың құрылымы туралы ақпараттарды ұзақ уақыт сақтау. Химиялық тұрғыдан алғанда ДНҚ – бұл мономер-нуклеотидтерден тұратын полимер. Әрбір нуклеотид азоттық негізден, қанттан (дезоксирибоз) және фосфат тобынан тұрады. ДНҚ-да азоттық негіздердің төрт түрі (аденин, гуанин, тимин и цитозин) кездеседі. Нуклеотидтер арасындағы байланыс дезоксирибоз және фосфат топтары есебінен түзіледі [26].

ДНҚ бөліп алу молекула-генетикалық идентификация, молекулалық, генетикалық зерттеулер жүргізу үшін қажет. ДНҚ бөліп алу әдістерінің түрлері көп. Солардың бірі CTAB әдісін (Gunilla Kärf, 2009)қарастырамыз [27].

Жұмысқа қажетті құралдар мен материалдар: саңырауқұлақ түрлерінің таза екпесі, CTAB протоколына қажетті реактивтер: 3% CTAB (230ml) – CTAB-6,9 g ddH2O-75 ml, 1M Tris-HCL 35 ml 5M NaCl 120 ml 0,5 M EDTA 920 µl; микроцентрифуга тюбиктері, хлороформ, центрифуга, этил спирті, сыйымдылығы 10-15 мл полипропиленді пробиркалар, 1 мл, 200мкл мөлшерлеуіштерге арналған ұштықтар, су моншасы, спектрофотометр, деиондалған су.

1 - Тапсырма. *Alternaria brassicae, Penicillium cyclopium, Fusarium oxysporium* түрлерінен ДНҚ бөлу. Ол үшін алдымен CTAB протоколын егжей-тегжейлі оқып шығып, этаптарын орындау.

1. 1,5 мл микроцентрифуга тюбиктеріне саңырауқұлақ түрінің таза екпесінің жіпшумағын салу қажет (жіпшумақ бөлшегі оңай алыну үшін стерилді сумен аздап араластыруға болады)
2. Үстіне 100 µl CTAB құйылады.
3. Тюбикте алынған екпе бөлшегі гомогенді күйге енгенше жақсылап бөлшектелу қажет
4. Тюбикке 500 µl 3% CTAB құйылады, жақсылап араласуы үшін Vortex айналмада араластырылады
5. 65˚C 1 сағатқа су моншасына қойылады
6. 600 µl хлороформ құйылып, 12 минутқа 13000 rpm айналымға центрифгаланады
7. Беткі бөлігін алып, жаңа 1,5 мл центрифуга тюбиктеріне құйып, үстіне 600 µl хлороформ құйылып, араластырылады
8. Қоспа таза болса, үстіне 1 мл изопропанол (- 20˚C) құйылып, араластырылады.
9. 30 минутқа -18˚C (мұзға) қалдырылады
10. 15 минут 13000 rpm центрифугаланады
11. ДНҚ бөлшегін (пеллет) байқауға болады, сұйықтықты төгіп, тюбиктерді бөлме температурасында кептіруге қалдырылады. Бөлшекке тиіспеу қажет!
12. Кепкен соң үстіне дистелденген су құйылып, мұздатқышта сақтауға болады.

2 - тапсырма. ДНҚ концентрациясын NanoDrop спектрометрінде өлшеу. ДНҚ бөлініп алынған соң генетикалық-молекулалық зерттеу жұмыстарын жүргізу үшін ДНҚ концентрациясы өлшенеді. ДНҚ концентрациясын NanoDrop 1000 спектрометрінде өлшеу жұмысының протоколы (Protocol for use of NanoDrop® ND-1000 For Nucleic acids) бойынша жүргізіледі.

Нуклеин қышқылының сулы ерітіндісін өлшеу үшін 1ul үлгісі дәл және қажетті нәтиже алуға жеткілікті. Үлгі өлшемінің дәлдігіне сенімсіз болған жағдайда сұйықтық орналастырылатын орында тамшы пішінді және жарық жолы үлгіні түгелдей қаптаған жағдайды мөлшерлеуге болады. NanoDrop 1000 спектрофотометрі максималды концентрациясы 3700 нг/мкл (1А-Сурет). 2.Өлшеу диапазоны 220 - 750 нм.

Жұмыс жүргізу бірізділігі:

1. Құрылғы бағдарламалық іске қосылады. (Құрылғыда қосу/ажырату тетігі «*on/off*» жоқ) Мәліметтерді сақтау үшін «пайдалану/ User» папкасы таңдалады.
2. Сол жақ жоғары экранда көрсетілген «нуклеин қышқылы» және қажетті анализ таңдалады.
3. Панел модулдары экранда көрінеді. Осы этапта тумбалар тазартылады және сынама су жүктеледі.
4. Барлық көрсеткіштер есебін дайындау үшін «жазба» тетігі басулы болу қажет. 12 немесе 32 рет өлшенгеннен соң есеп дайын болады.
5. «Бос өлшем» орындалған соң, «ДНҚ, РНҚ» немесе басқа анализ таңдалады. Өлшем жүргізіледі, сақталады. Жаңа үлгі жүктеледі. Спектрометрдің жоғарғы және төменгі тумбын әр ДНҚ концентрациясын өлшеу аралығында алдыңғы үлгілердің қалдығы қалмайтындай етіп тазартылып отыру қажет. Өлшеу жұмысы аяқталғаннан соң деиондалған сумен тазартылады. Өлшем циклі 10 секунд шамасында.
6. Арнайы пернелер көмегімен «Баспаға шығару/PrintScreen», «Есепті көру/Show Report», «Сақтау/ Save» сияқты мәліметтерді көруге болады.
7. Барлық мәліметтер автоматты түрде сақталып отырады. Жұмыс соңында «Шығу/ Exit» тетігі арқылы ажыратылады. Құрылғының тазалығын қатаң бақылану қажет. Тазалауға қосымша заттардың қажеті жоқ, қарапайым зертханалық сүрткіш қағаз жеткілікті.

А Б

1-Сурет. А- ДНҚ концентрациясын өлшеуге арналған қондырғы; Б- ДНҚ концентрациясын арттыруға арналған қондырғы

Үлгілер 260 нм толқын ұзындығында өлшенді. 260-280 нм сіңірілу қатынасы нуклеин қышқылдарының тазалығын анықтауға пайдаланылады. ~ 1,8 қатынасы ДНҚ үшін «таза», ал ~ 2,0 қатынасы РНҚ үшін «таза» болып есептеледі. Қатынастар аталған жағдайдан төмен болса, ақуыз, фенол тағы басқа ластаушы заттардың бар екендігін көрсетеді.

260-230 нм- үлгілердің сіңіру қатынасы нуклеин қышқылдарын қосымша өлшеудің түрі. 260-280 нм сәйкестігіне қарағанда 260-230 нм мәні нуклеин қышқылдарында 1,8-2,2 аралығында көбінесе «тазалығы» жоғары екендігін көрсетеді. Көрсеткіш мәні бұдан төмен болған жағдайда ластанудан тазалау қажет болады. Нуклеин қышқылының 260 нм-де сіңірілуі төбелі болса, сіңірілу 280 нм-де айтарлықтай қисаяды (2-Сурет). Ордината өсінде толқын ұзындығы (нм), абсцисса өсіндеабсорбция ұзындығы (мм) беріледі.

Осы біріздiлік бойынша қалған үлгілер де (*Penicillium cyclopium, Fusarium oxysporium*) өлшеніп, ДНҚ мөлшерінің тазалығы анықталады. Нәтижелерді жазып отыру қажет.

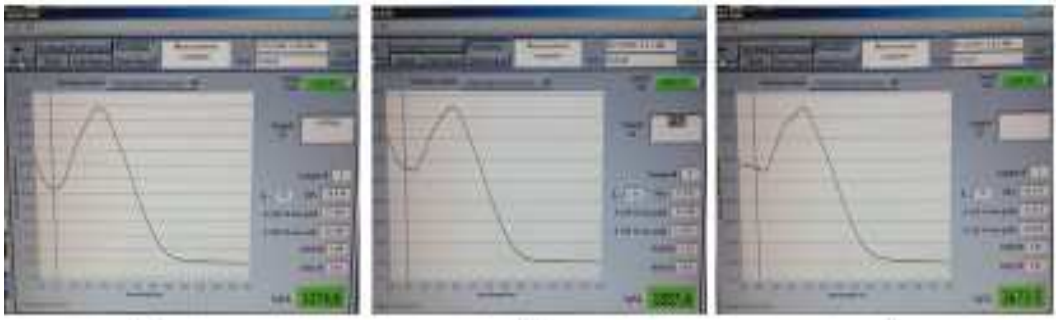

А Б В

2-Сурет. Саңырауқұлақ түрлерінің ДНҚ өлшеудегі қанығу детекторы. А- Alternaria brassicae ; Б-Penicillium expansum; В-Fusarium oxysporium

ДНҚ бөліп алу, ДНҚ концентрациясын анықтау жұмыстары генетикалық-молекулалық зерттеу (ПТР және оның түрлері, секвенирлеу т.б.) жұмыстарының баспалдағы болып табылады.

Әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық үдерістердің тоғысу жағдайындағы қазіргі заманда мамандар дайындауда жаңа талаптар қойылуда. Сонымен қатар, оқытушыларға оқытудың қазіргі заманғы әдістерін жете меңгеру қабілеттілігімен және білім беру үдерісін өз бетімен құрылымдауымен сипатталуда. Осы тұрғыда жоғарыда келтірілген зерттеу әдістері оқыту барысында білімгерлерде алдыңғы қатарлы жетекші ғылыми зерттеу жүргізу ұйымдарының зерттеу жұмысын ұйымдастыру нәтижесінде ғылыми зерттеудің ерекшелігі туралы жалпы көзқарасы қалыптасады. Болашақ биолог мамандарын дайындау кезінде оқыту үдерісінде жаңа инновациялық технологияларды пайдалана отырып, биологиялық және ғылыми білімі мен танымдылық көзқарасы жоғарылайды.

1 «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдауы, 2014 жыл. - Астана

2 Ж.А. Асқарова., Л.Б.Иманкулова. Кәсіби білім беру жүйесіндегі педагогикалық технологиялар. Оқу құралы. – Алматы: «Қыздар университеті баспасы», 2015. - 153 б.

3 Ишанов П.З., Кенжебаева С.К. Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін басқарудың негіздері. Оқу құралы. Қарағанды: ЖК «Ақ Нұр баспасы», 2012. - 7 б. (104 б)

4 Ангеловски К. Учителя и инновации: пер. с макед. - М.: Просвещение, 1991. - 159 с.

5 Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука // Инновационные процессы в образовании: сборник научн. тр. – Тюмень, 1990. – С. 8–9.

6 Инновационные обучение: стратегия и практика/ Под. Ред. В.Ляудис. – М.:МГУ, 1994. – 203 с.

7 Подымова Л.С. Теоритические основы подготовки учителя к инновационной деятельности: Дисс. Докт.пед.наук. – М., 1995. - 362 с

8 Управление качеством образования / Под ред. М.М. Поташника, Педагогическое общество России. — М., 2000. - 440 с.

9 Пригожин А.И. Современная социология организаций. – М.:Интерпракс, 1995. - 296 с

10 Сластенин В.А. Педагогика: инновацционная деятельность/ В.А.Сластенин, В.А.Подямова. –М.: Магистр, 1997. - 223 с.

11 Шамова Т.И., Малинин А.Н., Тюлю Г.М. Инновационные процессы в школе как содержательно-организационная основа механизма ее развития. - М., 1993.

12 Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогических инноваций: опыт разработки теории инновационного процесса в образовании. - М., 1991.

13 Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М., 1978.

14 Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия / Е.Е. Румянцева. – М.: ИНФРА-М, 2005.

15 Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций: учебное пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК. М., Прометей, Юрайт, 1998.

16 Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии. - Волгоград, 1994, - С. 42-43

17 Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии./ В.П. Беспалько. - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.

18 Spaulding S.C. Technological Devices in Education. – Association for Educational Communications and Technology (AECT), International, 1972, v.I, -p.6-10.

19 Монахов, В. М. Введение в теорию педагогических технологий / В. М. Монахов. - Волгоград: Перемена, ВГПУ, 2006.

20 20 Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989. - №6. - 77 с.

21 Лернер, И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. - М.: Педагогика, 1981. - 186 с.

22 Педагогика под редакцией П.И. Пидкасистого(Педагогическое общество России, - М.,2004.

23 Гузеев В. От методик – к образовательной технологии// Народные образование. 1998. - №7.

24 Хмель Н.Д. Теория и технология реализации целостного педагогическогопроцесса. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2008. – 176 с.

25 Тригубова Н.Н., Хан Н.Н. Технология сотрудничества как условие реализации личностно ориентированного обучения подготовки будущего учителя // Национальноевоспитание. – Алматы, 2007. – № 2. – С. 19–22.

26 Michelotti N, Johnson-Buck A, Manzo AJ et al, 2012. Beyond DNA origami: the unfolding prospects of nucleic acid nanotechnology. WIREs NanomedNanobiotechnol 4:139-152.

27 Gunilla Kärf, 2009. LM014-03. 1(4). DNA extraction from tissue, phenol-chloroform. Dept Of Evolutionary Biology, Uppsala University.

Резюме

Н.Н. Салыбекова – PhD докторант, Казахский государственный женский педагогический университет. Казахстан, Алматы

Ж.Ж. Кужантаева – д.б.н., профессор, Казахский государственный женский педагогический университет. Казахстан, Алматы

Е. Басым – доктор, ассоциированный профессор, Университет Акдениз, Анталия, Турция

Ж.Б. Шілдебаев – д.п.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет им. Алматы

А.Е. Сержанова – магистр, Международный Казахско-Турецкий Университет им. А.Ясави, Туркестан

Использования информационно-молекулярных методов обучения при формировании инновационно-образовательные системы в подготовке специалистов биологов

В статье приводится ход применения видов и методов современного исследования в настоящее время. Дается методы определения концентрации ДНК и методы выделение ДНК из объекта исследования, применяемого для проведения генетического исследования. Рассмотрены проблемы применения видов и результатов исследования при проведении этих работ, а также проблемы обучения учащихся. Рассмотрена важность развития системы инновационного образования, совместно с научно-исследовательскими работами, в высших учебных заведениях, а также важность видов и методов молекулярно-генетического исследования в сфере науки. Рассмотрены проблемы новых изменений и новых обязанностей в сфере образования и науки, которые стоят перед специалистами в настоящее время.

Ключевые слова: молекулярно-генетические методы, информационно-молекулярная знания, технология, ДНК.

Summary

N.N. Salybekova – PhD student, Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty
Zh.Zh. Kuzhantaeva – Dr., Proffessor., Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty
E. Basim – Dr., Assoc.prof.,Akdeniz University, Antalya, Turkey
Zh.B. Shildibaev – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty
A.E. Serzhanova – A.Yassawe International Kazakh-Turkish University, Turkistan

Use of molecular information and teaching methods in the formation of innovation and educational systems in the preparation of specialists biologists

The article presents the course of the application forms and techniques of modern research is now. It provides a method for determining the concentration of DNA and methods for isolation DNA from the object of investigation, used for genetic research. The problems of application forms and the results of the study during these works, as well as the problems of teaching students. We consider the importance of the development of innovative education together with research work in universities, as well as the importance of the species and methods of molecular genetic research in the field of science. The problems of the new changes and new responsibilities in the field of education and science, which are the specialists at the moment.

Keywords: molecular genetic methods, information and knowledge of molecular technology, DNA.

УДК: 371.26

АКТУАЛИЗАЦИЯ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА И ЕГО ВНЕДРЕНИЕ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Галиев Т.Т. – *доктор педагогических наук, профессор Казахского агротехнического университета имени Сакена Сейфуллина*
Кайкенова Ж. – *главный консультант аппарата мажилиса Парламента РК*
Кульгильдинова Т.А. – *д.п.н. профессор КазУМОиМЯ им.Абылай хана*

В статье для реализации системного подхода в учебном процессе рекомендуется: разработать системные методы и технологии, а также необходимые учебные и методические пособия и иные методические разработки, позволяющие реализовать системный подход в учебном процессе; зработать специальную программу и осуществить занятия с преподавательским составом учебного заведения по вопросам системного подхода и системного анализа; разработать критерии и инструменты оценки уровня усвоения умений и навыков системного подхода и системного мышления;разработать соответствующие педагогические условия, способствующие: реализации системного подхода в учебном процессе; опережающему формированию умений и навыков системного мышления в обучении.

Ключевые слова:системный подход, системные методы и технологии**,** системное мышление.

В самом общем виде процедура реализации системного подхода имеет следующее содержание:

- от принятого решения к организации учебного процесса на основе системного подхода, системной организации деятельности всех участников образовательного процесса с целью опережающего формирования у них и целенаправленной реализации в познавательной и иной учебной деятельности системных представлений, умений и навыков системного мышления и системного подхода;
- от поставленной цели (обучения и развития) к системному структурированию, изучению и представлению (в свернутой форме) информации о рассматриваемом объекте (учебном материале, учебнике и его компонентах);
- от выявленной информации, ее синтеза и обобщения к конструированию концептуальной модели системы изучаемого объекта - как средства достижения поставленной цели;
- от сконструированной системы к разработке целевых программ и программ обеспечения функционирования данной системы и ее компонентов;
- от реализации системы и целевых программ к достижению поставленной цели.

С точки зрения системного подхода учебник может быть рассмотрен как целостная информационная система, представляющая содержание обучения в виде конкретного учебного материала. Состоящий из множества взаимосвязанных элементов, объединенных общей целью обучения, учебный материал, по мнению Т.А. Ильиной, представляет собой объект, обладающий всеми свойствами системы и, следовательно, может рассматриваться как система [1.24].

Для формирования умений и навыков системного мышления, обучающиеся должны осуществлять деятельность, определенная часть которой связана с освоением и реализацией системных методов и технологий обучения. Задача формирования компетентности в области системного подхода предполагает:

- усвоение основных положений и понятий общей теории систем и системного подхода;
- формирование определенных знаний в области системологии и теории систем;
- усвоение средств реализации системного подхода (включая системные методы и технологии) в познавательной, научной, практической и иной деятельности;
- формирование знаний, умений и навыков конструирования концептуальных моделей систем изучаемых объектов, системного структурирования, изучения и представления (в свернутой форме) информации о рассматриваемых объектах окружающей действительности;
- реализация системного подхода в осуществляемой и предстоящей деятельности;
- формирование умений и навыков системного мышления и системного подхода в познавательной, теоретической, практической и иной деятельности.

Ниже представлены некоторые базовые понятия системного подхода:

Системные исследования – это исследование объектов именно с системной точки зрения, исследования их как систем [2.2].

Принцип системности - принцип исследования реальных и идеальных объектов, предполагающий их представление в форме систем. Следование данному принципу требует выделять элементы исследуемой системы, выявлять и изучать связи между элементами, представлять знания о выявленных связях в форме модели с последующим её использованием для синтеза новых объектов, обладаю-щих желаемыми свойствами.

Объект – все то, на что направлена человеческая деятельность. Все то, что мы воспринимаем как нечто целое, реально существующее, или возникающее в нашем сознании и обладающее определенными свойствами.

Модель – это идеальная конструкция, образ, отображение оригинала, объекта анализа, построенное средствами мышления, сознания.

Системный подход – направление методологии социально-научного познания и социальной практики, в основе которого лежит исследование объектов как систем.

Системное мышление – опосредованное и обобщенное на основе принципа системности отражение окружающей действительности, связанное с реализацией системного подхода в познавательной, теоретической, практической и иной деятельности человека.

Система:

1) нечто целое, сложное, единство, объединяющее множество элементов, связанных друг с другом;

2) выделенное на основе определенных признаков упорядоченное множество взаимосвязанных элементов, объединенных общей целью функционирования и единства управления и выступающих во взаимодействии со средой как целостное явление;

3) средство достижения цели, средства решения проблем;

Системный метод – способ познания, заключающийся в исследовании системы, связей ее компонентов и их связей с внешней средой. При этом выясняется, что эти взаимосвязи и взаимодействия приводят к возникновению новых свойств системы, которые отсутствуют у составляющих ее компонентов.

Система менеджмента – система для разработки политики и целей, разработка и принятие необходимых управленческих оптимальных решений для достижения этих целей.

Система обработки информации – совокупность средств и методов получения и преобразования информации, позволяющая на основе исходного массива данных получить совокупность выходных показателей, необходимых для анализа, контроля, планирования, управления.

Надсистема – окружающая систему среда, в которой функционирует система.

Структура системы – состав элементов (компонентов, подсистем),

относительно устойчивых связей и отношений между ними, специально упорядоченных и организованных для функционирования системы и достижения поставленной цели.

Связь – все то, что объединяет компоненты системы, обусловливает их взаимодействие и дает возможность их функционированию для достижения цели и решения поставленных задач, воздействия на объекты внешней среды, самосовершенствования и развития системы.

Функция системы – активность, жизнедеятельность системы и ее компонентов (подсистем, частей, элементов), свойство системы, которое посредством связи воздействует на объект внешней среды для достижения поставленной связи.

Внешняя среда – совокупность элементов внешней по отношению к системе окружающей действительности, не входящих в структуру системы, взаимодействующих с ней, оказывающих или способных оказать на нее свое воздействие и на которые может оказать воздействие данная система;

Обратная связь – информация о состоянии и поведении рассматриваемых объектов окружающей действительности, в результате

их взаимодействия, а также воздействия на них, в том числе со стороны

системы и ее компонентов или каких-либо факторов.

Система управления – совокупность взаимосвязанных элементов управления (целей, структуры, задач, функций, методов, кадров, обеспечивающих подсистем и т.д.), взаимодействующих между собой и воздействующих на объекты внешней среды с целью достижения целей и решения поставленных задач управления.

Эмерджентность – характеризует несводимость свойств отдельных элементов к свойствам системы в целом, что обусловливает наличие в системе новых агрегатированных свойств.

Фактор: 1) причина, движущая сила какого-либо процесса, явления, определяющая характер его характер или отдельные черты; 2) явление или процесс, «способные» изменить состояние изучаемого объекта.

Условие: 1) обстоятельство или процесс, от которого что-нибудь зависит; 2) обстановка, в которой происходит, осуществляется что-нибудь.

Наличие цели может предполагать конструирование соответствующей системы как средства ее достижения. При этом каждый компонент, включенный в состав подобной системы, имеет свои специфические цели, осуществление которых служит достижению общей цели системы. Важной особенностью указанных компонентов системы является программно-целевой способ их функционирования и реализации для достижения цели системы и решения поставленных задач.

Под программно-целевым методом понимается метод достижения цели, с помощью специально разработанных для этого программ действий. Например, в работе [3,9] программно-целевое планирование и управление в менеджменте науки и образования определяется как один из видов планирования и управления, в основе которого лежит ориентация деятельности на достижение поставленных целей. Программно-целевое планирование построено по логической схеме «цели – пути – способы – средства» При программном управлении во главу угла ставится не сложившаяся организационная структура, а управление элементами программ, программными действиями.

Включенные в систему компоненты) обретают смысл и функции только тогда, когда начинают функционировать для достижения поставленной цели. Таким образом, только в случае функционирования всех компонентов системы она (система) «оживает». В таком случае мы имеем дело не с моделью системы, а с системой как средством достижения цели и решения поставленных задач.

Методологической основой программно-целевого метода является системный подход. Разрабатываемые и используемые при этом методы мы относим к системным средствам реализации программно-целевого подхода в учебной, познавательной, практической, управленческой и иной деятельности.

Целевые программы, разрабатываемые в рамках программно-целевого подхода, рассматриваются как самостоятельные системы и как процессы. В первом случае выявляется содержание и целостность программ, их функции и механизмы реализации. Во втором – целевые программы рассматриваются как программы действий, определенная совокупность которых представляет собой процесс.

Для устойчивого функционирования любой спроектированной системы как средства достижения целей и решения поставленных задач должны предусматриваться специальные целевые программы, например, информационного, финансового, научного, кадрового и иного обеспечения. Эти целевые программы находятся вне системы, своевременно обеспечивая ее функционирование необходимыми ресурсами. Специальные целевые программы разрабатываются для функционирования системы в новых условиях или при воздействии влияющих факторов, способных существенно изменить состояние системы.

Целевые программы, также как система и ее компоненты являются средствами достижения цели и решения поставленных задач. В этой связи «формулу» реализации системного подхода можно выразить следующим образом:

- от цели к конструированию системы как средства ее достижения;
- от данной системы к разработке целевых программ функционирования ее компонентов;
- от реализации системы и целевых программ функционирования ее компонентов к достижению цели и планируемых результатов.

Таким образом, системный подход может рассматриваться как одна из форм конкретной реализации в научном познании диалектико-материалистического метода [4,25].

Система (искусственная) представляется нами как совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих между собой и с окружающей средой элементов, проектируемых для достижения поставленной цели.

Цель позволяет сконструировать систему, как ответ на вопрос, что нужно сделать для того, чтобы поставленную цель реализовать.

Одним из центральных моментов в технологии обучения на основе системного подхода является системная организация познавательной, теоретической и практической деятельности обучающихся.

Системный подход позволяет изучать учебник и его компоненты (параграфы, главы, разделы и части) как системы и формировать системные знания, адекватные изучаемой науке.

При изучении, например, параграфа (главы, раздела и учебника в целом) он рассматривается как система. При этом объект сначала изучается в том состоянии, в каком он представлен в учебнике. Мы называет это состояние исходным, «статическим». Далее объект рассматривается при его взаимодействии с внешней средой, в новых условиях и с учетом воздействия на него различных влияющих факторов. Условно говоря, объект рассматривается в «динамическом состоянии».

Концептуальная модель системы выявленной в процессе изучения объекта (параграфа, главы и т.д.) информации позволяет рассматривать ее как некую «новую целостность», как выделенное на основе определенных признаков и правил упорядоченное множество взаимосвязанных и взаимодействующих элементов, объединенных общей целью функционирования того или иного изучаемого объекта[5.35].

Системообразующим фактором для конструирования (построения) систем является цель – как «опережающий» образ планируемых результатов, для достижения которых данная система проектируется.

Актуализация системного подхода и активное внедрение его в учебный процесс могут создать определенные условия для повышения эффективности и качества обучения, а также формирования у обучающихся умений и навыков системного мышления.

Для реализации системного подхода в учебном процессе конкретного учебного заведения рекомендуется в первую очередь:

- привлекать к этому процессу как можно больше заинтересованных преподавателей;
- оснастить библиотеку, читальный зал и образовательный портал учебного заведения соответствующей литературой и методическими материалами.

1 Ильина Т.А. Структурно-системный подход к организации обучения. – М.: Знание, 1972. – 72 с.

2 Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. В кн. Теория управления. Менеджмент. В 3 ч.Ч.1. Общая теория систем – основа теории управления: хрестоматия. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2007. – 223 с.

3 Сарыбеков М.Н. Сыдыкназаров М.К. Словарь науки. Общенаучные термины и определения, науковедческие понятия и категории: Учебное пособие. – Алматы: Триумф «К», 2008. – 504 с.

4 Формирование системного мышления в обучении: Учебное пособие / Под ред. проф. З.А.Решетовой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 344 с.

5 Галиев Т.Т. Опережающая подготовка специалистов: Научно-методическое пособие. – Астана: Изд-во Парламента РК, 2014. – 320 с.

Түйіндеме

Галиев Т.Т. – педагогика ғылымдарының докторы, мемлекеттік қызмет академиясының профессоры;
Кайкенова Ж.К. – ҚР парламентінің аналитигі;
Кульгильдинова Т.А. – п. ғ. д., Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ профессоры

Жүйелік тәсілді өзектендіру және оны оқу үрдісіне енгізу

Мақалада жүйелік тәсілді оқу үрдісінде жүзеге асыру мақсатында келесілер ұсынылады: жүйелік әдістер мен технологияларды, сондай-ақ жүйелік тәсілді жүзеге асыруда оқу үрдісіне қажетті оқу және әдістемелік құралдар мен өзге әдістемелік әзірлемелер құру; арнайы бағдарлама әзірлеу және оқу орнының оқытушылар құрамымен жүйелік тәсіл және жүйелік анализі сұрақтары бойынша сабақ өткізу; жүйелік тәсіл және жүйелі ойлау біліктері мен дағдыларды қалыптастыру деңгейінің өлшемі мен бағалау критерияларын әзірлеу; жүйелік тәсілді оқу үрдісінде жүзеге асыруда, жүйелі ойлау біліктері мен дағдыларын қалыптастыру үшін тиісті педагогикалық шарттар әзірлеу.

Түйін сөздер: жүйелік тәсіл, жүйелік әдістер мен технологиялар, жүйелі ойлау.

Summary

Galiev T.T. – doctor of pedagogical sciences, professor of the Agrotechnologikal university
Kaykenova ZH.K. – analyst of the Parliament of the Republic of Kazakhstan
Kulgildinova T.A. – of pedagogical sciences, professor of Kazakh Ablai Khan UIR & WL

Actualization of the systematic approach and its implementation into the educational process

In the article for the implementation the systematic approach into the educational process it is recommended:

- to develop systematic methods and technologies, also the necessary training and methodical manuals and other methodological developments, that allow to implement the systematic approach into the educational process;
- to develop a special program and implement classes with the academic staff of the institution on systemic approach and system analysis;
- to develop criteria and instruments of evaluating the level of assimilation of capabilities and skills the systematic approach and systematic thinking;
- to develop appropriate pedagogical conditions which are conducive for: the implementation of the systematic approach in educational process; outrunning formation of capabilities and skills of systemic thinking in education.

Keywords: systematic approach, systematic methods and technologies, systematic think.

ӘОЖ 378.1:53;51(571)

АТОМ ЯДРОСЫНЫҢ ФИЗИКАСЫН ОҚЫТУДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Турмамбеков Т.А. – *ф.м.,- г.д.профессор,*
Раманкулов Ш.Ж – *PhD – доктор,*
Шектибаев Н.А – *докторант 3 курс,*
Досымов Е – *магистр оқытушы,*
Беркінбаев М. – *докторант 2 курс.,*
Мадиярова А.Ж – *магистрант, Қ.А. Ясауи атындағы Халқаралық қазақ-түрік университеті*
shery_roma@mail.ru

Бүгінгі күні жалпы білім беру орындарының негізгі мақсатының бірі – ақпараттық технологияларды білім алушылардың кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыруда тиімді пайдалану болып табылады. Осы мақсатта мақала авторлары атом ядросының физикасын оқыту үдерісінде электронды оқыту құралдарын қолдануды ұсынады. Мектеп оқушыларымен қатар, физика мамандығы бойынша оқитын студенттердің басым бөлігі кванттық құбылыстарды түсіндіруде қиналатындары рас. Осы мәселені жеңілдету мақсатында авторлар атом ядросының физикасы бойынша есептер шығарудың, тәжірибелер мен демонстрациялардың компьютерлік моделдерін жасаған. Мақалада авторлардың физика курсының «атом ядросы» бөліміне жасаған анимациялық компьютерлік модельдері туралы мәліметтер және оларды оқу үдерісінде пайдаланудың нәтижелері баяндалған. Аталған электрондық ресурстардың білім алушылардың кәсіби құзіреттіліктерін дамытудағы маңыздылығын ескерсек, бұл біздің зерттеу жұмысымыздың көкейкестілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: атом ядросы, электрондық ресурстар, оқыту үдерісі, мектеп физика курсы.

Атом ядросының физикасы бөлімін оқыту жалпы білім беретін орта мектептермен қатар жоғары оқу орындарында да оқыту, неғұрлым күрделі әдістемелік мәселе болып есептелінеді. Біріншіден, бұл мәселе материя қозғалысының кванттық түрінің өзіне тән ерекшеліктеріне, екіншіден, оқушылар мен студенттердің таным мүмкіндіктерінің шектеулі болуына байланысты болады. Атом ядросының физикасы ғылыми дүниетанымды түбегейлі өзгертіп, техниканы жаңа жетістіктерге көтергендіктен, жалпы білім беретін мектептің физика курсында лайықты орнын тапқандығы белгілі. Қазіргі орта мектептерде бұл бөлім көп оқу материалдарын қысқа уақыт ішінде баяндауды қажет етеді. Сондықтан, сабақта ол материалдардың ең негізгілері ғана оқушыларға түсінікті етіп баяндалуы тиіс. Атомдық және ядролық құбылыстардың барлығына егжей-тегжейлі тоқтала беруге мүмкіндік жоқ.

Қазіргі уақытта мектеп құрал-жабдықтары қатарынан зиянды әсер ететін аспаптарды қолдануға тыйым салынды. Сонымен бірге, кванттық физика бөліміне арналған лабораториялық қондырғылар тек қана ірі зерттеу орталықтарында ғана пайдаланылады. Осының бәрі сабақ берудегі қиындықтарды тереңдете түседі.

Жоғарыда аталған мәселелерді шешудің бірден бір жолы – оқыту құралы ретінде динамикалық электрондық ресурстарды пайдалану болып табылады.

Білімгерлердің танымдық іс-әрекеттерін арттыру, қазіргі заман талаптарына сай құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында физика саласын ақпараттандыру бағытында бірнеше шетелдік және отандық ғалымдар зерттеу жұмыстарын жүргізді. Атап айтсақ, Х.Ж. Бекер[1] физиканы оқыту барысында

компьютерді қолданудың тәртібі мен ерекшелігін, А.Л. Рудольф, Б. Леймен, М. Жойс, Х. Вигноллес [2] физикалық сабақтарда ақпараттық технологиялар көмегімен интербелсенді оқыту мәселелерін, отандық ғалым М.С. Молдабекова өз еңбектерінде болашақ мұғалімдерді даярлауда метрология бойынша лабораториялық практикумның маңыздылығын[3], К.Н. Жумадиллаев[4] физикалық тәжірибелерді виртуальды компьютерлік модельдеуді, В.Н. Косов, С.А. Красиков[5] физика курсында классикалық тәжірибелерді статикалық компьютерлік модельдеуді зерттеді.

Алайда, физиканың жеке бөлімдері мен пәндері бойынша мемлекеттік тіл – қазақ тіліндегі электрондық оқулықтардың қажеттілігі аталған бағыттағы зерттеулерді талап етеді. Біздің зерттеу жұмысымыз да осы тұрғыдан көкейкесті болып табылады.

Негізгі бөлім

Компьютерлік бағдарламаларды физиканы оқыту үрдісіне қолдану мәселесіне арналған зерттеулерге талдау жасап, біз компьютерді сабаққа пайдаланудың негізгі бағыттарын 1 - сурет арқылы көрсетейік:

Сурет 1 – физиканы оқытуда компьютерді пайдаланудың негізгі бағыттары.

Зерттеу жұмысымыздың барысында оқытудың білімдік, дамытушылық және тәрбиелік қызметтерін іске асыруда белгілі бір дидактикалық ұстанымдар деп аталатын ортақ ережеге арқа сүйедік. Оқытудың барлық ұстанымдары өзара байланысты, олар бүтін бір жүйені құрайды. Осы ұстанымдардың ішінен компьютерлік модельдерді қолдануда маңызды рөл атқаратын негізгі ұстанымдар ретінде біз төмендегілерді бөліп алдық:

- оқытудың тәрбиелік сипаттағы ұстанымы**;**
- ғылымилық ұстаным;
- көрнекілік ұстанымы;
- оқытудың саналылық пен белсенділік ұстанымы;
- даралап оқыту ұстанымы.

Сонымен бірге, оқу үрдісінде модельдеуді тиімді пайдалану үшін физикалық құбылыстардың компьютерлік моделі мына қасиеттерге ие болуы керек екендігін есепке алдық:

- құбылыстың динамикалылығы;
- диалогтың болуы, ЭЕМ-ры мен оны пайдаланушы арасындағы өзара қатынас;
- модельдеуші бағдарламалардың жұмысын басқарудың қарапайымдылығы;
- оқу процесінде модельдеуші бағдарламаны не оның бөлімдерін қолдануды орындаудың циклдылығы;
- ақпараттылық;
- көрнекілік;

Сонымен қатар компьютерлік модельдерді (КМ) қолдану оқыту көрнекілігінің тиімділігін арттырып, мектепте тікелей бақылауға бола бермейтін микроғаламға да көз тастауға мүмкіндік береді (ядроның ыдырауы), оқушы денсаулығына зиянды тәжірибелерге жүгінбей-ақ (рентген сәулесі, уран ядросының бөліну механизмі, ядролық реакция және т.б.), кейбір құбылыстарды (радиоактивті ыдырау) айтарлықтай көрнекі түрде модельдейді.

Мұндай бағдарламалардың мынадай ерекшеліктерін атап айтуға болады:

-қазіргі заманғы компьютердің түрлі-түсті және графикалық мүмкіндіктері кеңінен қолданылады;

-модельдеу бағдарламалары оқушының компьютермен диалогты режимде жұмыс істеуіне ыңғайластырылған;

-оқушының модельдеу бағдарламаларымен жұмыс кезінде дисплей экранынан қарастырылатын объектінің немесе құбылыстың көрнекі бейнесін қозғалмалы сурет, әр түрлі график, диаграмма, сұлба түрінде көріп отырады;

-модельдеу бағдарламасын орындау процесінде дисплей экранында жеткілікті мөлпіерде мәтіннің болуы, ол оқушыға бағдарлама жұмысының мақсаттары мен тәсілдері жөнінде ақпарат береді және жұмысты оқушының толық тәуелсіздігі жағдайында, яши ешқандай сыртқы көмексіз және баспа материалын пайдаланбай-ақ атқаруына мүмкіндік туғызады.

Сурет 2 – атом ядросының физикасы курсына арналған электрондық оқулықтың көрінісі.

Сурет 3 – атом ядросының физикасы курсына арналған электрондық оқулықтың анимациялық бөлімі.

Электрондық оқулыққа БҒМ тарапынан авторлық куәлік алынып, Түркістан қалалық жалпы орта мектептерге таратылды, сонымен қатар Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ-не, М.Әуезов атындағы ОҚМУ-не «физика» кафедраларының оқу үдерісіне ендірілді.

Зерттеу жұмысымыздың барысында жүргізілген сауалнамалардан аталған электрондық оқулықты пайдалану білім алушылардың физика пәніне деген қызығушылықтарын арттырғандығын көрсетті.

Практика көрсеткендей, берілген электрондық оқулықпен жұмыс істеу студенттерге[6] берілген пәнге терең қызығушылықтың дамуына, физикалық құбылысты толықтай түсінуге ықпалын тигізеді, яғни оқытудың классикалық сұлбасын толықтыра түседі. Қарастырылатын бағдарламалық өңдеулердің алдына келесі есептер қойылды: негізгі физикалық заңдарды, олардың логикалық және себеп-салдар байланыстарын түсінуге; әр түрлі физикалық сипаттамалардың өзара байланысын орнатуға, объекттің табиғи тәртібі, аналитикалық тәуелділіктер мен олардың графикалық бейнелеуімен арасындағы сәйкестікті орнатуға мүмкіншілік жасау болып табылады. Компьютерлік технология физикалық объектілер, процестер мен эффекттердің математикалық модельдерімен еркін манипуляциялардың мүмкіндіктеріне ие болатын интерактивті орта болып есептелінеді.

Зерттеу жұмысын қорытындылай келе алынған мынадай ғылыми нәтижелерге тоқталайық:

- атом ядросының физикасын оқытуда компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудың бағыттарын айқындадық;
- «атом ядросының физикасы» атты электрондық оқулық жасалынды және оқу үдерісіне ендірілді;
- аталған электрондық оқулықты оқу үдерісінде пайдаланудың нәтижесі бойынша сауалнамалар жүргізіліп, оның екрекшеліктері айқындалды.

Сонымен, осы бағыттағы зерттеулерді жалғастыра отырып, оқушылар мен студенттер элементарлық объектілердің модельдерін конструкторлық материалдар ретінде қолданыла алады, мысалы дайын сұлбалардың көмегімен зертханалық жұмыстарды орындаумен бірге, күрделі жүйелер модельдерін құра отырып, комплектілі бөлшектерден жаңа сұлбаларды құрастыра және модельдерді модификациялай алады.

Оқыту үдерісіне компьютерді енгізу физикалық құбылыстардың өңделген модельдері, яғни виртуальдық модельдеу негізінде демонстрациялық қана емес, сонымен бірге зерттеушілік-конструкторлық жұмыстарды орындауға болады. Шынында, көлемі күннен-күнге артатын ақпарат пен сапалы және терең білімді қамтамасыз ету арасында, маманды көп кәсіпті даярлауға есептелінген ақпараттық ортаны құру мен әдістемелік қамсыздануды жоқтылығы арасында, білімнің іргелі және қолданбалы есепке есептелінген мамандардың көп қырлы, кәсіптік қызығушылығы арасында пайда болған қарама-қайшылықтарды жеңу үшін реалды шешу жол болып табылады.

1 Becker H. J. How are teachers using computers in instruction. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Seattle, WA. – 2001, april.

2 Prather E., Rudolph A., Brissenden G.,Using Research to Bring Interactive Learning into General Education Mega-Courses. // Peer Review. *– 2011. – №13. – 44 p.*

3 Молдабекова М. С., Поярков И. В., Федоренко О. В., Асембаева М. К. Лабораторный практикум по метрологии в подготовке специалистов // Физическое образование в вузах. – Изд. Дом Московского Физич. общества. ИФ РИНЦ, 2013. – Т. 19, – №2. – 5с.

4 Жумадиллаев К. Н. Физикалық тәжірибелерді виртуальды компьютерлік модельдеу. – Алматы, 2002.

5 Косов В. Н., Красиков С. А. Компьютерное моделирование на уроках физики. – Алматы, 2001. – 194 с.

6Раманкулов Ш. Ж., Беркімбаев К. М., Сарыбаева А. Х., «Физика» мамандығы студенттерінің кәсіби даярлығын жетілдіруде ақпараттық –компьютерлік моделдеуді қолдану ерекшеліктері // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. - Алматы, 2014. – №4(44). – Б. 8-12.

Резюме

Турмамбеков Т.А. – д. ф.м., профессор,
Раманкулов Ш.Ж. – PhD – доктор,
Шектибаев Н.А. – докторант 3 курс,
Досымов Е. – магистр,
Беркинбаев М. – докторант 2 курс.,
Мадиярова А.Ж – магистрант, Международный казахско-турецкий университет им. Х. Яссауи

Эффективность применение электронных ресурсов в обучении физики атомного ядра

В настоящее время одним из основных цели общее образовательных организаций является эффективное использования информационные технологий для развитий компетентности будущих специалистов. По этой цели, авторы статьи предлагают в процессе обучения «Атомной и ядерной физике» использование электронных ресурсов. Большинство школьники и даже студенты обучающися по специальности физика затрудняется в

объяснении квантовых явлений. Для устронения этих недостатков авторы статьи создали компьютерные моделии по решебник задач и модели демонстрационных работ по предмету «Атомной и ядерной физике». В данной статье авторы излагают методику пременения и использования анимационных компьютерных моделей по разделу "Атомной и ядерной физике" в процессе обучения курса общей физики. Результат нашей исследовательской работы показывает актуальность развития профессиональной компетентности обучающихся.

Ключевые слова: атомное ядро, электронные ресурсы, учебный процесс, школьный курс физики.

Summary

T.A. Turmambekov – professor, doctor,
Sh. Ramankulov – PhD doctor,
N. Shektibaev- doktoral
E. Dosymov – master, M. Berkinbaev- doktoral
A. Madiyarova – master Kh. A. Yasawi International kazak-turkish university

The effectivenss of the use of electronic resources in teaching physics of the atomic nucleus

Currently, one of the main goals of the General education organizations is the effective use of information technology for the development of competence of future specialists. For this purpose, the authors suggest in the learning process, "Atomic and nuclear physics" the use of electronic resources. Most students and even students obuchayuschie majoring in physics is at a loss to explain quantum phenomena. For ustraneniya these drawbacks, the authors have created a computer model construction and model on reshebnik task and model demonstration, on the subject "Atomic and nuclear physics". In this article, the authors describe the technique of handling and using animated computer models in the section "Atomic and nuclear physics" in the process of learning of General physics. The result of our research shows the relevance of the development of professional competence of students.

Keywords: the atomic nucleus, electronic resources, educational process, the school course of physics.

ӘОЖ 378:371.13

ТӘЖІРИБЕЛІК ІСКЕРЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Желдыбаева Б.С. – *п.ғ.к., физика кафедрасының доцент м.а., Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті,* balgun@mail.ru
Сырбаева Ш.Ж. – *п.ғ.к., физика және техникалық пәндер кафедрасының доцент м.а., Х. Досмұхамедов атындағы мемлекеттік университеті,* syrbaeva@bk.ru

Мақалада «Физика» мамандығының студенттері, болашақ физика пәнінің мұғалімдері, сабақтан тыс уақытында электрлік схемаларды жинау жұмысы бойынша жобалау, физикалық құралдарды қалпына келтіру және қондырғыларды құру және т.б. университеттің физика кафедрасында ұйымдастырылған. «Студенттік эксперименттік алаңы» зертханасына белсенді қатысулары баяндалады. Бүгінгі күні бұл зертханада көптеген оқытушылар, магистранттар, студенттер, оқушылар өз қолдарымен физикалық қозғалмалы құралдар жасап, демонстрацияларды педагогикалық іс-тәжірибеде, конкурстарда және т.б. іс-шараларда қолданып келеді. Білім алушылардың осы эксперименттік алаңда атқарған еңбектеріне оқытушылар құрамы кеңестер беріп ары қарай жетілдіруіне жағдай жасалған. Мақалада осы жайындағы мәселелер толығымен баяндалады. Болашақ физика пәнінің мұғалімдері университет қабырғасында оқып жүріп, тәжірибелік іскерліктерін қалыптастыруға баса назар аударылып, келешек ұрпақтың жан-жақты дамуына үлес қосуға күш жігерін салу мәселелері зерделенген.

Түйін сөздер: Білім алушылар, болашақ мұғалім, практикалық даярлау, іскерлік, физика пәні, эксперименттік зерттеу, эксперименттік алаң.

Білім алушылардың қабілеттері мен қызығушылықтарын анықтау және жетілдіру үшін оларды әртараптандыру, қажетті білім мен дағдыларды беруге, өмір құндылықтарын қалыптастыруға және орнатуда орта мектебі болуы тиіс, барлығы осы өмір мектебінен өтеді. Эксперименттік дайындығы - бұл, физика пәні мұғалімінің негізгі құзыреттілігі болып табылады: сонымен бірге, ғылыми танымдағы физикалық эксперимент рөлін ұғынуы; білім беруде физикалық экспериментке қызығушылығының дамуы; эксперименттік дағдыларының қалыптасуы.

Бүгінгі уақытта осы білім беру жүйесін жетілдірілетін болашақ мұғалімдерді даярлаудаөзбетімен шығармашылық жұмыс дағдысын, туындаған мәселелелердің тиімді шешімдерін таба білу іскерлігі олардың дамуының жоғары деңгейін қамтамасыз ету талап етіледі.

Студенттердің өзбетімен шығармашылық жұмыс дағдыларын қамтамасыз етуде оқу сабақтары мен оқулықтар және ғылыми еңбектермен жұмыс бойынша шектелмейді [1,29б.]. Әсіресе студенттердің

шығармашылық өзіндік жұмысы үшін оларға үлкен кеңістік, яғни оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау кезінде пайда болады. Оқу сабақтарының осы түрінің мақсаты - студенттердің зерттеу жүргізу дағдыларын қалыптастыру, практикалық есептерді өзбетімен шеше білуі, іздеу білу іскерлігі және жаңаны табу қабілетінің болуы. Оқу-әдістемелік және ғылыми-зерттеу жұмыстарының түрлері әр түрлі болуы мүмкін: материалдардың құрылымын немесе қандайда бір құбылыстарды эксперименттік зерттеу; әртүрлі құрылғыларды сынақтан өткізу, электрондық құрылғылар және механикалық құрылымдар; оқу-зертханалық жұмыс параметрі және реттеу; теориялық алынған физикалық шамалардың тәуелділігін эксперименттік тексеру; теориялық зерттеулер. Студенттер оқу орнын аяқтағаннан кейін де шығармашылықпен айналысуы қажет болады, ол үшін әртүрлі формаларды қолданып, мысалы, студенттік конструкторлық бюро, студенттердің зерттеу үйірмелері, семинарлар, олимпиадалар, конкурстар, үздік студенттік ғылыми жұмысқа арналған конкурстар сияқты ғылыми жұмысқа белсене қатысуы сұралады. Бұл жағдайда ең қабілетті студенттерді ғана тарту емес, сондай-ақ білім алушылардың көпшілігін ғылыми жұмысқа бағыттау ұсынылады.

Қазіргі заманғы электроника жаңа ақпараттық технологиялардың материалдық негізі болып табылады. Мектепте техникалық үйірмені ұйымдастыру үшін мектеп мұғалімі осыған сәйкес дайындығы болуы тиіс. Сондықтан, «Физика» мамандығының студенттері, болашақ физика пәнінің мұғалімдері, сабақтан тыс уақытында электрлік схемаларды жинау жұмысы бойынша жобалау, физикалық құралдарды қалпына келтіру және қондырғыларды құру университеттің физика кафедрасында ұйымдастырылған «Студенттік эксперименттік алаңы» зертханасына белсенді қатысады. Электротехникалық өнім өндіру процесінде, құрылғылармен түрлі операцияларды бірқатар орындап қана қоймай, сонымен қатар принциптік схемасын оқып, монтаждау схемасын жасап, схемаларды жинап,ақаулық орын алса табу және жою, нақты мәліметтерді көру, процестердің динамикасын қадағалау қажет болады. Бұл кезеңде, студенттер практикалық жұмыстар дағдысын қалыптастырып бекітеді, физикалық қондырғыларды «қосылу» үйренеді, оларды қолдану арқылы теориялық білімдерін тәжірибелік түрде нығайтады.

Болашақ физика мұғалімдері техникалық жобалау дағдыларын, электр тізбектерін құрастыру әдістерін, электр құралдарын қауіпсіз пайдалану ережелерін игеріп қамтиды. Ынтымақтастық жұмыс және пікір алмасу, жұмыс жоспарларын талқылау, талдау логикалық ойлау қабілетін, өзбетімен шығармашылық бастамасын дамытуға ықпал етеді. Орындалған жұмысты бірлескен талқылау жағдайдағы талдау және логикалық пайымдау сұрақтарға өз жауаптарын табу үшін, өз көзқарасын зерделеу, айқын қисынды ретпен ойлау қабілетін дамыту маңызды болып табылады.

Студенттердің оқу-әдістемелік және ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың педагогикалық шарттары осы жұмыс түрлерін орындаудағы арнайы дайындық әдістерінің кешені, олардың белсенді өздік танымдық әрекеті, тапсырмалар түрлерінің әртүрлілігі, критерилері және осындай жұмыстардың орындалу нәтижелерін анықтау деңгейін бағалау көрсеткіштерінің болуының жүзеге асырылуына назар аударылады. Практикалық есептерді жүйелі шешу білім алушылардың ойлауын дамытуға, шығармашылық ізденіске баулуға дайындауға, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге, табандылыққа, ерік-жігер мен мақсатына жетуге әсер етеді. Білім алушылар ойлау үдерісінде өзбетімен жаңа қорытындыларға келеді. Мәселелік оқытудың теориялық негізі шығармашылық танымдық үдерістің негізгі заңдылығына негізделген. Білім алушыларды мәселелерді шешуде белсенді ізденіске тартуды теориялық түрде ғана тексермей, эксперименттік түрде шешімдер іздеу ұсынылады. Сынаққа талдау жасалғаннан кейін, қорытындыға келе отырып зерттелетін нысанындағыжаңа білім алуына әкеледі. Проблемалық оқыту технологиясы студенттердің шығармашылық ойлауын дамытуға, танымдық проблемаларды өзбетімен шешу іскерлігін қалыптастыруға бағытталған. Проблемалық ситуациялар танымдық әрекеті кезінде туындайды, сондықтан проблемалық жағдайларды олар өздері белгілі қолданыстағы білім жүйесі негізінде кейбір сәйкессіздіктер арқылы танымын кеңейтетіндей әрекеттерді ұйымдастыру қажет.

Болашақ физика пәнінің мұғалімдерін практикалық даярлау мақсатында әртүрлі оқыту технологиялары [3, 22-28 б.], соның ішінде проблемалық оқыту әдісі бойынша физика кафедрасында әзірленген және студенттерге элективті курстар ұсынылады. Студенттер мамандығы бойынша жұмыстарды орындауда тиісті практикалық дағдыларға ие болып, қамтуынасәйкес «Студенттік эксперименттік алаңы» ұйымдастырылған. «Студенттік эксперименттік алаң» зертханасында студенттер мен оқушылардың жұмысты (қала мектептерінің оқушылары тартылады) орындау міндеттерінің бірі (3-4 жылда шамамен 40 жұмыс дайындалды) қозғалмалы құралдарды дайындау бойынша өзбетімен жұмыстар жасау, модельдер, бейнероликтер, физикалық құбылыстарды демонстрациялау мен процестерді көрсететін қолданыстағы құралдар, макеттер, өндіру бойынша әрекеті болып табылады. Болашақта осы құрылғылар мен жабдықтар эксперименттік есептерді шешуде, алынған теориялық есептеулерді тексеруде,

талдауда және ұсынылған шешімдерді бағалауда пайдаланылады. Мысалы, металл шар және сондай диаметрдегі сақинадан тұратын қатты денелердің жылулық кеңеюін түсіндіруде белгілі қондырғыны қолданамыз. Бірақ осы мәселені шешуде сұрақ ұсынамыз: егер шар қызған болса, онда ол «суық» сақина арқылы өтпейді, ал«суық» шар сондай жағдайда қыздырылған сақинадан өтедіме? Алғашында «айқын» жауап ұсынады - өтеді. Тәжірибелік демонстрация керісінше көрсетеді және мәселелерді шешу басталады, бақылаушы физикалық бейненің ықтимал себептерін талқылайды. Тағы бір мысал: дене «төбеге қарсы» домалай ма деген ой туады. Әртүрлі жорамалдар мен пікірлер айтылады, есептеулері көрсетіледі, энергияның сақталу заңына сілтемелер беріледі. Көлбеу жазықтығына қарама-қарсы домалаған конус құрылғысы бас кезінде білім алушыны тығырыққа тірейді. Дұрыс жауабын басында байқамайды. Әртүрлі айтылған жорамалдан кейін, тәжірибені бірнеше рет қайталап, сұрақтың дұрыс шешіміне келеді. Резеңке жолақты дөңгелектің спицасы қызған кездегі айналуы немесе тыныштықта тұрған әртүрлі диаметрдегі шардың көлбеу бетіндегі қозғалысы, Максвелл маятнигінің қозғалысы және т.б. қызығушылық тудырып, белсенді талдауға мүмкіндік береді.

Білім алушылар бір-біріне қойылған сұрақтарға жауабын іздеу және шешуде жобалау, өндіру, эксперименттік қондырғыны орнату, жөндеу дағдыларын қамтиды. Құрылғыны өндіру бойынша жұмыс істеуге жоспарлап, оқу, ғылыми және әдістемелік әдебиеттермен жұмыс істейді. Оқу экспериментін қолдану физикалық құбылыстарды оны зерттеу үшін негіз құруға мүмкіндік береді; оқыту көрнекілігін арттыру және осылайша игеретін құбылысты студенттерге қолжетімді түрде болуы қадағаланады.

Өзбетімен эксперимент жасау және физикалық құралдарды оңтайлы қолдану, оқытудағы техникалық жабдықтар артықшылықтарын пайдалану, студенттердің өздік жоғары белсенділігі, физикалық құралдармен жұмыс жасау біліктілігін арттыру және бақылауды талдау мен өлшеу дағдыларының дамуы, жеке жоспар бойынша экспериментті жүргізу мүмкіндігі болып табылады.

Қазіргі заманғы қоғам алдында тұрған проблемаларды табысты шешу үшін негізгі шарттарының бірі, мектепті немесе жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін жұмысқа жастардың практикалық даярлау сапасын арттыру болып табылады. Студенттер теориялық білімді меңгеру ғана емес, бүгінгі үздіксіз үнемі өзгеретін әлемде тынымсыз, өздігінен білім алу үшін ниет білдіріп, ғылыми ақпараттың үлкен ағынын айқындау үшін шығармашылық ойлауға үйрету маңызды. Сондықтан қазіргі жағдайда мектептің негізгі міндеттерінің бірі белсенді білім алушылардың шығармашылық бастамаларын және өзбетімен жобалау және жаңашылдық дағдыларын дамытуға жәрдемдесу болып табылады.

Мектеп мұғалімдері университет оқытушыларымен ынтымақтастық орнатуда кафедрада «Студенттік эксперименттік алаң» зертханасын құру студенттер мен мектеп оқушыларының бірлесіп шығармашылық жұмыс атқаруы оң нәтижелерін береді. Студенттер - болашақ физика мұғалімдерінің техникалық қызығушылықтарын қалыптастыру және оқушылардың шығармашылығын дамыту, сабақтан тыс уақытта ұйымдастыру тәжірибесін зерделейді. Студенттер мен оқушылардың бірлескен жұмысы техника тілін игеруіне әсер етеді: - схемалар, диаграммалар, сызбалар, суреттер, әртүрлі құралдарын пайдалана отырып, бақылау-өлшеу құралдары және т.б. қабілеттері мен дағдыларын дамытады. Физикалық құралдар мен қондырғыларды жобалау кезінде, білім алушылар бір-біріне қойылатын жалпы талаптарды бағалау және тұжырымдауды үйренеді. Құрылған қондырғының параметрлері мен сипаттамаларын есептеу, өндірілетін құрылғы, көркемдік элементтерін ойластырып, жоғары сезімталдық мүмкіндігі, [4, 36-38 б.] эстетикалық орындалуы, жобалау элементтерін білдіріп көрсетеді.

Физикалық құбылыстың ағымдағы демонстрациялық моделін орындау үдерісі кезіндегі белсенді ойлау әрекеті әзірленген тақырыптағы қосымша білім көздеріне сүйене отырып өз білімдерін кеңейту қажеттілігіне әкеледі, шығармашылық ойлауға үйренеді [5].

1 Стукаленко Н.М., Ермекова Ж.К. О подготовке будущих учителей к развитию познавательного интереса учащихся при обучении фундаментальным наукам на примере физики.-Международный журнал экспериментального образования. №11, 2011. - С.28-33.

2 Лапаник О.Ф. Формирование профессиональной компетентности у студентов технического вуза (на примере обучения дисциплинам естественнонаучного цикла). –Образование и наука. №10 (67), 2009. - С.33-39.

3 Лептина И. Семенова Н. Применение эффективных технологий обучения // Учитель. -2003.-№1.-С.22-28.

4 Анофрикова С.В., Одинцова Н.И. обучение сравнению результатов эксперимета с предсказанными. Физика в школе. – 2000. -№3. - С.36-38.

5 Маусымбаев С.С., Абдрахманова Р.Р., Искаков Е.С. Сотрудничество вуза и школы в развитии технического творчества учащихся //21 century: fundamentalscienceandtechnologyVIII. Vol.3. NorthCharleston, USA, 25-26.01.2016. - P.77-79.

Резюме

Желдыбаева Б.С. – к.п.н., и.о.доцента кафедры физики, Государственный университет имени Шакарима г.Семей, balgun@mail.ru

Сырбаева Ш.Ж. – к.п.н., и.о. доцента кафедры физики и технических дисциплин, Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, syrbaeva@bk. Ru

Формирование практических умений при подготовке будущих учителей физики

В статье указаны основные методики используемые в высших учебных заведениях в целях развития интереса к науке у обучающихся в области естествознания. Проведены практические работы с помощью использования методик посредством соединения научно-исследовательских работ с процессом обучения, что способствует повышению качества образования и развитию научного знания у будущих учителей.

Особое внимание уделяется научно-исследовательской работе обучающихся, с целью формирования навыков проведения исследований, самостоятельного решения практических задач, умения искать и находить новое. Уделено внимание формам учебно-исследовательских работ. Совместная работа студентов и школьников способствует овладению языком техники, выработке умений и навыков работы с использованием различных инструментов и т.п.

Ключевые слова: учитель физики, деятельность обучающегося, студенческая экспериментальная площадка, исследовательская работа, физические явления.

Summary

Zheldybayeva B.S. – Cand. Sc. {Education}, Semey State University name Shakarim, balgun@mail.ru

Syrbayeva Sh. – Cand. Sc. {Education}, Atyray State University name Dosmyhamedov H. syrbaeva@bk.ru

Formation of practical skills in preparing future teachers of physics

In the article basic methodologies are indicated used in higher educational establishments for development of interest in science at student in area of natural science. Practical works are conducted by means of the use of methodologies by means of connection of research works with the process of educating, that assists upgrading of education and development of scientific knowledge for future teachers.

The special attention is spared to research work of student, with the purpose of forming of skills of realization of researches, independent decision of practical tasks, ability to search and find new. Paid attention to the forms of educational-research works. Joint work of students and schoolchildren assists a capture the language of technique, to making of abilities and skills of work with the use of different instruments.

Keywords: physics teacher, student activities, student experimental platform, research, physical phenomena.

ӘОК 378:371.13

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН ЛОГИКАЛЫҚ СҰЛБАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Абыканова Б.Т. – *п.ғ.к., Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің доцент м.а.*, bakitgul@list.ru

Желдыбаева Б.С. – *п.ғ.к., Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, физика кафедрасының доцент м.а.*, balgun@mail.ru

Сырбаева Ш.Ж. – *п.ғ.к., Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің доцент м.а.*, Syrbaeva@bk.ru

Мақалада «Физика» мамандығы бойынша оқитын білім алушылардың танымдық әрекеттерін қалыптастыру мәселесі өзекті екеніне назар аударып, физиканы оқытуда сұлбалар арқылы логикалық функцияларды орындау негізінде студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастыру әдістері қарастырылған. Болашақ физика мұғалімдерін даярлауда осындай зертханалық жұмыстар логикалық ойлауын арттырып қана қоймай, жан-жақты дамуына септігін тигізетінін зерделеген. Зертханалық тапсырмалар және олардың әдістемесі мен базалық логикалық элементтерді қолдану мазмұнының нәтижесі көрсетілген. Зертханалық тапсырмалар әдістемесі мен мазмұнының нәтижесі көрсетілген. Зертханалық жұмысы Electronics Workbench бағдарламасы негізде орындалады.

Electronics Workbench бағдарламасын пайдалану және сонымен бірге модельдеу мүмкіндіктерін анықтау үшін мәзірлер жүйесімен қоса алғанда олардың командалары қарастырылған. Electronics Workbench бағдарламасы негізінде стандартты Windows интерфейсын пайдалану ұсынылған, бірақ оның кейбір мәзірлерімен командаларының осы бағдарламада орындалатын мәселелердің сипатына сәйкесті ерекшеліктері айқындалған.

Түйін сөздер: комбинациялық сұлбалар, сөздер генераторы, тактілі импульс генераторы, логикалық элементтер.

Радиоэлектрониканы толық игеруде білім алушылардың алған теориялық білімін тәжірибеде тексеруге мүмкіндік беретін жақсы эксперименттік негіз болғаны дұрыс. Радиоэлектрониканы оқуға арналған эксперименттік негіз ретінде, эксперимент жүргізуге кең мүмкіндік беретін Electronics Workbench программасы қызмет атқара алады. Бұл программа күрделілігі әр түрлі схемалар жинақтауға, барлық қажетті бөліктемелерін (транзисторлардың, операциялық күшейткіштердің, аналогты және цифрлық түрлендіргіштердің және тағы басқаларының идеалды да, іс жүзіндегі модельдерін де) және өлшеу-бақылау аспап-құралдарының түр-түрімен (генераторлар, жадылы осциллограф, талдауыштар және т.б.) қамтамасыз етеді. Бұған қоса құрылған схемаға жан-жақты талдау (жұмыс нүктесін анықтау, спектралдық талдау, сезімталдық талдау және т.б.) жүргізуге мүмкіндік береді. Схеманың әр түрлі бөліктемелерінде жасырын бұзылыстар (үзілуін, тура тұйықталуын) жасау мүмкіншілігі де схема ақаулығын іздеп табу дағдысын дамытуға бағытталған.

Жұмыстың мақсаты бойынша логикалық схемаларды зерттеу, сонымен бірге логикалық элементтердің көмегімен логикалық функцияларды орындау болып табылады.

Жұмысқа қажетті құралдар мен элементтер: волтьметр логикалық байқағыштар, + 5В кернеу көзі, “логикалық бірлік” сигнал көзі, екі позициялы кілттер, екі кірісті элементтер: ЖӘНЕ, ЖӘНЕ–ЕМЕС, НЕМЕСЕ, НЕМЕСЕ-ЕМЕС.

Жұмысты орындауға жіберілуі үшін студенттер білуге тиісті:

1. Логикалық алгебраның негізгі заңдарын оқу және есте сақтау;
2. Негізгі логикалық операцияларды орындайтын базалық элементтердің негізгі принциптік схемаларының техникасын меңгеру;
3. Сандық техникадағы информация берудің әртүрлі әдістерімен танысу;
4. Логикалық элементтер жағдайының индикациясының әртүрлі элементтерінің жұмыс принциптерімен танысу.

Теориядан қысқаша мағлұматтар.

Electronics Workbench программасын пайдалану үшін және модельдеу мүмкіндіктерін анықтау үшін мәзірлер жүйесін және олардың командаларын қарастырайық. Electronics Workbench программасы стандартты Windows интерфейсын пайдаланады, бірақ оның кейбір мәзірлерімен командаларының осы программада істелетін мәселелердің сипатына сәйкесті ерекшеліктері бар.

Electronics Workbench программасы терезесінде мәзірлер алаңы мен аспап құралдары, бөліктемелер және өлшеу-бақылау аспаптар қорларының алқаптары орналасқан. Терезенің жұмыс алңында өлшеу-бақылау аспаптарының суреттеме кескіндері жалғанған модельденуші схемамен ағылшын тілінде оның қысқаша суреттемесі (Discription) орындалады. Жұмыс терезесіндегі әрбір аспапты оның жұмыс режимін қою үшін және ол арқылы зерттеу нәтижелерін көру үшін, жайылған түріне келтіруге болады. Күрделілігі әртүрлі электрондық тізбектердің схемаларын құру үшін және оларда қажетті өлшеулер жүргізу үшін Electronics Workbench программасында, тектес токтарға біріктірілген, бөліктемелердің жинақтары пайдаланылады. Схема құруға қажетті бөліктеме белгісі жинақтан жұмыс алаңына сол жақ түймесі басылған жүгіртпекпен сүйретіліп шығарылады, одан кейін түйме босатылады да, бөліктеме белгісі екі рет сыртылдатылады. Бөліктеменің ашылған қасиеті диалогының Value тарауында қажетті параметрлер қойылады да, таңдалым ОК түймешегін немесе ENTER түймесін басу арқылы расталады.

Electronics Workbench бағдарламасын пайдалана отырып логикалық функцияларды зерттеуді қарастырайық.

Электронды есептеу машиналарының, цифрлы өлшеуіш аспаптарының, өндрістік автоматты қондырғылардың негізінде логикалық элеметтер деп аталатын қарапайым тізбектер жатады.

a) Логика алгебрасының аксиомалары

Логика алгебрасында қарастырылатын айнымалылар 0 немесе 1 мәндерін ғана қабылдай алады. Логика алгебрасында: эквиваленттілік қатынасы (= арқылы белгіленеді) және операциялар: қосу (дизъюнкция) (v таңбасымен белгіленеді), көбейту амалдар (& конъюнкция) таңбасымен белгіленеді немесе терістеу (инверсия) апострофпен немесе үсті сызылып белгіленетін операциялар бар.

Логика алгебрасы келесідей аксиомалар жүйесімен анықталады:

b) Логикалық өрнектер

Логикалық өрнектерді жазу әдетте конъюнктивті немесе дизъюнктивті формада логикалық өрнектер логикалық көбейтудің логикалық қосындысы түрінде, конъюнктивті түрде логикалық қосындылардың логикалық көбейтіндісі түрінде жазылады. Әрекеттер реті, алгебралық өрнектердегідей.

Логикалық өрнектер логикалық функцияның мәнін логикалық айнымалылардың мәнімен байланыстырады.

c) Логикалық теңбе-теңдіктер

Логикалық өрнектерді түрлендіргенде логикалық теңбе-теңдіктер қолданылады:

$\overline{\overline{x}} = x;\ x \vee 1 = 1;\ x \vee 0 = x;\ x \cdot 1 = 1;\ x \vee x = x;\ x \cdot x = x;\ x \vee x \cdot y = x;$

$xy \vee x\overline{y} = x;\ (x \vee y)(x \vee \overline{y}) = x;\ x \vee \overline{x}y = x \vee y;\ \overline{xy} = \overline{x} \vee \overline{y};$

$\overline{x} \vee \overline{y} = \overline{x} \cdot \overline{y}$.

d) Логикалық функциялар

n айнымалыдан тұратын $x_n, x_{n-1}, \ldots, x_1$ логика алгебрасының шекті әрекеттері арқылы құрастырылған кез-келген логикалық өрнекті n айнымалының функциясы ретінде қарастыруға болады. Мұндай функцияны логикалық деп атайды. Логика алгебрасының аксиомаларына сәйкес функция айнымалылардың мәніне сәйкес 0 немесе 1 мәндерін қабылдай алады. n логикалық айнымалылардың функциясы, n-разрядты екілік сандардың барлық мүмкін мәндеріне сәйкес айнымалылардың 2^n мәні үшін анықталады.

Басты назарда x және y айнымалыларының келесі функциялары:

$f1(x, y) = x \cdot y$ –логикалық көбейту;

$f2(x, y) = x \vee y$ –логикалық қосу;

$f3(x, y) = \overline{x \cdot y}$ –логикалық инверсиялы көбейту;

$f4(x, y) = \overline{x \vee y}$ - логикалық инверсиялы қосу;

$f5(x, y) = x \oplus y = x\overline{y} \vee \overline{x}y$ -2 модуль бойынша қосу;

$f6(x, y) = \overline{x \oplus y} = xy \vee \overline{xy}$ -тепе-тең мән

e) Логикалық схемалар

Логика алгебрасының операцияларының бірі немесе қарапайым логикалық операцияның бірін іске асыратын логикалық элемент деп аталады. Логикалық элементтердің шекті мәнінен құрастырылған схема логикалық схема деп аталады.

Негізгі логикалық функцияларға олардың орындаушы схемалық элементтері сәйкес келеді.

J) Ақиқаттық кестесі

n айнымалының кез келген функциясының анықталу облысы шекті болатындықтан, мұндай функция ϑ_i нүктесінде қабылдайтын: мұндағы $i = 0,1 \ldots 2^n - 1$, $f^i(\vartheta_i)$ кестесімен берілуі мүмкін. Мұндай кестелерді ақиқаттық кестесі деп атайды. Кесте 1-де жоғарғыдағы функцияларды беретін ақиқаттық кестелері келтірілген [3].

Кесте 1- Ақиқат кестесі

	Айнымалыладың мәні		**Функциялар**					
	X	Y	F1	F2	F3	F4	F5	F6

$\overline{\overline{x} \cdot \overline{y}} \cdot \overline{\overline{y} \cdot \overline{z}} \cdot \overline{\overline{x} \cdot \overline{z}}.$

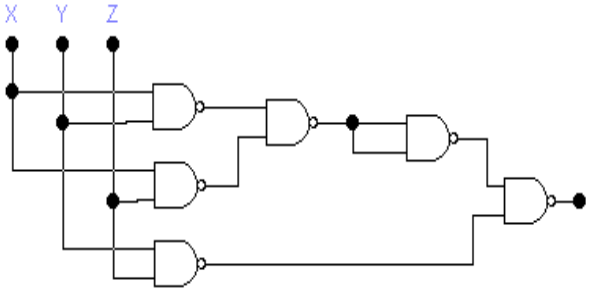

Сурет 1- ЖӘНЕ–ЕМЕС схемасы

Эксперименттерді жүргізу реті

***1-ші эксперимент.* ЖӘНЕ логикалық функциясын зерттеу**

а) Логикалық сигналдардың деңгейін беру.

1-суреттегі схеманы құрастыру керек. Бұл схемада А және В екі позициялы кілттер және логикалық схемасының кірістеріне 0 деңгейін (кілттің төменгі күйдегі контактсі) немесе 1 (кілттің жоғарғы күйдегі контактісі) береді. Схеманы қосыңыз. В кілтін төменгі күйге қою керек. Вольтметрмен В кірісіндегі кернеуді өлшеңіз және логикалық байқағыштың көмегімен логикалық сигналдың деңгейін анықтаңыз. В кілтін жоғарғы күйге әкелу керек. Логикалық сигналдың деңгейін анықтаңыз және вольметрдің көрсетуін жазыңыз; у шығысында қандай логикалық сигнал пайда болатындығын анықтаңыз. Нәтижелерді кесте түрінде толтыру керек.

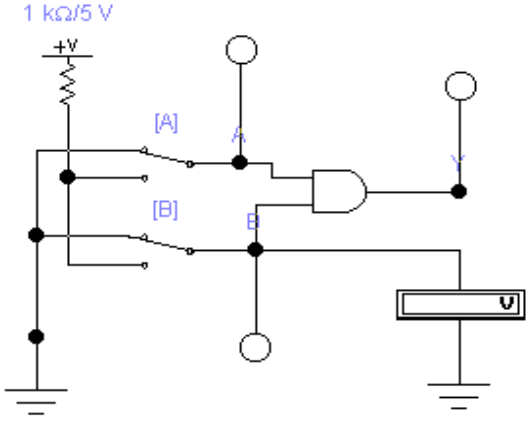

2-сурет. ЖӘНЕ логикалық функциясын зерттеу

б) ЖӘНЕ элементінің ақиқаттығының кестесін эксперименталді алу. Схеманың кірістеріне барлық мүмкін сигнал деңгейлерінің АВ комбинациясын беріңіз және әрбір комбинация үшін у шығыс сигналының деңгейін тіркеңіз және логикалық схемасының ақиқаттық кестесін толтырыңыз.

2 -ші эксперимент. ЖӘНЕ – ЕМЕС логикалық функцияларын зерттеу

а) 2 ЖӘНЕ мен ЕМЕС элементтерінен құралған 2 ЖӘНЕ-ЕМЕС логикалық элементтерінің ақиқаттық кестесін алу.

3-суреттегі схеманы құрастырыңыз. Схеманы қосыңыз. Схеманың кірістері мен шығыстарындағы сигналдарының деңгейін логикалық санауыштардың көмегімен бақылап, кіріс сигналдарының барлық мүмкін комбинацияларын беріңіз, 2 ЖӘНЕ-ЕМЕС логикалық схемасының ақиқаттық кестесін толтырыңыз [4].

Кесте 2. Ақиқат кестесі

A	B	AND	NAND	OR	NOR	XOR	XNOR	NOT(A)
0	0							
0	1							
1	0							
1	1							

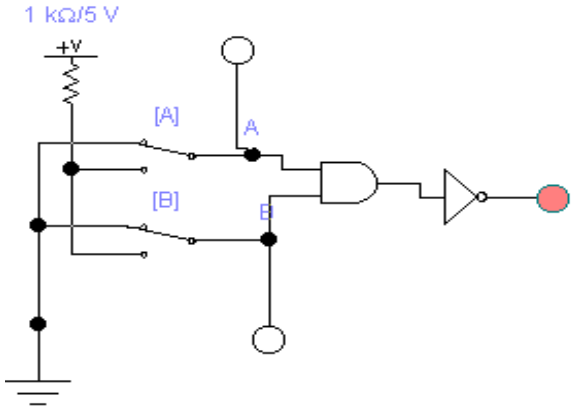

Сурет-3. ЖӘНЕ –ЕМЕС логикалық функцияларын зерттеу схемасы

3-ші эксперимент. НЕМЕСЕ логикалық функциясын зерттеу

а) НЕМЕСЕ логикалық элементінің ақиқаттық кестесін эксперименталді алу.

4-суреттегі схеманы жинаңыз. Схеманы қосыңыз. Схеманың кірістеріне кірістер мен шығыстардағы сигналдардың деңгейін логикалық санауыштардың көмегімен бақылап, кіріс сигналдарының барлық мүмкін комбинацияларын беріңіз, НЕМЕСЕ логикалық схемасының ақиқаттық кестесін толтырыңыз.

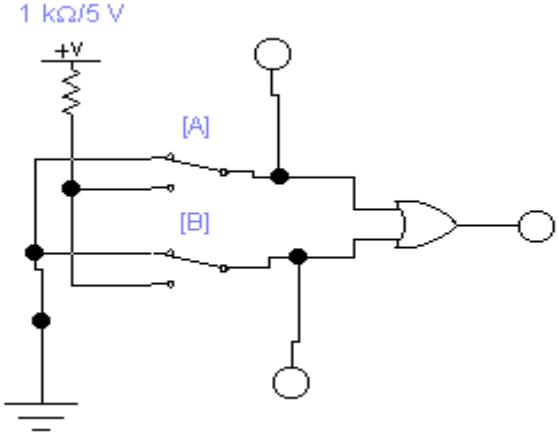

Сурет 4- НЕМЕСЕ логикалық функциясын зерттеу схемасы

б) Функция үшін аналитикалық өрнек алу

Төмендегі кесте бойынша функцияға аналитикалық өрнек құрыңыз және кестені толтырыңыз.

Кесте 3- Ақиқат кестесі

Кірістері		**Шығысы**
A	B	У
0	0	
0	1	
1	0	
1	1	

Бақылау сұрақтары:

1. Логикалық элементтер туралы түсініктеме беріңіз.
2. Логикалық элементтер және олардың атқаратын операцияларының түрлерін атаңыз.
3. И (ЖӘНЕ), ИЛИ (НЕМЕСЕ) логикалық элементтерінің сұлбалық құрылымын, жұмыс принципін түсіндіріңіз.
4. ДТЛ және ТТЛ логикалық элементінің сұлбалық құрылымын, жұмыс істеу принципін түсіндіріңіз.

Осы келтірілген бақылау сұрақтары арқылы қорытынды жасай отырып, студенттердің білім негіздерін меңгеруіне септігін тигізіп, берілген материалдарды толықтай айқындауына жол ашады деп есептейміз.

1 М.М. Ельянов. Практикум по радиоэлектронике. - М.: «Просвещение», 1977. - С. 82-90.

2А.Н. Богатырев. Радиоэлектроника, автоматика и элементы ЭВМ. - М.: «Просвещение», 1990. - С. 46-57.

3 Под редакцией Д.И. Панфилова. Электротехника и электроника в экспериментах и упражнениях. Практикум на Electronics Workbench. Том 2. - М.: «Додэка», 2001. – С. 80-84.

4 Қ. Жаңабергенов. Электроника негіздері. - Алматы: «Мектеп», 1989. - Б. 110-118.

Резюме

Абыканова Б.Т. – к.п.н., и.о. доцента кафедры физики и технических дисциплин, Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, bakitgul@list.ru

Желдыбаева Б.С. – к.п.н., и.о.доцента кафедры физики, Государственный университет имени Шакарима г.Семей, balgun@mail.ru

Сырбаева Ш.Ж. – к.п.н., и.о.доцента кафедры физики и технических дисциплин, Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, syrbaeva@bk.ru

Формирование познавательной деятельности студентов на основе логических схем

В статье рассматривается формирование познавательной деятельности студентов специальности «Физика» при использовании программы моделирования и анализа электрических схем Electronics Workbench. В Electronics Workbench все элементы описываются строго установленными параметрам, поэтому каждый раз в ходе эксперимента будет повторяться результат, определяемый только параметрами элементов и алгоритмом расчета. Electronics Workbench позволяет разместить схему таким образом, чтобы были чётко видны все соединения элементов и одновременно вся схема целиком. Возможность изменения цвета проводников позволяет сделать схему более удобной для восприятия. Можно отображать различными цветами и графики, что очень удобно при одновременном исследовании нескольких зависимостей. Интуитивность и простота интерфейса делают программу доступной любому, кто знаком с основами использования Windows. Совместимость с программой P-SPICE Программа Electronics Workbench базируется на стандартных элементах программы SPICE. Это позволяет экспортировать различные модели элементов и проводить обработку результатов, используя допол-нительные возможности различных версий программы P-SPICE.

Ключевые слова: комбинационные схемы, генератор слоганов, генератор тактовых импульсов, логические элементы.

Summary

Abykanova B.T. – Cand. Sc. {Education}, Atyray State University name Dosmyhamedov H.

Zheldybayeva B.S. – Cand. Sc. {Education}, Semey State University name Shakarim,

Syrbayeva Sh. – Cand. Sc. {Education}, Atyray State University name Dosmyhamedov H.

Formation of informative activity of students based logic circuits

The article discusses the formation of the cognitive activity of students of a specialty "Physics" using electrical circuit simulation and analysis program Electronics Workbench. The Electronics Workbench all the elements described in strictly defined parameters, so every time during the experiment will be repeated the result is determined only by the parameters of the elements and the calculation algorithm. Electronics Workbench allows you to put the scheme in such a way as to be clearly visible to all connection elements and at the same time the whole scheme as a whole. Ability to change the color of the conductors allows you to make the scheme more readable. You can display different colors and graphics, which is very convenient, while a study of several dependencies. Intuitive and simple interface make the program available to anyone who is familiar with the basics of using Windows. Compatible with the P-SPICE Electronics Workbench software is based on standard elements of SPICE programs. It allows you to export a variety of models and elements to carry out the processing of the results using the advanced features of different versions of the program P-SPICE.

Keywords: combinational circuits, oscillator slogans, clock generator, logic elements, Electronics Workbench.

УДК 378.048.2

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІПТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Меңлібекова Г.Ж. – *педагогика ғылымдарының докторы, профессор,Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,* Email: gmen64@mail.ru

Мақалада болашақ жаңа буын мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. «Құзырет», «құзыреттілік», «білім», «мәдениет», «өркениет» ұғымдарының мәні ашылған. Жаңа болмыс жағдайында болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттің ерекшеліктері анықталған. Болашақ мамандардың құқықтық, когнитивтік, ақпараттық, әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің құрамдас бөліктері көрсетілген. Көпмәдени және көптілдік кеңістік контексінде білімдік бағдарламаларда белгіленген оқу пәндерінің бағдарламалық мазмұнын меңгеру негізінде қалыптасатын құзыреттер болашақ маман тұлғасының кәсіби-зияткерлік және әлеуметтік-шығармашылық дамуының негізін құрайды. Тілдік және кәсіптік даярлықтың интеграциясына қол жеткізу ішкі және сыртқы еңбек нарығында бәсекелік басымдықтардың үдемелі өсу жағдайында көрсетілетін білімдік қызмет сапасын жақсартуға ықпалын тигізеді. Кәсіби құзыреттер болашақ маманның зияткерлік және әлеуметтік әлеуетін дамытады.

Түйін сөздер: құзырет, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, білім.

Заманауи жаһандық болмыста Қазақстанның әлемдік кеңістікке кірігуі үдерісінің үдемелі қарқын алуы отандық білім және ғылым жүйесінің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Үнемі өзгеріп отыратын көпмәдени әлемде бейбіт қатар өмір сүруге және тиімді әрекет етуге қабілетті, тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынас мәдениеті мен кәсіптік құзыреттілігі жоғары жаңа тұрпатты ұрпақты тәрбиелеу аса маңызды міндеттердің бірі болып саналады.

2016 жылы бекітілген «Қазақстан Республикасында білімді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» сапалы орта білімге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, тез өзгеріп жатқан әлемнің жағдайында зияткер, дене бітімі және рухани жағынан, табысты азаматты қалыптастырудың бағдарламалық мақсаты белгіленген [1].

Білім саласында қызмет ететін болашақ мамандардың кәсіптік құзыреттіліктерін қалыптастыру жоғары оқу орындарындағы тілдік және арнайы пәндер бойынша білімдерді кіріктіру негізінде тиімді болатыны белгілі. Көпмәдени және көптілді кеңістік жағдайында болашақ маманның кәсіптік педагогикалық қызметке даярлығын қамтамасыз етуге бағытталған оқу пәндерінің мазмұны бойынша қалыптасатын құзыреттер тұлғаның кәсіби-зияткерлік және әлеуметтік-шығармашылық дамуының негізін құрайды.

Шет тілдерін игеру адамның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі ғана емес, сонымен қатар маманның кәсіби еңбек іс-әрекеті мәдениетінің бөлігі болып табылады. Тілдік және кәсіптік даярлықты кіріктіру мақсатына қол жеткізу мамандарды кәсіби даярлаудың сапасын жақсартуға ықпалын тигізеді.

Білім деңгейлері бойынша Дублиндік дескриптордың сипаттамасы республикадағы жоғары оқу орындарының білімдік үдерісін ұйымдастыру шеңберінде білім беру бағдарламасын жобалауда басшылыққа алынып отыр. Бұл құжатта сегіз тірек құзырет: ана тілінде тілдесу немесе қарым-қатынас жасау (Communication in the mother tongue); шет тілдерінде тілдесу немесе (Communication in foreign languages); математикалық сауаттылық және ғылым мен технологияда базалық құзыреттіліктер (mathematical competence and basic competences in science and technology); компьютерлік сауаттылық (Digital competence); оқу дағдыларын меңгеру (Learning to learn); әлеуметтік және азаматтық құзыреттілік (Social and civic competences); жаңашылдық сезімі және кәсіпкерлік (Sense of initiative and entrepreneurship); мәдени шеңберде хабардарлық және өзін-өзін көрсете алу қабілеттілігі (Cultural awareness and expression) айқындалған.

Гуманист-педагогтердің (Ч. Ратбоун, П. Нэш, У. Перки) дарынды балаларды ұлттың болашақ элитасы ретінде зерттеуді ғылыми негізде тұжырымдағаны белгілі.

C.H. Rathbone гуманистік білім беру арнасында «дидактикалық координаттардың» функционалды рөлін анықтайтын алты аспектіні ажыратып көрсетті:

1. оқушылардың танымдық тәжірибесі үшін құнды болып саналатын «белсенді үйренудің» маңыздылығы;
2. «дараландырылған білім» оқытудың жалғыз ғана маңызды өнімі ретінде;

3. оқушылардың дербестігін дамыту, өздерінің күштеріне және баланың дара қажеттігіне сүйенуге үйренуі арқылы білімді, оқу-танымдық іс-әрекетті меңгеруіне бағдарлығы;
4. «танымның қайнары» ретінде мұғалімнің рөлі;
5. сабақ үстіндегі ашықтық және өзара сенім ахуалы;
6. баланың қамқорлық пен көңіл аударуға деген құқығына құрметпен қарау [2].

Демек, болашақ мамандардың педагогикалық-функционалды құзыреттіліктерін дамыту қажеттілігі айқындала түседі.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет азаматтық заманауи қоғамның құқықтық құндылықтарына негізделеді және субъектінің құқықтық білім және іскерліктерді балалық шақты әлеуметтік–құқықтық жағынан қорғауда қолдану даярлығын және оның қабілетін айқындайды. Демек, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі - құқықтық құзырлықтың мотивациялық-құндылықтық, когнитивті, қатысымдық және әрекеттік-рефлексивті бөліктерінің болуы. Олай болса, әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың құқықтық негіздерінің қоғамның құқықтық құндылықтарымен ұштасуы «тұлға-қоғам-мемлекет» жүйесінде әлеуметтік кірігу үдерісінің теңгерілімін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Өйткені әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың сабақтастық, бірізділік, функционалдық, кәсіптік бағыттылық, ұжымдық өзара әрекеттестік ұстанымдарына негізделуі оның ерекшіліктерін айқындай түседі. Әлеуметтік-құқықтық-педагогикалық іс-әрекет мақсаттылық, мазмұндық, ұйымдастырушылық-әрекеттік, деңгейлі-нәтижелік құрылымдардан тұратындықтан, кейс-әдіс, іскерлік ойын, жоба әдістері т.с.с. оқытудың белсенді әдістері арқылы жүзеге асырылады [3].

Көрнекті ғалым Ф.Ш.Оразбаеваның пікірінше, «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны «жалпы қарым-қатынас», «араласу», «хабарласу», «байланыс» деген сияқты мағыналарды білдіре келіп, адамдардың тіл арқылы сөйлесу үдерісін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдің әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым-қатынасты, өзара түсінушілік болып табылады [4].

«Қатысымдық құзыреттілік дегеніміз, - деп жазады Р.С. Рахметова,– студенттің түрлі жағдаятта тең дәрежеде қарым-қатынас жасауға қабілеттілігі және әлеуметтік-мәдени нормаларды сақтай отырып, ұйымдастыру біліктілігі. Студенттің қатысымдық құзыреттілігі ауызша және жазбаша коммуникацияны меңгеруі мен әлеуметтік өміріне қажетті қабілеттерді игеруінен көрінеді. Тілдік бірліктерді дискурс пен пікір білдіруде шығармашылықпен қолдана білуі және дара тұлға ретінде кез келген жағдаятта ойын еркін, жүйелі жеткізуінен байқалады» [5].

Жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың математикалық сауаттылық және ғылым мен технологияда базалық құзырлықтарын дамытудың маңызы бар. Когнитивті құзыреттілік білім алушының дербес танымдық репродуктивтік және өнімді іс-әрекетке теориялық және практикалық даярлығының бірлігі негізіндегі тұлғаның қасиеті ретінде қарастырылды. Е.В.Вязовова «математиканы оқытуда когнитивті құзырлықты қалыптастырудың құрылымдық функционалды үлгісі құрылымдық (оқушылардың танымдық, операционалды-технологиялық, құндылықты-мәндік құзырлықтары), функционалды (педагогтің функциясы – ұйымдастыру-ынтыландырушылық функция; білім алушының функциясы – іс-әрекетті өзі бетінше ұйымдастыру); процессуалды (оқу іс-қимылдарын баламалы таңдау негізінде құрылған оқыту үдерісі); диагностикалық (бақылау, тестілеу, білім алушыдардың дербес жұмыстары, сауалнамалау); бақылау-аналитикалық, түзету) бөліктерді қамтиды», - деген тұжырым жасайды. Оның пікірінше, «құзыреттілікті білім алушының реалды болмыс объектілерінің белгілі бір шеңберіне, өзі-өзіне қатысты іс-әрекетінің мәндік бағдарлары мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде түсіну керек» [6].

Отандық ғалым Ш.Т. Таубаева зерттеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздерін зерттей келе, «құзыреттілік дегеніміз ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті», - деп тұжырым жасайды [7].

Болашақ мамандардың әлеуметтік және азаматтық құзыреттіліктерін қалыптастыру әлеуметтік–педагогикалық үдерістің объектісіне, әлеуметтік-педагогикалық үдерістің мазмұны мен бағыттылығына тікелей байланысты. Әлеуметтік-педагогикалық үдерістің әрекет етуінің шарты субъект және объектінің болуы; дамуды қамтамасыз ету тетіктерінің болуы; әлеуметтік-педагогикалық үдерістің өту жағдайларының құбылыстың оңтайлы дамуы қажеттіліктеріне сәйкес келуі болып табылады.

«Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдары пәнаралық сипатта болғандықтан, ғылыми іс-әрекеттің алуан түрлі шеңберінде (дүниетанымның теориялық форма зерттейтін ғылым саласында, дұрыс ойлау формаларын, заңдарын және әдістерін зерттейтін ғылымда, семиотикада, тіл білімі саласында, медицина, психикалық әрекет туралы ғылымда, т.с.с.) кеңінен қолданыс аясына енді. «Құзырет» және

«құзыреттілік» ұғымдарының көп функционалдылығы мен кеңдігі «өркениет» (қоғамның материалдық және рухани жетістіктерінің жиынтығы; мәдениеттің бинарлық позициясы, тірі және өлі табиғаттың кез келген жүйесінен сапалық айырмашылығы бар, өз дамуында әрекет етудің заңдарына сай кемелдену деңгейіне қол жеткізген адамзат т.с.с.), «мәдениет» (құндылықтық, әрекеттік, заттық, нәтижелік тұрғысынан алғанда әлеуметтік іс-әрекет), «білім» (мәдениеттің когнитивті-практикалық шеңбері) түсініктерінен салыстыруға болады.

Н. Хомскийдің тіл теориясы саласында еңбектерінде құзыреттілік субъектінің шығармашылық белсенділігімен байланысты қарастырылады. Ол тілде шектеулі құралдар арқылы іске асыруға болатын шексіз мүмкіндіктердің бар екенін дәлелдеді [8]. Р. Карнап құзыретті танымның теориялық аспектісімен, ал тілдік бірліктерді қолдануды бақыланатын тіршілік ету аспектісімен теңдестіреді [9]. Лингвистикалық зерттеулерге қарағанда, тілдік құзырет дәстүрлі сөздік және тілдік бірліктер жүйесі туралы білімді құру индивидтің әлеуметтік бірлескен іс-әрекетке деген қабілетін жүзеге асырады. Тілдік бірліктердің тұрақты қолданысы (узус) тілді меңгерудің рефлексивті үдерісі ретінде сыртқы тітіркендіргіштерге жауап беруді қамтамасыз етеді. Тілдік бірліктерді қолданудың коммуникативті аспектілері тілдік рефлексияның нәтижесі және тілдік құзыреттің қалыптасуы ретінде қабылданады [10].

Демек, кең мағынада әлеуметтік педагогикалық іс-әрекетті адамның бүкіл өмірінің өту барысындағы әлеуметтік даму үдеріс ретінде қарастыру керек. Болашақ мамандардың заманауи жасаралық педагогика және психология саласындағы жас дамуының кезеңдері, олардың сандық және сапалық сипаттамалары туралы білімдерінің болуы әлеуметтік ортада нақты субъектіге қатысты өз әрекетінің мақсатын белгілеуге және іс-қимылдар жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Тар мағынада әлеуметтік–педагогикалық іс-әрекет өзіндік дамудың және өзін-өзі жетілдірудің, сонымен қатар болашақ маманның тұлғаға мақсатты түрде ықпалы етуінің нәтижесі болып саналады.

Білім саласының ұйымдарында (мектеп, колледж, жоғары оқу орындары т.с.с.) жүйелі жүргізілетін әлеуметтік–педагогикалық іс-әрекеттің теориялық және әдіснамалық негіздері мен заңдылықтарын зерттеу негізінде мектеп оқушыларымен нақты іс-шаралар жүзеге асырылады, өйткені бұл әлеуметтік мәндегі іс-әрекеттің өзгеше түрі екенін айқындайды.

Болашақ мамандардың кәсіптік құзырлығын қалыптастыру үшін кәсіби іс-әрекеттің басты ерекшеліктері туралы білімдерді жүйелеу керек. Ол қандай ерекшеліктер?

Біріншіден, білім саласының ұйымындағы әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетке көп парадигмалдық, көпаспектілік, көпжақтылық, көпқырлық тән.

Екіншіден, мектептегі әлеуметтік–педагогикалық іс-әрекеттің мәселелерін шешуде қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік институттардың білімдік, мәдени, әлеуметтік әлеуеттерін біріктіру мүмкіндігінің болуы.

Үшіншіден, білім ұйымдарының азаматтық қоғамда әлеуметтік серіктес функциясын атқаруға ресурстарының жеткіліктігі.

Төртіншіден, қоғамдағы әлеуметтік иммунитет қалыптастыруға ықпал етуге деген мүмкіндігінің болуы.

Бесіншіден, білімгерлердің әлеуметтік құзыреттілігін дамытудың, өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі дамытуда даралану мен әлеуметтену үдерістерінің теңгерілімін сақтауға деген әлеуетінің болуы.

Алтыншыдан, білім саласы мамандығының кәсіби-әлеуметтік мәртебесін көтерудің мүмкіндігі.

Білім саласы болашақ мамандарының әлеуметтік-мәдени тәжірибелерді ұрпақтан ұрпаққа трансформациялауда олардың әлеуметтік-педагогикалық құзыреттіліктерін дамыту болашақ кәсіптік шеңбердегі іс-әрекеттің ерекшеліктерін жетік білуді, білім үдерісі субъектілерінің қажеттіліктерін, қабілеттерін, құндылықты бағдарларын, өзін-өзін көрсете алу қабілеттіліктерін, жаңашылдыққа деген ұмтылыстарын ескеруді, олардың өмір сүру ортасындағы әлеуметтік өзара әрекеттестіктің заңдылықтарын білуді талап етеді.

Ана тілінде және шет тілдерінде тілдесу құзыреттіліктері, математикалық сауаттылығы мен ғылым және технология саласындағы базалық құзыреттіліктері, компьютерлік сауаттылығы, оқудың зерттеушілік дағдыларын тиімді меңгеруі, әлеуметтік, саяси, құқықтық және азаматтық құзыреттіліктері, жаңашылдық ізденістер мен шығармашылық инновацияларға бағдарлығы және кәсіпкерлікке бейімдігі, мәдени-ақпараттық шеңберде хабардарлық болуы мен өзін-өзі көрсете алу қабілеттілігі білім саласы қызметкерлерінің тарихи миссиясын сапалы деңгейде жүзеге асыруына негіз болады.

1 Қазақстан Республикасында білімді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. -Астана, 2016.

2 Rathbone C.H. (1971) The implicit rationale of the open education classroom. In C.H. Rathbone Open education: The informal classroom pp.(99-116) . New York: Citation].

3 Коротун А.В. Формирование правовой компетенции у будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки : пед.ғыл. канд. ғыл. дәр. ... диссертация: - Екатеринбург, 2010. - 279 б.

4 Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас.–Алматы, 2002. - 109 б.

5 Рахметова Р.С. Қазақ тілі синтаксисін қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (ЖОО филолог мамандықтары үшін) //пед. ғыл. докт... дисс. автореф.- Алматы, 2010.

6 Вязовова Е.В. Формирование когнитивной компетентности у учащихся на основе альтернативного выбора учебных действий : на примере обучения математике// дисс. ... канд. пед. наук. –Екатеринбург, 2007. - 141 с.

7 Таубаева Ш.Т. Логико-структурные схемы как средство методологической подготовки магистров педагогики // Образование.- 2004.- N4(18). - С. 56-59.

8 Хомский Н. Язык и мышление. - М. 1972.

9 Stephan Blatti, Sandra Lapointe. Ontology after Carnap. -Oxford University Press. -2016.

10 Сахарова и Н.С. Категории «компетентнось» и «компетенция» в современной образовательной парадигме//Вестник ОГУ. -1999. №3. - С.51-58.

Резюме

Менлибекова Г.Ж. – доктор педагогических наук, профессор Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Email: gmen64@mail.ru

Проблемы формирования профессиональной компетентности будущих специалистов

В статье рассматриваются проблемы формирования профессиональной компетентности будущих кадров нового поколения. Раскрывается сущность понятий «компетенция», «компетентность», «знание», «культура», «цивилизация». Выявлены особенности педагогической деятельности, направленной на формирование профессиональной компетености будущих специалистов в условиях новой реальности. Раскрыты составляющие компоненты социально-педагогической деятельности, способствующей развитию правовой, когнитивной, коммуникативной, информационной, социокультурной компетентности у будущих специалистов. В контексте поликультурного и полиязычного пространства компетенций, формируемые на основе усвоения программного содержания учебных дисциплин, предусмотренных образовательными программами, составляют основу профессионально-интеллектуального и социально-творческого развития личности будущего специалиста. Достижение интеграция языковой и профессиональной подготовки способствует улучшению качества предоставляемых образовательных услуг в условиях возрастающей динамики конкурентных преимуществ внутреннего и внешнего рынка труда. Профессиональнве компетенций развивает интеллектуальный и социальный - потенциал будущего специалиста.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, знание.

Summary

Menlibekova G.Zh. – Doctor of pedagogical sciences, professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University

Problems of formation of formation of professional competence of future personel

The article discusses the problems of formation of professional competence of the future personnel of a new generation. The following concepts: "competence", "competence", "knowledge", "culture", "civilization" are defined. The features of educational activities aimed at the formation of professional competence of future experts in the conditions of the new reality are identified. Constituent components of social and educational activities are defined. These components promote the development of legal, cognitive, communication, information, socio-cultural competence of future specialists. In the context of multicultural and polylingual space professional develops intellectual and social potential of future specialists. Achieving the integration of language and vocational training improves the quality of educational services in the context of increasing the dynamics of the competitive advantages of the internal and external labor market.

Keywords: competence, competence, professional competence, knowledge.

ӘОЖ 371

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Абнасырова Р.Ж. – *С.Демирель атындағы университеттің ассистент профессоры, филол.ғ.к.*
e-mail: abnasyrova@mail.ru

Бүгінгі күн талабына сәйкес «Практикалық қазақ тілі», «Кәсіби қазақ тілі» пәндері тіл үйренушінің мамандығына, қажеттіліктеріне, сұраныстарына орай, қазақша кәсіби сөйлеуді дамытуға, оларға болашақ қызметіне қатысты қолданылатын терминдерді меңгертіп, кәсіби сөйлеуін қалыптастыруға бағытталған. Осыған сәйкес қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың әртүрлі жолдары мен технологиялары тәжірибеге енгізілген. Оқытушы студенттерге пәнді меңгертуде жақсы нәтижеге жету үшін, сабақтың түріне қарай әртүрлі әдістерді орынды қолдануы қажет. Мақалада Сүлейман Демирель атындағы университеттің инженер факультетінің «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» мен «Ақпараттық жүйелер» бөлімінің «Кәсіби қазақ тілі» сабағында қолданылған кейбір ойын түрлері мен әр түрлі тақырыптарға сай сабақта қолданылатын әдістерден қысқаша мәліметтер берілген.

Түйін сөздер: әдіс-тәсілдер, ойындарды қолдану, инженер факультеті, топтық жұмыс, терминдер, сөйлеу тілін дамыту,ақпараттық технология, рөлдік ойын.

Оқыту үдерісінде жаңа инновациялық технологияларды заман талабына сай енгізу білім берушілердің парызы болып саналады. Ұстаздардың қоғамдық тұлғасы – адамзат баласын жаңа сапаға көтеретін, оның болмысын өзгеріске енгізетін ғажайып тұлға. Бұған біз күнделікті жаңашылдығымыз арқылы қол жеткіземіз. Әрбір мемлекеттің өсіп-өркендеуінің, бәсекеге қабілетті болуының ең басты ошағы ұстаз берген біліммен бағаланады.

Қазіргі таңда сабақта көптеген инновациялық әдістер қолданылып жүр. Жаңа оқыту технологиялары педагогика әдіс-тәсілдерін бүтіндей жоққа шығармайды, қайта олардың жетістіктерін еске ала отырып, оны жаңа әдістермен байытып, оқу барысындабілімгерлердің өз іс-әрекеттерін ұйымдастыру арқылы жүзеге асады.

Жаңа заманның талаптарына орай, интеллектуалдық қабілеті мол мамандарды даярлау міндеті бүгінгі білім жүйесінің басты да негізгі мақсаты екені даусыз. Осы мақсатты іске асыруда студенттерге іскерлік қарым-қатынасты дұрыс оқу қажеттігі күннен-күнге айқын сезілуде. Осыған сәйкес қазіргі таңда тілді мамандықпен байланыстыра оқыту жайында әртүрлі тақырыпта ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізіліп, жоғары оқу орындарында қазақ тілін мамандыққа қатысты оқытудың әртүрлі жолдары мен технологиялары тәжірибеге енгізілген.

Кәсіби қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты – студенттердің өз бетімен тіл байлығын тереңдетуіне, бұрын алған білімдерін одан әрі жетілдіруіне мүмкіндік беру, яғни студенттердің қазақша дұрыс сөйлеу, сауатты жазу дағдысын қалыптастырып, грамматикалық формалар мен сөйлем құрылысын меңгерту.

«Практикалық сабақта әдетте студенттер талдау және іздену жұмыстарымен айналыспайды. ***Практикалық сабақтың мақсаты*** – студенттерді лекцияда келтірілген теориялық мәліметтерді өздерінің белсенді әрекеттерімен «тануға», «дәлелдеуге», өз қолымен «жасауға» жұмылдыру.

Практикалық сабаққа дайындалу барысында оқытушы арнайы оқу материалдарын дайындайды. Сол материалдар бойынша (идея, проблема, тұжырым, ереже, анықтама, рет пен тәртіп, схема, кесте, жоспар, параметрлер, ақпарат, статистикалық мәліметтер, көрсеткіштер, т.б.) студенттер өздерінің теориялық білімдерін қолданып, нақты әрекеттерді атқару дағдыларын игереді, өзіндік тұжырым жасайды»[1].

Студенттерге кәсіби қазақ тілін меңгертуде жақсы нәтижеге жету үшін, оқытушы сабақтың түріне қарай әртүрлі әдістерді орынды қолдануы қажет. Мақалада С.Демирель атындағы университеттің инженер факультетінің «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» мен «Ақпараттық жүйелер» бөлімінің «Кәсіби қазақ тілі» сабағында қолданылған кейбір ойын түрлерінен үзінділер келітірілген.

Жарнама құрастыру ойыны.Бұл ойынды «Дербес компьютер» немесе «Дербес компьютердің негізгі құрылғылары» туралы тақырыпты өткеннен кейін қорытынды сабақ ретінде ойнатқан тиімді. Ойынға оқытушы алдын ала тауар атауларын жазып қойған парақшаларды дайындап келуі керек. Студенттер шағын топқа бөлінеді, топ басшылары заттың аты жазылып қойған қағазды таңдап алады.

Ойында студенттер шағын топтарға бөлініп, тауар жарнамалау ісімен айналысады. Топ мүшелері осы аталған затқа жарнама (мәтін, ұран, плакат, т.б., егер үйге берілетін болса видео да жасағандары дұрыс) құрастырып, оны қалайша қолдануға болатындығын, артықшылығын жарнамалауы қажет (5-6 минут). Жарнамалау кезінде студенттердің ойды жеткізу шеберлігіне, тіл тазалығына, сөйлеу мәне-ріне баса назар аударғанымыз жөн. Жарнаманы төмендегідей тәртіппен келтірген дұрыс:

1. Тауардың сипаттары;
2. Тауардың артықшылығы;
3. Тауарды тұтынудың пайдасы.

Ойынды қорытындылау барысында сстуденттерге келесідей сұрақтар қоямыз:

1. Ойыннан кейінгі алған сезімдеріңізбен бөліссеңіздер.
2. Сіздердің ойларыңызша қай топтың жарнамасы сәтті шықты? Себебі.
3. Сіздер топпен қалай жұмыс жасадыңыздар? Топ жұмысының ең ұтымды мезеттері қандай болды?
4. Тауарды қалай жарнамалаған дұрыс?

Саяхат ойыны. Бұл студенттердің қиял мен фантазиясына жол ашатын ойын. Студенттер саяхат ойынында тарихи оқиғаларға, қалаға, елге немесе белгілі компанияларға түрлі «экспедицияларды» ұйымдастырып, өз қиялдарынан туындаған оқиғалар мен ситуацияларды құрастырады. Мысалы, «Apple», «Google»,«Facebook» компанияларына саяхат ұйымдастыруға болады. Студенттер саяхат барысында түрлі рөлдерге бөлінеді және сол рөлдеріне сәйкес әрекеттер атқарып, шығармашылық-тарына кеңінен жол береді. Ойыннан кейін студенттер өздерінің саяхат барысында қандай тәжірибе иеленгендігі туралы әсерлерімен бөлісулері қажет. .

Үй тапсырмасына студенттергесаяхат барысын толық сипаттау үшін күнделік жазу, оқиға болған жерлерден репортаждар беру, достары мен туыстарына өз әсерлерін бөлісу үшін хат жазу тәрізді түрлі іс-әрекеттер беруге болады.

Инженер факультеті студенттеріне «Кәсіби қазақ тілін» оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолданудың тиімділігі жоғары. Компьютер студентке ақпаратты игеру тұрғысында өз басының жеке біліктері мен дағдыларын дамыту мүмкіншілігін береді. Сонымен бірге, студенттердің үнемі өздері қолданатын әлеуметтік желілерін сабақ барысында қолдандыру студенттердің сабаққа, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Интернетті практикалық сабақта қолданғанда студенттерге келесі тапсырмалар берген орынды: қарастырылатын мәселе бойынша Интернеттен қосымша мате-риалдар іздеу және оларды таңдап, бір жүйеге келтіру (классификациялау): ол үшін студент ақпа-ратты бөлімдер немесе тақырыптар бойынша жіктеуі керек. Осы интернетпен байланысты ойынның бір түрі – топтық зерттеу.

Топтық зерттеу (Бірлескен жұмыс) – практикалық сабақта студенттердің бірлесе отырып белгілі бір проблеманы графикалы түрде шешу тәсілі.

Оқытушы тақырып бойынша шешуді талап ететін проблеманы студенттерге ұсынады. Мәселен, *«Интернеттің пайдасы мен зияны», «Вирус және антивирус бағдарламасы», «Компьютерге немесе интернетке тәуелділік», «Қазақстандағы интернеттің жағдайы»* тақырыптарын ұсынуға болады. Студенттер шағын топтарға бөлініп, аталмыш проблеманы шешу жолдарын талқылап, өздерінің шешімін маркерлермен плакатқа түсіреді (15-30 минут ішінде). Студенттер өздігімен сол жерде оты-рып ақпарат жинастырады, оларды талдап бағалайды. Тапсырманы плакатқа қалай жасау керектігін әр топ өздері таңдайды. Жұмысқа берілген уақыт аяқталғаннан кейін әр топтың спикері шығып, өз жұмыстарын қорғайды. Қорғау соңында топ мүшелері басқа топтың сұрақтарына жауап береді. Жұмыс барысында төмендегідей ережелерді ұстану керек:

- Спикердің қорғауына алдын ала нақты уақыт белгіленуі қажет;
- Спикер сөйлегенде сөзін бөлмеуі керек;
- Студенттер тек сұрақтар ғана қоюлары шарт.

Суреттерді тану ойыны. Әр студентке компьютер саласында жетістікке жеткен, бағдарлама тілін ойлап тапқан, т.б. бір адамның суретін беріп сол туралы қысқаша сипаттама, таныстыру жазуға тап-сырылады. Жұмыс аяқталғаннан кейін барлық суреттер тақтаға ілінеді. Студенттер кезекпен өз мәтіндерін оқығанда, басқалары әңгіменің қай адам туралы болғандығын анықтауы керек. Студент-терді адамды сипаттауына, келтірген мәтініндегі сөз қолданыстарына, сөйлем құру әдістеріне қарап бағалағанымыз жөн.

Өзін жарнамалау ойыны. Бұл ойын да рөлдік ойындарға жатады. Бірнеше студент белгілі бір компанияның, мысалы, «Microsoft», «Google»,«Facebook» қызметкерлері рөліне бөлінеді. Компания басшыларына жақсы, тәжірибелі қызметкер алуы, олармен тікелей сұхбат құрулары керек. Жаңа маман жұмысқа қабылдануы үшін барлық күшін салып, сұрақтарға толық әрі ұтымды жауап беруге тырысады. Басшылардың бір бөлігі маманды жұмысқа алуға ниет білдірсе, қалғандары оның кандидатурасына қарсы. Болашақ қызметкер осы қарсы пікірді қайткенде де жоюға және жұмысқа қабылдануға бар мүмкіндігін жасайды. Бұл – студенттердің өзін танытуға, елдің алдында өз ойын ашық, нақты жеткізуге және топ алдында қысылмай сөйлеуге мүмкіндік ашатын ойынның бірі. Оқытушы студентті еркін, нақты, тіл тазалығын сақтауын, өз салаларына қатысты термин сөздерді көбірек қолдануын қадағалауы керек.

Осындай топ арқылы жұмыс жасайтын қызықты ойынның тағы бірі – **келісімшарт жасау.** Студенттер сабақ үстінде үш-төрттен бөлінеді. Оқытушы топ басшыларына алдын ала дайындап әкелген компания аттары және тірек сөздер жазылған қағазды таңдатуы керек. Мысалы, таңдау бойынша бір студент «Facebook» компьютерлік фирмасының басшысы болады. Енді осы топ болашақта шетелдік бір фирмамен бірігіп жұмыс жасауды жоспарлайды (Мәселен, «Apple»). Келісімшарт жасасатын компанияның сауда өкілеттігіне қоңырау шалып немесе кездесу ұйымдастырып ұсынысын хабарлайды. Келесі компания осы ұсынысты қабылдауы және сол компанияға ұсынысы қызықты болуы керек. Тірек сөздер: а) басшы, қызмет, ақпараттық жүйелер, бағыт, ұсыныс; ә) хабарлау, соғу, айналысу, талдау, қабылдау. Бұл ойында студенттердің берілген тірек сөздерді орынды қолдануына және өздерінің ұсынысын ұтымды жеткізуіне баса назар аударамыз. Тірек сөздерді ойынның түріне, ұсынысқа қарай өзгертулер енгізе беруге болады.

Сабақ барысында сабақты қызықты қылу үшін рөлдік ойындарды түрліше өзгерте беруге де болады. Мысалы, екі-үш студентпсихолог маман рөлін алды және олар тікелей эфирде отыр. Бір адам психолог маманға қоңырау шалып, төмендегідей сұрақ қойды: «Сәлеметсіз бе?! Менің психолог-дәрігерге қоятын сұрағым: Жасөспірім балалар – компьютер алдында қанша уақыт отыру қажет, адамға компьютердің қандай зиянды әсері бар?» Берілген сұраққа отырған мамандар нақты, дәлелді және толық жауап берулері керек. Сұрақты да және мамандардың да рөлін түрліше ауыстыра беруге болады. Мәселен, программист маман дәл осылай тікелей эфирде отырады. Берілетін сұрақ: «Модельдеуді қалай жасауға болады, тест, калькуляторды қандай программадан құрған дұрыс?» Рөлдерді студенттерге қағаз арқылы өздеріне таңдатуға және сөйлеу барысында қолдануы қажет түрлі тірек сөздер берген де тиімді.

«Кәсіби қазақ тілін» ойын арқылы өту барысында норма мәселесіне басты назар аударылады, өйткені қазіргі тіл бұрмалаушылықтың барлығы осы тілдік норманы сақтамағандықтан орын алып отырғаны айдан анық. Кез келген тіл сияқты қазақ тілінің де орфоэпиялық, орфографиялық нормалары бар, олардың сақталмауы тек жазылған нәрсені ғана дұрыс түсінуге әкелері хақ. Бұл ретте біз проф. А. Салқынбайдың «Байыптап бағамдағанға қазіргі қоғамдағы дерт – ауызекі сөйлеу тілінде дұрыс сөйлей алмау, сөйлеу интонациясын бұзу, баламасы бола тұрып, қасақана өзге тілдің бірліктерін жамау, сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін бұзу» [2] деген пікірін толық қостай отырып, осы індеттің алдын алу жолын жасағанымыз жөн.

Осы ретте терминдердің аудармасын және ол сөздің мағынасын нақты білу үшін, оларды сөз арасында тиімді пайдалану мақсатында мектепте жиі қолданылатын «Топтастыру» немесе «Венн диаграммасы» әдісін де қолданғанымыз дұрыс.

Тілімізде бұрыннан қолданыста бар, белгілі бір ұғымның атауы ретінде қалыптасқан сөздер қазіргі ғылыми-техникалық дамудың нәтижесінде өмірімізге еніп келе жатқан жаңа ұғымдардың атауы болып қалыптасуы олардың атқаратын қызметтерінің ұқсастығына негізделеді. Мысалы, тура мағынасындағы *желі* сөзі мал шаруашылығымен айналысқан әр қазаққа қандай ұғынықты болса, заман ағымына сай хабар жеткізу үшін пайдаланылатын құрылғыны *желі* деп атауда байырғы қолданыста бар желі сөзінің атқаратын қызметі ассоциацияланады. Осы тұрғыдан алғанда, семантикалық тәсіл арқылы жасалған ғылыми-техникалық мәтіндерде жиі кездесетін *желі, кесте, өрнек, өріс* т.б. сөздерінің де өз оқырманы үшін танымдық маңызы бар екендігі даусыз. /3/ Осы ретте терминжасам мәселесінде барлық сала мамандарының кәсіби біліктілігінің жоғары болуымен қатар қазақ тіліне сауатты әрі терминжасам теориясынан хабардар болуы керек.

Мысалы, «желі» сөзінің бұрынғы мағынасы мен қазіргі термин саласындағы мағынасын салыстыруға болады. Екі жағына екі терминнің айырмашылығы жазылса, ортасына ұқсастығы жазылады. Осы арқылы студенттер әр терминнің шығу төркінін ұқсастық пен айырмашылығын ажырата алуға мүмкіндіктері болады.

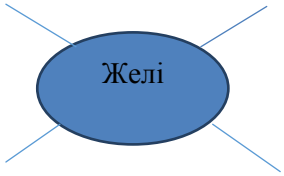

«Топтастыру» әдісін «Венн диаграммасының» алдында қолданып кеткеніміз де дұрыс. Бір сөзді алып, сол сөздің синонимдерін жан-жағына жазып шығады немесе қазақша, орысша, ағылшынша аудармасын да жазып шығуға болады. Әдісті түрлендіру оқытушының өз тапсырмасына байланысты.

Осы терминдерді түсіндіру, қайталау үшін тағы бір әдіс сабақ барысында берілген мәтіннен үзінді оқу барысында студенттер түсінік беретін бір немесе бірнеше дәйексөзді теріп жазып алады. Жазып алған дәйек сөзіне жоғарыдағы әдістер арқылы өзі анықтама береді және осы дәйексөзді не үшін алғандығын түсіндіреді. Студент түсіндіріп болған соң оқытушы басқа студенттерден осы дәйексөз туралы өз көзқарастарын білдіруін сұрайды.

Қорыта келе, «Кәсіби қазақ тілі» сабағында түрлі әдістер мен ойындарды және ақпараттық технологияны пайдалану – студенттердің дүниетанымын кеңейтуге, пәнге деген ынтасын, танымдық қызығушылығын арттыруға, ізденімпаздыққа баулып, нақты, тұжырымды сөйлеуге, дербес ой-өрісін дамытуға ықпал етеді.

1. *Әлімов А. «Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану». - Алматы, 2009*
2. *Салқынбай А.Сөйлеу тіліміздің тазалығы қандай? Ана тілі №19, 2010.*
3. *Абнасырова Р. «Кәсіби қазақ тілі» (Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету мен ақпараттық жүйелер мамандықтарының орта және жалғастырушы топтарына арналған). - Алматы, 2013.*

Резюме

Абнасырова Р.Ж. – к.ф.н, ассистент проф., университет имени С. Демиреля

Использование интерактивных методов обучения на уроке профессионально-казахского языка

Главный задачей процесса обучения является организация обучаемыми активных действий. Благодаря активным действиям обучаемые сами осваивают изучаемый материал.

Используя интерактивные методы обучаемые учатся правильно высказывать свои мысли, дока-зывать свою точку зрения, вести диалог, слушать других, уважать и прислушиваться к мнению других.

Интерактивные методы реализуются благодаря различным видам методов и упражнений. В данной работе мы остановились на различных игр, который начинает активно использоваться в процессе обучения.

Благодаря этим играм, обучающиеся учатся чувствовать себя свободно в аудитории, выражать мнение, каждый готов стать частью единой группы для выполнения сложной коллективной работы. Особенности современного времени требуцют необходимость интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: современные методы, новые технологии, работа в группе, ролевые игры, интерактивные материалы, термины.

Summary

The use of interactive teaching methods in class professional Kazakh language

Abnassyrova R.Zh. – cand.of phil.sc., assist.prof., SuelymanDemirel University.

The main goal of studying process is organization of active actions of students. Students can get educational material themselves by active actions. Using interactive methods students learn to say their thoughts out in a right way, prove their point of view, make dialogues, listen, respect and pay attention to others opinions.

Interactive methods can be realized by different kinds of methods and exercise. In this article we paid our attention to as a kind of interactive technic, which is actively used in studying process. Students learn to feel themselves freely in studying rooms, to express their opinion by these training;everyone is ready to be a part of a whole group, that deals with difficult teamwork.Modern time makes us use interactive methods in studying process.

Keywords: modern methods, new technics, teamwork, role plays, interactive methods.

ӘОЖ 541.128; 541.13

ЖАЛПЫ ЖӘНЕ БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ КУРСЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Тәліпбекова Ә.Ж. – *магистрант,*
Сүлейменова О.Я. – х.*ғ.д., доцент әл – Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,*
e-mail: azima.t@mail.ru, o_yachmet@mail.ru*.

Мақалада жоғары оқу орындарында жалпы және бейорганикалық химия пәні бойынша білім алушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыруда заман талабына сай сабақты ыңғайлы етіп ұйымдастыру мақсатында ақпараттық және коммуникативтік технологияларды қолданудың мүмкіндіктері қарастырылады. Ақпараттық құзыретті, сауатты маман - ақпараттың қажет кезін сезіну, оны тауып алуға, бағалауға және тиімді қолдануға қабілетті, ақпарат сақталатын дәстүрлі және автоматтандырылған құралдарын пайдалана білуі керек.

Сондықтан да, білім алуға керекті ақпараттарды жинауға интернет желілерін мүмкіндігінше қолдана білу қажеттілігі туындайды. Ұсынылып отырған интернет желісі арқылы жұмыс істейтін бағдарламалар кез келген курсқа қолдануға ыңғайлы болып табылады.

Түйін сөздер: жалпы және бейорганикалық химия ақпраттық–коммуникативтік технологиялар, білім беру, интернет желілер,бағдарламалар.

Біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңі - ақпараттық кезеңге толықтай көшіп келеді, бұл кезең, компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық коммуникациялық технологиялар оқытушы қызметінің барлық саласына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. Қазіргі кезде білім кеңістігін заманға сай ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Ақпараттық – коммуникативтік технологиялардың келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол [1].

Жаңа коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – білім алушы оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары, оқыту бағдарламалары сияқты бағдарламалық өнімдер қызмет етеді. Білім саласында компьютер білім алушы үшін оқу құралы, ал оқытушы үшін жұмысшы болып табылады. Оның қолданылуы нәтижелі болуы үшін бағдарламалық құралдар толық түрде оқытушы және білім алушы алдына қойған мақсатына жетуін және шығару жолдарын қамтамасыз ету керек.

Бүгінде білім беруді одан әрі ақпараттандырудың екінші кезеңі басталды, мұнда әрбір білім алушы ақпаратқа, қазіргі ақпараттық технологияларға назар салып қана қоймай, оны тиімді қолдана білуі, интернет ғаламдық ақпарат желісін пайдалана алуы тиіс [2].

Сондықтан, білім жүйесін құру, қоғамды қарқанды дамып отырған әлемге дайындау – бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі. Осыған орай химия курсында қолдануға болатын тиімді интернет желісі арқылы жұмыс атқаратын бағдарламаларға тоқталамыз.

Бірінші ұсынатын веб сервис Prezi деп аталады. Ол бүгінде қолданып жүрген Power Point бағдарламасына ұқсас оның жаңаша түрі. Оқытушылар үшін де, студенттер үшін де қолдануға тиімді. Дәріс,

семинар сабақтарын слайд тәрізді етіп жасап, проектор көмегімен көрсетуге болады. Сонымен қатар, зертханалық тәжіриебелерді бейнекөріністпен көрсетіп олардың жанында суреттер қойып екеуін бір бетте көрсетуге болады.

Prezi – бұл тізбексіз құрылымда интерактивті мультимедиялық презентация құруға арналған веб-сервис. Prezi сервисінде масштабтау (обьектілерді үлкейту және кішірейту) технологиясының маңызы зор. Веб сервистің интернет адресі www.prezi.com. Бағдарламаның басты ерекшелігі – презентацияның барлық обьектілері бір бетте орналасады және жеке обьектілерге динамикалық масштаб арқылы қатынауға болады. Веб сервистің бірнеше нұсқасы бар:

1. Публикалық – 100МБ
2. Қолданушылық – 500 МБ
3. Кәсіптік – 2000МБ
4. Топтық – 2000МБ

Бұл нұсқалардың басты айырмашылықтарының бірі - серверге ақпарат жүктеу сыйымдылығына байланысты болып табылады. Көпшілікке арналған нұсқасы толықтай тегін. Ал қалған нұсқалары ақылы.

Prezi интернет сервисімен жұмыс жасау үшін төмендегідей басты қадамдарды есте ұстау қажет:

- сайтқа тіркелу;
- жеке кабинетке кіру;
- жаңа презентация құру;
- орындаушының толық мүмкіндіктерін пайдалану;
- дайын презентацияны жүктеу;

Дайын презентацияны компьютерге жүктеп, кезкелген компьютерде (интернетке қосылу маңызды емес) аша алады [3].

Келесі веб сервис түрі *RealTimeBoard* – бұл шектеусіз виртуалды тақталар құруға арналған веб сервис. Бұл сервис әртүрлі ақпарат көздерін (мәтін, сурет, схема, график және т.б.) пайдаланып интернет тақта құруға мүмкіндік береді. Интернет сервистің веб сайты – www.realtimeboard.com. Веб бағдарламаның толық мүмкіндіктерін пайдалану үшін, алдымен, сайтқа тіркелу қажет.

RealTimeBoard тақтасы

RealTimeBoard сервисінің көмегімен келесідей міндеттерді шешуге болады:

1. Ақпаратты визуалды түрде көрсетуге өте ыңғайлы;
2. RealTimeBoard сервисінде бірнеше қолданушы бірігіп жұмыс жасай алады. Мини-чат (хабарлама қалдыру) көмегімен жарнама модулдерді, интерфейстерді талқылап пікір алмасуға болады;
3. Google Drive қызметі құжаттармен жұмыс жасауға көмектеседі;
4. Сервисте шаблондар жинағы бар. Сонымен қатар, виртуалды стикерлер мен автофигуралар кітапханасы тақтаның мүмкіндігін кеңейте түседі;
5. Дайын интернет тақтаны сурет немесе PDF файл ретінде сақтауға болады.

Оқытушыларға ұялы телефонның сабаққа қандай қажеттілігі бар деп сұрайтын болсақ әрине барлығы тек қажетті ақпаратты іздеуге ғана деп жауап береді. Ұсынылып отырған интернет бағдарлама түрі осы телфон көмегімен жүргізіледі [4].

Тағы да бір жоғары мүмкіндіктерге ие интернет бағдарламалардың бірі – Kahoot.it оның сайты www.getkahoot.com. Kahoot – мобилді құрылғыларда дұрыс жауабы бар онлайн викторина құруға мүмкіндік беретін сервис [5].

Сервисті пайдалану алгоритмі:

- фото және видео қосу мүмкіндігіне ие сауалнама (тест) құру;
- виртуалды кабинеттің номерін (жүйегенерациялайды) беру;
- проектор арқылы тапсырманы экранға көрсету;
- студенттер мобилді құрылғылар арқылы виртуалды кабинетке кіреді;
- мобилді құрылғыларда тапсырмалар көрінеді және студенттер орындайды;
- жалпы экранда студенттердің жауаптарын көрсету. Тез әрі дұрыс жауап берген студент жеңімпаз;
- студент дұрыс жауапқа сәйкесінше балл алады.

Викторинаны жүргізу барысында студенттер арасында байқау ұйымдастыруға болады. Сервис арқылы құрылған бір викторинаға жалпы саны 30-ға дейін студент қатыса алады. Веб сервис студенттің әр тақырып бойынша білімін бекітуге, тексеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қашықтан оқыту

мақсатында да қолдануға болады. Құрылған тестті әлеуметтік желілер арқылы немесе электронды пошта арқылы сілтемесін жіберіп, басқа әріптестермен бөлісуге болады.

Қазіргі таңдағы заманауи ақпараттық технологиялардың дамуы барысында жоғарыда көрсетіліп кеткен мүмкіндіктер ішіндегі маңыздыларының бірі–техника құралдарының дәріс барысында қолданылуы. “Assistant мобилді бағдарламасын” қолдану кезінде дәріс барысында тыңдаушылардың оқытып жатқан материалды қалай меңгеріп жатқандарын, егерде түсінбеген жерлері болса, дәріс аяқталғаннан күтпей - ақ чат арқылы сұрақ қойып, бірден жауап алуға болады. Бағдарлама басқа дәріс барысында оқытушы мен тыңдаушылар арасындағы оперативтік тығыз байланысты қамтамасыз етеді.

Бұдан басқа дәріс сабақтарын өткізу кезінде әртүрлі ұйымдастырушылық сұрақтар пайда болады: кім кешігеді, кім себептермен келмеді т.с.с. Бағдарлама арқылы сұрақтарды бақылауға, экранда көрсетіп отыруға болады.

“Assistant мобилді бағдарламасы” мынадай міндеттер атқарады:

– дәрісті онлайн желісінде оқи отыра, студенттердің дәріске қатысып отырғандығын автоматты түрде құрылғыда бақылау;
– студенттер онлайн желісінде дәрісі тыңдай отыра, чат арқылы оқытушыға сұрақ қою мүмкіндігі;
– өткен дәрістерді бағдарлама бұлтында сақтау, қайта тыңдау шектеусіздігі.

«Assistant» мобилді бағдарламасының негізгі аудиториясы профессорлық – оқытушылар құрамы, докторанттар, мгистранттар мен студенттер.

Бақылау экранында дәріске толық қатысқандар жасыл түспен, қашықтықтан немесе кешігіп келіп қатысқан студенттер сары түспен және 25 минуттан кем немесе мүлдем қатыспағандар қызыл түспен ажыратылады.

«Дәріс» экранында студенттер командасын басу арқылы дәрісті толықтай онлайн жүйесінде тыңдауға мүмкіндіктері бар. Трансляциялау кезеңі цифрблатта көрсетіледі (сағ/мин/сек).

Студенттер келесі команда тетіктерін баса отырып:

– ⊴ –дәрісті бір немесе бірнеше рет кері айналдыруға;
– ⊵– қайта кері айналдырғаннан соң, қайтадан алға айналдыруға;
– =:O=:– дәрісті тек керек жерінен тоқтата тыңдауға;
– ⊙– дәрісті телефон жадында сақтап қоюға т.б. мүмкіндіктерімен шектелмеген.

«Чат» экраны дәріс оқушы студенттерден келген сұрақтарға жауап береді, автоматты кері байланыс орнатылады [6].

Қорыта айтқанда, бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар мен олардың мүмкіндіктері шексіз деп айтуға толық болады. Алайда, солардың ішінен тиімді, білім нәтижесінің сапасын арттыратын икемді, әрі қолайлысын таңдау немесе оларды құра білу басты талап екені бірінші кезекте тұруы тиіс. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру қажет», деп Елбасы көрсеткендей, болашақ мамандарға білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үдерісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Сондықтан да, жоғарыда көрсетілген бағдарламаларды жалпы және бейорганикалық химия курсында қолдану тиімді екені анық. Сабақты компьютерлік технологияның мүмкіндіктерін әр оқытушы ұтымды пайдалана білсе, сондай-ақ қажетті жағдайлар жасалса, білім сапасы жоғары деңгейге артып, нарықтық экономикаға сәйкес бәсекеге қабілетті маман дайындау мүмкіндігі туар еді.

1 Садыбекова Ж. Оқу – тәрбие үрдісінде ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану қажеттілігі»// «Информатика негіздері» журналы. 2008. №4. - С. 4-5.

2 Б.А. Әлмұхамбетов, М.А. Ғалымжанова. «Білім беру жүйесі қызметкерлерінің біліктілігін арттыруда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың қолданылуы». - 17б.

3 Интернет ресурс www.prezi.com.

4 Интернет ресурс www.realtimeboard.com.

5 Интернет ресурсwww.getkahoot.com.

6 Затынейко А.М., Саржанова Г.Б., Курмет А. К вопросу об интерактивных методох обучения в вузе./ Материалы X Международной научно-практической конференции «Новые научные достижения – 2014». - Болгария, Апрель, 2014. - С. 90-94.

Резюме

Талипбекова Ә.Ж. – магистрант,

Сулейменова О.Я. – д.х.н., доцент КазНУ им аль – Фараби

Эффективность использования информационной и коммуникативной технологий на курсах общей и неорганической химии

В статье рассматриваются возможности использования коммуникативной и информационной технологий в целях организации занятий общей и неорганической химии в ВУЗ при формировании знания, навыков и компетенции. Информационно-компетентный, грамотный специалист должен чувствовать, когда нужна информация, и быть способным найти ее, оценить, умело использовать традиционные и автоматизированные средства, которые хранят информацию. Следовательно, возникает необходимость по возможности использовать интернет линии, которая способствует сбору нужной информации, необходимой для знания. Программы, работающие рекомендованные интернет линией, удобно использовать на любых курсах обучения химии.

Ключевые слова: информационно-коммуникативные технологии общей и неорганической химии, обучение, интернет линия, программы.

Summary

Talipbekova A.Zh. – master,

Suleimenova O. Ya. - Dr., Associate Professor of KazNU named after al – Farabi

Effective use of information and communication technologies for general and inorganic chemistry courses

The article discusses the possibility of using information and communication technologies, in order to organize activities according to the requirements of time in studying the subjects of General and Inorganic Chemistry at the University, when forming their knowledge, skills, competence. Informative, competent, qualified specialist should feel, when looking for information, able to find her, evaluate, skillfully use both traditional and automated devices that store information. Consequently, there is a need for the ability to use Internet lines to facilitate the collection of relevant information is essential for knowledge. A recommended Internet line is convenient to use the curricula at all courses.

Keywords: information and communication technologies of General and Inorganic Chemistry, training, Internet lines, program.

УДК (4И(АНГЛ.)+4И(НЕМ.)]:371.(07)

ОБУЧЕНИЕ СПЕЦИАЛИСТА-МЕДИКА ИНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБЩЕНИЮ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Сулейменова О.Я. – *к.п.н., доцент,*

Садыкова А.А. – *ст. преп.,*

Лозенко И. В. – *ст. преп. КазНМУ им.С.Д Асфендиярова, e-mail:* orana@mail.ru

В настоящее время достижение современного качества образования, его соответствие перспективным потребностям личности и общества является важнейшей задачей образовательной политики. Основной целью национального проекта в сфере образования является создание механизмов, способных улучшить его качество. В связи с этим, необходимо переосмысление целей, задач и содержания обучения студентов иностранным языкам в медицинском вузе. Поиск новых технологий, методов и форм повышения качества образования, инновационные процессы в обучении иностранным языкам становятся обязательными требованиями в вопросе повышения профессионализма медицинских кадров. Ведущим направлением современной педагогической теории и практики является компетентностный подход, который предполагает не простую передачу знаний, умений и навыков от преподавателя к студенту, а формирование у будущих выпускников медицинских вузов профессиональной компетентности. Профессиональная компетентность включает такие способности и качества личности и которые необходимы для успешной профессиональной деятельности в сфере медицины.

В связи с этим, в последнее время во многих медицинских учебных заведениях осуществляется попытка проверить качество знаний, умений и навыков, которые могут быть полезными выпускникам в их будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное общение, компетентностный подход, образовательная политика, гностическая компетенция, конструктивно планирующая компетенция, организаторская компетенция, контролирующая компетенция, коммуникативно-интерактивная компетенция.

В настоящее время достижение современного качества образования, его соответствие перспективным потребностям личности и общества является важнейшей задачей образовательной политики. Основной целью национального проекта в сфере образования является создание механизмов, способных улучшить его качество. В связи с этим, необходимо переосмысление целей, задач и содержания обучения студентов иностранным языкам в медицинском вузе.

Поиск новых технологий, методов и форм повышения качества образования, инновационные процессы в обучении иностранным языкам становятся обязательными требованиями в вопросе повышения профессионализма медицинских кадров.[2]

Ведущим направлением современной педагогической теории и практики является компетентностный подход, который предполагает не простую передачу знаний, умений и навыков от преподавателя к студенту, а формирование у будущих выпускников медицинских вузов профессиональной компетентности.

Профессиональная компетентность включает такие способности и качества личности и которые необходимы для успешной профессиональной деятельности в сфере медицины.

В связи с этим, в последнее время во многих медицинских учебных заведениях осуществляется попытка проверить качество знаний, умений и навыков, которые могут быть полезными выпускникам в их будущей профессиональной деятельности.

Современные условия обучения способствуют тому, чтобы одним из существенных компонентов деятельности специалистов-медиков стало умение иноязычного общения по специальности, а роль дисциплины «Иностранный язык» в медицинских учебных заведениях значительно возросла в их профессиональной подготовке.

Результаты работы по формированию общепрофессиональных ключевых компетенций, которые можно получить в процессе обучения студентов неязыковых специальностей профессиональному иноязычному общению с применением разработанной методики учебно-коммуникативной деятельности на английском и немецком языках, рассматриваются в учебных пособиях .[1,3,4,5,6,7,8,9] представляются следующим образом:

1. Гностическая компетенция

О наличии гностической компетенции говорят в том случае, если в процессе обучения иноязычному профессиональному общению будущий медицинский специалист выполняет следующие исследовательские действия:

1. Выявление проблем профессионального характера при анализе конкретных ситуаций; например, при выполнении заданий по учебным ситуациям: «At the doctor’s» - «Beim Arzt», «At the dentist’s» - «Beim Zahnarzt», «At the chemist’s», «Gespraech mit dem Apotheker» и др.

2. Анализ целей и задач учебной коммуникативно-проектной деятельности на английском и немецком языках. При выполнении заданий, связанных с учебными ситуациями, преподаватель должен обращать внимание студентов на возможность применения изученного лексико-грамматического материала в их будущей профессиональной деятельности.

3. Использование для решения задач методов изученных наук; например: терапии, стоматологии, фармации, при выполнении заданий по более узким учебным ситуациям: “At the therapeutist’s” – “Beim Internisten”, “At the Ophthalmologist's” – “Beim Augenazt”, “At the Cardiologist’s” – “Beim Arzt fuer Herzkrankheiten” и др.

4. Анализ условий реализации и уровня эффективности учебной коммуникативной проектной деятельности.

5. Анализ и критическая оценка прошлого опыта учебной коммуникативной проектной работы сокурсников по содержанию, методам и результатам работы.

6. Анализ языкового материала, необходимого для выполнения творческого задания (составление монолога, диалога по изученной теме, составление текста научной конференции на тему: «Actual Problems of Modern Medicine» и др.

7. Анализ результатов овладения новыми речевыми и профессиональными (организаторскими, планировочными, контролирующими и т.д.) навыками в ходе учебной коммуникативно-проектной деятельности на иностранном языке.

2. Конструктивно планирующая компетенция.

Специалист обладает конструктивно-планирующей компетенцией, если в процессе обучения иноязычному профессиональному общению выполняет следующие действия:

1. Правильная постановка цели и формулировка задач работы над проектом по выбранной теме, связанных с реализацией профессионально-медицинских функций.

2. Построение модели для описания учебной коммуникативно-проектной деятельности на иностранном языке, например, при построении модели длительной коммуникативной ситуации: “Our Polyclinic” – “Unser Krankenhaus”. При подготовке данного проекта студенты используют элементы метода глобальной симуляции.

3. Управление ресурсами и командой проекта.

4. Составление текста выступления на научной конференции, конспекта сценария устной презентации, а также письменного отчета о работе над проектом.

3. Организаторская компетенция.

Организаторская компетенция проявляется в организации учебной коммуникативной проектной деятельности студентов на английском и немецком языках, в сочетании объема деловой активности лидера и других членов проектной группы: в рациональном использовании индивидуальных и групповых форм работы, материально-технических информационных ресурсов.

4. Контролирующая компетенция.

Контролирующая компетенция означает способность обеспечивать управление процессом решения профессиональных задач и его корректировку на основе обратной связи, информирующей лидера группы о наличии и уровне сформированности необходимых знаний, умений и навыков у студентов-участников проектной работы. Данный вид компетенции предполагает также способность лидера группы контролировать и корректировать собственную профессиональную деятельность. Большую роль в организации и осуществлении коррекции коммуникативной деятельности студентов на изучаемом иностранном языке играет правильный анализ допущенных речевых ошибок и определение путей их устранения: повторение изученных лексическо-грамматических тем.

5. Коммуникативно-интерактивная компетенция

Данный вид компетенции предполагает способность специалиста понимать и употреблять в речи высказывания на изучаемом иностранном языке с учетом лингвистических, социальных и профессиональных правил, которых придерживаются носители языка в различных профессиональных-детерминированных ситуациях.

Таким образом, в современных условиях компентностный подход к обучению медицинских специалистов становится приоритетным направлением модернизации образования.

Возрастающая потребность в специалистах, способных к иноязычному профессиональному общению обусловила повышенное внимание со стороны методистов преподавателей к совершенствованию образовательного процесса по иностранным языкам в неязыковых вузах.

1 Афанасова В.В., Долтмурзиев Д.О., Черезова Т.Л., Английский язык для медицинских специальностей. - М.: Издательский центр. «Академия», 2005. – С. 5-7.

2 Бородулина М.К., Карлин А.М., Лурье А.С., Минина Н.М. Обучение иностранному языку как специальности (Немецкий язык) – М.: «Высшая школа». 1975. - С. 88-97.

3 Зимняя И.А, Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня, № 11. - М.: «Высшая школа»,2005. – с. 28-36

4 Маслова А. М., Вайнштейн З. И., Плебейская Л. С. Учебник английского языка для медицинских вузов. - М.: «Лист Нью», 2005, - С. 3-5.

5 Марковина И.Ю., Максимова З.К., Вайнштейн М.Б. Английский язык для медиков - М.: «ГЭОТАР-Медиа», 2013. – 3 с.

6 Муравейская М.С., Орлова Л.К. Английский язык для медиков. - М.: Флинта: «Наука» , 2011. - С. 3-4.

7 Скалкин В.Л., Основы обучения устной иноязычной речи. – М.: «Просвещение», 1981. - С. 248-252.

8 Садыбеков С.И. Обучение специалиста иноязычному профессиональному общению на основе компетентностного подхода. Материалы РНПК: «Компетентность как основа качества подготовки специалистов». – Алматы, 2009. - С. 26-28.

9 Сулейменова О.Я., Еленова А.К., Немецкий язык. – Алматы: «Deluxe printery», 2005. - С. 3-10.

Түйіндеме

Сулейменова О.Я. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Садыкова А.А.- аға оқытушы,
Лозенко И. В. - аға оқытушы С.Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ

Медик – мамандарды шет тілдік кәсіби қарым-қатынасқа құзыреттілік тәсіл негізінде оқыту

Қазіргі заманғы педагогика теориясы мен практикасының-құзіреттілік тәсіл,яғни оқытушыдан студентке білімнің, іскерлікті және дағдыны қарапайым жолмен беру ғана емес,сонымен қатар медицинаның ЖОО болашақ түлектерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруды қарастырады. Медициналық саласында кәсіби жетістікке жеткізетін жеке тұлғаның қасиеттері мен қабілеттері кәсіби құзыреттілікке кіреді. Осыған байланысты, көптеген медициналық жоғарғы оқу орындарында түлектердің болашақ мамандықтарына қажет болатын білімдерін, іскерліктері мен дағдыларының сапасын тексеру жүргізілуде.

Түйін сөздер: кәсіби қарым-қатынас, құзыреттілік тәсіл, білім беру саясаты, гностика құзыреті, ұйымдық құзыреті, сындарлы жоспарлау құзыреті, бақылау құзыреті, коммуникативтік - интерактивті құзыреті.

Summary

Suleymenova O.Ya. – associate professor,
Sadykova A.A. – senior teacher,
Lozenko I.V. – senior teacher Kazakh National Medical University named after S. Asfendijarov

Medical specialists teaching professional communication in foreign language on the ground of competence approach

At present time the improvement of educational quality, its conformity to perspective requirements of persons and society is the most important problem of educational policy.

The main aim of national project in the sphere of education is the creation of mechanisms, improving its quality. In the connection with this aim, problems and contents of medical students foreign languages teaching. Searching new technologies, methods and innovative processes in foreign languages teaching medical specialists professional improvement.

The leading direction of modern pedagogical theory and practice is the competence approach, which assumes not only the simple transference of knowledges and skills from teachers to students, but the formation of professional competence in future graduates of medical universities professional competence includes such abilities and qualities of person, which are necessary for successful professional activity in the sphere on the medicine.

Keywords: professional communication, competence approach,, educational policy, gnostic competence, constructive- planning competence, organizing competence, controlling competence, communicative-interactive competence.

УДК 37.017.92

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Дабылтаева Р.Е. – *к.п.н., доцент УИЯиДК, dabyltaeva@bk.ru*
Куратова О.А. – *к.п.н., профессор УИЯиДК, k-olga55@mail.ru*

В настоящей статье рассматриваются научно-методические пути формирования корпоративной культуры будущих специалистов иноязычного образования. Целенаправленную важную деятельность в этом плане осуществляет институт эдвайзеров. Нужное оказание помощи студенту в адаптации к новым условиям жизни, его деятельности – это главная особая специфическая задача эдвайзера академической группы.

Ключевые слова: корпоративная культура, иноязычное образование, научно-методическое сопровождение, эдвайзер.

С XVIII в. под культурой начинают понимать все, что появилось благодаря деятельности человека, его целенаправленным размышлениям. По нашему мнению***, культура – это одно из фундаментальных понятий социально-гуманитарного познания.***

Корпоративную культуру можно определить как набор базовых ценностей, убеждений, негласных соглашений и норм, разделяемых всеми членами организации. Это своего рода система общих ценностей и предположений о том, что и как делается в организации, которая познается по мере того, как приходится сталкиваться с внешними и внутренними проблемами. Она помогает предприятию выжить, победить в конкурентной борьбе, завоевать новые рынки и успешно развиваться. Корпоративную культуру определяет формула: общие ценности – взаимовыгодные отношения и сотрудничество – добросовестное организационное поведение [1, с. 54].

В свою очередь, на базе анализируемых литературных источников по корпоративной культуре, мы попытались дать определение корпоративной культуре студента. Корпоративная культура студента - обобщенная характеристика: мотивации, ценностно-смысловые ориентации, знания, умения (корпоративные компетенции), а также способности к их саморазвитию и самореализации в условиях реализации групповых задач. Таким образом, корпоративная культура студенческого сообщества понимается как субкультура корпоративной культуры вуза в целом и представляет собой систему духовных и материальных ценностей, предположений, верований, ожиданий, норм и образцов поведения, которые разделяются и поддерживаются большинством студентов вуза, а также определяют способ их действий и взаимодействий внутри и вне сообщества, в повседневной деятельности и будущей профессиональной деятельности.

Нами проведен анализ зарубежной и отечественной литературы, посвященной анализу и диагностике корпоративной культуры, где приводится ряд показателей эффективности культуры корпорации.

Классические работы по диагностике корпоративной культуры принадлежат Г. Хофштеде, Г. Моргану, С. Роббинсу, Э. Шейну [2, 3, 4, 5].

Из всех показателей корпоративной культуры для оценки корпоративной среды вуза, нами выделена в первую очередь духовная и материальная составляющая, первая обеспечивает формирование морально-этических ценностей и установок жизнедеятельности студентов вуза, побуждающих потенциал интеллектуальной и духовной энергии человеческих ресурсов на эффективную реализацию ее миссии; вторая составляющая является условием реализации и поддержания ценностей, норм и общей идеологии, а так же комфортного пребывания студентов вуза в корпоративном пространстве.

В связи с тем, что высшее учебное заведение является специфическим типом корпорации, корпоративная культура в нем приобретает воспитательные функции, которые влияют на процесс формирования будущих специалистов.

Основная нагрузка в воспитательной работе вуза ложится на плечи эдвайзеров, призванных сопровождать студенческую группу с первого по четвертый курс. Эдвайзер студенческой группы – это человек, к которому идут за советом. Это тот, кто не перестает быть педагогом после того, как его воспитанники перестали быть его формальными подопечными. Основной целью работы куратора-эдвайзера является воспитание личности студента как гражданина нашего общества, разносторонне развитого, культурного, с уважением относящегося к духовным ценностям и традициям, моральным устоям и нравственным ориентирам.

Эдвайзеру студенческой группы необходимо задуматься над выбором способов воздействия на студентов при воспитании корпоративной культуры. Необходимо учитывать то, что в юношеском возрасте проявляются импульсивность и разбросанность, иллюзорный романтизм, разочарование и пессимизм, нигилизм и негативный максимализм. Как гласит один из народных принципов воспитания «ребенок может делать все, что захочет, но хотеть он должен того, чего хочет мать» [6, с.36]. Этот принцип вполне применим к воспитанию студентов, так как мы прекрасно знаем, что заставить их что-то сделать трудно, можно лишь заинтересовать их, сформировав соответствующую потребность, в нашем случае - составляющие корпоративной культуры.

Данный процесс отражен в схеме плана работы эдвайзера по формированию корпоративной культуры студента, представленной в таблице 1.

Таблица 1 - Направления деятельности куратора-эдвайзера в процессе формирования корпоративной культуры студентов

Задачи и основные направления в работе	**Мероприятия**
1. Изучение личности студента и оказание помощи группе в формировании студенческого коллектива	- изучение положения студента в системе межличностных отношений студенческого коллектива; - изучение структуры студенческой группы; - составление годовой, а затем и выпускной профессионально-педагогической характеристики студента; - изучение интересов студентов; - участие в организации студентов для работы в трудовых делах.
2. Приобщение студентов к традициям вуза.	- встречи с мастерами-педагогами вуза; - посещение музея факультета, университета; - конкурсы на разработку лучшей символики факультета, университета.
3. Оказание помощи студентам в выполнении графика учебной работы.	- участие в производственных совещаниях (тематических и итоговых); - участие в аттестации студентов; - помощь деканату в организации контроля - посещаемости учебных занятий студентами; - помощь студентам в выполнении заданий преподавателей.
4. Оказание помощи студентам в решении вопросов жизни, быта, отдыха.	- участие в работе стипендиальной комиссии; - участие в распределении мест в общежитии; - организация бесед о правах и обязанностях студентов; - посещение общежитий и беседы со студентами; - изучение личных карточек студентов;
5. Методическая работа куратора-эдвайзера	- разработка методических пособий для проведения конкурсов, диспутов, тематических производственных совещаний, и т. д.

С целью обмена опытом, ознакомления с постановкой кураторской работы в других вузах, теоретическими основами воспитательной работы в нашем университете ежегодно проводится методический семинар «Школа эдвайзера». Кроме того, с целью повышения квалификационного уровня эдвайзеров академических групп в настоящее время разрабатывается с целью дальнейшей реализации программа курсов повышения квалификации, так деятельность эдвайзера в плане воспитания студентов в целом, и в формировании корпоративной культуры студентов в частности, требует большого мастерства.

Дальнейшее развитие института эдвайзерства приобретает особое значение в условиях включения Казахстана в Болонский процесс. Обращение к опыту зарубежных вузов подтверждает необходимость взаимодействия преподавателей со студентами, оказания им непосредственной помощи в адаптации к социальным условиям, становлении собственной жизненной позиции, поиске направлений и возможностей для своей образовательной и общественной деятельности.

Мы можем обозначить основные функции кураторской деятельности: информативная, организационная, коммуникационная, контролирующая (административная), творческая. И, пожалуй, главное, в чем заключается работа куратора-эдвайзера - это воспитание в студентах корпоративного духа, корпоративной культуры, присущей их alma-mater.

Основные направления в процессе формирования корпоративной культуры студентов вуза формулируются следующим образом:

1. Вузовский патриотизм – укрепление исторически сложившихся традиций вуза и формирование новых, сохранение преемственности поколений. Несомненно, сегодня важно готовить не просто высококлассных специалистов, отвечающих международным требованиям, но и воспитывать в студенческой молодежи любовь к своему университету, столице и Родине.

2. Музей вуза – здесь студенты знакомятся с достижениями вуза и наследием ведущих ученых, которое и сегодня актуально в политическом, культурном и межгосударственном контексте.

3. Вовлечение студентов в научную работу, выдвижение студентов на государственные стипендии страны.

4. Совершенствование содержания культурно-массовых и спортивных мероприятий – культурно - досуговая деятельность осуществляется по ряду направлений: Традиционные тематические интеллектуальные игры и студенческие дебаты; участие студентов в общественно-политических и культурно-массовых мероприятиях вуза и города.

5. Работа, направленная на адаптацию первокурсников, знакомство с вузом, вовлечение во внеучебную деятельность.

6. Формирование основ культуры здоровья – конкурсы по тематике здорового образа жизни, разработка программы профилактики наркомании в студенческой среде.

Процесс формирования корпоративной культуры студента иноязычного образования опирается на важные педагогические принципы. В связи с проблемой исследования *принцип гуманизма* является ведущим. По нашему убеждению, у студентов должны быть, прежде всего, сформироваться такие качества как уважение к каждой личности независимо от его социальной, религиозной, этнической принадлежности, восприятие его как субъекта, уважение его личностного мнения, видение в нем неповторимой индивидуальности и др., и в то же время иметь собственную жизненную позицию. Отсюда вытекает следующий важный *принцип толерантности*, которому должна следовать каждая личность. Не менее важен *принцип аксиологии*, который выдвигает в качестве главного проблему ценности человеческой личности.

Опытно-экспериментальная работа проводилась нами среди студентов специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» Университета иностранных языков и деловой карьеры. Специфика этой специальности дает студентам возможность углубленно изучать культуру разных народов, познавая их ценностные ориентации, способствует формированию определенных взглядов и убеждений, необходимые каждой современной личности. Аудитория, в которой обучаются студенты разных национальностей, конфессий, носители разных культур и языка, создает уникальную возможность определить этнические различия и выявить общечеловеческие ценности, присущие всем народам. В полиязычной аудитории идет активный процесс приобщения к мировой культуре, что является неотъемлемым фактором формирования корпоративной культуры.

Для оценки эффективности работы эдвайзера академической группы нами было проведено анкетирование среди студентов специальности «Иностранный язык: два иностранных языка», в результате

которого студентами была даны оценка деятельности эдвайзеров. Обобщенные данные по результатам анкетирования показали, что на многие вопросы студенты затруднялись ответить. Это говорит о том, что проблемы повышения квалификации эдвайзеров студенческой группы требуют безотлагательного решения. В настоящее время повышение квалификации рассматривается в качестве составной части непрерывного профессионального образования: вуз – институт повышения квалификации – образовательное учреждение (место работы).

Основной формой повышения квалификации эдвайзеров в вузе считается Школа кураторов-эдвайзеров, которая служит основой для комбинирования самых разнообразных вариантов повышения квалификации с учетом условий конкретного учреждения высшего профессионального образования. Опираясь на нормативные документы, изучив опыт отечественных и зарубежных ученых, нами разработан проект Программы повышения квалификации педагогов-кураторов «Школа кураторов-эдвайзеров: психолого-педагогические основы сотрудничества студентов и кураторов-эдвайзеров». Данная программа способствует совершенствованию профессиональных компетенций, умений и знаний: подготовка куратора-эдвайзера вуза данной программе позволит специалисту осуществлять социально и профессионально обусловленные воспитательные функции в деле формирования корпоративной культуры студентов – будущих

На контрольном этапе нами была использована методика оценки личностного развития студента – будущего учителя иностранного языка, разработанная Ю. Клейбергом. В исследовании проявления личностных качеств в рамках исследуемой проблемы в поведении студентов, приняли участие эдвайзеры студенческих групп (15 чел.) и 114 студентов иноязычного образования разных курсов. Для исследования были взяты разделы: отношение к делу (оценивались трудолюбие, ответственность, инициативность, организованность, любознательность, аккуратность); отношение к людям (честность и правдивость, бескорыстие, общительность, чувство товарищества, отзывчивость, вежливость, тактичность). Качества оценивались по 5-балльной системе по трем параметрам (самооценка ученика, оценка куратора, оценка сокурсников).

Результат показал, 9 качеств из 12 в поведении студентов соответствуют уровню выше 4 баллов (из 5), т.е. ярко выражены и являются характерной особенностью в проявлении этих качеств в поведении студента. Причем лидирующими чертами характера у респондентов являются общительность, отзывчивость, ответственность и чувство товарищество; все 12 качеств достаточно хорошо развиты у учащихся, что говорит о нравственной устойчивости личности студента.

В ходе организации экспериментальной работы по формированию корпоративной культуры будущих учителей иностранного языка на основе научно-методического сопровождения деятельности куратора-эдвайзера нами были созданы соответствующие педагогические условия:

- разработана Программа для повышения квалификации педагогов – кураторов «Школа кураторов: психолого-педагогические основы сотрудничества студентов и кураторов вуза»;
- разработана «Программа развития корпоративной культуры университета и формирования корпоративной культуры студентов – будущих учителей иностранного языка»;
- разработаны календарные планы кураторских часов для студентов специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» по темам, направленным на формирование корпоративной культуры будущих учителей иностранного языка.
- разработана Анкета на определение динамики уровней сформированности корпоративной культуры будущих учителей иностранного языка;
- разработана Анкета на определение оценки студентами деятельности кураторов в процессе формирования корпоративной культуры.

В результате нашего исследования были выявлены возможности активных методов и технологий обучения кураторов групп, адекватных формированию корпоративной культуры студентов: лекция, тренинг, практические ситуации (кейсы), групповые дискуссии, деловые и ролевые игры. В эксперименте приняло участие 114 студентов и 15 кураторов-эдвайзеров учебных групп Университета иностранных языков и деловой карьеры.

Анализ результатов показал, что существенно уменьшилось число студентов, не осознающих значимости корпоративной культуры для будущей профессиональной деятельности. Декларируемые ценности вуза явились для большинства студентов базовыми: полезность обществу, инновационность, успешность, динамичность, открытость, а так же стремление к самосовершенствованию, творческому росту и высоким этическим стандартам.

Бесспорно, механизм замера сформированной корпоративной культуры будущих специалистов иноязычного образования достаточно сложен. Однако, педагогические методы: беседа, анкетирование, анализ письменных и устных опросов, наблюдение за повседневной деятельностью студентов показали заметный и динамичный рост их мировоззренческой позиции, изменение взглядов, оптимистический настрой, преобразование образа жизни в лучшую сторону; в рассуждениях по тем или иным проблемам преобладание моментов, отражающих элементы корпоративной культуры, позитивное восприятие сокурсников и преподавателей, уважительное и толерантное отношение к ним и, главным образом, стремление понять их, стремлении к личностному совершенству, что в конечном итоге ведет к формированию стойкой корпоративной культуры.

1 Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г. Мещерякова,- 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Педагогика - Пресс, 1998. - 440 с.

2 Hofstede G. H. Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 2001

3 Morgan G. Images of organization /G. Morgan. - London: SAGE Publications, 1996.

4 Schein E. Organizational Culture & Leadership /E. Schein. San Francisco, CA: Jossey-Bass., 1985.

5 Robbins S.P. Organizational Theory: Structure, Design and Application. -Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1987.

6 Щуркова Н.Е. Нежная педагогика. - М.:Педагогический поиск, 2005. - 160 с.

Түйіндеме

Дабылтаева Р.Е. – к.п.н., доцент УИЯиДК, dabyltaeva@bk.ru

Куратова О.А. – к.п.н., профессор УИЯиДК,k-olga55@mail.ru

Шет тілі білім беру саласындағы болашақ мамандардың ұжымдық мәдениетін қалыптастыру жолдары

Бұл мақалада авторлар шет тілі білім беру саласындағы болашақ мамандардың ұжымдық мәдениетін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік жолдарын қарастырады. Бұл жағдайдағы мақсатты бағытталған іс-әрекетті эдвайзерлер институты іске асырады. Студенттерге жаңа өмір сүру шарттарына бейімделуіне қажетті көмек көрсету, бұл- эдвайзерлердің академиялық тобының ерекше арнайы міндеті.

Түйін сөздер: ұжымдық мәдениетін, шет тілі білім беру, ғылыми-әдістемелік сүйемелдеу, эдвайзер.

Summary

Dabiltaeva R. E. – associate professor UIYaIDk, dabyltaeva@bk.ru

Kuratova O.A. – professor UIYaIDk,k-olga55@mail.ru

Scientifically-methodical ways of formation of corporate culture of the future specialists of foreign language education

In this article the authors examine the scientific and methodical way of formation of corporate culture of the future specialists of foreign language education. Targeted important activities of this plan will organize institute of advisors. Necessary to help students adapt to the new conditions of life, its activities - this is the main special specific task of academic advisors group.

Keywords: Corporate culture, the foreign language education, the scientific and methodical support, the advisors.

ӘОЖ: 378.016:811.111

КӘСІБИ-БАҒЫТТАҒЫ ТЕЗАУРУСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА МӘТІНДІ ОҚУДЫ ҮЙРЕТУ

Ж.Н. Үсекенова – *2-курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*
e-mail: *janarka_jan9393@mail.ru*
Н.М. Минаева – *п.ғ.к. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті кәсіби бағыттағы тілдер кафедрасының доценті*

Мақала шет тілін оқытудың бір аспектісі – мәтін оқуды кәсіби-бағыттағы тезаурусты қалыптастыру аясында қарастырады. Студенттердің өз мамандығы бойынша шет тілін оқуда кәсіби лексикасын, сөздік қорын, яғни кәсіби-бағыттағы тезаурусын қалыптастыруы, кәсіби деңгейде қарым-қатынас жасай алуы қазіргі уақытта маңыздылығы жоғары дүние. Мәтін оқу тіл үйренудің аса маңызды бөлігі болып саналатындықтан, мәтінді тиімді оқуға үйрету оқытушы қызметінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Мақалада мәтінмен жұмыс істеудің кезеңдері мен мақсаттары берілген. Осыған байланысты мәтін оқуға арналған мәтін оқу алдындағы, мәтін оқу кезіндегі және мәтін оқудан кейінгі жаттығулар берілген. Сонымен қатар, студенттердің өздік жұмысы болып саналатын мамандыққа байланысты студенттердің мәтіндермен жеке-дара жұмыстары сипатталған.

Түйін сөздер: тезаурус, аналитикалық оқу, синтетикалық оқу, мазмұнын жалпы түсініп оқу, лингвистикалық және экстралингвистикалық тірек, мағына бойынша болжам, жоғары дәрежедегі түсіну мен қабылдау деңгейі, шығармашылық деңгейі.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының жаңа кезеңге өту жағдайында кәсіптік білікті болашақ маман даярлауда, олардың жоғары білім сапасының деңгейін қамтамасыз ету күн тәртібінде тұрған мәселелердің бірі болып табылады.

Қазіргі жаһандану заманында қоғам түрлі маман иелерін дайындау саласында жаңа тұрғыларды талап етіп отыр. Жоғары оқу орнының бітірушілері тек өз саласында ғана жақсы білім алып қоймай, сонымен қатар мобильді, белсенді және шет тілін жетік меңгерген болуы қажет, айта кететін жайт қарапайым тұрмыстық жағдайда емес, кәсіби деңгейде игеруі шарт.

Тілдік емес мамандық бойынша оқитын студенттерге шет тілін оқытудың мақсаты болашақ кәсіби іс-әрекетінде тілді тәжірибе жүзінде толыққанды қолдана алатындай дәрежеге жету болып табылады. Кәсіби-бағытта оқыту тек оқу материалы мазмұнының кәсіби-бағыттылығын ғана емес, оған қоса кәсіби біліктілікті қалыптастыратын кәсіби-бағыттағы іс-әрекетті де қарастырады. Қазіргі заманғы бітірушіге кәсіби мәтіндерді жай ғана оқып, аудару жеткіліксіз, ол түрлі қарым-қатынас ортасынды шет тілін қолдана алуы қажет. Осыған орай студенттерді дайындауда олардың кәсіби-бағыттағы тезаурусын қалыптастырудың маңызы жоғары. Келесі кезекте тезаурус ұғымына тоқталып өтейік.

Тезаурус термині грек тілінен аударғанда «қазына, қазына сақтайтын орын» деген мағынаны береді. Лингвистикалық энциклопедиялық сөздікке сүйенсек тезаурус бұл біріншіден тілдегі барлық сөздердің мәтінде қолданылуының мысалдары толық көрсетілген сөздік. Екінші бір мағынасы бұл лексикалық бірліктердің семантикалық байланысы көрсетілген идеографиялық сөздік. Тезаурус бірінші мағынасында толық көлемінде өлі тілдерге қатысты ғана жүзеге асады. Бұл сөздік қатарына «XVI ғасырдағы поляк тілінің сөздігін» жатқызуға болады. Қолданыстағы тілдер үшін сөздердің толықтай мысалдарының дәйексөзін келтіру мүмкін емес. Екінші мағынасында тезаурустың құрылымдық негізі мағынадан лексикалық бірлікке дейінгі іздеуді қамтамасыз ететін (яғни, тұжырымдамасының негізінде сөзді іздеу) ұғымдардың иерархиялық жүйесі болып табылады. Қарама-қарсы бағытта (яғни, сөзден тұжырымдамасына қарай) іздеу үшін алфавиттік көрсеткіш пайдаланылады. Осы негізде 1852 жылы П.М. Роженің «Roget’s thesaurus of English words and phrases» атты сөздігі құрастырылған. Теориялық негізде тезаурус лексиканың семантикалық жүйелерінің ықтимал үлгілерінің бірі болып табылады. лексика жүйелер. Іс жүзінде бұл сөздік жеке тұлғаның сөздік қорын байыту құралы ретінде пайдаланылады [1].

Тезаурус ұғымына А.Г. Азимов және А.Н. Щукин әдістемелік терминдер сөздігінде толық анықтама берген. Олардың көзқарасы бойынша тезаурус тілдің (ұлттық тілдің, нақты ғылым тілінің, т.б.) семантикасын білдіреді [2]. Ағылшын, француз, испан тілдеріне арналған жалпы тілдік, яғни белгілі бір тілдердің семантикалық жүйесін сипаттайтын, тезаурустар бар. Тезаурусқа әр сөздің негізгі семантикалық параметрлерін көрсететін біртілдік сөздіктер жақын келеді. Мысал ретінде алып

қарайтын болсақ С.И. Ожеговтың орыс тілі сөздігін осы қатарға жатқызуға болады. XX ғасырдың 70 жылдарында ақпаратты іздеу тезаурустары кең етек жайды.

Тезаурус ұғымының қолданылуы Ю.А. Шрейдер, А.А. Залевская, В.Ф. Петренко және басқа ғалымдардың психологиялық және психолингвистикалық зерттеулерінде маңызды орын алған. А.Н.Леонтьев, А.А.Леонтьев, В.Ф. Петренко бойынша тезаурус әлем үлгісі, әлем бейнесі ретінде қарас-тырылады. Ю.А. Шрейдер тезаурусты семантикалық сөздік және тілмен бейнеленген білім жүйесі деп атайды. К. Майтла тезаурусты белгілі сала бойынша адамдардың білім кешенін көрсететін, ұғымдар және олардың түсіндірмесі мен байланысынан тұратын реттелген терминдер жиынтығы, яғни семантикалық сөздік деп түсіндіреді [3]. Ю.Н. Караулов тезаурус ұғымын құраушы бірліктерінің арасындағы семантикалық байланысты анық түрде бекітетін сөздік ретінде қарайды. Кейбір А.А. Леонтьев, Т.М. Дридзе, А.Р. Лурия сияқты ғалымдар тезаурусты тек сөздік ретінде ғана емес, ақпарат қабылдаушы құрал ретінде де қарастырады. Осылайша Т.М. Дридзе «тезаурус бұл – ашық және жылжымалы, жеке тұлға жадында сақталатын және жалпыдан жалқыға қарай ұстанымы бойынша белгілі сала бойынша қолдануға арналып ұйымдастырылған ұғымдар жүйесі» деген қорытындыға келеді [4]. А.А. Залевская тезаурустың жеке тұлғалық әлем бейнесі ретінде қарастыратын мағынасын адамның сөздік құрамымен байланыстырады.

А.А. Никитин тезаурустың келесідей деңгейлерін бөліп көрсетуді ұсынады:

- категориалдық деңгей – тезаурус біріккен әлемдік кеңістік ретінде, мағына мен олардың арасындағы байланыста көрініс беретін әлем бейнесі;

- нақты-ғылыми деңгей – пәндік салаға кіретін ғылым тезаурусы, бұл белгілі бір ғылым саласындағы синтаксистік анықталған ашық ақпараттық база ретінде сипатталады;

- оқу пәні деңгейі – оқу пәндерінің тезаурусы, белгілі бір пәндік аймақта сәтті бағдарлану мен қызмет атқару мақсатында меңгеруді қажет ететін логикалық тұйық ішкі жиын;

- жеке тұлғалық деңгей – кәсіби маман тезаурусы, тұлға бойындағы кәсіби білім, біліктілік, тәжірибе қорын құрайтын пәндік тезаурус.

И.Р. Абдулмянова тезаурусқа адам жадындағы ұғымдарды және олардың байланысын еске түсіретін, ашық, иерархиялық, динамикалық құрылымдауды сипаттайтын, адам бойындағы білім мен тәжірибені сақтауға, және де жаңа білім алуға қызмет жасайтын күрделі көпдеңгейлі ұғымдар және сөздер жүйесі деген анықтама береді.

Кең мағынасында тезаурус ақпарат тасымалдаушы тұлға немесе адамдар тобы қолданатын шынайылық туралы білім жүйесі ретінде қарастырылады. Бұл ақпарат тасымалдаушы тұлға қосымша ақпарат қабылдай алады, соның негізінде оның тезаурусы да өзгереді. Бастапқы тезаурус семантикалық ақпарат қабылдау жағдайындағы ақпарат қабылдаушының мүмкіндігін анықтайды. Психологияда және жасанды интеллект жүйесін зерттеуде тұлға тезаурусының ақпаратты түсіну және қабылдауда көрініс беретін қасиеттерін қарастырады. Әлеуметтануда және қарым-қатынас теориясында тұлға және ұжым тезаурусының қарым-қатынас жағдайында өзара түсіністікке мүмкіндік жасайтын қасиеттерін зерттейді. Осылайша тезаурустың бірнеше мағынасын айта аламыз. Бұл – сөздер мен басқа тілдік элементтердің арасындағы мағыналық байланысты көрсететін сөздік. Келесі бір мағы-насы белгілі бір ғылым саласына қатысты ұғымдардың кешенді жүйесі. Жоғарыда айтылған анықтамаларға сүйене отырап біз кәсіби маманның тезаурусы деп когнитивтік және тілдік білім бірлігін айта аламыз. Әдістемеде бұл термин арнайы берілген тақырып бойынша сөйлесуге қажетті жүйеленген сөздік қоры ретінде қолданылады. Студенттің кәсіби-бағыттағы тезаурусын қалыптастыру мәселесі болашақ маманды дайындау, оның кәсіби сана, ойлау, өзін-өзі ұстау деңгейі мәселелерімен тығыз байланысты. Нағыз маман өз мамандығы төңірегінде ғана сөйлесуді біліп қана қоймай, сонымен қатар кәсіби-бағыттағы коммуникативтік құзыреттілігін дамыту қажет. Ал осы кәсіби-бағыттағы тезаурусты қалыптастыру жолдарының бірі – мәтінмен жұмыс жасау.

Кәсіби-бағыттағы тезаурусты қалыптастыруда мәтінді нәтижелі оқуды үйрету негізгі орын алады. Мәтін тілді оқытуда негізгі құрал болып табылатындықтан, ол арқылы тіл әрекеттерінің бәрі жүзеге асырылады. Олар: оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу. Тілді білу мақсатын жүзеге асыру үшін мәтінмен алуан түрлі жұмыс жүргізіледі. Мәтінмен жүргізілетін жұмыс алуан мақсатты көздейді. Оларды жинақтай келгенде, екі топқа бөлуге болады: 1) студенттің сөздік қорын байыту; 2) шет тілінде сөйлеуге үйрету, сөйлеу дағдысын қалыптастыру.

Қай тілде болмасын сөйлеу – адамның белгілі дәрежеде сөздік қорының болуын керек ететіні белгілі нәрсе. Өйткені сөздік қорының байлығы адамның сөйлеу мүмкіндігін арттырады. Сөздік қорды

байыту тіл үйретудің барлық сатысында, тіл үйретуге байланысты жұмыстың барлық түрінде жүргізіледі. Ал сөздік қорды байыту жеке сөздерді жаттату арқылы жүргізілмейді, өйткені ол пайдасыз, ұмытылады, есте сақталмайды. Студенттің сөздік қорына қосылып отыратын жаңа сөздер жаттығуларда, мәтінде, сұхбатта, яғни сөйлем ішінде, тілдегі қолданыстарда үйретіледі. Ал жаңа сөздердің көбі мәтінмен байланысты беріледі, сондықтан сөздік қорды байытуда негізгі қызметті мәтін атқарады деуге де болады. Олай болса, мәтінмен байланысты жүргізілетін маңызды жұмыстың бірі сөздік жұмысы болып саналады. Әр сабақта үйретілетін жаңа сөзді студенттің кәсібіне байланысты қарымқатынаста қолданатын белсенді сөздігіне айналдыру студенттің сөздік қорын байытудағы негізгі мақсат болып саналады және осы мақсатқа жету үшін, қажетті жұмыс түрлерін, көңіл аударуға тиісті негізгі мәселелерді атап өткен жөн. Олар: 1) жаңа сөздің мағынасын студентке анық түсіндіру; 2) жаңа сөздің студент есінде сақталуын қамтамасыз ету; 3) жаңа сөзді қолданыста меңгерту, яғни сөзді қолдану дағдысын қалыптастыру; 4) жаңа сөздің айтылуы мен жазылуын меңгерту; 5) сөздікпен жұмысқа үйрету.

Жаңа сөздің мағынасын түсіндіруде көбіне аударма әдісі қолданылады. Бұл ең көп тараған әдіс, бірақ ол жалғыз емес. Мәтіндегі жаңа сөздің синонимі бұрын студентке таныс болса, оны студенттің есіне түсіріп, жаңа сөздің мағынасын оның синонимі арқылы үйретуге, түсіндіруге болады. Сөз мағынасын түсіндіруде кестелерді, перфокарталарды, видеоларды, мүмкін болған жағдайда заттың өзін де көрсетуге болады.

Мәтінді оқу – мәтінмен жүргізілетін негізгі жұмыстардың бірі. Мәтінді оқу мәтінге берілген хабарды білуге бағытталады. Ол бірімен-бірі байланысты екі мәселеден тұрады. Олар: 1) жазылған мәтінді қабылдау; 2) мәтіннің мазмұнын түсіну. Мәтінді оқуда түрлі мақсат көзделеді. Мәтінді талдап оқу бар және мәтіннің мазмұнын түсінуге бағытталған оқу бар. Ғылымда ол аналитикалық оқу және синтетикалық оқу деп аталып жүр. Мәтінді талдап оқу мәтіндегі тілдік тұлғаларды ажыратуға бағытталады. Бұл, әсіресе, өтілген тілдік материалды қайталау, оның тілдегі қолданысын, қызметін аңғарту мақсатын көздейді. Мәтінмен жүргізілетін бұл жұмыстың түрі тілдік көрсеткіштердің сөйлемдегі қызметін, қолданыстағы беретін мағынасын нақтылы анық көрсетеді. Сол арқылы студент тіл көрсеткіштерін дұыс қолданудың үлгісін меңгереді. Оқудың бұл түрі оқу сатысына қарай жүргізіледі, барған сайын ол күрделеніп, студенттің өзіндік жұмысы арта түседі. Синтетикалық оқытуда мәтін мазмұнын түсінуге көңіл бөлінеді. Мәтіннің мазмұны неге арналған, ол мазмұн қандай бөліктерден тұрады, неден басталған, немен аяқталған деген сияқты мәселелер мәтін мазмұнын түсінуде назарда болады. Мәтін мазмұнын әңгімелеу, мәтін бойынша сөйлесу, сұхбат құру, мәтін бөліктеріне тақырып қою, жоспар жасау сияқты мәтінді сөйлесу құралына, шығарма жұмыстарына айналдыруға синтетикалық оқу өте пайдалы.

Мәтінді оқуды үйретуде В.А. Вотинов өзінің әдістемесін ұсынған. Әдістеме оқытудың дедуктивті жолы қағидасы бойынша жасалған, яғни мәтінмен жұмыс, сөйлеммен жұмыс, жеке сөздер және сөз тіркестерімен жұмыс [5]. Мәтінді оқуды үйретудің негізгі қағидаларына сүйене отырып тәжірибеде мәтін деңгейіндегі жаттығуларды, сөйлем деңгейіндегі жаттығуларды, сөз және сөз тіркестері деңгейіндегі жаттығуларды қолданамыз. Мәтінді оқуды үйретуді мәтіннің жалпы мазмұнын түсінуге арналған жаттығулардан бастаймыз. Себебі студенттерде мәтінді оқу барысында негізгі мазмұнды бөліп алуда қиындықтар туындайды. Олар мәтінді сөзбе-сөз аударуға тырысады. Берілген мәтіннің мазмұнын жалпы түсініп оқуда, лингвистикалық және экстралингвистикалық тірек сөздерді тауып, қолдануда кедергілер кездеседі.

Біз мәтін деңгейінде келесі жаттығуларды қолданамыз: жалпы мазмұнын түсіну мақсатындағы жаттығулар, яғни мәтінді оқу және мәтіннің әр бөлігінен сол бөліктің негізгі идеясын білдіретін сөйлемді таңдау, мәтінді оқу және бөліктерді логикалық тәртіппен орналастыру; ақпарат іздеу мақсатындағы жаттығулар, яғни мәтінді оқу және бөлікті дұрыс орнына қою, себебін түсіндіру; мәтінді логикалық бөліктерге бөлу; мазмұнын айтуға байланысты жаттығулар.

Сөйлем деңгейінде сөйлемнің жалпы құрылысын түсіну, сөйлемдегі тірек сөзді тауып оның мағынасын ашу тәрізді жаттығулар қолданылады.

Сөз және сөз тіркесі деңгейінде сөздің мағынасын, оның құрылымын анықтауға байланысты жаттығулар қолданылады.

Мәтінмен жұмыс жасау барысын келесідей кезеңдерге бөліп көрсетсек болады:

I. Мәтінмен алдын-ала жүргізілетін жұмыс

II. Мәтінді оқу

III. Оқып түсінгенін тексеру

IV. Шығармашылық кезең

1) жоғары дәрежедегі түсіну мен қабылдау деңгейі

2) шығармашылық деңгейі

I кезең: мәтінді оқу барысында кездесетін тілдік және стилистикалық қиындықтардың алдын алу, мәтіннің мазмұнына кіріспе жасау.

II кезең: мақаланы немесе мәтінді дауыстап не іштей оқу, жалпы мазмұнын түсіну немесе белгілі бір ақпарат алу мақсатында оқу.

III кезең: бұл кезеңде оқытушы студенттердің мәтінді оқып түсінгенін тексеріп, пайда болған қиындықтарды шешу мақсатын көздейді.

IV кезең: шығармашылық кезең

1) жоғары дәрежедегі түсіну мен қабылдау деңгейі студенттердің танымдық және мәселелерді шеше алу қабілеттерін дамытуға және мәтіннің тілдік және стилистикалық ерекшеліктеріне талдау жасай алуына септігін тигізеді.

2) шығармашылық деңгей маңызды болып саналады, себебі бұл студент тұлғасының, оның эмоциясының, қиялының, ойлауының шығармашылық деңгейде дамуына мүмкіндік жасайды.

Мәтінмен жұмыс жасауды үш кезеңге бөліп қарастырамыз.

Мәтін оқу алдындағы кезең. Бұл кезеңнің мақсаты оқуға қатысты тапсырмаларды анықтау, студенттердің қызығушылығын ояту, тілдік және сөйлеу қиындықтарының деңгейін қысқарту.

Жаттығулар және тапсырмалар:

- тақырыппен жұмыс – тақырып бойынша студенттерден мәтінде қандай мәселе жайлы айтылғанын анықтауды, тірек сөздерді және сөз тіркестерін табуды сұрау;
- берілген сурет, кескіндемелерге қарап мәтін не жайлы екенін болжау;
- жаңа сөздермен таныстырып, немесе мәтіннің бірінші бөлігін оқытып, мәтінге байланысты сұрақтарды қарап, соның негізінде мәтін мазмұнын анықтау.

Мәтін оқу кезіндегі кезең. Бұл кезеңнің мақсаты түрлі тілдік және сөйлеу дағдыларының қалыптасу деңгейін бақылау.

Жаттығулар және тапсырмалар:

- берілген сұрақтарға жауап беру;
- сөйлемдердің дұрыс/бұрыстығын анықтау (True/False);
- әр бөлікке сәйкес тақырып қою;
- мәтінде қалып қойған сөйлем немесе сөздерді дұрыс орнына қою;
- белгілі бір сөз, сөз тіркестері, грамматикалық құрылыммен берілген сөйлемдерді табу;
- берілген контекст бойынша сөздердің мағынасын, аудармасын табу.

Мәтін оқудан кейінгі кезең. Бұл кезеңнің мақсаты мәтінде берілген жағдайды тілдік, сөйлеу, жазу дағдыларын дамытуда тірек ретінде қолдану.

Жаттығулар және тапсырмалар:

- оқығанына қатысты өз ойын білдіру;
- дәлелдеу;
- сипаттау;
- мәтіннің жоспарын құру;
- мәтін мазмұнын қысқаша баяндау.

Соңғы шығармашылық кезеңде студенттер бірегей шығарма, эссе жазады немесе презентация жасайды. Бұл студенттердің өздік жұмыс жасауына үлкен мүмкіндік туғызады. Бұдан бөлек оларға үйде жеке оқуға мәтіндер, кітаптар тапсырмаға беріледі. Студенттер мәтін оқу барысында сөздікпен жұмыс жасайды, таныс емес сөздердің мағынасын ашуға тырысады. Мәтін мазмұнын баяндауда белгілі жоспарды сақтау ұсынылады. Бұл үшін оларға келесі клише көмек береді.

Кіріспе:

The text is headlined/entitled…..

It was written by ….. and was published in …..

Мақала/мәтіннің негізгі мазмұнын анықтау:

This text …

highlights/raises the problem of …..

comments on …..

centres its attention on …..

deals with the problem of …..

In the centre of attention is the (current) situation with …..

Мақала/мәтіннің толық мазмұнын айту:

The text makes two (three) key/main points:

The first one is concerned with …..

The other …..

According to the text …..

The text stresses/emphasizes/points out that …..

Мақала/мәтін авторының ойы/қорытындысы:

The author

makes it clear that …..

criticizes/welcomes …..

The author concludes by pointing out/emphasizing that …..

Студенттің мақала/мәтін жайлы ойы:

As for my opinion on the problem, I am convinced that …..

In addition I'd like to say that …..

To sum it up, it may be said that …..

Осылайша оқытушының мәтін оқуды ұйымдастыру барысында студенттерді мәтін оқуда мәтінге ақпарат алу көзі ретінде қарап, мамандыққа байланысты мәтіндерді еш кедергісіз оқуға үйрету, сонымен қатар кәсіби-бағытта қарым-қатынас жасау дағдысын қалыптастыру басты мақсаты болуы қажет.

1 Лингвистический энциклопедический словарь. Главный редактор: В.Н. Ярцева. - М.: Советская энциклопедия, 1990.

2 Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов. Теория и практика преподавания языков. - СПб., 1999. – 472 б.

3 Майтла К. Составление двуязычных тезаурусов. – Таллин: Эст. науч. – исслед.ин-т науч.-техн. информации и техн.-экон. исследований, 1972. – 38 б.

4 Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. – М.: Наука, 1984. – 268 б.

5 Вотинов В.А. Немецкий язык. Оригинальный курс за 12 занятий. – М.: Поликом-сервис, 1991. – 3 б.

Резюме

Усекенова Ж.Н. – магистрант 2 курса, Казахский национальный педагогический университет им. Абая

Научный руководитель: **Минаева Н.М.** – к.п.н., доцент кафедры профессионально-ориентированных языков КазНПУ им. Абая

Обучение чтению текстов в формировании профессионально-ориентированного тезауруса

В данной статье рассматривается один из аспектов обучения иностранному языку – чтение текстов в формировании профессионально-ориентированного тезауруса. Чтение всегда было и будет одной из самых существенных сторон языковой деятельности, а обучение эффективному чтению является одной из основных целей процесса преподавания. Рассматриваются этапы работы над текстом и цели каждого этапа. Виды упражнений зависят как от уровня знаний студентов, так и от этапа работы над текстом. Различаются такие типы упражнений, как предтекстовые, упражнения, выполняемые во время чтения, а также послетекстовые упражнения. Описывается индивидуальная работа студентов с текстами по специальности, которая является одним из видов работы по самостоятельной работе студентов.

Ключевые слова: тезаурус, аналитическое чтение, синтетическое чтение, чтение с общим пониманием содержания, лингвистические и экстралингвистические опоры, смысловая догадка, когнитивно-рецептивная ступень, креативная ступень.

Summary

Ussekenova Z. – 2nd course master, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Scientific supervisor: **Minayeva N.M.** – Candidate of pedagogical science, associate professor of the chairof professionally-oriented languages, KazNPU named after Abai

Teaching reading texts in formation professionally-oriented thesaurus

This article deals with one of the aspects of teaching a foreign language – reading texts in formation professionally-oriented thesaurus. Reading has always been and will be one of the most essential aspects of language activity, and effective teaching of reading is one of the main objectives of teaching process. The stages of work on the text and their purposes are considered. It is seen that types of exercises depend on the level of students' language level as well as on the stages. The article also describes the individual work of students with specialty texts which is one of the types of students' independent work.

Keywords: thesaurus, analytical reading, synthetic reading, reading with general understanding of the content, linguistic and extralinguistic support, semantic guess, cognitive and receptive stage, creative stage.

УДК 811.1

ЛЕКСИЧЕСКИЕ НАВЫКИ КАК ОБЪЕКТ АВТОМАТИЗАЦИИ КОМПОНЕНТОВ РЕЧЕВОГО ДЕЙСТВИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Мизанбеков С.К. – *к.п.н., и.о. доцента кафедры государственного и иностранных языков АТУ,* serik_mizanbekov@mail.ru

Кульбаева А.Ж. – *магистр педагогических наук, ст.преподаватель кафедры казахского и русского языков КазНАУ,* almira_kulbaeva@mail.ru

В данной статье освещается актуальная тема «Современные проблемы обучения профессиональному русскому языку». В статье рассмотрены понятия лексического навыка, его структуры, качеств, условий формирования устойчивых лексических навыков, а также стадий, которые проходит каждая новая лексическая единица. Исследуются характерные особенности обучения профессиональной лексике.

Статья посвящена психолого-педагогическим аспектам формирования лексических навыков, а также психофизиологическим принципам обучения, в частности функциональным возможностям мозга в восприятии и переработке информации. Важным условием в исследовании явилось выделение особенностей и закономерностей, которые максимально приближают аудиторный процесс к процессу реальной коммуникации. Данное направление дополняется также рассмотрением эффективных форм и методов обучения профессиональному языку и вопросы, связанные с процессом восприятия иноязычной речи.

В работе подвергнуты теоретическому рассмотрению лингводидактические основы коммуникативной подготовки современного специалиста в соответствии с требованиями информационного общества, намечены ориентиры развития сферы профессионального образования, проанализированы потенциальные возможности собственно-коммуникативных упражнений, которые ориентированы на дальнейшую автоматизацию речевого материала и формирования коммуникативной компетентности студентов в процессе коммуникации. Автором сформулированы конечные требования рациональной методической стратегии обучения языку специальности.

Ключевые слова: лексическая единица, лексический навык, процесс обучения, процесс восприятия, профильно-ориентированное обучение; письменная речь; письменная коммуникативная компетенция.

В современной методической литературе четко определено развитие практики профессионально-ориентированного обучения, что предполагает лингводидактическую актуализацию следующих проблем: а) выработка навыков и умений слушать и конспектировать литературу по специальности; б) составление различных текстов, близких к текстам лекций и учебников, диалогов и монологов на учебно-профессиональные темы; в) интенсивное обучение всем основным функционально-смысловым типам высказываний: диалогу-беседе, диалогу-дискуссии, монологу-описанию, монологу-повествованию, монологу-рассуждению; г) использование функционально-смыслового принципа введения лексико-грамматического материала: от плана значения к плану различных способов его выражения.

Обучение языку специальности, как известно, немыслимо без формирования прочных лексических навыков. Положительные результаты при обучении чтению и аудированию зависят от степени сформированности навыков, лежащих в основе этих умений и, в первую очередь, от сформированности лексических навыков.

Анализ феномена навыка в структуре общей деятельности (Кулак И.А., Леонтьев А.А.), а также анализ феномена речевого навыка в структуре речевой деятельности (Зимняя И.А., Шатилов С.Ф.) позволяет принять точку зрения Шатилова С.Ф., который полагает, что речевой навык есть не что иное, как автоматизированные аспектные (грамматические, лексические, фонетические) компоненты коммуникационных умений. Исходя из данной концепции, мы можем говорить об автоматизированных речевых операциях – грамматических, лексических, фонетических в разных видах речевой деятельности. [1, 2].

Будучи аспектными, речевые навыки всегда функционируют в единстве друг с другом в составе коммуникативных умений говорения, аудирования, чтения и письма.

Совершенно очевидны принципиальные различия между природой навыка и умений в разных видах речевой деятельности, невозможность их механического переноса из одного в другой при всей их естественной взаимосвязи. Однако лексический навык является непременным компонентом всех видов речевой деятельности

Под лексическим навыком в рецептивных видах речевой деятельности (аудирование и чтение) мы, вслед за Шатиловым С.Ф., подразумеваем навыки, которые реализуются в речевых операциях: опознания слов и значений на основе речевых связей слуховых образов слов, в том числе терминологических,

и их употребления (ситуативного и контекстного) в устной речи или опознания их графических образов и понимания значений в письменной речи при чтении текстов.

Таким образом, можно выделить два уровня навыков в рецептивных видах речевой деятельности: сенсомоторный и семантический. Первый реализуется в операциях, обеспечивающих действия механизмов восприятия – сличения-узнавания: звуко-буквенный анализ и синтез, антиципация на уровне восприятия, догадка при восприятии формы, выдвижение гипотезы на уровне понимания и ее коррекцию.

Узнавание, как отмечают психологи, является отраженным оживлением хранившейся в памяти информации. Когда мы повторно воспринимаем тот или иной объект, возникающий образ в оперативном поле мозга, через сличительную функцию мозга оживляет все сходные образы, имеющиеся в памяти. В этом процессе участвуют две корковые функции: отражательная, которая создает первичный образ в оперативном поле мозга, и сличительная, возбуждающая хранившуюся в памяти сходную информацию. Ведущей функцией мозга в процессе узнавания является сличительная функция, которая обуславливает основные закономерности развития этого процесса.

В литературе издавна распространено мнение, что отражательная функция осуществляет первичное, непосредственное отражение явлений, а сличительная – вторичное, апперцептивное отражение тех же самых явлений действительности.

Понимание отдельной лексической единицы при чтении является результатом ее быстрого узнавания читающим, то есть мгновенного соотнесения воспринимаемого им графического комплекса с соответствующим слухомоторным образом и определенным значением. Это узнавание возможно, если в хранилище долговременной памяти читающего имеется соответствующий эталон.

Известный психолог Н.И. Жинкин следующим образом характеризует узнавание слова при чтении: «…полное слово принимается не по элементам, а по ансамблю его звуковых и зрительных компонентов. Некоторые из его элементов могут не замечаться и все же будут восстановлены по общей конфигурации целого» [3].

Важная особенность состоит в том, чтобы слово запечатлелось в памяти обучающегося как целостная единица, а владение ею было бы доведено до уровня абсолютного узнавания, т.е. такого, когда оно узнается мгновенно и независимо от контекста и формы, в которой встречается, иначе говоря, доведено до уровня автоматизма.

Во многом сходные процессы происходят и при аудировании, только в этом случае понимание отдельных лексических единиц является результатом ее быстрого узнавания слушающим, т.е. мгновенного соотнесения воспринимаемого им звукового комплекса с соответствующим графическим образом и определенным значением.

Для лексического навыка, как и для любого другого, характерны такие свойства, как автоматизированность, гибкость, прочность. Автоматизированность возникает в результате многократного выполнения одной и той же операции. Физиологической основой автоматизированности, по мнению И.П. Павлова, является стереотип. Закрепление нервных путей в результате повторения «приводит к точной локализации процесса возбуждения в определенных нервных структурах. Дифференцированное торможение до предела концентрирует процесс возбуждения. Образуются системы условно-рефлекторных связей с хорошо проторенными переходами от одной системы к другой, что значительно сокращает время реакции» [4].

Формирование лексических навыков, обладающих всеми указанными свойствами, возможно лишь в результате последовательной тренировки.

Имеется ряд интересных работ, связанных с исследованием методической сущности формирования лексических навыков [5].

Согласно одной концепции выделяются два этапа: этап формирования (первичной автоматизации) и этап совершенствования.

Мы разделяем точку зрения Шатилова С.Ф., который, основываясь на психологической схеме этапов формирования навыков и учитывая специфику речевых навыков как автоматизированных операций при выполнении речевых действий, выделяет три этапа:

1. ориентировочно-подготовительный, на котором студенты знакомятся с новым терминологическим явлением и выполняют первичные речевые и языковые операции по образцу, либо с опорой на

правило, либо без правила. На этом этапе создается ориентировочная основа как необходимое условие для последующего формирования навыка;

2. стереотипизирующе-ситуативный этап, на котором начинается автоматизация постоянных компонентов речевого действия в тождественных и аналогичных ситуациях, когда тренируемые языковые явления остаются константными, повторяющимися без существенных изменений. Необходимость этого этапа очевидна, потому что если операция каждый раз будет выполняться по-разному, то она не сможет упрочиться и выполняться достаточно автоматизировано и правильно.

3. варьирующе-ситуативный этап, цель которого заключается в дальнейшей автоматизации речевых операций и формировании лабильных свойств навыка, его гибкости путем выполнения действия в вариативных речевых ситуациях.

Психофизиологическая основа динамического речевого стереотипа создается, таким образом, на двух последних этапах.

Учет особенностей восприятия вербально-изобразительной наглядности многокомпонентной мультимедиа-среды дает основание предусмотреть ряд психологических факторов, которые способствуют развитию навыков автоматизации речевых операций, формированию коммуникативной компетенции обучающихся и открывают для преподавателя новые возможности в преподавании языка специальности. К наиболее часто используемым элементам многокомпонентной мультимедиа-среды в учебном процессе относятся: электронные учебники и пособия (квантованные профильно-ориентированные тексты, терминологический минимум, который отражает терминосистему специальности); интерактивные доски; тренажеры и программы тестирования.

Информационно-образовательная среда (ИОС) как современное средство обучения обладает возможностью выполнять ряд функций, реализуемых преподавателем. Основными являются следующие:

- предъявление и объяснение обучающимся учебно-языкового материала;
- показ деятельности, в которой студент должен использовать этот материал;
- управление процессом формирования знаний, умений и навыков.
- контроль за деятельностью каждого обучающегося;
- анализ ошибок, получаемых в ходе контроля;
- корректировка ошибок.

Следует признать, что интеграция звука, движения, образа и текста создают новую необыкновенно богатую по своим возможностям учебную среду, с развитием которой увеличивается автоматизация лексических навыков и степень вовлечения будущих специалистов в процесс обучения.

Главное преимущество мультимедийных технологий наряду с аудиовизуальными средствами представляется в том, что они являются источником аутентичности, несут в себе живой современный язык и дают подлинное представление о технологии производства. Именно благодаря этому составному элементу и использованию адекватной методики при обучении профессиональному языку, информационно-образовательная среда (ИОС) может способствовать созданию оптимальных условий для автоматизации постоянных компонентов речевого действия.

Таким образом, в процессе профессионально-ориентированной языковой подготовки основной акцент переносится на овладение студентами профессиональными знаниями и формированием автоматизированных аспектных компонентов коммуникативных умений. Основная функция преподавателя при этом заключается не столько в обучении студентов языку, сколько в создании таких организационно-педагогических условий, при которых обучающиеся осознают значимость, испытывают интерес и потребность изучать и использовать русский язык в постановке и решении учебно-профессиональных задач.

1 Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования. – М.: Высшее образование сегодня, 2003. - № 5. – 77 с.

2 Шатилов С.Ф. Актуальные проблемы методики обучения русскому языку. - Л.: ЛГУ, 1985. – 55 с.

3 Жинкин Н.И. Психология киновосприятия. – М.: Кинематограф сегодня, 1988. – 60 с.

4 Павлов И.П. Избранные труды по физиологии высшей нервной деятельности. – М.: Психология, 1988. – 250 с.

5 Кулак И.А. Психофизиологические принципы обучения: функциональные возможности мозга в восприятии и переработке информации. – Минск: БГУ, 1981. - С. 220-222.

Түйіндеме

Мизанбеков С.К. – *п.ғ.к., Мемлекет және шет тілдер кафедрасының доценті, АТУ,* serik_mizanbekov@mail.ru

Көлбаева А.Ж. – *Педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақ және орыс тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚазҰАУ,* almira_kulbaeva@mail.ru

Орыс тілінде кәсіби бағдарланған тілдік әрекетті автоматика элементтерінің объектісі ретіндегі лексикалық дағдыларды оқыту

Бұл мақалада «Кәсіби орыс тілін оқытудың өзекті мәселелері» қарастырылды. Мақалада лексикалық дағдылар, олардың құрылымы, сипаттамалары, терминологиялық бірліктері, тұрақты лексикалық дағдыларды қалыптастыру жағдайлары, сондай-ақ әрбір жаңа лексикалық бірлік қадамдар тұжырымдамасы талқыланады. Кәсіби оқытудың лексикалық сипаттамалары және әдістемелері зерттеледі.

Лексикалық дағдыларды қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектісі, сондай-ақ оқыту физиологиялық принциптері, ақпарат ерекшеліктері мен заңдылықтары қабылдау және өңдеудің функционалдық ми мүмкіндіктері, әдістемелік көзқарас бойынша тиімді формалар қарастырылды және толықтырылды.

Қазіргі маманның жазбаша катысымдық құзыреттілігіне назар аударылады. Кәсіби негізделген оқытудың басты әдістемелік стратегиялары тұжырымдалды. Мақалада сонымен қатар ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкес қазіргі заманғы мамандарды дайындау бойынша кәсіптік білім беруді дамыту, байланыс процесінде студенттердің катысымдық құзыреттілігін қалыптастыру, катысымдық міндеттердің мүмкіндіктері талданады. Сондай-ақ ЖОО-да кәсіби орыс тілінде оқытудың тиімді формалары, кәсіби мәселелері, әдістері қарастырылады. Лексикалық дағдыларды зерттеген атақты ғалымдардың көзқарастары бойынша түйінделеді. Кәсібибағдарланған орыс тіліндегі автоматика элементтерінің объектісі ретінде лексикалық дағдыларды оқытуға басты назар аударылды. Авторы ұтымды әдістемелік стратегиясы оқыту тілі мамандық қорытынды талаптарын тұжырымдалған.

Мұғалімнің негізгі функциясы – ұйымдастырушылық және педагогикалық жағдай жасау болып табылады. Студенттер маңыздылығын түсіне отырып, қызығушылықты арттыру және кәсіби білім беру мақсаттарды тұжырымдау, мамандық тілін үйрену және пайдалану қажеттіліктерін түсінеді.

Түйін сөздер: лексикалық бірлік, лексикалық дағдылар, коммуникативтік дағдылар, орыс тілін оқыту әдістемесі, оқыту процесі, қабылдау процесі, кәсіптік негізделген оқыту, жазбаша оқыту, жазбаша катысымдық құзыреттілік.

Summary

Mizanbekov S.K. – PhD, Acting associate professor of state and foreign languages ATU, serik_mizanbekov@mail.ru

Kulbaeva A.Z. – Master of Education Sciences, Senior Lecturer of the Department of the Kazakh and Russian languages KazNAU, almira_kulbaeva@mail.ru

Lexical skills as an object of automation components of speech in professional-oriented training Russian language

The article deals theme: «Modern problems of teaching to professional Russian language». This article deals with the notion of lexical skills, structure, qualities, stable conditions for the formation of lexical skills, as well as steps that passes every new lexical unit. All this must be taken into account in the process of learning a Russian language vocabulary. We investigate the characteristics of a professional learning vocabulary.

The article deals with psychological and pedagogical aspect of formation of lexical skills, as well as the physiological principles of training: functional brain possibilities in the perception and processing of information, features and patterns that best approximate the classroom process to the process of real communication. The questions connected with enhancing teaching professional Russian listening comprehension practice in a higher school are discussed. This area is also complemented by the consideration of effective forms and methods of teaching language and professional issues related to the teaching of Russian language speech perception in the University.

In the work the directions of communicative preparation of modern specialist in accordance to trends of informational society are described, leading points in development of professional education are planned, the possibilities of communicative tasks for formation of communicative competence of students in the process of communication are analyzed. The author formulated the final requirements of a rational methodological strategy learning language specialty.

Keywords: lexical unit, listening skill, listening comprehension practice, process of learning a Russian language, competence, writing speech, communicative customs and skills.

УДК 811.1

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РУССКОМУ ЯЗЫКУ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ТЕХНОЛОГОВ

Кульбаева А.Ж. – *магистр педагогических наук, ст. преподаватель кафедры казахского и русского языков КазНАУ,* almira_kulbaeva@mail.ru
Мизанбеков С.К. – *к.п.н., и.о. доцента кафедры государственного и иностранных языков АТУ,* serik_mizanbekov@mail.ru

Статья посвящена актуальной проблеме обучения студентов технических вузов профессиональному русскому языку. Обосновывается роль информационной компетентности преподавателя в вопросах активизации учебно-познавательной деятельности студентов средствами информационных технологий обучения. Авторами проанализировано и обобщено освещение конструирования учебной телеинформации в лингвистической, учебной и методической литературе в контексте современных требований, ориентированных на результат. Указывается, что современная лингводидактика подходит к средствам учебного телевидения как к составным элементам учебно-методических комплексов, рассматривая их в качестве одного из важнейших факторов оптимизации процесса обучения. Изучаются проблемы интеграции интернет-ресурсов как инновационной обучающей технологии в профессиональном образовании. Общество глобальной компетентности, информационные и коммуникационные технологии в образовательных процессах активизируют обучение студентов, их профессиональное развитие. Информационная среда развивает практикоориентированную модель образовательной программы.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, телекоммуникационная технология обучения, профильно-ориентированное обучение; коммуникативная компетентность.

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева четко определены развитие практики обучения в режиме on-line и создание в стране учебного телевидения, а также разработка специализированных направлений обучения, которые сфокусировались бы на информационных технологиях и новых формах распространения информации [1].

Становление и развитие современного информационного общества невозможно без всестороннего и активного использования информационных и телекоммуникационных технологий на всех уровнях образовательной системы.

Рассматривая вопросы конструирования учебной телеинформации при использовании ТТО, надо отметить, что в современной педагогике, общепедагогические, методические и технические аспекты использования ТТО разрабатывались в следующих направлениях:

- в общетеоретическом – С.И. Архангельский, В.Ф. Бастов, В.П. Беспалько, П.Я. Гальперин, Т.А. Ильина, Л.П. Прессман, А.А. Степанов, Н.Ф. Талызина, Н.М. Шахмаев и др.;
- в методическом (в плане использования отдельных видов ТСО в преподавании конкретных дисциплин в средней и в высшей школе) – И.А. Дрижун, Н.П. Ивашкевич, Д.И. Полторак, Г.И. Хозяинов;
- конструирование технических средств обучения и разработка педагогических требований к конструированию – С.И. Архангельский, В.Г. Болтянский, Ю.И. Щербак;
- конструирование и использование учебной телеинформации для средней и высшей школы – С.И. Архангельский, А.Д. Боборыкин, А.К. Громцева;
- психолого-педагогической деятельности обучающихся и обучаемых в условиях применения ТСО в высшей школе – С.И. Архангельский, Г.В. Елохова, Н.П. Ивашкевич [2].

Однако при достаточно полном освещении теоретических аспектов проблема конструирования учебной телеинформации в современном образовательном процессе нуждается в глубоком анализе методов и форм в рамках отдельных учебных дисциплин. Особый интерес вызывают предметы лингвистического курса.

Такие дисциплины как профессиональный русский язык и культура речи являются практико-ориентированными и нацелены на развитие главных лингвистических компетенций, лежащих в основе эффективной коммуникации. Поэтому в процессе разработки электронных учебно-методических комплексов в рамках данных дисциплин следует учитывать необходимость реализации индивидуального подхода, возможности активного общения студента и преподавателя, группового общения в рамках вебинаров, в чатах. Другими словами, решение этой проблемы требует разработки и применения «интерактивных дидактических средств на новой технологической основе с учетом разных модальностей восприятия обучающихся и обучающих». Данные средства позволяют сделать дистанционный курс «живым» организмом, приспособить учебно-языковой материал к индивидуальным

особенностям конкретных пользователей, поэтому имеют большое значение для развития их мотивационной сферы.

Структурные и содержательные компоненты процесса конструирования теле-, видеоматериалов в образовательном процессе могут использоваться по-разному. В процессе изучения языка специальности эффективным вариантом применения, на наш взгляд, является его интегрирование с учебным сайтом. Появляется возможность в особой мотивации студента к усвоению знаний, т.е. реализуется мотивационно-целевая функция педагога, способствующая управлению познавательного процесса и требующая учета «человеческого» фактора, а также обратной связи на уровнях «преподаватель-студент» и «студент-студент» (студент чаще всего выбирает off-line-лекции, где может повторить просмотр, получить разъяснение темы занятия и перейти к более сложному материалу).

Учебное телевидение как средство специализированной коммуникации, синтетическое средство обеспечивает наглядность восприятия учебного материала, его модульность, возможность регулировать процесс усвоения знаний (крупный план, рассмотрение разных проекций), т.е. позволяют преподавателю «приблизить» практически любой предмет достаточно близко и подробно рассмотреть его. Содержание принципа наглядности применительно к занятиям по языку может быть углублено за счет раскрытия наглядными средствами как сущности объекта познания (характера логической структуры языкового явления, его существенных признаков и отношений), так и процесса познания (той системы операций, которую необходимо произвести для понимания и построения иноязычного высказывания).

Однако, на наш взгляд, наиболее полно в телекоммуникационной технологии обучения она реализуется в формах организации познавательной деятельности, обеспечивающих глубокий интерактивный характер обучения: в чате и учебных форумах.

Необходимо отметить, что в научно-методической литературе выделяются следующие классификационные виды учебных чатов:

1) по форме: текстовый чат и видеочат;

2) по характеру методов, используемых в рамках чата: проблемный и консультационный чат;

3) по количеству участников: индивидуальный, групповой и межгрупповой чаты [3].

Проблемный чат характеризуется как форма реализации методов обучения, в рамках которой осуществляется:

- повышение уровня усвоения семантики и форм определенного минимума терминологических единиц;
- интенсификация и индивидуализация учебно-воспитательного процесса;
- активизация учебно-познавательной деятельности и развитие коммуникативных компетенций обучающихся при интерактивной обработке ограниченной дидактической единицы в режиме online.
- Для правильного руководства процессом усвоения студентами содержания обучения, важное значение имеет понимание общей структуры, его основных компонентов, взаимосвязей и зависимостей между ними, знание важнейших факторов, влияющих на этот процесс:
- организация работы участников обсуждения в рамках выбранной темы;
- управление процессом обсуждения;
- побуждение участников к активной коммуникативной деятельности;
- актуализация субъективного опыта студентов (личностных смыслов, ценностных отношений и т.д.)
- оценка уровня усвоения теоретических знаний студентов;
- оценка уровня развития их коммуникативных умений;
- оценка уровня самостоятельности мышления участников обсуждения;
- инициирование процесса рефлексии [4].

Одной из существенных особенностей чата как формы организации дистанционного обучения является его регламентированность: процесс общения в рамках чата всегда ограничен во времени (обычно это один астрономический час), поэтому для проведения такого занятия необходима серьезная подготовка, первым этапом которой является определение темы обсуждения. Мы разделяем точку зрения Станкевич Л.П., который, основываясь на психологической схеме этапов формирования навыков и учитывая специфику речевых навыков как автоматизированных операций при выполнении речевых действий, указывает, что зрелость, устойчивость, глубина мотивации зависят от важности вопросов, от их близости к коренным интересам и потребностям личности [5].

Например, *в производственных процессах пищевых производств объекты автоматизации весьма разнообразны*. Поэтому в рамках учебного чата целесообразно обсудить проблему *основ разработки систем автоматизации пищевых производств.*

Подготовка такого обсуждения предполагает составление плана, в который могут быть включены следующие пункты:

1) Что, на Ваш взгляд, представляет собой технологический процесс?

2) Определите, в чем сущность принципа агрегатирования?

3) В чем заключается блочно-модульный принцип исполнения технических средств автоматизации?

4) На какие уровни подразделяется автоматизация производства? Охарактеризуйте их.

5) Приведите примеры объектов автоматизации в хлебопекарной, сахарной, кондитерской промышленности.

6) Оцените, насколько точно реализуются данные нормы на предприятиях?

7) Как, на ваш взгляд, это повлияло на эффективность удовлетворения запросов предприятий–потребителей при ограниченной номенклатуре серийно выпускаемой продукции?

План должен быть помещен на сайте дистанционного портала минимум за две недели до проведения занятия в чате. Это позволит участникам обсуждения ознакомиться с теорией по данному вопросу, заставит обратиться к лекционный курсу, помещенному в ЭУМКД, определить свое отношение к проблеме и подобрать конкретный речевой материал для аргументации собственной точки зрения.

Ориентация на развитие коммуникативной компетенции в рамках чата осуществляется в следующих аспектах.

1) В начале работы преподавателю необходимо сформулировать цель предстоящего обсуждения. Она должна быть определена сразу после приветствия участников. Например, цель обсуждения по обозначенной нами ранее теме может звучать так: *«Уважаемые участники обсуждения, в процессе работы в чате нам следует определить факторы эффективности управления и контроля производством автоматическими системами управления.*

2) Реализация цели предполагает обязательную мотивацию участников к активному обсуждению. Однако следует учесть, что в силу объективных причин они вступают в процесс обсуждения не одновременно. Поэтому каждому новому пользователю должно быть оказано внимание со стороны преподавателя с целью его вовлечения в процесс обсуждения. Мотивация каждого участника требует системы точно поставленных проблемных и содержательных вопросов, примеров речевых ситуаций, требований сформулировать промежуточные выводы и так далее.

3) Общение в рамках чата протекает и в направлении «студент-студент», что является одной из самых интересных особенностей данной формы организации обучения. Задача преподавателя в этом случае – поощрять подобное общение, направляя его в русло решения поставленной проблемы. В частности, анализ коммуникативных ситуаций может строиться на основе наиболее удачного примера, приведенного одним из участников, или такой пример может быть дополнен преподавателем новыми содержательными характеристиками, изменяющими ход обсуждения. Такое общение позволяет участникам адекватно оценить результативность своей работы, а преподавателю – уровень подготовки к занятию того или иного студента.

4) Следует помнить также, что точка зрения преподавателя по обсуждаемому вопросу может не совпадать с мнением отдельных участников. В этом случае стремиться к однозначности решения проблемы не следует. Желание преподавателя навязать собственное мнение снижает активность студентов, и количество пользователей, работающих в чате, сокращается. Однако умело выстроенная дискуссия, правильно заданные вопросы, аргументы, высказанные преподавателем в защиту собственной точки зрения, помогают скорректировать мнение некоторых участников обсуждения.

5) В процессе работы в чате преподаватель имеет также возможность оценить уровень развития навыков профессиональной речи, коммуникативных умений у студентов-участников обсуждения. Это позволяет наметить пути индивидуальной работы, которая затем может быть реализована в рамках индивидуально переписки, задачных форумов, форумов, предполагающих анализ конкретной речевой ситуации и так далее.

6) Завершение работы в чате предполагает конкретные выводы, определяющие результативность работы в целом (достигнута или не достигнута цель, поставленная в начале обсуждения), а также определение результата работы наиболее и наименее активных участников. К процессу рефлексии

следует подключать и самих студентов. Например, они могут самостоятельно оценить собственную подготовку к занятию, активность участия в чате и указать свои достоинства и недостатки.

7) Несомненно, в рамках чата не всегда удается обсудить все аспекты поднятой проблемы. Поэтому проблемный чат очень результативен в комплексе с учебным форумом. Далее анализ проблемы может продолжаться на форуме. Это обеспечивает непрерывность образовательного процесса, несмотря на то, что он протекает дистанционно.

8) Текстовый вариант того или иного занятия в чате обязательно сохраняется в архивах дистанционного портала. К нему могут вновь обратиться участники обсуждения, студенты последующих курсов. Этот материал может быть использован и преподавателем, например, для изменения практической части ЭУМКД.

Таким образом, проблемный чат является одной из активных форм организации дистанционного учебного процесса, позволяющей не только задействовать все ресурсы электронных учебных изданий, но и корректировать практический материал, включенный в ЭУМКД.

Подобным образом с сайтом дистанционного портала могут интегрироваться различного вида форумы (проблемный, консультационный и др.), индивидуальная переписка и другие формы организации учебной деятельности студентов.

1 Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства. – Астана: Ақорда, 2012.

2 Батышев С.Я. Дидактические основы разработки и применения экранных пособий и средств наглядности. – СПбГУ, 2009. – 89 с.

3 Ананьев Б.Г. Технические средства обучения в педагогических институтах. – СПбГУ: Питер, 2010. – 131 с.

4 Рубцов В.В. Образовательная среда школы как фактор психического развития учащихся.- М.: МГППУ, 2007. – С. 54-62.

5 *Станкевич Л.П. Проблемы целостности личности. – М.: Высшая школа, 2008. – 134 с.*

Түйіндеме

Көлбаева А.Ж. – Педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақ және орыс тілдері кафедрасының аға оқытушысы, ҚазҰАУ, almira_kulbaeva@mail.ru

Мизанбеков С.К. – п.ғ.к., Мемлекет және шет тілдер кафедрасының доценті, АТУ, serik_mizanbekov@mail.ru

Болашақ инженер-технологтарға телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы кәсіби орыс тілін оқыту

Бұл мақала техникалық жоғары оқу орындарының студенттеріне кәсіби орыс тілін оқытудың өзекті мәселесіне арналған. Оқытудың ақпараттық технология құралдарымен студенттердің оқу-танымдылық қызметін белсендету сұрақтарындағы оқытушының ақпараттық құзіреттілігінің рөлі негізделеді. Авторлар нәтижеге бағытталған, қазіргі заманғы талаптарға сай лингвистикалық, оқу және әдістемелік әдебиеттердегі оқу телеақпаратының құрылуын жарықтандыруды талдады және жалпылады. Заманауи лингводидактика оқу үрдісін оңтайландырудың маңызды факторларының бірі болып қарастырылатын оқу-әдістемелік кешендердің құрылымдық элементтері ретінде оқу теледидар құралдарына келетіндігі көрсетіледі. Кәсіби білім берудегі инновациялық оқыту технологиясы ретінде интернет-ресурстарды интеграциялау мәселесі зерттелді. Ғаламдық құзіреттілік қоғамы, білім беру үрдісіндегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялар студенттердің оқуын, олардың кәсіби дамуын жандандырады. Ақпараттық орта білім беру бағдарламасының тәжірибелік-бағдарланған моделін дамытады.

Түйін сөздер: электронды білім беру ресурстары, телекоммуникациялық технологиялар оқыту, бейіндік оқыту; коммуникативтік құзыреттілік.

Summary

Kulbaeva A.Z. – Master of Education Sciences, Senior Lecturer of the Department of the Kazakh and Russian languages KazNAU,almira_kulbaeva@mail.ru

Mizanbekov S.K. – PhD, Acting associate professor of state and foreign languages ATU, serik_mizanbekov@mail.ru

The use of telecommunication technologies in education professional Russian language training future engineers

The article is devoted to an actual problem of training of students of technical colleges the professional Russian language. The article explains the role of information competence of teachers to develop learning and cognitive activity of students by means of information technology training. The authors analyze and summarize the lighting design of educational television information in the linguistic, educational and methodical literature in the context of modern requirements, result-oriented. The article specifies that the current Linguodidactics suited to the means of educational

television as constituent elements of teaching materials, considering them as one of the most important factors in optimazing the learning process. We study the problem of the integration of Internet resources as an innovative learning technologies in vocational education. Company Global competence, information and communication technologies are stepping up the training of students in the educational process of their professional development. Information Environment develops practice-model of the educational program.

Keywords: electronic educational resources, telecommunications technology education, profile-based learning; communicative competence.

УДК 378.091.12

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МАМАН ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Қиясова Б.А. – *п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ,* bakhyt2006@mail.ru

Мақалада жоғары оқу орындарында маман құзыреттілігін қалыптастыру жолдары туралы мәселе қарастырылған. Болашақ маманның кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру әдіснамалық тұғырлармен қатар белгілі бір теориялық қағидаларға негізделеді. Оларды біз зерттелу бағытына қарай: зерттеудің әдіснамасы мен әдістері, жоғары мектепте оқытудың теориясы мен технологиясы, оқыту үдерісін белсендіру, оқу үдерісін басқару, біртұтас педагогикалық үдеріс, оқыту үдерісінде педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, жоғары оқу орнында оқытудың технологиясы, кәсіби педагогикалық білім берудің теориясы мен практикасы, жоғары мектепте оқытудың теориялық және әдістемелік негіздері, жоғары білім беру жүйесін жаһандану жағдайына бейімдеу сияқты маманның кәсібиқұзыреттілігінің мәнін анықтауға негіз болған ғылыми қағидалар, зерттеулердің маңызы зор.

Түйін сөздер: маман, құзірет, құзыреттілік, жоғары оқу орындары.

Техникалық прогресс пен ғылыми ақпарат көлемінің ұлғая түсуі, білім беру мекемелеріндегі білім беру мазмұнын қайта құру және оқу-тәрбие орындарының іс-әрекет қағидаларын қайта қарау – оқытушының білім беру әдісін дұрыс таңдай алуын және әдістерді дұрыс пайдалануын талап етеді.

Жоғары оқу орындары түлектерінің құзыреттілік деңгейіндегі сәйкессіздік кәсіби маман дайындаудың типтік жүйесі мен оның жеке шығармашылық әрекеті арасындағы алшақтықтың бар екендігін көрсетіп отыр.

Жалпы алғанда маманның құзыреттілігі – оның кәсіби әрекетіндегі мәселелер мен міндеттерді табысты шеше білу қабілеттілігі ретінде анықталып, тұлғалық және кәсіби сапалардың бірлігі негізінде еңбек тиімділігі мен нәтижелілігін анықтауға мүмкіндік береді.

А.К. Маркова болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілік құрамына мыналарды жатқызады:

- *кәсіби білім;*
- *кәсіби шеберлік;*
- *кәсіби-негізгі қасиеттер, танымдық, мотивациялық сферасы;*
- *кәсіби позициялары (тұрақты қатынас жүйесі- өзіне, әріптестеріне оның әрекетін анықтайтындай болуы)* [1].

А.Р. Фонарев зерттеулерінде кәсіби қалыптасудың сипатталған формалары іс-әрекетті орындаудың үш деңгейін қолдануды ұсынады:

- *орындаушылық,* мұнда орындаудың үлгісі сол қалпы қайталанады, сондықтан маманға қойылатын талаптар орындауға нұсқау мен бағдарға келіп саяды;
- *жоспарлаушылық,* бұл іс-әрекетті орындау оның құрылымының иерархиясын сақтап орындамаумен және орындаудың қажетті шегінен шығып кетуге талпыныс жасаумен байланысты; сондықтан «...кәсіби іс-әрекет туралы неғұрлым терең түсініктердің болу заңдылығынан адамның кәсіпке қоятын, кәсіптің адамға қоя бастайтын жаңа талаптары келіп шығады» ;
- *жобалаушылық,* мұнда кәсіби іс-әрекеттің тұтас жүйелі құрылымы ұғынылады: сондықтан маманға қойылатын талаптар өз қажеттілігіне айналады; ал ол қажеттілік қалыптасқан кәсіби мәдениетке сүйенген шығармашылық арқылы қанағаттандырылады [2].

Базалық құзыреттіліктерге маманның *жалпымәдени құзыреттілігі* жатады. Заманауи маманды қалыптастыруда бұл құзыреттіліктің маңыздылығы келесідей көзқараспен байланысты. Бастапқыда жалпымәдени құзыреттілік базалық құзыреттіліктер құрамында кәсібилік, шеберлік, жеке шығармашылық және т.б. секілді іргелі кәсіби дайындық пен құзыреттілік ретінде қолданылды.

Әрбір маманның жалпымәдени даярлығының болуы болашақта арнайы кәсіби құзыреттіліктерді тіпті бір салада кәсіби әрекет түрлерін игеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар жалпымәдени құзыреттілік маманның кәсіби мобильділігін қалыптастырудың негізі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Яғни, *жалпымәдени құзыреттілік тұлғаның* мәдени кеңістіктіменгеру тәжірибиесі, ерекешелік деңгейімен, дамумен, тәрбиелілілігімен, мәдени эталондарды танымдық, дүниетанымдық және кәсіби сипатта қолдана білудегі өзара байланысқан қабілет ретінде қарастырылады.

В.А. Сластенин және И.Ф. Исаев жоғары мектепте кәсіби педагогикалық мәдениет қалыптастырудың бірнеше ұстанымдарын атайды, олар болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда да көкейкесті болады деп есептейміз:

- жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісіне кәсіби-педагогикалық бағыттылық ұстанымы;
- оқытушының инновациялық қызметке қосылуы ұстанымы;
- тұлға қалыптастырудағы жүйелілік, тұлғалық-әрекеттік тұғырлардың бірлігі ұстанымы;
- кәсіби өзін -өзі жетілдіру ұстанымы [3]

Болашақ маманның кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру әдіснамалық тұғырлармен қатар белгілі бір теориялық қағидаларға негізделеді. Оларды біз зерттелубағытына қарай:зерттеудің әдіснамасы мен әдістері, жоғары мектепте оқытудың теориясы мен технологиясы, оқыту үдерісін белсендіру, оқу үдерісін басқару, біртұтас педагогикалық үдеріс, оқыту үдерісінде педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, жоғары оқу орнында оқытудың технологиясы, кәсіби педагогикалық білім берудің теориясы мен практикасы, жоғары мектепте оқытудың теориялық және әдістемелік негіздері, жоғары білім беру жүйесін жаһандану жағдайына бейімдеу сияқты маманның кәсібиқұзыреттілігінің мәнін анықтауға негіз болған ғылыми қағидалар, зерттеулердің маңызы зор.

Қазіргі кездегі құзыретті маман даярлау мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары - өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, инновациялық ілімімен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады.

Еліміздің білім беру мен ғылымдағы ең, алуан түрлі және болашағы зор қазіргі заманғы білім беру технологиялары ендірілуде.Оқытудың кредиттік жүйесін, қашықтан оқыту формасын енгізуді, маман дайындаудың көпсатылы құрылымына көшуді, оқу үдерісінде қазіргі заманғы білім беру технологияларын жиі қолданылуда деп айтуға болады. Сонымен оқытудың инновациялық технология түрлеріне тоқталып өтелік. Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялар:

- жобалау технологиясы;
- саралап даралап оқыту;
- дамыта оқыту технологиясы;
- модульдік оқыту технологиясы;
- сын тұрғысынан ойлауды дамыту;
- сатылай комплексті талдау.

Жоғары оқу орындарында модульдік оқыту технологиясы әлемде кеңінен қолданылады. Мысалы, Ұлыбританияда студенттің жинаған рейтингісі мен меңгерген модульдерінің саны оның білім деңгейін көрсетеді. Оқуға түсерде талапкер оқыған кезде әрбір оқу модулінен міндетті түрде алуға тиіс білім мен біліктің тізбесімен танысады. Бұл оған кәсіби білім алудың басынан бастап белгілі бір біліктілікті меңгеруге көмектеседі.

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, модульдік оқыту технологиясының сипаттамаларын төмендегіше анықтадық:

- әрбір оқу модулі бойынша диагностикалық мақсат қою;
- оқу кешенінің әртүрлі оқу модульдерінен тұратын мазмұнын, оқыту әдістерін, бақылау және бағалау жүйесін өзгертіп отыруға икемділігі;
- берілген модульдің мақсатын сезіне отырып түсіну;
- студенттің басқа әрекеттерге қарағанда нақты тапсырмалар жүйесінде білімін өзі - өзі тексеруге мүмкіндік беретін өзіндік жұмыстардың басым болуы;
- оқытушының әріптес ретінде кеңес беруінің басымдығы;
- студенттің өзінің әрекетін өзі қорытындылауы.

Оқу модульдерін жобалауда білімді және білік, дағдыларды меңгеру деңгейіне сәйкес оқу тапсырмаларының жүйесін жасалды. Модульдік оқыту жүйесінде оқу тапсырмаларының орындалысы бақылау мен өзін -өзі бақылаудың тиімді тәсілі ретінде тест арқылы тексеріледі.

*Интерактивтік технологиялар*оқытудың әдістері мен түрлерінің, бағдарламаларының интерактивті мүмкіндіктері кері байланысты іске асыра отырып, студенттің белсенділігін арттыруға, дәстүрлі оқыту жүйелерінің көбінде орындалмайтын диалог пен тұрақты көмекті де іске асыруға мүмкіндік береді. Демек, бір –бірімен бетпе – бет кездесусіз – ақ студент пен оқытушы арасында интерактивті қарым – қатынас орнату және пән бойынша білім мен дағдының белгілі бір мөлшерін өз бетінше игеру.

«Интерактивтік» термині ағылшынның өзара белсенділік мағынасындағы «interaction» сөзінен шыққан. Бұл термин көбіне – көп информатика, коммуникация және өндірістік дизайн саласында кеңінен қолданылады.

Біздің тәжірибемізде интерактивті дәріс педагог жетекшілігімен ұйымдастырылатын дәстүрлі оқыту тәсілі мен жекелей компьютерлік оқытудың ұтымды жақтарының үйлесімінен тұрады. Компьютер мұғалімнің белсенді көмекшісіне айналды. Интерактивтілік келесі құралдар арқылы жүзеге асырылады:

- ақпараттық құралдар: компьютер мен интерактивті тақта. Компьютер ақпаратты өңдеуге арналған әмбебаб құрал, интерактивті тақта – компьютердің қосымша құрылғыларының бірі және дәріс берушіге немесе баяндамашыға ақпараттың кескіні мен қарапайым маркер тақтасын біріктіру арқылы дәріс өткізуге мүмкіндік беретін құрал;
- программалық құралдар немесе «электрондық басылымдар»: электрондық оқулықтар, электрондық дидактикалық материалдар, электрондық анықтамалар, электрондық энциклопедиялар, жаттықтырушы және дамытушы компьютерлік программалар.

*Жобалау технологиясы*тек қандай да білім беріп қоймайды, ақпарат алу, оларды теориялық, практикалық кәсіби қызметінде қолдана білу тәсілдеріне, студенттерді топпен де, жеке де жұмыс істеуге үйретеді; әртүрлі ұйымдастырушылық шешімдерді өз бетінше қабылдай білу біліктілігін қалыптастырады; коммуникативтік біліктілігін дамытады; фактілер мен құбылыстарды талдау, салыстыру, сәйкестендіруді үйретеді; студенттердің идея тастау, болжау және оларды шешу біліктілігін дамытады; білім беру үдерісінде танымдық шығармашылық құзыреттілігінің негізі ретіндегі субъектінің шығармашылықпен ойлау қалыптасады; студенттердің түйіндік құзыреттіліктерін қалыптастыру жүзеге асады.

Жобалау технологиясының негізгі идеясы – студенттің нәтижеге бағытталған оқу – танымдық әрекеті. Нәтиже практикалық немесе теориялық маңызды проблеманың шешімі болуы тиіс.

Қажетті құзыреттіліктер: жауапкершілікті өзіне алу; бірлесіп шешімге келу; таңдау жасау; талдау, бағалау.

Тұжырымдық позициялар: ізгілендіру ұстанымы; ынтымақтастық; басқаның пікірін сыйлау; нәтижеге жауапкершілік.

Оқытушының міндеті:

- зерттеу және іздену әдістерін терең меңгеру және оны студенттермен ұйымдастыру;
- студенттердің өз пікірін еркін айта алатындай дискуссиялар ұйымдастыру;
- студенттерді қойылатын мәселені шешу жолын іздестіруге бағыттау;
- жобаның проблемасын шешу үшін ғылымның әртүрлі саласынан алған білімді кіріктіруге үйрету.

Жобаның түрлері: тәжірибеге бағытталған жоба, зерттеушілік жоба, шығармашылық жоба, ақпараттық жоба.

Жобалау әдісі әруақытта студенттің әдейі бөлінген уақытта (бірнеше минуттан бірнеше аптаға, кейде айға дейін жеке, қосарлы, топпен) өзбеттерінше әрекет етуіне бағытталған. Жобалаудың зерттеуден айырмашылығы – ол тәжірибеге бағдарланған. Жобаны жүзеге асырушы адам жаңаны ғана емес, өзінің алдында тұрған нақты проблеманы шешеді.

Жобалау әдісін мәселенің нақтылығы; алынған нәтиженің практикалық, теориялық, танымдық мәні; студенттің өзіндік әрекеті; жобаның кезеңдері көрсетілген мазмұндық бөлімін құрастыру; жобаны орындауға зерттеушілік әдістерді қолдану; зерттеу әдістерін, алынған мәліметтерді талдау, қорытындысын шығару, соңғы нәтижені түзетіп, реттеу, тұжырым жасауға байланысты «жобалау технологиясы» деп атайды [4]. Өкінішке орай, қазіргі студенттердің басым бөлігі ақпарат алудың әртүрлі әдебиеттер, электрондық басылымдар, интернет сияқты көптеген көздері бола тұрса да білім алуға белсенділік көрсетпейді. Бұл жерде негізгі мәселе қоғамдағы өте көп ақпарат ағымына байланысты студенттер өздеріне керекті мәселелерді іздеп табу жолдарын біле бермейді, дайын материал алуды көздейді. Бұл

мәселені шешу үшін студенттерді жобалау әрекетіне үйретудің мынадай кезеңдерден тұратын дайындық жүйесі ұсынылады:

- жобалау алды қызмет;
- қысқа және орта мерзімді жобаларды орындау;
- оқытудың классикалық құралдарын қолданып, орта және ұзақ мерзімге арналған моножобаларды орындауды ұйымдастыру;
- жаңа ақпараттық технология құралдарын қолдану арқылы ұзақ мерзімді моножобаларды орындау;
- пәнаралық және факультетішілік жобалармен жұмыс [4].

Жобалау технологиясы студенттерді өз ойларын өздеріне ыңғайлы уақытта, шығармашылық түрде ұйымдастырылып, ойластырылған түрде жеткізе білуге дағдыландырады, өздерін - өздері іске қосып, өз іс - әрекетіне баға беруге, тексеруге әсерін тигізеді. Дәстүрлі сабақтардан гөрі жобалау технологиясын қолданған сабақтар оқытушыға да, студентке де жауапкершілік жүктейді, шығармашылық ізденісті талап етеді.

Жоба технологиясын қолдану студенттердің болашақ мамандығына қызығушылығын арттыруға, оны меңгеруіне, мектепке барған кезде балалармен жаңаша жұмыс істеу іскерлігін қалыптастыруға, кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Американ педагогтары Д. Дьюи, Килпатрик және көптеген басқа педагогтар бір ортақ мәселені шешу жолында дәріс алушылардың біріккен шығармашылық және белсенді танымдық мәселелеріне көңіл аударған еді. Оның шешімі түрлі салалардың білімін қажет еткен еді. Сондықтан да бастапқы кезеңде жобалау әдісі проблемалы деп аталатын. Проблема, әдеттегіде таза прагматикалық мақсатты көздеді. Оның шешімі нәтижелерді шынайы түрде көруге мүмкіндік берді. Белгілі австриялық педагог Рудольф Штайнер де дәріс алушыларды алған білімдерін тәжірибелік мақсаттарды шешуге қолдануға үйрету керек деп есептеген, Дәріс алушының теориялық тұрғыдан таныған нәрселерін өз өміріне қатысты мәселелерді шешу үшін қолдана білуі тиіс. Ол өз білімін тәжірибе жүзінде қай кезде қалай қолдануын білу керек, егер дәл қазір болмаса да болашақта қажет [5].

В.А.Афанасьевтің жоба жөніндегі пікірі мынандай: «Жобалау педагогикалық тәжірибедегі субъектілердің шығармашылық қызметінің ерекше түрі болып табылады. Сонымен қатар ол «педагогикалық практика теориясымен», болжаумен, ұйымдастырумен, модельдеумен, басқарумен тығыз байланысты. Тек қана қызметтердің осы түрлерінің мүмкіншіліктеріне сүйене отырып, толыққанды қызметі бар жобаны іске асыруға және нақты құруға болады» [6].

Бұл талданған мәселелер қазіргі қоғамға сай білікті мамандарды даярлауда жаңаша өнімді білім беру тұғырларын дұрыс таңдап, жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлаудың сапасын арттыруа тиімді деп танылатын оқыту технологиялары мен жалпы басшылыққа алынатын модельдің құрылымын жасап, оның тәжірибие жүзінде басшылыққа алынуы маңызды деп санаймыз.

1 Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.

2 Фонарев А.Г. Формы становления личности в процессе ее профессионализации // Вопросы психологии. 1997. № 2.

3 Сластенин В.А., Исаев И.Ф. Ведущие тенденции и принципы формирования профессионально-пеадгогической культуры преподавателя высшей школы// Формирования личности учителя: //межвуз.сб.научн.тр. – М.: Прометей, 1995. – С. 3-23.

4 Буланова-Топоркова М.В. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагог.-х специальностей. Ростов-на Дону, 2002.

5 Штайнер Р. Сущность социального вопроса в жизненных необходимостиях настоящего и будущего. -1919.

6 Афанасьев В.А. «Проектирование педтехнологии» //Высшеобразование в России, 2001, №4, 149 б.

Резюме

Киясова Б.А. – доцент КазНПУ им Абая

Формирования компетентности высшего образования

Увеличение объема технического прогресса и научной информации, требует от учебных заведений пересмотра содержания и принципов деятельности таких как, учитель должен уметь выбрать эффективные методы обучения и применения их. Исследовании показывают различия между уровенем компетентности выпускников высших учебных заведений, и их содержанием подготовкой .

В целом, профессиональная компетентность будущих педагогов определяется как способность решать проблемы и вопросы, на основе единства личностных и профессиональных качеств, чтобы определить эффективность и результативность деятельности.

Ключевые слова: высшее образования, компетентность, специалист.

Summary

Kiyassova B.A – is associate professor KAZNPU im. Abaya

Formation kompetentnosti Education

The increase in technological progress and scientific information, requires a review of the content of education and the principles of operation of such a teacher should be able to choose effective teaching methods and the use of them. The study shows the differences between the level of competence of graduates of higher education institutions and their training content.

In general, the professional competence of future teachers is defined as the ability to solve problems and issues, on the basis of the unity of the personal and professional qualities to determine the efficiency and effectiveness of operations.

Keywords: Higher education, competence, specialist.

ӘОЖ 378.018.8:658.2:796.035.062(574)

МАМАННЫҢ ИМИДЖІ – СПОРТ ҰЙЫМЫНЫҢ МАРКЕТИНГТІК МАҚСАТҚА ЖЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

А. Дошыбеков – *Қазақ спорт және туризм академиясының 3 курс докторанты,* Doshybekov@mail.ru

Берілген мақалада дене шынықтыру және спорт саласындағы маманның имиджін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Ғылыми-педагогикалық және психологиялық әдебиет сараптамасы негізінде осы категорияның мәні ашылады. Зерттеу жұмысында студенттік дәуір студенттің имиджін қалыптастыру үшін ең қолайлы кезең болып табылады. Кәсіптік имиджді иелену – іскер адам, бизнесмен, көшбасшы, спортшы үшін мақсат емес, алайда иеленген жағдайда аса елеулі тұлғалық және кәсіби сипаттама құрар еді, ал іси жүзінде терең мағынасы бар. Өз имиджінің қамы – ол адамдардың санасында өзін сақтап қалуға жанталасу және өзін таныстырудың ең дұрыс рәсімі болып табылады.

Спортта имидждің педагогикалық жағы - спорт арқылы өз Отанына, мемлекетіне сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу; спорт аренасында жеткен жетістіктері арқылы мемлекет беделін күшейту және құру сияқты маңызды мәселелерді тікелей бейнелейді. Мемлекетте спорттың даму деңгейі оның бұқарашылдандыру, еліміздің мүмкіндіктері мен жетістіктерінің көрсеткіші болып табылады. Біздің өркениетіміздің тарихында әр кезеңде өскелең ұрпақты тәрбиелеу спортпен тығыз байланыста болғаны айтылған.

Түйін сөздер: имидж, дене шынықтыру мұғалімі, спорт, имидждің сипаттамасы, әлеуметтену, жеке бастың өсуі.

Жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларда, спортта имидждің қалыптасуына бағытталған іс-әрекет саласында балалар мен жастарды спортпен айналасуға баулу, сондай-ақ кәсіби спорт саласында барынша табыс табу мақсатында ерекше мәнді болып табылады. Имидждің құрылуы оның психологиялық негіздері, ең алдымен ұғымның қалыптасу заңдылықтарын ескерусіз мүмкін емес. Айтылған факторларды ескеру арқылы құрылған имидж - спортты тұрғылықты ел арасында тарату немесе насихаттау саласын кеңейтуге мүмкіндік береді, сондай-ақ спортшылардың коммерциялық іс-әрекетін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі студенттің – болашақ маманның бейнесінің үлгісі ретінде і жаппай санада бекітіліп, оның қоғаммен қабылдануына белгі қалдырады. Жұртшылықтың санасында студент - болашақ бакалаврдың қалыптасқан имиджіне- көбінесе жоғары оқу орындарына талапкерлерді тарту үдерісі, болашағы мол жобалардың жүзеге асуы, сондай-ақ жоғары оқу орнының білім кеңістігіндегі нәтижелілігі байланысты. Тәртіпаралық, ықпалдастық амалдың қалыптасуы және әлеуметтік-педагогикалық аренамен байланыс ретінде имиджі қажетті әдістемелік негізін құру гуманитарлық ғылымның елеулі жетістігі болды. Сонымен қатар, философиялық-мәдениеттану зерттеулері (Т.Ю. Быстрова, Н.И. Григорьева және т.б.) мәдени имидж қалыптасуының негізі екендігін және имидж бағалау және уәждемелік мәні зор, ол оқиғаларға, құбылыстарға, нысандарға, субъектілерге тұрақты қатынас құра отырып, оларды дараландырады және теңдестіретінін көрсетеді. Сондай-ақ, имидж иеленушілердің мінез-құлқына, олардың шынайы оқиғаларға қатынасына имидждің ықпалы зор [1].

Философиялық тұрғыда имидж ұғымы практикалық салада имидж қалыптастыру мақсаты мен құралдарын таңдау критериялары ретінде байқалатын руханият, мораль, этика, эстетика категорияларымен тығыз байланысты.

Имидждің қазіргі әлеуметтік зерттеулері (Л.Г. Бызов, Д.В. Иванов және т.б.) имидж белгілер жүйесі арқылы субъектіден субъектіге немесе топқа ақпарат берудің нәтижелі құралы болып табылады және ол әлеуметтік қоршаған ортамен нәтижелі өзара әрекет жасауға қабілетті деп айтуға мүмкіндік береді.

Имидж жүріс-тұрысты реттеу, сәйкестендіру, әлеуметтік талаптарды өз алдында басқаша ұйғару жиынтық механизм бола тұра, субъекті мен әлеуметтік, кәсіптік орта арасындағы қайшылықты шешудің негізгі нышанды дәнекер болып табылады [2].

Е.Б. Берелыгина белгілегендей, имидж – кез келген адамның қалыптасуына ықпал ететін ажырамас бөлігі [3]. Имидждің қалыптасуы екі жолмен жүзеге асырылады: кенеттен және мақсатқа сай, сондай-ақ ерте балалық шақтан бастап бірнеше кезеңде іске асырылады. 6-8 жаста имидж бей-берекет бейімделу нәтижесі болып келеді. Ол еліктеу механизмі негізінде қалыптасады және өзін өте оңды басқалардың бейнесі арқылы түсініп, әлеуметтік мақұлдау алу талпынысқа байланысты. Жеткіншек жаста Мен – тұжырымдамасын оңды «Менге» жақындату талпынысы болып табылатын имидж құруға «әр жақты уәждеме» салынған.

Ғалымдар имиджді қалыптастыру бойынша мақсатқа бағытталған іс-әрекет үшін алғашқы қолайлы кезең ретінде жастық кезеңді (16-22 жас) белгілейді. Бұл кезеңде адам инкультурация, әлеуметтену, жеке дамуының жаңа сатысына енеді және өзінің жеке имиджін құруға, сондай-ақ мақсат, оны құру құралдары мен тактикасын таңдауға мақсатқа сай және сапалы дайын болады. Сонымен қатар, имидж даму және өздігінен дамудың табиғи, субъективті үдерістің қорытындысы ғана емес, мақсаттың объективизациясы, іс-әрекеттің әуелгі, бағалы өнімі болып табылады.

Әлеуметтік психология шеңберінде имидж адамның ішкі әлемімен белсенді өзара әрекет ететіні және дамытпалы және бейнелеу сипаты бар екендігі сендіре көрсетілген.

Социология, психология, философия және гуманитарлық білімнің басқа салалары шеңберінде шығарылған ережелер негізінде, сондай-ақ имидж дәстүрлі әлеуметтік-психологиялық амалдармен шектеле тұра жеке қалыптасу үдерісі нәтижелі болмайтынын түсіну салдарынан педагогикада имидждің толымды әлеуметтік-педагогикалықұстанымын бірлестіру, жалпы психологиялық әлеуметтік психологиялық, әлеуметтік және педагогикалық білімнің құрылуына бағытталған қадамдар жүзеге асырылады.

Қазіргі таңда, педагогикалық ғылымда имидж туралы теориялық білімдер мен оларды тәрбиелеу және білім беру үдерісінде практикалық тұрғыда қолдану саласында жеткен деңгейлер арасындағы алшақтықты еңсеру шаралары қолданылуда. Ең белсенді болып педагог (Т.Б.Куланова, С.А. Машалянова), болашақ аудармашы (Ю.В. Матюшина), болашақ жаттықтырушы (Т.Н.Бушуева), туризм менеджері (Н.К. Петрова және т.б.), әлеуметтік мәдени әрекеттің маманы (Л.Г. Попова, Н.Ф. Симонова) имиджін құрудың жеке салалары зерттелуде.

Имидж қабылдау нәтижесі, ұсыну-бейне ретінде, ал оның құрылуы ең алдымен рецепиенттің когнитивтік саласында жүзеге асырылатын психологиялық іс-әрекет ретінде белгіленетін әлеуметтік-психологиялық амалмен салыстырғанда педагогикалық амал рецепиентке ақпарат жіберетін субъектінің когнитивтік саласында жүзеге асырылатын іс-әрекетке назардың шоғырлануына мүмкіндік береді. Бұндай жағдайда имидж ішкі күйдің, идеяның (ойдың) білдіруі ретінде қаралуы мүмкін. Педагогикалық амал имидж туралы тұлғаның бірлестікті сипаттамасы, тұлғаның әлеуметтік-және кәсіби маңызды қасиеті сияқты жеке құрылымдарын ашатын ауызша және ауызша емес белгілермен ұсынылған *презит* бірлестікті жиынтық туралы айтуға мүмкіндік береді. Жеке имидж адамның әлеуметтік, кәсіби ортамен үйлесімді өзара әрекет етуін қамтамасыз ететін шынайылықтағы сипаттамалар, қасиеттердің (мазмұны) сыртқы түрі (форма) сияқты ұсынылады.

Әлеуметтік-педагогикалық амал имиджі білім, тәрбие, оқыту, дамыту өз-өзін дамыту сияқты педагогикалық феномендермен және тиісілі технологиялармен өзара байланыстағы біртұтас құбылыс ретінде түсінуді болжамдайды.

Қазіргі педагогикалық зерттеулерде жоғары кәсіби білім беру жағдайларында позитивті имиджді құру мәселесін шешу көзі ретінде педагогикалық ғылымның мүмкіндіктері, кәсіптік өзін-өзі анықтаудың түрлі кезеңдерде маманның имиджін қалыптастыру ерекшеліктері талданады, сондай-ақ имидж құрудың педагогикалық модельдері мен бағдарламалары ұсынылады [4].

Педагогикалық зерттеулерде имидж көпқұрылымды, көпдеңгейлі феномен ретінде көрсетілген, үдеріске өзінің айырықша үлесін қосатын сыртқы (объективтік және субъективтік) және ішкі (объективтік және субъективтік) әлеуметтік-педагогикалық факторлардың ең күрделі кешендердің әсерімен құрылатын коммуникативтік-презентациялық сапалар мен сипаттамалармен анықталатыны көрсетілген. Имиджді әлеуметтік-педагогикалық феномен ретінде ұғыну оны әлеуметтік мәнмәтіннің педагогикалық жағдайларда қалыптасатын құбылыс ретінде қарауға мүмкіндік береді, жалпы, әлеуметтік-психологиялық, кәсіптік мәдениеттің қалыптасу деңгейін көрсетеді.

Имидждің педагогикалық әлеуеті оның аксиологиялық қасиеттері (имидж, құндылық ретінде), үлгіленетін қасиеттер мен функционалдық мүмкіндіктер арқылы философиялық, социологиялық және

психологиялық концепциялар негізінде анықталады. Имидждің көптеген функциялары технологиялық, реттейтін және құндылықты сипатталады, ол оның практика тұрғысында пайдалануының кең спектрі және тұлғааралық қатынас пен өзара әрекетке байланысты іс-әрекеттің алуан түрлерін оңтайландырудағы оның мағынасы туралы айтуға мүмкіндік береді. Педагогикалық салада жеке және кәсіптік құндылықтарға бағдар жасайтын аксиологиялық функцияны, сондай-ақ нақты адамдар арқылы жүзеге асырылатын және имидждің әлеуетін белгілейтін психологиялық, педагогикалық, эстетикалық әсер ету функцияларын маңызды ретінде белгілеу қажет. Үлгі, жүзеге асырылған идея ретінде позитивтік имидждің ынталандыратын және уәждемелі қабілеті бар, құндылықтарды, мағынаны, әлеуетті маңызды тәжірибені көрсету құрал, іс-әрекеттің педагогикалық ресурстарының бірі болып табылады.

Педагогика шеңберінде имидждің қалыптасуы берілген нәтиже алу үшін қажетті әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды жүзеге асыратын мақсатқа бағытталған, ұйымдастырылған және жоспарлы үдеріс ретінде қаралады. Имидж қалыптасу үдерісінің құрылымы субъекті және объектінің, нақты қойылған мақсаттарды, заңдылықтарды қағидалар, әдістердің болуын, шарттар мен формалардың болуы мен жүзеге асырылуын болжамдайды.

Имидж қалыптасудың барлық элементтері өзара байланысты, өзара шартты және біртұтас педагогикалық үдеріс болып табылады.

Педагогикалық амал имидж қалыптастыру және имидж құру ұғымдарын нақты шектеуге және имидж құруға мүмкіндік береді. Үдерісте бір жағынан сыртқы, белсенді күш (субъект), екінші жағынан субъектінің әрекет етуші қабілеті бағытталған біршама сылбыр, бастамашылық ету жақтың (объект) болуы имидж қалыптасуының терминологиялық айналым деп ұғынылады. Қалыптасу ұғымы үлкен дәрежеде сыртқы белсенді формалардың нәтижесі, осы жағдайда педагогикалық әсерді бейнелейді. Имиджді құру ұғымы субъектінің белсенді, мақсатқа бағытталған, саналы іс-әрекетін көрсетеді.

Спортта имидж қолданылуы мен мағынасы туралы мәселеге келгенде, оның маңыздылығы мен өзектілігіне қарамастан, қазіргі уақытқа дейін имиджмейкерлер, ПИАР саласындағы мамандар, спорттық психологтар және т.б. тарапанынан тиісілі көңіл бөлінбеген.

Қазіргі күннің ақиқаты көрсеткендей, мемлекеттік, коммерциялық ұйымдары өз имидждеріне, әсіресе басшылар мен қызметкерлердің имиджіне ерекше көңіл бөледі. Көптеген спортшылар саяси қайраткерлер мен актерлермен салыстырғанда өз имидждерінің қалыптасу қамын мүлде ойламайды. Әйтсе де, имидж олардың спорттық жетістіктеріне, жарнамалық шарттарына, әлеуметтік жағдайлары мен келешегіне тікелей әсер ететінін айтып кеткен дұрыс.

Литва зерттеушілерінің (Дадауснас Девидас Кәсіби спортшылар үшін имидждің ролі. Каунас, 1999) деректеріне сәйкес атлет имиджінің шарт жасауға елеулі әсер етуін Литва баскетбол лигасының және А разрядының Литва баскетбол лигасының (төмен лига) - 72%, 83% жаттығушылар және 73% спорттық журналистер белгіледі.

Спортты коммерциялауға келетін болсақ, оның алғашқы орамы 1991 жылы басталған болатын, ең үлкен табыс шығару мақсатта кез келген коммерциялық іс-әрекет жарнама, ПР, имиджмейкер саласындағы мамандардың тартылуын талап ететінін айту қажет. Әрине, осы мәнмәтінде спорттың имиджі нақты бейнесін табады, сонымен қатар тыңғылықты қарау кезінде осы жерде жағымсыз сәттер орын алады. Әдетте, имиджді қалыптастыру бастамашылығын осы спорттық командаға немесе спортшыға қызмет көрсететін фирма алады көптеген жағдайларда, жұртшылықтың көз аясынан спортшының тұлғасы ғайып болады, тек спортшының жабдықтары, фирманың жарнамасындағы лайықты беделді жарыстардағы оның қатысуы, осы фирмамен ұзақмерзімді келісім-шарттың болуы және т.б. осы сияқты көптеген адамдарды қызықтырып тартатын бөлшектер қалады. Сонымен, спортшының имиджі оның спорттық әрекетінің шеңберінен шығарылады, яғни жұртшылық, әсіресе жанкүйерлер спортшының тұлғасын белгілі фирмамен және оның коммерциялық әрекетімен байланыстырады.

Қарама-қайшы мақсаттарды спортпен айналастыру үшін адамдарды тартуға байланысты имидждің қалыптасуымен айналасатын адамдар қояды. Ал, егер, бірінші жағдайда спортшының іс-әрекетінен үлкен табыс шығару мәселесі ең басты болып табылса, онда екінші жағдайда келесі біртұтас кешендер маңызды болып табылады: дене шынықтырушылардың жанкүйерлердің көрермендердің жасы мен мүдделері, елдің географиялық, экономикалық ахуалы және т.б. Осыларға байланыты елде спорт имиджінің қалыптасуы көптеген факторлардың есебін талап ететін өте күрделі процесс.

Әлеуметтанушылар имиджінің негізгі сипаттамаларының ішінен имидждің өсіңкілігін, құбылмалылығын, ситуациялығын белгілейді. Әлеуметтану ғылымының тұрғысынан, негізгі ретінде имидждің келесі функциялары белгіленеді: әлеуметтік баға беру, реттеуші, әлеуметтік өзін-өзі сәйкестендіру. Сондай-ақ, И.А. Федеров әлеуметтік тренингтің функцияларын, иллюзорлық-толықтырымды және

әлеуметтік-нышанды тану функцияларын белгілейді. Имидждің социологиялық анықтамасы бейне, әлеуметтік сурет, әлеуметтік бедел сияқты ұғымдарға байланысты [1].

Ғылыми әдебиеттің анализі көрсеткендей спорт имиджінің мәселесін мына негізгі аспектілер бойынша қарау қажет: психологиялық, педагогикалық, кәсіптік, физиологиялық, коммуникативтік, социологиялық, саясаттанушылық.

Психологиялық салада бұл мәселе имидж қалыптасудағы психиканың тану функциясының рөлі; айқын түйсіну, қабылдау және ұсыну жүйелері сияқты имидждің қалыптасу ерекшеліктері; спортта имидж құрудағы процессінде ойлау, эмоция, есте қалу, сөйлеу, елестету ролі; имидж қалыптасудағы қажеттіліктер, соқыр сезімнің ролі; спортшы имиджінің оның темпераменті, сипаты, еркіндік, өзін-өзу реттеу, өзін-өзі босаңсу, өзін-өзі иландыру мүмкіндіктеріне тәуелді болу; спортшының, жаттықтырушының тұлғалық имиджін түзету; имидждің қалыптасуындағы жанасқыштық, эмпатиялық, рефлексивтік, шешендік сияқты қасиеттердің ролі; имидждің құрылу процесіндегі нәтижелі вербалдық емес қарым-қатынастың ролі; спортта имидждің түрлерінің қалыптасуындағы кәдімгі (энергетикалық) және теоретикалық (ақпараттық) сана әрекетінің ерекшеліктері; имиджді құру процесіндегі фасцинация, аттракция әсерінің және түстің психологиялық қасиеттерінің рөлі сияқты мәселелердің зерттелуіне байланысты.

Спортта имидж мәселесінің психологиялық саласы келесі мәселелерді қозғайды: спортшылар, жаттықтырушылар, спорт жетекшілері, менеджерлердің мінез-құлқының нәтижелі үлгісін өңдеу; спортта имидж құру процесіндегі топ психологиясын есепке алу; спортта имидж қалыптасу процесінде адамдардың санасына, соқыр сезіміне әсер ету ерекшеліктері; спорт имиджін қалыптастыру мақсатында психологиялық әсер етудің белсенді құралдарын іздеу және зерттеу; спортта имидж қалыптастырудағы нейролингвистикалық бағдарламалаудың рөлі және мүмкіндіктері; спортшы, жаттықтырушы, спорт менеджерінің тұлғалық имиджінің қалыптасуының психологиялық жағдайы; бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдерімен жұмысқа психологиялық тұрғыда дайындалу және т.б.

Спортта имдиждің психологиялық жағы өз Отанына, мемлекетке сүйіспеншілік сезімін спорт арқылы тәрбиелеу, спорт аренасында жеткен жетістіктер арқылы мемлекет беделін құру және күшейту сияқты маңызды мәселелерді тікелей бейнелейді. Мемлекетте спорт дамуының деңгейі оның демократиялануы, оның мүмкіндіктері мен жетістіктері көрсеткіш болып табылады. Біздің өркениеттің тарихы көрсеткендей кез келген кезеңде өскелең ұрпақтың тәрбиесі тікелей спортпен байланысты.

Спорттағы имидж мәселесінің кәсіптік саласы, ең алдымен, имидждің қалыптасуына байланысты әрекеттің құралдарын зерттеумен сипатталады (жайғастыру, айлы-шарғы жасау, мифологиялау, эмоциялану, формат, верболдану, тәптіштеу, ақпаратқа ерекше көңіл бөлу, көнеру, қашықтық, метафоризация, көзбен шолу және т.б.). Осымен имиджелогия айналасады, ол көрсетілген аспаптарды осы саланың мамандары – имиджмейкерлер мен ПР қызметкерлері қолданады.

Спортта имидж құрудың физиологиялық ерекшеліктерін зерттеудің негізгі заты болып табылады: спортта белгілі имидждің жеткізушісі болу функционалды дайындық мәселесі; имидждің қалыптасу процесін реттеу физиологиялық механизмдері; спортта спортшының физиологиялық қасиеттерінің оның имиджіне әсер етуі, ағзаның белгілі имидждің болуына байланысты түрлі әсер етулерге физиологиялық реакция беру.

Мәселенің коммуникативтік саласы – ол спортта имидж қалыптасуындағы қарым-қатынастың ролін, имидж құру үдерісінде ақпарат тарату заңдылықтары мен ерекшеліктерін, бұқралық ақпарат құралдарында (БАҚ) ақпараттың әрекет ету ерекшеліктерін, БАҚ-тың спортта имидждің қалыптасу үдерісіндегі маңыздылығын зерттеу.

Мәселенің социологиялық саласы спорт социологиясының шеңберінде спортта имидждің пайда болу және даму заңдылықтарын; әлемдік құрылымдағы оның орнын; спортта имидждің қалыптасуына алуан түрлі әлеуметтік білімдердің әсерін, күрделілігіне байланысты түрлі әлеуметтік жүйелерді, ортақтық формаларын, әлеуметтік институттар мен үдерістерді, спорт сияқты еңбек және әрекет саласындағы имидждің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу талпынысын көрсетеді.

Саясаттану тұрғысында қаралып отырған мәселе спортшылардың, спорттың жеке түрлерінің, түрлі халықаралық жарыстарда Олимпия ойындарында спорт командаларының беделді имиджін пайдалану арқылы елдің саяси имиджін қалыптасуының заңдылықтарын зерттеуіне, түрлі қоғамдық бірлестіктер мен саяси партиялардың спорт имиджінің қалыптасуына әсер етуіне, мемлекет басқару формасына (монархия, республика және т.б.), саяси режимдерге (тоталитаризм, авторитаризм, демократия

және т.б.), мемлекеттік құрылым (біртекті мемлекет, федеративтік мемлекет және т.б) формаларына байланысты имидждің қалыптасу процесінің ерекшеліктеріне байланысты.

Кәсіптік имиджді иелену – бұл іскер адамның, бизнесменнің, көшбасшының, спортшының қойған мақсаты емес, алайда осындай мақсаттың болуы елеулі тұлғалық және кәсіби сипаттама құрайды, практикалық тұрғыда терең мағынасы бар. Өз имиджінің қамы – бұл адамдардың санасында оны сақтап қалу, өзін ең жақсы таныстыру рәсімі.

Имидж ұғымы дербестендіру ұғымына жақын, бірақ соңғымен салыстырғанда тұлғаның табиғи қасиеттері ғана емес, арнайы құрылған қасиеттері де жатады. Бұдан басқа, имидж адамның сыртқы бейнесін ғана емес, адамның ішкі дүниесін, оның психологиялық түрін көрсетеді.

Түптеп келгенде имидж – тұлға қалдыратын әсер. Тұлғаға, адамдардың сол немесе өзге тобын ұйымдастыруына қатысты әрекеттер, фактілер, мәліметтер қалай қабылдануына және түйсіндіруіне баға беру ептілік – спорттық жүйеде имидж басқарудың ең маңызды психологиялық негізі болып табылады.

Гносеологиялық және психологиялық тұрғыда көптеген спорт имиджінің ішінен келесі негізгі топтарды белгілеуге болады: Олимпиялық спорт имиджі, Көне әлемдегі спорттың имиджі, жаңа уақыт (XVII-XVIII ғғ) кезеңдегі спорт имиджі, екі дүниежүзілік соғыс арасындағы кезеңдегі спорт имиджі; бұрыңғы КССР, ТМД елдерінің спорт имиджі, спортшының имиджі, жаттықтырушының имиджі, спорттық команданың имиджі және т.б.

Сонымен, дене шынықтыру мұғалімінің имиджі ішкі және сыртқы өзара байланысты компоненттер жататын құрылымы бар біртұтас жүйелі білім.

Ішкі компоненттерге жатады: білім (жалпы кәсіптік білім, педагогикалық имиджелогияның теориялық негіздер білімі); жасай білу (әдістемелік, психотехнология, болдау-бағалау саласындағы ептілік); эмпатия мен толеранттылыққа қабілет; түсіністікке, бірге мазасызданға, білім алушылардың тәуелсіздігі мен дербестігіне, кәсіби жеке басының өсуі мен дамуына бағдар жасалған нұсқаулар; құндылықтар (бала өмірінің құндылығы, өзі мен денсаулығының құндылығы); мұғалімнің өзін-өзі баламалы бағалауы.

Сыртқы компоненттер: мұғалімнің сыртқы келбетінде, іскерлік мәнер мәнмәтінінде; мұғалімнің сөзінде; мұғалімнің басқаруының демократиялық деңгейінде; мұғалімнің білім алушымен бірлесіп дене шынықтыру-спорттық іс-әрекетке әуесқойлық негізінде қатынасу мәнері.

1 Валеева О.Н. Имидж личности: социально-психологический анализ феномена// Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. 2014. – №42.

2 Волков Б.С. Психология юности и молодости: Учебн. пособие. – М.: 2006. – 256 с.

3 Дагаева Е.А. Методология изучения имиджа как социально-психологического феномена // Психологическая наука и образование psyedu.ru. 2011. – №1

4 Насыбуллин А.Р. Социально-психологические особенности имиджа будущего бакалавра: Автореф. дис. … канд. пед. наук / А.Р. Насыбуллин. – Казань, 2015. – 27 с.

5 Симонова И.Ф. Педагогика имиджа / И.Ф. Симонова. – СПб.: Ультра Принт, 2012. – 304 с.

Резюме

Дошыбеков А. – докторант 3 курса Казахской академии спорта и туризма, Doshybekov@mail.ru

Имидж специалиста как средство достижения маркетинговых целей спортивной организации

В данной статье рассматриваются проблемы формирования имиджа специалиста в области физической культуры и спорта. На основе анализа научно-педагогической, психологической литературы раскрываются сущность данной категории. В исследовании отмечается, что студенческий возраст является самым благоприятным периодом для формирования имиджа. Обретение профессионального имиджа - не самоцель для делового человека, бизнесмена, лидера, спортсмена, однако наличие такового составляет весьма существенную личностную и профессиональную характеристику, имеет глубокий практический смысл. Забота о своем имидже - это стремление запечатлеть его в сознании людей, лучшая самопрезентация.

Педагогическая сторона имиджа в спорте непосредственно отражает такие важные проблемы, как воспитание через спорт чувства любви к своей Родине, государству; формирование и усиление престижа, имиджа государства через успехи на спортивной арене. Уровень развития спорта в государстве является показателем его демократизации, его возможностей и успехов. История нашей цивилизации говорит о том, что во все времена воспитание подрастающего поколения неразрывно было связано со спортом.

Ключевые слова: имидж, имидж учителя физической культуры, спорт, характеристика имиджа, социализация, личностный рост.

Summary

Doshybekov A. – is a doctoral candidate 3 rates of the Kazakh academy of sport and tourism, Doshybekov@mail.ru

Image of the specialist as means of achievement of the marketing purposes of the sports organization

In this article problems of forming of image of the specialist in the field of physical culture and sport are considered. On the basis of the analysis of scientific and pedagogical, psychological literature reveal essence of this category. In a research it is noted that the student's age is the most favorable period for image forming. Finding of a professional image - not end in itself for the businessman, the businessman, the leader, the athlete, however presence of that constitutes very essential personality and professional characteristic, it makes a deep practical meaning. Care of the image is the aspiration to depict him in consciousness of people, the best self-presentation.

The pedagogical party of image directly reflects such important problems as education through sport of feeling of love to the Homeland, the state in sport; forming and strengthening of prestige, image of the state through progress on the sports arena. The level of development of sport in the state is an indicator of its democratization, its opportunities and progress. The history of our civilization says that at all times education of younger generation was indissolubly connected with sport.

Keywords: image, image of the teacher of physical culture, sport, characteristic of image, socialization, personal growth.

УДК 7.78 (78.07)

ДИАЛОГ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Тулеужанова К.А. – *к.п.н.,академический доцент Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,г. Талдыкорган,* e-mail nur_gosha@mail.ru

В данной статье рассматривается диалог в формировании методической подготовки будущего учителя музыки. На основе анализа литературы по изучению возможности интерактивных форм обучения путем использования видео обосновывает отношения диалога и отражательных процессов в сознании субъекта, сопровождая диалогическое общение с помощью видео. Особое внимание уделяется педагогических проблем, присущих содержанию видео, направленных на развитие социально, лично значимым для всех субъектов педагогической действительности пути их решения в целях создания условий для развития личности и ценностных ориентаций ученика, принимая во внимание существующие в его социальном и профессиональном опыте, оказание помощи в деле признания проблем и независимые пути их преодоления.

Ключевые слова: методическая подготовка, диалогическое общение, учебная видеозапись, видео.

Диалогическое общение в формировании методической подготовки будущего учителя музыки предполагает рефлексивное предвосхищение ответа, либо домысливание вопроса. Оппонент со своими вопросами, возражениями, замечаниями делает диалог обязательным компонентом мыслительного процесса, стимулирует развитие рефлексивно-творческих способностей партнера», - отмечается в современных исследованиях (С.В. Дмитриев и др. [1.С. 163]) Диалоговая *форма* обучения не всегда связывается с открытой, диалогической *позицией* педагога («экранного учителя»). Например, А Н. Гавриченков, рассматривая возможности диалоговой формы обучения с использованим видеозаписи, связывает диалог с проблемной ситуаций, «когда изменяются условия деятельности так, что становится невозможным осуществлять ее прежними способами или тогда, когда объект представляется обучаемому в ином свете, с иной стороны, так, что он убеждается в несовершенстве своих прежних знаний об этом объекте» [2.С.86].Автор отмечает, что «создание проблемной ситуации стимулируется иной точкой зрения на объект или изменением условий деятельности» [2. с.86]. Мы видим в описанном механизме предпосылки не только для коллективного поиска нового решения, но и для рефлексии субъектов.Однако в данном исследовании прослеживается скрытыймонологизм процесса обучения. Отмечая закономерный в процессе обучения постепенный переход к самообучению при ослаблении обучающей функции преподавателя [2.С.88], автор видит «смысл обучения в том, чтобы зрители *усвоили* эту социально-значимую, научную точку зрения автора фильма. Понимая обучение как диалог, преподаватель не навязывает обучаемым свою точку зрения как единственно верную. *Обучаемые должны сами убедиться в ее справедливости*» [2. с.87].

«...Учебные видеозаписи следует организовать так, чтобы обучаемым *казалось*, будто они сами учатся, контролируя самих себя в тот момент, когда их *на самом деле обучают или контролируют*» [2. с.89]. Данный рефлексивно-манипулятивный педагогический стиль, деятельность преподавателя только внешне схожи с мета-деятельность педагога по рефлексивномууправлению деятельностью

учащихся, которая охарактеризована Ю.Н.Кулюткиным, Г.С. Сухобской [3;4]. На наш взгляд, такой процесс только имитирует самообучение, являясь, по сути, скрыто манипулятивным «навязыванием» знаний, носителем, а вернее, транслятором которых выступает преподаватель или «экранный учитель».

Учебный процесс невозможен без педагогического воздействия, учительского монолога, без получения новой учебной информации, без единства деятельности преподавания и учения. Рефлексия процесса обучения, педагогическая рефлексия (направленная на отбор и субъективацию личностно значимого педагогического знания, норм, ценностей) создают предпосылки для принятия, *присвоения* новых, предлагаемых различными источниками знаний и норм, осознанию и конструированию собственных целей самообразования, саморазвития, сознательному уходу от руководства и контроля со стороны преподавателя к самоорганизации, самоанализу, самоконтролю и самооценке. Субъект образования должен будет уже не убеждаться в справедливости предлагаемой точки зрения, а искать обоснования для принятия этой или иной точки зрения, научно обоснованной, социально и личностно значимой.

В рефлексии, сопровождающей восприятие, анализ, групповое обсуждение содержания учебных видеозаписи, присутствует не только характерный для рефлексивного процесса в проблемной ситуации (при поиске новых способов действий, при обнаружении несовершенства имеющихся знаний и умений) механизм «*остановка - фиксация - отстранение - объективация - оборачивание*» [5]. Субъекту обучения при принятии решения также необходимо учитывать и ориентироваться на иные точки зрения, осуществлять поиск и обоснование аксиологических основ своей позиции, соотносить выбираемые способы и средства деятельности с ее целью, с нормами педагогической деятельности. Рефлексия субъектов (как стремление к обратной связи, отражению себя в ответных реакциях партнеров по общению, получению информации о новых субъективных смыслах, порождаемых в сознании другого на основе обмена личностными смыслами) обеспечивается диалогической основой их взаимодействия, общения.

Взаимосвязь диалога и рефлексивных процессов в сознании субъекта, сопровождающих диалогическое общение, позволяет обосновать принципы *диалогизации* и*проблематизации* организации процесса изучения педагогических дисциплин при помощи видеосредств. Мы считаем, что проблемная ситуация, столкновение разных точек зрения будут служить основой для диалога, для взаимной рефлексии, если субъекты, в том числе и преподаватель, находятся в диалогической позиции, открытой для изменения, дополнения новыми знаниями, смыслами. Построение процесса обучения на диалогической основе возможно при переходе от внешнего, формального диалога (как участия двух и более сторон), к внутреннему, содержательному (как готовность субъектов к пересмотру имеющихся знаний, дополнению их, обоснованию), рефлексивному по своему характеру. Если рефлексия – это внутренний диалог, диалог с самим собой, то ее осуществление возможно при готовности субъекта к содержательному (а не формальному) диалогу; при открытости его позиции, критичности к себе; при наличии способности видеть, осознавать противоречия; при стремлении субъекта к саморазвитию.

Таким образом, в основе создания среды, способствующей рефлексивным процессам в сознании субъекта образования должны лежать принципы*проблематизации* и*диалогизации*, *личностной сопряженности* и *саморазвития*. Так как «присвоение», знаний возможно только при их субъективации, выработке личностного смысла (А.Н. Леонтьев [6]), принцип личностной сопряженности обеспечивает создание в ситуации диалога таких условий, в которых личность, «погружаясь» в предлагаемую педагогическую ситуацию, ищет собственное обоснование решения, переживаемого как личностно значимое. Причем, в основе этого поиска и обоснования должны лежать не внешние стимулы, а стремление личности к саморазвитию, к самоутверждению, самосовершенствованию в диалоге со значимыми другими.

В качестве способов организации диалогического общения, используемых при создании и работе с учебнымивидеозаписямим, мы выделили следующие: выраженность авторской позиции как компонент содержания учебной видеозаписи и включение впроцесс группового обсуждения множественности позиций (полипозиционности) субъектов.

Авторская позиция. Одним из средств реализации диалогового характера взаимодействия при использовании учебных видеозаписей выступает авторская позиция, представленная в содержании видеозаписи. Выражение автором субъективной позиции решает следующие задачи: 1) создание условий для диалогического общения, основанного на выражении, отстаивании и пересмотре личностной позиции субъектами образования; 2) осознание будущим учителем музыки необходимости отказа от установки на получение готовых образцов и рецептов педагогической деятельности; 3) осознание субъектом образования необходимости собственной, инновационной по характеру деятельности,

разработки собственных технологий педагогической деятельности; 4) формирование у студентов мотивации самоутверждения в профессиональной деятельности.

Автор видеофильма предлагает конкретную информацию и при этом выражает определенную авторскую позицию. Даже если материал предлагается в подчеркнуто объективной форме, эта позиция проявляется в использовании специфического для видеосредств аудиовизуального языка. Как отмечалось ранее существенной трудностью для организации диалога при использовании экранно-звуковых средств является объективная невозможность текущей обратной связи с «экранным учителем», автором. Данная проблема будет разрешена при внутренней диалогичности изложения, при открытой, диалогической авторской позиции, предполагающей сомнение и несогласие, наличие иной точки зрения зрителя. Поэтому при создании учебных видеозаписей необходимо прогнозировать возможные вопросы, сомнения и, организовывая видеоматериал, ориентироваться на предполагаемый диалог со зрителем. Таким образом уже при создании видеозаписей авторы осуществляют рефлексию, ориентируясь на особенности восприятия, уровень знаний, культуры, ценностные ориентации предполагаемого зрителя-адресата. Опережая, прогнозируя возможные реакции, авторы выстраивают видеозаписи «от зрителя», осуществляя рефлексию как способность увидеть и воспринять создаваемый творческий продукт «со стороны», глазами адресата.

Диалогическая позиция автора, ведущего может проявляться посредством следующих приемов: выражение личного мнения автора, оценочные суждения, использование интонационных средств выражения отношения к высказываемому, прямое обращение с экрана к мнению зрителя, проблемное изложение, постановка проблем, не имеющих однозначного разрешения, использование примеров и образцов в качестве приема, провоцирующего дискуссию. Осмысление будущего учителя музыки учебных видеозаписей как авторского текста, в отличие от усвоения содержащейся в ней информации, предполагает внутренний рефлексивный диалог как выработку и обоснование собственного критического, оценочного отношения к предлагаемому материалу.

Групповое обсуждение-диалог *видеозаписей****, способов решения педагогических*** *задач*. В организации диалогического обсуждения видеозаписей преподавателю необходимо учитывать и включать позиции обучающегося по отношению:

1) к автору фильма (реализация «обратной связи» с создателем видеозаписей);

2) к группе или конкретным студентам («союзникам» и «оппонентам»);

3) к преподавателю (носителю социальных, педагогических, личных ценностей);

4) к самому себе как личности (различным составляющим образа «Я» и образа «Я-педагог»);

5) если это позволяет содержание, к героям видеозаписи (как носителям личностных, социальных ценностей, жизненных смыслов, проявляющихся в определенном контексте ситуации);

6) к адресатам моделируемой деятельности (рефлексивное отражение воображаемого адресата для осуществления коммуникативного воздействия). С точки зрения рефлексивного управления, чем больше разнообразных позиций, которые необходимо учитывать или проигрывать при анализе и решении задачи, тем выше рефлексивная активность субъекта. Рассмотрим особенности названных диалогических позиций.

Диалог с автором текста. Это внутренняя связь, активное отношение к содержанию видеозаписей, выявление и понимание авторской позиции, проявление критичности, выработка собственного отношения к предлагаемому содержанию с пониманием предпосылок и причин особенностей понимания автора; сохранение позиции, открытой для принятия и построения новых смыслов.

Диалогическое построение обсуждения видеозаписей в группе. Это организация обмена знаниями, мнениями, личностным и профессиональным опытом между студентами группы. Это дискуссия, цель которой - совместный поиск и выявление педагогических проблем и путей решения поставленных на их основе задач; выработка группой наиболее целесообразной в данной ситуации модели поведения учителя (воспитателя, родителя и др.), а также наиболее приемлемой для учителей с различными индивидуально-личностными особенностями; обоснование личностной позиции и принятие личной, социальной, педагогической ответственности за выбираемое решение каждым субъектом образования.

Результат группового обсуждения проявляется также и в определении студентами индивидуальных задач профессионального саморазвития на основе осознания возникших в процессе группового обсуждения трудностей, барьеров, недостатка теоретических знаний, особенностей индивидуального стиля деятельности и общения.

Субъект-субъектное взаимодействие с преподавателем на основе диалога. Это не только диалог с носителем педагогических знаний, норм и ценностей, когда происходит принятие и осмысление новых

знаний. Это также педагогическое общение с преподавателем как субъектом собственной нравственной, профессиональной рефлексии по поводу педагогической действительности и своего места в ней и в социуме. Это взаимообмен опытами двух субъектов, реализующих себя и представляемую ими культуру в образовательном процессе.

Внутренний рефлексивный диалог. Организация внутреннего диалога субъекта образования предполагает активизацию различных состояний «Я» (реальное, идеальное, идеализированное, ретроспективное, рефлексивное) субъекта. Здесь рефлексия - это размышление, наполненное усомнениями, пересмотром собственной первоначальной позиции, сопоставление разнообразной информации, конфронтация различных позиций (например, эмоционального отклика, рационального осмысления, сложившихся парадигм, традиций в решении поставленных задач, обыденного, эмпирического, теоретического уровней функционирования сознания).

Диалог с «героями» видеозаписей, воображаемыми адресатами в моделируемой ситуации (учениками, родителями, администрацией и т.п.). Возможность увидеть конкретного ученика в конкретной ситуации, «живого» учителя на реальном уроке способствует развитию важнейших для педагога *эмпатийных способностей*, способности проникнуться позицией воображаемого партнера по общению, его чувствами и мыслями, учитывать уровень культуры, ценностные ориентации, психологические особенности того, на кого будет направлено воздействие. Педагогические задачи, заложенные в содержании видеозаписей, направлены на выработку социально, личностно значимых для всех субъектов педагогической действительности способов их решения с целью создания условий для личностного развития, ценностной ориентации воспитанника с учетом уже имеющегося у него социального и профессионального опыта, оказания помощи в осознании проблем и самостоятельного поиска путей их преодоления.

Активизации рефлексивных процессов в мышлении студентов при анализе и решении педагогических задач, содержащихся в видеозаписях УВЗ, по нашему мнению, способствует "*метод сопереживания ситуации*" ("эмпатический метод") [7]. Использование этого метода на занятиях с применением видеозаписей создает основу для всех описанных диалогических позиций. Сущность данного способа решения задач - в продвижении осознания ситуации от первых непосредственных, спонтанных реакций к проникновению в ее суть и имплицитные смыслы для себя и для других сначала на эмоциональном, а затем на рациональном уровнях.

Центральным моментом метода сопереживания ситуации является развитие эмпатических способностей, умения поставить себя на место другого человека любого возраста, в любой обстановке, а затем описать возникающие при этом чувства (эмоциональные реакции), мысли (идеи, возникающие по поводу полученной информации), модель своего дальнейшего поведения. Вызываемое сопереживание, требование эмпатического понимания каждого из участников ситуации выводит будущего учителя в рефлексивную *позицию* по отношению к самому себе, к индивидуальности персонажей видеозаписи, к сторонним наблюдателям.

Таким образом, эмпатический метод основан на активизации рефлексивных процессов.

На *уровне первых реакций* на возникшую ситуацию студенту необходимо осознать свое психическое состояние, обусловившее первую реакцию. Он делится своими чувствами по поводу представленной ситуации, выражает возникшие эмоции. Следующим шагом после самопознания своих внутренних психических состояний предлагается дать им обоснование, например, собственным жизненным опытом, индивидуальными особенностями психических процессов, сложившимся мировоззрением, позицией и т.д. Здесь рефлексия присутствует как обращение на себя, к особенностям своих внутренних психических процессов. Происходит *внутренний диалог с самим собой* (в позициях "исследователя" - наблюдателя и "испытуемого" - наблюдаемого субъекта одновременно). Здесь же и предполагаемый *внутренний диалог с "другим" - субъектом ситуации*, носителем иного личностного опыта и ценностей, тоже воспринимающим ситуацию, но *иначе* чувствующим и эмоционально реагирующим. В данной позиции рефлексия представляет собой перцептивный механизм межличностного познания, необходимый в педагогическом взаимодействии как механизм установления внутренней обратной связи.

1 Дмитриев В.И. К вопросу об использовании видеозаписей в системе общепедагогической подготовки студентов педвуза /Преемственность педвуза и школы в подготовке будущего учителя: Межвузов. сб. науч. трудов /Отв. ред. И.А.Чуриков. – Йошкар-Ола, МГПИ им. Н.К.Крупской, 1991. – С.51-57.

2 Гавриченков А.Н. Создание и использование учебной видеозаписи для повышения квалификации учителей: Дисс… канд. пед. наук. – М., 1997. – 169 с.

3 Кулюткин Ю.Н. Психология общения взрослых. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

4 Сухобская Г.С. Педагогические аспекты проблемного обучения и развития познавательной активности взрослых учащихся //Вопросы психологии.– № 5. – 1984. – С. 45-48.

5 Тимофеев Ю.П. Видеотренинг как средство психодиагностики и совершенствования профессионального мастерства студентов педвузов: Автореф. дисс… канд. психол. наук. – М., 1991. – 16 с.

6 Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

7 Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении. – М.: Знание, 1984. – 80 с.

Түйіндеме

Тулеужанова К.А. – п.ғ.к., академиялық доцент, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған, e-mail nur_gosha@mail.ru

Диалог – әдістемелік дайындықты қалыптастырудың негізі ретінде

Мақалада болашақ музыка пәні мұғалімінің әдістемелік даярлығындағы диалогтық қатынас мәселелері қарастырылады. Оқытудың диалогтық формасының мүмкіндіктерін зерттеуге арналған әдебиеттерді зерделеу негізінде субъектінің санасында көру құралдарының көмегімен диалогтық қатынастарды сүйемелдейтін диалогтың және рефлексивтік процестердің өзара байланыстарының бейнеленуі мазмұндалады. Бейнежазба мазмұнында негізделінген педагогикалық міндеттерге ерекше назар аударылды, және оқушының өзін-өзі даму жолдарын табуға көмек беру, оның әлеуметтік және кәсіби тәжірибесінде қолданабілу, жеке даму және құндылық бағдар үшін жағдай жасау мақсатында педагогикалық шындық жолдарын дамытуға бағытталған.

Түйін сөздер: әдістемелік дайындық, диалогтық қатынастар, субъектілердің рефлексиясы, бейнежазба.

Summary

Tuleuzhanova K.A. – candidate of pedagogical sciences, Academic Associate Professor, Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, Taldykurgan e-mail nur_gosha@mail.ru

Dialogue as the basis of formation of methodical preparation

The article discusses the dialogic intercourse in the formation of methodical preparation of the future teacher of music. Based on the analysis of the literature on the study of the possibility of interactive forms of learning by using video substantiates the relationship of dialogue and reflective processes in the consciousness of the subject, accompanying dialogical communication with the help of video. Particular attention is paid to the pedagogical challenges inherent in the content of videos aimed at developing socially, personally significant for all the subjects of pedagogical reality ways to solve them in order to create conditions for personal development and value orientation of the pupil, taking into account existing in his social and professional experience, providing assistance in recognizing the problems and independent ways to overcome them.

Keywords: methodical preparation, dialogic communication, reflection subjects, video.

УДК 78 (075.8)

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ В СТРУКТУРЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ УЧИТЕЛЯ

Ахметова А.К. – *кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкальное образование и хореография»*,aimkul_akhmetova@mail.ru

Статья рассматривает концептуальные подходыв структуре совершенствования педагогической техники учителя музыки. Наиболее целесообразным выделитьтакие подходы, как: личностный, аксиологический и деятельностный.

В личностный подход можно отнести: направленность, личностный опыт, психологические состояния.

Аксиологический подход концентрирует в себе совокупность педагогических ценностей, накопленных предшествующим опытом и включенных в его творческую лабораторию.

Деятельностный подход служит основой решения задач совершенствования подготовки будущего специалиста.

Ключевые слова: направленность, внимание, восприятие, мышление, память, эмоция, интерес, идеал, убеждение, личностный, аксиологический, деятельностный, индивидуальный потенциал, личностный опыт, творческий.

В качестве движущей силы процессов функционирования педагогической техники учителя музыки, как составной части его профессиональной деятельности, выступает противоречие между идеальной модели опытного специалиста с присущими ему актерскими, вербальными и невербальными умениями, саморегуляцией, а также профессионально-значимыми и личностными качествами, с одной стороны и реальным уровнем его профессионально-педагогической подготовки, степенью приближения к идеалу, с другой стороны.

Потребность в создании идеальной модели процесса совершенствования опыта педагогической техники учителя-музыканта обусловлена его структурой как системы взаимосвязанных компонентов, функций, принципов, подходов, факторов и др.

Прежде всего отметим: в «Философском энциклопедическом словаре» «модель» трактуется как «аналог (схема, структура, знаковая система) определенного фрагмента природной или социальной реальности порождения человеческой культуры, концептуально-теоретического образования и т.п.

Этот аналог служит для хранения и расширения знания (информации) об оригинале, конструирования оригинала, преобразования или управления им. Результаты разработки и исследования модели при определенных условиях распространяются на оригинал» [1, с.382]. Данная модель связывает воедино, координирует и интегрирует аспекты педагогической техники, пронизывая весь процесс движения личности от мотива до совершенствования педагогической деятельности на пути к достижению поставленной цели.

Следует иметь ввиду, что в современной научно-исследовательской практике не сложилось единого мнения по проблеме структуры педагогической техники педагога-музыканта.

Наиболее целесообразным выделить в структуре совершенствования педагогической техники учителя музыки такие **подходы**, как: **личностный, аксиологический и деятельностный**.

Касаясь непосредственно **личностного** подхода (К.А. Абульханова-Славская, И.С. Кон, А.В. Мудрик, А.Б. Орлов и др.), подчеркнем: он выводит на “передний край” индивидуальный потенциал учителя как субъекта творческой педагогической деятельности в умение качественно проявлять свои знания и опыт, осуществлять высокий уровень творческих возможностей личности.

Необходимо осознание себя творческой личностью, потому что только в этом случае можно свидетельствовать о творческой педагогической деятельности и о развитии творческого начала у обучающихся. Именно личность специалиста определяет, “будет ли педагогическая деятельность носить творческий характер, или она будет осуществляться лишь на репродуктивном уровне”, - подчеркивает Л.И. Шеховцова [2, с.171].

В структуре личности, по словам К.К. Платонова [3, с.24], заложены такие компоненты, как направленность (интересы, идеалы, убеждения и т.п.), имеющая социальное происхождение; личностный опыт (знания, умения, навыки), выступающий в роли гаранта подготовленности к избранной деятельности; психологические состояния, побуждаемые действием таких факторов, как внимание, восприятие, мышление, память, эмоции и т.п.

Аксиологический подход в структуре совершенствования педагогической техники учителя музыки концентрирует в себе совокупность педагогических ценностей, накопленных предшествующим опытом и включенных в его творческую лабораторию.

Современный педагог – музыкант должен не только уяснить роль тех или иных художественно - исследовательских и практических умений но и раскрыть их “действенный смысл” для себя, становления своего педагогического мастерства.

Выступая в качестве относительно устойчивых ориентиров, педагогические ценности реализуются в своеобразных сочетаниях традиций и новаторства. При этом субъективное восприятие и присвоение общечеловеческих культурных ценностей определяются богатством личности, направленностью профессиональной деятельности, самосознанием, личностно-педагогической системой, отражая, таким образом, внутренний мир человека.

В этом смысле перед ним открываются поистине безграничные возможности в общении с искусством вообще, музыкой в частности, способность ощущать собственное “Я”, “переносить” себя в различные исторические времена, мысленно перевоплощаясь в образы героев.

Эту особенность отличал Д.Б. Кабалевский, полагая, что подлинный талантливый музыкант, исполняющий Бетховенскую музыку, как бы перевоплощается в этой момент в Бетховена. Если он не вживается с этой музыкой так, словно сам создавал её, ему трудно будет увлечь ею своих слушателей [4,с.9].

Ценностное отношение проявляется в музыкально-педагогической среде, где сам процесс совершенствования педагогической техники заключается в умении устанавливать причинно-следственные связи между явлениями окружающей музыкально-педагогической действительности. Данный механизм аксиологического подхода имеет место при параллелях “сквозных” линий, совокупность которых образует своеобразную “партитуру” поиска и анализа разных концепций, систем музыкального образования, альтернативных программ по музыке, новаций в методике преподавания и др., позволяя учителю музыки в педагогической подготовке познакомиться с противоположными мнениями,

суждениями, спорными трактовками и определять собственный подход к проблеме, основанном на состоянии “думающего, чувствующего субъекта” (по терминологииБ.М.Теплова).

Характеризуя сущность **деятельностного** подхода, считаем нужным подчеркнуть, что динамическая система взаимоотношений личности с явлениями окружающей её действительности вырабатывает особый стиль деятельности учителя музыки.Именно личность формируется в деятельности,а “деятельность, ведущая к накоплению необходимого опыта, становится условием формирования личности” [5, с.5].

Данная мысль подкрепляется наблюдениями из музыкально-педагогической практики, где, например, личностный подход, по мнению Л.Г. Арчажниковой, “связан с представлением о личности учителя музыки как целостной системе свойств и характеристик, без которых профессиональная деятельность не осуществима” [6]. В то же время, деятельностный подход с учетом личностных характеристик, как замечает исследователь, служит основой решения задач совершенствования подготовки будущего специалиста [6].

В целом, взятые на вооружение и рассмотренные на основе принципа «единства в многообразии» вышеназванные подходы, согласно нашей точке зрения, могут обеспечить целостные представления о педагогическом процессе, важнейшей составной частью которого выступает педагогическая техника.

1 Философский энциклопедический словарь. - М., 1983. - 840 с.

2 Шеховцова Л.И. Развитие творческого стиля деятельности учителя начальных классов: Дис… канд. пед. наук. - М., 1996. - 185 с.

3 Платонов К.К. Структура и развитие личности. - М.: Высшая школа, 1973. - 256 с.

4 Кабалевский Д.Б. Педагогические размышления: Избранные статьи и доклады. - М.: Педагогика, 1986. - 191 с.

5 Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. - Алматы: Ғылым, 1998. - 320 с.

6 Арчажникова Л.Г. Теоретические основы профессионально-педагогической подготовки учителя музыки: Дис... док.пед. наук. - М., 1986. - 442 с.

Түйіндеме

Ахметова А.Қ. – «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты,aimkul_akhmetova@mail.ru

Музыка мұғалімінің педагогикалық техникасын жетілдірудің тұжырымдамалық тұғырлары

Мақалада музыка мұғалімінің педагогикалық техникасын жетілдірудің тұжырымдамалық тәсілдемелері қарастырылған. Мынадай тұғырлар ерекше маңызды: тұлғалық, аксиологиялық және қызметтік.

Тұлғалық тұғырға жатқызылады: бағыттылық, тұлғалық тәжірибе, психологиялық көңіл-күй. Аксиологиялық тұғырға бұрынғы тәжірибеден алынған және шығармашылық лабораторияға енгізілген педагогикалық құндылықтардың жиынтығын өз бойында шоғырлайды.

Қызметтік тұғырға болашақ маманды дайындауды жетілдірудің міндеттерін шешу негіздерін жүзеге асырады.

Түйін сөздер: бағыттылық, зейін, қабылдау, ойлау, есте сақтау, сезім, қызығушылық, мұрат, сенім, тұлғалық, аксиологиялық, қызметтік, жеке әлеует, тұлғалық тәжірибе, шығармашылық, үлгі.

Summary

Akhmetova A.K. – Candidate of pedagogical sciences, professor of department"Music education and choreography", aimkul_akhmetova@mail.ru

Conceptual approaches to improve the structure of the educational technology ofmusicteacher

The article examines the conceptual approaches to improving the structure of the educational technology ofmusicteacher. The most appropriate approaches to allocate such as: personal, axiological and activity. The personal approach includes: orientation, personal experience, psychological state.

Axiological approach is concentrates the totality of pedagogical values accumulated prior experience, and included in his creative laboratory.

The activity approach is the basis of solving the problems of improving the training of the future specialist.

Keywords: focus, attention, perception, thinking, memory, emotion, interest, ideal, belief, personal, axiological, activity, individual potential, personal experience, creativity, model.

УДК: 37.013

ATTRACTING AND RETENTION THE BRIGHTEST AND THE BEST INDIVIDUALS IN TEACHING

Nursapinova M.K. – *MA Education, senior lecturer at KAZGUU, Astana*

Kazakhstan is located in Central Asia and by land surface it is the ninth largest country in the world, about the size of Western Europe. The republic of Kazakhstan has an upper- middle income economy. In 2011 the population numbered 16.4 million and a quarter of them were 14 years old or younger age. The population is well educated and this can be attributed a positive influence of the USSR. According to statistics from UNESCO in 2010, Kazakhstan has attained 99.6 percent in universal adult literacy, 99.0 percent in universal primary education and 99.3 percent in gender parity. Twenty five percent of adults have completed higher education, thirty percent have post-secondary and forty percent have vocational education. The government is making considerable efforts in improving learning conditions and the capacity of schools, and reforming Kazakhstan's education system to meet the needs of a modern competitive society.

The national system of education includes pre-school, primary, secondary-basic, vocational or general secondary, post-secondary and tertiary education. From the age of three to six children attend kindergartens, then usually they start school at the age of six or seven and study eleven years of compulsory education. The primary phase of education, grades 1 to 5, takes pupils up to age 11; secondary education up to age 17, when almost all students take the Unified National Test (UNT), which is counted as a test for school-leaving and for entry into tertiary education.

According to an OECD review (2014), on average education in Kazakhstan is more equitable in comparison with other OECD countries. However, the learning results in secondary education, which are measured by the Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) and Programme for International Student Assessment (PISA), are below the international average. These results are the main factors for motivating development and reforming the education system and Kazakhstan plans several important measures: restructuring the system, raising the level of excellence, developing teachers' skills, expanding pre-school education, introducing new mechanisms of financing, improving infrastructure and modernising vocational education (OECD, 2014).

Undoubtedly, teachers are the most important part in the success of an educational system. The state Programme for Education Development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 states that "education quality is determined primarily by highly qualified teachers". The international research of Darling-Hammond (2000); Rivkin et al. (2005), Rockoff (2004) and others suggests that the most considerable factors, influencing students' outcome, are factors concerning the teacher and teaching, and they need a strategic emphasis in the efforts of improvement in education. Most challenges of teacher policy in Kazakhstan are not unique and have the same tendencies as around the world. The schools of the republic are experiencing a shortage of teachers and this is the same situation in many other countries too (OECD, 2005; Schleicher, 2012).

The fact that schools are suffering from teacher shortages was cited in the report of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (MESRK) when in the beginning of 2010-2011 school year there were vacancies for 1362 secondary teachers (OECD, 2014). As well as in the UK, according to the statistics of DCSF (2008), the data on teacher vacancies indicates a growing tendency of shortages as the number of unfilled teaching positions rose from 2,040 in January 2007 to 2,510 in January 2008. This is unfortunately getting worse, in 2010-2011, 47,700 teachers quit teaching; an increase from the 40,070 in the preceding year (Burns, 2012).

Similar to the situation in Kazakhstan, teachers worldwide suffer from low status, feel undervalued, and are concerned about the image of their profession (OECD, 2005). The income of teachers in Kazakhstan is low and they are inequitably distributed among schools with highly qualified teachers working in advantaged schools (OECD, 2014).

Ingersoll (2003) claimed that all teachers after long years of study are thinking of the future and the enthusiasm of embarking on the process of teaching, and becoming a professional in their field. In this way there is a lot to learn, a lot to do, a lot to absorb and a lot to start in their new lives. However, there are statistics that demonstrate that most of them would not be at school in five years.

Grissmer and Kirby (1991) stated that the rate of teachers' retention in education is ruled by many external factors, for example typical turbulence in the career caused by formation of a family and a job change by spouse. In our current society of job impermanence and quick alteration, it would be normal to view the rate of 50% retention in any field as realistic. Many aspects studied include the autonomy of teachers, financial motives, geographic reasons, different options of a career and personal account (Bond, 2001; Johnson, Berg, & Donaldson, 2005; Papin, 2005). Some studies explained statistics of teacher retention in comparison with other professions. Factors influencing retention have worldwide features based on the similar requirements of training. The retention rates illustrate a gap amongst different jobs. Lawyers have a retention rate of 95.7% within five years (Melendez, 2008) and physicians a 91% retention rate for the same period (Sox, 2006). Teachers have a 50% retention rate and it is far lower than other professions. Thus, research into internal and external factors, which govern teachers' decisions to stay, must be carefully constructed in order to change the situation.

The factors impelling the decisions to retain can be divided into two groups based on how they are controlled by an individual. They are the internal factors within the persons' control and an example of an internal factor is a sense of altruism. Altruism is a feature of many teachers and it is very significant cause of teacher retention (Foor, 1997; Yavuzer et al., 2006). The external factors are those which are out of the person's control. For example, payment is an external factor that affects retention when salaries are compared to other jobs (Han, 1994).

The issue of teacher attraction and retention is essential for a number of reasons. According to Berliner (2004) firstly, it is teacher competency which is a teacher centric reason. Another reason is the professionalism of a teacher. Some reasons are discipline centric such as quality of instruction delivery and all of them have practical features. Typically by the third year at school teachers gain a level of adequate competence and they can attain a level of "expert" around the fifth year of teaching. However, there is a reason to accept that all teachers cannot be experts just because of their individual characteristics. From this point, competent and professional teachers are required to stay in teaching, in order to allow their excellent and competent experience to materialise in their students.

Second, according to Darling-Hammond and Berry (1999), the process of teacher retention is central to build a basis of teacher-practitioners who will provide the required experience and vision to maintain the system of education with development of quality teaching ready for reforms. Teaching is not a fixed object and needs modifications and constant checks on the basis of existing and prospect requirements (Cochran-Smith & Fries, 2001; Darling-Hammond, 1996; Feiman-Nemser, 2001). With the aim for better understanding their teaching practice teachers can use the important practice of reflection (Liaw, 2009; Marcos et al., 2011). There is a reason in the assumption that the longer a teacher is retained, the more increase there will be in the subjection to situations and circumstances which are required for reflection and personal improvements in teaching practice (Richardson, 1990).

Third, success in teacher induction, training, and professional development depend on retention issues. In order to meet variety criteria as lead teachers, attending teacher or mentors, retained teachers will confidently develop the required dispositions (Cochran-Smith and Lytle, 1999; Schwille and Dynak, 2000). These guides will have knowledge, experience and the proficiency for program purposes implementation (Schwille and Dynak, 2000).

Student outcomes can also be affected by teacher retention in different ways. Firstly, the high teacher turnover at school means that students of this school will get on average, less experienced and less effective teachers (Rockoff, 2004; Hanushek et al., 2004; Kane, Rockoff and Staiger, 2006). Secondly, high turnover produces instability at school and it creates an environment in which it is more difficult to give coherent instruction. The process of instability at school can cause problems with realizing reform because new teachers come every year and they tend to repeat the same mistakes rather than to improve them. Thirdly, the process of constant recruiting of new teachers needs a lot of work to do, a lot of time and it is very high in price. Moreover, with all these features, teacher turnover at schools decreases the achievement of students because teachers, who have a tendency to leave, are more experienced and more effective in teaching.

Teachers face a number of persisting challenges which includes a low level of respect from the nation, the community, parents, administrators and students. There is a hope for the education future with the increase of social demands, and at the same time education is accused for the past mistakes. For that reason, the issue that schools are suffering from a mass exit of professional teachers is not surprising. Most teachers decided to leave the profession and they are seeking more respect and not only better opportunities (Goodlad, 2001).

The statement that the attrition of teachers is a diversified problem is not a new finding. Though, for the future of education, in order to make substantial change in this sphere, more national research must be conducted and addressed to teacher attrition from the perspectives of local teachers (Elfers et al., 2006; Hirsch, 2004, 2005).

The National Education Association indicated in their research some evidence about teachers and these facts are possibly not well known to the public. On average 50 hours per week are given by teachers to their teaching responsibilities and duties, and teachers assign about a quarter of their own salary on school materials. They also teach sometimes more than 30 pupils per class, make an average first income, and teachers come into the teaching profession due to their love of children, to their subject and a desire to make a change in the next generation. The pressure from parents and a lack of support leads school teachers to the decision of their leaving (Hill & Barth, 2004).

Therefore, there are a number of factors which are correlated with the current issue of teacher retention: working conditions (oppressive or encouraging); head teacher support; the salary; teacher morale. The list of reasons cannot be extended or narrowed to one key factor, but a set of these causes forms the subsequent determination of teacher's decision to leave or stay in the career of education. The professional climate also plays a role, administrators, way of faculty work at different schools are individual and variable. All of these varieties have possibly an equal contribution to the teacher retention issue.

The literature on retention examines education issue globally and does not separate or treat various disciplines at a specific context. It shows that both internal and external factors have a contribution to the teachers' decision to remain in the career.

Teacher retention literature reports many influences and contexts come into play when teachers are formulating their retention attributions. These forces are classified as existing within the teachers control or outside of the teachers control when observed under the attribution theory. Further, these factors combine in various ways to create the attributional dispositions held by teachers.

Mostly teachers enter the profession with the feelings to be useful for the society, to work and help children, with a great love to their subject. The study showed that these attributions still remained and helped teachers to stay in the career. Some teachers comments, "great professional satisfaction of every single working day, admiration and respect from students, I like my profession despite all challenges", are showing their high motivation and they felt themselves the most effective in teaching. These teachers love their job and continue to teach students. From these intrinsic and extrinsic reasons teachers develop their decision to stay or leave the profession.

Other factors included the external motivators such as salary, support of administrators and colleagues, professional development and working conditions. These factors were indicated by teachers at moderate level. However, they are considered being influential too by participants. Nowadays, society ignored the social value of teachers in practice. One of those indicators is teacher's salary and it is not comparable to the payment of other professions. The administration and peers support, mentoring, and opportunity to develop professionally also reveals the level of teacher significance.

The amount of teachers' salary in Kazakhstan is not so large and it cannot be compared to the salaries of professions with the same education level such as lawyers, doctors and others. Nevertheless, in the current research, the teachers' satisfaction with pay and benefits was not the main reason in their decision to stay in teaching. This factor was ranked by the respondents as non-important reason. However, the participants identified that low salary was a reason for discouraging teachers from continuing their profession. One teacher commented, "The society and state need to make our job economically reasonable for people to select and stay in teaching". In most cases, the previous research determined salary to be the major reason for teachers leaving the profession.

Although the reasons of working conditions, workload, students' behaviour, stress, planning time, a lot of paperwork, job responsibilities, duties and needless disturbances, were not identified by teachers as main motivators but they played a role for beginning and experienced teachers. Moreover the technology and resources are high on the list of needs for teaching in order to reduce teacher workload.

The study showed that external and internal factors that influenced teacher retention can interact with each other. If a teacher has strong internal reasons to teach such as love of the subject, a desire to work with children, the need to do good for society and he has a support from the state, society, administration, colleagues or even parents, that means he will stay in the profession with great pleasure. For every individual

being effective at the workplace is the most important reason to remain in profession and this attribution is influenced by both internal and external motivators. For example, you have a desire to work with children and you love your subject thus you can explain your subject very clear and understandable for students and in the end you are satisfied with your job. In this context, altruistic attributions are the most important for becoming and retaining in teaching. One more example, support of administration can be external factor or an internal factor. It is an internal factor when the head teachers and educators are sharing the same ideas, value autonomy and self-efficacy. Principals supply teachers with all required materials and it is an external motivator for the teachers to have a desired work environment and a reason to stay.

When teachers make their decision to become a teacher, they are more motivated by intrinsic factors than extrinsic reasons. The responses to the survey and the interviews confirmed it. The external motivators such as salary, benefits and family history did not influence significantly their decisions to enter teaching. The participants ranked as the most important factors their love of their teaching subject; desire to work with children and importance of teaching for society.

Other internal factors were identified by teachers in this study such as their effectiveness at work, control over their work and factor of helping society. Moreover, the participants cited these factors as the most important motivators to stay in teaching. All of these options are internal reasons and they are influenced by the attribution of altruism. The study showed that the factor of altruism revealed in the survey and interviews is the most significant internal factor leading to the teacher retention. Under this factor individuals make their decision to be a teacher and stay in teaching practice, work more extra hours, create and implement more chances to study for students, and they are interested in the life.

From qualitative analysis of open ended and interview questions similar responses concerning internal reasons of teachers were identified such as: “Working with children, help them to gain better knowledge, to teach children new things, to be loved by them, admiration and respect from students, great professional satisfaction of every single working day, I like my profession despite all challenges, joy of children when they understand difficult material, love to the subject, stability of the job, I have control over my work, I have an ability to manage a group of people”. All of these teachers’ comments support the strength of extrinsic motivators in making a decision to stay in teaching.

The factors of teacher morale, self-efficacy, job satisfaction and autonomy are interacting and influence each other. They were indicated in this study as the most substantial motivators in teacher retention.

The teacher shortage is a problem of a demand and it can be resolved with the increase of teacher retention. If the status of teachers in society change positively and social environment of great respect for teachers is created, the teacher retention problem will be solved. State financial incentives with different support and reasonable salary; sufficient teacher preparation; support of colleagues and administration; mentoring programs and support the new teachers; possibilities to develop professionally; and other aspects will help in attracting the brightest and the best individuals into teaching and inspire teachers with experience to stay in career.

Teacher challenges through the course of preparation, recruitment, induction, professional development, school conditions and culture, the teaching community, career advancements, teachers’ balanced autonomy and responsibility should be addressed.

The task to attract and retain effective teachers at school needs providing incentives of additional salary, smaller class sizes, a lower workload among many others (OECD, 2012b).

The success of most education systems is in the investing of substantial resources into attracting, developing, supporting and retaining the teacher workforce (Darling-Hammond and Lieberman, 2012; Hargreaves and Fullan, 2012; OECD, 2011, 2012a).

Most significant thought about recruitment, retention, and staff development as a whole is the nature of their interconnected relationship. Many aspects of recruitment can help bolster retention, such as sound screening practices. Staff development is often a primary factor that drives positive retention rates. Attractive incentives and staff development packages often are strong pull factors with respect to recruitment. The interconnected nature of recruitment, retention, and staff development are encompassed by the Internet, World Wide Web, and electronic technologies. These tools encompass best practices that can enhance all three of these human resource/personnel categories.

With respect to educational leadership in particular, recruiting, retention, and staff development must all incorporate ongoing learning for optimal success. Human resource management must learn to incorporate all

three of these personnel divisions into one holistic process that follows employees from pre-screening and recruitment through to staff development that maintains and bolsters retention. It appears from the literature that some of the best practices involved in recruiting involve sound pre-screening measures, the use of electronic technologies to tap diverse resource pools and break down barriers to employment, and a collaborative effort that involves other company managers. When it comes to staff development, pro-active development of staff benefits both employees and the bottom line. Staff development is critical to molding employees whose own needs are fulfilled by their fulfillment of organizational goals. So, too, staff development that involves empowering employees and creating self learners lead to more productive employees that are better decision makers.

1 Berliner, D. C., (2004) 'Describing the behaviour and documenting the accomplishments of expert teachers', Bulletin of Science Technology Society, 24(3), 200-212

2 Burns J. (2012) "Numbers of teachers who quit up by a fifth in a year", BBC NEWS, Available at: http://www.bbc.com/news/education-20585457

3 Cochran-Smith, M., and Lytle, S. L. (1999) 'Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities', Review of Research in Education, 24, 249-305

4 Darling-Hammond, L. (2000) "Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence", Education Policy Analysis Archives, 8(1)

5 Darling-Hammond, L. and Lieberman, A. (2012) Teacher Education around the World: Changing Policies and Practices, Routledge, London and New York

6 Darling-Hammond, L., and Berry, B. (1999) 'Recruiting teachers for the 21st century: The foundation for educational equity', Journal of Negro Education, 68(3), 254.

7 DCSF (2008) School Workforce in England Available on-line at: http://www.dcsf.gov.uk/rsgateway/DB/SFR/s000813/index.shtml

8 Feiman-Nemser, S. (2001) 'From preparation to practice: Designing a continuum to strengthen and sustain teaching', Teachers College Record, 103(6), 1013

9 Hanushek, E., Kain, J. and Rivkin, S. (2004) 'Why Public Schools Lose Teachers', The Journal of Human Resources, 39(2). - Pp. 326-354

10 Kane, T., Rockoff J. and Staiger D., (2006) "What Does Certification Tell Us about Teacher Effectiveness? Evidence from New York City", NBER Working Paper 12155

11 Liaw, E. C. (2009) The acquisition of professional knowledge through the development of critical reflection: A pilot study in a teacher training course, The Ohio State University, Columbus Ohio

12 Marcos, J. M., Sanchez, E., and Tillema, H. H. (2011) 'Promoting teacher reflection: What is said to be done', Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy, 37(1), 21-36

13 OECD (2004) Learning for Tomorrow's World: First Results from PISA 2003, OECD, Paris.

14 OECD (2010) PISA 2009 Results: What Makes a School Successful: Resources, Policies and Practices, PISA, OECD Publishing

15 OECD (2011) Government at a Glance 2011, OECD Publishing

16 OECD (2012a) Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing

17 OECD (2012b) Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged students and schools, OECD Publishing

18 OECD (2014) Secondary Education in Kazakhstan, OECD Publishing

19 OECD, (2005) Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective teachers, Education and Training Policy, OECD publishing

20 Richardson, V. (1990) 'Significant and worthwhile change in teaching practice', Educational Researcher, 19(7), 10-18

21 Rivkin, S., Hanushek, E., and Kain, J. (2005) 'Teachers, schools and academic achievements', Econometrica, 73(2), 417-458

22 Rockoff, J. (2004) 'The Impact of Individual Teachers on Student Achievement: Evidence from Panel Data', The American Economic Review, 94(2) pp. 247-252

23 Rockoff, J. (2004) 'The Impact of Individual Teachers on Student Achievement: Evidence from Panel Data', The American Economic Review, 94(2) pp. 247-252

24 Schleicher, A. (2012) Preparing teachers and developing school leaders for the 21st century: Lessons from around the world, OECD publishing

25 Schwille, S. A., and Dynak, J. (2000) Mentor preparation and development, Washington, D.C.: Association of Teacher Educators.

Түйіндеме

Нурсапинова М.К. – п.ғ. магистрі, аға оқытушы

Ең үздік оқытушыларды білім жүйесіне тарту және түбегейлі қалдыру

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының ақпараты бойынша, Қазақстандағы жалпы білім беру жүйесі басқа елдермен салыстырғанда неғұрлым әділ болып табылады. Алайда, оқыту нәтижелері TIMSS және PISA халықаралық бағдарламалар бойынша өлшенетін жалпы білім беру мектебінің нәтижелері орта деңгейден төмен.

Басқа елдердегі секілді, Қазақстан мұғалімдері де өз мәртебесін төмен сезініп, өздерін төмен бағалағандай сезінеді. Қазақстан мұғалімдерінің қаржылық жағдайлары да өте төмен.

Әлемдегі көптеген білім жүйелерінін жетістіктері мен табыстары – мұғалімдердін дамуына, түбегейлі қалуына және көмек көрсетуге едәуір қаражатты инвестициялауға байланысты.

Түйін сөздер: мұғалімдер, оқыту, табыс, тарту, көмек көрсету, даму.

Резюме

Нурсапинова М.К. – м.п.н., старший преподаватель

Привлечение и удержание самых ярких и лучших преподавателей в процессе обучения

По данным обзора ОЭСР, среднее образование в Казахстане является более справедливым по сравнению с другими странами ОЭСР. Однако, результаты обучения в системе среднего образования, который измеряется TIMSS и программой Международной оценки учащихся (PISA), ниже средних международных показателей.

Также как и во всем мире, учителя в Казахстане страдают от низкого статуса, чувствуют себя недооцененными и переживают об имидже своей профессии. Доходы учителей в Казахстане низкие и они несправедливо распределены среди школ, т.к. высококвалифицированные учителя работают в благополучных школах.

Успех большинства систем образования заключается в инвестировании значительных средств в привлечение, развитие, поддержку и удержание учителей.

Ключевые слова: учителя, обучение, успех, удержание, привлечение, поддержка, развитие.

УДК 14.09.35

TO WHAT EXTENT DOES COMMERCIALIZATION AFFECT HIGHER EDUCATION IN THE UK POSITIVELY?

Ospanov Y.T. – *Candidate of Philological Sciences, Master of Educational leadership and Management, Acting Associate Professor ofNarxoz University, Almaty, Kazakhstan.*

Current UK higher education is totally commercialized, but it causes some concerns among scholars, because comercialization could be restricted in terms of tuition, research and authority. This paper examines the effect of commercialization on UK higher education. It discusses some arguments regarding cost, academic research and independence of higher education in the UK. According to this research commercialization can lead to rising costs of higher education and paucity of communication in the academic community. Nevertheless, it argues that commercialization is a good system for universities in their funding and competition. Futhermore, it concludes that the UK higher education system is one of the best and other countries can learn some features from the UK.

Keywords: higher education, commercialization, independence of higher education, ademic research.

Introduction

At the present time, UK universities have become one of the attractive educational institutions in the world. UK universities have their own history and features. Their main feature is that all of them are commercial organizations and studying in higher education in the UK is not free. The commercialization has commenced after the second war, and nowadays, the marketization becomes the main system in the UK higher education system. Many countries attempt to send their students in the UK and well known companies try to employ students who have graduated from UK universities. Moreover, in the future studying in universities and colleges in the world will not be free of charge and the education system will be capitalised, privatised and commercialised step by step [1, p.2].

However, commercialization can lead to an increase of higher education's cost and progressively lose the value of academic research. These points are stated by the opponents of commercialization of higher education in the UK. This research will focus on the effect of commercialization on UK universities in terms of cost and research. In addition, it will explain why UK universities are very successful despite their high cost and they are also at the top in research.

The purpose of this controversial paper is to discuss, through the UK education system, why commercialization of higher education is a significant issue and it is a threat to universities or benefit to

them. This paper argues that commercialization of higher education has caused some debatable arguments among the population. Despite the rising cost of higher education and the individualization of research, commercialization has positive effects on universities in the UK. This paper will take into accounts only two aspects of commercialization; they are cost of higher education in the UK and their academic achievements in the research area. Firstly, some key arguments such as why studying in the UK is not cheap and why international students should pay more expensive than local student will be discussed in this paper. Secondly, the effect of commercialization on universities' research will be argued and evaluated. Finally, this discussion will conclude that commercialization has positive effects on UK universities.

Background and contextualisation

Higher education is one of the crucial aspects of education systems and has its own history. For example, 'the first university was in Fez, Morocco in the ninth century AD, and the oldest university in the UK is Oxford University, whose origins can be traced back to 1167' [2, p. 26]. Currently, all countries have their own educational systems and universities. Moreover, all universities attempt to hold rank and be among the top. Nevertheless, English dominates as an academic language in the world and UK's higher education institutes have crucial impact on it. Furthermore, the UK is proud of their history of education and Cambridge and Oxford have been established in England. Today, the UK has more than hundred universities and most of them are highly ranked.

In the last decades, the history of higher education may not be separated from the commercialization, which also influences other public sectors. For example, some public sectors such as health services and many public communications, aviation, broadcasting are commercialized and privatized [3, p.354].Then, the history of commercialization of higher education in the UK has commenced since 1970s and in this period privatization occurred due to the rise of oil price in the world. According to Foskett in the UK 'domesticated environment' of universities had been finished [3, p.28]. Furthermore, Williams points out that higher education in Britain changed dramatically between 1979 and 1996 [4]. At the present time, competition has become the main goal of universities, and they have to survivein the severe economic world. Marginson considers some features of economic markets such as competition, commodity, regulation and profit [3]. These concepts belong to economic area and usually they help to increase incomes of organizations. On the other hand, commercialization allows universities to be independent, not only economically but also financially. Hence UK Higher education institutions are independent from the UK government, in terms of finance. It is clear that the primary aim of Higher Education is to teach knowledge and to do research. Nonetheless, this requires money, and students have to pay for their education. Additionally, universities can establish their own tuition system for students. People believe UK universities' costs are more expensive than those of other countries such as the US, but they could offer the best quality of knowledge in the world, so commercialization of education system has become a controversial issue. Another disagreement has emerged from commercialization is an academic exchange due to independence of universities. It could not allow good academic relationships among universities, because every university wants to be the best in an academic area and usually they do not want to share their own achievements with other institutions. For that reason, commercialization of higher education in the UK has own advantages and disadvantages.

Discussion

This section will discuss the cost of higher education. Fees of higher education are one of the most debated issues. Commercialization requires market system and UK universities are mainly dependent on students' tuitions as commercialized organizations. However, the UK government uses cost-sharing funding system and UK universities also receive money from the government. In spite of a cost-sharing system, UK higher education cost is expensive and it causes some disagreements among the population. I will investigate the main source of funding of UK higher education and will attempt to analyze it. This part of the paper will debate why commercialization causes the rise of education cost in the UK.

The UK is one of the first countries which commercialize their own higher education system and it has become a developed education system in the world. UK higher education has a long history. Namely, Cambridge and Oxford universities are the ones of the oldest and most popular educational organizations. Moreover, other UK universities are highly ranked organizations. Since 1970s the number of students has grown slightly. In contrast, the price of oil increased and it had a crucial impact on the UK economy. Hence the government of the UK had begun privatization of public sectors such as health, transport and education.

Nowadays, all UK universities are not free, so students have to pay for higher education. Universities require money to support themselves and they use the market system which helps them to be competitive. They depend on students' tuition, which is taken from UK students, which use cost-sharing system, and international students.

Students of UK universities have become the main consumers of higher education. Some researchers have described higher education as a market phenomenon. For example, in his article, Foskett considers marketization of UK higher education very comprehensive and gives a brief background of higher education's history and its current direction [2]. According to Foskett marketization is one way that solves satisfaction of the population's demand and it helps universities to survive in 'wild environment' [2, p.30]. Moreover, this article explains the way of funding UK universities. The author demonstrates that there existed three sources of funding. First, the government supports the Higher Education Funding, second, universities receive money from the course fee which is paid by students and finally, they obtain money from services that universities offer for students such as accommodation. Furthermore, Foskett points out some details of these funding sources [2]. The author also reveals other aspects of higher education marketization such as the demand satisfaction, the role of international market and the rise of competition. All these aspects are considered as the main areas of higher education system.

Foskett's article highlights several interesting points in terms of marketization of higher education, such as demand, choice and competition [2]. All of them are primary features of market. The author gives interesting supports for his idea, for example, universities' accommodations are one of the funding sources of higher education; however, students have choices [2, p.32]. For that reason, students can live everywhere. In addition, the author argues that the competition of universities could help identify the strongest among them and they can establish their own fee policy for students. Nevertheless, there is a lack of discussion regarding the consequences of marketization. Without a doubt, the market rule is competition, but it could cause the rise of fees. It could cause that poor family cannot afford higher education. Currently, some UK university tuitions such as Cambridge and Oxford are high and not everybody can access them. Another concern is perhaps the effect of international students who are paying more than local students. While international students are paying higher tuition, universities might think about their fees for UK students.

Additionally, Foskett outlines about funding provided by the UK government, namely the Educational Funding Council, which pays only half of UK students' tuitions [2]. Nonetheless, there is less information in terms of cost-sharing which is very popular in the UK and it causes some debates among the population. For instance, in 2010 and 2011 British students protested for trebling the cost of tuition. These events were the consequences of high fees, and the growth of tuition could cause inequality in the population. Overall, Foskett's article mainly describes the marketization of higher education in the UK [2]. The author provides enough information regarding the history and the commercialization of UK higher education and also provides valuable examples. However, this study cannot show the importance of cost-sharing and the negative consequences of marketization such as inequality.

UK universities as commercialization organizations are dependent on income. Their main source of funds is students' tuition. The cost of higher education is not cheap and many people cannot afford it. For that reason, the government of UK pays part of tuition for UK citizens and it is called 'cost sharing'. Cost-sharing is related to payment of higher education and he divides it into four sections: first is the government, second is parents of students, third is students, last is sponsored organizations. One of the main important points is that students of UK and EU are required to pay in advance for their courses, for these students the government pays their tuition and students can return government's money when they have graduated and earn more than 21,000 pounds annually [5]. It seems if after graduating, students cannot earn enough money, they may not return money to the government.

However, some people do not want their tax to be spent for others' education. For instance, Professor Noam Chomsky claims that why people should pay taxes for public education, if they do not have children [6]. It could be a convincing argument, but unequal taxes may cause social imbalance among the population. Additionally, many poor people cannot afford higher education with high tuition. For that reason, the UK government supports students some money which help to solve financial problems such as food, materials for their courses and accommodation [5].

Another important financial source of UK universities is tuition of overseas students. The UK and its universities have significant income from other countries' citizens who study in this country [5]. For

instance, the data of the HESA Student Record show that 425,265 foreign students studied in the UK in 2012-2013 [7]. These overseas students have to pay fees for their studies, so they bring the amount of money for UK universities. Nevertheless, the cost of UK universities is considerably expensive and some foreign students complain about it. For example, studying for MPA in University of Nottingham costs UK students 6,830 pounds, but international students must pay 17,500 pounds per year [5]. As taxpayers, UK citizens use the cost-sharing system and they loan money from the government. Meanwhile, overseas students must pay the whole of tuition. UK universities can ask the current worth of their service from students as a commercialized organization.

To sum up, UK universities are dependent on students' tuitions. Students are considered as costumers of higher education. They have to pay for their knowledge, and studying in UK universities is more expensive than in other countries. Nevertheless, the UK government provides loan only for local students, and they can return it if they earn enough money in the future. It is a good opportunity for UK students and they can get knowledge if they want. Futhermore, international students must pay higher than home students, because they are not taxpayers, and as costumers of commercial institutions they must pay for the service of UK universities.

In recent years, the UK higher education is commercialized. Commercialization has its own law, such as market and competition. For example, Powers believes that recently, universities, as special research organizations, have become marketable institutions, and they have started to produce their research results as marketable outputs [8]. These conditions of commercialization cause some concerns among scholars, so the question 'to what extent commercialization would affect academic research?' has been highly discussed. After the commercialization of higher education, UK universities have become individual and independent. Then this leads to two options, whether universities should work privately with their own research or they should be open. I will explore this controversial issue in the next discussion section.

One of the main aims of higher education is doing research. When universities have started commercializing, it causes some concerns among the UK population. Nevertheless, currently UK universities are placed as the most successful universities in the world. For example, recently analysis carried out by Elsevier cited in Hall indicates that UK universities have become the top in terms of research [9]. It also announces that UK universities have been participating in the majority of research, and it consists of 90 per cent. The data show that commercialization does not affect universities negatively in conducting research. Moreover, Ambos et al conducted some surveys regarding universities' academic research, and they consider that commercialized universities can carry out much research and achieve good results [10]. They mention that 'Our organizational level findings show that it is possible to achieve ambidexterity at the level of the university through the combination of excellence in scientific research and the provision of a dual structure to facilitate the commercialization of academic inventions' [10, p. 1441]. According to these resources, we could not say that commercialization is harmful for academic research, in contrast, they describe that this system helps to develop doing research. In addition, UK universities lead in terms of research areas, and UK Higher educational commercialization may support to reach it.

On the other hand, some scholars believe that commercialization can cause the retention of academic research. It is undeniable that the primary goal of commercialization is earning money, and it considers how to increase the profit of organizations. Interest only in money could lead to negative effects on academic research. Commercialization of universities is dangerous to the higher education system and he believes it can cause the individualization of universities. It may be reasonable, because it is undeniable that market law requires to work independently and privately. Additionally, commercialization is focused on competition. For instance, educational organizations have been competitive for earlier years and they always criticize others' academic achievements. Academic community members must be close to each other, so this shows that commercialization can be a barrier of communication among scholars. However, position about individualization of universities and restriction of academic community might be slightly unreliable, because UK universities' scholars' articles have been published broadly [9]. In addition, Thomas analyzes many data which show the results of UK research and he declares that in the last two decades the quality and quantity of research conducted in the UK have grown significantly[12]. For that reason, UK academic community is not under threat. Being mindful of the competition of university commercialization could help educational organizations to be on the top. UK universities adjust to commercialization system. For instance, Cohen et al.

point out that education institutions have improved in terms of research, and the numbers of publications also have increased significantly [13]. These arguments are real evidence that commercialization cannot cause negative effect on higher education, in contrast, UK universities have increased particularly in academic fields.

In spite of some doubts, the effect of commercialization of higher education in the academic area is positive. Recent data collected by Hall show that the UK academic area has one of the most powerful achievements in the world [9]. This is real evidence for the positive effect of commercialization on research. Of course, commercialization and market could lead to individualization of universities, but it cannot be the barrier for the development of research.

Conclusion

UK universities are commercial organizations, so they must financially support themselves. However, commercialization of higher education has caused some arguments among the population. This paper has attempted to examine two main concerns; they are the cost of higher education and academic research. With regard to the cost of UK universities, it is clear that studying in the UK is considerably expensive. UK higher education organizations are dependent on tuition of students and commercialization causes a rise of fees. Despite the high cost of study, UK universities are the most attractive universities in the world. Plenty students, particularly international students have a big desire to study in the UK, because they believe UK universities can offer them a high quality of education. As commercial organizations, UK universities and colleges can estimate their own fees for students, and they are considered as costumers. Local and overseas students have choices in terms of cost and quality of higher education institutions. Hence commercialization gives more positive affects than if they remain public institutions. Without doubt, studying in the UK is not cheap. Nevertheless, for local students the government offers cost-sharing system which helps them to pay cheaper than the real cost of universities. Moreover, the high number of foreign students shows that the cost of UK higher education may not affect them. It seems that international students are interested more in the quality of education than the cost of it.

In this paper, academic research was considered as another main aspect of commercialization of higher education in the UK. It is clear that the primary goal of universities is to do research, but commercialization's aim is to earn money. For that reason, commercialization and research are different, so the market law is very strict and universities might change their academic research direction. Additionally, as business, education institutes work individually regarding academic research and this individualism can cause a decline of research results. However, currently, the UK has become one of the top countries which conduct numbers of research and publish a lot of academic articles. It is good evidence that commer-cialization cannot be a barrier to conducting research in universities. In contrast, it may lead to competition among education institutions and helps them be more attractive to students, even from other countries.

In conclusion, commercialization for higher education might be helpful. Without doubt UK universities are more attractive and successful than other countries' education institutes. Their main key of success could be commercialization, so universities of other countries should learn from it.

1 Rikowski, G. Globalisation and Education: A paper prepared for the House f Lords Select Committee on Economic Affairs, Inquiry into the GlobalEconomy, 22nd January [online].–2002. URL:<http://firgoa.usc.es/drupal/files/rikowski-globalisation-education.pdf>(access online: 08.02.2016)

2 Foskett,N. Markets, government, funding and the marketization of UK higher education// In: The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer. ed. by Molesworth,M., Scullion, R. and Nixon,E. New York, 2011 p.1-7

3 Marginson,S. The impossibility of capitalist markets in higher education.Journal of Education Policy, [online]-2013.28(3), 353–370. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/02680939.2012.747109>(access online: 04.02.2016)

4 Williams, G. The market route to mass higher education: British experience 1979-1996 //Higher Education Policy, [online] .1997№10(314), 275-289. available from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0952873397000184>(access online: 08.05.2016)

5 University of Nottingham.Postgraduate taught courses 2014-15. -2014URL:<http://www.nottingham.ac.uk/fees/tuitionfees/201415/pgtcourses201415.aspx>

6 Higher education statistics agency. -2014. URL:<https://www.hesa.ac.uk/stats>(access online: 08.02.2016)

7 7Chomsky, N. 2006 Education: For Whom and For What?"[lecture podcast] 8 Feb 2006. URL:<https//www.youtube.com/ watch?v=e_EgdShO1K8>(access online: 01.02.2016)

8 Powers, J.. Commercializing academic research: Resource effects on performance of university technology transfer// The Journal of Higher Education,-2003. №74(1), p.26-50.

9 Hall, N. New evidence: science investment boosts growth //Comparign for since and engineering. -2014. 30 April.URL: <http://sciencecampaign.org.uk/?p=14109>(access online: 08.04.2016)

10 Ambos,T.C., Mäkelä, K., Birkinshaw J. and D'Este P. When does university research get commercialized? Creating ambidexterity in research institutions// Journal of Management Studies, [online] -2008.№45(8), p.1424-1447. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6486.2008.00804.x/pdf>(access online: 07.06.2016)

11 Zusman, A. Issues facing higher education in the twenty–first century.' American higher education in the twenty–first century: Social, political, and economic challenges. 3rd edn. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, -2011. p. 109–149.URL:<http://www.educationanddemocracy.org/Resources/Zusman.pdf,>(access online: 09.04.2016)

12 Thomas, E. About UK Higher education – general //Research and innovation – general. held 8 September 2011 at University of LondonURL:<http://www.universitiesuk.ac.uk/highereducation/Pages/EricThomasAnnualConference2011.aspx#.VAYaofldWLg>(access online: 08.02.2016)

13 Cohen, W. M., Florida, R., Randazzese, L., and Walsh, J. Industry and the acad- emy: Uneasy partners in the cause of technological advance //IinChallenge to the research university. ed. by Noll, R. Washington: The Brookings Institution.-1998. p.-420

Түйіндеме

Оспанов Е. – Филология ғылымдарының кандидаты, Білім саласындағы басқару мамандығы бойынша магистр, Нархоз университетінің доцент міндетін атқарушы, Алматы қ., Қазақстан.

Ұлыбританияда коммерцализация жоғары білім беру жүйесіне қалай әсер етеді?

Қазіргі таңда Ұлыбританияның жоғары оқу орындары толықтай коммерциализацияланған, бірақ бұл үрдіс кейбір ғалымдар тарапынан наразылықтар туындатты, өйткені коммерциализация оқу ақысына, зерттеу жұмысына және автономияға әсерін тигізуде. Мақала коммерциализацияның Ұлыбританиядағы Жоғары оқу орындарына әсерін зерттеген. Мақалада төлемақы, академиялық зерттеу жұмыстары және Ұлыбританиядағы жоғары оқу орындарының тәуелсіздігі туралы айтылады. Зерттеу жұмысында коммерциализацияның оқу ақысының көтерілуі мен академиялық қарым-қатынасқа кері әсер ететіні туралы пікірлер береді. Дегенмен, коммерциализация жоғары оқу орындарын қаржыландыру мен бәсекелестік жақтарын нығайтатын үрдіс екені айтылады. Сонымен қатар, Ұлыбританияның жоғары оқу орындары жүйесі әлемдегі үздік жүйелердің бірі деп көрсетіліп, бұл жүйеден үйренуге болатын жайттар баршылық деп көрсетіледі.

Түйін сөздер: жоғары оқу орындары, коммерциализация, жоғары оқу орындарының автономиясы, зерттеу жұмысы.

Резюме

Оспанов Е. - кандидат филологических наук, магистр в сфере менеджмента в образовании, и.о. доцента Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

В какой степени коммерцализация влияет высшее образования в Великобритании положительным

На сегодняшний день все вузы Великобритании коммерциализированы. Однако это вызывает некоторые обсуждения среди ученых относительно влияния коммерциализации на стоимость обучения, исследования и автономность вуза. Данная работа посвящена изучению влияния коммерциализации на высшие учебные заведения Великобритании. Автор выявляет негативные влияния коммерциализации на повышения стоимости обучения и взаимоотношения в академической среде. Среди позитивных влияний отмечаются самофинансирование вуза и его конкурентоспособность. Система высшего образования Великобритании является одним из лучших в мире и автор выявляет рядь особенностей для дальнейшего изучения.

Ключевые слова: вузы, коммерциализация, автономность вуза, исследования.

УДК – 372.893
Ш 12

THE STRUCTURE OF THE TEACHINGON THE HISTORICAL DISCIPLINE

A.A. Shaukhanov – *Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor of Taraz state pedagogical institute*

The article describes the concept of "Education", associated with the teaching of historical disciplines. Currently, there are high demands on the quality of students' knowledge. The use of various forms and methods of organization of educational process allows to increase the motivation of students, professional and practical orientation sessions and eventually achieve planned results guaranteed their professional pedagogical activities.

Modern information and educational technologies are becoming one of the most important school modernization tools. They facilitate the work of the teacher, allow to diversify the forms and methods of training, organize the learning process taking into account the personal characteristics of the student, as well as keep track of the specific educational outcomes, all of this has a direct impact on both the Education and the quality of student learning.

Keywords: quality of student learning, the structure of learning on the historical discipline, the content of historical education, the levels of development of historical consciousness of schoolchildren.

One of the criteria for assessing of quality of education is a teaching of the students. Education can be defined as the totality of the actual stock of knowledge in the subjects Maturity of substantive skills and abilities to learn.

If the Maturity of the skills to learn can be identified by a variety of diagnostic techniques, such as "Skills of the training activities", the actual stock of knowledge in the subjects and subject Maturity skills can be checked by means of tests of the teaching or diagnostic examinations.

Most of the researchers in the field of training measurement believe that the teaching tests must meet a number of requirements: compliance with the content of training, in one test should be presented one problem at this level, an unambiguous formulation of the task, the uniqueness - the presence of the standard solution of the problem; objectivity, so the development of the tests should be handled by experts, which implies the need for a long qualimetricmonitoring and application of standardized gauges of the quality of knowledge and skills of students. The requirement of having of a clear answer to each question tests limits their field of application by tasks of reproductive nature, as tests with free answers are almost impossible to standardized assessment procedure is therefore less reliable and objective.

The level of training of the students directly depends on the efficiency of the organization of educational process in the classroom.

S.M.Vishnyakova in their work defines learning as preparedness for any kind of professional activity, possession of understanding of the essence, knowledge, skills and abilities required to successfully perform of tasks of specific content and level of difficulty [1].

A somewhat different definition of learning results in their work G.M.Kodzhaspirova. Education defines it as a result of training (organized or spontaneous), including both existing to date the stock of knowledge and developed methods and techniques of acquisition (ability to learn) [2].

An essential factor contributing to the impact of educational technologies on the quality of student learning, is to define themselves quality of formed indicators, at which is aimed the whole teaching process. In this context, we will build upon existing methods of teaching of the history approaches to the definition of system of historical information to be mastering. The first approach is represented in the schoolbookon the history edited of F.P.Korovkina.

As elements of historical knowledge of authors highlights the system of historical facts; history and space (perform localization function and ensure the establishment of temporal and spatial relations); historical images, representations of objects, people, the environment; an explanation of historical facts through the disclosure of their essence, through the establishment of a system of connections and relationships, through a system of historical concepts; methodological knowledge (a system of knowledge about the ways of knowledge of the past); elements of the evaluation of historical events and figures, knowledge assessment; knowledge of the science of history and source; ways of working with historical material.

The second approach is presented in the textbook "Methods of Teaching History" edited by S.A.Ezhova, where the elements of historical knowledge are highlighted historical facts, historical period, historical space, methodology, evaluation, historical sources, and methods of action.

According L.N.Aleksashkina historical fact has systemic characteristics: historical time; historical space; historical movement. Historical time is represented by chronological categories: year, millennium era, period, phase, and actions - correlating, comparing, determining of the duration and sequence, correlation of synchrony / asynchrony, it provides localization of the historical past in time and promotes the development of temporal orientation. Historical space is represented by the historical and geographical categories and actions on localization of historical processes in space. Historical flows reflect the activities of man and society in various fields of activity: employment, social, political, cultural, informativeand international, for their own development.

Summing up these approaches, we present the structure of studies on historical discipline (Table 1).

Thus, the content of history education can be represented by a system of historical facts, logical forms of thinking and other activities that provide knowledge of the history, value judgments, conclusions. The concretization of the goals and objectives of history teaching leads to the following conclusion. System of historical facts, theories represents the cognitive component of historical consciousness and indicates about the ability to navigate in the historical process. The operational component of the historical consciousness of the student contains a system of intelligent, mental strategies, action to ensure the processing and usage of historical information. Value-semantic component is a system of values, motives and meanings of studying history. For the successful assimilation of all these elements the teacher of history is necessary to use all the psychological and cognitive processes to contribute the formation of students' personal way of orientation in historical experience [3].

The development of cognitive component of historical consciousness can be detected using tests that detect the level of mastery of knowledge. The tests found tasks with open and closed answers. Test task consists of instructions, setting the text, answer options and correct answer. As jobs may be offered jobs correlation, grouping, selecting, and sequencing.

The main indicator of the development of the cognitive component of historical consciousness is the awareness that characterizes the human aspects of education that show when playing of historical experience.

The accuracy and completeness of reproducibility of people assimilated social experience are indicators of knowledge, by which we can judge about the depth of human erudition in any areas or private matters relating to historical phenomena.

Under the consciousness is meant the measure of the impact of assimilate them of historical experience, his ability to express his or her own attitude to themselves and to the environment. Consciousness is based on the comprehension and understanding by the human of an essence of digestible elements of historical experience. It manifests itself in the conviction of the subjects of assimilation in the truth of the reflected by their experience, that is, in the transition of social experience in subjective knowledge.

The operational component of historical consciousness can be estimated in terms of "skillfulness". Under the able understood measure of competenceprovides the use of historical knowledge and the establishment of relations, based on which is possible to carry out an activity through the application of their knowledge[4].

Skillful of people, based on knowledge, awareness and effectiveness, characterizes their education in terms of the ability to apply the obtained of social experience in his life.

Cognitive problems can detect an operational side of the historical consciousness and appreciate the ability to understand and to explain the historical process.

Diagnostic tools of value-semantic component of historical consciousness are a value judgment, which combines object of value attitude shown he reaction in the form of a value judgment. Value-semantic components of historical consciousness are determined through the "Effectiveness" category. Under the efficacy understood the measure of the impact of historical experience on the student attitude toward themselves and the historical past, the involvement in the practical implementation of the different aspects of their life. The main feature of effectiveness is the ability to respond in the light of the acquired knowledge.Acquired knowledge becomes for human a kind of evaluation "tool", which he uses in his life.People tend to explain what is happening, based on their knowledge, experience (in the first place, the internal data of nature, and affect the preconditions as it were automatically, i.e. without of the focus).Even when confronted with the contradictions between personal knowledge and observable phenomena, events, etc., people tend to react to them, first of all, on the basis of their knowledge. The resolution of such conflicts occur often painful, difficult, indicating that the "force" the effectiveness of knowledge as education human characteristics.

The effectiveness of knowledge is manifested in the activation of various aspects of human activity. The assimilation of historical experience leads to the growth of human belief in the truth of his knowledge.

Based on the above, are the following levels of historical consciousness of pupils.

The first - at the level of historical events and facts reflect a system of historical representations ready assessment of historical events and personalities, localized in space and time. The student has the basic techniques of reproduction of historical facts in the logic of historical development.

The second - at the level of historical phenomena reflects the basic mental operations related to the knowledge of the historical experience and its assignment taking into account individual characteristics of students. Students are able to choose a historical assessment, give detailed explanations and value judgments, to hold a dialogue with the past.

The third level - at the level of historical processes associated with the development strategy of social behavior in different situations, as well as using historical experience in the system of solutions of vital tasks. The base level of historical preparation for primary school is the presence of historical concepts and skills to work with sources of historical information.The students at this level can have a mark from satisfactory to excellent. A satisfactory mark on the basic level may be set for a complete description of the historical events with obligatory spatial and temporal locality.The rating of "good" is put for the reproducing operation on the level of description of historical events with the use of historical concepts. The rating of "excellent" can be set for a detailed description of the historical process [5; 6; 7; 8].

The level of training of pupils detected by means of various types of control (testing, independent work, test work, dictations, oral responses, etc.).

Computer tests, as practice shows, are the only way of pedagogical measurements, allowing to obtain objective assessments of the level of training and to influence on the teaching process in order to create positive dynamics in the learning process. The use of computer technologies in the educational process requires serious consideration of new learning conditions.

Table 1 - The structure of the teaching students on the historical discipline

Components of educational elements	**Cognitive**	**Operative**	**Value-semantic**	**Levels**		
Components for the Benjamin Bloom				Thefirst event-level	The second - at the level of the pheno-menon	The third at the pro-cess level
Knowledge	He knows historical facts, events, dates, names, terms	Selects external signs,performs a localization in space and time	Accepts a system of universal and national cultural values	+	+	+
Understanding	Awareness and understanding by the pupil of that knowledge which he operates	Reveals the essence of the historical phenomenon the process	Understands conditionality of cultural values by historical events	+	+	+
The use	He operates by knowledge mastered previously in new conditions	He applies the historical knowledge in a new situation	He uses values as the norms of individual behavior	+	+	+
Analysis	He uses the arguments reasonably to prove the correctness of the solution of cognitive tasks	He estimates historical phenomenon, the actions of the people in the history	He assesses independently the activities of historical figures and politicians		+	+
Synthesis	Generalization, mastery of	He operates with the historical	He produces personal style of behavior			+

	concepts, laws, theories	knowledge extracts them from the historical sources				
Evaluation	Understands the purpose and conditions of the problem, ways of its solutions, validation methods for performing	Defines the historical significance and the place of events in similar chain	Substantiates the personal relationship to historical events, their participants, creations of culture			+

1 Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика – М.: НМЦСПО, 1999. – 538 с.

2 Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред.пед. учеб. заведений / Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров. – 2-е изд. стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 176 с.

3 Сидельников А.А. Исследование условий и результатов формирования исторического сознания старшеклассников: дис...канд.пед.н., – Санкт-Петербург, 2012. - 203 с.

4 Постников П.Г. Дидактика истории (на пути к профессиональному мастерству): [Курс лекций] /П.Г.Постников; Нижний Тагил: НТГПИ, 2003. - 151 с.

5 Короткова М.В., Студеникин М.Т. Методика обучения истории в схемах, таблицах, описаниях. – М.: Владос, 1999.

6 Вяземский Е.Е. Историческая наука и историческое образование: некоторые проблемы теории и методологии // ПИиОШ. 2001. № 3. С. 13-21.

7 Баранов П.А. О тенденциях развития современного школьного исторического образования // ПИиОШ. 2001. № 3. С. 21-26.

8Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Курс лекций для дистанционного обучения. Как преподавать историю в современной школе: теория и методика // История. № 20-24, 2006.

Түйіндеме

Шауханов А.А. – п.ғ.к.,«Жалпы педагогика және психология» кафедрасының доценті

Тарих пәні бойынша үйретілу құрылымы

Мақала тарих пәндерін оқытумен тікелей байланыстағы «үйретілу» түсінігін сипаттайды. Қазіргі таңда оқушылардың сапалы білім алуына жоғары талаптар қойылуда. Білім беру үрдісін түрлі формалары мен қолдану оқушылардың жоғары талпынысынкөтеруге,сабақтардың кәсіби-тәжірибелікбағытылығынкөтеруге зор мүмкіндік береді, нәтижесінде өзінің кәсіби педагогикалық әрекетінде жоспарланған нәтижелерге жете алады.

Заманауи ақпараттық-білім беру технологиялары мектепті жаңартудағы маңызды құрал болып табылады. Ол педагогтың жұмысын жеңілдетеді, оқытудың формалары мен тәсілдерін түрлендіреді, оқушының жеке тұлғалық сипаттарын ескере отырып, оқыту үрдісін ұйымдастырады, сонымен қатар білім берудің нақты нәтижелерін қадағалауға ықпалын тигізеді,мұның барлығы үйретілу мен оқушылардың білімсапасына да тікелей әсер ете алады.

Түйін сөздер: оқушының үйретілу сапасы, тарих пәні бойынша үйретілу құрылымы, тарихи білімінің мазмұны, оқушылардың тарихи сана-сезімнің дамуы деңгейлері.

Резюме

Шауханов А.А. – к. пед.н., доцент кафедры «Общая педагогика и психология»

Структура обученности по исторической дисциплине

Статья описывает понятие «обученность», связанное с преподаванием исторических дисциплин. В настоящее время предъявляются высокие требования к качеству знаний учащихся. Использование различных форм и методов организации образовательного процесса позволяет повысить мотивацию обучающихся, профессионально-практическую направленность занятий и в итоге добиваться гарантированных запланированных результатов своей профессиональной педагогической деятельности.

Современные информационно-образовательные технологии становятся одним из важнейших инструментов модернизации школы. Они облегчают труд педагога, позволяют разнообразить формы и способы обучения, организовать процесс обучения с учётом личностных характеристик ученика, а также отследить конкретные результаты образования, все это оказывает прямое воздействие как на обученность, так и качество обучения учащихся.

Ключевые слова: качество обученности школьника, структураобученности по исторической дисциплине, содержание исторического образования, уровни развития исторического сознания школьников.

ӘӨК 37.013.2

БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ БІРЕГЕЙЛІК ҰСТАНЫМ (5В012300 – «ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» МАМАНДЫҒЫ МЫСАЛЫНДА)

Сламбекова Т.С. – *Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, п.ғ.к., профессор м.а.*
tolkyn_1969@mail.ru
Албытова Н.П. – *Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, п.ғ.к., профессор м.а.*
nalbytova@mail.ru

Мақалада Болондық процесс талабына жауап беруші, Қазақстандық білім беру жүйесі үшін жаңа принциптер: білім беру бағдарламасын әзірлеудегі жоғары оқу орнына берілген еркіндік; білім алушылардың академиялық ұтқырлығына қол жеткізу, қос дипломды білім беру; білім беру нәтижесіне жетудегі құзіреттілікке бағдарланған бағдар қарастырылған. Мақалада 5В012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша білім беру бағдарламасындағы бірегейлік ұстанымның сақталуының артықшылығы мазмұндалған.

Түйін сөздер: академиялық ұтқырлық, қос дипломды білім беру, құзіреттілік, кәсіби құзіреттілік, білімділік, іскерлік.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «XXI ғасырда білімді дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біздің болашақтың жоғарғы технологиялық және ғылыми қамтылған өндірістері үшін кадрлар қорын жасауымыз қажет. Бұл талаптар білім саласы қызметкерлеріне үлкен міндеттер жүктейді. Себебі әрбір мемлекеттің болашағы оның білім ордаларында шыңдалады» - деген [1].

Олай болса, бүгінгі Қазақстан ішкі ғана емес, сыртқы еңбек нарығында да бәсекеге қабілетті мамандар даярлау мен жоғары білімнің халықаралық сапасына батыл қадам жасап отырғандықтан жоғары мектеп маманды даярлау сапасына аса мән беруде. Бұл жоғары білім беру жүйесін жаңа уақыт талабына орай жетілдіру білім беру жүйесін өзіміздің ұлттық болмысымызға, негізге алынған ұстанымдарымызға сай құруды қажет етеді. Осыған орай ЖОО берілетін білімді шынайы өмірмен ұштастырып, оны бітіруші түлектерді үлкен кәсіби өмірге дайындау қажеттігі туындайды.

Жоғары білім берудің Еуропалық кеңістігін құраушы дамыған алдыңғы қатарлы елдердің басты ұстанымы Болон декларациясының қағидаларын басшылыққа алу. Осы Болондық үдеріс талаптарына жауап беруші, біздің білім беру жүйеміз үшін жаңа принциптер қатары пайда болды. Олардың бастылары:

- Мамандарды үш деңгейлі жүйеде даярлау: бакалавр – магистр - PhD доктор;
- Білім беру бағдарламасын әзірлеудегі жоғары оқу орнына берілген еркіндік;
- Білім алушылардың академиялық ұтқырлығына қол жеткізу,
- Қос дипломды білім беру;
- Білім беру нәтижесіне жетудегі құзіреттілікке бағдарланған бағдар.

Академиялық ұтқырлық еліміздегі кез-келген жоғары оқу орнында оқып жатқан білім алушының оқу орнын, оқу бағдарламаларын, профессор-оқытушыны еркін таңдауына мүмкіндік беру, оқу кезеңінің аралығында білім алушының белгілі бір оқу бағдарламасын елеміздегі немесе шетелдегі жоғары оқу орында игеруге жағдай жасау. Қазіргі таңда академиялық ұтқырлық екі бағытта жүзеге асуда: сыртқы (Халықаралық) және ішкі (Ұлттық). Сыртқы академиялық ұтқырлық білім алушының шетелдердегі жоғары оқу орындарында оқуы, сонымен қатар зерттеуші оқытушылардың шетелдік білім беру немесе ғылыми мекемелерде жұмыс жүргізуі. Ішкі академиялық ұтқырлық деген білім алу-шылардың оқуы және зерттеуші оқытушылардың Қазақстандық ЖОО жұмыс істеуі. Ұтқырлықтың негізгі мақсаты білім алушыға өзі таңдаған мамандық бойынша көпжақты білім алуына мүмкіндік беру.

Академиялық ұтқырлық - білім алушыларды немесе оқытушы-зерттеушілерді белгілі бір академиялық кезеңге: семестр немесе оқу жылына өзге жоғары оқу орнына (ел ішінде немесе шетелде) игерген білім бағдарламаларын міндетті түрде кредит түрінде сынақ ретінде тапсыра отырып өз жоғары оқу орнында немесе өзге оқу орнында білімін жалғастыру немесе зерттеулер жүргізу үшін ауыстыру [2].

Қос дипломды білім беру қазақстандық жоғары мектеп дамуының Халықаралық білім беру кеңістігіне бірігудегі аса маңызды тәжірибелік жол. Қос дипломды білім - екі тең бағалы диплом (Double Major) немесе бір негізгі және екінші қосымша диплом (Major Minor) алу мақсатында екі оқу жоспары (білім беру бағдарламалары) бойынша параллельді білім алу мүмкіндігі.

Бүгінде Қазақстандық көптеген жоғары оқу орындарында даярланатын әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану мұғалімінің жұмыс бағыттары өте күрделі. Ол туралы біліктілік туралы сипаттамада айтылып, онда кең ауқымды қызметтік міндеттемелердің тізімі берілген. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі бекіткен жалпыға міндетті білім беру стандартында маманның атқаратын кәсіби іс-әрекет түрлері төмендегідей берілген:

− әлеуметтік-педагогикалық;
− оқу-тәрбиелік;
− мәдени-ағартушылық;
− ұйымдастырушылық-әдістемелік;
− жарнамалық-насихаттаушылық;
– ғылыми-зерттеу;
– аниматорлық [3].

Қазіргі таңда болашақ маманның функционалдық сауаттылығы білім кеңістігіндегі білімді құзыреттілікке бағыттау парадигмасына байланысты туындап отыр. Бұл дегеніміз ЖОО білім алушы меңгеруі тиіс білім, білік, дағдыларының жиынтығы, яғни оқытудың түпкі нәтижесі білім алушы бо-йында қалыптасатын құзыреттіліктің қалыптасуында. Заманауи маман даярлаушы жоғары мектеп оқытушысының басты назары өз пәнінде ғана емес, алдында даярланып жатқан маманның болашақ-тағы алатын орны, іскерлігі, маман ретінде дамуы мен жетілуінде.

Кузьмина Н.В. пікірінше, құзыреттілік педагогтың басқа бір адамды дамытуына негіз болатын білімділігі мен абыройлығы. Кривцов Л.Ю.: «Кәсіби құзіреттілік - маманның білім, іскерлік және дағдыларды меңгеруін көрсететін сапаларының жиынтығы» десе, көпшілік педагогикалық әдебиеттерде: «Кәсіби кәмелеттілік, кәсіби іс-әрекетті шығармашылық деңгейде қазіргі сәтте социумда қабылданған нормалар мен стандартқа сәйкес жүзеге асыру» тұрғысында анықтама берілген [4, 89 б].

Құзыреттілік – маманның білімі, біліктілігі және дағдылары негізінде нақты кәсіп аясында жоғары сапалы және мөлшерлік еңбек нәтижелеріне жету үшін нақты жұмыс түрлерін білікті атқара алу қабілеті. Біліктілік – адамның қандай да бір кәсіби-еңбек қызметін орындауға деген дайындық деңгейі немесе біліктілік – кәсіпті меңгеру деңгейі.

Кәсіби құзыреттілік - педагогикалық қызметті жүзеге асырудағы теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі. Белгілі ғалымдар С.Е. Шишов пен В.А. Кальней өскелең ұрпақтың бойына білім мекемелері мынадай құзырлылықты қалыптастыруы тиіс деп есептейді:

1. Саяси және әлеуметтік құзыреттілік. Олар адамның өзіне жауапкершілік ала алуында.

2. Көп мәдениетті қоғамда өмір сүре алуға байланысты құзыреттілік. Ұлтаралық келісім, басқа мәдениет, дін өкілдерін құрметтеу.

3. Жазбаша және ауызша қарым-қатынас жасай алу құзыреттілігі. Бұл әрбір адам үшін аса маңызды мәселе, бұған сонымен қатар бірнеше тілді білу де жатқызылады.

4. Ақпараттық қоғамда өмір сүре алуға байланысты құзіреттілік. Бұл жаңа технологияларды білу, ақпараттар ағынынан қажеттісін таба білу, оған сыни баға беру білу деген мағынаны береді.

5. Тұлғаның жеке және қоғамдық өмірінің негізі болып табылатын - өмір бойы білім алуға қабілеттілік [5,109 б].

М.А. Чошанов құзыреттіліктің төмендегі белгілерін ажыратқан:

- тұлғаралық және еңбектегі байланыс мәдениеті;
- қызметтің экономикалық, әлеуметтік, құқықтық, адамгершілік, психологиялық аспектілерін меңгеруі;
- қызметті жаңа жағдайға бейімдеудегі, басқару шешімін қабылдаудағы дайындығы;
- практикалық кәсіби тапсырмаларды орындауға дайындық әлеуеті;
- нақты жағдайларға байланысты қандай да бір әдістерді пайдалану;
- біліктілігі;
- тиімді шешім кабылдау қабілеті [6, 3 б].

5В012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша жалпыға міндетті білім беру стандартының 8.4 пунктінде кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар төмендегіше берілген:

Арнайы құзыреттілік – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласындағы кәсіби іс-әрекеттерді жеткілікті деңгейде меңгеруі, өзінің алдағы кәсіби тұрғыда дамуын жобалай алу қабілеттілігі.

Коммуникативтік құзыреттілік – басқа адамдармен қажетті қарым-қатынасты орната алуға және қолдай білуге, түсінікті болуға, еркін қарым-қатынас жасай алуға қабілеттілігі; жоғары деңгейдегі мәдениетті меңгеруі.

Ақпараттық құзыреттілік – ақпараттық технологияларды меңгеру, ақпараттардың барлық түрлерімен жұмыс істей алу қабілеттілігі; қажетті ақпаратты жеке іздестіруі, талдауы мен іріктей алуы, оларды ұйымдастыруы, жаңартуы, сақтауы және жеткізе білуі.

Зерделілік құзыреттілік – өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі; тұлғалық өзін-өзі іске асыру мен өзін-өзі дамыту амалдарын, тұлғаның кәсіптік деформациялануына қарсы құралдарды меңгеруі;

Әлеуметтік құзыреттілік – әлеуметтік өзара әрекеттестікте тиімді өмір сүру мен жемісті қызмет етуге қабілеттілігі; рационалды және жауапкершілікті пікіп-таластарда және басқалармен келісім-ділікте жетістікке жетуде өзгере алуы мен бейімделуі; кәсіптік қауымдастықта дұрыс қарым-қатынаста болуы, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелеріне әлеуметтік жауапкершілікте болуы.

Жеке құзыреттілік – өзінің дамуы перспективасын, кәсіптік талаптар мен шектеулерді, қоғамдық өмірдің сұраныстарын айқындауға, талдауға және бағалауға қабілеттілігі; өзінің дарындылығын көрсете білуі, өмірлік жоспарын жасауға және дамытуға, дене, рухани және зерделілік тұрғысынан өзін-өзі дамытудың, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі қолдаудың тәсілдерін меңгеруі, өзінің жұмысының нәтижелерін жақсартуға қабілеттілігі мен даярлығы, жекелік-тұлғалық ерекшеліктері мен кәсіптік-психологиялық әлеуетін жеке пайдалану есебінде еңбек тиімділігін көтеруі, өзі, өзінің сапалары, ерекшеліктері, қажеттіліктері, мотивтері, құндылық бағдарлары туралы дұрыс түсініктерінің болуы.

Кәсіби құзыреттілігі – білім алушылардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына бағытталған кәсіптік іс-әрекеттерді жүзеге асыруға қабілеттілігі; жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің қалыптасуы мен әлеуметтенуіне, кәсіптік білім беру бағдарламаларын саналы таңдауы мен біріздiлікпен меңгеруіне ықпал ету; әлеуметтік тәрбиенің әр түрлі амалдары мен әдістерін пайдалану; білім беру мекемелерінің әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал ету; өзінің кәсіби біліктілігін жүйелі көтеріп отыру, әдістемелік бірлестіктердің жұмыстарына және әдістемелік жұмыстың басқа да түрлеріне қатысуы, ата-аналармен (олардың орнындағы адамдармен) байланысты жүзеге асыруы, еңбекті қорғау, техника қауіпсіздігі мен өртке қарсы қорғаныс ережелері мен нормаларын орындауы, білім беру процесінде білім алушылардың өмірі мен денсаулығын сақтауды қамтамасыздандыруы [3].

Соңғы жылдары ғылыми-педагогикалық еңбектерде кәсіби құзыреттілік маман иесінің дайындық сапасына қойылатын талабы немесе кәсіби теориялық білімдері мен практикалық біліктілігі ретінде қарастырылады. Біздің түсінігімізше, кәсіби құзіреттілік – ерекше міндетті жүзеге асыруда қолданылатын, барлық білім мен дағдының жиынтығын құрайтын нәтижелі кәсіби іс-әрекетке деген қатынасы.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік ғылымдар факультеті, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасында 5В012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша даярланатын білім алушыларға арналып жасалған білім беру бағдарламасында жалпыға міндетті мемлекеттік стандартта нақтыланған маманның атқаратын кәсіби іс-әрекет түрлері мен кәсіби құзіреттілік түрлеріне сәйкес білім беру бағдарламасы әзірленген [7] (Кесте - 1). Білім беру бағдарламасы - білім алушылардың қандай да бір академиялық дәреже немесе біліктілік алуы үшін қажетті негізгі құзыреттіліктерді меңгеруге бағытталған оқыту бағдарламасы.

Кесте 1 - 5В012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша дайындалған модульдік білім беру бағдарламасы (Қабылдау 2015-2016ж.)

№	Модуль	Ұсынылатын элективті (таңдау) пәндер	Құзіреттіліктер
Мамандық модульдері (біреуін таңдау) – 1			
1	Педагогикалық антропология	Өзін-өзі танудың аксиологиялық негіздері	*Арнайы құзыреттілік* - өзінің алдағы кәсіби тұрғыда дамуын жобалай алу қабілеттілігі; *Жеке құзыреттілік* – зерделілік тұрғысынан өзін-өзі дамытудың, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі қолдаудың тәсілдерін меңгеруі. *Кәсіби құзыреттілігі* – кәсіптік білім беру бағдарламаларын саналы таңдауы мен бірізділікпен меңгеруіне ықпал ету; білім беру процесінде білім алушылардың өмірі мен денсаулығын сақтауды қамтамасыздандыруы.
		Өзін-өзі танудың антропологиялық негіздері	
		Қазіргі заманғы адамтану	
	Салауатты өмір салтын қалыптастыру	Педагогикалық валеология	
		Денсаулық психологиясы	
		Педагогикалық анимация	
Мамандық модульдері (біреуін таңдау) - 2			
2	Психологиялық-педагогикалық зерттеулердің теориясы және практикасы	Әлеуметтік педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы және әдістері	*Ақпараттық құзыреттілік* – ақпараттардың барлық түрлерімен жұмыс істей алу қабілеттілігі; қажетті ақпаратты жеке іздестіруі, талдауы мен іріктей алуы, оларды ұйымдастыруы, жаңартуы, сақтауы және жеткізе білуі. *Зерделілік құзыреттілік* - өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі; *Кәсіби құзыреттілігі* – әлеуметтік тәрбиенің әр түрлі амалдары мен әдістерін пайдалану.
		Әлеуметтік педагогикалық диагностика	
		Психологиялық-педагогикалық практикум	
Мамандық модульдері (С)			
3	Әлем халықтарының педагогикасы және психологиясы	Ұлттық тәрбие негіздері	*Зерделілік құзыреттілік* – өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі; *Коммуникативтік құзыреттілік* – жоғары деңгейдегі мәдениетті меңгеруі.
		Этнопсихология	
Мамандық модульдері (біреуін таңдау) - 3			
4	Әлеуметтік педагогикалық түзету және кеңес беру	Әлеуметтік психология	*Арнайы құзыреттілік* – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласындағы кәсіби іс-әрекеттерді жеткілікті деңгейде меңгеруі, өзінің алдағы кәсіби тұрғыда дамуын жобалай алу қабілеттілігі; *Кәсіби құзіреттілігі* - білім беру мекемелерінің әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал ету; *Зерделілік құзыреттілік* – өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі.
		Әлеуметтік педагогикалық кеңес беру және түзету	
	Девиантты мінез-құлықты және жетім балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс	Балалар үйіндегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс	
		Девиантология	
Мамандық модульдері (С)			
5	Деонтология	Деонтологияның жалпы негіздері	*Әлеуметтік құзыреттілік* - өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелеріне әлеуметтік жауапкершілікте болуы; *Жеке құзыреттілік* – өзінің дамуы перспективасын, кәсіптік талаптар мен шектеулерді, қоғамдық өмір-дің сұраныстарын айқындауға, талдауға және бағалауға қабілеттілігі; өзінің дарындылығын көрсете білуі, өмірлік жоспарын жасауға және дамытуға, дене, рухани және зерделілік тұрғысынан өзін-өзі дамытудың, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі қолдаудың тәсілдерін меңгеруі.
		Кәсіби деонтология	
	Білім беру жүйесіндегі лидерлік	Лидерлік теориясы мен практикасы	
		Педагогикалық іс-әрекеттегі лидерлік	

Мамандық модульдері (біреуін таңдау) - 4			
6	Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру	Инклюзивті білім беру негіздері	*Кәсіби құзыреттілігі* – әлеуметтік тәрбиенің әр түрлі амалдары мен әдістерін пайдалану; білім беру мекемелерінің әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал ету. *Арнайы құзыреттілік* – кәсіби іс-әрекеттерді жеткілікті деңгейде меңгеруі.
		Әлеуметтік педагогтың реабилитациялық қызметі	
	Әлеметтік-педагогикалық реабилитация	Ювенальды педагогика	
		Әлеметтік-педагогикалық виктимология	
Мамандық модульдері (біреуін таңдау) - 5			
7	Бұқаралық ақпарат құралдары және әлеуметтік педагог пен өзін-өзі тану мұғалімінің жұмысындағы технологиялар	Медиапедагогика	*Коммуникативтік құзыреттілік* – басқа адамдармен қажетті қарым-қатынасты орната алуға және қолдай білуге, еркін қарым-қатынас жасай алуға қабілеттілігі; жоғары деңгейдегі мәдениетті меңгеруі. *Ақпараттық құзыреттілік* – ақпараттардың барлық түрлерімен жұмыс істей алу қабілеттілігі; қажетті ақпаратты жеке іздестіруі, талдауы мен іріктей алуы, оларды ұйымдастыруы, жаңартуы, сақтауы және жеткізе білуі. *Кәсіби құзыреттілігі* – жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің қалыптасуы мен әлеуметтенуіне, кәсіптік білім беру бағдарламаларын саналы таңдауы.
		Әлеуметтік педагог жұмысының әдістемесі және технологиясы	
	Әлеуметтік педагогикалық жұмысты басқару	Әлеуметтік педагогикалық менеджмент	
		Отбасымен әлеуметтік педагогикалық жұмыс	
Мамандық модульдері (біреуін таңдау) - 6			
8	Педагогикалық процестегі шағын кешенді мектеп және 12 жылдық білім беру	Шағын кешенді мектептегі педагогикалық процесс	*Зерделілік құзыреттілік* – өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі; тұлғалық өзін-өзі іске асыру мен өзін-өзі дамыту амалдарын, тұлғаның кәсіптік деформациялануына қарсы құралдарды меңгеруі; *Кәсіби құзыреттілігі* – әдістемелік бірлестіктердің жұмыстарына және әдістемелік жұмыстың басқа да түрлеріне қатысуы.
		12 жылдық білім берудің теориясы мен практикасы	
	Педагогикалық рефлексия негіздері	Педагогтың рухани-адамгершілік негіздері	*Әлеуметтік құзыреттілік* – әлеуметтік өзара әре-кеттестікте тиімді өмір сүру мен қызмет етуге қабілеттілігі; кәсіптік қауымдастықта дұрыс қарым-қатынаста болуы, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелеріне әлеуметтік жауапкершілікте болуы; *Жекелей құзіреттілік* - өзінің жұмысының нәтижелерін жақсартуға қабілеттілігі мен даярлығы, өзінің сапалары, ерекшеліктері, қажеттіліктері, мотивтері, құндылық бағдарлары туралы түсініктерінің болуы.
		Педагогикалық рефлексия	

Айта кетеріміз, білім беру бағдарламасындағы пәндер қатып қалған догма емес, ол уақыт талабына, демек әлеуметтік тапсырысқа, жұмыс берушілер тарапынан келіп түскен талаптар мен сұраныстарға сәйкес өзгертіліп, толықтырылып отырылмақ.

Олай болса, егер, Қазақстандық жоғары оқу орындары әрбір мамандықтар бойынша нормативті құжаттарға сәйкес, демек ондағы құзіреттіліктерге сәйкес білім беру бағдарламасын құрастырғанда біріге, кеңесе келе білім беру бағдарламасын жасаса, онда білім алушылардың академиялық ұтқырлық, қос дипломды білім алу бағдарламасын іске асыруға мүмкіндіктері кеңеймек.

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар негізінде даярланатын болашақ мамандарға арналған оқыту бағдарламаларында бірегейлік ұстанымның болуы уақыт талабы, өйткені Республика көлемінде даярланатын мамандардың бір бағдарда, бір бағытта, бір ұстанымда даярлануы жоғарыда аталған мәселелерді шешуге оңтайлы ықпал етпек.

1 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14 желтоқсан, 2012 ж.

2 Қазақстан Республикасы ЖОО-да білім алатындардың академиялық ұтқырлығы тұжырымдамасы. Астана,19 қаңтар, 2011 ж.

3 Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Мамандығы 5В012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» 09.01.2010.

4 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высшая школа. 1990. - 119с.

5 Гребенкина Л.К. Формирование профессионализма учителя в системе непрерывного педагогического образования: Монография. - Рязань, 2006. - 224 с.

6 Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: Методическое пособие. - М.: Народное образование, 1996. - 160 с, ил.

7 Модульдік білім беру бағдарламасы. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2015-2016 жж. қабылдау.

Резюме

Сламбекова Т.С. – Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева к.п.н, и.о.профессора, tolkyn_1969@mail.ru

Албытова Н.П. – Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева к.п.н, и.о.профессора, nalbytova@mail.ru

Принцип идентичности в образовательной программе (на примере специальности 5В012300 – «Социальная педагогика и самопознание»)

В статье рассматриваются новые принципы системы образования в Республике Казахстан, отвечающие требованиям Болонского процесса, такие как, предоставление большей свободы вузам в построении образовательных программ; академическая мобильность; двудипломное образование; компетентностно-ориентированный подход к результатам обучения. Также в статье представлены примущества принципа идентичности при составлении образовательной программы специальности 5В012300 – «Социальная педагогика и самопознание».

Ключевые слова: академическая мобильность, двудипломное образование, компетентность, профессиональная компетентность, образованность, умение.

Summary

Slambekova T – Gumilyov Eurasian national university. Candidate of pedaqoqical sciences, executive professor, tolkyn_1969@mail.

Albytova N – Gumilyov Eurasian national university. Candidate of pedaqoqical sciences, executive professor, nalbytova@mail.ru

Identity principle in educational proqramme (in the context of specialty 5B012300 –“ Social pedaqoqy and self knowledqe»

This article deals with new principles in educational system of the Republic of Kazakhstan, meetinq all the requirements of Boloqna process such as representinq more university freedom in the buildinq of educational proqrams, academic mobility, double diploma education, competitive-base approach to the educational results. Principle advantaqes of identity in makinq educational proqramme on specialty 5B012300 –“ Social pedaqoqy and self knowledqe» are dealt as well.

Keywords: academic mobility, double diploma education, competitiveness, professional competensy, education, skill.

ӘӨК 37.031.4

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕОРИЯДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ

Сламбекова Т.С. – *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, п.ғ.к., профессор м.а.*
tolkyn_1969@mail.ru

Мақалада «сауаттылық», «функционалдық сауаттылық» түсініктерінің өзара байланысы мен білім беру кеңістігіндегі функционалды сауаттылықтың өзектілігі қарастырылған. Мақалада жеке тұлға қалыптасуындағы функционалды сауаттылықтың орны, компоненттері, түрлері мазмұндалған. Сондай-ақ, мақалада функционалды сауаттылық концепциясы дамуының негізгі кезеңдері берілген.

Түйін сөздер: сауаттылық, функционалдық сауаттылық, білімділік, функционалды білім, функционалды іскерлік, функционалды дағды, кәсіби құзіреттілік.

Біз сауаттылықтың бар екендігін сауатсыздықты көргенде ғана байқаймыз. Сауаттылық мәселесі сауатсыздықты жоюда, халық, мемлекет, мәдениет жоғалтып алғандарын қалпына келтіруге талпынғанда ғана өзекті болады. Сондықтан да функционалды сауаттылықпен қоса қоғамды артқа тартатын факторлардың бірі болып саналатын функционалды сауатсыздық та бар. Функционалды сауатсыздық ұлттың экономикасына, интеллектуалдық потенциалына, мәдениетіне қауіп төндіретіні сөзсіз. Функционалды сауатсыз адам жоғары әлеуметтік статусқа иелік ете алмайды және олардың әлеуметтік ұтқырлығы да төмен болмақ. Функционалды сауатсыздық тұрақты түрде еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделуге кедергі болады, кәсіби біліктілікті көтеруде қиындыққа соқтырады, жаңа жұмыс табу мүмкіндігінен айырады. Өнеркәсіптегі келеңсіз оқиғалар, жарақат алу, экономикалық шығындар осы функционалды сауатсыздықтың арқасы. Функционалды сауатсыз адамның тіпті тұрмыстық деңгейде де көптеген проблемаларға ұшырайтыны анық. Мысалы, тіпті оған дүкеннен зат сатып алудың өзі қиындық тудырады, өйткені ол заттың тұтынылу уақытына емес, оның безендірілуіне қарайды, тіпті саяхатқа шыққанда да жол картасын қолдана алмау да функционалды сауатсыз адамның әрекеті. Функционалды сауатсыз адам бала тәрбиесінде де, балаға үй тапсырмасын орындатуда да қиындыққа душар болады, ол тіпті мұғалімнің ата-анаға жазған хатының мазмұнын да, тіпті өзінің де, өзгенің де әрекетін түсінбеуі де мүмкін.

Тегеранда 1965 жылы болған Халықаралық ағарту министрліктерінің конгресінде сауатсыздықты жоюда функционалды сауаттылық түсінігін енгізу ұсынылды, 1978 жылы түсінік ЮНЕСКО тарапынан қарастырылып сауатты деп топтың тиімді қызмет атқаруы үшін барлық іс-әрекет түрлерін атқара алатындарды атайтындығы айтылған.

Сауаттылық мәселесі ХХ ғ. ортасынан бастап Халықаралық ұйымдардың назарына ілікті, ЮНЕСКО тарапынан 1990 жыл Халықаралық сауаттылық жылы болып аталды, 2002 жылы Біріккен ұлттар ұйымы (БҰҰ) сауаттылықтың он жылдығы ретінде 2002-2012 жыл аралығын белгілеген.

Заманауи ғылымда «сауаттылық» ұғымы кеңейтіліп, «функционалдық сауаттылық» ұғымына ұласты. «Функционалдық сауаттылық» ұғымының енгізілуі адамның сауаттылық компоненттерін атап айтқанда, білімді, іскерлікті, дағдыны, іс-әрекет тәсілдерін, мінез-құлықтық және дүниетанымдық сапаларды кеңейтті. Көптеген ғалым-зерттеушілердің пікірінше, «функционалдық сауаттылық» компоненттерін меңгеру өте ұзақ, әрі өмір бойына созылатын үдеріс.

Бүгінгі жаңа жағдайда қазақстандық ЖОО болашақ педагогтарды (мамандарды) сыртқы шекараның айқара ашылуына орай ақпараттандыру, компьютерлендіру, жаңа технологиялардың енгізілуі, нәтижесінде кәсіби құзіреттілік пен функционалды сауаттылық деңгейіне қойылатын талаптардың күшеюіне сәйкес функционалдық сауаттылық мәселесін зерттеудің өзектілігі артуда. Бүгінгі ХХІ ғасырға, яки ғасыр талабына ілесу үшін адам қызметкер, жұмысшы, азамат, маман, тұлға ретінде функционалды сауатты болуы өте қажет.

Бүгінгі функционалдық сауаттылықтың, оның әлеуметтік-тұлғалық қажеттілік ретінде, үздіксіз білім беру үдерісінің нәтижесі ретінде және кәсіби білім беру контексінде зерттелуі осы мәселенің өзектілігінің айғағы.

«Функционалдық сауаттылық» мәселелерімен айналысқан ғалымдар: В.В Мацкевич, С.А. Крупник, В.А. Крутецкий, Е.Д. Херш, Б.С. Гершунский, В.В. Мацкевич, С.А. Тангян, И.А. Колесникова, А.В. Хуторской, О.Е. Лебедев, Т.И. Акатова, Л.М. Перминова, О.Е Лебедев, Л.Н. Полищук, В.А. Ермоленко, Р.Л. Перченок, С.Ю. Черноглазкин, Н.Н. Сметанникова, В.Ю. Кричевский және т.б. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

В.А. Ермоленко заманауи контекстегі функционалды сауаттылықтың дидактикалық негіздерін қарастырған [6]. В.Ю. Кричевскийдің дамушы қоғамдағы функционалды сауаттылық бойынша еңбегінің де мәні зор [7].

«Функционалдық сауаттылық» ұғымына қатысты жүргізілген зерттеулерді қарастыра келе, бүгінгі таңда отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын қолдануда бірізділік жоқ екені байқалады.

Білім берудегі сауаттылық мәселесі, біріншіден, нақты бір елдегі халықтың әлеуметтік жағдайына, екіншіден, мемлекеттің экономикалық дамуына, үшіншіден, елдегі мәдени ахуалға тәуелді болатындығы айқын. Бүгінгі өркениеттің даму деңгейі білімділік пен сауаттылық ұғымдарының мазмұны мен оны түсінудің сара жолдарын іздестіруді қажет етіп отыр. Ғылыми еңбектерде сауаттылық ұғымының белгілі бір деңгейде ана тілінің грамматикалық нормаларына сай оқу, дұрыс жаза алу дағдыларын игеру екені байқалады. Әйтсе де адамның өмір сүруіне қажетті деп танылып, меңгеруге ұсынылған бастауыш мектеп деңгейіндегі белгілі бір білім, білік пен дағдылардың жиынтығы (оқу, жазу, санау, сурет салу және т.б.) ретіндегі тілдік сауаттылық қазіргі кездегі әлеуметтік сұраным талаптарымен сәйкес келе бермейді.

Жалпы, сауаттылық адамның білімділігіне қатысты ұғым екені белгілі. Сауаттылық – дәстүрлі тұрғыда, адамның белгілі мөлшерде оқи алуы мен жаза алуы. Оқи алу мен жаза алудың пайда болуы адамзат тарихын өзгертті. Бірақ алғашқы кезеңде адамдардың барлығы оқи алу, жаза алу, санай алу қабілетіне ие болмады. Өркениет дамыған сайын жазуға, оқуға, санауға деген қажеттілік арта түсті, білім қоғам ішінде кең тарала бастады. Сауаттылық күнделікті іске айналып, жазу, оқу, санау барлық адамға тән сапаға айналды. Мұндағы оқи алу сауаттылығы – жазбаша мәтінді түсіну қабілеті, оның мазмұнын өзіндік мақсатқа жетуде қолдану, қоғам өміріне белсене қатысу үшін білім мен мүмкіндіктерін дамыту.

Алайда, бүгінде уақыттың өзгеруіне байланысты сауаттылық ұғымы тарихи тұрғыдан өзгеріске ұшыраганын, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу, санай білу қабілеттерінен гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалдық сауаттылыққа жету деген сипатта түсіндіріледі. Олай болса, әлемдегі, еліміздегі өріс алып отырған түрлі бағыттардың әсерінен қоғамның адамға қоятын талаптарының өзгеруі нәтижесінде функционалдық сауаттылық ұғымы кең тарала бастады. Бүгінде тұрғылықты халықтың сауаттылығы – олардың әлеуметтік-мәдени дамуының базалық көрсеткішінің бірі болып табылады.

Қазіргі таңда функционалдық сауаттылық ұғымы білім кеңістігіндегі білімді құзыреттілікке бағыттау парадигмасына байланысты туындап отыр. Жоғарғы білім беру жүйесін жаңа уақыт талабына орай жетілдіру білім беру жүйесін өзіміздің ұлттық болмысымызға, негізге алынған ұстанымдарымызға сай құруды қажет етеді. Осыған орай ЖОО берілетін білімді шынайы өмірмен ұштастырып, оны бітіруші түлектерді үлкен кәсіби өмірге дайындау қажеттігі туындайды. Сондықтан ЖОО білім алушы меңгеруі тиіс білім, білік, дағдыларының жиынтығы ретінде, яғни оқытудың түпкі нәтижесі ретінде білім алушы бойында қалыптасатын құзыреттіліктер алынады. Білім алушылардың функционалды сауаттылығының жоғары деңгейі қоғамда тиімді қызмет ете алу, өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілеттілігі. Қазіргі зерттеушілер (С.Г.Вершловский, Б.С.Гершунский, О.Е. Лебедев, Л.М. Перминова) функционалды сауаттылықты қоғамдық-экономикалық құбылыс ретінде қарастыра отырып оның қалыптасу деңгейін мемлекет пен ондағы тұрғындардың жағдайы деңгейімен байланыстырады.

«Функционалды сауаттылық» ұғымы әр түрлі ракурстарда Р.Н. Бунаев, Е.В. Бунаева, Б.С. Гершунский, Л.Ю. Комиссарова, О.Е. Лебедев, З.И. Курцева, О.В. Чиндилова, И.А. Колесникова, С.А. Крупник, В.В. Мацкевич, Л.М. Перминова, С.А. Тангян еңбектерінде қарастырылған. О.Е. Лебедев, Е.А. Огарев, А.В. Хуторский функционалды сауаттылықты білім алушылардың білімділік деңгейі мен білім беру нәтижесі тұрғысынан қарастырады [9;10].

Нақты айтсақ, функционалды сауаттылық білім беру философиясы деңгейінде Б.С.Гершунский, В.В. Мацкевич, С.А. Крупник еңбектерінде қарастырылса, үздіксіз білім берудің бір аспектісі ретінде С.А. Тангян, И.А. Колесникова зерттеулерінде, құзіреттілік контексінде А.В. Хуторский, О.Е. Лебедев еңбектерінде қарастырылған [3;4;9;10].

Б.С. Гершунский «сауаттылық дегеніміз – білімділіктің де, кәсіби құзіреттіліктің де және адам мәдениеттілігінің де қажетті баспалдағы. Ол өзінде тұлға дамуының келесі кезеңдерінің өсіндісін демек, «эмбрионын» сақтауы қажет» [3, 69 б].

В.А. Ермоленко, Р.Л. Перченок, С.Ю. Черноглазкин жалпы, кәсіби және қосымша білім беру жүйесінде функционалды сауаттылықты қалыптастыру технологиясын ұсынған, Н.Н. Сметанникова функционалды сауаттылықты оқуға үйретудің стратегиялық бағдары шеңберінде зерттеген [6;8].

Н. Пошконяк функционалды білім беруді адамға үздіксіз білім берудің негізі ретінде қарастыра отырып оның адаптивті және пропедевтикалық қызметін атап көрсетеді. Мұнда әлеуметтік бейімделу индивидтің белсенді түрде талабы, нормасы қоғам тарапынан қойылатын әлеуметтік орта жағдайына бейімделуі ретінде қарастырылады [10, 28 б].

Ресейлік ғалым П.Р. Атутовтың да функционалды сауаттылықты зерттеуде үлесі үлкен. Ғалым нарық жағдайында нақты бір қоғамдық пайдалы іс-әрекетті орындауда құзіреттіліктің жетіспеушілігіне байланысты функционалды сауаттылықты күшейтуде білім берудің орны мен рөлін қарастырады. П.Р.Атутов бойынша функционалды сауаттылық екі аспектіден тұрады: Бірінші аспект ұзақ уақыт бойы тиімді практикалық жұмыс атқару үшін жеткілікті базасы бола отырып, білім алушыларды болашақ іс-әрекетіне енгізуді қамтамасыз ететін қажетті және жеткілікті біліммен, іскерлікпен, дағдымен қаруландырумен байланысты. Екінші аспект үнемі іскерлік формасында болуға және жүйелі түрде өзгеріске ұшырап отыратын әлеуметтік-экономикалық жағдайға селқос қарамауға мүмкіндік беретін білімді, іскерлікті және тұлғалық сапаларды үздіксіз жетілдіру мотивімен байланысты [8, 100 б].

Функционалды сауаттылық феноменінің туындауы сауаттылық компоненттерін кеңейтті: білім, іскерлік, дағды, іс-әрекет тәсілдері, мінез-құлықтық пен дүниеге көзқарастық сапалар. Функционалды сауаттылық тұрғылықты халық пен мемлекеттің жағдайымен тікелей байланысты әлеуметтік-экономикалық құбылыс. В.В. Мацкевич, С.А. Крупник шартты түрде функционалды сауаттылық деңгейін былайша тұжырымдаған: «Қазіргі еуропалық (азамат) білуі және істей алуы қажет және ол әрбір мемлекет үшін спецификалық мәдениет пен аймақтың қалыптасуы ескеріле отырылып анықталады». Қазіргі уақытта және қазіргі территорияда қалпына келтірілген функционалды білім (функционалды іскерлікпен қосқанда) сол жер тұрғындарының функционалды сауаттылығының мазмұнын құрайды.

А.С. Тангян анықтамасы бойынша: «функционалды сауаттылық – адамның қоғам мен өз мемлекетінің экономикалық, саяси, азаматтық және мәдени өміріне толыққанды және тиімді қатысуға қажетті, қоғам мен жеке тұлғаның қажеттілігінің дамуына сәйкес білім мен іскерлік деңгейінің, жекелей алғанда оқи алу мен жаза алу іскерлігінің артуы» [4, 59 б].

Осындай ойлар, «функционалды сауаттылық» тұжырымдамасының дамуын бағдарлай отырып, оның концепциясының эволюциясы негізінде, функционалды білім мазмұны мен құрылымы туралы айтуға мүмкіндік береді.

В.А. Ермоленко халықаралық симпозиум материалдары мен ЮНЕСКО сессияларын, ресейлік және шетелдік ғалым-зерттеушілердің (П.Р. Атутов, Б.С. Гершунский, В.А. Ермоленко, А.М. Новиков, С.А. Тангян, М. Скилдек, Г. Хинцен және т.б.) еңбектерін саралай отырып, функционалды сауаттылық концепциясы дамуының негізгі кезеңдерін анықтаған. Және осы үдеріс барысына басты негіз болғандар - функционалды және дәстүрлі сауаттылықтың өзара байланысы, оның құрылымы мен негізгі функцияларының өзгерісі, функционалды білімнің басымдылық сипаты. Нәтижесінде 4 кезең анықталған:

1-ші кезең (1960 - жылдың аяғы мен 1970 жылдың басы) – функционалды сауаттылық дәстүрлі сауаттылыққа қосымша ретінде қарастырылған, мұндағы ең бастысы экономикалық сипат ескеріле отырылып құрылатын функционалды білім, нәтижесінде сауаттылыққа үйретудің функционалды әдісі келіп шығады; функционалды сауаттылықтың концепциясы мен стратегиясы оқу мен жазуды меңгеру процестерінің байланысын қамтамасыз ету, сондай-ақ еңбек өнімділігін арттыру мен жұмысшы мен оның отбасы жағдайын жақсарту деп түсіндіріледі;

2-ші кезең (1970 - жылдардың ортасы мен 1980 жылдардың басы) – функционалды сауаттылықты дамыған елдердің мәселесі ретінде сезіну; оның дәстүрлі сауаттылықтан ерекшеленуі; функционалды білім құрамы мен мазмұнының қоғамдық өмірдің барлық жағына (экономикалық, саяси, азаматтық, қоғамдық, мәдени) сәйкес кеңеюі; ЮНЕСКО – ға «функционалды сауатсыз адам» (топ пен қауымдастықтың тиімді тіршілік етуіне қажетті, өзін және қоғамды дамыту үшін оқуды, жазуды, санауды қолдануға мүмкіндік беретін іс-әрекеттің барлық түріне қатыса алмайтын адам); қоғамдық өзгеріс жағдайында функционалды сауаттылықтың өзгермелілігі туралы пікірдің пайда болуы;

3-ші кезең (1980 – жылдардың ортасы мен 1990 – жылдардың басы) функционалды сауаттылықтың жазуды меңгеру деңгейінің артуымен, жалпы білім берумен, еңбек сферасындағы өзгерістермен байланысын орнату; дәстүрлі сауаттылық құрамына енгізу; функционалды сауаттылықтың екі

деңгейлі құрылымын сезіну (глобальды және локальды), оның «өмір бойғы» немесе ғұмырлық білім мен жеке тұлғаның қалыптасу негізі ретіндегі рөлі;

4-ші кезең (XXI ғасырдың басы) – постиндустриалды қоғамға өтуге байланысты функционалды сауаттылықтың құрамы мен мазмұнындағы өзгерістерді белгілеу; функционалды сауаттылықты адамның өмір қауіпсіздігіне кепілдік пен өзгермелі әлемде оның жетістікке жету құралы ретінде қарастыру; функционалды сауаттылықты дамыту құралы ретінде басты назарды функционалды оқи алу рөліне аудару [6, 78 б].

Тұтастай алғанда В.А. Ермоленко бастатқан ғалымдар анализінен функционалды сауаттылықтың құрамы мен мазмұнының адам мен қоғамның қажеттілігінің дамуына сәйкес үнемі өзгеріп отыратындықтан динамикалы және интегративті білім екенін байқаймыз.

Мәселен, бүгінде ғылыми айналымда функционалды сауаттылықты қалыптастырудың 3 бағдары қолданылады. Олар: әлеуметтік-мәдени, жүйелілік және іс-әрекеттік.

Функционалды сауаттылық – тіршілік барысында жинақталған білімді, іскерлікті, дағдыны адами іс-әрекеттің әртүрлі сферасында қолдана білу; кең көлемдегі маңызды өмірлік міндеттерді шешу қабілеті.

Функционалды сауаттылық – адамның ерікті түрде мойнына алған қызметін атқаруға дайындық деңгейі; қолданбалы білімді қолдана отырып тіршіліктің әр түрлі сферасында стандартты міндеттерді шешу қабілетімен сипатталатын білімділік деңгейі; іс-әрекеттің барлық түрін атқаруда адамның сауатты түрде тіршілік ету қабілеті; сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсу мен оған тез бейімделу қабілеті; нақты мәдени ортада тұлғаның белгілі іс-әрекетті атқаруы.

«Функционалдық сауаттылық» білім берудің нәтижелі маңыздылығын «жеке тұлғаның функционалды сауаттылығы», «түйінді құзыреттіліктер», «жалпы оқудағы біліктілік» ұғымдарын айқындайды. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығының жалпы оқу біліктілігіне: жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруді іске асыра білуі; интеллектуалдық, оқу-танымдық, креативті шығармашылық қабілеттері мен біліктіліктері; мағыналық-құндылық, көзқарастық қатынастары мен ұстанымдары; қарым-қатынастағы біліктілік; субъект ретінде кездестірген функционалдық проблемаларды шеше білу; оқуды, қарым-қатынас жасауды, әлеуметтік жұмысты және кәсіпті таңдай білу мен оны жауапкершілікпен меңгеру жатады.

Қазіргі ақпараттық уақытта сауаттылық қоғамның барлық топтары үшін аса қажет. Уақыт озған сайын сауаттылық түрлері де көптеп анықталуда (ақпараттық сауаттылық, техникалық сауаттылық, музыкалық сауаттылық, медициналық сауаттылық, инженерлік сауаттылық, экономикалық сауаттылық, экологиялық сауаттылық және т.б.) және де ол мәдениеттің атрибуты статусына айналуда.

Функционалды сауаттылық түрлері:

- *Жалпы сауаттылық* - мазмұндама, шығарма немесе баяндама, реферат жазу, калькуляторсыз есептеу, анкеталарды, бланктерді толтыру және т.б.;
- *Компьютерлік сауаттылық* - XXI ғасырды ақпараттың көлемінің ұлғаюына сәйкес ақпараттық дәуір дейміз. Осы ретте пайда болған сауаттылықтың түрі – сандық сауаттылық. Ол бірнеше құрама бөлшектерден тұрады. Сандық сауатты адамды сандық азамат деп атаған. Сандық азаматқа тән қасиеттер: ол – кибернетикалық кеңістікке кіруіне мүмкіндігі бар адам; ол – сандық коммерцияны, атап айтқанда онлайн-дүкендерден тауарлар мен қызметтер ала алатын, интернет арқылы интернет картасын пайдалана алатын т.б. адам; ол – интернет желісі арқылы басқалармен байланыс орната алатын, хаттарды тасымалдайтын қызметтерді дұрыс пайдалана алатын адам; ол – сандық заңдарды білетін; ол – сандық құқықтарды білетін; ол – сандық сауатты, демек адам ағзасына инновациялық технологиялардың әсерін білумен қатар, интернет арқылы өз денсаулығын сақтай алатын, сандық қауіпсіздікті меңгерген, демек жеке ақпараттарды сақтай және оларды дұрыс пайдалана алуға қабілетті адам.

Математикалық сауаттылық – қазіргі және болашақ қажеттілігін қанағаттандыру үшін қабілетті, шығармашыл, өмір сүруге құлшынысы бар азаматқа тән ақылға қонымды математикалық тұжырымдарын дәлелдеу, әлемдегі математиканың рөлін анықтау мен түсіну; жеке тұлғаның математиканы әр түрлі контексте қолдана алу қабілеті; құбылыстарды сипаттау, түсіндіру, болжау үшін математикалық дәлелдерді, математикалық түсініктерді, процедураларды, факт мен инструменттерді қолдануы; математикалық тәсілдер арқылы шешімін табатын қоршаған ортада туындаған проблеманы анықтауы; математика тілінде проблеманы құрастыруы; математикалық білім мен математикалық модельдеуді қолдана отырып проблеманы шешуі; қолданылған шешу тәсілдерін анализдеуі; соңғы нәтиже шығаруы. Математикалық сауаттылықты анықтаушы аспектісінің бірі «математикалық құзіреттілік».

Жаратылыстану ғылымдары саласындағы сауаттылық – қоршаған орта мен ондағы өзгерістерді түсіну мақсатында ғылыми әдістерді қолдану, қорытынды жасау.

Коммуникативтік сауаттылық - топта жұмыс жасау, басқаларды өзіне қарату, өз көңіл-күйінің жетегінде жүрмеу, мәдениетті сөйлеу және коммуникативтік құзіреттілік т.б. Коммуникативтік құзіреттілік – жүйелі құрылым, ол тіл меңгерудің біліктері мен дағдыларын білдіреді.

- *Шет тілдерді меңгерудегі сауаттылық* - сөздікті қолдана отырып қиын емес мәтінді аудару, әр түрлі тауарлар этикеткасындағы кеңесті түсіну, шетелдік таныстармен тұрмыстық мәселелерді талқылау;
- *Тұрмыстық сауаттылық* - дүкеннен тағамдарды, қажет заттарды дұрыс таңдау, ақшалай шығындарды жоспарлау, нұсқауды қолдана отырып әр түрлі тұрмыстық тауарларды қолдану, анықтама, карта арқылы таныс емес қалада жүру;
- *Құқықтық және қоғамдық-саяси сауаттылық* - өз құқығың мен қызығушылығыңды қорғау, құқықтық, әкімшілік және тәртіптік құқық бұзушылықтың арасындағы айырмашылықты ажырату, ол - жастардың қандай саяси құқықтары мен бостандықтары бар екендігін білуге және оларды орынды да тиімді пайдалана білуге үйретеді; мемлекеттік саяси маңызды мәселелерді шешуде халықтың саяси белсенділігінің төмендемеуіне септігін тигізеді; мемлекетте болып жатқан саяси реформаларды, саяси құбылыстарды дұрыс қабылдауға, түсінуге, саяси баға беруге көмектеседі; жаппай саяси бассыздыққа, теріс әрекеттерге бармауына, олардың бойында қазақстандық патриотизмді жетілдіруге, шыңдауға әсер етеді. Саяси сауаттылық қоғамды адамгершілік құндылықтарға қарсы жүйеден сақтандырады.

Сонымен, функционалды сауаттылық - қоғамдық жетістік индикаторы. Сауаттылықтың жоғарғы деңгейі қоғамның белгілі бір әлеуметтік-мәдени жетістігін мегзесе, төменгі деңгейі – әлеуметтік дағдарыстың туындау мүмкіндігіне мегзейді. Сондықтан Қазақстан ғылымы үшін білім мазмұнының мақсаттары мен нәтижелерін қайта қарау; білім мазмұнының принциптерін жаңалау; білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту амал-тәсілдерін, технологияларын және өнімді формасын қайта қарастыру көзделген.

Функционалды сауаттылық туралы жоғарыдағы ойларды қорыта келе «функционалды сауаттылық дегеніміз білім алу жүйесінде және тұрмыс-тіршілікте қалыптасатын функционалдық білім, функционалдық іскерлік, функционалдық дағдыны адами іс-әрекеттің әртүрлі сферасында, қарым-қатынаста, қоғамдық қатынаста қолдана білу, демек кең көлемдегі маңызды өмірлік міндеттерді шешу құзіреті» - деген ой түйіндейміз.

Олай болса, функционалды сауатты тұлға – әлем мен ақиқаттағы қоғамдық құндылық пен мүддеге сәйкес әрекет ететін адам. Функционалды сауатты адам – адами іс-әрекеттің әр түрлі сферасында, қарым-қатынаста және әлеуметтік қатынаста кең диапазонды өмірлік міндеттерді шешуде тіршілік барысында үздіксіз алынған білімді, іскерлікті, дағдыны пайдалануға қабілетті адам».

1 Грамотность: жизненная необходимость. - Париж, 2005. - 505 с.

2 Терешкович П., Крупник С. Новый порог функциональной грамотности: вызов 21 века

3 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://worvik.narod.ru/method/fg-porog.htm

4 Гершунский Б.С. Грамотность 21 века // Советская педагогика. – 1990 г.

5 Тангян С.А. Грамотность в компьютерный век // Педагогика. – 1995, № 1.

6 Фролова П.И. Формирование функциональной грамотности как основа развития учебно-познавательной компетентности студентов технического вуза в процессе изучения гуманитарных дисциплин // автореферат канд. диссер, - Омск, 2008.

7 Ермоленко В.А.Развитие функциональной грамотности обучающегося: теоретический

8 аспект. Электронное научное издание Альманах Пространство и Время Пространство и время образования, Т. 8. Вып. 1, 2015.

9 Кричевский В.Ю. Функциональная грамотность в развивающемся обществе//

10 Функциональная грамотность взрослых: современное состояние исследований и их перспективы (материалы к международному семинару). - Спб., 1992. - С.74-81.

11 Чтение и грамотность в образовании и культуре: вторая междунар. науч.-практ. конф.:

12 По итогам Десятилетия грамотности ООН «Грамотность для всех»: докл. и тез. / Русская ассоц. чтения. – М., 29-31 марта 2012 г. - 235 с.

13 Чтение и грамотность в образовании и культуре: (К10-летию проекта «Школа, где

14 процветает грамотность»): материалы Междунар. науч.-практич. конф. – М., 26-29 марта, 2009 г.

15 Пошконяк Н. Образование: традиция и нововведения в условиях социальных изменений //Инновации и традиции в образовании. Сб. российско-югославских конференций, 1996.

Резюме

Сламбекова Т.С. – Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева к.п.н, и.о.профессора

Функциональная грамотность в педагогической теории

В статье рассматриваются взвимосвязь понятии «грамотность», «функциональная грамотность» и актуальность функциональной грамотности в образовательном пространстве. Расскрываются значимость функциональной грамотности в становлении личности. Также в статье представлены основные этапы развития концепции функциональной грамотности.

Ключевые слова: грамотность, функциональная грамотность, образованность, функциональное знание, функциональное умение, функциональные навыки, профессиональная компетентность.

Summary

Slambekova T. – Gumilyov Eurasian national university. Candidate of pedaqoqical sciences, executive professor

Functional literacy in pedaqoqical theory

This article is devoted to the interrelation of notions like «literacy», «functional literacy», and relevance of functional literacy in educational space. Importance of functional literacy which becominq an individual and main steps of the development of functional literacy concepts are revealed too.

Keywords: literacy, functional literacy, education, functional education, functional skill, functional habit, professsional competitiveness.

ӘӨЖ 372.12

САМООБРАЗОВАНИЕ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТУ

Оразов Ш.Б. – *д.п.н., профессор*

Международный казахско-турецкий университет им Х.А. Ясави

В статье рассматривается самообразование студентов в системе подготовки специалистов по физической культуре и спорту, профессиональное повышение студентов и их самоконтроль над наблюдениями, их знание и мастерство.Также рассматривается индивидуальная и творческая характеристика студентов в процессе формирования личности.

Ключевые слова: самообразование студентов, подготовка специалистов по физической культуре и спорту, процесс формирования личности.

В условиях развитого народа все более возрастает уровень учащейся молодежи и саморегулирование личностью своей учебной деятельности. В связи с этим важной задачей высших учебных заведении является формирование у студентов способности к самоуправлению своей учебной деятельностью.

Профессиональная подготовка студентов вузов будет протекать успешнее при наличии у них готовности у работе над собой для освоения будущей профессиональной деятельности. Важнейшей задачей современного воспитания молодежи специалисты считал развитие самостоятельности. Без полной самостоятельности молодежь не сможет выработать из себя хороших специалистов.

Студенческий возраст 18-25лет характеризуется тем, что к этому времени человек достигает определенные социальной зрелости и готовит себя к новый социальной ролы в обществе. Этот возрастной период – решающий в становлении человека как личности. Здесь именно завершается период образования отдельных верениц представлений, и если не все они. То значительная часть их группируется в одну сеть, достаточно обширную, чтобы дать решительный перевес тому или другому направлению в образе мыслей человека и его характера.

Учебная деятельность студента состоит их следующих компонентов:

1) аудиторной (лекции, семинарии, лабораторные занятия и т.д.),

2) внеаудиторной обязательной работы. Регламентируется, определяется и оценивается преподавателем. Студент самостоятельно устанавливает ее режим, продолжительность и объем;

3) внеаудиторной дополнительной, не регламентируемой преподавателем учебныйдеятельности студента, связанной с глубоким изучением специальных дисциплин. Эта часть учебной деятельности не входит в учебное расписание, полностью зависит от активности студента и имеет выраженный творческий характер. На основы глубокого понимания стоящих перед ним целей студент самостоятельно изучает дополнительную литературу, ведеттворческий поиск в научном кружке. Эта деятельность студента имеет выраженную профессиональную направленность и называется профессиональным

самообразованием. Студент стремится самостоятельно искать пути решение задач, которые встретятся в его будущей профессиональной деятельности.

Рассматривая сущность профессионального самообразования, мы исходим из того, что развитие личности осуществляется самодвижением, спонтанным, внутренние необходимым движением, а не какой-то внешней силой.

Методика исследования.Задачей настоящего исследования было выявить причины и условия функционирования профессионально самообразования студентов и определить возможности управления им. Им предлагалось оценить по балльной системе отношение студентов к профессиональному самообразованию, устойчивость профессионального интереса и сформированность основных профессионально – педагогических умений.

Результаты исследования и обсуждение. Анализ результатов анкетного опроса студентов свидетельствует, что лишь часть из них занимаются профессиональным самообразованием.

Опрос студентов и преподавателей показал, что большая часть студентов с устойчивым интересом и к выбранной профессии занимаются профессиональным самообразованием. Прослеживается тенденция снижения числа студентов (от I курса к IV) с недостаточно устойчивым и неустойчивым интересом к профессии, занимающиеся профессиональным самообразованием.

Подробные результаты были обнаружены нами при анализе влияния склонности к педагогической деятельности на занятие студентов профессиональным самообразованием.

Количество студентов, занимающихся профессиональным самообразованием с учетом склонности к педагогической деятельности (в%).

Стержень выраженности склонности	**Курсы**			
	I	II	III	IV
Высокая	94	90	87	95
Средняя	80	82	66	57
Низкая	62	46	10	3

Опрос студентов и преподавателей показал, что большая часть студентов с устойчивым интересом к выбранной профессии занимаются профессиональным самообразованием. Прослеживается тенденция снижения числа студентов с недостаточно устойчивым и неустойчивым интересом к профессии, занимающихся профессиональным самообразованием.

Таким образом, сформированный устойчивый профессиональный интерес и наличие склонности к педагогической деятельности – необходимые условия включения студентов в профессиональное самообразование. Анализ взаимосвязи между профессиональным самообразованием и профессионально – педагогическими умениями показал, что для студентов, занимающихся профессиональным самообразованием, характерен высокий и достаточный уровеньсформированный профессионально – педагогических умений.

Любая деятельность человека мотивирована. Чем же мотивируется профессиональное самообразование как самостоятельная и неконтролируемая работа студента над собой? Настоящее исследование показало, что студенты при этом руководствуются следующими мотивами: интерес к выбранной профессии, стремление лучше подготовиться к будущей работе, стремление к самосовершенствованию, осознание необходимости изучения дисциплин. Все они имеют опосредованный характер и профессиональную направленность.

В профессиональном самообразовании, также как и в самовоспитании, большое значение имеют самооценка и само убеждение. Самооценка формируется в процессе учебы в вузе и выполняет на этом этапе важную функцию в становлении специалиста. Самооценка – это знание студента самого себя. В профессиональном аспекте она включает выделение собственных знаний и умении и соотнесение их с требованиями, предъявляемыми к нему как специалисту. Только адекватная самооценка будет способствовать включению студентов в профессиональное самообразование. Выявление характера самооценки у студентов представляется необходимым и постоянным на протяжении всего периода обучения студентов и служит одним из путей к эффективному руководству профессиональным самообразованием студентов. Само убеждение как средство профессионального самообразования принимается студентом на основе критической самооценки себя как личности. При этом студент должен убедить себя в необходимости постоянной дополнительной работы над собой, выходящей за рамки обязательной учебной деятельности. Само убеждение будет эффективным в том случае, если студент

самостоятельно прибегает к этому средству. Большое значение при этом имеет развитая волевая сфера студента.

Определенную роль в возникновении профессионального самообразования играет идеал. Как указывалось, только треть студентов имеет идеал тренера. Большая часть из них “83%” постоянно работают на собой, т.е. занимается профессиональным самообразованием.

Важным условием профессионального самообразования является организация непрерывной производственной практики студентов в течение всего периода обучения в вузе. Только постоянное столкновение студента с задачами, ситуациями, встречающимися в практической деятельности, будет способствовать постепенному его включению в профессиональное самообразование.

Профессиональное самообразование – результат осознания студентом работы над собой и большого умственного труда, который стимулируется включением в учебный процесс деловых игр при прохождении основных профилирующих дисциплин (педагогики, психологии спорта, теорий физического воспитания, основ спортивной тренировки, организации и управления физкультурным движением в физиологии спорта, спортивной медицины, специализации) и решения проблемных ситуаций.

Один из важнейших факторов, сдерживающих включение студентов в профессиональное самообразование отсутствие у них психологической готовности к трудовой деятельности.

Сегодня значительная часть студентов институтов физкультуры психологически еще не готова к трудовой деятельности, так как главное для них – повышение спортивного мастерства.

Важность профессионального самообразования студентов заключается в том, что в период обучения в вузе они должны научиться критически, мыслить, находить новые и оригинальные способы решения профессиональных задач, ориентироваться в потоке научной информации. В условиях включения студентов в профессиональное самообразование преподаватель становится организатором, помощником, наставником в познавательной деятельности студентов, что, в свою очередь, повышает требования к преподавателю.

В управлении процессом профессионального самообразования принимают участие не только преподавательский коллектив, но и общественные организации, коллектив учебной группы и специализации при этом данный процесс должен осуществляться на основе изучения мотивов выбора студентами в профессии, профессионального интереса, склонности к педагогической деятельности, готовности к самообразованию и т.д., иначе говоря на основе всестороннего изучения личности студента. Большую помощь в этом должна оказывать организованная в вузе психологическая служба.

Заключение. Профессиональное самообразование – движущая сила в формировании личности молодого специалиста.

1 Аренова А.К. Научно-педагогические основы самостоятельной учебной деятельности младших школьников. Дисс. д. п. н.: 27.06.01. – Алматы, 2005.

2 Қасымбекова С.И. Научно-педагогические основы формирования физической культуры учащихся молодежи. Дисс. д.п.н.: 13.00.04. - Алматы, 2002.

3 Малинина С.В. Теория и методики педагогических исследований в физическом воспитании. – М.: Физкультура и спорт, 2003

4 Оразов Ш.Б. Практическая подготовка – фундамент воспитание специалистов в области спорта. //Достояние нации. (Ұлт тағылымы). №3. – Алматы, 2006. – С.122-123.

5 Евсеев С.П., Шапкова Л.В. Адаптивная физическая культура . – М.; Советский спорт, 2000. – 240 с.

Түйіндеме

Оразов Ш.Б.– п.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Яссауи атындағы халықаралық қазақ – түрік университеті

Дене тәрбиесі және спорт мамандарын дайындау жүйесінде студенттердің өз бетімен кәсіби білімін жетілдіру

Кәсіби білімін өз беттерімен жетілдіруінің маңызды шарты – жоғары оқу орындарындағы оқу кезеңінде студенттердің үздіксіз практикасының ұйымдастырылуы маңызды болып табылады. Тек студенттердің практикалық қызметінде кездесетін міндеттермен, жағдайлармен үнемі бетпе-бет келіп отыруы ғана, олардың біртіндеп өз беттерімен кәсіби білімін жетілдіруіне әсерін тигізбекші.

Студенттердің өз беттерімен кәсіби білімін жетілдіруінің маңыздылығы мынаған келіп саяды: жоғары орындарында оқыған кезінде олар сыни ойлауды, кәсіби міндеттерін шешудің жаңа да тың тәсілдерін табуды үйренулері керек, ғылыми ақпарат тасқынында бағыттарын анықтай білуі тиіс. Студенттердің кәсіби білімін өз беттерімен жетілдіру процесінде оқытушы студенттердің танымдық қызметіндегі ұйымдастырушысы, көмекшісі, тәлімгері болуы керек, бұл өз кезегінде оқытушыға қойылатын талапты күшейтеді. Кәсіби білімді өз беттерімен жетілдіруін басқаруға тек оқу тобы мен мамандандырудың оқытушылары ғана қатысып қоймайды. Сонымен қоса, осынау процесс студенттердің кәсіпті таңдауымен, кәсіби қызығушылығымен, педагогикалық қызметке

бейімділігімен, өз бетімен білімін жетілдіруге талпынысымен, басқаша айтқанда, студент тұлғасын жан-жақты зерттеу негізінде жүзеге асырылады. Бұл жағдайда жоғары оқу орындарында психологиялық қызметтің ұйымдастырылуы маңызы. Кәсіби білімін өз бетімен жетілдіру – жас маманның тұлғасын қалыптастырудағы қозғаушы күш. Өз бетімен кәсіби білімін жетілдірудің дербестік, шығармашылық сипаты студент жеке тұлғасының қалыптасуында да маңызды роль атқарады.

Түйін сөздер: студент, кәсіби білім, оқу үдерісі, бақылау, бағалау.

Summary

Orazov Sh.B. - d.p.n., professor the International Kazakh-Turkish university him Kh.a. Yasavi

The importance of professional advancement of students in the process of self-preparation

The efficiency of preparation of the students of pedagogical higher educational institutions to optimum purposeful pedagogical activity at school and realization of professional self-education at a creative level, depends on, as far as the opportunities of each educational discipline were full used, from the point of view of its contribution in mastering by the future teacher by knowledge and ways of interaction with object of professional activity, in formation both development gnostic abilities and skills, future subjects of pedagogical work.

Training of university students will proceed successfully if they have the willingness to work on in a development for the future professional activity. The most important task of modern education of youth development specialists considered independent. Without complete independence of the youth will not be able to work out of themselves good specialists.

Student age characterized by the fact that by the time a man reaches a certain social maturity and preparing itself to new social rolls in the society. This age period - decisive in the formation of man as a person. It was completed during the formation of the individual strings representations, and if not all of them. That much of their grouped into one network, extensive enough to give a decisive preponderance of one or the other direction in the image of the human mind and its nature.

Keywords: student, professional education, education process, control work.

УДК 37.013

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ МЕН БІЛІКТІ МАМАН ҚОЛЫНДА

Жусупова Ж.А. – *п.ғ.к., Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті*

Мақалада қазақ жастарын ұлттық рухта, ұлттық құндылықтарды игеру барысында тәрбиелеу бағыттары көрсетіледі. Ұлтымыздың келешегі білікті ұстаздардың қолында, олай болса оқу-тәрбие үдерісі ұлттық тәрбиенің негізгі идеяларын басшылыққа алу негізінде жүргізілсе, келешек ұрпағымыздың сана-сезімі, патриоттық көзқарасы, азаматтық және әлеуметтік белсенділігін арттыру мәселелері қарастырылған. Жаңа білім парадигмалары бірінші орынға тұлғаның білімін, білігі мен дағдысын емес, оны жан – жақты дамыту, ұлттық тәлім – тәрбиені бойына сіңірту, рухани жан дүниесін қалыптастыру міндетін қойып, мемлекетіміз білім кеңістігіне аяқ басқан кезеңінде, ғылым – білімнің құндылығын, рухани маңыздылығын қоятындығы туралы сөз етіледі. Болашақ маманның бәсекеге қабілетті кәсіби маман ретінде қалану жолында ұлттық тәрбиенің ролі баяндалған.

Түйін сөздер: ұлттық патриотизм, ұлттық дүниетаным, ұлттық тәрбие, бәсекеге қабілетті маман.

«Тәрбиеден мақсұт - бала тәрбиесінің дәл өзіндей шығаруында емес, өз заманына лайық қылып шығару. Әр тәрбиешінің қолданатын жолы - ұлт тәрбиесі» деп М. Жұмабаев айтқандай, ұрпақ тәрбиесі білікті де, білімді ұстаздар қолында. Ұстаздың пайдаланатын негізгі қолданатын құралы – ұлттық тәлім-тәрбие. Әр ұлттың қай кезеңде болмасын алдында тұратын ұлы міндеттерінің ең бастысы өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты саналы ұрпақ тәрбиелеу. Бұл хақында, халқымыздың ұлы батыры Бауыржан Момышұлы «Ұстазға ұлы құрмет. Себебі, ұрпақты ұстаз тәрбиелейді. Болашақтың басшысын да, данасын да, ғалымын да, еңбекқор егіншісін де, кеншісін де ұстаз өсіреді. Өмірге ұрпақ берген аналарды қалай ардақтасақ, сол ұрпақты тәрбиелейтін ұстаздарды да солай ардақтауға міндеттіміз», - деген. Ендеше өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкірттің жанына нұр құйып, өмірге өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деп жүретін ұстаздардың жөні де, жолы да бөлек.

Халықтардың ұлт болып қалыптасуында ұлттық тәрбиенің негізгі кілті халық даналығынан бастау алатындығы туралы М.Қ.Жұбанова «Ұлттық тәрбие тағылымы» атты еңбегінде: «Ғылыми педагогика әр халықтың ұлттық тәрбиесінің сол үздік амал-тәсілдерін зерделеп, оқу-тәрбие ісінің ғылыми әдістерін дамытып, молайтып отырады: Олай болса, ұлт өкілдерінің ұлттық тәрбие тәсілдеріне көңіл аударып,

оны зерттеп, ғылым елегінен өткізуінің маңызы зор. Ол-ұрпақ тәрбиесінің жаңа қыры мен сырын ашуға үлес қосатын қазына» деген құнды пікірін білдірген. Олай болса, халықтық салт дәстүрлердің тәлім – тәрбиелік, білім танымдық ролі зор. Осындай қазынаны ұрпақ беруші, жеткізуші ол - білікті маман.

Сонымен қатар, ұлттық тәрбиенің тағы бір өзіндік ерекшілігі мынада, ғылыми педагогика тәрбиені оқыту мен білім беру үдерісімен бірлікте, тұтастықта іске асыруында. Ұлттық тәрбие тәрбие мен білімді бірлікте қарастырады. Ұлттық тәрбие бір орында тұрып қалмайды. Қоғамныңөзгеруіне, адамның санасының дамуына байланысты жаңарып отырады.

Ел Президенті Н. Назарбаев халыққа жолдауында: «Еліміздің ертеңі мен бүгіні - жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры-ұстаздардың қолында» - деп, ұстаздарға үлкен міндет жүктеген.

Сол себепті, қазіргі формация мұғалімі қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, жаңалыққа жаны сергек, жаңаша ойлау дағдысын меңгерген, білім алушылардың қызығушылығы мен қабілетін, сондай-ақ, өз іс-әрекетін ұйымдастыра алатын әрі шығармашылықпен еңбек ете алатын маман болуы тиіс.Сонда ғана еліміздің болашағына өз үлесін қоса алады. Сонымен қатар, өзінің қабілетін, шеберлігін, алған теориялық білімін тәжірибемен ұштастырғанда ғана құзыретті мұғалімге тән іскерлік, шеберлікті қалыптастырады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру мен тәрбиелеу саласының түбегейлі өзгеруі қоғамдағы ірі өзгерістермен бірге ұлттық сананы, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді, халықтық қадір-қасиетімізді жаңартуымызға елеулі септігін тигізіп отыр.

Мемлекеттің одан ары өркендеуінің негізгі тұтқасы болатын парасатты және білімді тұлғаны дайындауда ұлттық тәрбиенің атқаратын маңызы орасан зор екені сөзсіз. Бұған дәлел ретінде бір-қатар ғалымдарымыздың пікірін келтіргім келіп отыр. Қазақстан ПҒА-ның президенті, п.ғ.докторы, профессор, академик А.Құсайынов: «Білім беру деңгейі – экономикалық және ғылыми-техникалық прогрестің бастау көзі, мемлекет пен қоғамның табысты кепілі. Қазақстанда, тарихи тұрғыда, білім беру идеялары қашан да берік рухани-адамгершілік бағдарларға сүйеніп келген. «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық патриоттық идеясын іске асыру мақсатында балаларды тәрбиелеуде және оқытуда ғасырлық тарихи дәстүрі бар қазақ халқының ұлттық тәрбиесінің негізгі идеялары мен құндылықтарын қалпына келтіріп, кеңінен пайдалануымыз керек» десе, Абай атындағы ҚазҰПУ ректоры, ҚР ҰҒА академигі С.Пірәлиев: «Біз Қазақстан «Ұлы Дала Елі» бедел-бейнесінің терең мағынасы бар екеніне сенімдіміз. Бұл идеяны бүгінгі жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін, патриоттық рухын, азаматтық және әлеуметтік белсенділігін, тарихи санасы мен әлеуметтік жадысын дамытпайынша жүзеге асыру мүмкін емес» деген құнды пікірлерін аңғаруға болады [1].

Расында да, озық жетістіктерге негізделген білім нәрімен қатар, ұлттық тәрбие құндылықтарын бойына сіңірген ұрпақ қана ұлт тағдырын терең таразылап, болашағын болжай алатын, қоғам сұраныстарына жауап беретін бәсекеге қабілетті тұлға ретінде танылады.

Тарихи тәжірибе көрсетіп отырғандай, өз халқының мәдениетін, оның өткені мен бүгінін білмеу жалпы адамның және халықтың дамуына орны толмас шығын әкеледі:

1) ұрпақтар арасындағы сабақтастық пен уақыт байланысының бұзылуына;

2) жастар арасында сан алуан діни көзқарастардың белең алуына;

3) кәмелетке толмаған жасөспірімдердің арасында қылмыстың өсуіне;

4) маскүнемдік, шылым шегу, нашақорлық; өзіне қол жұмсау жағдайларының, жезөкшеліктің, қатігездік пен зұлымдықтың көбеюіне;

5) әскери борыш пен әскери кәсіпке деген жағымсыз қатынас және дене дайындығының әлсіреуі арқылы сипат алатын жас ұландарымыздың өз Отанын қорғауға дайын еместігіне.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясын белгілеген Елбасы Жолдауында осы заманғы білім беруді дамыту, кадрлар біліктілігі мен оларды қайта даярлау жүйесіне зор маңыз берілген. Сондықтан, егеменді еліміздің ең басты мақсаты - өркениетті елдердің қатарында болу, бүкіл әлемдік білім кеңістігінен орын алу болып табылады. Мұның өзі ұлттық білім беру жүйесінің даму бағыттарын жаңа арнаға, жаңа сапаға жеткізудің қажеттілігін алға тартады.

Әл-Фараби ізгі қоғам құру үшін мәселені ең алдымен жастар тәрбиесінен бастау керек – дейді. Себебі, келешек қоғамның болашағы тәрбиелі, білімді жастар. Сондықтан тәрбие мәселесін білім беруден бөліп алуға болмайды. Қайта оны үнемі басты назарда ұстап, ең маңызды мәселе ретінде қарастыру толыққанды ұлттық тұлғаны тәрбиелеуге негіз болады. Білім сапасы саналы тәрбиемен ұштасқанда ғана ұлт, мемлекет және халық мүддесіне қызмет етіп, қоғам өзінің рухани дамуында үлкен серпіліс жасайды. Тәрбие мен білім бірегей, қатар жүретін үрдіс. Кез-келген білім - таным мен тағылымның нәтижесі. Олай болса, тәрбиеден тыс білім – рухани нысанадан алшақ, патриоттық, отансүйгіштік сезімі жоқ, біржақты ұрпақты тәрбиелеуге әкеледі. Тәрбие абстрактілі берілмейді. Тәрбие –

белгілі бір қоғамда өмір сүруде, ұлыс пен ұлтты дамытуда нәтижеге қол жеткізетін, ұлты мен қоғамды дамытатын қозғаушы күш. Ендеше, жас буынның бойында ұлтжандылықты қалыптастыру – жаппай жаһандану заманында ұлттық үрдістерімізді сақтап қалудың бірден-бір жолы.

Жаңа білім парадигмалары бірінші орынға тұлғаның білімін, білігі мен дағдысын емес, оны жан – жақты дамыту, ұлттық тәлім – тәрбиені бойына сіңірту, рухани жан дүниесін қалыптастыру міндетін қойып, мемлекетіміз білім кеңістігіне аяқ басқан кезеңінде, ғылым – білімнің құндылығын, рухани маңыздылығын қояды.

Қазақстан ғасырлар тоғысында тәуелсіз елге айналып, саяси, әлеуметтік және экономикалық жүйесі елімізде өркениет улгісінде қайта құрылуы білім беру саласындағы – қазақтың ұлттық, мектебін жасау, оқушыларға ұлттық, тәрбие беру, оған қазіргі мектеп мұғалімдері мен болашақ, мұғалімдерді дайындау проблемаларын шешу қажеттігін қойып отыр.

Қоғамның ұлттық негізде жаңаруы жоғары мектепте ұлттық тәрбие ісін дамытудағы жетекші фактор болып саналады. Бұл оқу орындары жұмысын ұлттық негізде құру, яғни ұлтымыздың өмірінен орын алған ұлттық білімдер жүйесін тандап, соның негізінде студенттерді даярлау қажеттігін дәлелдей түседі.

Ұлттық мектепке ұлтжанды ұстаздар даярлау педагог мамандар даярлайтын жоғары оқу орындарының басты міндеті. Сондықтан болашақ ұстаздарды арнайы этнопедагогикалық дайындықтан өткізу қазіргі кезде ең басты көкейкесті проблемалардың бірі. Оған дәлел, М. Дулатов қазақ ұлттық мектебінің мақсаты: «... жалғыз құрғақ білім үйрету емес, біліммен бірге ұлттық тәрбиені қоса беру», қазақ ұлттық мектебінің міндеттерін М. Жұмабаев: «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» деген ойларын ерекше атап көрсетуге болады [2].

Тек білімді болу адам үшін жеткіліксіз, адам бір мамандықтың иесі болып, құзырлы маман болуға тырысуы керек және сол өзі меңгерген мамандығы арқылы өзінің тұлғалық әлеуетін жан-жақты іске асыра алады.

Болашақ мамандардың білім-біліктері, кәсіби құзіреттіліктері адамның жалпы мәдениетке, соның ұлттық мәдениетке қатынасын анықтайтын қажетті компонент болып табылады. Себебі, қазіргі кезеңде Қазақстанда білім және тәрбие беру саласындағы саясаттың негізгі бағыттарының бірі – жастарды демократиялық өркениеттілік мемлекетте өмір сүре білуге, қоғамдық жауапкершілікті көтеруге дайын ерікті азаматтарды құндылығы жоғары, адамгершілік мақсатқа бағыттап тәрбиелеу.

Соның ішінде ұлттық және жалпыадамзаттық, құндылықтарды, тарихи тәжірибелерді, сан ғасырлық, мәдени ұлттық дәстүрлерді ескере отырып, қазіргі білім мазмұнын жаңғырту болашақ мұғалімдерді даярлау процесіне жаңа талаптар қояды, солардың ең бастыларыныц 6ірі - болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындау проблемасы.

Ендеше, жоғары мектептің алдындағы міндет: студенттерді жаңа қоғамда өмір сүру жағдайына және кәсіби іс-әрекетке даярлау, оларды осы ортада әрекет жасауға үйрету, оның мүмкіндіктерін пайдалану, жағымсыз жағдайлардан қорғана білуге бейімдеу.

Болашақ мамандардың білім-біліктері, кәсіби құзіреттіліктері адамның жалпы мәдениетке, соның ұлттық мәдениетке қатынасын анықтайтын қажетті компонент болып табылады. Себебі, қазіргі кезеңде Қазақстанда білім және тәрбие беру саласындағы саясаттың негізгі бағыттарының бірі — жастарды демократиялық өркениеттілік мемлекетте өмір сүре білуге, қоғамдық жауапкершілікті көтеруге дайын ерікті азаматтарды құндылығы жоғары, адамгершілік мақсатқа бағыттап тәрбиелеу.

Соның ішінде ұлттық және жалпы адамзаттық, құндылықтарды, тарихи тәжірибелерді, сан ғасырлық, мәдени ұлттық дәстүрлерді ескере отырып, қазіргі білім мазмұнын жаңғырту болашақ мұғалімдерді даярлау процесіне жаңа талаптар қояды, солардың ең бастыларының 6ірі - болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындау проблемасы.

Еліміздің болашағы – жастар, сондықтан оларға ұлттық тәрбие беру – басты міндет.

Жастарды ұлттық рухта тәрбиелеу мен оларға этномәдени тәлім-тағылым беру бүгінгі Қазақстан дамуының, оның бәсекелестікке қабілетті елге айналуының бірден – бір көзі.

1 М.Ахмет. «Ұлы Дала Елі» болашағы – қазақ тілі мен ұлттық тәрбиеде //Білімді Ел. Образованная страна. 2016. №7(44). – Б. 12-13.

2 Жұбанова М. Ұлттық тәрбие тағылымы.– Алматы, 2012.

3 Жусупова Ж.А. Болашақ маманды ұлттық тәрбие құндылықтары негізінде тәрбиелеу мәселелері//Қазақ хандығының 550 жылдығы, Қазақстан Республикасы Конституциясының 20 жылдығы, Қазақстан халқы Ассамблеясы жылына арналған «Мәңгілік Ел» Ұлттық идеясы Қазақстан Республикасының жоғары білім саласындағы жүйеқұраушы фактор: оның мәселелері мен іске асыру перспективалары» атты республикалық ғылыми-практикалық конференция, - Алматы. 24 желтоқсан 2015 жыл.

Резюме

Жусупова Ж.А. – *к.п.н, доцент кафедры общей педагогики и психологии* zhanna.zhusupova@inbox.ru

Воспитание подростающего поколения - дело национального воспитания и квалифицированного специалиста

В статье указываются направления воспитания национального духа казахской молодежи, в ходе освоения ими национальных ценностей. Рассмотрены проблемы развития самосознания, патриотического воззрения, гражданственной и социальной активности подростающего поколения. В статье идет речь о том, что новые образовательные парадигмы нашего государства, входящего в мировое образовательное пространство, на первое место ставят не знания, умения и навыки личности, а задачи разностороннего развития личности, привития им национального воспитания, формирования в нем духовного внутреннего мира. Также в статье озвучена роль национального воспитания на пути становления выпускника как конкуретноспособного профессионального специалиста.

Ключевые слова: национальный патриотизм, национальное самосознание, народное воспитание, конкуретноспособный специалист.

Summary

Zh.A.Zhusupova – Candidate of Pedagogical Sciences, Aktobe Regional State University named after K. Zhubanov

Upbringing of the younger generation-is a core goal of national education and a training of gualified specialists

The article specifies the directions of bringing up of the national spirit of Kazakh youth in the development of their national values. The article studies the problems of development of consciousness, patriotic beliefs, civic and social activity of young generation. It points out that a new educational paradigm of our country, which is entering into the world educational space, value not knowledge, abilities and skills of an individual, but the goals of personal development, development of national education, the formation of one's inner, spiritual world. The article also underlines the role of national education in the process of becoming of a graduate a competitive professional.

Keywords: national patriotism, national consciousness, national education, competitive specialist.

УДК 37.091.33

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ НЕГІЗІНДЕ "МӘҢГІЛІК ЕЛ" ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДЕ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Махмутова К.И. – *М. Әуезов атындағы ОҚМУ-нің «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының доценті*, gulsara_isahan@mail.ru

Қуатова Ж.Ж. – *М. Әуезов атындағы ОҚМУ-нің «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының доценті*, kuatova_70@mail.ru

Мақалада қазіргі ақпараттандыру, жаһандану дәуірінде жастарға адамгершілік тұрғыдан тәрбие беруде оқу пәндердің мүмкіндіктерін пайдалану. Педагогикалық пәндер негізінде «Мәңгілік Ел» ұлттық даму идеясын ұлттық білім беру мазмұнымен үйлестіріп адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру жолдарын қарастырып жастар санасына ұлттық даму идеяларын сіңіру. Автор студенттерге "Мәңгілік Ел" идеясы", "ұлттық идея," ұғымдарының мән-мазмұны ұлттық идея мазмұнында тек бір ұлттың мақсат-мүдделері ғана емес, жалпы адамзатқа қызмет ететін идеялар жатқандығы, олардың құрамды бөліктері және көріністері, белгілі бір идея, тұжырым және теориялардың түрлі халықтар тағдыры, мемлекеттердің әлеуметтік дамуындағы ілгері немесе кері әсері, пікірлер мен көзқарастардың түрліше болуына жетудің зәру жақтары, идеологиялық пікірлерді ілгері қоюдан көзделген (дамытушы немесе агрессив) мақсаттар, олардың нәтижелері бар екендігін түсіндіреді. Мақалада студенттерді педагогикалық циклдағы пәндер арқылы"Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары негізінде рухани тұрғыдан қалыптастыруда көрсеткіштер мен алғышарттары қарастырылған.

Түйін сөздер: ақпараттандыру, жаһандану, руханият, Мәңгілік Ел, ұлттық даму, адамгершілік, ұлттық даму идеясы.

Қазіргі ақпараттандыру, жаһандану дәуірінде қоғам субъектілері арасындағы өзара қарым-қатынас ақпараттық ағымдар мен ресурстар арқылы жүзеге асады. Бұндай жағдай адамзаттың біртұтас ақпарат және коммуникациялар кеңістігінде жан-жақты бірігуі сияқты тиімділікпен бірге ланкестік, түрлі идеялогиялық ағымдардың да еркін әрекет етуіне жағдай жасайды. Осындай жағдайда жаңа әлеуметтік қатынастарға еркін кірісе алатын, жалпы адамзаттық құндылықтарды жеке бас мүдделерінен жоғары қоятын рухани жағынан кемелденген, әлеуметтік тұрғыдан белсенді, тәжірибелі кадрларды дайындау да өзекті мәселелерден бірі болып табылады. Бұл Елбасы Н. Назарбаевтың халықты бір мақсатқа, бір

мүддеге, бір болашаққа үндеген халқымыздың мұраты, ғасырлар бойғы арманына айналған «Мәңгілік Ел» идеясының түпкі мақсатымен астасып жатыр.

Елбасы елдің болашағын Қазақстан жастарының әлеуетімен байланысты қарап,жастардың заман талабына сай қалыптасып, еңбек етуін, білім алуын, түрлі жаңашылдықтарды жете қабылдап, жастық күш жігерлерін Отаны үшін жұмсағанын қалайды: «Бүгінде Отанымыздың жетістіктері – әрбір азаматтың ұлттық мақтанышы. Күшті, қуатты мемлекеттер ғана ұзақ мерзімдік жоспарлаумен, тұрақты экономикалық өсумен айналысады. «Қазақстан-2050» Стратегиясы – барлық саланы қамтитын және үздіксіз өсуді қамтамасыз ететін жаңғыру жолы. Ол – елдігіміз бен бірлігіміз, ерлігіміз бен еңбегіміз сыналатын, сынала жүріп шыңдалатын үлкен емтихан. Стратегияны мүлтіксіз орындап, емтиханнан мүдірмей өту – ортақ парыз, абыройлы міндет!» деген болатын Елбасы Н.Ә. Назарбаев [1, б. 1].

Осы жоғарыдағы міндетті жүзеге асыруда «Мәңгілік Ел» ұлттық даму идеясын ұлттық білім беру мазмұнымен үйлестіріп, оны жас ұрпақ санасына сіңіру, келешекке сенімді, ұлттық даму идеясы рухында тәрбиеленген, рухани-идеялық тұрғыдан жоғары қаруланған оқытушыларды дайындау педагогикалық жоғары оқу орындарының негізгі міндеттерінен бірі саналады.

Адам дамуының жоғары көрсеткіші саналатын руханият өте кең, ауқымды ұғым саналады да, ол көп салалы әлеуметтік процесті қамтиды. Сондықтан да ғалымдар оған анықтама бергенде руханияттың түрлі қырларын ашып көрсетеді. Мысалы: А.Г. Косиченко руханиятты адамның болмысқа қатынасында көрінетін идеал формасы, адам табиғатының өзіне тән белгісі ретінде түсіндіреді [2, б. 25].

Өзбекстандық философ ғалым Ж. Туленов: “Рухани кемелденген адам ақылымен әрекет етеді. Отанға, халқы мен ұлтына шын берілген болу да мәдениеттілік, мұның өзі рухани кемелденгендіктің белгісі болып табылады”, - дейді. Сондай-ақ, ғалым адамның жасампаздық әрекетінің өсуін оның рухани кемелденуі ретінде сипаттайды [3, б.153].

Философ ғалым Э.Юсупов руханияттың мазмұнын адамгершілік, білім, іскерлік, дағды, қабілет, дарын иман, сенім, ұждан, ынсап, дүниетаным сияқты элементтер құрайтынын айтып, оған мынадай анықтама береді: “Руханият адамның құлықтылығы, білімі, қабілеті, дарыны, іскерлік дағдылары, ожданы, имандылығы, дүниетанымы сияқты идеялық көзқарастарының өзара байланысты болып, қоғам дамуына қызмет ететін құндылықтар жүйесі”[4, б.13].

Демек, “Руханият” ұғымы өзіне қоғам дамуына қызмет ететін идеяларды да қамтиды деп айтуға болады. Ал қоғам дамуына қызмет ететін ұлттық, жалпы адамзаттық құндылықтар “Руханият” ұғымының мазмұнын тереңдетіп, оны байыта түседі. Рухани тұрғыдан жетілген азаматтар ғана қоғам өмірінде белсенді әрекет етіп, оны ілгері дамытуға жеткілікті үлес қоса алады.

ТМД ғалымдары К.Ш. Ахиярова, И.Н Сиземская, Н.А. Савотина, Л.А. Харисовалардың жұмыстарында болашақ мұғалімдерді ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды үйренуге бағыттау, онда идеологиялық білім, әлеуметтік норма және қағидалардың жалпы адамды қоғамда өмір сүруге, онда әрекет етуге, өзін көрсете алуға бағыттайтын құндылықтарды игеруі оқытушының рухани қалыптасуы, оның өзін жеке тұлға ретінде сезінуі, әлеуметтік мәнге ие іс-әрекетті жүзеге асыру және оның нәтижесін бағалай алуы рухани жетілгендік және жоғары мәдениеттілік көрсеткіші ретінде сипатталады [5, 6,7, 8].

Философ, педагог ғалымдардың руханият мәселесіне байланысты зерттеулерін талдау нәтижелері “Руханият” ұғымының кең ұғым екендігін, “Рух” араб тілінде “Жан” деген мағынаны берсе, Руханият адамның жан-жақты жетілгендігін көрсететін білімділік, әдептілік, қабілет, ұждан, сенім, имандылық, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеру, еліне, отанына қалтқысыз қызмет ету, отансүйгіштік сияқты қоғам дамуына қызмет ететін игі қасиеттер оның негізін құрайтынын және ұлттық идея мен руханият ұғымдары мән-мазмұны жағынан бір-бірімен өзара ішкі байланыста болып, олардың мазмұнында қоғамның рухани, әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге қызмет ететін идеялар жинақталғанын байқау мүмкін.

Студенттерді "Мәңгілік Ел" идеясы негізінде рухани тұрғыдан қалыптастыруды педагогикалық проблема ретінде қарастырғанда, бұнда мәселені педагогикалық циклдағы пәндердің қоғамда алатын орны мен өзара байланыста алып қарау қажет. Сондай ақ, жеке тұлғаны жан-жақты қалыптастыруда оның даму жолы руханият мәселесінің тарихи негіздеріне барып тірелетінін ескеру керек.

Мәңгілік Ел ұлттық даму идеялары мен педагогикалық циклдағы пәндер мазмұнындағы өзара жақын байланыстылық жеке тұлға дамуы мен оны рухани тұрғыдан қалыптастыруда үлкен мүмкіндіктерді туғызып, педагогикалық циклдағы пәндер мазмұнына ұлттық даму идеялары жөніндегі мәліметтерді сіңіруге қаратылған іс-әрекеттің нәтижелі болуын қамтамасыз етеді.

Жастар санасына ұлттық даму идеяларын сіңіру оларға осы идеялардың мәнін түсіндіретін теориялық білімдерді беру және идеялық иммунитетті қалыптастыруға бағытталған педагогикалық іс-әрекетті

ұйымдастыру процесінде жоғары оқу орындарында өтілетін педагогикалық циклдағы пәндер үлкен мүмкіндіктерге ие саналады. Себебі ғылым мен техника, технологиялардың дамуы, ақпарат алмасу процесінің жеделдеуі және идеологиялық процестердің өзектенуі жағдайында ұлттық даму идеясының идеялық күші мен педагогикалық циклдағы пәндердің ғасырлық дәстүрлері, олардың мүмкіндіктерінің өзара үйлесуі жастар тәрбиесінде пайда болған проблемалардың оңды шешімін табуға септігін тигізеді. Өйткені, педагогикалық циклдағы пәндер мен "Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеясы арасында мазмұндық байланыс болып, ол төмендегі мәселелермен сипатталады:

- "Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеясы және педагогикалық циклдағы пәндер мазмұнында әлеуметтік қоғам дамуы және рухани кәмелетті қамтамасыз ететін идея, көзқарастардың жетекші орынға ие екендігі;
- педагогика және ұлттық даму идеясы аясындағы білімдердің жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталғандығы, тәрбиелік сипатта екендігі;
- педагогикалық циклдағы пәндер және ұлттық даму идеясы аясындағы білімдер мазмұнында әлеуметтік қатынастар және оларды мақсатқа сай ұйымдастыру жөніндегі көзқарастардың болуы.

Педагогикалық пәндерді оқыту барысында студенттерге ұлттық идея мен жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде теориялық білімдердің берілуі төмендегі міндеттердің ойдағыдай шешімін қамтамасыз етуге көмектеседі:

1. Студенттерге "Мәңгілік Ел" идеясы", "ұлттық идея," ұғымдарының мән-мазмұны ұлттық идея мазмұнында тек бір ұлттың мақсат-мүдделері ғана емес, жалпы адамзатқа қызмет ететін идеялар жатқандығы, олардың құрамды бөліктері және көріністері, белгілі бір идея, тұжырым және теориялардың түрлі халықтар тағдыры, мемлекеттердің әлеуметтік дамуындағы ілгері немесе кері әсері, пікірлер мен көзқарастардың түрліше болуына жетудің зәру жақтары, идеологиялық пікірлерді ілгері қоюдан көзделген (дамытушы немесе агрессив) мақсаттар, олардың нәтижелері түсіндіріледі. Өткен ғасыр соңында идеологиялық процестердің күшейуін қамтамасыз еткен факторлар, дүние жүзі қоғамдастығына кірген мемлекеттер жағынан жүргізіліп жатқан геосаяси мақсаттар мен идеологиялық саясаттардың мәні, жер шарындағы барша территориялар және ол жерлерде өмір сүріп жатқан адамдарды түрлі идеологиялық пікірлер әсеріне алу жолындағы әрекеттер, Орталық Азия аумағында болып жатқан идеологиялық процестердің өзіндік ерекшеліктері, идеологиялық проблемалар, атап айтқанда идеялық вакуум және зиянды идеялардың елдердің әлеуметтік-экономикалық, мәдени дамуына тигізіп жатқан әсерлеріне назар аударылады.

2. Студенттерде өз іс-әрекеттерін дұрыс бағалай алуы, рухани-моральдік қасиеттерді қалыптастырып және байытып баруы, әлеуметтік өмірде болып жатқан түрлі құбылыстар мен оқиғаларға объектив баға беруі және оларға саналы қатынаста болуы, талдай алуы, мемлекеттің гүлденіп дамуы, ел тыныштығы, халықтың тұрмыс-жағдайын жақсарту жолында қызмет ету, түрлі ұлт пен ұлыстардың құқықтары, сондай-ақ,ар – ұждан бостандығына құрмет көрсету, олардың еркі мен тәуелсіздігіне қол сұқпау жөніндегі дағдыларды қалыптастыруға көңіл бөлінеді.

3. Студенттердің рухани жағынан кемелденген адам ретінде өзін тануы, өз мүмкіндіктерін еркін көрсете алуы, әлеуметтік қатынастарды ұйымдастыру процесінде әріптестері сондай-ақ, тәрбиеленушілерге өздері үлгі болуы, оқу және еңбек процесінде түрлі ұлт пен ұлыстар арасында татулықты нығайтуға өз үлесін қосу, дүние жүзі мемлекеттері мен әлеуметтік саяси, экономикалық және мәдени салаларда тең құқықты қарым-қатнасты орнату процесінде белсенді әрекет етуі, сондай-ақ, жалпы адамзат үшін қызмет ететін идея, теория және тұжырымдарды ар - ұждан бостандықтарын құрмет етуге қажетті әрекеттерді ұйымдастыру дағдылары қалыптастырылады.

Бұнда педагогикалық циклдағы пәндердің студенттерді рухани тұрғыдан қалыптастырудағы мүмкіндіктері, рухани қалыптастыру жолдары, формасы, мен әдістері, студенттерді рухани тұрғыдан қалыптастыруда аудиториядан тыс уақытта жүзеге асырылатын жұмыстардың орны, оның білім беру процесімен байланыстылығы сияқты мәселелерді де назарда ұстау қажет. Сондай ақ, жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде педагогикалық циклдағы пәндерді оқыту барысында студенттерді рухани тұрғыдан қалыптастыру студенттерде осы пәндерді үйренуге деген ішкі қажеттілік, қызығушылықты ояту, бұл пәндерден терең білім беру, білімдерді игеру, ол үшін қажетті жағдай жасау, сондай-ақ қажетті рухани-моральдік қасиеттерді игеру арқылы жүзеге асады. Бұл үшін алдымен педагогикалық пәндердің студенттерді рухани жақтан қалыптастыру мүмкіндіктерін білу маңызды. Осы міндеттің шешімін табуда педагогикалық циклдағы пәндер мазмұнында сипатталған, руханиятты қалыптастыру мүмкіндігіне ие болған тақырыптар бойынша студенттердің игеруі, оларда қалыптасуы көзде тұтылған білім, іскерлік және дағдылар жүйесін жасау қажет. Сол жүйе мазмұнынан педагогикалық циклдағы

пәндердің студенттер арасында ұлттық даму идеясын тарату, осы негізде олардың рухани тәрбиесін жүзеге асыру барысындағы мүмкіндіктері жоғарыда аталған үш бағытта өз көрінісін табады:

"Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары мен педагогикалық пәндердің мазмұндық байланыстарын ескере отырып, педагогикалық пәндерді оқыту барысында студенттерді ұлттық даму идеясы негізінде оларды рухани қалыптастыру жолдарын төмендегіше белгілеуге болады(1-кесте).

Кесте 1. Педагогикалық пәндер арқылы студенттерді рухани қалыптастыру жолдары

Қарастырылып отырған мәселенің ойдағыдай шешімін қамтамасыз етуде төмендегі талаптарға негізделу оңды нәтиже береді:

- педагогикалық пәндерді оқытуда ұлттық даму идеяларына методологиялық негіз ретінде сүйену;
- педагогикалық білімдерді терең және жақсы игеру үшін кәсіпке деген қызығушылық пен сүйіс-пеншілікті оята алу;
- студенттерде өз бетінше ізденуге деген қажеттілік пен ынтаны қалыптастыра алу;
- педагогикадан беріліп жатқан материалдарды тартымды және сенімді жеткізе алу;
- студенттердің педагогикадан игерген теориялық білімдерін практикада қолдана алу дағдыларын қалыптастыру.
- Студенттерді педагогикалық циклдағы пәндер арқылы"Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары негізінде рухани тұрғыдан қалыптастыруда төмендегідей көрсеткіштерді басшылыққа алу қажет:
- қоғам дамуы жолында қызмет етудің жоғары адамзаттық борыш екендігін білу;
- азаматтық, ынтымақтастық, ұлтаралық қатынас ұғымдарының мәнін түсіну, өз іс-әрекетінде оларға негізделу;
- жан-жақты дамыған адам, әлеуметтік қарым-қатынас ұғымдарының мән-мазмұнын білу;
- өзге ұлт және ұлыстардың құқықтары мен еркіндіктерін құрмет ету;
- толеранттық (сабырлылық) қасиетке ие болу, өзге ұлт өзге діндегі адамдардың діни сенімдеріне, ар – ұждан бостандығына құрмет көрсету;
- кісілік қасиеттер (білімділік, кішіпейілділік, қарапайымдылық, әдептілік, еңбек сүйгіштік т.б.) ұғымдарының мәнін түсіну, оларды сипаттай алу.
- Бұндай іскерлік, дағдыларды қалыптастыру келесі міндеттерді шешумен байланысты:
- педагогикалық пәндерді оқыту барысында студенттерде ұлттық даму идеялары жайлы білімдерді игеруге деген ішкі қажеттілік пен қызығушылықты оята алу;
- педагогикалық пәндер мазмұны арқылы ұлттық даму идеялары жайлы білімдерді беру;
- студенттер тарапынан педагогикалық және ұлттық даму идеясы жөніндегі білімдердің терең игерілуі үшін жағдай жасау;
- педагогикалық және ұлттық даму идеялары жөніндегі білімдер негізінде студенттердің рухани-адамгершілік қасиеттерін байыту;

- оқыту процесінде студенттердің пікірлері, қызығушылықтары мен бастамаларына негізделе отырып оқыту.

Бұл міндеттердің ойдағыдай жүзеге асуында келесі педагогикалық шарттар басшылыққа алынады:

- оқыту процесінің анық мақсатты көздеуі;
- мақсаттардың анық болуы ұстуденттер оқу іс-әрекетінде көрінетіндей, өлшенетіндей етіп белгіленуі);
- студенттердің оқу іс-әрекетін ұйымдастыра алу, міндеттерді дұрыс бөліп беру.

Дидактикалық талаптар:

- оқу материалын саралау, талдау, дайындау;
- оқытудың техникалық құралдарын пайдалану;
- оқу материалын анық, сенімді түрде жеткізе алу.
- Перцептив талаптар:
- студенттердің рухани жан дүниесіне әсер ете алу;
- студенттердің эмоционалды жағдайларын объектив бағалай алу,
- ізденушілік қабілет:
- педагогикалық жағдаяттарды дер кезінде анықтай алу және объектив баға беру;
- педагогикалық технологияларды қолдана алу т.б.

Педагогикалық іс-тәжірибе барысында жоғарыда баяндалған пікірлер негізінде “Педагогика”, “Педагогика тарихы” пәндерінен студенттерді рухани қалыптастыру мүмкіндігіне ие болған тақырыптар бойынша бірнеше сабақтар ұйымдастырылды.

“Педагогика” пәнінен “Біртұтас педагогикалық процесте оқушылардың ғылыми дүниетанымы мен санасын қалыптастыру, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтардың үйлесімдігі негізінде ұлттық сана мен демократиялық пікірді қалыптастыру”, “Оқу-тәрбие процесінде азаматтық тәрбие”, “Оқушылардың рухани моральдік тәрбиесі”, тақырыптарын өту арқылы студенттерде ғылыми дүниетаным, ұлттық сана, идеология, елжандылық, ұлтжандылық - азаматтық тәрбиенің негізі екендігі, елжандылық ұғымының мәні, саналы тәртіп, саналы тәртіп - жеке тұлғаның рухани жақтан қалыптасуын қамтамасыз ететін және әлеуметтік қоғам дамуын белгілеуші фактор екендігі жөніндегі ұғымдарды қалыптастыруға баса назар аударылды.

Мысалы, “Біртұтас педагогикалық процесте оқушылардың ғылыми дүниетанымы мен санасын қалыптастыру. ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтардың үйлесімдігі негізінде ұлттық сана мен демократиялық пікірлеуді қалыптастыру” тақырыбын өтуде студенттердің ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды үйренуге деген қызығушылықтарын оятуға, “Педагогика тарихы” пәнінен “Ескі жазба ескерткіштерде тәлім-тәрбие мәселелері”, “Шығыс ренесансы дәуірі және онда тәлім-тәрбиенің өркендеуі”, “Авесто” шығармасын өтуде ондағы негізгі идеялар “Ізгі пікір, ізгі ниет, ізгі әрекет” концепциясы, ондағы бейбіт және өркендеген қоғам құру идеялары, қоғам дамуы, ел бостандығы мен қауіпсіздігі жолында аянбай қызмет ету, ұлт пен ұлыстар арасында өзара татулық орнату, Абу Наср Фарабидің “Кемелденген адам” концепциясы әлеуметтік қатынастар мәні жөніндегі пікірлері, жан-жақты кемелденген адам жайлы көзқарастары, жан-жақты дамыған адам бейнесі, Абу Наср Фарабидіңел басқару саясаты туралы пікірлерінің "Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары мазмұны мен сарындас екендігіне студенттер назары аудару қажет.

Болашақ педагог-мамандарды "Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары негізінде рухани тұрғыдан қалыптастыруда оларды жан-жақты кемелдендіруге қызмет ететін ғылым, әдебиет, өнер, дін, сияқты қайнар көздер мен руханияттың құрылымдық элементтері саналатын білім және ғылымдарды игеру негізінде жүйелі жүзеге асырылғанда тиімді болып табылатындығын ескерген жөн.

Жоғарыда аталған мәселелерді жинақтай отырып, төмендегідей ой қорытындылауға болады:

1. Оқыту, білім беру процесін демократиялық принциптер негізінде ұйымдастыру студенттердің әлеуметтену процесін жеделдетіп, азаматтық позициясын қалыптастырады.

2. Студенттерді рухани тұрғыдан қалыптастыруда олармен өзара тең құқықтылық, өзара көмек, ынтымақтастық принципі негізінде жұмыс жүргізу олардың өзіне деген сенімін арттырып, өз бетінше іздену, білімін нығайту мүмкіндіктерін жүзеге асыруға септігін тигізеді.

3. Студенттерді ұлттық даму идеялары негізінде рухани тұрғыдан қалыптастыруда педагогикалық циклдағы пәндер мән-мазмұнымен үлкен мүмкіндіктерге ие саналады.

4. Студенттерді рухани – адамгершілік жақтан қалыптастыруда әлеуметтік факторлардың (жағымды, жағымсыз) ықпал ету күшін реттеу білім беруде көзделген нәтижелерге жетуде оңды нәтиже береді.

5. "Мәңгілік Ел" ұлттық даму идеялары негізінде жастарды рухани тұрғыдан қалыптастыруда, білімділік, жоғары моральдік қасиеттер: қоғам дамуы жолында қызмет ету, отансүйгіштік сезімге ие болу, ел тыныштығы, ұлт азаттығы, Отан азаттығы және тәуелсіздігі жолында қызмет ету, интернационалдық, толеранттық қасиетке ие болу, ұлттық мақтаныш, адамгершілік сезімдері негізгі көрсеткіш болып есептеледі.

1 Н.Ә. Назарбаев халыққа Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Астана, 2014 жылғы 17 қаңтар

2 Косиченко А.Г. Духовный путь: от осуществления к осмысленному бытию \\ Проблемы духовного развития. Алматы: Ақыл кітабы, 1998. - 37 с

3 Туленов Ж., Ғафуров З. Философия : Олий уқув юртлари учун дарслик. - Т.: Уқитувчи, 1997. 294-б.

4 Юсупов Э. Инсонкамолотинингмаънавийасослари. – Т.: Узбекистон, 1995. - 32 б.

5 Ахияров К.Ш. Формирование ценностных ориентации будущих учителей. // Ж. Педагогика. 2002. № 3. - С. 50 - 55.

6 Сиземская И.Н., Гессен С.И.: Всякое хорошо поставленное образование по необходимости будет национальным. // - Ж.: Педагогика. 2002. № 4. – С. 44-50.

7 Савотина Н.А. Гражданское воспитание: традиции и современные требования. әә Ж. Педагогика. 2002. № 4. – С. 39-44.

8 Харисова Л.А. Ислам: Духовно-нравственное обучение школьников: Конспекты занятий. –М.: Гуманит. изд. центр Владос. 2002. - 176 с.

Резюме

Махмутова К.И. – *ЮКГУ им.М.Ауэзова доцент кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование»*
gulsara_isahan@mail.ru
Қуатова Ж.Ж. – *ЮКГУ им.М.Ауэзова доцент кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование»*
kuatova_70@mail.ru

Формирование нравственных качеств студентов в рамках реализации национальной идеи «Мәңгілік Ел» на основе обучения педагогических дисциплин

Статья посвящена реализации национальной идеи «Мәнгілік ел» в ВУЗе в рамках возможностей дисциплин педагогического цикла в формировании духовно-нравственных ценностей и личностных качеств студентов. В статье анализируется такое понятие духовность, мәнгілік ел, национальная идея. Автор анализирует понятия идея мәнгілік ел, национальная идея, их содержания с точки зрения автора способствует не только формированию национального духа, но и формирует у студентов общечеловеческие ценности и стремление служит во благо всему народу. Также рассмотрены пути формирование основных понятий у студентов в процессе обучения педагогических дисциплин таких как: нравственность, национальное воспитания, нравственные качества, национальные ценности, и разработаны эффективные методы формирование духовно-нравственных качеств в процессе обучения в ВУЗе.

Ключевые слова: информационность, глобализация, духовность, Мәнгілік ел, национальное развитие, нравственность, развитие национальной идеи.

Summary

Mahmutova K.I. - *SKSU* named adter M.Auezov departmeht general pedadody and musical education
gulsara_isahan@mail.ru
Kuatova Zh.Zh. - SKSU named adter M.Auezov departmeht general pedadody and musical education
kuatova_70@mail.ru

The jormation of spiritnal and moral dualities of students on the basis of national idea «Manqilik El» in the process of teachind of pedaqoqical disciplines

The article is devoted to the realization of the national idea "Məngilik el" at the university within the framework of possibilities of pedagogical cycle subjects in the formation of spiritual and moral values and personal qualities of students. The article analyzes such concepts as spirituality, məngilik el, national idea. The author analyzes the concept of the idea "Məngilik el", national idea, the ir contents from the point of view of the author not only promotes the formation of the national spirit, but also forms the students' human values and the desire to serve for the benefit of all the people. Also, ways of the formation of the students' basic concepts in the learning process of pedagogical disciplines such as morality, national education, moral qualities, and national values are considered, and effective methods for the formation of spiritual and moral qualities in the learning process at the university are developed

Keywords: Information, globalization, spirituality, national, development, moral, development, national idea.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

УДК 37.1

РЕФОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ РК

Кайдарова А.Д. – *д.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая*

В статье на основе законодательной и нормативной правовой базы прослеживается реформирование высшей школы в целом, и содержания высшего педагогического образования в частности, в новых социально-экономических условиях в период с 1991 по 2001 гг., рассматриваются условия, факторы и детерминанты, влияющие на генезис высшего педагогического образования.

Ключевые слова: содержание высшего педагогического образования, реформы, подготовка, учитель.

История науки и объективные закономерности развития практики свидетельствуют, что для решения многих актуальных современных педагогических проблем необходимо глубокое осмысление прошлого опыта.

Цель нашей статьи – показать как формировалась новая модель высшего образования Республики Казахстан в условиях независимости в период с 1991 по 2001 г.г.

Начало и середина 1990-х годов в сфере образования отличалась реформаторской эйфорией, чувством полного обновления и свободы. В течение 3-4 лет появились новые типы учебных заведений: лицеи, колледжи, гимназии, альтернативные школы, расширилось оказание платных образовательных услуг, начал формироваться негосударственный сектор (частные школы и детские сады). В то же время, по признанию историков, распад империи СССР привел к глубокому социально-экономическому кризису в обществе: к смене ценностных ориентиров, сокращению финансирования системы образования, усилению центробежных тенденций в государственном устройстве и т.д.

В Казахстане, как и во всем мире, начинает формироваться новая модель высшего образования. Это сопровождается большими изменениями в организации, управлении и стандартизации учебных процессов, активным внедрением новых информационных и педагогических технологий, развитием дистанционного и непрерывного образования. Причины образовательных реформ в обретшем государственную независимость Казахстане принципиально отличаются от предпосылок экономических и политических преобразований в республике, хотя их контекст не мог не отразиться и на трансформационных процессах в образовании. Социально-экономические реформы были вызваны глубоким кризисом экономики, исторической неадекватностью политических отношений, серьезным отставанием от передовых стран в структуре и результатах производства, уровне и качестве жизни населения, в эффективности государственного управления. Логическим завершением политического кризиса стала ликвидация монопольного правления КПСС, снявшая с повестки дня вопрос о «политике партии» в области образования.

Если по многим показателям экономического развития республику к началу 90-х годов можно было отнести к числу развивающихся стран, то по уровню образования и квалификации населения, эффективности учебного процесса, научному потенциалу она превосходила многие развитые страны. Практически поголовная грамотность населения, всеобщность среднего и высокий уровень доступности высшего образования, бесплатность обучения на всех ступенях, научный характер и фундаментальность образовательных программ, многообразие научно-исследовательских направлений, огромный по любым международным меркам кадровый потенциал образования и науки явились бесспорными историческими достижениями предыдущего советского периода. Однако именно жесткая государственная опека, не оставлявшая никаких «лазеек» для проникновения рыночных регуляторов, сделала интеллектуальную сферу наиболее беззащитной перед экономико-политическим коллапсом, возникшим в результате крушения СССР. Острейшие проблемы, появившиеся в образовании и науке, были порождены факторами, находившимися, главным образом, не внутри, а вне интеллектуальной сферы. В течение нескольких лет в Казахстане была почти полностью разрушена система дошкольного воспитания. Следующей жертвой стало профессионально-техническое образование. Количество профтехшкол сократилось в 1997 г. по сравнению с 1991 г. почти на 40%, а контингент обучающихся в них - более чем на 40%.

Массового закрытия общеобразовательных школ не было. Однако, сокращение более чем втрое числа интернатных учреждений на фоне роста безработицы и бедности, особенно в сельской местности, создало ранее неизвестную государству проблему непосещения школ значительной частью детей школьного возраста. Ограничение возможностей бюджетного финансирования быстро привело к сокращению плана приема в государственные вузы. Он уменьшился с 59950 человек в 1991 г. до 40160 в 1995 г., то есть на 33%. С 1991 по 1997 гг. контингент студентов государственных вузов упал с 288371 до 246390 человек. Это серьезное сокращение было компенсировано значительным ростом приема на платное обучение в государственные вузы и открытием частных учебных заведений. Так, в 1997 г. более четверти студентов обучались на договорной основе (с полном возмещением затрат на обучение).

Реформы высшего педагогического образования тесно связаны с изменениями в школьной образовательной системе. Проанализируем происходившие *изменения в системе среднего образования* со времени приобретения Казахстаном суверенитета. Принятый 18 января 1992 г. Закон Республики Казахстан «Об образовании» стал, скорее, декларацией целей [1].

Страна провозглашала приверженность общечеловеческим ценностям, национальной и мировой культуре, свободе выбора языка обучения и типа учебного заведения как базовым принципам формирования и развития личности. Первый ощутимый результат развития данной школы в годы государственной независимости – это усиление элитности образования, появление школ с углубленным обучением и специализацией, с платностью «дополнительных услуг».

С 1990/91 до 1995/96 учебного года число школ с углубленным изучением отдельных предметов почти удвоилось, количество гимназий возросло с 16 до 131, лицеев – с 10 до 112. В последующие годы специализированных школ стало меньше, а численность лицеев и гимназий продолжала расти, хотя значительно менее высокими темпами (в 1998/99 учебном году в Казахстане насчитывалось 1964 школы с углубленным изучением отдельных предметов, 195 гимназий и 149 лицеев). Однако проблемы обеспечения качества школьного образования связаны были именно с обозначенной тенденцией, возросла проблема материально-технической и кадровой обеспеченности «массовых» и сельских школ, что требовала внесения коррективов в содержание подготовки учителя. Появились и негосударственные школы, однако их общее количество составляло небольшую долю: около 0,6 % в пересчете на число учащихся.

В 1995-1997 гг. была произведена оптимизация сети образовательных учреждений, в ходе которой было закрыто более 300 малокомплектных школ. Это не только увеличило число сельских детей, не посещающих школу, но и лишило многие сельские поселения последних очагов культуры.

В 1993 г. Правительство Казахстана утвердило первое Положение о порядке лицензирования частных учебных заведений, в 1995 г. – Положение о негосударственных учреждениях образования. В 1996 г. были приняты Положения о гимназии и лицее. Первым серьезным, имевшим действительно стратегическое значение, шагом на пути качественной модернизации казахстанской школы, стало распоряжение Президента Н.А. Назарбаева «О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей» [2].

В соответствии с этим распоряжением была открыта республиканская школа для одаренных детей «Дарын», осуществлена целая система мер по выявлению таких детей и предоставлению им различных форм государственной поддержки.

Государственная программа информатизации среднего образования, принятая в сентябре 1997 г. по инициативе и распоряжению Президента страны, положила начало преобразований в школе, связанных с формированием информационно-коммуникативного пространства и введением информационных технологий в учебный процесс.

В соответствии с приказом главы государства правительство разработало развернутый план мероприятий. В результате, только за один 1998/99 учебный год, компьютерным оборудованием было оснащено 1562 школы, в том числе 917 сельских. В следующем году компьютеры получили еще свыше 1000 школ. Появились новые оригинальные учебники по информатике, электронные учебно-справочные материалы и первые варианты электронного учебно-методического обеспечения программ общего среднего образования. Очевидно, что рассмотренные преобразования потребовали повышения квалификации и переподготовки всего педагогического корпуса системы школьного образования, а также введения соответствующих блоков содержания образования в учебные планы и программы высшей педагогической школы.

Более системный характер реформа среднего образования в республике приобрела в 1998 г. Были восстановлены малокомплектные школы.

Высшая школа также перенесла социально-экономическую «ломку», но с меньшими потерями, так как проявила гораздо более высокую адаптивную мобильность к формирующимся рыночным отношениям. Многие государственные вузы быстро освоили платные услуги, изыскали иные внебюджетные источники финансирования, сумели получить различные гранты, включиться в международные программы. В итоге, при значительном сокращении планов приема студентов на финансируемое госбюджетом обучение, описанное в выше, фактически не был ликвидирован ни один государственный вуз. Имело место лишь укрупнение и слияние высших учебных заведений, в частности – путем образования так называемых региональных университетов, объединивших высшие учебные заведения большинства областных центров, или объединения близких по профилю вузов (например, создание Казахского государственного аграрного университета на базе Казахского сельскохозяйственного института и Алматинского зооветеринарного института).

10 апреля 1993 г. был принят Закон Республики Казахстан «О высшем образовании» [3].Высшее образование объявлялось важнейшим структурным звеном системы непрерывного образования. Система высшего образования РК в структурном представлении включала в себя:

1 ступень – бакалавриат (4 г. обучения), дипломированный специалист (5 летнее обучение)

2 ступень- магистратура (2 г. обучения);

3 ступень – постдипломное обучения и повышение квалификации (аспирантура, докторантура).

Одним из действенных инструментов в решении проблемы явилось введение в 2001 году государственной аккредитации вузов - признание (подтверждение государством на очередной срок) государством статуса организации образования. Аккредитованы 59 вузов страны (37 - государственных и 22 - негосударственных), в том числе 36 университетов, 9 академий и 14 институтов. Наряду с аккредитацией вузов, с целью повышения качества подготовки специалистов, постановлением Правительства РК от 28 декабря 2001 года усилены квалификационные требования, предъявляемые к лицензированию образовательной деятельности вузов. В 2001 году проведена государственная аттестация 29 вузов, из которых 2 вуза признаны не аттестованными.

Качественно новый этап в реформах высшей школы Казахстана наступил в 1999 году. Ключевыми пунктами нового этапа реформ стали переход к новой системе формирования студенческого контингента,

разгосударствление и приватизация большинства высших учебных заведений.

Начало реализации первого из названных направлений положило Постановление Правительства РК «О новой модели формирования студенческого контингента государственных высших учебных заведений Республики Казахстан», согласно которому прием студентов по государственному заказу должен осуществляться на основе государственных образовательных грантов и кредитов [4]. Одновременно устанавливалось, что вступительные экзамены в государственные вузы проводятся по единой технологии специализированными центрами комплексного тестирования. В 2001 г. это положение было распространено на все высшие учебные заведения, независимо от формы собственности. Система государственных грантов и кредитов, практика централизованной организации и государственной сертификации вступительных экзаменов были заимствованы с незначительной адаптацией из опыта развитых стран и очень быстро продемонстрировали ощутимые преимущества.

Второе направление нового этапа реформирования высшей школы - приватизация государственных вузов, получило реальное выражение уже в начале XXI века. Весной 2000 г. была принята концепция приватизации высших учебных заведений. Но Казахстан избрал для перевода вузов в частную собственность иные принципы. Декларировалось, что с прямого бюджетного финансирования должно быть снято большинство вузов. «Первый эшелон» приватизации планировалось создать из учебных заведений, наилучшим образом сумевших приспособиться к рынку. Однако не подлежали приватизации вузы, получившие статус «национальных» (КазГУ им. аль-Фараби, Казахский национальный технический университет им. К.И. Сатпаева, Казахский государственный аграрный университет), а также педагогические учебные заведения и вузы культуры и искусства. В 2001 г. Постановлением Правительства РК № 1398 было утверждено Типовое положение о государственных высших учебных заведениях, имеющих особый статус, которое разработано в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 5 июля 2001 года № 648 «О предоставлении особого статуса отдельным

государственным высшим учебным заведениям» [5]. Согласно Положению, особый статус присваивался решением Правительства Республики Казахстан государственным высшим учебным заведениям за выдающийся вклад в воспитание, обучение, профессиональное становление личности, за особые заслуги в формировании и подготовке высококвалифицированных кадров с высшим профессиональным образованием, выполняющим фундаментальные исследования по приоритетным направлениям развития науки, техники и технологий.

Логика преобразований высшей школы в Казахстане в рассматриваемый период, как отмечается в Национальном докладе по развитию системы высшего образования Республики Казахстан, была следующая: *1991-1994 гг.* - становление законодательной и нормативной правовой базы; *1995-1998 гг.* - обновление содержания высшего образования; *1999-2000 гг.* - децентрализация управления высшей школой и расширение академических свобод организаций образования. Что касается высшей педагогической школы, то на начало периода реформирования содержания высшего педагогического образования в условиях независимости Казахстана система высшего педагогического образования включала в себя 18 педагогических институтов, функционировавших в каждом областном центре страны. Учебный процесс проводился по советским учебным планам. На этом этапе существенно снижается доля расходов на образование, происходит отток наиболее талантливых квалифицированных педагогических кадров в другие отрасли. Осуществляются первые шаги по разработке нормативно-правовой базы функционирования всей системы образования, разработаны государственные гарантии бесплатности и общедоступности общего среднего образования. К числу законов и нормативно-правовых актов, принятых на этом этапе, относятся: Законы Республики Казахстан «Об образовании» (1992), «О высшем образовании» (1993), Национальная программа государственной поддержки обра-зования, Концепция гуманитарного образования. Появляются первые негосударственные учебные заведения.

В 1994 году четыре педагогических института (Павлодарский, Талдыкурганский, Восточно-Казахстанский и Атырауский) преобразовываются в университеты. В 1998 году педагогические институты (за исключением Казахского женского и Аркалыкского) решением Кабинета Министров объединяются с другими отраслевыми вузами и преобразовываются в университеты. Теперь педагогическое образование начинает реализовываться как университетское. В 1995 году появляются первые государственные стандарты образования. Взят курс на гуманизацию и гуманитаризацию образования. Вводится многоуровневая подготовка педагогических кадров. В 1999 году утвержден новый Закон «Об образовании»[6].

Таким образом, стратегические приоритеты государственной образовательной политики республики нацеливали на существенную трансформацию содержания высшего педагогического образования, поскольку все приоритеты связаны с ним самым непосредственным образом. С приобретением независимости Казахстана и вхождением в мировое образовательное пространство первоочередной задачей в области образования следует считать повышение роли учителя в реформировании системы образования.

Именно в 90-е гг. были приняты 6 Классификаторов специальностей высшего образования и 3 поколения государственных общеобязательных стандартов высшего профессионального образования. Важно подчеркнуть, что концептуальная база реформирования образования также обновлялась в этот период с беспрецедентной интенсивностью. При этом внутри рассматриваемого этапа развития содержания высшего педагогического образования можно выделить 3 подэтапа: *1991-1994* гг. – подготовка педагогических кадров старым методом по советским учебным планам; *1995-2001 гг.*- переход на университетскую систему подготовки учительских кадров; *2002 по настоящее время* – подготовка и переход на европейскую модель образования. В рассматриваемый период активизировалось международное сотрудничество Казахстана в сфере высшего образования. Происходит подписание, ратификация и утверждение Указом Президента Республики Казахстан № 202-13 РК от 13 декабря 1997 года Лиссабонской конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию. В 1998-2000 гг. Казахстан ратифицировал основополагающие конвенции в области образования, принятые под эгидой ЮНЕСКО и Совета Европы. Подписано значительное количество двусторонних межправительственных договоров о сотрудничестве с высшими школами зарубежных стран, существенно возросло число прямых договоров с зарубежными университетами.

Начало 2001 г. было ознаменовано разработками и научными изысканиями в области создания казахстанской модели образования XXI века. Был создан совместный проект Министерства образования и науки Республики Казахстан и Фонда Сорос-Казахстан «Развитие Национального стандарта в условиях

изменяющегося мира». Результаты данного проекта послужили основанием для принятия в качестве стратегии развития среднего общего образования Республики Казахстан модели ***образования, ориентированного на результат*** (ООР). Раскрывая сущность и особенности перехода современной системы образования Республики Казахстан на основы Всеобщего Управления Качеством, исследователи описывают и анализируют требования к квалификации и компетенции учителя в системе образования, ориентированного на результат. Они подчеркивает, что в данной ситуации кардинально меняется суть профессиональной деятельности учителя, поскольку главным становится творческие конструирование учебного процесса для достижения ожидаемых результатов.

Следовательно, образование, ориентированное на результат, – это система целей, содержания образовательных программ, направленных на формирование компетентностей ученика как результата среднего общего образования. По мнению исследователя, интерес педагогической общественности к модели ООР связан с необходимостью переосмысления концепции образовательного процесса, пересматривающей отношения между тремя его главными компонентами: учителем, учебником и учениками.

Переход от одной формы общественного устройства к другой всегда сопровождается кризисными явлениями, поражающими экономическую, политическую, духовную сферы общественной практики. Все это актуализирует начало реформ в области образования. Реформирование национальных систем образования характерно практически для всех стран мира, и связано оно с признанием образования в качестве инвестиционной сферы, сферы продуктивных вложений. Слабость и исчерпанность факторов социализации личности и усиление потребности сохранения и развития индивидуальности личности [7].

Подведем объективные итоги реализации этапа реформирования содержания высшего педагогического образования в условиях независимости Казахстана. Доля специалистов с высшим образованием в общей численности населения республики изменилась за 1990-2001 годы с 9,7 до 13,5%. В 2001 году уровень общей безработицы по республике составил 12,7%, в том числе - среди специалистов с высшим образованием - 7,7%. С 2001 года введен Классификатор направлений подготовки и специальностей высшего профессионального образования, переработанный в сторону укрупнения специальностей (тенденция *интеграции СВПО*) и содержащий 274 наименования специальностей по 43 группам. В предыдущей редакции Классификатора, принятой в 1996 году, было 342 специальности. Классификатор в дальнейшем будет приводиться к международной стандартной классификации образования, рекомендованной ЮНЕСКО государствам, подписавшим Лиссабонскую Конвенцию.

Таким образом, в рассмотренный период произошли поистине глобальные преобразования в организационно-финансовом механизме системы высшего профессионального образования республики, которые не могли не стимулировать существенную трансформацию содержания высшего педагогического образования. Проявились тенденции *этнизации и плюрализации СВПО*, продолжалось усиление *гуманизации и гуманитаризации* содержания педагогического образования. В то же время, далеко не все стратегические задачи на этом этапе были решены.

Также рассматриваемый нами период отмечен беспрецедентной инновационной активностью в сфере образования. В Казахстане начинает формироваться новая модель высшего образования, что сопровождается большими изменениями в организации, управлении и стандартизации учебных процессов, активным внедрением новых информационных и педагогических технологий, развитием дистанционного и непрерывного образования. Произведен пересмотр концептуально-программных подходов к образовательному сектору, конкретизация путей и направлений преобразований. Утверждено 18 концепций, в числе которых Концепция государственной политики в области образования, Национальная программа государственной поддержки образования и другие. В рамках международного сотрудничества определена стратегия развития среднего общего образования республики на основе модели *образования, ориентированного на результат*, что предопределило направления преобразований в СВПО. К моменту завершения этапа подавляющее большинство педвузов трансформировано в университеты широкого профиля; расширена их автономия; сформированы вариативность и многоуровневость СВПО по «Болонской модели»; введены новые учебные предметы, значительно обновлены учебно-методические комплексы.

Реформирование национальной системы педагогического образования было продолжено в последующие годы развития независимого Казахстана.

1 Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Алматы, 1992.

2 Распоряжение Президента Н.А. Назарбаева «О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей». – Алматы, 1996.

3 Закон Республики Казахстан «О высшем образовании». – Алматы, 1993.

4 Постановление Правительства РК «О новой модели формирования студенческого контингента государственных высших учебных заведений Республики Казахстан». – Астана, 1999.

5 Постановление Правительства РК № 1398 «Типовое положение о государственных высших учебных заведениях». – Астана, 2001.

6 Закон Республики Казахстан «О высшем образовании». – Алматы, 1999.

7 Кайдарова А.Д. Развития содержания высшего педагогического образования в Казахстане // Учебное пособие. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2009. - 130 с.

Түйіндеме

Кайдарова А.Д. – п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ

ҚР тәуелсіздік жағдайында жоғары педагогикалық білім мазмұнын реформалау

Бұл мақалада заңнамалық және нормативтік құқықтық базаның негізінде жалпы білім реформасы және жоғары педагогикалық білім беру мазмұнының 1991 жылдан 2001 жылға дейінгі кезеңдегі жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайында дамуы, сонымен қатар, жоғары педагогикалық білім беру генезисіне әсер ететін шарттар, факторлар және детерминанттар қарастырылады.

Түйін сөздер: жоғары педагогикалық білім беру мазмұны, реформа, дайындық, мұғалім.

Summary

Kaydarova A.D. – d.p.n., professor, KAZNPU the name of Abaya

Reformation of maintenance higher pedagogical terms of independence of RK

This article, on the basis of the legislative and normative base is tracing the reform of higher education in general, and the content of the higher pedagogical education in particular, in the new socio-economic conditions for the period from 1991 to 2001, considering the conditions, factors and determinants that influence the genesis of higher pedagogical education.

Keywords: content of the higher pedagogical education, reforms, teacher, preparation.

ӘӨЖ 37.01/06-51
Ш-29.

КАЙҚАУЫСТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БАСТАУЛАРЫ

Шауенова М. – *Абай атындағы ҚазҰПУ 6D010100 - «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбие» мамандығының 2-курс докторанты*, meruert1175@mail.ru

Манкеш А.Е. – *п.ғ.д., профессор- Абай атындағы ҚазҰПУ - Мектепке дейінгі және әлеуметтік педагогика кафедрасының профессоры*, a.mankesh@mail.ru

Мақалада Кайқауыстың "Қабуснамасындағы" педагогикалық идеяларын зерттеу мәселесі қарастырылған. Осыған орай, оның педагогикалық көзқарастарының идеялық бастауларына қатысты мәселелер шеңберін талдап, анықтау болғандықтан, зерттеуіміздің маңызды міндеттерінің бірі ғұлама-ойшыл әрі тамаша педагог Кайқауыстың жалпы дүниетанымының бастау алар қайнар көздері, оның педагогикалық идеялары мен дүниетанымдық көзқарастарының қалыптасуына арқау болған философиялық негіздері мен жетекші педагогикалық идеяларын анықтау мәселесі сипатталады. Мәселенің мәнін ашу мақсатында «Қабуснаманы» басшылыққа ала отырып, ортағасырларда қалыптасқан оқу-тәрбие жүйесіне қатысты отандық және шетелдерде жарық көрген ғылыми-педагогикалық зерттеу еңбектеріне, ортағасырлық ғұлама-ойшылдардың оқу-білімге, ғылымға, тәлім-тәрбиеге қатысты тағылымдық ой-пікірлеріне жүгіне отырып, Кайқауыс көзқарастарының идялық бастауларына жасалған талдаулардан оның әртүрлі қалалар мен мемлекеттерде өмір сүргендігі, әртүрлі, тіптен қарама-қайшы идеялық факторлардың ықпалында болғандығы баяндалады.

Түйін сөздер: Кайқауыс, "Қабуснама", педагог, педагогикалық идеялар, ортағасыр, ғұлама-ойшыл, дүниетаным.

Бүгінгі жастар – халқымыздың болашағы, еліміздің ертеңі. Жаһандық өркениетке жол тартқан сол ұрпақтың ұлттық, патриоттық сана-сезімінің дұрыс қалыптасуы үшін терең тамырлы тарихымызды, даналарымыздың үлгі-өнегесін ұғындырып, болашаққа мирас ету – бізге парыз. Ұлттық мемлекет қоғамдық өмірді қайта жаңғыртуы үшін оның негізін, тарихи ұлттық танымының ерекшеліктерін ескере отырып, дайындауы керек. Егер адам мен ұлттың мәдениеті дамыған болса, онда ол қоғамның экономикалық және әлеуметтік саяси жақтарының дамуына мүмкіндік берері анық. Ұлт көшбасшысы Н. Назарбаевтың Ұлттық Кеңестің отырысында сөйлеген сөзіндегі: "Салынған жол, тұрғызылған ғимарат, тіпті ең озық технологияның өзі күн сайын тозады, ескіреді, ал бабаларымыз айтқандай, ешқашан азбайтын, тозбайтын, керісінше, уақыт озған сайын сан қырынан жарқырап, ұрпақ санасына

шұғыла шашатын мәңгі өлмейтін құдіретті күштің аты - ғылым мен мәдениет. Ендеше, сол ата бабаларымыздың тарихи мәдени мұрасын бірлесіп түзетейік" деген ойларының да тамыры терңде жатқанан ескерер болсақ [1], тарихи мұралар, соның ішінде ортағасырлық ойшылдардың мұраларындағы тағылымдық ойлардың бүгінгі ұрпақ тәрбиесіндегі рөлі ерекше болмақ.

Осы мақсатта біз өз алдымызға ортағасырлық ғалым-педагог Кайқауыстың "Қабуснамасындағы" педагогикалық идеяларын зерттеу мәселесін қойдық. Зерттеуіміздің негізгі маңызды міндеттерінің бірі ғұлама-ойшыл әрі тамаша педагог Кайқауыстың жалпы дүниетанымының бастау алар қайнар көздерін, оның педагогикалық идеялары мен дүниетанымдық көзқарастарының қалыптасуына арқау болған философиялық негіздер мен жетекші педагогикалық идеяларды анықтау болып табылады. Сондықтан, Кайқауыс дүниетанымының негізін қалаушы ұстанымдарын, оның педагогикалық ілімдерімен қоса, мүмкіндігінше дұрыс беру үшін оның педагогикалық көзқарастарының идеялық бастауларына қатысты мәселелер шеңберін талдап, зерттеу қажет. Өйткені, мұндай жағдайда, біріншіден, олардың интеллектуалды және теориялық тамырының параметрлері, екіншіден, олардың алдағы ғасырлардағы даму деңгейі айқындалады. Мәселенің мәнін ашу үшін, біз «Қабуснаманы» басшылыққа ала отырып, ортағасырларда қалыптасқан оқу-тәрбие жүйесіне қатысты отандық және шетелдерде жарық көрген ғылыми-педагогикалық зерттеу еңбектеріне, ортағасырлық ғұлама-ойшылдардың оқу-білімге, ғылымға, тәлім-тәрбиеге қатысты тағылымдық ой-пікірлеріне жүгіндік.

С. Далимов деректеріне назар аударар болсақ, Кайқауыс аса оқымысты, білімді, сауатты адам болған. Ол «Қабуснаманы» жазбас бұрын Тахирлер кезеңіндегі танымал әдебиеттермен, педагогикалық еңбектермен танысып, зерттеп-зерделейді және ғылым мен әдебиеттің, мәдениеттің ірі ошақтары Бұхара, Самарқанд, Хорезм қалаларында болып, ондағы көрнекті ғалымдармен кездесіп, еңбектерін талдаумен шұғылданады [2, 20]. Демек, Кайқауыстың дүниетанымдық көзқарастарын өзінің өмірлік тәжрибесінен туындаған кесек философиялық ой-толғамдары мен өз дәуірінде қалыптасқан саяси-әлеуметтік тұжырымдар, мемлекеттік басқару мен мемлекеттік қызметке қатысты заңдылықтар, қарапайым тұрмыстық сипаттағы әдептілік ережелері мен ғылым-білімге қатысты тұжырымдарының жиынтығы және «Қабуснаманың» өн бойынан орын алған имандылық, діни қағидалардан құралғандығы орынды.

Қалыптасқан әлеуметтік-саяси, мәдени жағдайларға байланысты Кайқауыс өмірі мен қызметі әртүрлі аймақтарда өтті. Сондықтан, ғалымның дүниетанымдық көзқарастары мен педагогикалық идеяларының қалыптасуына өзіндік ықпал еткен әртүрлі бастаулар туралы айтуға тура келеді. Бірақ, саяси ілімдердің, идеологиялық ағымдардың, идеялық-дүниетанымдық бағыттардың, мәдени дәстүрлердің әртүрлілігіне қарамастан, Кайқауыстың дүниетанымы мен педагогикалық ілімі, ортағасыр, соның ішінде, түркі халықтарының саяси-әлеуметтік, философиялық және педагогикалық ойларының тікелей ықпалында қалыптасты деген қорытындыға келуге болады.

X-XI ғғ. ортағасырлық Орта Азияда нақты ғылымдар қатары қарқынды дамып, ірі нәтижелерге жетті және көптеген көрнекті есімдер қатарын алға тартты. Сол кездің өзінде-ақ, Орта Азия қалаларының ғылыми орталықтарға айналуына себеп болған ғылыми ойдың дамуы үшін барынша қолайлы жағдайлар жасалды [3, 162]. Ғылымның философия, астрономия, медицина, география, химия, математика т.б. сияқты салалары ірі жетістіктерге жетті. Ғылымның дамуы феодалдық қоғамның дамыған өндірістік күштерінің сұраныстарымен және түркітілдес халықтардың бай мәдени дәстүрлерімен тығыз байланысты болды. Бұл кезеңнің ғалымдарының өзіндік сипаты – энциклопедисттігі еді. Олардың әрқайсысы өз уақытындағы ғылымдардың көптеген салаларының маманы атанды, өздерінің жаратылыстану ғылымдары бойынша білімдерін философиямен, керісінше, философия бойынша ілімдерін жаратылыстану ғылымы мәселелерін зерттеумен байланыстырды [4, 42]. Ғылымның дамуы үшін ғылыми-философиялық әдебиеттерді грек, сирия және басқа тілдерден араб, парсы тілдеріне аудару маңызды мәнге ие болды. Дегенмен, ортағасыр ғалымдарының қызметі тек ғылыми-философиялық еңбектерді аударумен я түсіндірумен шектелмегендігін де атап өткен жөн. Олар өз тарапынан да тамаша шығармалар қатарын әкеліп, әлемге танымал ғалым-жаратылыстанушы, философтар деңгейіне көтерілді. Бұл қатарға, Рази, әл-Фараби, әл-Беруни, ибн Синалар жатады. «Қабуснаманы» зерттеуде олардың Кайқауыстың жалпы дүниетанымы мен педагогикалық көзқарастарының қалыптасуына ықпал еткендігін байқаймыз. «Қабуснамадағы» Рази, Беруни есімдерінің аталуы айтқандарымызға дәлел болмақ. Ал, еңбекте Фараби, ибн Сина есімдерінің аталмауы бізге Кайқауысты олармен, олардың еңбектерімен таныс болмаған деген ой туындата алмайды. Өз уақытының алдыңғы қатарлы оқымыстыларының бірі бола отырып, Кайқауыстың Фараби, ибн Сина шығармашылығымен таныс болмауы мүмкін емес. Оның үстіне, Кайқауыс мұрасындағы Платон мен Аристотель, Сократ сөздерінің қолданылуы, оның, ежелгі грек ойшылдарының ілімдерін Фараби аудармалары мен түсіндірмелері және

Орта Азия ғалым-ойшылдарының ғылыми трактаттары негізінде жоғары деңгейде білгендігін дәлелдейді [2, 29].

Сонымен, Кайқауыстың мұрасына мазмұндық талдау жасау, оның педагогикалық көзқарастарының негізгі бастаулары ретінде мыналарды көрсетеді: а) түркітілдес халықтардың исламға дейінгі мәдениеті; ә) Саманилер дәуірі өркениеті; б) араб-парсытілді теориялық ой мен практикалық педагогика-философиясының озық дәстүрлері (Рази, әл-Фараби, ибн Мискавейх, ибн Сина шығармашылығы); в) ойлау мен өмір бейнесі образы шеңберінде білдірілген исламдық-теологиялық педагогика.

Осылардың ең негізгісі – исламға дейінгі мәдениет болып табылады. Әрине, Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарының идеялық-теориялық қайнар көзінің бірі – исламға дейінгі мәдениет деп негіздеу түсініксіз көрінуі мүмкін, әсіресе, зороастризмнің педагогикалық-өнегелік ілімі. Осыған байланысты зороастризмнің педагогикалық-өнегелік көзқарасы тек Кайқауыс дүниетанымына емес, бүкіл түркітілдес ойшылдар мен Батыстың да ғалым-ойшылдары қатарының көпшілігіне ықпал еткендігін атаған жөн. Мәселен, «Табиғаттың алғашқы негіздері мен элементтерін құдайға айналдыру және оларды құдайлармен тең дәрежеде құрметтеу грек философиясына «Авестаны» үйрену арқылы кірді, әсіресе, Кіші Азиядағы Милет мектебінің натурфилософтар еңбектеріне (Гераклит, Фалес, Анаксимен, т.б.), соның арқасында ежелгі грек философиясы әлемдік атаққа ие болды» [6, 255]. Расында, зороастризмде, мойындаудың онтологиялық ұстанымы негізінде «әлемде екі бастаудың: әлемнің өзегі мен мазмұнын құрайтын, жақсылық пен жамандық күресі» беріледі және тағылымдық ұстанымдардың негізін қалаушылардың көзқарасы бойынша, экологиялық бағыттағы тәрбие мен отбасылық тәрбие мәселелері қарастырылады. Кіші «Авестада» Заратуштра нағыз ізгі адам үлгісі ретінде танылады. Жақсылық пен жарықтың әрі өмірдің әділ құдайы – Ахура Мазда мен жамандық пен қараңғы түнектің әрі өлімнің әзәзілі – Ангра Майню бір-біріне қарсы тұрады. Өнегелік парыз Ахура және оның аспан әскерилері, шыншылдықты, жақсылықты, әділдікті, пайдалы еңбек пен барлық игілікті қорғауды, зұлымдық пен жамандыққа қарсы соғысуды, адамды өтіріктен қашуға және сенімділіктің жауын жою мен еңбектенуді міндеттейді [6, 268]. Демек, зороастризм тағылымының іргетасы «адамның парасатты әрекеті – шыншылдық, адалдық, әділдіктің логикалық тізбегі ретінде» анықталатын, өзіндік өнегелік үштаған – ізгі ой, ізгі сөз және ізгі істен қаланады. Оның тағылымдық көзқарастары негізінде бастан-аяқ жақсылық пен жамандық идеясы жатыр. «Қабуснама» мазмұнын осы көзқарас тұрғысынан қарайтын болсақ, еңбектің бірде-бір тарауы формальді түрде бұл педагогикалық категориялармен берілмесе де, педагогиканың әртүрлі мәселелерін Кайқауыс аталған категориялар төңірегінде шешеді. Сондықтан, «Қабуснамада» «жақсылық пен жамандықты айыра білу» мен жақсылық істер Кайқауыстың адамгершілік идеялы ретінде оның басты назарында болады. Бұл пайымдауларға Кайқауыстың «Авестаның» пехлевей тіліндегі мәтіндерімен таныс болғандығы дәлел. «Және оқыдым мен,-деп жазады Кайқауыс,-пехлевей жазуымен жазылған парсылар кітабында, Зардуштрадан сұрайды: тірі жандардың неше түрі бар? ...» немесе «Гуштасп өз тағынан айрылғанда, ол Константинияға барады, ал онымен бірге әлемдік байлығынан ештеңеде болмайды» [5, 79]. Айтылған ой-пікірлерімізді қорытындылайтын болсақ, Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарының бірінші қайнар көзі – зороастра ілімі.

Екіншіден, ойшыл «Қабуснамада» өз ойларын өзінің өмірлік тәжірибелерінен туындаған тұжырымдары мен тәрбиелік мәндегі қосалқы әңгімелермен, өзіне дейінгі және өзімен тұстас ғалымдар мен ежелгі грек философтарының нақыл сөздерімен толықтырып отырады. Мұның барлығы Кайқауыстың өз заманының озық ойлы ойшылы ғана емес, тамаша педагог-ғалымы болғандығын айғақтайды. Ендеше, Саманилер дәуірінің практикалық философиясы өкілдері идеяларының Кайқауыс дүниетанымына ықпал еткендігі еш талас тудыра қоймайтын факт, өйткені саманилік өркениеттің өкілдері Рази, Фараби, ибн Мискавейх, ибн Синаның ғылыми-философиялық және педагогикалық ілімдерінің озық қағидалары мен ережелері тек Шығыста емес, Батыста да мойындалған. Расында, Саманилер билігінің Қарахандық шапқыншылықтан құлдыруға ұшырауынан Саманилер дәуірі өркениеті өмір сүруін тоқтатқан жоқ. Керісінше, ол Орта Азия халықтарының аяғынан тұрып, мәдениетінің дамуына үлкен ықпал етті. Осы орайда, И. Брагинскийдің:««Қабуснама» авторы Гилан тайпаларының бірінен шыққан, және ұзақ уақыт бойына Саманилердің мәдени ортасымен тығыз байланыста болды»-дегенін ескерген жөн [7, 272].

Мәселен, Әбубакр Разидің (865-925 жж.) бай ғылыми-философиялық мұрасында оның педагогикалық көзқарастары белгілі бір деңгейде орын алады. Екі ойшыл да рақат, зейнет бойынша трактаттар жазған. Мысалы, Кайқауыс «Қабуснамасы» мен Разидің «Рухани медицинасының» кейбір тарауларының аты мен мазмұны жағынан бір-біріне жақындығын байқаймыз [8, 88]. Бірақ, мұндай

формальді және мазмұндық жақындық Кайқауыстың тағылымдық идеалы Разиге көзсіз сенгендігін я «Қабуснамада» оның көзқарастарын ізбе-із қайталағандығын білдірмейтіндігін атаған жөн. Демек, Г. Грюнебаумның: «... ертедегі ақындардың олардың алдыңғыларына тәуелді болғаны сонша – кейде, бәрі бірін-бірі көшіргендей көрінетіндігі ең үстірт бақылаудан-ақ байқалады»-деген ойымен келісуге тура келеді [9, 128]. «Қабуснамадан» байқағанымыз, Кайқауыс Рази еңбектерін терең, жіті оқып-үйренген. Мысалы, махаббат туралы туындаған ойларын баяндауында ол Закари көзқарасынан үзінді-мысал келтіреді: «... Мұхаммад-и-Закарийя «Кеселдер жүйесі» еңбегінде, ғашықтық дертіне және одан айығу еміне қатысы қалай екендігін айтады» [5, 54]. Ал онтологиялық жағынан Кайқауыс көзқарасы Разидің дүниетанымдық ұстанымымен түйіспейтіндігін атаған жөн, өйткені соңғысы ортағасырлық діни-философиялық ағым асхоби хаюло (друзей материи) өкілдерінің бірі болды және ислам креационизміне қарсы бес негіздің мәңгілігін мойындады (алғашқы материя, уақыт, орын, жан, жаратушы) [8, 129], ал Кайқауыстың философиялық-педагогикалық ойлары жиынтығының негізі ислам теологиясы болды, сол себептен, ол тек жаратушы жалғыз, мәңгілік болып табылады және ол өз қалауымен материалды әлемді жоқтан бар етеді деп пайымдайды.

Келесі шығыстық перипатетизмнің өкілі Әбунасыр әл-Фарабидің (870-950 жж.) әлеуметтік-саяси және педагогикалық ілімінің Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарының қалыптасуына ықпал еткендігі хаһ. Ол шығыстық философиялық-педагогикалық ойды ежелгі грек ғылымымен таныстырып, Аристотель шығармаларына түсініктемелер жазды. Аристотельдің түпнұсқалық ілімін қалпына келтіруі және ортағасырлық схоластикамен күресі Фарабидің әлемдік ғылымға сіңірген еңбектерінің ең маңыздыларының бірі.

Фараби ілімінде, әлеументтану, саясат, педагогика – осы үш ғылымның бір-бірімен тығыз байланыстылығы сонша, кейде оларды айыру өте қиынға соғары анық, олар бүтіндей өзіндік бірлік – қоғам және жеке тұлға туралы ғылымды құрайды. Фараби ғылымдарды аристотельше жіктеуді қолдайды. Педагогиканы, адамның әртүрлі іс-әрекеттері мен қажеттіліктерінің сипатын зерттейтін ғылымдар қатарына жатқызады және іс-әрекеттің не үшін істелу мақсатын анықтайды. Фарабише, педагогика адам мінез-құлқының негізгі нормалары мен ережелерін зерттейді. Фараби тек бүкіл Әлемді емес, адамды да құдай жаратты дегенді мойындайды. Бірақ ол адамды әлсіз мақұлық, өмір сүруге қабілетсіз деп санамайды, оның пікірінше, адам құдайдың күшімен өзіне қажеттінің барлығын жасай алатын, өзіндік ақылы бар, табиғаттың ең жоғарғы жетістігі және «адам жан-жануарлардан ерекше қасиеттерімен ерекшеленеді, өйткені адамда дене мүшелерінің әрекетімен күш алатын, жан бар, бұдан бөлек, адамда дене мүшелерінің қатысынсыз-ақ әрекет ететін күш бар: бұл күш ақыл болып табылады» [10, 191]. Нақ осындай идеяны Кайқауыстан да кездестіруге болады. Бұл жай ғана механикалық түйісу емес, қайта, идеялық байланыстың белгісі сияқты. Дегенмен, Фараби мұраларында бұл тезис қатаң ғылыми-логикалық түрде мазмұндалса, «Қабуснамада» насихаттық-баяндау сипатын алады: «Бізді жаратушы-деп жазады Кайқауыс,-ол разы болсын, өзінің барлық жаратылыстарының ішінде адамды барлығынан артық жаратты, және адам барлық хайуандардан денесіндегі он сезім түрінде артықшылыққа ие: бес ішкі және бес сыртқы... Осы себептен адам – басқа хайуандар үстінен қарайтын патшасы әрі ұлығы» [5, 20].

Кайқауыс пен Фарабидің педагогикалық көзқарастарын салыстыра талдау барысында, олардың идеялық қатынасында көп ортақтық бар екендігі айқындалады. Фарабише, адамға өзінің қоғамдық қызметін орындау үшін, ең алдымен өзге адамдармен қатынас қажет, екіншіден, ол кәсіптік дағдыларды игеруі керек. Адам қоғамнан тыс және қоғамдық еңбексіз өмір сүре алмайды. Адамның әрбір талпынысы, арманы, сұраныстары, оның барлық ойлағандары мен мүдделері қоғамда ғана қанағаттандырыла алуы мүмкін. Бұл ойды Аристотель айтқан болатын, бірақ бұл пікір Шығыс жағдайларында алдыңғылардың бірі болды. Фараби өнер мен кәсіптің адамға қажеттілігі туралы айта келе, қоғамды пайдалы еңбек қызметінсіз елестете алмайды. Қоғамдық пайдалы еңбек – қоғамдық дамудың маңызды шарты. Кайқауыс тұжырымы бойынша да жас жеткіншекті дұрыс дамытуда еңбек ең маңызды шарт болып табылады. Нақ еңбек – материалды құндылықтарды құрудың басты факторы. Кайқауысша: «Дүниенің рақаты – еңбек ете білуде. Бүгінгі рақатың – кешегі еңбегіңнің жемісі» [5, 67].

Фарабидің педагогикалық идеяларының Кайқауыс дүниетанымына ықпалы бақыт пен оған қол жеткізу жолдары мәселелерін, рухани кемелдену құралдарын, әлеуметтік әділдік ерекшеліктерін, зайырлы және конфессионалды факторлардың тәрбие үдерісіндегі байланысын және қоғамдағы басқару әдістерін баяндауында да айқын байқалады. Мәселен, тәрбиенің нәтижелілігін қамтамасыз ету үшін алға мақсат қоя білу керек, сол сияқты бақытқа қол жеткізу де мақсат болып табылмақ. Фарабише: «Бақыт – әрбір адам ұмтылатын мақсат, өйткені ол белгісіз бір жетілу болып табылады»

[10, 173]. Фараби бақытқа жету үшін маңызды шарт – ғылымды үйрену және кемелділік дәрежесіне ие болу деп санайды. Адам кемелденуге білімді игеру мен ғылымды үйрену арқылы қол жеткізеді. Білім адамды қолдап, қорғайды, мейірімді әрі ақылды етеді, білімсіз адам өмір сүрудегі мақсатына жете алмайды. Фараби идеялары ағартушы әрі ойшыл-педагог ретінде танылған Кайқауысқа да оң ықпалын тигізеді. Расында, Кайқауыс жоғары білімді, ғалым адам болды, сондықтан, Фарабиге еліктеп: «адамға жақсы қоғамдық ахуалды жаулап алу үшін, білім мен шешендік (ділмарлық) керек»-деп санайды [5, 34]. Байқасақ, Фарабидің әлеуметтік-педагогикалық идеялары қоғамдық-педагогикалық көзқарастар жүйесінде жаңа бағытқа жол ашты.

Сөзсіз, Саманилер дәуірі өркениетінің жарқын тұлғаларының бірі, озық ойлы идеялары арқылы Кайқауыс дүниетанымын қалыптастыруға ерекше ықпал еткен, «сол кездегі ұлы ағартушы – бүкіл Шығыс пен грек даналығын бойына сіңірген энциклопедист, философ әрі дәрігер»-Әбу Әли ибн Сина (980-1037 жж.) [11, 12]. Расында, Кайқауыс ибн Сина ілімі мен әл-Берунидің ғылымилығын бағалаған ортада өсті. Ибн Сина мен Кайқауыс белгілі бір деңгейде замандас болса да, олардың бір-бірімен жолыққандығы туралы әлі күнге дерек жоқ. Кейбір мәліметтер бойынша, ибн Сина Сұлтан Махмұдтың қудалауына ұшырап, Қабустың (976-1012 жж.) атасынан пана іздейді, өйткені «Қабус ибн Вошимгир уақытында оның Каспий маңы сарайы X-XI ғг. Парсының ең маңызды әдебиет ошақтары мен әмірліктерінің бірі болды, ...» [13, 525]. Шамсулмаоли Қабус ибн Вошимгир сарайы маңында ибн Синаның басқа бір замандасы, энциклопедист Әбурайхан Беруни (973-1088 жж.) де өмір сүріп, еңбек еткендігін әрі Қабусқа, құрмет белгісі ретінде «Өткен ұрпақтың естелігі» атты еңбегін арнағандығын атап өткен жөн және келесі бір ойшыл-моролист, салмақты педагогикалық-этикалық трактаттар авторы ибн Мискавейх (1030 ж. өлген) те Шамсулмаолидің замандасы болды [13, 328]. Тәжік әдебиеттанушысы А. Абдуллоевтің айтуынша, Кайқауыс медицинаны Гурганда ибн Сина ілімі ықпалымен үйренген [14, 490]. Ибн Сина мен Кайқауыстың педагогикалық және психологиялық ілімдерінің жақындығы олардың еңбектері «Тадбири манзил» мен «Қабуснаманы» салыстыруда анық байқалады және оның педагогикалық көзқарастары «Махаббат туралы трактат», «Жан туралы трактат», «Құс туралы трактат», «Соломон және Абсол» т.б. шығармаларында беріледі. Ибн Сина пікірінше, педагогика, бұл – адамның өзін-өзі жетілдіруінің жемісі, оның өзін-өзі бақылауының нәтижесі және оның мінез-құлқының бағасы туралы ғылым. Демек, ибн Сина педагогиканы, адамдардың мінез-құлық нормалары мен ережелерін зерттейтін ғылым деп санайды. Ибн Сина педагогикасы оның саяси және қоғамдық-философиялық ілімдерімен тығыз байланысты. Оның саяси және қоғамдық-философиялық көзқарастарын ескермей педагогикалық көзқарасын анықтап, бағалау мүмкін емес [15, 105].

Ибн Синаның педагогикалық көзқарастары идеалистік сипатта болды. Әрі, ибн Синаның педагогикалық көзқарастары психологиямен тығыз байланысты. Ибн Сина ілімінде: жақсылық пен жамандық, зейнет пен бейнет, ләззат, рахат, бақыт сияқты педагогикаға қатысты категорияларға үлкен назар аударылады. Мәселен, жақсылық категориясы ойшылда екі мағынаға ие. Біріншісі, бұл, шындығында бар нәрсе және өзінің мәніне қарай жақсылық болып табылатын құбылыс, объективтік құндылық ретінде өмір сүреді. Мұндай интерпретацияда «жақсылық» сөзі жалпыфилософиялық сипат алады, жеке тұлғаның өнегелік сапаларымен тікелей байланысты емес; екінші жағынан, ол бағалаушылық мәніндегі, педагогикалық категория ретінде танылады яғни жеке тұлғаның адамгершілік қасиетіне тәуелді. Жақсылық ұғымы, педагогикалық әрі психологиялық категория ретінде де екі аспектіде анықталады. Біріншіден, ол жақсылық жасаушы адамға қатысты, екіншіден, жақсылықты қабылдаушы адамға қатысты. Ибн Сина әрбір адам жақсылықты әртүрлі сипатта жасайды деп санайды: жай жақсылық жасау және еріксіз жақсылық жасау. Жақсылықтың жай, күштеусіз, белгілі бір мақсатқа негізделмей жасалуын ол нағыз кемелденген жақсылық деп санайды. Мұнда ибн Сина, шынайы әлемде қол жетпейтін жақсылықты меңзейді. «Адамның өмірде лайықты болуы өте сирек құбылыс, ал кімде-кім лайықты болса, ешкім кемелділікке жете алмайды, өйткені оның ақылы, денеден бөлініп кетпейінше және әрекеттің өзгермелі жағдайынан тәуелсіз болмайынша, ешқашан әрекет барысында кемелділікке жете алмайды» [16, 162]. Ойшыл зейнет пен бейнет категорияларын да аранайы қарастырады. Ол зейнет пен бейнет қабылдаудан туындайды деп санайды. Қабылдау сезім және қиял мен ақыл сияқты іштен туындайды. Зейнет – лайықты қабылдау, ал бейнет – лайықсыз қабылдау. Ибн Синаның «Зейнет пен бейнет туралы» ілімінен байқағанымыз, зейнетке ұмтылмайтын адам жоқ. Бірақ, зейнетке тек, рухани күш арқылы жеткенде ғана жоғары болады, ал зейнеттің төменгі түріне сезімдік, сыртқы күштер арқылы жетеді. Адамгершілігі жоғары, рухани бай адам жоғарғы түрімен рахаттанады, ал ақылсыз, мейірімсіздер тек сезімдік рахатқа ұмтылады. Мұндай пайымдаулар оның гедонизм теория-сын ұстанғандығын дәлелдейді. Ибн Сина бақыт категориясын зейнет категориясымен қатар

қарап: «Бақыт – бұл олардың әсемдік пен ұлылық жолындағы үнемі бір нәрселерді қажет етпейтін жоғары кемелділік» [16, 164]. Ол адамның зейнеттілік шегіне дейін ұлғаятын жағдайы. Адамды жоғары кемелділік ретінде дәріптей отыра, ибн Сина, адам дәл осы өмірде бақытты болып, өзінің соңғы мақсатына жетуі керек дегенді айтады. Байқасақ, ибн Сина идеяларының Кайқауыс дүниетанымына ықпалы зейнет, бақыт, ата-ананы құрметтеу, баланы күтушінің көмегімен тәрбиелеу, баланы кәсіпке оның икемін ескеріп үйрету, үй шаруасы ұстанымдары бойынша алғашқы оқыту бағдарламасы, отбасын құрудың мақсаты мен міндеті, отбасындағы ер азамат орны т.б. мәселелерді қарауда сезіледі. Ибн Сина мен Кайқауысша отбасын құру мақсатының негізі – экономикалық аспект байлықты жинау және ұрпақ жалғастыру болып табылса, екі ойшылдың да алғашқы оқыту жұмыстары ауызша ғылым-дар мен Құранды және шариаттың негіздерін үйретуден басталуы керек деген пікірлері түйіседі. Мына ойларында екі ойшыл да бала тәрбиесі күтушінің тікелей басқаруымен жүзеге асуы керек деп ұйғарады. Ибн Сина: «бала алты жасқа толған соң, оны тәрбиеші мен мұғалімнің қолына тапсырған жөн»-десе [3, 166], Кайқауыс: «...перзентіңді ақылды, мейірімді тәрбиешіге тапсыр»-дегенді алға тартады [5, 77].

Жоғарыда мазмұндалған жағдай, расында, «Ибн Сина, көптеген ғасырлар ағымында Шығыс пен Батыстың ақылы мен ғылыми-ойларына ықпал еткен және ықпал ете беретін өзінің көпсалалы талантымен бүкіл әлемдік мәдениетті елестетеді. Адамзат ойының даму тарихында ол алдыңғы орындардың бірін иеленеді» деп айтуымызға негіз бола алады.

«... тәрбиенің діни және мәдени аспектілері басты рөлде болуы проваславтық-мұсылмандық ортаға да тән» дегендей [16], Кайқауыстың педагогикалық ілімінің маңызды қайнар көздерінің бірі, сөзсіз, мұсылмандық дін мен оның нормативтік құқықтық бастаулары болып табылады. Өйткені, ол ойшыл-педагог ретінде өмір сүріп, еңбек еткен дәуірде қоғамда үстемдік құрған идеология ислам болды. Сол себептен, автор «Қабуснаманың» алғашқы тарауларын ислам қағидалары мен олардың орындалу тәртібіне арнайды. Бұл орайда ол Алланың бірлігі мен құдіретін қабылдап, қолдайтындығын оған деген мадақ, мінажат ету арқылы білдіреді. Мадақ сол кездегі діни-ағартушылық мақсат пен діни насихат жүргізуде, елдің бірлігі мен ынтымағын сақтауда таптырмас құрал ретінде танылды. Сол кездегі барлық танымал ғалымдар мен ойшылдар өз еңбектерін Аллаға, Мұхаммед (с.ғ.с.) мен оның сақабаларын мадақтауға арнады. Мұндай ұстаным исі мұслман жұртының, қала берді, бүкіл әлем жұртының бірлікте, ынтымақта өмір сүруіне үлкен ықпал еткендігі белгілі болып отырған жайт. Мәселен, И. Жеменей еңбегінде мадақ сонау Мысыр еліндегі перғауындар заманынан бері келе жатқан өзіндік тәрбиелік мәні бар әдеби тақырыптардың бірі ретінде және адам баласының психологиялық ерекшеліктеріне қарай олардың бүкіл болмысымен біте қайнасып жатқандығы жайында сөз қозғала келе, мақтау сарынындағы мұндай өлеңдер бертін келе, Орталық Азияда ислам дінінің кеңінен таралып, қанат жаюына орай, араб әдебиетіне және сол арқылы түркі, парсы әдебиеттеріне де еніп, сіңісіп кеткендігі [17, 140] айтылады, дәлел ретінде ортағасырлық ғұламалар Ж. Баласағұнидің дидактикалық сарындағы дастаны «Құтты білік» [18, 14] пен М.Х. Дулати туындылары «Тарихи Рашиди» мен «Жаһаннамедегі» деректерді ұсынады. Екі ғұлама да исламның өркендеуінің басты шарты – Аллаға иман екенін жақсы түсіне білгендіктен, бүкіл түркі халқы бойына Алланың иманын, Пайғамбардың (с.ғ.с.) махаббатын және оның сахабаларының игі іс-әрекеттері мен қадір-қасиеттерін сіңіре білу мақсатында мадақты пайдалана отырып, Алланың шексіз құдіретіне илануды, Пайғамбар (с.ғ.с.) мен оның сахабаларының ұлықтығын дәріптей келе, олардың да Алланың жаратқан пенделері әрі фәни дүниенің қонақтары екендігін ескертеді. Мұндағы мақсат – олардың өмірін кейінгі ұрпаққа үлгі ете отыра, бұл әлемдегі тіршілік атаулының уақытша сынақ екенін еске салу. Бұдан біз мадақтың танымдық қырынан бөлек тәрбиелік, өнегелік, тәжірибелік мәндерін де тани аламыз [19, 15]. Кайқауыс та исламдық дін ілімінен Алланың бірлігі мен құдіретін, оның шынайы әлемді жоқтан бар еткендігі идеяларын қабылдап, Мұхамммедті (с.ғ.с.) елші ретінде және оның төрт дінге сенуші халифтерін мойындап, діни ғылымдарды қолдайды. «Ғылымның абзалы – сенім туралы ғылым, өйткені оның негізі – үнемі құдайдың бірлігін мойындау, өндірістік пәндер – шариаттың бұйрығы немесе «елші «Мұхаммед (с.ғ.с.) айтқан, алла жарылқасын оны және оған рақымшылық жіберсін: ғылымның екі түрі бар: діндер туралы ғылым және тәндер туралы ғылым» [5, 78].

Кайқауыстың педагогикалық ілімдері мен оның бүкіл дүниетанымын талдаудан, оның сол дәуірдің философтары, дәрігерлері, астрономдары, әлеуметкерлері, саясаткерлері мен педагогтері және басқа да белгілі ғылымдарының өкілдері еңбектерімен жақсы таныс болғандығы мен кейбір ежелгі грек ойшылдары мен олардың көзқарастарын жақсы білген деген қорытындыға әкеледі. Кайқауыстың грек тілін меңгермегендігін, сондықтан, оның ежелгі грек авторлары мұраларын Орталық Азия ойшылдары,

соның ішінде, Рази, Фараби, Беруни, ибн Мискавейх және ибн Сина трактаттары арқылы таныс-қандығын ескерген жөн. Оның үстіне, Кайқауыс өзінің педагогикалық көзқарастарын баяндауларында, ұлына берген өнегелерінде ежелгі грек ойшылдары Гален мен Гиппократ, Сократ, Платон, Птолемей, Аристотель айтқандарына жүгінеді. Мысалы, махаббат мәселелері туралы берген өмірлік кеңестерінде ол грек ойшылдарының беделін мысалға алады. «Шын сүйіп қалмауға тырыс, ал егер біреуді сүйген екенсің, онда соған тұрарлық жанды сүй. Птолемей мен Платондарша ғашық болудың қажеті шамалы» [5, 56].

Сонымен, Кайқауыс көзқарастарының идялық бастауларына жасалған талдаулардан оның әртүрлі қалалар мен мемлекеттерде өмір сүргендігі мен әртүрлі, тіптен қарама-қайшы идеялық факторлардың ықпалында болғандығы анықталды. Әртүрлі ағымдар мен мектептердің ойшылдарының философтарының ілімдері мен көзқарастарының Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарының туындауына ықпал еткендігі жайлы айту бір қарағанға сенгісіз болуы мүмкін. Оның көзқарастары негізінен, өзінің бойына адамзаттық өркениеттің озық тенденцияларын сіңірген, түркітілдес, әсіресе парсы халықтарының ғылыми, философиялық, педагогикалық және әдеби ойларының тікелей ықпалында қалыптасқандығы талас тудыра алмайды. Кайқауысты онтология мен гносеология мәселелері аса қызықтырмайды және аталған философиялық мәселелерге арнайы тоқталуды қажет деп санамайды. Дегенмен, бұл Кайқауыстың болмыс пен танымның философиялық мәселелерін кемсіткендігін білдірмейді. Оның еңбегінің ерекшелігі – негізінен педагогика мен дидактиканың мәселелерін беру мақсатын ұстанғандығында.

1 Мәңгі өлмейтін құдіретті күштің аты – ғылым мен мәдениет /Н.Ә.Назарбаев //Алматы ақшамы.– 2003.– 2 желтоқсан (№135).– 1 б. Қазақстан Республикасы Ұлттық Кеңесінің 3-мәжілісінде сөйлеген сөзі (28 желтоқсан 2003 жыл).

2 Долимов С. Кабуснома. – Кабуснама (на узб. яз.). – Ташкент, 1968.– С. 5-23.

3 Григорян С.Н. Средневековая философия Ближнего и Среднего Востока. – М.: Наука, 1966. – С. 162.

4 Грюнебаум Г.Э. Основные черты арабо-мусульманской культуры. – М.: Наука, 1981. – 128 с.

5 Қабуснама. – Алматы: «Қасиет» баспасы, 2006. - 156 б.

6 Брагинский И.С. Литературы Ирана и Средней Азии. – История всемирной литературы. – М.: Наука, 1984. – Т. 2. – С. 248-272.

7 Брагинский И.С. Предисловие. – Энциклопедия персидско-таджикской прозы. – Душанбе, 1986. – С.3-10.

8 Брагинский И.С. Литературы Ирана и Средней Азии. – История всемирной литературы. – М.: Наука, 1984. – Т. 2. – С. 248-272.

9 Грюнебаум Г.Э. Основные черты арабо-мусульманской культуры. – М.: Наука, 1981. – 128 с.

10 Аль-Фараби. Существо вопросов. – Избранные произведения мыслителей Востока. – М.: Соцэкгиз, 1961. 173 с.

11 Семенов А.А. Абу-Али ибн Сина (Авиценна). - Сталинабад: Таджикгосиздат, 1953. – 65 с.

12 Крымский А.Е. История Персии, ее литературы и дервишской теософии. – М., 1961. – Т. 1. – С. 525-552.

13 Браун Е. История литературы Персии. – Кембридж: Университетское издание, 1969. – 568 с.

14 Абдуллоев А. Унсурулмаоли Кайковус. – Энциклопедия совети точик. – Душанбе, 1987. – Т. 7. – 490 с.

15 Григорян С.Н. Из истории философии Средней Азии и Ирана VII-XII в.в. – М., 1960. – 328 с.

16 Султанзаде М. Философские аспекты теории воспитания Ибн Сины яркого представителя эпохи Саманидов. – Душанбе, 1999. – С. 105-106.

17 Жеменей И. Мұхаммед Хайдар Дулат (1499-1551) тарихшы-қаламгер. – Алматы, 2007. – 357 б.

18 Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 613 б.

Резюме

Шауенова М.А. – докторантка 2-курса по специальности 6D010100-Дошкольное образование и воспитание,
Манкеш А.Е. – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая, a.mankesh@mail.ru

Истоки педагогических идей Кайкауса

Статья рассматривает проблему изучения педагогических идей Кайкауса, отраженных в его труде «Кабус-наме». В связи с этим главной задачей исследования является выявление идейных истоков педагогических взглядов Кайкауса, а также осмысление философской мысли того времени, которое оказало огромное влияние на формирование мировоззренческих взглядов ученого-мыслителя. Для изучения данной проблемы, основываясь, в первую очередь, на «Кабус-наме», мы изучили отечественные и зарубежные научно-педагогические исследования, посвященные системе воспитания и обучения в средневековом обществе, а также взгляды ученых-мыслителей средневековья относительно науки, образования и воспитания. В статье излагается о том, что Кайкаус жил в разных городах и странах, и тем самым на его педагогическое воззрение могли существенно повлиять различные, а иногда и противоречившие друг другу, факторы.

Ключевые слова: Кайкаус, «Кабус-наме», педагог, педагогические идеи, средневековье, ученый-мыслитель, мировоззрение.

Summary

Shauyenova M.A. – 2th course phD specialty of Pre-School Education, Scientific supervisor:
A.E. Mankesh – professor, Abai KazNPU

The origins of pedagogical ideas of Kaykaus

The article concerns the problem of studying the pedagogical ideas of Kaykaus reflected in his work “Qabus-nama”. In this regard, the main task of the study is to identify the origins of pedagogical views of Kaykaus and to comprehend the philosophical ideas of the Middle Ages, that had a tremendous impact on the formation of philosophical views of scientist-thinker. To study this problem, based primarily on the "Qabus-nama", we have studied domestic and foreign scientific and pedagogical researches of the system of education and training in the medieval society, as well as the views of scientists and thinkers of the Middle Ages concerning science, education and upbringing. There is said that Kaykaus lived in different cities and countries, thereby it had a significant impact on his educational views.

Keywords: Kaykaus, "Qabus-name", educator, pedagogical ideas, the Middle Ages, scientist-thinker, world-view.

УДК 37:94 (574)

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ ДО СОЗДАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ТРУДОВЫХ РЕЗЕРВОВ

Казимова Д.А. – *Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова, к.п.н., профессор*
Шрайманова Г.С. – *Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова, к.п.н., профессор*
Тажигулова Г.О. – *Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова, д.п.н., профессор*
Турсынова Ж.Ж. – *директор Карагандинского областного государственного архива, к.п.н.*

Авторами сделан историографический обзор трудов казахстанских ученых, свидетельствующий об огромной работе по освещению основных проблем развития профессионального образования в Казахстане. Изучены процессы создания и развития образовательного и научного потенциала технического и профессионального образования, который сложился в исследуемый период и на который опирается современное казахстанское общество, имеет большое научное и практическое значение. Выбор хронологического периода объясняется тем, что в это время окончательно сформировались все образовательные и научные ветви советской науки. Именно на эти годы приходятся значимые достижения казахстанской советской образовательной системы, в частности подготовки рабочих кадров**.** В статье использованы материалы государственного архива Карагандинской области. Обширный фактический материал о развитии системы профессионально-технического образования извлечен из партийного архива института истории партии при ЦК Компартии Казахстана, текущих архивов ЦК ЛКСМ Казахстана и Государственного комитета по профтехобразованию Казахской ССР, партийного архива Карагандинского обкома КП Казахстана.

Ключевые слова: профессиональное образование, техническое образование, подготовка кадров, школы фабрично-заводского ученичества, учебно-производственный комбинат, комбинат рабочего образования.

В настоящее время, образование, стало важнейшим, системообразующим ресурсом модернизации общества, важнейшим фактором создания инновационной системы и развития страны.

Техническое и профессиональное образование является важной и составляющей частью уровня среднего образования и направлено на подготовку высококвалифицированных специалистов технического и обслуживающего труда по основным и направлениям общественно-полезной профессиональной деятельности [1].

Повысить качество подготовки будущих специалистов и соответствовать требованиям времени, экономики предполагает необходимость более глубокого изучения исторических основ системы технического и профессионального образования

Развитие технического и профессионального образования в теоретико-методологическом плане не возможно без опоры на научные принципы, в частности принцип историзма, т.е. поэтапного развития, предусматривающей непредвзятое и всестороннее изучение вопроса; гражданственности - значимости исследуемой проблемам для общества; толерантности - уважительного отношения к творчеству казахстанских историков и педагогов той поры.

В связи с этим, изучение процесса создания и развития образовательного и научного потенциала технического и профессионального образования, который сложился в исследуемый период и на который опирается современное казахстанское общество, имеет большое научное и практическое значение. Актуальность исследования обусловлена многими факторами, но наиболее значимыми из них, являются следующие: открывается целый ряд инновационных возможностей для восприятия проблемы и введения в научный оборот новых фактов и данных, характеризующих становление и развитие технического и профессионального образования; концептуальное переосмысление научной деятельности, освободившейся от идеологических догм и стереотипов советской эпохи, а также реформирование системы образования в соответствии с мировыми стандартами, невозможно без учета ретроспективного анализа как позитивного, так и негативного опыта развития образования и науки в Казахстане в исследуемый период.

В статье использованы материалы государственного архива Карагандинской области. Обширный фактический материал о развитии системы профессионально-технического образования извлечен из партийного архива института истории партии при ЦК Компартии Казахстана, текущих архивов ЦК ЛКСМ Казахстана и Государственного комитета по профтехобразованию Казахской ССР, партийного архива Карагандинского обкома КП Казахстана.

В целом историографический обзор свидетельствует, что казахстанскими учеными проведена огромная работа по освещению основных проблем развития профессионального и технического образования в Казахстане, создан мощный арсенал фактографических данных. В связи с бурным развитием восточных районов страны, в частности, Казахстана, перед системой профессионально-технического образования (на современном этапе развития образования Республики Казахстан «Техническое и профессиональное образование (ТиПО)») встала задача обеспечить абсолютный и относительный рост профессионально-технических училищ (ПТУ) в этих районах и всемерно расширить подготовку квалифицированных рабочих из молодежи. На XIII съезде Коммунистической партии республики, состоявшемся в феврале 1971 года, подчеркивалось: «Важно и впредь расширять сеть профтехучилищ, укреплять их учебно-производственную базу, больше готовить механизаторских кадров. Всемерно улучшать учебно-воспитательный процесс, формировать достойное пополнение рабочего класса - это главное в работе системы профессионально-технического образования [2].

С победой Великой Октябрьской социалистической революции, утверждением диктатуры пролетариата началось воплощение идеологических принципов обучения и воспитания нового поколения, молодого отряда рабочего класса, который определял судьбы будущего.

Осуществление их проходило в обстановке неимоверных трудностей, вызванных сопротивлением классовых врагов, хозяйственной разрухой, культурной отсталостью страны, острой нехваткой квалифицированных кадров и средств.

Основной и наиболее массовой формой подготовки квалифицированных рабочих из молодежи впервые годы осуществления Советского государства было индивидуальное ученичество на производстве. Сроки обучения ученика и степень овладения им профессиональными знаниям, почти целиком зависели от рабочего времени, таких учеников уходила на выполнение различных подсобных работ, не требующих квалификации. Никаких теоретических знаний по изучаемой специальности молодежь не получала и получать не могла. Ученики очень медленно овладевали своей профессией, подготовка их была узкой, а полученная квалификация – весьма низкой.

Между тем осуществление задач по восстановлению народного хозяйства страны и дальнейшему его развитию требовало, чтобы промышленность и транспорт в короткие сроки получили большое пополнение подлинно квалифицированных рабочих, чтобы молодежь была значительно шире вовлечена в производительный труд. Сложившаяся система подготовки рабочих на производстве не соответствовала повышающимся требованиям к квалификации рабочих. В связи с этим Коммунистическая партия и Советское правительство решили радикально изменить систему ученичества. Были намечены меры по ускорению подготовки рабочих в сети профессионально-технического образования при одновременном коренном улучшении качества обучения. Особое внимание обращалось на повышение общего культурного уровня и коммунистическое воспитание молодых рабочих.

В процессе осуществления разработанных мер до реформ ученичества на производстве в 1920 году были созданы школы фабрично-заводского ученичества (ФЗУ). Они представляли собой новый тип советского профессионально-технического учебного заведения, где обучение и воспитание подростков было тесно связано с их трудом на предприятии. Созданная новая, социалистическая школа

фабрично- заводского ученичества была призвана подготавливать технически грамотных и инициативных, политически воспитанных квалифицированных молодых рабочих.

В школах ФЗУ были созданы необходимые условия для систематического и последовательного овладения молодежью профессиональными навыками и знаниями. Производственное обучение начиналось в школьных учебных мастерских и заканчивалось в цехах и промышленных предприятиях. Занятия проводили квалифицированные инструкторы. Процесс профессионального обучения обучаемых указывался с повышением их общеобразовательного, культурно-технического и политического уровня.

В связи с общим низким уровнем образования рабочей молодежи в первые годы своей деятельности школы ФЗУ комплектовались подростками, окончившими 2-3 класса начальной школы. Поэтому в учебных планах много времени отводилось изучения общеобразовательных дисциплин. Сроки обучения доходили до 3-4 лет. По мере повышения уровня общего образования в стране удельный вес общеобразовательных дисциплин в школах ФЗУ сокращался, и они превращались в резко выраженные профессиональные учебные заведения.

Как и во всей стране, большая работа по обеспечению народного хозяйства необходимыми квалифицированными рабочими кадрами развернулась и в Казахстане. Уже в начале 20-х годов здесь шла организация планомерной подготовки квалифицированных рабочих. Одна из главных задач состояла в том, чтобы охватить обучением казахских юношей и девушек и вовлечь их в промышленное производство.

В целях улучшения подготовки квалифицированных рабочих Совет Народных Комиссаров КазССР в феврале 1921 года преобразовал существовавший отдел профессионально-технического образования в Главный комитет профессионально-технического образования Наркомпросса республики. На вновь созданные Главпрофобр была возложена организация подготовки квалифицированных рабочих и руководство всем профессиональным образованием, которое до того осуществлялось профсоюзами, различными ведомствами и организациями. Причем, и формы организации профессионально-технического образования, и профиль подготовки кадров в Казахстане в эти годы имели свою специфику, тесно связанную с особенностями развития хозяйства республики. В результате колонизаторской политики царского правительства Казахстан был превращен в сырьевую базу развивающегося российского капитализма. Тяжелую индустрию здесь представляли лишь несколько предприятий добывающей горнорудной промышленности. Преобладали же мелкие предприятия легкой и пищевой промышленности, кустарные промыслы. Это наложило отпечаток на организацию профессионально-технического образования. Шире всего были распространены всевозможные курсы; в меньшей степени – профессионально-технические, сельскохозяйственные школы и другие учебные заведения.

Важным этапом в деле подготовки квалифицированных рабочих кадров в Казахстане явились годы первой пятилетки. Особенно быстрое развитие промышленности происходило в Центральном Казахстане, на территории Карагандинской области.

В соответствии с требованиями социалистического строительства в годы первой пятилетки были установлены следующие формы подготовки кадров для народного хозяйства [3]:

1) школы фабрично-заводского ученичества;

2) курсовая система подготовки кадров на предприятиях, состоявшая из двух этапов:

- первый этап - вводные курсы с целью дать элементарные навыки работы;

- второй этап - дальнейшее повышение квалификации рабочих через систему так называемого дополнительного рабочего образования;

3) бригадное и индивидуальное ученичество рабочих.

Уже в 1927 году школ ФЗУ в республике насчитывалось 21, обучалось в них 810 человек. Действовало также несколько долгосрочных профессионально-технических курсов на 168 учащихся, которые по профилю подготовки квалифицированных рабочих приближались к школам ФЗУ. В Центральном Казахстане с 1929 года школа ФЗУ действовала при Карсакпайском медеплавильном заводе. Она готовила слесарей, токарей по металлу, кузнецов, столяров, бурильщиков, флотаторов, взрывников, проходчиков и рабочих других профессий. К концу 1931 года ее контингент составил 341 человек. В числе обучающихся казахов насчитывалось 141 человек, а в 1932 году занималось 535 человек, из них 81,3% казахи. Курсовым обучением на комбинате было охвачено 355 человек, инструкторским – 64, ученичеством – 90 человек [4].

Успеху рабочего образования способствовала забота со стороны всех партийных, хозяйственных, общественных организаций страны. В этом отношений большую роль сыграли I Всесоюзная

конференция работников социалистической промышленности (январь 1931г.) и Всесоюзное совещание хозяйственников при ЦК ВКПб (22-23 июня 1931 года.)

Вопросы подготовки рабочих кадров стояли в центре внимания работы УП Всеказахстанской партийной конференции, на которой указывалось, что «плановая потребность в кадрах для Казахстана, исчисляемая в 616 тысячах человек, должна быть покрыта путем концентрация и расширения контингента учащихся в школах повышенного типа и путем применения методов подготовки кадров через специальные курсы и школы» [3].

Особенно усилилась подготовка квалифицированных рабочих для угольной, металлургической и горнорудной промышленности. Так, одной из крупнейших новостроек первой пятилетки являлся Балхашский медеплавильный завод. Поэтому партийные, советские и хозяйственные органы Карагандинской области много внимания уделяли подготовке кадров для Прибалхашстроя. С целью повышения профессионально-технического уровня рабочих были приняты конкретные меры. На заседании бюро Прибалхашского райкома ВКПб в январе 1932 года был обсужден вопрос о планах повышения квалификации рабочих на текущий год [5].

На строительстве новой угольной базы страны в Караганде подготовка квалифицированных рабочих началась в 1931 году. Она проводилась в двух учебно-производственных комбинатах (УПК). В составе первого УПК находились стационарные заведения: горнопромышленное училище на 320 учащихся, горный техникум и рабфак.

Второй УПК, или как он иначе назывался, комбинат рабочего образования (КРО), объединял различные курсы с продолжительностью обучения от одного до шести месяцев, КРО имел своей задачей подготовку для угольного бассейна забойщиков, крепильщиков, бурильщиков, запальщиков, токарей, слесарей, машинистов врубовых машин, шоферов и др. В сеть КРО входили также курсы по технике безопасности, повышению квалификации бригадиров подземных работ. Эффективной формой учебы горняцких кадров являлся так называемый учебный забой. На каждой шахте к опытным, высококвалифицированным специалистам прикреплялась группа новичков. По мере приобретения производственных навыков ученики переводились в бригады, работающие в других забоях.

С 1 февраля 1932 года при тресте «Карагандауголь» был создан специальный сектор техпропаганды, который занимался организацией обучения рабочих в технических кружках. Для повышения технических знаний рабочих ведущих профессий было разработано 28 программ. Через различные технические кружки прошло 818 человек, в том числе 316 казахов [6].

К концу первой пятилетки количество национальных рабочих кадров увеличилось в семь раз. Это были совершенно новые национальные рабочие кадры, обладающие высокой квалификацией, в совершенстве овладевшие современной техникой и технологией производства, индустриальной культурой труда. Являясь славным отрядом героического рабочего класса нашей страны, они повели за собой крестьян-кочевников на активную борьбу за построение социализма, крутой подъем материального и культурного уровня всего казахского народа.

В сентябре 1933 года ЦИК и СНК СССР приняли специальное постановление о школах ФЗУ, в котором признали необходимым перестроить их деятельность в соответствии с установленными темпами индустриализации страны. Эти школы были преобразованы в резко выраженные профессиональные учебные заведения, готовящие из молодежи с семилетним образованием квалифицированных рабочих массовых профессий. Сроки подготовки сокращались до шести месяцев – одного года. На производственное обучение отводилось 80 % учебного времени и только 20 % - теоретическим дисциплинам, и непосредственно связанным с изучаемой профессией. При этом внимание концентрировалось на освоении профессиональных навыков по основным, наиболее важным операциям изучаемой специальности. Вся общеобразовательная, общетехническая и общественно-политическая подготовка учащихся была перенесена на часы внешкольной работы. Совершенствовать квалификацию молодые рабочие должны были уже в процессе производственной деятельности. Оканчивающие школу ФЗУ молодые рабочие обязаны были проработать на производстве по своей специальности не менее трех лет.

В 1934 году курсы второго учебного комбината Караганды окончили 722 человека, из них 463 казаха [7]. Курсы строителей выпустили 1195 человек, горпромуч - 608. Всего через учебную сеть повышения технических знаний в 1934 году прошло 2525 человек. Без преувеличения можно сказать, что Карагандинский угольный бассейн превращался в своеобразный учебный комбинат.

Осуществление широких мероприятий по формированию новых отрядов квалифицированных рабочих обеспечивал успешное освоение высокой техники и передовой технологии производства.

В дело совершенствования рабочими своей производственной квалификации, освоения новой техники и повышения производительности труда настоящий переворот внесло широко развернувшееся социалистическое соревнование, выросшее в эти годы под руководством партии в массовое движение передовых рабочих-новаторов. Новаторы ломали устаревшее и вводили новые, более высокие технические нормы. Это движение содействовало ускорению темпов развития всех отраслей народного хозяйства, повышению материального и культурно-технического уровня трудящихся [8].

Основоположником широкого движения новаторов в Казахстане был кадровый рабочий-шахтер, бригадир навалоотбойщиков из Караганды коммунист Т. Кузембаев. Его выработка составляла 400 процентов нормы.

В годы второй пятилетки система профессионально-технического образования достигла значительных результатов в подготовке квалифицированных рабочих кадров.

XVIII съезд ВКП/б/ поцвел итоги выполнения второго пятилетнего плана и утвердил третий пятилетний план развития народного хозяйства страны. Важнейшим условием выполнения третьей пятилетки являлась подготовка квалифицированных рабочих кадров, для чего предусматривалось «развертывание широкой сети школ и курсов по подготовке и переподготовке квалифицированных рабочих и мастеров» [9].

В соответствии с дальнейшим возрастание индустриальной мощи Центрального Казахстана в годы третьей пятилетки партийные, профсоюзные и комсомольские организации проводили многогранную работу по сплочению рядов рабочего класса и подготовке квалифицированных кадров.

За предвоенные годы численность рабочих и служащих промышленных центров Карагандинской области заметно выросла. По численности рабочих эта область занимала в Казахстане первое место. За эти же годы была успешно решена проблема обеспечивания предприятий Центрального Казахстана инженерно-техническими кадрами [10].

Таким образом, в предвоенные пятилетки в Центральном Казахстане сформировался крупный отряд рабочего класса, значительную часть которого составляли национальные кадры, занятые в основном в угольно-металлургической промышленности. Вместе с тем, на новом этапе развития к системе профессионально-технического образования предъявлялись уже более высокие требования. Несмотря на то, что развивающиеся из года в год школы ФЗУ и различные курсы подготовили сотни тысяч квалифицированных рабочих, однако это составляло лишь около 25% новых рабочих. Основная же часть осваивала профессию в производственных условиях. Подготовка квалифицированных рабочих в школах ФЗУ далеко не соответствовала темпам развития народного хозяйства республики, и это сдерживало вовлечение молодежи в производственную деятельность. Кроме того, качество подготовки рабочих во многом еще не отвечало требованиям технической оснащенности развивающегося народного хозяйства. Сказалось снижение сроков обучения, которое было вызвано в годы второй пятилетки необходимостью ускоренного пополнения рабочими кадрами промышленных, строительных, транспортных и других предприятий. Молодежь не получала того объема знаний, который требовался для квалифицированного труда.

Установленные требования комплектования школ ФЗУ молодежью с образованием не ниже семилетки (при общем своем положительном значении для повышения культурно-технического уровня рабочих) имели отрицательные стороны. Такие требования ограничивали прием в школы ФЗУ и вовлечение в промышленное производство даже городской и особенно сельской молодежи, которая далеко еще не была охвачена семилетиям обучением.

Все это вместе взятое ставило вопрос о совершенствовании системы профессионально-технического образования в стране.

1 Система технического и профессионального образования// http://www.edu.gov.kz/ru/sistema-tehnicheskogo -i-professionalnogo-obrazovaniya

2 ЦГА КазССР, ф.206, ол.1, д.246, л.26.

3 ЦГА КазССР, ф.206, ол.1, д.86, л.29.

4 ЦГА КазССР, ф.206, ол.1, д.86, лл.29,30

5 Кийкбаев Н. Промышленность Казахстана в вервой пятилетке. Алма-Ата: Казгосиздат, 1951. - С. 62.

6 ГАКО, ф.23, оп.1, д.19, лл.9,11

7 7ГАКО, ф.23, оп.1, д.67, л.4

8 XVII съезд Всесоюзной Коммунистической партии/б/.Стенографический отчет. М.: Партиздат, 1934. - 17 с.

9 КПСС в резолюциях и решениях, изд.7, ч.3. - М.: Партиздат,1954. - 353 с.

10 ГАКО, ф.341, оп.41, д.56, л.37.

Түйіндеме

Казимова Д.А . – п.ғ.к., профессор, академик, Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Шрайманова Г.С. – п.ғ.к., профессор, академик Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Тажигулова Г.О. – п.ғ.д., профессор, академик Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Турсынова Ж.Ж. – п.ғ.к. Қарағанды облыстық мемлекеттік мұрағатының директоры

Қарағанды облысында кәсіптік – техникалық білім беру, қалыптасу тарихы, мемлекеттік еңбек резервтерінің жүйесін құру

Мақалада Қарағанды облысының кәсіптік-техникалық білім беруді қалыптастыру мен дамыту кезендері қарастырылған. Халық шаруашылығының қалыптасуы және құрылымдарының дамуы, білікті жұмысшылардын болуын талап етті, жұмысшы кадрларды дайындау мәселесін шешу қажет болды. Авторлармен Қазақстандағы кәсіптік-техникалық білім беруді дамыту бағытында жүргізілген іс-шаралар туралы сипаттама берген отандық ғалымдардын еңбектеріне шолу жасалынған. Кәсіптік білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы, ғылыми тұрғыдан маңызды екенің, қоғамның біліктілік және ғылыми потенциалының қалыптасуы мен дамуына септігін тигізетінін айқындайтын көптеген деректер келтірілген. Кенес одағының ғылыми бағыттарының қалыптасуын көрсету мақсатында, мақалада кәсіптік білім беру жүйесінің қалыптасуы мен даму кезеніне келтірілді. Осы кезенде Қазақстанның білім жүйесі маңызды жетістіктерге жетті, мәселен, жұмысшы кадрларды дайындау. Мақалада Қарағанды облысының мемлекеттік мұражайынан алынған деректер қолданылды.

Түйін сөздер: кәсіптік білім беру, техникалық білім беру, мамандарды дайындау, оқушылардың фабрикалық-зауыттық мектебі, оқу-өндірістік комбинаты, жұмыс білім беру комбинаты.

Summary

Kazimova D.A. – the Karaganda state university of the nameof academician E.A. Buketova., к.p.n., professor
Shraimanova G.S. – it is the Karaganda state university of thename of academician E.A. Buketova., к.p.n., professor
Tajigulova G.O. – it is the Karaganda state university of the name of academician E.A. Buketova., d.p.n., professor
Tursunova J.J. – it is a director of the Karaganda regionalrecord office, к.p.n

In the Karaganda region of vocational education, history of development, the establishment of the state system of labor reserves

The authors made a historiographical review of the works of Kazakhstan scientists testifying about a huge operation to highlight the main problems of development of vocational education in Kazakhstan. The processes of creation and development of educational and scientific potential of technical and vocational education. It emerged during the review period and on which rests the modern Kazakh society and it has great scientific and practical importance. Selecting of chronological period is explained in that all educational and scientific branches of Soviet science formed finally at that time. Significant achievements of Kazakhstan Soviet education system is fallen in these years, in particular personnel training.

The article draws upon the State Archives of the Karaganda region. Extensive factual material about the development of the system of vocational education is taken from the archive of the Party History Institute of Party under the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan, the current archives of the Central Committee of Youth of Kazakhstan and the State Committee on vocational training of the Kazakh SSR, the Regional Committee of the Party Archives of the Karaganda Party of Kazakhstan.

Keywords: vocational training, technical education, training, schools factory training, teaching and production plant, working on plant-education.

УДК 159.9

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИДЕИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мустояпова А.С. – *Зав.кафедрой педагогики и психологии, к.п.н., доцент*
Шуриева А.Б. – *магистр пед.наук, ст.преподаватель*

В статье рассматриваются проблемы становления и развития идеи инклюзивного образования, как в Казахстане, так и в зарубежных странах. В отличие от зарубежной системы образования, в которой инклюзия имеет богатый опыт и законодательное закрепление, наша системаинклюзивного образования только недавно начала складываться и развиваться.

Инклюзивное образование само по себе осуществить нельзя, оно связано с переменами на ценностном, нравственном уровне. Трудности его организации в прогрессивной школе связаны в первую очередь с тем, что школа как общественный институт нацелена на школьников, которые способны двигаться в темпе, предусмотренном нормальной программой, на тех, для кого необходимыми считаются типовые способы педагогической работы.

Система инклюзивного образования подключает в себя учебные заведения среднего, профессионального и высшего образования. Целью инклюзивного образования считается создание без барьерной среды в обучении и профессиональной подготовке людей с ограниченными возможностями. Этот комплекс мер предполагает как техническое оборудование образовательных учреждений, так и разработку особых учебных курсов для учителей и педагогов, а также других учеников, нацеленных на становление их взаимодействия с инвалидами. А также, важны особые программы, нацеленные на облегчение процесса привыкания школьников с ограниченными возможностями в общеобразовательном учреждении.

Ключевые слова: инклюзивное образование, образовательная программа, дети с ограниченными возможностями здоровья.

Одной из более своевременных задач прогрессивной системы образования считается становление инклюзивных подходов к обучению. В базу концепции инклюзивного образования была положена мысль о равных правах на воспитание всех школьников вне зависимости от их телесных, психологических, умственных, культурно-этнических, языковых и других индивидуальностей, провозглашенная в этих основных документах, как Повальная Декларация прав человека (ООН, 1948 г.); Декларация прав ребёнка (ООН, 1959 г.); Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования (ЮНЕСКО, 1960 г.); Декларация общественного прогресса и становления (ООН, 1969 г.); Всемирная декларация об образовании для всех – удовлетворение базисных образовательных потребностей (Всемирная конференция по образованию для всех, г. Джомтьен, 1990 г.); Саламанкская декларация о принципах, политике и практических деяниях в сфере образования лиц с особенными необходимостями (Всемирная конференция по образованию лиц с особенными необходимостями: доступ и качество (г. Саламанка 1994 г.) и др.

Признание права лиц с ОВЗ на инклюзивное воспитание и образование было доказано и в Конвенции о защите прав инвалидов (2006). Так, в согласовании со ст. 24 сего документа все государства-участники подтверждают право инвалидов на воспитание и образование, в целях его реализации без дискриминации и на базе равенства обеспечивают инклюзивное воспитание и образование на всех уровнях. В данном контексте инклюзию, возможно, рассматривать как процесс становления максимально доступного образования для всех детей в доступных школах и образовательных учреждениях, составление процессов обучения с постановкой адекватных целей всех учащихся, процесс ликвидации всевозможных барьеров для большей помощи всякого школьника и предельного раскрытия его потенциала.

Первые инклюзивные образовательные учреждения в нашей стране были замечены на этапе 1980–1990-х гг., но за это время инклюзивные школы скорее работали на свой страх и риск: буквально отсутствовала нормативно-правовая основа, в высшей степени низок был и уровень доступности образовательной среды.

Сопоставляя инклюзивное и интегрированное образование, почти все авторы обращают внимание на значительную разность в его содержании. Так, с точки зрения Р. Дименштейна и И. Лариковой, в случае если интеграция (от лат. integratio – соединение) есть процесс становления, итогом которого считается достижение целостности и единства изнутри системы, основанной на взаимозависимости отдельных предназначенных составляющих, то инклюзия (калька с англ. Inclusion – включение) является добавлением, присоединением чего-нибудь. Исходя из этого, можно сделать вывод, что интеграция – процесс двусторонний, симметричный, а инклюзия – однонаправленный, асимметричный. Интеграция в

нашем осознании подразумевает возведение поочередно усложняющихся образовательных (коммуникативно-познавательных) сред, которые позволяют определенному ребенку помаленьку увеличивать личный образовательный и общественный потенциал. Любая из данных сред обязана помогать расширению возможностей детей и подготовить их к переходу на следующую степень интеграции. В отличие от интеграции, инклюзия, терминологически, считается более узким термином. Как видно из словарного анализа термина, инклюзия – однобокий процесс, который представляет «внедрение» кого-либо куда-то (очевидный носильный оттенок), итогом которого считается присутствие в некоей среде постороннего для нее «тела» [4с., 232].

Представленный терминологический спор, несмотря на то, что активно продолжается в среде специалистов, не считается, с нашей точки зрения, важным. Абсолютно бесспорно, что есть группы школьников, организация общего обучения которых с нормальными школьниками невыполнима по ряду беспристрастных оснований, но настолько же обоснованно и представление о том, что излишняя сегрегация и изоляция значимо ущемляет права тех школьников, которые готовы учиться и развиваться в обыкновенной школьной среде. Данный вывод подтверждается уже образовавшейся практикой выделения в общеобразовательных школах классов, в которых учатся дети, которые требуют увеличенного внимания. Аналогичная система очень развита в тех же США, а еще Канаде и Англии, где особые программы образования «настроены» на обеспечение потребностей всякого отдельного подростка. Специальные преподаватели дают конкретный перечень предложений, в рамках которого ориентируется уровень помощи на базе персональных потребностей детей. В любом случае ориентируется формат обучения: коррекционная или же обыкновенная школа, а в случае если принимается решение об обучении в обыкновенной школе, разрабатывается отдельная учебная программа, учитывается поддержка специалистов, гарантируется передача предназначенных приспособлений, которые очень максимально упрощают подростку роль в образовательной среде. В аналогичных программах предусматриваются, в том числе и такие аспекты, как возможность подростка добираться до учреждения, доступность отдельных классов, эмоциональные потребности. К примеру, в случае если комиссия определяет, что учащийся не может писать от руки по причине телесных дефектов, то школа выделяет ребенку компьютер. В случае если учащийся не может выполнять письменные задания, то он может отвечать устно и т.п. Учтены еще особые реабилитационные кабинеты и помещения для специальных занятий.

Обзор мировой практики демонстрирует, что возможно отметить некоторое количество форматов обучения школьников с особыми образовательными потребностями:

– специальные учреждения;

– выделение в рамках общеобразовательного учреждения отдельных классов для школьников с особенными потребностями, которые учатся по особым программам;

– комбинированное обучение, при котором учащийся часть программы осваивает совместно с одноклассниками, но кроме этого получает вспомогательную образовательную помощь, к примеру, логопедическую, эмоциональную и др. Ряд предметов подросток может исследовать и по иным программам;

– обучение, при котором подросток всецело интегрирован в обыденную школьную среду.

Иначе говоря, к инклюзивным моделям можно отнести все форматы, допускающие обучение школьников с различными образовательными потребностями в рамках одного и того же учреждения и Казахстан, как и другие государства мира в целом довольно благополучно продвигался по пути становления специального образования. Однако на конкретном рубеже появилось, если можно так выразиться, «технологическое отставание» таких школ.

На данный вопрос свое внимания обращал и Н.Н. Малофеев, который указывал в одной из собственных статей, что успешность обучения и общественной адаптации в нормальных критериях различна для школьников с особенными потребностями. Особые, которые учитывают особенности развития школьников с ОВЗ, обстоятельства формируются не для всех школьников. К примеру, особенному ребенку для осознания материала могут быть важны другие наглядные средства или же дополнительное внимание учителя. Могут мешать обычному общению со сверстниками и преподавателями и трудности в поведении [5, с 138].

Материальное обеспечивание школ, создание без барьерной среды – ключевые трудности общеобразовательной школы в развитии инклюзии. Необходимо обозначить, что попытки их решения стали предприниматься лишь только в последние годы. В согласовании со ст. 2 закона инклюзивное

образование является обеспечением равного доступа к образованию для всех обучающихся с учетом контраста особенных образовательных потребностей и персональных возможностей.

Ограниченное внимание к конкретным потребностям учащихся и школ в распределении ресурсов приводит к неравенству в школьной системе. Существует очень мало программ и ресурсов, направленных на учащихся из неблагополучных семей или с трудностями в учебе. Отчасти это объясняется тем, что текущее понятие «уязвимых учащихся» является слишком узким, так как оно направлено только на детей с ограниченными возможностями и учащихся с очень низким социально-экономическим статусом, таким образом, относительно небольшое число учащихся имеют право на получение поддержки. Страны ОЭСР, напротив, признают, что школы с наиболее высокой долей малообеспеченных учащихся, имеют большую вероятность возникновения социальных и экономических проблем, которые могут препятствовать обучению учащихся и развитию механизмов их поддержки. Это означает, к примеру, что школы могут не иметь достаточно ресурсов для адекватной поддержки учащихся, которые отстают от персонального и интенсивного вмешательства на ранней стадии. Случаи учеников с особыми потребностями и ограниченными возможностями представляют особый интерес, поскольку большинство из них продолжают получать образование в отдельных «коррекционных» школах или на дому, а не в обычных школах.

Конкретные механизмы реализации права детей-инвалидов и школьников с ограниченными возможностями здоровья на включение в существующую образовательную среду на уровне дошкольного, совместного и проф образования (права на инклюзивное образование), такие как возможность получения инклюзивного образования по месту жительства, гарантии его качества зафиксированы и Указ Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года №192 [2, с 288].

Важным условием перехода к инклюзивной форме образования и его успешности считается система сопровождения и помощи школьников с ОВЗ. За границей преподаватели, которые оказывают похожую помощь, называются тьюторами (от англ. tutor – учитель, опекун; лат. tueor – надзор и забота). Любопытно, что сама специальность тьютора появилась ещё в XIV в. в традиционных институтах – Оксфорде, а чуть позднее и в Кембридже. За это время задачей тьютора было своеобразное посредничество меж студентом и профессором. Как раз посреднический элемент, а еще ориентация на индивидуальные потребности учащегося и составляют базу современного тьюторства. Сейчас тьютор – это человек, который организует условия для складывания и реализации персональной образовательной траектории ученика и как раз данная функция считается ключевой для тьюторства в отношении школьников с ОВЗ.

Проблема в том, что таких специалистов в нашей стране пока очень мало, а в регионе - вообще единицы.

Тьютор с английского переводится как «наставник». Это личный куратор ученика, не совсем учитель и не совсем психолог, но соединяет в себе функции и того, и другого. Тьютор нужен, чтобы выявить особенности ученика и с их учетом скорректировать образовательную программу под него. Это специалист, который должен научить ребенка понимать себя, свои сильные и слабые стороны и в итоге научить самостоятельности. Научить учиться, привить интерес к этому процессу.

Казалось бы, многое из вышеперечисленного должен делать учитель. Но реальность такова, что в стремительно меняющейся системе образования педагоги озабочены в первую очередь тем, чтобы отработать учебную программу и провести всех своих учеников через итоговую аттестацию. Обилие бумажной работы не добавляет возможностей заниматься индивидуальным подходом. Отсюда - повальная работа детей с репетиторами.

«Школа сегодня предлагает пакет услуг. Туда могут входить различные специализации, углубленное изучение тех или иных предметов. И родители выбирают, какой «набор» больше подходит их ребенку. Но такой функции, как выход на индивидуальный учебный план, школы практически не уделяют внимания», - говорит руководитель Международного тьюторского центра, кандидат психологических наук Галина Пазекова.

Но в инклюзивных школах (то есть школах, где в образовательный процесс включены дети с ограниченными возможностями здоровья) без индивидуального подхода никак не обойтись.

Должность тьютора официально закреплена в числе должностей работников общего, высшего и дополнительного профессионального образования в России. Об этом - приказы Минздравсоцразвития РФ от 5 мая 2008 года № 216-н и 217-н. Должность внесена в Единый квалификационный справочник должностей руководителей, специалистов и служащих. Таким образом, такая штатная единица может

быть введена и оплачена из бюджетных средств. В Казахстане данная должность находится на начальном этапе своего развития.

В начале 2013 года начало свою деятельность Общественное объединение «Тьюторская ассоциация» в городе Алматы. В апреле 2013 года ассоциация выступила в качестве одного из партнеров Учебного проекта «Международная тьюторская школа» НОУ ДПО «Национальный институт современного образования» (Россия) в подготовке и проведении I Международной онлайн- конференции для родителей и педагогов «Высший балл». С 1 по 8 августа 2013 года несколько членов нашей ассоциации участвовали в работе Межрегионального семинара-конференции «Черноморский университет тьюторства» (Одесса, Украина), решающего, прежде всего, задачу формирования общего ценностно-смыслового поля тьюторского сообщества, единой концептуальной и технологической платформы сети Межрегиональной тьюторской ассоциации.

В начале нового 2013-2014 учебного года Научно-инновационный центр ОО «Тьюторская ассоциация» (Республика Казахстан, г. Алматы) при научно-методической поддержке «Межрегиональной тьюторской ассоциации» планирует провести курсы повышения квалификации по теме «Теория и технология тьюторства: инструменты реализации принципа индивидуализации образовательного процесса» (72 часа) в целях содействия решению задач, поставленных перед системой образования и общественными организациями Республики Казахстан «Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы» и «Национальным планом действий на 2012-2016 годы по развитию функциональной грамотности школьников».

Тьюторская практика развивается в трех вариантах: тьюторская позиция педагога, тьюторская деятельность, особый уклад жизни организации образования. В республике Казахстан подготовленность по теории и технологии тьюторского сопровождения пока еще не достигла уровня, позволяющего полноценно организовать тьюторскую деятельность и переход школ к тьюторскому режиму учебно-воспитательного процесса. Основное внимание в настоящее время может и должно быть уделено формированию и развитию тьюторской позиции у педагогов и специалистов системы управления образованием.

Тьюторская позиция существенно отличается от традиционной преподавательской позиции. Тьютору интересен сам ученик как человек, а не наука, основы которой изучает ученик под руководством учителя. Предметом заботы тьютора является содержание самосознания, личной мыследеятельности учащегося, его цели, его успехи и неудачи, отношение ученика к самому себе в образовательной реальности [1, с.13]. Такая культура отношения к предмету своей деятельности, цели и смыслу своих трудов характерна очень небольшому числу учителей современной школы. И такую культуру нелегко взрастить. Для формирования культуры тьюторской позиции и культуры тьюторского сопровождения в казахстанской педагогической среде необходимо сделать очень много.

Прежде всего, нужно внедрять в систему дополнительного образования педагогических кадров не просто ознакомительные лекции, а спецкурсы, например, курс «Тьюторского сопровождения ученической деятельности» с учетом специальности учебной группы института повышения квалификации. Это предполагает, как считают методисты с опытом организации повышения квалификации по тьюторской модели [3, с. 28], рассмотрение всех проблем профессионального деятельности педагогов сквозь призму возможностей тьюторского сопровождения, в центре внимания которого – освоение культуры работы с собственным будущим.

При этом непосредственное обучение технологии тьюторского сопровождения должно проводиться посредством постоянной рефлексии курсантом собственного образовательного движения в профессиональном пространстве с опорой на два основных принципа технологии тьюторства: принцип индивидуализации и принцип открытости. Первый понимается как актуализация индивидуального, специфического только для данной личности развития, что влечет за собой изначальное проектирование разных результатов образовательного процесса. Второй связан с представлением об образовательном потенциале социальной и культурной среды, преодолении внешних рамок, контекста высшей школы (жестко очерченного программами и т.п.).

Следствием такого представления становится организация специальной работы по поиску индивидуального образовательного ресурса и методов его присвоения. Курсант за время обучения в режиме работы с тьюторским сопровождением проходит через три этапа учебной деятельности: формирование образовательного запроса, проектирование индивидуального образовательного плана, реализация этого плана, завершающаяся презентацией и оценкой результатов, осознанием нового образовательного запроса.

В инклюзивном образовании тьютор выступает в роли проводника ученика в образовательное пространство школы, помогая ребенку, контролируя его положение, поддерживая его как в образовательном процессе, так и коммуникативном проекте. Следовательно, в инклюзивном образовании тьютор выступает в качестве специалиста, который организует условия для удачной адаптации школьника с ОВЗ, его действенной включенности в образовательную и социальную среду образовательного учреждения.

Быстрое развитие тьюторства в Казахстане подтверждает и составление конкретной институциональной среды. В 2013 г. была образована Тьюторская ассоциация, которая помогает наладить диалог между представителями данной пока же ещё сравнительно редчайшей профессии, организуя семинары, обучение, публикуя материалы, помогающие специалистам лучше организовать собственную работу. Но предпринимаемые старания пока же ещё недостаточны.

Естественно, нынешний Казахстан делает лишь первые шаги по организации полновесного инклюзивного образования. Конкретного «рывка» в данном отношении необходимо ждать в самое обозримое время. Сейчас в число школьников входят поколение школьников, родившихся во 2 половине нулевых, когда в стране стартовал бум рождаемости, и уже сейчас правительство ставит довольно принципиальные задачи по строительству новых школ и реконструкции уже работающих, которые готовы принять на обучение, быстро увеличившееся число учеников. Возможно, с полной уверенностью представить, что новые школы станут готовы брать на обучение школьников с наиболее различными образовательными потребностями. Для них будет создана безбарьерная среда, кабинеты логопедии, зоны развлечений и целебной физкультуры. Но к этому моменту должно быть готово и педагогическое объединение, вследствие этого задача подготовки учителей, готовых работать в инклюзивной среде, считается сейчас одной из первоочередных.

1 Агавелян О.К. Некоторые вопросы социально-трудовой адаптации выпускников вспомогательной школы.//Дефектология. - 1974. - № 1.

2 Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2011. – 288 с.

3 Ефименко О.В. Особенности состояния здоровья детей раннего возраста в домах ребёнка. Автореф. дисс. канд. мед.наук. М.: 1991. – 28 с.

4 Карвасарская И.Б. В стороне. Из опыта работы с аутичными детьми. – М., 2003. - 232 с.

5 Коррекционная педагогика и специальная психология: Словарь: Ученое пособие/ Сост. Н.В. Новоторцева. - 4-е изд., перераб. и доп. - СПб.: КАРО, 2006. - 138 с.

Түйіндеме

Мустояпова А.С. – *«Педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., доцент*
Шуриева А.Б. – *пед.ғ.магистрі., аға оқытушысы*

Инклюзивтік білім берудіңдамуы мен қалыптасуының тарихы

Инклюзивті білім беру өз бетімен жүзеге асырылмайды, ол құндылықтық және адамгершілік деңгейдегі өзгерістермен байланысты. Қазіргі мектептерде оны ұйымдастырудың қиыншылықтары бірінші кезекте мектеп қоғамдық институт ретінде қалыпты бағдарлама бойынша оқитын оқушыларға, педагогикалық қызметтің типтік тәсілдерін қажетсінетіндерге бағдарланған.

Инклюзивті білім беру жүйесі орта, кәсіптік және жоғары білім беру мекемелерін қамтиды. Инклюзивті білім берудің мақсаты мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқытуда және кәсіби даярлауда кедергісіз орта құру болып табылады. Бұл шаралар кешені білім беру мекемелеріндегі техникалық құралдарды, сондай-ақ оқушылар мен педагогтарға арналған арнайы оқу курстарын ұйымдастыруды, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі жандар мен өзара әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған оқушылар ұжымын да қамтиды. Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың жалпы білім беретін мекемелерге үйренісу процесін жеңілдетуге бағытталған арнайы бағдарламалар да маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: инклюзивтік білім беру, білім беру бағдарламасы, мүмкіндігі шектеулі балалар.

Summary

Mustoyapova A.S. – candidate of pedagogical sciences,Departmentchair of pedagogy and psychology
Shuriyeva A.B. – master's degree of pedagogical sciences

The history of formation and development of the idea of inclusive education

In this article we consider the problems of formation and development of the idea of inclusive education in Kazakhstan and in foreign countries. In contrast to the foreign system of education, in which inclusion has a wealth of experience and legal definition, our domestic inclusion is just beginning to emerge and develop.

Inclusive education itself cannot be carried out, it was associated with changes in values, moral level. The difficulties of its organization in a progressive school associated primarily with the fact that the school as a public institution aimed at students who are able to move at a pace prescribed by a normal program, for those who need considered typical ways of teaching.

Inclusive education connects itself in educational institutions of secondary, vocational and higher education. The aim of inclusive education is the creation without the barrier environment in the education and training of people with disabilities. This includes both the technical equipment of educational institutions and the development of special training courses for teachers and educators, as well as other pupils, aimed at the establishment of their interactions with persons with disabilities. And also the important special programmes, aimed at facilitating the process of adjustment for students with disabilities in educational institution.

Keywords: inclusive education, educational program, children with disabilities.

УДК 378 (0 75.8): 78

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ МУЗЫКАЛЫҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ӘНДЕРДІҢ ТӘРБИЕЛІК РӨЛІ

Махметова Б.Т. – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің профессоры МАНПО-ға корр.мүше.*

Тарихи уақиғаларды суреттеу әндері халықтың тағдырына байланысты өмірлік маңызы бар көптеген оқиғаларды үлкен көркемдік дәрежеде бейнелеп отырған.Тарихи әндер сол тарихи оқиғалардың кезінде ғана пайда болмай, сондай-ақ ондаған жылдар өткеннен кейін де ақындар мен әнші-композиторлар өздерінің музыкалық туындыларын жасаған.

Түйін сөздер: өнер, мәдениет, ән-күй.

Тарихи әндерде өз дәуірінің оқиғасы, замандастарды толғантқан нақтылы құбылыстар алынып, олар замандас көзімен бағаланады. Кейде "тарихи дәлелдікті бұзудың" өзі - оқиғаны білмегендіктен емес, оны белгілі дүниетанымға бейімдеп суреттеудің нышаны. Тарихи әндер - жалпы өмірде болатын оқиғалар емес, белгілі кезеңдегі әлеуметтік-тарихи тартыстардың елесі.Тарихи әндерді жасаушы - белгілі уақиғалардың куәгерлері, әрі қатысушысы халықтың өзі.Мәселен, А.В.Затаевич 20-шы жылдардың басында халық жанында сақталып қалған байыргы ән - Александр Македонский /біздің эрамызга дейінгі 356-323/ туралы "Ескендер", Орта Азия қолбасшысы және жаулап алушы Әмір Темір /1370-1405/ туралы "Асқақ Әмір" әндерін жазып алғаны мәлім. Халық өмірінде өздерінің туған елін басқа бөтен жаққа тастап, үдіре көшуі сияқты жайлар ғасырлар бойы халық есінде ұмытылмайтын қайғылы оқиғаға айналып, халық әндерінде кескінделген. Сондықтан да тарихи тақырыптарындағы әндер жүрек сыздатар қайгылы қасіретті болып келетіндігі осыдан.Қазақ халқының тарихындағы өте-мөте қайғылы жай 1723 жылдың көктеміндегі жойқын жоңғар басқыншылығының жорығымен байланысты болды. Мұндай қиын-қыстау кезең қазақ тарихында Ақтабан шұбырынды" деген атпен қалды. Осындай трагедияны бүкіл қааақ халқының қайғы-қасіретін білдіретін эпизодтардың бірі "Елім-ай" әнінде суреттелген. Туған елін сагынган, зарыққан сарындар, елдің кенеттен тиген соққыден есеңгіреп қалғаны, түпсіз қасіретке душар болғаны әсерлі де анық айтылады. Қазақтың ХХ гасырдагы тарихи әндерінің бір тобы Жан-қожа, Бекет Досан есімдеріне байланысты. Осы әндердің жанрлық бітімінде кейде дәл тарихи әндердің, енді бірде қаһарман эпостың, тағы бірде салт әндерінің /қоштасу, көңіл айту, естірту,жоқтау, жұбату/ белгілері молырақ ұшырасады. Тарихи оқигалар желісіндегі ән нұсқалары "Бекет батыр", "Ерназар Бекет" тарихта өмір сүрген Бекет Серкебаевтың басындагы оқига әңгімеленеді.

1916 жылғы ұлт-азаттың көтеріліс туралы да көптеген поэмалар мен ән-өлеңдер шығарылды. Олардың көпшілігі дерлік Россия патшасының қазақ жігіттерін майданның қара жұмысына алу жарлығына байланысты туған. Бұқара бұл жарлыққа наразы болып ңана қоймай, қолына қару алып, патшаның жазалаушы әскерімен ұрысқа шықты. Майдан окобын қазуға алынған жігіттердің бастан кешкендері, елді сағынуы, басындағы еріксіз мұңдары, ауылдағы жаңындарына сәлем хаттары, ұзақ жолға шығардағы қоштасулары 1916 жыл әндерінен мол, нақтылы көрініс берді. Мағынасыз құрбандыққа наразы болған халықтың күресі, кедей қолбасшыларының өкіметке бағынбандар деген үндеулері "Құты қашты патшаның" деп аталатын әнде анық байқалады. Бұл әннің интонациялық құрылысы өткір де жылдам ырғақты, көтеріңкі дауыспен айтылатын дәстүрлі терме өлеңімен келеді: Ел болмас бұған солдат бергенменен, Патшаның дегеніне көнгенменен. Жақсылық таппас қазақ жауыздардан, Соғысқа босқа барып енгенменен.

Ал "Амангелді маршында" азаттық үшін айқастың жеңіске жеткізетініне сенім білдіреді.Қазақ халқының тарихындағы азаттың күресті бейнелейтін шығарманың бірі сол көтерілістің куәгері Кенен

Әзірбаевтың "Қайран елім қайда?" деген әні. Бала кезінен -ақ өмірдің ащы-тұщысын көріп өскен Кенен ұлт - азаттық соғысына қатысады. Жетісуда болған жауынгерлік топтың ішінде болып, өз әндерімен көтеріліске қатысушылардың көңілін көтереді.

1916 жылғы Торғай облысындағы көтерілістің басшысы ерекше көзге түскен Амангелді Иманов /1873-19I9/еді. Оның атағы өзінің көзі тірісінде елге таралып, ақын-жауынгерлер батырдың ерлігі жөнінде әндер шығарды. Сондай туындылардың бірі "Амангелді сарбаздарының әні". Жігерлі, батыл интонациялармен ерекшеленіп, бірқалыпты ырғақпен келеді. Тарихи әндердің көріністері I94I-I945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезінде жалғастық тапты. Майданға жауынгерлерді аттандырып салудағы қоштасулар, ұрыс далаларынан елге жазылған сәлем хаттар ұлы оқиға жылдарының көп сырларын ұқтырды. Бұл топтағы шығармалар тарихи әндердің тағы бір кезеңін белгілейді.Тарихи әндердің бір түрі - шежіре-әндер, терме түрінде ата-бабаларымыздың тарихи шежіресін тарату мақсатында өмірге келгендер. Шежіре әуендерде ірі уақиғалар суреттелмегенімен, айбынды аталарымыздың кімдер екенін, кім-кімнен тарайтындығын анық көруге болады. Сонымен, тарихи әндер қазақ музыкасының үлкен бір бөлігін құрайды, тақырыптарының идеялық мазмұны күшті, халық есінен өткендегі тарихи жайлар ұмыт қалмай, ұл-қыздарымызды елін-жерін сүюге, ұлтжандылыққа тәрбиелеуде маңызы зор. Әлеуметтік-теңсіздік әндерінің тақырыптары қазақтың ән жанрларының әр түрлерінде көрініс тапқан. Олар әсіресе еңбек тақырыптарындағы сонымен бірге сатиралық әндерде көп кездеседі. Халық творчествосында демократиялық бағыттарының дамуында болып, негізгі тақырыбында әлеуметтік мәселе басты орын алады. Өзінің құрылым жағынан әлеуметтік-теңсіздік әндер лирикалық әндерге жақын болғанымен, өзінің мақсаттылығымен, интонациясының қаһарлығымен, мелодиясының айшықтылығымен және сергек те ширақ ырғағымен, кең диапозонымен ерекшеленеді. Әлеуметтік-теңсіздік ән үлгілерінің ішінде халық композиторы, әнші-орындаушы, ғажайып талант иесі Біржан Қожағұлұлының шығармаларын жатқызуға болады. Оның "Жанбота" атты әні -болыс Жанботаның қорлығына шыдамаған ашу-ызасының айғағы. Мәнерлілігі ән мелодиясының диапозоны кеңіп, шарықтай отырып, аса биіктен көрінеді. Ән өте ашулы жоғары регистрдегі биік дауыстан басталады да, ол әнге ерекше ашу-ыза, назалы интонация туғызады.

Көптеген әндер 1916 жылдары қазақ жігіттерінің ақ патшаның жарлығы бойынша майданға қара жұмысқа алуына байланысты туған еді. Осындай әндердің бір үлгісі "Аққалу" әні еді. Бұл әнде халықтың шеккен азабы, еріксіздікке қарсылығы, артта қалған туған-туыстарының күні не болады деген қайғылы көңіл -күйін білдіреді.Осы кезендегі тақырыпта К.Әзірбаевтың "Қайран елім қайда?" атты әні де үн қосады.

Бұл топтағы әндерде теңдік, ерлік, жалғыздық, кедейлік, байлардың зорлық-зомбылығы жайында ашу-ыза басым болды. Осы тақырыптағы әндерге Мәди Бапыұлының "Қаракесек" әні өзінің драмалық қуаттылығымен ерекшеленеді. Әннің поэтикалық және музыкалық мазмұны ашу-ыза мен кекке толы. Әлеуметтік-теңсіздік тақырыбындағы "Гүлдер-ай" әнінде қалың малдың құрбаны болған қыздың ішкі зары мен жан азабы, толғанысы қарапайым да жайбырақат күйде берілсе, "Туған жер" әнінде сүйген жарымен қол ұстасып ата-ананың рұқсатынсыз кетіп қалса да, артына қарайлап туған жерге қош айтысып, өз арманына жетуге ұмтылған қыздың бел байлағанын көреміз. Қалың малдың құрбаны болған Дайрабайдың қызы Дәмештің әні «Әупілдек» аса ғажап сұлу әндердің бірі. Қыз ағасы Сыздыққа жазған хаты осы "Әупілдектің" негізгі мазмұны болса керек. Бірақ ағасы Дәмештің өз тағдырына риза болуы керектігін айтады. Қасірет-қайғыға шыдамаған Дәмеш беліне тас байлап Әупілдекке тұншығып батып өледі. Осындай өз тағдырына нала айтатын, қам көңілділікті үйлену әні «Көрісуден» де көруге болады.

Шаруа әндерінің мазмұны тіршілігінің тауқыметі, оған кінәлі залым адамдар туралы айта келіп, келешектен күткен арман-тілектері жырланады. Осындай әндердің бірі «Қойшы». Ән шумағында жай ғана өз өмірінің қиыншылығын хабарлап отырса, ал қайырмасында «Өте ме күнім осылай?» деп ішкі арпалысын мелодияның биік регистрге өрлей дамуынан көруге болады. Әлеуметтік-теңсіздіктің ащы шындығын «Бердібек» әнінен де көреміз» Бердібек тұрмыс тауқыметін айта келе,онымен күресуге шарасыздығын, біраң өзінің адамгершілігін ешкімнің алдында бөгелмейтінін айтады.

XIX ғасырдың аяғында және XX ғасырдың басында қазақ пролетариаты пайда болды. Жұт пен барымтаға, ауыр салым-салыққа төзе алмай, күн көрісі қиындаған қазақтар Қарағанды мен Успенскінің шахтасы мен рудниктеріне, Спасскінің мыс заводына, Екібастұздың таскөмір кендеріне келіп, жалшылыққа жалданды. Сол кездегі ашу-ыза, теңсіздік тақырыбына «Ақшамды бермей қойды ғой», «Қайысты қабырғасы», «Ауыр еңбек астында», «Бұл бір тұрған сұм өмір» сияқты әндерді жатқызуға болады.

'Ертеден халық сүйген жанрдың бірі - эпикалық жырлар. "Эпос - идеясының, көркемдік мәні және композициялық құрылысы жағынан музыкалық-поэтикалық фольклордың ең күрделі, ең ірі жанры. Өйткені оның негізінде халық тарихындағы қилы-қилы кезеңдер, халық тағдырына байланысты ірі проблемалық мәселелер алынған. Қазақ тарихы мен этнографиясының фольклоры мен археологиясының жетік маманы Ә. Марғұлан "Қазаң эпосы кейде жылнамалық жазбалардан кем түслейді, олар көп сәттерде жазу-сызуға машықтанбаған халық арасында жылнамалық жазбалардың орнына жүрген. Осы оқиғалардың эпоста суреттелуінің дұрыстығы соншама - оларды тіпті, тарихи әдебиеттер де дәлелдеп отыр",-деп жазды. Эпостың негізгі ерекшелігі - оның тарихпен, тарихи оқиғалармен тығыз байланыстылығы. Нақтылы оқиғаларды суреттеуден гөрі, белгілі бір дәуірге ортақ типтік оқиғаларды көрсетеді. Поэтикалық тұрғыда "Қазақ эпосында батырлар жыры мен ғашықтық жырларға қоса тарихи жырлар да мол. Бұл жырлар ХҮП және ХІХ ғасырларда әсіресе кең өрістеп дамыған", - дейді М.Эуезов.

Ал музыкалық тұрғыдан белгілі мақаммен орындау ерекшелігіне байланысты Т. Бекқожина эпикалық жырлардың архитектоникасында мелодияның екі түрлі өрістеуін: біріншісі - ашы айқаймен бір-екі тактылық бастамалардан соң эпикалық жыр айтылатын мелодия жалғасы кетеді. Орындаушының импровизаторлық шеберлігіне байланысты, мелодия түрлі дәрежеде өзгеріп, құлпыруы мүмкін; екінші - шығарманың мазмұнын ашу терендету мақсатымен жырдың негізінде бірнеше мелодия алынады.

В.Т. Ерзакович эпостың музыкалық орындалуы жағынан үш түрге бөледі: әнді речтативті; музыкалы - иллюстративті /фрагментті/ және музыкалық аяқталымды.

Эпикалық жырлар домбыра немесе қобызға қосып отырып, әншілік, әртістік, сахналық өнердің нағыз шеберлігінің үлкен өнерін қажет етеді.

Әнші-жырау бастамас бұрын дауысын күшіне келтірерліктей қобызды не домбыраны сарната тартып, не ойнақыландырып, бірнеше рет қайталап, әуелгі үнді барынша асқақтата созып, әндете жөнеледі, аспаннан төккен нөсер жауындай құйылдыра төгіп, екпіндете бастай жөнеледі.

Қобыланды жыры күй ырғағы тәріздес бірде дауысты дыбыспен ағылып келіп отырса, бірде қатаң дыбыспен, нақпа-нақ, домбыраның төменгі шегінен көмейлете шыққан қатты үн тәріздес ширатыла түседі. Жырдың басында алуан түрлі ырғақтар араласып, алдағы оқиғаның ыңғайын танытады.

Жырда сұлу қыз Құртқаның портретін жасағанда жас әйелдің сымбатты пішінін, сәнді жүрісін, әсем қозғалысын, сұлу бейнесін шебер кестелеп, әсем сурет көз алдымызға келеді. Жырда қаһармандардың жан күйзелісі, қуанышы, қиыншылық уақыттағы мұң-зары күйші-жыршының дауыс ырғағымен, ән сазымен, домбыра күйімен өзгеріп отырады.

Әрбір халық эпостан өзінің тарихын көреді, ол жырларда халықтың басынан кешкен тарихи-әлеуметтік жағдайы негізінде тарихи болған адамдардың ерлік салты, әдет-ғұрпы, рухани күші бейнеленеді. Эпостарда қанатты философиялық сөздер жиі ұшырасады. Батырлар жырында кездесетін афсризмдер елге үлгі боларлықтай ерлік істі, қаһармандықты бейнелесе, ғашықтық жырлардағы қанатты сөздер, жырдың ішкі мазмұнына сай әр алуан лирикалық сезімдерге құрылған.Батырлар жыры мен лиро-эпос жырлары ертеден келе жатқан жанр. Батырлар жыры айтылуға ықшам 7-8 буынды жыр үлгісімен келеді. Жырда Отанын қорғаған батырдың ерлік-қимылын, тұлпарға мініп жауға аттанған шабысын, алып түлғасын, жекпе-жекке шыққан ұрысын суреттеуде көкейге қонымды. Жырдың кейбір қайғылы сезімді бейнелейтін шумақтары ән текстеріне айналып "Баянның зары", "Жібектің жоқтауы" халық музыкасына сіңісіп кеткен.

Эпикалық жырлардың көркемдік құндылығын, орасан зор ықпалын батырдың ерлігін, елдің елдігін, замана шежіресін ұрпаққа жеткізуші жыраулардың мәні аса зор. Терме - қазақ поэзиясының және вокальді ән музыкасының жанры.Халқымыздың қадірлі өнері ретінде танылып тындаушыны қызықтыратын ерекшелігі тақырыбының ауқымдылығы мен адамгершілігі ғибрат береді.Мәңгі проблема-өмір мен өлім, жастық пен кәрілік, жақсылық пен жамандықты жырлап қай кезде де мәнді сауалдарды қозғап қызықтырады.

Бұған Асан, Қазтұрған, Бұхар жыраулардан бастап, Махамбет, Базар жырау, Қашаған, Нұрым, Майлықожа, Нұралы, Жамбыл, Мұрын, Тұрмағамбет секілді сөз жүйріктерінің туындыларынан мол мысал келтіруге болады.Терменің ұлы міндеті - елге ізгі ұғымдарды тарату, халықты тарихтың тағлымы арқылы рухани жетілдіру, әрі эстетикалық ләззат беру.Терме өнерінің көркемдігі кемел, ғибраттылық қуанышы мол, асқақ та әдемі. Ерекше. сүйкімді тыңдаушының құлағын елтіп, жүрегін билейтін сазы, әуені, өздеріне лайық мақамы мен ырғағы бар. Өзінің халыққа ерекше

ұнамдылығымен, ғасырдың көркемдік даналылығын саф таза қалпында бүгінгі қауымға жеткізуге мүмкіндігінің молдығымен, өткен өмірдің ең жүрек жарды өсиетін, ата-бабалардың өмір-сабағын, дүниетанымдылық құбылыстарға берген бағасын, үміті мен арманын айта алатындығымен, терме өнері - рухани байлығымыздың, мәдениетіміздің заңды мұрагері. Жас буынды парасаттыққа, биік адамгершілік, сергектік, әдептілік, ата-бабаның үлгі-өсиетін, қағидасын қадір тұту, кең ойлап үйренушілік, дүниета-нымдық рухында тәрбиелеуде қызметі ерекше. Термеде дидактикалық пәрменділігі риторикалық сауалдар арқылы "Біріншіден не жаман?" - деп оған қолма-қол жауап беріліп, тәрбиенің шұрайлы сөздері мен жүрек қағысын еліктететін әуені мен қосыла отырып, тағлым сырлары төгіле береді. Сөйтіп, тыңдаушының назарын негізгі мақсатқа аударып, мәселеге ойлантып, адамның ақыл-ойы мен санасына эмоцияналдық әсер береді.Нәзік мысқыл мен жұмсақ әзіл-қалжың арқылы әр адамдардың әлсіз жерін байқап, педагогикалық такт сақтай отырып, оның кемшіліктерін әлсіздігін әжуалайды.

Эмоционалдық тәрбиелік әсерін күшейту үшін, музыка әуенінің ырғақты формалары, қайталау жиі қолданылады.Терме өлең мен әннің түрі, "теру", "тер" деген мағынаны білдіреді. Желдірме - желдір, речтативті әуен. Оның синонимі -"төкпе", "төк" жылдам темптегі дыбыстар төгілмесі.Терме жоғарғы дауыспен басталған кіріспеден, кейде кіріспесіз айтылады, екпінді, жүрдек, ырғақты әнге құрылады. Әдетте ән ортасында екпін жылдамдай түсіп, шеткі бөлімдері баяулау" орындалады. Желдірме көтеріңкі дауыспен желдіртіп айтылады. Жырлардың музыкалық ырғағы речтативті түрдегі -толғау монолог түрінде келіп , әдетте үш бөлімнен тұрады "Махамбеттің термесі", "Иса-ның желдірмесі", "Жыршының қаратпа сөзі". Әндік речтативтік түрі - халық арасында кең тараған, баяндауға қолданылатын сарын өлеңінің құрылысына сай, көлемі жағынан шағындау, речтативтік түрде келеді. Қобыз, домбырада сүйемелдеп немесе сүйемелдеусіз айтыла береді. Терменің ерекше бір түрі - желдірме. Желдірме - речтативтік, көтеріңкі желдірте айтылатын әннің түрі. Екпіні мен ырғағы жылдам, қарқынды жүреді. Халық арасында орындау ерекшелігіне қарай қызбалы, өрлене "төкпе" деп аталады. Мысалы, И. Байзақовтың "Желдірмесі" Ал, алқа келді кезің жайнайтұғын. Желдірмеде көбінесе тарихи оқиғалар мен халықтың тұрмыс-салты жырланады. Ақын әрі әнші Исаның желдірмелері көркемдік мазмұны жағынан күшті, өте жігерлі және төгілмелі, әннің классикалық түріне жатады. Иса өзінің асқан дарындылығымен, шебер орындаушылығымен халық творчествосының бұл түрінің қалыптасқан принципін сақтай отырып, әрі қарай дамытты.

Мысалы, қазіргі күні қазақ халқы өзінің жаңа дамуын басынан кешіп, тәуелсіздік алып, өз туын, өз ұранын қабылдап, тілін, дінін тереңірек игеруге бет алып отырған жағдайда "Елім-ай" әнінің ырғағы әр жүректі дүрсілдетіп, елін, жерін, Отаным деген ой-санасымен болашақтағы зор үмітімен астасып жатқанын айтуға болады. Үлкен жүректі ел ағалары көтерген игі бастамаларын осы "Елім-ай" атымен айдарлап халық игілігіне үн қосуда. Сонымен дәстүрлі халық әндері өмірлік мәні бар дидактикалық маңыздылығы мен бала тәрбиесінде қолдануға өте қолайлы болып келеді. Оның поэтикалық тексі сезімді билеп қана қоймайды, ақыл-қиялын шарықтатып, түрлі ой салады, терең толғанысқа түсіреді. Ал осы ой толғанысы, қиялдың самғауы тек ән тыңдаған шақта ғана емес, одан кейін де тіпті ұзақ уақыттар бойы қайталанып отырады. Әннің мазмұнындағы өмірде болатын әр түрлі құбылыстар, көріністер төңірегіндегі көркем образдарының іс-әрекеттері жастардың өміріндегі қарым-қатынастарына да әсер етеді. Сонымен қазақтың халық әндері тәрбиелік мүмкіндіктерінің молдығымен, адамзаттың идеяларының өркениеттілігімен, қоршаған ортадағы қарым-қатынастардың тазалығын бейнелеуімен, көркемдік мәнерлілігінің айшық-тылығымен оқушылардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесінің қуатты құралы болып табылады.

1 Аравин П.В. Даулеткерей Традиционная музыка Азии. - Алматы,1996.

2 Асафьев Б. Великие богатства казахской народной музыки //Музыкальна культура Казахстана. - Алма-Ата, 1955.

3 Асафьев Б. Три статьи о казахской народной музыке //Музыкальная культура Казахстана. Алма-Ата, 1955.

4 Ауэзов М. Мысли разных лет. - Алма-Ата, 1961.

5 Ауэзов М. Энкидиада: к проблеме единства миров кочевья и оседлости // Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. - Алматы, 1993.

6 Әлімқұлов Т. Қаратау өрнектері. - Алматы, 1980.

7 Әлімқұлов Т. Кертолғау. Алматы, - 1972.

Резюме

Махметова Б. Т. – к.п.н.,профессор КазНПУ им.Абая член корр. МАНПО

Воспитательный роль исторических песен казахского народного музыкального фольклора

Описание исторических событий имеет жизненно важное значение связанных с судьбой населения в большой степени описывают исторические события. Исторические песни не только появляются в одних и тех же исторических событий, а также десятилетия после того, как поэты и певцы-композиторы внесли свои музыкальные произведения.

Ключевые слова: творчество, культура, музыка.

Summary

Mahmetova B. T. – candidate of pedagogical sciences, professor ,Abai KazNPU

The educational role of the historical songs of Kazakh folk musical folklore

Description of historical events is of vital importance related to the fate of people heavily describe historical events. Historical songs not only appear in the same historical events as well as the decades after the poet and singer-composers made their musical works

Keywords: creation, culture, music.

ӘОЖ: 37.013.74

КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ДУАЛДЫ ОҚЫТУДЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Сманова А.А. – *PhD докторант,Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалықуниверситеті*
email: alua_87.87@mail.ru.

Мақалада бүгінгі таңда кәсіби білім беру жүйесінде өз нәтижесін көрсетіп отырған дуалды оқытудың қалыптасуы мен даму тарихы қарастырылады. Ерте кезеңдегі Азия мен Европада қалыптасқан кәсіби білім беру кезеңдері, оның ішінде дуалды оқыту элеметтері жайлы баяндала келе, ерекше назар Германия мемлекетіндегі кәсіби білім беруде дуалды оқытудың тарихы көрсетіледі. Мұнда дуалды оқытудың құрамдас бөлігі – практикалық, теориялық және шәкірттік жүйенің, кәсіптік мектептердің пайда болуы, кәсіптік білімнің теоретигі дуалды оқытудың негізін қалаушы Георг Кершенштайнердің теориялық тұжырымдамасы және кәсіби білім беруде дуалды оқытудың пайда болуы себептері қарастырылады. Кәсіптік білім беруді талдай келе, шәкірттік – тек немістерге ғана тән құбылыс емес, ол индустриаландыруға дейінгі кезеңде көптеген Еуропа, Араб, Азия және Батыс Еуропа елдерінде кеңінен таралғандығы баяндалады.

Түйін сөздер: кәсіби білім беру; дуалды оқыту; кәсіптік мектеп; практика; теория; шәкірттік жүйе; шебер; кәсіпорын; іскер; дағды.

Қазіргі таңда, әлемдік тәжірбиеде зор жетістікке жетіп отырғанкәсіби білім беру жүйесіндегі дуалды оқыту үрдісі бүгінде еліміздегі бір қатар ЖОО еңгізіліп, өз нәтижесін көрсетуде. Сондықтан біз мақаламызда дуалды оқытудың даму тарихына тоқталуды жөн көрдік:

Кәсіби білім беру жүйесінде дуалды оқытудың даму тарихы тамыры тереңде жатыр. Азия мен Европада мыңдаған жылдам астам уақыттан бері құқықтық тұрғыда реттелген кәсіби білім беру жүйесі болған. Негізінен кәсіптік білім алушылар ер балалар болған, олар кәсіп үйрену үшін *кәсіп иесіне*, яғни *шеберге* шәкірттікке барған. Шебер өз қолынан келетін, кәсіпке қажетті іскерліктер мен дағдыларды үйреткен. Алайда кез келген кәсіпке тән және олардың өзге кәсіптерден артықшылығын қамтамасыз ететін сырлары, құпия күйінде сақталып, шәкірттерге жариялауға тиым салынды. Кәсіби білім берудің мұндай тәртібі біздің жыл санауымыздың басында Ежелгі Грециядa да қалыптасқан.

Кәсіби білім беруде дуалды оқыту оқу үрдісінің дидактикалық-әдістемелік аспекті имитациялық (еліктеушілік) қағидасы бойынша құрылды: шебер техникалық амалды көрсетеді, ал шәкірт еліктей отырып, оны қайталауға тырысқан. Оқу өтетін орын - кәсіпорын болған. Кәсіпке баулудың мұндай түрі ғасырлар бойына, тіпті мыңдаған жылдар бойына ешқандай қиындықсыз жұмыс жасап келген. Мұндай оқудың алмасуы бірінші мыңжылдықта орын алды.Кәсіби білім берудің түбегейлі өзгерістерге енуіне – кафедралды храмдар соғуда, архитектуралық стильдің өзгеруі, яғни қарапайым романтика стилінің әлдеқайда күрделі готикаға ауысуы себеп болды. Сол кезде шеберлер үлкен қиындыққа тап болды, өйткені жаңа архитектуралық стиль мүлдем жаңа құрылыс технологиялары мен құрылыс теориясын талап етті. Соған байланысты оқыту үрдісі өзекті мәселеге айналып, ол мынадай жолмен шешілді:

- Құрылысшы кәсібін тігінен және көлденеңінен дифференциациялау (кәсіби дифференциация);
- Әртүрлі кәсіби деңгейдегі үрдістердің коммуникациясы мен дидактиканы қалыптастыру (жазба құралдардың пайда болуы – құрылыс пен архитектура бойынша кітаптар; техникалық көмекші құралдар – құрылыс моделдері мен шаблондары);
- алғашқы өндірістік шәкірттер шеберханасының құрылуы (кафедралды соборлардың құрылыстары үлкен құрылыс алаңдарында жүзеге асты, олардың жанында арнайы шеберханалар құрылып, шәкірттер оқытылды).

Осылайша, екінші мыңжылдықтың басында кәсіби білім берудің екінші орны – шәкірттерге арналған шеберхана пайда болды, онда шәкірттер «теориялық» дайындықтан өтті [1].

Европада Ренессанс дәуірінің басталуы (шамамен 1400 ж.) өнерде мүлдем жаңа архитектуралық стиль, оның жаңа бағыттарының пайда болуымен ерекшеленді. Қолөнершілер, мысалы, алтынмен жұмыс істейтін темір ұсталары қиын жағдайға тап болды, өйткені жаңа стиль қысқа мерзім ішінде жаңа техника мен дайындау технологиясын меңгеруді талап етті.

Бұл жағдайдан шығудың амалы мынадай тәсілдермен шешілді:

- басқа шеберден үйреніп, біліктілікті шыңдау (біліктілікті арттыру) (көбінесе өнердегі жаңа стиль қалыптасқан Италияға сапарға шықты);
- оқытудың графикалық құралдардың дамуы, кітап басылымы пайда болғаннан кейін бұл білімді таратуға ықпал етті;
- алғашқы кәсіптік мектептердің ұйымдастырылуы (өнер мектебі), онда қолөнершілер мен суретшілер бірге оқыды. Осылайша, кәсіптік білім беруде жаңа оқу орны - *кәсіптік мектеп* пайда болды, арада бес жүз жыл өткеннен кейін ол осы атқа ие болды [2].

Батыс европалық кәсіби білім беру тарихынан алынған бұл екі мысал келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді: қоғамдық өмірде жаңа нормалар мен құндылыққа байланысты түсініктер пайда болған кезде, кәсіптік білім берудің алдында оқытудың дәстүрлі формасының көмегімен шешуге болмайтын күрделі мәселелер тұрады, сондықтан да жаңа жолдар ізделінеді және олар мынаған әкеп соқтырады:

- *оқыту үрдісінің жақсаруы мен кәсіптік оқытудың жаңа әдістері мен құралдарының пайда болуы (дидактизация);*
- *оқыту орнының дифференциациясы (оқыту тек кәсіпорында немесе жұмыс жасау кезінде ғана емес, басқа жерде де, мысалы, шәкірттер шеберхансында жүзеге асырылды);*
- *кәсіптік білім беруде оқыту үрдісіне теориялық зерттеудің енгізілуі.*

Германияда кәсіби білім беру жүйесінің қалыптасуы елдің тарихи-экономикалық даму ерекшеліктері (герман мемлекеттерінің ұзақ уақыт жікке бөлінуі, алдыңғы қатарлы Батыс Европа мемлекеттерінен экономикалық дамуы жағынан артта қалуы, «жоғарыдан» бірігу мен XIX ғасырдың 70-жылдарынан бастап тез экономикалық өркендеу, неміс империализмінің сипаты және т.б.) едәуір әсерін тигізді.

Ортағасырларда Германия едәуір экономикалық өрлеуді бастан кешірді. Экономиканың барлық салаларында тауар-ақша қатынасы тарайды. Өзін-өзі басқаруда ауқымды құқықтарға қол жеткізген қалаларда айрықша артықшылықтар сақталады (жеке бас еркіндігі, қала құқығы, т.б.). Осының бәрі қала қолөнершілерінің белгілі бір өндіріс құралдарының меншік иелеріне айналуына; қолөнершілердің мүддесін қорғайтын салалық ұйымдардың дамуына ықпал етті. Бұл Германияда қалалық қолөнер мен қолөнер шәкірттігінің дамуына жақсы әсерін тигізді.

Еңбекті ұйымдастырудың қолөнерлік дәуірінде Германияда кәсіби білім беру мәселесі сословиелік қоғам өмірі белгілеген талаптар контектсінде көрініс тапты. Кәсіпке үйрету шәкірттерді белгілі бір операцияларды орындау дағдысына баулумен қатар сол мамандық арқылы әлеуметтік рөлге кіруді де білдірді. Қолөнерлік оқыту формасында үйренушіге теориялық білімді жүйелі түрде беру болған жоқ, сондықтан да оқытудың сапасы ұстазына, оның тәрбиеші ретіндегі талантына және де, әрине, оның кәсіпқойлығына байланысты болды. Бұл ортағасырлық халықтардың бәріне тән «догматикалық» деген атауға ие болған көрініс болды. Мұнда оқытудың мақсаты, мазмұны, үрдісі, әдістері мен амалдары бірнеше ұрпақ бойына іс жүзінде ешқандай өзгерген жоқ.

Орта ғасырда қолөнер мектебін ұйымдастыру бойынша тарихи құжаттарды сараптау қолөнер шәкірттікте қалыптасқан идеологиялық мотивтер кәсіптіктен басым болған деп айтуға мүмкіндік береді. Кәсіби дайындық шәкірттің бойындағы іскерлік-дағдылармен емес, қайта, ынта, әдептілік және қоғамға

пайдалылық секілді адамның әлеуметтік қасиеттерімен анықталған. Осылайша, Германияда қолөнерге баулу арқылы заңды орындайтын азаматтарды қалыптастыру мен тәрбиелеу жүзеге асырылды, бұл үрдіс барысында цехтар маңызды әлеуметік қызмет атқарды. Пруссияда кәсіптік оқуды аяқтағаны туралы куәлікте (1734 ж.) шәкіртке ешқандай квалификация берілмеген, қайта, «өзін құдайды құрметтейтін және әдепті жас жігіт ретінде ұстауға» кеңес берілу факті кәсіптік оқытуда идеологиялық бастаманың басымдығын растайды. Дәстүрді сақтау қолөнершінің өмірлік позициясы мен мүддесінің көрінісі болып табылды. Қолөнердегі дәстүрлілік цех жарғысы шеңберінен шығатын кез-келген әрекетті жоққа шығарды, осылайша шәкірттердің тек цех регистріне енген қолөнерлік мамандықтарды ғана меңгеруіне ықпал етті. Қолөнер-сословиелік дәстүрді сақтау цех жарғысында көрініс тапты, онда цех мүшелері ең лайықты азаматтар болуы тиіс екені айтылған. Ал қолөнершілер өз қызметінде ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүр бекіткен канондарды ұстануға міндеті.

Бір жағынан, мұнда цехтар техникалық прогрессті қабылдамағанын, ал екінші жағынан – олардың шәкірттерді тәрбиелеуде авторитарлық талаптарын көреміз. Бұл барьерді фабрика қызметкерлері ұсынған оқытудың прогрессивті формаларының көмегімен жеңу мүмкін емес, өйткені онда оқығандар цех шеберлерінің құқықтарын пайдалана алмайтын және, цех старейшиндерінің пікірі бойынша, тек олардың ортасында ғана тәрбиеленетін әдептілік, тәртіптілік деген қасиеттерден жұрдай болды.

Германиядағы қолөнер шәкірттігінің тарихы мемлекеттің әртүрлі шектеулерге қарсы, «әдептілік, тәртіптілік» туралы заң дегенді қоса, күресін де қамтиды. Дегенмен мемлекет цехтарға қатысты бейтараптылық позициясын ұстанды, өйткені олар мемлекет анықтаған қызметті атқаратын адамдардың сословиелік ұйымының бір бөлігін білдірді. Мемлекеттің цехтық нормалар мен белгіленген уақытта өзін ұстау ережелерінің әсер күшін әлсіретуге тырысуы табысты бола алмады, себебі цех жарғысы белгіліген өзін-өзі ұстау нормасы қолөнершілер сословиесінің күнделікті өмірімен тығыз байланысты болды [3].

Германиядағы кәсіби білім беруде қолөнерге баулу үрдісін зерттей отырып біз: *дуалды оқытудың құрамдас бөлігі – **практикалық,** өндірістік-қолөнерлік, мазмұнының қалыптасу жолын байқадық.Ол қазіргі дейін кәсіби білім беруде дуалды оқытуда шешуші рөл атқарады.*

Орта ғасырларда діни жексенбілік мектептерде дуалды оқытудың басқа саласы пайда болады – ***теориялық***. Мұндай мектептер Германияда XVI-XVII ғасырларда кездеседі.

Қолөнер сословиесі заңға мойынсұнатын азаматтарды тәрбиелеудің белгілі бір ережелерін берік ұстанғанымен, олар шәкірттердің жүйелі теориялық білімді меңгеруінің маңыздылығын жоққа шығарған жоқ. Мұндай позиция көптеген герцогтардың цехтық жарғысынан көрініс тапқан. Мысалы, Веймар Саксониясы герцогтығының 1821 жылғы цехтық жарғысында шәкірттердің белгілі бір теориялық білім мен практикалық іскерліктерді меңгеріп шығуы тиіс және осылайша ары қарай жазу мен санауды үйренуге жағдай жасалуы туралы кеңестер жазылған. 1869 жылы қолөнер туралы Ереже қабылданған, соған сәйкес кәсіпорындар өз шәкірттерін кәсіптік мектептерге жіберуі тиіс болған [3].

Демек, осылайша екінші сала – шәкірттер теориялық білім алатын кәсіптік мектеп қалыптаса бастаған. Кәсіби білім беруде дуалды оқытудың қалыптасуы мен дамуы мәселесімен айналысатын неміс ғалымдары арасында (Грюнер Г., Кениг К. Мюнх И, Штратманн К.) сол кездегі кәсіби білім берудегі кәсіптік мектептердің рөлін анықтауға байланысты көптеген талқылаулар болды.

Соңғы ғасырдың басында ғана діни жексенбілік мектептер (кешкі) күндізгіге алмастырылды, олар едәуір дәрежеде шәкірттердің белгілі бір теориялық білімдерді меңгеріп шығуына ықпалын тигізді. Сондықтан да зерттеушілер оны кәсіби білім берумен қатар жүретін мектеп деп атады. Дегенмен, талқылаулар барысында бұл кәсіби білім берумен «қатар жүретін» бөлігі ғана емес, оның ажырамас бөлшегі, кәсіби білім беруде дуалды оқытудың міндетті құамдас компоненті деген пікірлер айтылды.

Дуалды оқытуда кәсіптік мектеп әу бастан-ақ жалпы білім беретін мектептің функцияларының бір бөлігін өз мойнына алды: Арнайы пәндермен қатар онда жалпы білім беретін пәндер де оқытылады (саясат, математика, ана тілі, религия, спорт). Соңғы жылдары осы мәселеге байланысты ГФР (ФРГ) ғалымдарының (Р.Арнольд, Х.Беннер, П. Денбостель) пікірлері әртүрлі болды. Алайда ГФР облыстарының мәдениет және білім министрлері конференциясында кезекті рет мақұлданып бекітілгенін айта кеткен жөн.

Жоғарыдағыларды қортындылай келе, бүгінде кәсіптік мектеп пен кәсіпорын шәкірттеріне жүйелі білімнің қажеттігі ешқандай күмән туғызбайды. Алайда дуалды оқытудың өзара әрекеттестігі бүгін де аса өзекті мәселе және егжейлі-зерттеу нысаны болуы қажет. Капиталистік қарым-қатынастың пайда болуы өндірістің қолөнерлік амалын экономикалық тұрғыдан түбірімен өзгеруіне алып келді. Бұл бұдан былайғы тауар-ақша қарым-қатынасының таралуымен, қолөнершілер өнімінің үлес

салмағының қысқаруы, олардың рынокқа жеткізілуінің артуымен байланысты болды. Көптеген қолөнершілер жеке өндіруші ықпалынан айрылды. Тарихи құжаттар көрсетілгендей, көпестерге тәуелді болу арқылы олар көбінесе өз үйінде отырып кәсіпкер-капиталистке жұмыс істейтін жалдамалы жұмысшыларға айналды. Әлі де болса кең таралған цехтық қолөнер елдің техникалық және экономикалық дамуында прогрессивті рөл ойнаудан қалып, өндірістік кәсіпорынның жаңа формаларына орын берді. Осылайша цехтық жүйе құлдырып ыдырауға әкеп соқты. Өнеркәсіптің дамуына қарай кәсіптік қызмет енді сословиелік беделмен емес, табыспен және өнімге деген сұраныспен өлшене бастайды. Осылар кәсіпорын қызметінің табыстылығын анықтайтын факторларға айналып, кейін олар кәсіби білім беруде басты рөл атқарды [4].

XIX ғасырдың басында көптеген герман мемлекеттерінде цех жарғысын жойылып, қолөнер бостандығы туралы Ережені енгізуге байланысты шаралар атқарылды. Дегенмен оны іске асыру бірнеше ондаған жылдарға созылып кетті. Осылайша 1806-1810/11 жылдары Пруссияға осы бағытта алғашқы қадамдар жасаудың сәті түсті. Пруссия қолөнер бостандығы туралы Ереже қабылданған бірінші германдық мемлекет болды, және өндірістік кәсіпорын ретінде мануфактура мен фабрикалар интенсивті дами бастады. Басқа герман мемлекеттерінде цех жарғылары әлі бірнеше ондаған жылдар бойына қала берді.

Мұндай саясатты жүргізуге ықпал еткен реформалар Штайн-Гарденберг реформалары деген атпен белгілі болды. Олар әрбір азаматқа қолөнер кәсібімен айналысуға мүмкіндік берді, және мұнда оның жеке басының мүддесі мен игілігі қоғамға қайшы келмеді. Бұл заңдар жинағы герман қоғамының әртүрлі сословие өкілдері тарапынан әртүрлі бағаланды (бір жағынан –қолөнершілер мен дворяндар, екінші жағынан – экономикалық тұрғыдан белсенді буржуазия).

XIX Өткен ғасырдың екінші жартысында германияда өндірістің дамуы, жақсы дайындалған білікті жұмысшыларға деген сұраныстың артуы кәсіби білім беруді модернизациялау мәселесі күн тәртібіне қойды. Қолөнердегі шәкірттер кәсіпке баулу тәжірибесін өндіріс шеберлері әртүрлі өндіріс саласына қажетті білікті мамандарды кәсіби дайындауда пайдаланды. Қолөнер дәстүрін өндіріс саласына тасымалдау Германиядағы өндірістік кәсіпорынның ары қарай дамуы қоғамдық өзгерістермен тығыз байланысты шәкірттік жүйеге едәуір әсерін тигізді.

Пруссия королдігі өкіметі мен Солтүстік герман одағын басқарған Бисмарктың басшылығымен 1871 жылдың қаңтарында Герман империясының құрылуымен герман мемлекеттерін біріктіру аяқталды. XIX ғасырдың соңғы ширегінде өндірістік революция аяқталды, Германия машина өндіретін әлемдегі екінші индустриалды мемлекетке айналды. Өнеркәсіптегі еңбек өнімділігінің едәуір артуы, жаңа техниканың көптеп енгізілуі, жұмысшылар білігінің артуымен және оларды пайдалануды күшеюімен байланысты болды. Еңбек өнімділігі үшін еңбек құралы –машина дайындау ауқымының артуы мен оны дайындау мерзімінің азаюы үлкен маңызға ие болды [1].

Индустриализацияның әсерімен еңбек сипатының өзгеруі Германияда кәсіби білім берудің жаңа кезеңіне әкелді. Қолөнерлік шәкірттік тым таяз мамандану, теориялық дайындық деңгейінің төмендігі салдарынан білікті мамандарға деген сұранысты қанағаттандыра алмады. Ол кезде кең таралған тәжірибелі қолөнер шеберлерінің басшылығымен «қарап ал- қайтала -машықтан» қағидасын ұстанған бақылау мен еліктеу әдісі аса төмен сапасымен ерекшеленді, өйткені кәсіби деңгейді жетілдіру өзгеріс енгізуді талап етікендей, олар моралдық тұрғыдан ескірген құндылықтарды ұстанды және оқытудың консервативті амалын сақтауға бағытталды.

Жаңа технологиялар мен еңбекті ұйымдастырудың жаңа формаларын сынықтан өткізген сол кездегі Германияның алдыңғы қатарлы өндіріс салалары қолөнерге оқыту жүйесінде ауқымды реформалардың инициаторы болды. Қолөнер шәкірттігінен кәсіпорында кәсіби оқытуға көшу педагогикалық ортада серіктестер ықпал етті. Кәсіби білімнің теориялық бөлімі кәсіптік мектептердің еншісіне тиді. Кейінірек, өндірістік кәсіпорынның интенсивті дамуы жағдайында кәсіби оқытудағы практикалық үрдісті теориялық негіздеме жасау қажеттігі туындады, оның ұйымдастыру түрлері діни жексенбілік мектеп дәстүрінде өсіп шыққан «қолөнер» мектебі базасында жеткілікті қалыптасқан болатын.

Қолөнерде кәсіби білім беруді толығымен сабақты жүргізетін адам анықтайтын, ал оның білімі өндірістің даму деңгейіне әрқашан сай келе бермейтін. Теориялық білімді қолданып оқыту, оқытудың осындай практикасын жеңудің маңызды құралына айналды. Сол кездегі ғалымдар мамандығы үшін сәйкес ғылым саласына сүйенетін негізді теориялық білімді ерекшелеп айтады, мысалы, қолөнер-техникалық мамандықтар үшін – технологияны (бұл терминді алғаш рет неміс тілінде 1777 жылы И.Бекман қолданды), сауда – нарықтық экономика мен оңтайлы шаруашылық жүргізу туралы ілім, фермерлер үшін – жерді рациональды пайдалану негіздері. Яғни, жүйе құрушы курстардың құрылуы кәсіби білім беру жүйесіне дамыту жасалған маңызды қадам деп айтуға болды.

Кайзерлік Германияда 1870 және 1918 жылдар аралығында кәсіптік білім социализмге қарсы күрес қорғанына айналды. Мұнда мемлекет ұйымдастыру және құқықтық шаралар қолданды. Нарықтық-саяси заң ретінде сипаттауға болатын Рейх заңы арқылы қолөнер туралы Ереже енгізілді (1867 - 1871 жж.), Ереже кәсіптік мектепке міндетті түрде оқуды енгізуге мүмкіндік берді (оның сол кезеңдегі атауы – орта кәсіптік білім беру мекемесі). Кәсіптік мектепте жалпы міндетті оқу заң жүзінде Германияда тек 1938 жылы ғана енгізілді.

Бұл уақытты кәсіби білім берде дуалды оқытудың, шәкірттік жүйесі туылған жылы деп санайды. «Кәсіби білім беруде дуалды оқыту» ұғымы кәсіптік білім беру саласының педагогы Х. Абелге тиесілі (1908-1965 жж.).

XIX ғасырдың 70-жылдары экономистер өндірістің индустриалды секторында еңбек бөлінісінен туындаған қолөнерлік дағдылардың қирау үрдісіне мазасызданды. Олар қолөнерлік дәстүрлердің сақталуы мен оларды өнеркәсіпке ендіруді қолдап, шәкірттік оқушылардың бойында жан-жақты іскерліктер мен дағдыларды, еңбекке деген оң көзқарас дамытуға мүмкіндік береді деп түсіндірді. Бұл идеяны неміс педагог-реформаторлары қолдады және XX ғасырдың кәсіптік білім беру саласындағы неміс педагогтары тарапынан идеология ретінде ары қарай даму алды.

Мемлекет «саяси білім алуға» ықпал ететін «Азаматтану» атты жаңа пәнді оқу жоспарына енгізу арқылы кәсіптік мектептің міндетін кеңейтті. Кәсіптік білімнің теоретигі Георг Кершенштайнер осы пән негізінде кәсіптік мектептің білімдік-теориялық міндеттерін негіздеу арқылы кәсіби білімнің теориялық тұжырымдамасын қалыптастырды. Осылайша ол кәсіптік мектептің қызметін және кәсіби білім беруде дуалды оқыту заңдастырды.

Георга Кершенштайнер тұжырымдамасын сараптау онда басты екпін жұмысшының бойында оның демократиялық қоғамда алатын орнына сәйкес жұмыс орнында азаматтық қасиеттерді тәрбиелеуге жасалды. Бұл тәрбие мен білім беру дәстүріне толық сәйкес, гимназияларда азғана оқушыға жақсы білім берілді, ал жастардың басым бөлігі негізінен халықтық мектептерде оқыды (Volksschule), бұл мектептер кейінірек негізгі, жаппай мектеп деп аталды (Hauptschule). Халықтық мектепті аяқтаған соң жастар оқуын жалғастыру үшін шәкірттік жүйе барды [5].

Германияның көптеген облыстарында оқушылар бағыттау сатысы деп аталатын (Orientierungsstufe) төртжылдық бастауыш мектепті бітіргеннен кейін оқуын ары қарай жалғастыру үшін жалпы білім беретін мектептің үш түрі таңдалатын, ол күні бүгінге дейін таңдалады: гимназия (Gymnasium) - 9 жыл, реаль мектеп (Realschule) - 6 жыл, негізгі (жаппай көпшіліктік) мектеп (Hauptschule) - 5 жыл.

Бастауыш мектептен гимназияға таңдалған азғантай оқушы ғана толық орта білім алып (Abitur), университетке оқуға түсетін, ал оқушылардың басым көпшілігі үшін шәкірттік жүйеден басқа таңдау болмады. Реаль мектеп негізгі мектепке қарағанда едәуір жоғары деңгейде жалпы білім берді, және негізгі мектепке қарағанда қызметкер немесе одан да тартымды мамандықтарға дайындалуға жақсырақ мүмкіндік ұсынды. Қабылдаудың шектеулілігіне қарамастан гимназия оқушылары мен университет студенттерінің саны жылдан-жылға арта түсті. 1980 жылы елде 972 мың университет студенті және 2 716 мың шәкірттік жүйесінде болды. 1990 жылы Германияның тарихында алғаш рет студенттердің саны шәкірттік жүйесінің оқушыларының санынан артып түсті: 1 559 мың студент және 1 500 мың шәкірт. Жұмыс берушілер бұл жайлы «маманданған жұмыс күшінің жетіспеуі» деген атпен газеттерде жариялады. Араға жарты жыл салып олар «білім беру мен жұмыспен қамту теп-теңдік жойылды» деп жар салып, орта және жоғары білім инфляциясын сынға алды. Abitur (аттестат) иелері мен студенттердің күткені олар меңгерген іскерліктер деңгейімен салыстырғанда әлдеқайда жоғары болды, ал оларды университтік білім алуға бағыттау шәкірттік саласында көптеген маңызды мамандыықтарда оқитындардың санының күрт төмендеуіне әкеп соқтырды. Мысалы, 1991 жылы өңдеу өндірісінде шәкірттік салада орынның жартысына жуығы бос қалды.

Германияда кәсіби білім беруде дуалды оқытудың табысты болуы мектептің үш типі ұсынатын альтернетиваның шектеулілігіне байланысты болды. 90 жылдардың басына дейін оқушылардың басым бөлігі шәкірттік жүйесіне қосылғанға дейін негізгі және реаль мектептерде оқыды. Hauptschule (негізгі мектеп) деген атауының өзі білім беру жүйесінің саяси мақсатын көрсетеді, яғни оқушылардың басым көпшілігінің академиялық білімнен бас тартуына ықпал етті. Алайда жақсы білім алуға деген әлеуметтік қажеттілік реаль мектеп пен гимназия оқушыларының санының артуына әкеп соқтырды (кейбір қалаларда олардың әрқайсысы 60% дейін артуы), ал «негізгі жаппай мектеп» төменгі әлеуметтік топтар мен мигранттарға қалды.

XX ғасырдың 90-жылдары Германияда ГДР мен ФРГ бірігуімен байланысты үлкен саяси өзгерістер орын алды және Елдің бүкіл территориясында кәсіби білім беру жүйесінің қызметіне әсерін тигізбей қойған жоқ.

Шығыс Германияның жалпы білім беру жүйесі батыс германиялық жүйеге бейімделді. Жалпы мектептік білім беру жүйесі дәстүрлі батыс германиялық үш звенолық жүйе қауіпті болуы мүмкін деп саналған оның кейбір элементтері жойылды. Парламент, өкімет кәсіби білім беру Федеральды институты кәсіпорындарға кәсіптік оқытуды енгізу, яғни шәкірттікті енгізуді қолдап дауыс берді. ГДР-ғы онжылдық мектеп дәстүрлі батыс германдыққа ауыстырылды. Бұрын ГДР-да болған кәсіптік оқытудың толық орта білім алумен ұштасқан формасы (Abitur/ аттестат) енді мүмкін болмады. Бұрын Шығыс Германияда 6% жуық жастар қос квалификацияны алды, ал олардың көбі оқуды ЖОО жалғастырды. Жастардың қос квалификацияны алуын экономикалық тұрғыдан объективті бағалау келе ресми ведомостволар кәсіби білім алуды рационалды емес деп тапты.

Дегенмен, ГДР кәсіптік білім жүйесі батыс германдық жүйеден мектептік білім беру жүйесіндей қатты ерекшеленбегенін айтқан жөн. Кәсіптік білім жүйесі кәсіпорындар мен кәсіптік мектептерде ұйымдастырылды. Германия біріккеннен кейін фирмалар жеке меншікке айналды, ал кәсіптік мектептер мемлекеттік болды. Дуалды оқыту қайта енгізілді, бірақ бұл жолы «ескі облыстардың» стандартталған схемасы бойынша. Көптеген мамандықтар бойынша дайындық ұзақтығы батыс германдық стандарттарға сәйкестендірілді және екі жылдың орнына 3 немесе 3,5 жыл болды. Маман дайындау ұзақтығы негізінен практикалық іскерліктерді қалыптастыру үшін қажет деп саналды. Көптеген шығыс еуропалық фирмалардың құлдырауына байланысты шәкірттердің саны 135 мыңнан (1989 ж.) 90 мыңға дейін (1991 ж.) азайды.

"Konkurslehrling" – шәкірт-банкрот деген жаңа термин, және мамандық алу мүмкіндігінің болмауы экономикалық кризис тұсында шәкірттік жүйенің осалдығын көрсетеді. Шығыс Германиядан 20 мыңнан астам немістің шәкірттіктен өту үшін шығыс еуропалық фирмаларға орналасты. Ал Шығыс Германияның метал өңдеу және құрылыс өндірісі шәкірттік жүйесінде жұмыс орындарын компенсациялауда үлкен қиындықтарға кездесті. Батыс Германиядағы сияқты мамандықтың жасырын иерархиясы белгілі болды. Жастар шәкірттікке негізінен беделді мамандықтар: коммерсант, сақтандыру агенті, банк қызметкері бойынша өтуге талпынды [6].

Біздің жүргізген зерттеуімізде қолөнер мамандығы негізінде кәсіби білім беруде дуалды оқытудың қалыптасуын және оның өндірістік кәсіпорындық амалы жағдайында дамуын зерделеуге, педагогикалық үрдісте оқытушы персоналдың (шәкірттікте қолөнер шебері, ал кәсіпорында өндіріс шебері) рөлін бағалауға талпыныс жасалды. Жоғарыда айтылғанды сараптай келе келесідей қорытынды жасауға болады:

- қосарланған оқу-өндірістік орта ретінде кәсіби білім беруде дуалды оқытудың пайда болуы мен дамуы әлеуметтік экономикалық және педагогикалық алғы шарттар кешеніне байланысты болды;
- мамандыққа дайындаудың қолөнерлік түрі дуалды оқытудың өндірістік дамуының бастамасы болды. Оның еңбекті ұйымдастырудың қолөнерлік формасының пайда болуы неміс халқының тарихи рухани дәстүрлерімен тығыз байланысты болды. Оқытудың қолөнерлік формасына тән нәрсе –шәкірт мамандығының құндылықтары мен дәстүрлі құрылымын иерархиясын сақтай отырып, өндірістік жүйеге тез әрі үйлесімді интеграциялануға ұмтылуы, осы жүйенің бір бөлігіне айналу, өзара қарым-қатынастар орнату;
- дуалды оқытудың пайда болуы қолөнер цехтарында шебердің бақылауымен оқуға ықпал етті. XII және XIII ғасырдың өзінде-ақ мұндай оқыту сол кезеңнің әлеуметтік серіктестерінің - кәсіптік-сословиелік ұйымдардың - бақылауында болды және олар «сайлау органдары» немесе «ақсақалдар кеңесі» құрастырған ережелер мен қаулыларға сүйеніп реттеп отырды. Соларға сәйкес қоғамдық өмірде қолөнер мен сауда айрықша құқыққа ие болды. Алайда индустриализацияның өсуі жастарды еңбекке баулумен өндіріс те, ал кейінірек халық шаруашылығының барлық салаларымен айналыса бастады. Дей тұрғанмен, дуалды оқыту шын мәнінде XIX ғасырдың басы кәсіби білім беруде кәсіптік мектептер қосылған сәттен басталды.

Кәсіптік білім берудің талдау көрсеткеніндей, шәкірттік – тек немістерге ғана тән құбылыс емес. Ол индустриаландыруға дейінгі кезеңде көптеген Еуропа, Араб, Азия және Батыс Еуропа елдерінде кеңінен таралды. Германияға тән нәрсе – шәкірттіктің қолөнер секторынан заманауи өнеркәсіп, сауда және экономиканың басқа салаларына ауысуы. Және мұнда шәкірттікті ортағасырдан келе жатқан шәкірттік үлгісінің жай ғана жалғасы деп емес, қайта, кәсіптік білім беру саласындағы мақсатты саясат деп қарастырған. Германияда оны жұмыс берушілер мен олардың мекемелері қызығы бақылап, едәуір дәрежеде ықпал етіп отырады.

Германияда кәсіби білім беруде дуалды оқытудың пайда болуының екінші көзі – саяси. XIX ғасырдың соңында Герман үкіметі жұмысшы жастардың саяси тәрбиесінің күйіне мазасыздық танытып,

социализм идеясынан сақтауға тырысты. Осы мәселеге байланысты Германияда үкіметтің инициативасымен басталған ауқымды талқылауда Бавариялық кәсіптік мектеп шебері Георг Кершенштайнерге сыйлық берілді. Ол бұл проблеманың өзіндік шешу амалын: кәсіптік оқыту жұмысшы жастарды саяси тәрбиелеу амалы ретінде қолдануды ұсынды.

Осы зерттеу барысында кәсіби білім беруде дуалды оқытудың қалыптасуы Еуропаның әсіресе Германияның саяси, экономикалық, діни және технологиялық тарихына терең орын алғандығы анық көрсетеді.

1 *Федотова Г.А. Развитие дуальной формы профессионального обарзование (опыт ФРГ и России): дисс. ... д-ра пед. наук. – М: 2002. - 46 с.*

2 *ШелтенА.Введение в профессиональную педагогику. Учебное пособие. Под ред.Г.М. Романцева. - Екатеринбург: УГППУ. – С. 1996 - 223.*

3 *Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft (Hrsg.): Grund- und Strukturdaten 1993/94. Bonn 1993, S. 111.*

4 *Корнеева Л.И. Педагогические особенности деятельности и подготовки обучающего персонала в дуальной системе профессионального образования ФРГ: Автореф. дисс. ...канд. педнаук. - Екатеринбург: 1994. - 19 с.*

5 *Александрова Т.Л., Зборовская Г.В. Лемперт В. Профессиональное образование и социальная ответственность на рабочих местах в России и в Германии. - Екатеринбург, 1996. – 248 с.*

6 *Приступа О.В. Педагогические основы подготовки к трудовой занятости выпускников школ Германии: дисс. ... канд. пед. наук. - Томск, 2002. – 88 с.*

Резюме

Сманова А.А. – PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет им. Абая

История развития дуального обучения в профессиональном образовании

В статье рассматривается история формирования и развития дуального обучения, которая сегодня показала результат в профессиональной системе образования. Описывая формирования, этапы порфессионального образования в древней Азии и Европе, а именно показываем историю элемента дуального обучения Германии в порфессиональном образовании. Здесь рассматривается система составной части дуального обучения – практическия, теоретическия, появление профессиональных школ, теория, концепция Георга Кершенштайна, основателя дуального обучения, теоретик профессионального образования и появления дуальной формы в профессиональном образовании. Анализируя профессиональное образование, здесь докладываем ученичество, присущее не только немцам. Также, до индустрии, данная система во многих странах широко распространена как в Европе, Азии, Аравии и Западной Европе.

Ключевые слова: профессиональное образование; дуальное обучение; профессиональная школа; практика; теория; система ученичества; ремесленник; предприятие; умение.

Summary

Smanova A.A. – PhD students, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

History development of dual training of vocational education

In the article today revealed the results of its dual training of vocational education will be the history of the formation and development of teaching. Early stages of professional education in Europe and Asia, including dual élemetteri been reported, with particular focus on the history of professional education in the State of dual training in Germany. There are an integral part of the dual training - practical, theoretical and student system, vocational schools, dual vocational education theorist George Kerşenştaynerdiñ founder of theoretical training and vocational education are the reasons for the emergence of dual training.Analyzing vocational education, mentoring is not a phenomenon unique to only the Germans, many of the pre-industrialization of Europe, Arab, Asian and Western European countries reported widespread.

Keywords: vocational education, dual training, professional school, experience, theory, apprenticeship system, remeslennïk, enterprise, skill.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

УДК 373.1.013:37.026.9.373.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Амирова А.С. – *п.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры,*
Стамғалиева Б. – *Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің магистрі*

Мақалада ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сыныптарда оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамыту жолдары қарастырылады.Тұлға зияткерлігінің дамуы өмірлік міндеттердің жаңа шеңберін меңгеруде таным процесін жүзеге асыруға және мәселелерді тиімді шешуге қабілеттіліктің дамуы деп қарастырады. Тұлға зерттеушілік негізінде оқушылардың ойлау сапасына әсер ететін табиғи нышандар жатыр. «Зерттеушілік» ұғымының психологиялық мазмұны кең және анықталмаған сипатқа ие, оған зияткерлік, ақыл-ой қабілеттері, ақыл-ой дамуы, ойлау т.б. жатады. Педагогикалық талдаулар бойынша адам зерттеушілік қабілетін белгілі бір қоғамдық мәдени ортада қалыптастырып, дамытуға болады.

Қазіргі кездегі көзқарастарды талдау негізінде зерттеушілік белсенділікті іздестіру әрекеттері мен зерттеушілік шеберліктердің көмегімен жеке тұлға үшін маңызды мәселені шешуге бағытталған оның нақты да табанды талабы деп анықтауға болады. Субъектінің жаңа білімді алуы, іс-әрекеттері мен алдағы уақыттағы таным мүмкіндіктері зерттеушілік белсенділіктің нәтижесі болып қалады. Зерттеушілік беймәлімді, жаңаны «ашуға» бағытталған, белсенді, ізденушілік, зерттеушілік әрекеттер формасында байқалатын оқушылардың танымдық қажеттіліктерін дамыту үшін өмірдегі бұл жас мөлшері өте маңызды. Ол заттарды ұстап қана қоймайды, зерттеушілік жолымен таныс заттардың қасиеттерін жаңа жағдайға қатысты көшіреді және қосады, нысанмен практикалық әрекеттер жасай отырып, оны таниды.

Оқушылардың жасаған практикалық әрекеттері нысанның мазмұндары ашылатын жағдайлар туғызып, танымдық, бағдарлы-зерттеушілік қызмет атқарады. Бастауыш сыныптарда оқыту міндеттерінің біріретінде әрбір оқушыныңзерттеушілік қабілеттерін дамыту көзделуі тиіс. Мақалада бастауыш сыныптарда ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамыту жолдары көрсетіледі.

Түйін сөздер: зерттеушілік, зерттеушілік қабілет, бастауыш, сынып, оқушы.

Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде ұлттың интеллектуалды әлеуетін дамыту тұжырымдамасында: «Оның мәні еліміздің тиімді әлеуметтік-экономикалық дамуына қажетті жаңа білімдерді игеруге негіз болатын тұлғаның шығармашылық қабілеттері және кәсіби-мамандық, біліктілік деңгейлері арқылы ашылады»,- деп көрсетілген [1]. Бұл қазіргі кезеңде білім беру үдерісіне ғылыми-зерттеу жұмысын енгізудің, сонымен қатар оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытудың негізгі ерекшелігі оның қолданбалы бағыттылығын, пәндердің мазмұнын өзара байланыстыра сәйкестендіретін оқытудың мақсаты мен мазмұнынынңіске асыратын жолдарын іздестіруді талап етеді. Бүгінгі күн талаптарына сай оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру, бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілетін дамытудың құралы ретінде ақпараттық технологиялар негізінде зерттеушілік әрекеттердің мүмкіндіктері елеулі басымдықтарға ие болып отыр.

«Зерттеушілік қабілет», «зерттеушілік іс-әрекет» сөздердің мағыналы бір-бірімен тығыз байланысты. Негізге алынатын «зерттеушілік қабілет» болғандықтан, қарастырылатын мәселе бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілетін дамытуда ең алдымен «қабілет» сөзін психологиялық тұрғыда түсіндіру арқылы зерттеушілікпен байланыстыра сипаттаймыз.

Қабілеттілік мәселесінің теориялық және практикалық негізін қалауда С.Л. Рубинштейн еңбектері зор рөл атқарады. Ең алдымен қабілеттіліктің дамуы туралы, қабілеттің қалыптасуының негізін салса, кейінірек олардың көрінуінің психологиялық құрылымын ашып берді.С.Л.Рубинштейн қабілеттілікті нақты бір іс-әрекетке икемділік деп түсіндіреді.Оның айтуы бойынша қабілеттілік - жаңа бір іс-әрекетті жеңіл меңгеруімен, сонымен қатар индивидтің бір іс-әрекеттен екінші бір әрекетке көшуі мен қабылдау тәсілдерін терең меңгере алуы. Оның айтуы бойынша қабілеттің негізі - туа біткен нышан, тұқым қуалаушылықтың белгісі болып табылады, яғни, адамның жүйке ми аппараттарының анатомиялық-физологиялық ерекшелігі болып табылады. Осыған орай ғалым қабілет нышандардың негізінде дами отырып, нышанның өз бетінше функциялануы емес тек дамудың негізгі кезеңі алғы

шарты деп жазды. С.Л. Рубинштейн іс-әрекет барысында қабілет пен ептіліктің өзара байланысы ерекше роль атқаратынын айтады [2]. Бұл екеуінің бір-бірімен тығыз байланыста екендігін еске сала отырып, бір жағынан ептілік, білім тағы басқа меңгеру қабілеті бар екенін білдірсе, қабілеттің қалыптасуы сол іс-әрекеттердің ептілігі мен білімдерді меңгеру арқылы іске асатындығын түсіндіреді.

Б.М. Теплов қабілетті адамдар арасындағы жеке даралық психологиялық өзгешілік деп қарастырады. Б.М. Теплов қабілеттілікке анықтама бере отырып, қабілеттіліктің үш белгісін көрсетеді. Біріншіден қабілеттілік бір адамды екінші адамнан ажыратуға негіз болатын жеке даралық психологиялық ерекшелік; екіншіден, қабілеттілікке барлық жеке даралық ерекшеліктерді жатқыза беруге болмайды, тек қандай да бір немесе бірнеше іс-әрекетті орындау барысында нәтижесі табысқа сәйкес жететін ерекшеліктерді, қабілет деп атауға болады; үшіншіден, «қабілет» түсінігі адамда бар білім, ептілік және дағдымен ғана шектеліп қоймайтындығын айтады, яғни тек ептілік, білім, дағды ғана бар деп айтуға болмайды, керісінше, сол ептілік, білім, дағдыны меңгеруге қабілетті,- деп санайды [3].

Ақпараттық технологияны бастауыш сыныпта қолдану оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырады; оқушылардың компьютерде бірлесіп жұмыс істеулері оларды өзара қарым-қатынас жасап, бір-бірімен ақылдасып барып әрекет жасауға үйретеді; компьютерде оқушылардың өзіндік жұмыс жасауы олардың шығармашылық, зерттеушілік сияқты ең қажетті қабілеттерінің көрініп, шыңдала түсуіне көмектеседі. Ал психологиялық тұрғыдан ақпарттық технологияны мектепте қолдану әсіресе бастауыш сынып оқушыларының білуге, оқуға құмарлығы, танымдық қызығушылығы, қиялы, логикалық ойлауы мен есте сақтау қабілеттерінің дамуына үлкен септігін тигізеді.

Б.Г. Ананьев қабілет мәселесін жетілдіре отырып, қабілет тек индивидтің белсенді іс-әрекетінде қоғамдық тәжірибені меңгерудегі психологиялық аспектісі ретінде ғана көрсетпей, сонымен қатар психологиялық құрылым ретінде жеке адамның қабілетке байланысын көрсетеді. Оның айтуы бойынша, қабілеттілік - ақылдың шығармашылық дамуының көрінуі. Тек білімдердің жинақталуы, әрі бұл білімдерді шығармашылық көрсетуінде ғана емес, жаңа бейне, жасампаздық әрекет құра алуы деп көрсетеді [4].

М. Мұқановтың пайымдауынша, баланы оқуға итермелейтін күш, негізінде, мынадай екі түрлі түрткіден құралады: бірінші – сыртқы түрткіден, бұл жағдайда бала өзгелерден сескенетіндігінен оқитын болады. Бала тікелей талпынбайды, жанама түрде, өзгелердің оған қолданған шарасынан өзін аман сақтап қалудың амалы деп түсіну керек. Екіншіден – оқуға іштей талпыну түрткісі – баланың өзінің ықыласымен сан алуан құбылыстардың өзіне тән сырларын білуге ұмтылуынан болады [5, Б.47]. Баланың айналасындағы адамдар қарым-қатынасына, танымдық әрекеттеріне итермелейтін ішкі күштері мотив мәселесінің екі қырын белгілейді. Оның бірі – оқушы белсенділігін өзі меңгеретін объектіге бағыттайтын танымдық мотивтер де, екіншісі – оқушы белсенділігін басқа адамдармен қатынасына негізделген, әрекет нәтижесіне бағытталған әлеуметтік мотивтер. Зерттеу мәселеміздің психологиялық негізі болып табылатын оқыту үдерісінің субъектілік қарым-қатынасы біз үшін маңызды болмақ.

Қабілеттерді қарастырудағы айырмашылыққа қарамастан, әрбір жеке жағдайда қабілеттер «қасиет», «қатынас» ретінде анықталуы қабілеттерді зерттеу және диагностикалау әдістеріне шектеулер қояды.

Зерттеушілік қабілет сапаларының толық жиынтығы: ақыл-ой белсенділігі; тез үйрену жылдамдығы; шығармашылық және көркемөнерлік; нақты практикалық іс-әрекетті орындауға қажетті білім алуға тырысушылық; талпынушылық; тапсырмаларды таңдауда және оларды шешудегі қабілеттік; өздігінен орындаушылық; еңбексүйгіштік; әртүрлі және ұқсас құбылыстардан жалпы және негізгі нәрселерді көре білу т.б. жатады.

Бастауыш мектеп оқушыларының өзінде жеке даралық қызығушылығы мен зерттеушілік қабілеттері болады. Оқыту барысында еңбектің әртүрін енгізіп, зерттеушіліктің көрінулерін мадақтап отыру қажет. Осындай әртүрлі жұмыстар өз күштерін жан-жақты сынап көру – әрбір оқушының жеке даралық зерттеушілік қабілеттерінің көрінуіне, дамудың қолайлы жағдайларын қамтамасыз ету, оқыту үдерісін оқушылар үшін қызықты етуге негіз болады.

Оқушылардың жалпы зерттеушілік қабілеттерінің құрамдас компоненттерін анықтауға бағытталған еңбектерге тоқтасақ, оқушылардың зерттеушілік қабілеттерінің негізгі компоненттеріне мыналар жатады:

1. іс-әрекет барысында оқушы жақсы нәтижеге жетіп, зерттеушілік қабілетін дамыту үшін, алдымен, осы іс-әрекет пен қабілетке деген оның қызығушылығы, ынтасы болуы керек.

2. көңіл-күй – бұл кез келген істі орындауда негізгі, қажетті көрсеткіш деуге болады. Сондықтан да бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілеттерін дамытуда, кез келген іс-әрекетке деген көңіл-күйі олардың жұмыстарының нәтижелігіне әсер ететіндігіне мән берген жөн.

3. кез келген іс-әрекет ақыл-ой қабілеттері негізінде ғана іске асырылады.

Сондықтан ақыл-ой қабілеттерін, зерттеушілік қабілетке ұштастыруа білу қажет. Бұл өз кезегінде оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытатын бағыттағы істейтін әрекеттерін, алдымен, осы ақыл-ой қабілеттері арқылы жоспарлап алып, оны тәжірибе жүзінде іске асыруларын талап етуге болады.

Бастауыш сыныптарда ақпараттық технологияларды қолдана отырып, пәнді меңгеру кезінде жоғары сапалы иллюстративті материалдардың болуының маңызы зор. Білім жүйесінде ақпараттық технологиялар білім алудың нәтижесін арттырады және мультимедиалық жабдықты қолдану оқушының барлық қабылдау қабілетін дамытудың жолдары болып табылады.

Бүгінгі тәжірибеде мультимедиалық проекторды, интерактивті тақтаны, компьютерді, интернет желісіне шығу мүмкіндіктерін пайдаланып сабақ өткізетін мұғалім сапалы білім беруге мүмкіндігі жоғары, өйткені тақырып мақсатына сәйкес таңдалған ақпараттарды аталған құралдарды қолданып ұйымдастырса, оқушылардың қызығушылығын арттырып, танымдық берсенділігінің қалыптасуына ықпалы зор. Электрондық оқыту жүйесі оқушылардың қабілеті мен танымдық қызығушылығын дамытады және өздігінен білім алу дағдысын қалыптастырады.

Бастауыш сыныптарда дүниетану сабақтарында ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланудың жолдарыпрезентациялар, электрондық оқулықтар мен бейнефильмдерді қолдана отырып табиғат, өсімдіктер және жануарлар, аспан, ғарыш әлемімен таныстыру арқылы оқушылардың ізденушілігі артып, табиғат туралы білімдерін тереңдетеді.

Бастауыш сыныптарда дүниетанудан табиғат туралы білім беру барысында электронды оқулықтарды пайдаланып, табысты нәтижеге жетуге болады. Электрондық оқулықтарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі-пәндік білім, екіншісі-компьютерлік білім. Электрондық оқулықтарды пайдалану оқушының өздігінен шығармашылық жұмыс жасауына, теориялық білімін практикамен ұштастыруына мүмкіндік береді. Электрондық оқулыққа ақпараттық оқыту технологиялары жинақталған. 2 сыныпта дүниетану пәні бойынша электрондық оқулықтарды пайдаланып оқушылардың зияткерлік қабілетін дамытудың жолдарына мысал келтірейік.

Мысалы, «Кеңістік және бағытты көрсету» шағын модуліне сәйкес тапсырмаларға тоқталсақ:

а)Бірінші тапсырма бойынша компас пен көкжиек аттары берілген. Суретте негізгі көкжиек тұстарын белгіле;

б) Ойын: Жауабымен келіссең «Ия», деген батырманы басасың, егер келіспесең «Жоқ» деген батырманы басасың.

Солтүстік көкжиек тұстары оңтүстікке қарама-қарсы орналасқан. Жауабы: Ия. Компас-ол ауа райын өлшеу аспабы. Жауабы: Жоқ.

в) Қала аттары жазылған Қазақстан картасының суреті берілген. Қазақстан картасынан Солтүстікте орналасқан қаланы көк түсті дөңгелекпен белгіле. Келесі «Ауа» шағын модуліне байланысты тапсырмалар тәжірибелік жұмыстардан тұрады.

1-тәжірибелік жұмыс.

Мақсаты: *ауаның жануды қуаттайтын қасиеті бар екенін дәлелдеу.*

Аспап және керекті құралдар: *үш майшам, жарты литр, шыны банка 1 литр, 3 литр сыйымдылығымен.*

Жұмыс барысы: *үш майшамды жағып үстел үстіне қой.*

2-тәжірибелік жұмыс. (Су еріткіш)

Мақсаты: *судың еріткіш екенін дәлелдеу.*

Керекті құралдар және аспаптар: *су толтырылған екі стақан, қант, саз бөлігі.*Жұмыс барысы: с*тақандағы суға қантты сал.*

3-тәжірибелік жұмыс.

Мақсаты: *судың буға айналатынын дәлелдеу.*

Аспап және керекті құралдар: *әйнек, су, шам.*

Жұмыс барысы: *таза суды әйнек бетіне тамыз.*

Дүниетану пәнінен тәжірибелік жұмыстарды орындау арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілетінің көрінетін тағы бір жолы, ол ғылыми жобалар орындату болып табылады. Зерттеушілік қабілеті неғұрлым жоғары оқушылар аталған пәннен ғылыми жоба орындауға да белсенді болады.

Қорытынды

Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қабілетін дамыту кезінде олардың жанына әсер ететіндей сезімдер туғызып, ақыл-ойын, қиялын байытып, зерттеушілік іс-әрекеттерді ұйымдастырудың бірқатар мәселелері жүзеге асырылады. Қорыта келе, бастауыш сыныптарда ақпараттық технологиялар негізінде өзінің білімін қажетті жерде пайдалана алатын, өздігінен қорытынды жасауға, өзінің пікірін дәлелдеуде белсенділік танытатын, зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыратын өзіндік жұмыстарды тиімді ұйымдастырғанда оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытуға болады,- деп санаймыз.

1 Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде ұлттың интеллектуалды әлеуетін дамыту тұжырымдамасы– Астана, 2014

2 С.Л. Рубинштейн Проблемы общей психологии. – М., 1973. - 98 с.

3 Б.М.ТепловПсихология. – М., 1966. – 358 с.

4 Б.Г.АнаньевБ.Г.Ананьев.Избранные психологические труды: в 2 томах. - М., 1980. - Т. 2. – 320 с.

5 М.МұқановЖас ерекшелік психологиясы. - Алматы, 1971. – 247 б.

Резюме

Амирова А.С. – д.п.н., профессор КазНПУ им.Абая

Стамғалиева Б. – магистр Атырауского госунив им. Х.Досмухамедова

Пути развития исследовательской способности учащихся начальных классов на основе информационных технологий

В статье рассматриваются пути развития исследовательских способностей учеников начальных классов с помощью информационных технологий. Развитие интеллектуальных способностей личности ученика начальных классов нами рассмотрены в рамках осуществления процесса познания. Основой исследовательского мышления учащихся служат природные задатки. Психологическое содержание понятия «исследование» широкое и до сих пор точно не определено, к нему можно относить и интеллект, умственные способности, умственное развитие, мышление и т.п.

По результатам проведенного анализа исследовательские способности человека формируются и развиваются в определенной социо-культурной среде. Анализ современных подходов к научно-исследовательской деятельности выявил, что важным для человека является навык исследования, направленный на решение конкретной проблемы. Получение новых знаний, прогноз возможных результатов познавательной деятельности являются результатом исследовательской активности субъекта.

Для учеников начальных классов характерны исследования неизвестных форм, «соискательство», активные исследовательские действия направленные на «открытия». Они не только оперирует предметами, но и исследовательским путем копирует свойства знакомых предметов на новую ситуацию, производят практические действия с объектом. Практичесие действия производимые обучающимися создают ситуацию раскрытия содержания объекта, несут познавательную и ориентировочную функцию.

Одна из основных задач обучения в начальной школе, это – формирование исследовательских навыков каждого школьника.

Ключевые слова: исследовательская, исследовательских умений, начальных классов, учащихся.

Summary

Amirova A. S. – д.п.н., professor, Abai KazNPU

Stamgalieva B. – master Atirau of university D. Dosmuhamedov

Ways of development of the research capacity of primary school pupils on the basis of information technologies

The article discusses the development of research abilities of primary school pupils with the help of information technology.Development of intellectual abilities of the individual pupil primary school we considered as part of the learning process.The basis of the research students' thinking are natural inclinations. Psychological content of the concept of "research" widespread and still not precisely defined, it can be true intelligence, mental ability, mental development, thinking, etc.

As a result of the analysis of research abilities of the person are formed and developed in a specific socio-cultural environment. The analysis of current approaches to research and development, has revealed that an important skill for a person - is a study aimed at solving a particular problem.Getting the new knowledge, forecast possible outcomes of cognitive activity are the result of the research activity of the subject.

For primary school pupils characterized the known forms of study, such as "co-competitor", active research activities directed to the "opening".They not only operates on objects, but by researchcopying the properties of familiar objects to the new situation, produce action with the object.Practical actions performed by students, create a situation of disclosure of the contents of the object carries informative and indicative function.

One of the main tasks of primary school - the formation of research skills of each student.

Keywords: skills research of work, skills research of workability, subject, class, student.

УДК 372.3/.4

БАСТАУЫШ МЕКТЕП: БҮГІНІ МЕН ЕРТЕҢІ

Албытова Н.П. – *Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, п.ғ.к., профессор м.а.*
nalbytova@mail.ru

Мақалада жаңартылған білім мазмұнына сәйкес оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесі қарастырылады. Онда Қазақстанда әр кезеңде білім беру жүйесінің ажырымас және негізі болып саналатын бастауыш мектептің өз алдына жеке қойып келген мақсаттарына қысқаша шолу жасалады. Өйткені бүгінгі күнгі ұлттық мектептің бастауыш білім беру сатысының өзіндік тарихы мен қол жеткен жетістіктері болғандығын мойындау керек. Бүгінгі күнгі мемлекет талаптарынан туындайтын талап – бастауыш мектепте оқытуды нәтижеге бағдарлау. Сондықтан мақалада функционалдық сауаттылықты дамыту нәтижесі білім алушылардың алған білімдерін практикалық жағдайларда тиімді және әлеуметтік бейімделу процесінде сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі және пәндік құзыреттіліктер жүйесін меңгеруі болып табылатындығына; Ұлттық жоспарда белгіленген мақсат-міндеттер, оқушылардың функционалдық сауаттылығын анықтайтын PISA бағдарламасының мазмұнына; Мемлекеттің бастауыш мектепке қойып отырған жаңа тұрпаттағы функционалдық сауаттылыққа тән мақсат-міндеттерінің нәтижесі 6,7-10 жас аралығындағы оқушыдан көрінетіндігіне тоқталады. Яғни, мемлекет талап етеді, бастауыш білім беру жүйесі оларды орындауға тырысады, ал сол ауыр жүкті көтеретін – бастауыш мектеп оқушысы екендігін есертеді. Сондай-ақ, оқу нәтижесіне жетуде ескеруге қажетті өзіндік ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: Ұлттық жоспар, функционалдық сауаттылық, негізгі құзіреттілік, пәндік құзіреттілік, фактор, қосымша білім беру, ұлттық мектептің бастауыш білім беру сатысы.

Білім шын мәнінде капитал және негізгі ресурс болып табылатын қоғамда мектепке деген талап күшейіп, оның білім беру қызметі, жауапкершілігі артып келеді. Халықаралық тәжірибе ерте балалық шақтан ересек жасқа дейін адами капиталға, атап айтқанда, білім беруге бөлінетін инвестицияның экономика мен қоғамға елеулі қайтарымы болатынын дәлелдеп отыр [1].

Осы негізде Елбасы Н. Назарбаев 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау жөнінде нақты міндет қойды [2].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында құзыреттілік тәсіліне және оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға негізделген 12 жылдық білім берудің жаңа стандартын әзірлеу және енгізу жоспарланды [3]. Типтік оқу жоспарлары және бағдарламалары функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға; білім алудағы тұлғаның өзін-өзі дамытуын, дербестігін қамтамасыз ететін нәтижеге және коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға; ақпараттар мен технологияларды басқара білуге және проблемаларды шешуге; іскерлік пен креативтілікті қалыптастыруға бағытталып отыр.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымы алғаш рет өткен ғасырдың 60-шы жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болып, кейіннен ғылыми-практикалық қолданысқа айналды. Функционалдық сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі шексіз ақпарат пен өзгермелі әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуда.

Бастауыш саты – оқушының интеллекті дамуының іргетасы – оқу әрекеті қалыптасуының қуатты жүретін кезеңі. Сондықтан осы аса жауапты кезеңде оқытудың мақсатын анықтау бастауыш оқыту жүйесіндегі маңызды міндет болып саналады.

Кеңестік кезеңде бастауыш мектепте оқытудың мақсатын оқушыны келесі орта буында оқуға дайындау деп белгіленгені анық. Ал, еліміз егемендігін алып, білім мазмұнын жаңарту кезеңінде 1997 жылы Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұны тұжырымдамасы дайындалды. Онда «...ең алдымен, білім берудің мақсат приоритеті түбегейлі өзгеріп, бірінші кезекке, бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, *оқу әрекетін қалыптастыру негізінде жекебас тұлғасын тәрбиелеу* мақсаты қойылды» [4]. Сондай-ақ,

білім мазмұнын жаңартудың ғылыми негізіне бастауыш сынып оқушысын белгілі бір біліктер мен дағдылардың иесі, оқу әрекетінің субъектісі, әртүрлі мәдениеттермен өз көзқарасы тұрғысынан диалогқа түсетін автор және жас ерекшелігіне сәйкес өз жасын қалыптастыруға күш жұмсап еңбектенетін бала деп қарастыратын, осыған орай көп қырлы құрылымды білім-тәрбие мазмұнын анықтап құруға көмектесетін қазіргі заманғы дамыта отырып оқыту идеясы алынды.

Бүгінгі таңда 12 жылдық мектепке көшу барысында ұлттық жоспарда белгіленген мақсат, міндеттерді іске асыруда мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау белгіленіп отыр.

Ұлттық жоспардың міндеттері:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудың отандық және халықаралық практикасын зерделеу.

2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша шаралар жүйесін іске асырудың тетіктерін анықтау.

3. Білім мазмұнын жаңғыртуды қамтамасыз ету: стандарттар, оқу жоспарлары мен бағдарламалар.

4. Білім беру процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу.

5. Мектеп оқушыларының білім сапасын бағалау және мониторинг жүргізу жүйесін дамыту.

6. Мектептің және қосымша білім беру жүйесі ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайту [5].

Функционалдық сауаттылықты дамыту нәтижесі білім алушылардың алған білімдерін практикалық жағдайларда тиімді және әлеуметтік бейімделу процесінде сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін *негізгі және пәндік құзыреттіліктер* жүйесін меңгеруі болып табылады.

Орта мектепті бітірушінің мынадай ***негізгі*** *құзыреттіліктері* белгіленген:

- Басқарушылық (проблеманы шешу қабілеті);
- Ақпараттық (өзіндік танымдық қызметке қабілеті немесе өмір бойы білім ала білуі);
- Коммуникативтік (қазақ, орыс және ағылшын (шет) тілдерінде ауызша, жазбаша және нәтижелі қарым-қатынас жасауға қабілеті);
- Әлеуметтік (әлеуметтік өзара іс-қимыл жасауға қабілеті);
- Тұлғалық (өзіндік іске асыру, өзін-өзі жетілдіру, өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтау, төзімді болу қабілеті);
- Азаматтық (қазақстандық сана-сезім мен мәдени ұқсастық негізінде өзінің Отаны үшін жауапкершілікті сезіну қабілеті);
- Технологиялық (тиімді пайдалану деңгейінде технологияларды, оның ішінде ғылыми, сандық технологияларды пайдалану қабілеті).
- Жекелеген пәндік салалар шеңберіндегі *пәндік құзыреттілік* – оқу пәні шеңберінде меңгерілген ерекше білім, іскерлік, дағдылар.

Функционалдық сауаттылыққа тән *негізгі және пәндік құзыреттіліктер* нәтижесі халықаралық бағалау зерттемелерінің бірі Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) қолдауымен өткізілетін 15 жастағы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасы (Programmer for International Student Assessment – PISA) арқылы анықталады. PISA 15 жастағы жасөспірімдердің мектепте алған білімдерін, іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалана алу қабілеттерін бағалайды. 2000 жылдан бастап жаңартылған білім мазмұнын анықтайтын стандарт деп PISA қабылданып, қазіргі уақытта әлемде мектептік білім берудің тиімділігін салыстырмалы бағалаудың әмбебап құралы ретінде қарастырылады. 2016 жылдың 1 қыркүйегінен бастап 1-сынып оқушылары осы жаңартылған мазмұн бойынша оқытыла бастайтындығы белгілі.

PISA зерттеулері бойынша көш басында тұрған елдердің (Австралия, Финляндия, Жапония, Жаңа Зеландия, Италия, Оңтүстік Корея және т.б.) нәтижесі көрсеткендей, оқушылардың функциялық сауаттылығын дамытуға мынадай факторлар әсер етеді:

1) білім беру мазмұны (ұлттық стандарттар, оқу бағдарламалары);

2) оқыту нысандары мен әдістері;

3) білім алушылардың оқудағы жетістіктерін диагностикалау мен бағалау жүйесі;

4) мектептен тыс, қосымша білім беру бағдарламалары;

5) мектепті басқару моделі (қоғамдық-мемлекеттік нысан, мектептердің оқу жоспарын реттеудегі дербестігінің жоғары деңгейі);

6) барлық мүдделі тараптармен әріптестікке негізделген достық қалыптағы білім беру ортасының болуы;

7) ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі белсенді рөлі.

Қазақстандық бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту тетіктері ретінде білім беру мазмұны бойынша стандарттар, оқу бағдарламалары мен оқу кешендері және т.б.; білім алушылардың оқудағы жетістіктерін іштей бағалау, диагностикалау мен өзін-өзі бағалау жүйесі; жаңартылған білім мазмұнын іске асыратын педагогтар қауымын дайындау мен қайта даярлау жұмыстары қарқынды жүріп жатыр.

Байқап отырғанымыздай, мемлекеттің бастауыш мектепке қойып отырған жаңа тұрпаттағы функционалдық сауаттылыққа тән мақсат-міндеттерінің нәтижесі 6,7-10 жас аралығындағы оқушыдан көрінеді. Яғни, мемлекет талап етеді, бастауыш білім беру жүйесі оларды орындауға тырысады, ал сол жүкті көтеретін – бастауыш мектеп оқушысы.

Бұл Ұлттық жоспарда белгіленген ата-аналармен жұмысты заманауи тұрғыда жаңаша ұйымдастыруды, әсіресе, ата-ананың бала алдындағы жауапкершілігін күшейтуді, білімін көтеруді талап етеді. Сондықтан да ата-аналардың баланы жақсы тануына, оны түрлі жетістіктер мен сәтсіздіктер жағдайында көре алуына, баланың өзіндік жеке ерекшелігін тануға, олардың қабілеттерін дамытуға, өмірлік құнды бағдарын қалыптастыруға жағымсыз мінез-құлықтарынан арылтуға көмек беруге мүмкіндік беретін функционалдық сауаттылығын арттыру әдіснамасы ғылыми тұрғыда практикамен сәйкестендірілген жағдайда жасалуы қажет. Ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбилеуге белсенді қатысуын қамтамасыз етуді мемлекет тарапынан ықпал жасау, олардың сауатын көтеру мәселесін шешу жолдарын іздестіруді қолға алу кезек күттірмейтін басты проблема. Бұл ретте ата-аналарды мектеп өміріне белсенді тартуға бағытталған іс-шаралар жүйесін, яғни, қамқоршылық кеңесін, ата-аналар қауымдастығын, ата-аналар университетін құрудың заманауи жолдары тәжірибеге ену керек.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығына қол жеткізуге ықпал ететін факторларға PISA көшбасшы елдері оқушыларды қосымша біліммен және мектептен тыс сабақтармен қамтуды жатқызады. Себебі жалпы білім беретін мектептердің қызметін қосымша білім беру ұйымдарымен біріктіру оқушының өзін-өзі анықтауына және шығармашылық және инновациялық қызметке деген қажеттілікті қалыптастыруға ықпал ететеді. Қосымша білім беруде театр, хореография, қазіргі би, ырғақты гимнастика, сурет-кескіндеме өнері, бағдарламалау, психология пәндері және дене тәрбиесі, спорт түрлері білім берумен қатар өрістетуі қажет. Оқушы қызығушылығы мен ынтасына сәйкес ғылыми-зерттеу жобаларына, техникалық шығармашылыққа, өнертапқыштыққа, модельдеуге, нанотехнологияларға, робот техникасына, легожобалауға жүйелі түрде қатысуды дағдыға айналдыруға назар аудару керек.

Демек, мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үдерісі педагогика тарихында бар, бірақ соңғы уақытта қолданыстан тыс қалып келе жатқан «оқушыға паралельді ықпал ету» қағидасына негізделіп, мемлекет, мектеп, бастауыш сынып мұғалімі, ата-ана, қосымша білім беру орындары оқушының барлық іс-әрекетіне педагогикалық қолдау жасаумен сабақтасуы қажет. PISA талаптары бойынша оқушылардың функциялық сауаттылығын дамытуда паралельді қызмет атқаруға қажетті институттардың бірлесуін қалыпты стеоретип ретінде пән оқытушысының, жеке мектептің міндеті ретінде қараумен шектелмей, саналы да сапалы нәтижеге жету үшін мемлекет тарапынан қолдау көрсету басты мәселе.

Белгіленген заманауи талаптарға жауап беретін бастауыш мектептің болашағы әрбір деңгейді аяқтау бойынша білім алушының оқу жетістіктерінің мәлімделген нәтижелерге сәйкестігі, сырттай бағалау, халықаралық зерттеулерге (TIMSS, PISA және PIRLS) қатысуы төмендегідей жағдайлардың шешімін ескеруге және орындауға байланысты деп қарастырып, бірнеші ұсыныстар жасаймыз:

- жаңартылған білім мазмұнына сәйкес мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың материалдық, психологиялық, моральдық қолдау көрсетуі;

- жоспарлы жұмыстар белгілеу және жұмыс жоспарының орындалуын қадағалау;
- ата-аналардың баламен, мектеппен жұмысына педагогикалық қолдау көрсетуді ғылыми негіздеп, тәжірибелік алгоритмін ұсыну;
- қосымша білім беру орындарында әр оқушының өзін-өзі танып, өзін-өзі дамытуға мүмкіндік беретін ақпараттық, коммуникативтік, тұлғалық дамуына ықпал ететін іс-әрекеттерді ұйымдастыруды нақты жеке мектеппен сабақтастыру;
- оқушының пәндік құзыреттілігін қалыптастыруда бастауыш мектеп мұғалімін қаржылай ынталандыру, кәсіби шеберлігін арттыру.

1 «Қазақстан – 2030» ұзақ мерзімді Стратегиясы. 1997 ж.

2 Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Жолдау.2012 ж.

3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2010 ж.

4 Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұны тұжырымдамасы. 1997ж.

5 Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. 2012 ж.

Резюме

Албытова Н.П. – Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, к.п.н, и.о.профессора

Начальная школа: настоящее и будущее

В статье рассматривается проблема развития функциональной грамотности учащихся в соответствии с обновленным содержанием программы образования. Сделан краткий обзор по определенным целям каждого этапа начального образования как нетъемлемой части образовательной системы Казахстана. Так как надо признать, что современная национальная начальная школа в системе образования имеет свою историю и достижения. На сегодняшний день государство требует ориентированности образования в начальной школе на результат. В связи с этим, в статье рассматривается результат развития функциональной грамотности обучающихся, ориентированных на практику и социальную адатацию, базирующийся на основной и предметной компетентности; излагаются установленные в национальном плане цели и задачи, программа определения о функциональной грамотности учащихся PISA; цели и задачи функциональной грамотности, которые ставит государство по обновленному содержанию программы образования, отражающиеся результативностью 6,7-10 летних учеников. То есть, государство требует, система начального образования способствует, но основная нагрузка приходится на учеников начальных классов. В связи с этим предложены необходимые рекомендации для учитывания достижений результатов обучения.

Ключевые слова: Национальный план, функциональная грамотность, ключевая компетентность, предметная компетенция, фактор, дополнительное образование, национальная начальная школа в системе образования.

Summary

Albytova N.P. – The Eurasian National University L. N. Gumilev, the candidate of pedagogical sciences, acting professor, nalbytova@mail.ru

Elementary school: present and future

The problem of the development of functional literacy of students in accordance with the updated content of education programs. A brief overview of the specific objectives of each stage of primary education netemlemoy part of the education system of Kazakhstan. Since it is necessary to recognize that the modern national primary school in the education system has its own history and achievements. To date, the state requires orientation of education in primary schools on the result. In this regard, the article examines the result of the development of functional literacy obuchajushche focused on practice and social adatatsiyu, based on the main subject and competence; outlines laid down in the national plan of goals and objectives, determine the program of functional literacy of students PISA; goals and objectives of functional literacy, which puts the state on the updated content of education programs that reflect effectiveness 6,7-10 year olds. That is, the state requires that primary education contributes to, but the main burden falls on the primary school students. In this connection, it offered the necessary guidance to take account of the achievements of learning outcomes.

Keywords: National plan, functional literacy, key competencies, subject competence factor, additional education, the national primary school in the education system.

УДК 37.03

ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНІҢ МАҚСАТТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Джанзакова Ш.И. – *Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің Педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор м.а.* Email: sholpan.dzhanzakova@mail.ru
Ермекова Ә.Е. – *Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің "Педагогика және психология" мамандығының 2 курс магистранты.* Email: E.aziza-2011@inbox.ru

Мақалада тәрбие үдерісінің мақсаттылығы және оны шешудің жолдарын ашу барысында тәрбие үдерісі тұтас педагогикалық үдерістің бөлігі екенін нақтылай отырып, тәрбиенің мақсаттылығы, тәрбие үдерісі оқыту үдерісінде, мектеп - отбасы - қоғам байланысында атқарылатын жұмыстарды, мектептегі қоғамдық ұйымдар, әртүрлі шараларды толықтай қамтитыны, бұл жерде мақсат нақты айқын және одан шығатын міндеттер алға қойған тәрбие бағыттарды ашуы, іске асыруы керек екеніне тоқталады. Тәрбие мәселесіне байланысты алыс және жақын шетел, қазақстандық ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып тәрбиенің негізгі бағытттарын, тәрбие үдерісінің өзіндік ұстанымдары мен тәрбиенің қоғамда атқаратын қызметіне қарай, өзіндік ерекшеліктері жан-жақты ашылып беріледі.

Түйін сөздер: Педагогикалық үдеріс, тұтас педагогикалық үдеріс, тәрбие үдерісі, мақсаттылық,тәрбие бағыттары, мектеп - отбасы - қоғам, мектептегі қоғамдық ұйымдар, тәрбие ұстанымдары.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауында барша қазақстандықтарды біріктіретін және ел болашағының іргетасын қалаған басты құндылықтар Қазақстанның тәуелсіздігі, ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім; зайырлы қоғам және жоғары руханият; тарихтың, мәдениет, тіл, еліміздің ұлттық қауіпсіздігі, бүкіләлемдік, өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан ықпал етуін негізгі ұстаным деп қарастырады[1; 2].

Яғни, біздің алдымызда тұрған мақсат жоғарыда көрсетілген құндылықтарды тұлғаның бойына қалыптастыруды мақсат етіп қоюмыз керек. Мұны іске асыруда үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие үдерісі негізгі орын алады.

Тұжырымдамада да тәрбиенің мақсатын ұлттық, дәстүрлі және жалпыәлемдік құндылықтарды өзара кіріктіре отырып жүргізу тәрбие үдерісінің негізі екенін көреміз[3]. Тәрбие үдерісі – тұтас педагогикалық үдерістің құрамды бөлігі болып табылады. Педагогикалық үдеріс толықтай мектептегі жан жақты оқыту, тәрбиелеу, әлеуметтендіру т.б. қамтиды және бұлар бірінсіз -бірі іске аспайды. Тәрбие үдерісі оқыту үдерісінде, мектеп - отбасы - қоғам байланысында атқарылатын жұмыстарды, мектептегі қоғамдық ұйымдар, әртүрлі шараларды толықтай қамтиды. Бұл жерде мақсат нақты айқын және одан шығатын міндеттер алға қойған тәрбие бағыттарды ашуы, іске асыруы керек.

Ғалым Ш. Майғаранованың зерттеуінде «мақсат - дегеніміз алға қойылған биік мұратқа ұмтылу, оны іске асыруға әрекет ету. Мақсат жас ұрпақтың болашағын алдын ала ойластырып, оларды өмірге әзірлеу барысында жүргізілетін тәрбие жұмысының нәтижесінде, жеке басына тән сапалық қасиеттерінің дамуын қамтамасыз ету. Тәрбиенің мақсаты мен жүйесі қоғамның дамуына тәуелді», - деп атап көрсетеді.

Осыған байланысты тәрбиеге қойылатын негізгі мақсаттар: жеке тұлғаның дүниеге ғылыми көзқарасын дұрыс қалыптастыру; жеке тұлғаның даралық және дене қабілеттерін жан-жақты дамытып, эстетикалық талғамдары мен сезімдерін қоғамның талаптарына сай тәрбиелеу.

Тәрбиелік мақсатқа сәйкес, тәрбие кешенді міндеттерді шешуді алға қояды: дүниетанымы кең, ой-өрісі жоғары, жеке тұлғалық қасиеттері дамыған адамның негізін қалыптастыру; еңбек, таным, қоғам, отбасы, уақытты тиімді пайдалана білу тәрізді әлеуметтік қызметтерді өз мәнінде қабылдап, оларды пайдалана білуге даярлау, кәсіп таңдау; өз тағдырын өзі шешуге мүмкіншілік жасау, оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеуіне, өз бетімен білім алуына мүмкіндіктер туғызу[4, 5-6 б.].

2015 жылы ұсынылған «Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерінде» тәрбие қағидасына жан - жақты тоқталады. «Тәрбие қағидасы – тәрбиешілер міндетті түрде сақтайтын, тәрбиені ұйымдасытрудың аса маңызды ережелері, бастапқы ережесі дей келе, қағиданың барлық бағыттарына тоқталады: табиғилылық қағидасы, мәдени сәйкестілік қағидасы, гуманистік бағыт қағидасы, этникалық қағида, бірлік талабы мен сабақтастықты қамтамасыз ету қағидасы, тәрбиенің үздіксіздік қағидасы, әлеуметтік өзара іс-әрекеттер тиімділігі қағидасы, әлеуметтік барабар қағидасы, демократияландыру қағидасы, вариативтілік қағидасы. Ал, *мақстаттылық қағидасына* мақсатты талаптың айқындығын, ұжымдық сұранысқа нақты есеп жасауды, тәрбие қызметінің басты түрлерін дұрыс таңдауды қарастырады», - деп нақты анықтама

берілген [3]. Тәрбие табиғи және әлеуметтік-мәдени үдерістердің өзара байланысының ғылыми түсінігіне және балаларды тәрбиелеуде олардың жеке тұлғалық және жас ерекшеліктерін ескерудің қажеттігіне, жалпы адамзаттық құндылықтарға, құндылықтарға сай дәстүрлер мен ұлттық мәдени нормаларға және аймақтық ерекшеліктерге сәйкес құрылады, әрбір жеке тұлғаға құрметпен қарайтын, оның бостандығын және әлеуметтік құқын мойындайтын гуманистік идеяны және бағытты бірінші орынға қояды; педагогтың білім алушыларға және тәрбиешілерге өздерін-өздері дамытуға жауапкершілікті субъекті ретінде қарауын, сондай-ақ, субъектінің-субъектіге көңіл бөледі [3].

Расында да, мақсат қою арқылы біз тұлғаны қалыптастырудағы нақты бағытттарды анықтаймыз, сол бағытттар негізінде оның бойындағы физиологиялық мен психикалық жетілуіне, рухани құндылықтарды дамытуға, қалыптастыруға бейімдейміз. Тәрбиенің мақсаты қоғамның тарихи дамуына, қоғамның сұранысына сәйкес болуы қажетті және заңды құбылыс. Еліміз егемендік алғаннан бері жалпы тәрбие мен ұлттық тәрбиеге аса мән берілді. Тәрбие арқылы тұлғаның бойындағы тума қасиеттермен бірге әулет, ата - ана, қоршаған ортаның ықпалына аса мән берудің қажеттілігі де негізгі орын алады. Зерттеу жұмысында барысында баланың дүниеге келгендегі темпераментін нақты зерттей отырып, тәрбие беру, тұлғаны әлеуметтендіру, бейімделуіне аса мән бердік. Темперамент те тұлға дамуының негізгі көрсеткіші. Егер мүмкіндігінше тұлға темпераментін зерттей отырып, тұлғаның жетілуін педагогикалық - психологиялық тұрғыда кіріктіре отырып жүргізгенде ғана нақты нәтижеге жетеміз. Біз оқу - тәрбие жұмысында тұлғаны субъект тұрғысынан қарастыра отырып, субъект - субъект қарым - қатынаста жұмыстарды жүргізу тиімді педагогикалық ұстаным екенін диагоностикалық жұмыстарда байқадық. Субьектінің әрекеті тұлға дамуының негізгі факторы. Субьектінің дамуына сыртқы орта мен ішкі фактор ықпал ету арқылы олардың белсенділік әрекеттері, қарым-қатынасы, өзін - өзі басқаруы, өзін - өзі түсінуі, өзін-өзі жетілдіру, басқаруы дамиды.

Тәрбие мәселесіне байланысты алыс және жақын шетел ғалымдары П.И. Пидкасистый, В.С. Кукушкин т.б., қазақстандық ғалымдар Калюжный А.А., Ұзақбаева С.А., Төлеубекова Р.К., Иманбаева С.Т., Майғаранова Ш., Тажибаева С.Г. т.б. зерттеулерінде, ғылыми еңбектерінде тәрбиенің негізгі бағытттарын, тәрбие үдерісінің өзіндік ұстанымдары мен тәрбиенің қоғамда атқаратын қызметіне қарай, өзіндік ерекшеліктері жан - жақты ашылып беріледі. Яғни, «тәрбие - қоғамдық құбылыс. Адам қоғамнан тысқары өмір сүре алмайды. Қоғамның дамып өркендеуіне байланысты, тәрбиенің мақсаты жаңа жағдайға байланысты толығып отырады.Тәрбие - біртұтас процесс. Тұлғаның кісілік қасиеттерін қалыптастыру бірыңғай жағдайда, бір уақытта іске асырылады. Тұлға жеке адам ретінде тәрбиеленеді. Тәрбие – ұзақ, әрі күрделі процесс. Адам туып, есею барысында тәрбиенің ықпалында болады. Онан кейінгі уақытта өзін-өзі тәрбиелеу процесімен жетіледі. Тәрбие мақсатының нәтижесіне дереу қол жеткізуге болмайды. Мектепте әр оқу сатысындағы оқушылардың тәрбиелік деңгейіне талаптар қойылып, соған қол жеткізу көзделеді. Тәрбиеге іштей және сырттай ықпал жасалады. Тәрбие – көпжақты процесс. Мектеп оқушыларын тұлға етіп тәрбиелеу, қалыптастыру, дамыту, оларды қоғамдық өмірге даярлау барлық қоғам азаматтарының міндеті. Қоғамның тәрбиелік әрекетін бірыңғай бағытта ұйымдастырып, оқушының тұлғалық қасиетін қалыптастыруды жүзеге асыратын мектептегі ұстаздар ұжымы мен отбасы» [4]. «Тәрбие – жеке тұлғаны мақсатты қалыптастыру процесі. Бұл арнайы ұйымдастырылған, басқарылатын және бақыланатын, соңғы нәтижесі қоғамға қажет және пайдалы тұлға қалыптастыру болып табылатын тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара іс-әрекеті» [3].

Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерінде анықталған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу тәрбие жұмысының басым 8 бағытын ұсынады: Қазақстандық патриотизм және азаматтық тәрбие, құқықтық тәрбие; рухани-адамгершілік тәрбие; ұлттық тәрбие; отбасы тәрбиесі; еңбек, экономикалық және экологиялық тәрбие; зияткерлік тәрбие; ақпараттық мәдениет тәрбиесі; көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие; дене тәрбиесі, салауатты өмір салты. Тәрбие жұмысын іске асыру тиімділігін өлшеуші ретінде критерийлер: олар тұлғаның қоршаған әлемге, қандай да бір құндылықтарға және құбылыстарға қарым-қатынастары арқылы байқалады.

Тәрбие үдерісінің мақсаттылығы және оны шешудің жолдарында мектептегі және сыныптағы тәрбие жоспарында әр бағытттың мақсаты мен мәндеттерін нақты аша білдік. Бірінші бағыт – Қазақстандық патриотизм және азаматтық тәрбие, құқықтық тәрбие. Бұл бағыттың мақсаты: Жаңа демократиялық қоғамда өмір сүруге қабілетті азамат және патриот қалыптастыруға, тұлғаның саяси мәдениетін дамытуға ықпал ету, балалар мен жастардың құқықтық мәдениетін, құқықтық санасын, балалар мен жастар ортасында қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа қарсы тұру даярлығын қалыптастыру. Бағалау критерийлері (қарым-қатынасы арқылы): Отанға, мемлекеттік құрылысқа, мемлекеттік саясатқа, мемлекеттік идеологияға; ҚР Конституциясына, заңнамасына, мемлекеттік рәміздерге (елтаңба, әнұран,

ту), құқықтық тәртіпке;елдегі ұлтаралық және конфессияаралық келісімге, халықтар достығына; өз елінің экономикалық және әлеуметтік мәдени даму саласындағы және әлемдік аренадағы жетістіктеріне; басқа адамның құндылықтарына, құқықтары мен бостандығына; өз өлкесінің (ауыл, қала, шағын аудан) табиғатына, мәдени-тарихи өміріне;құқықтық біліміне;заң талаптарына, құқықтары мен міндеттеріне; құқықтың әлеуметтік құндылықтарына құрметпен қарауы,мақтаныш сезімінің болуы және жауапкершілік танытуы.

Іске асыру механизмдеріне: сабақтар, оқу пәндері, сабақтан тыс іс-әрекеттер, қосымша білім беру, дебат және пікірталас клубтары. патриоттық форумдар, акциялар, оқушылардың мемлекеттілік нышандарын және Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздерін білуге арналған байқаулар мен олимпиадалар т.б. қамтылады.Тұлғаның бойындағы негігі қасиеттер: ерлік, намыс және абырой тағылымдары. Қазақ халқының, Қазақстанда тұратын басқа да этностардың мәдени мұрасы, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеу бойынша өлкетану экспедициялары. Мемлекет, әдебиет, өнер, ғылым қайраткерлері, соғыс және еңбек ардагерлері, қоғам қайраткерлерімен, құқық қорғау, әділет органдары қызметкерлерімен кездесулер. Балалар мен жастардың бастамашыл жобаларын дамыту. Балалар және жастар қозғалысымен, қоғамдық қорлармен бірлескен қызмет; әңгімелер, дәрістер, семинарлар, тренингтер, саяхаттар; ақпараттық-құқықтық материалдар тарату; «сенім қызметтері», «Мен және заң» акциясын ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады [3].

Мектептегі тәрбие жұмысының, сыныптағы тәрбие жұмысының оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты нақты мақсаттары қойылады. Сыныптағы тәрбие жұмыс жоспарының мақсаты, мақсатқа негізделген міндеттерге сәйкес тәрбие және сынып сағаттары нақты тақырыптарды қамтиды. Әр тақырыпты ашуға байланысты мақсат қойылады. Тәжірибелік - эксперименттік жұмыс жүргізген мектептің 9 сыныпқа арналған тәрбие жоспарында Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жолдауларындағы тұлғаның рухани - адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға негізделген шараларда негізгі мақсаты - жолдаулардың мазмұнын түсіну, тарихи маңызын білу, жолдаулардағы қамтылған мақсаттың орындалуын ашып көрсету болды. Тақырыпты ашуға байланысты оқушылармен төмендегідей сауалнама - тапсырмалар берілді:Жолдау дегенімізді қалай түсінесің? Алғашқы жолдау қай мемлекетте халыққа жолданды? Оны жолдаған Президенттің аты жөні? Қазақстанда алғашқы жолдау қашан жарияланды? Қазақтанда Президент халыққа қанша жолдау жолдады? Жолдаулардың негізгі мақсаты неде?

Жоғарыдағы сауалнама - тапсырмаларға жауап ала отырып, нақты тақырып бойынша жолдаулардың мазмұнын оқушылар аша білді. Әр жылғы жолдаудағы тұлғаның рухани құндылықтарын қалыптастыруға негізделген бағыттарды нақты айқындады.

«Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерінде» көрсетілген 8 бағыттың негізгісі мектепте оқушылардың рухани - адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. Рухани - адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда негізгі мақсат - пән сабақтарындағы білім мазмұны мен сыныптан тыс уақыттағы жүргізілетін тәрбие жұмыстарын өзара байланыстыра, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтардан білім мен тәрбие бере отырып елін, жерін сүйетін және оны қорғай білетін, рухани құндылықтары қалыптасқан патриот-азамат тәрбиелеу. Осы мақсатқа сәйкес төмендегідей міндеттер айқындалды:

- оқу-тәрбиені тұтас педагогикалық үрдіс деп қарап, пән сабақтағы білім мазмұнымен сыныптан тыс уақытта жұмыстарды біріктіре отырып, тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру;
- ұлттық рәміздердің пайда болуы және олардың шығу тарихын біле отырып, Қазақстан Республикасының рәміздеріне туына, елтаңбасына, әнұранына деген құрметін қалыптастыру;
- Қазақстан Республикасының тұтастығын сақтайтын және халықтар арасындағы бейбітшілік пен достықты нығайтатын азамат тәрбиелеу [4].

Дайындалған тапсырмалар негізінде оқушылардың тұлғалық қасиеті, білім мен тәрбие деңгейлері сауалдамалар, тест тапсырмалары және тұлғаның әлеуметтік ортаға, жолдасына, үлкендерге, кішілерге, т.б. қарым-қатынасы арқылы айқындалады.

Ғылыми - зерттеу жұмысымыз бойынша дайындалған тәрбие жоспарында тұжырымдамада берілген тәрбиенің әр бағыты бойынша оның мақсаты, сол мақсатқа сәйкес міндеттері айқындалды. Тәрбие мақсаты мен міндеттеріне сәйкес бүгінгі мектептегі тәрбие үдерісі қоғамның бүгінгі талаптарына сай интеллектуалды, бәсекеге қабілетті, ұлттық санасы жоғары тұлғаларды қалыптастыруға толықтай жауап бере алады. Тәрбие үдерісінің мақсаттылығы және оны шешуде педагогикалық үдеріс тұлғаның ұстаздармен бірлескен, олардың басшылығымен жүзеге асатын әлеуметтік тәжірибені меңгеруге және әрбір тұлғаны қалыптастыруға бағытталып, дамуға және қоғамдық өмірде жүзеге асыруға дайын болуын қамтамасыз етеді.

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы -2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» жолдауы. Алматы. 2014. - 40 бет

2 «Қазақстан - 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. //Ақиқат. №1, 2013. – 5-27 бб.

3 Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 21 б. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 22 сәуірдегі № 227 бұйрығымен бекітілген.

4 Майгаранова Ш., Иманбаева С.Т., т.б. Мектептегі тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Оқу әдістемелік құрал. - Алматы. 2009. - 260 б.

5 Кукушин В.С. Теория и методика воспитательной работы. Учебное пособие. – Ростов на Дону. Издательский центр «МарТ», 2002. – 320 с. Серия «Педагогическое образование».

6 Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – Алматы: Дарын, 2004. - 348 б.

7 Калюжный А.А., Тажибаева С.Г., Алимбаева А.А. Классный руководитель. – Алматы. АГУ им. Абая. 2000.

Резюме

Джанзакова Ш. И. - Атырауский Государственный универстит им. Х. Досмухамедова, Заведующий кафедрой педагогики, д.п.н., профессор м.а. Email: sholpan.dzhanzakova@mail.ru

Ермекова А.Е. - Атырауский Государственный универстит им. Х. Досмухамедова

Магистрант 2 курс по специальности “Педагогика және психолоия” Email: E.aziza-2011@inbox.ru

Целенаправленность воспитательного процесса и пути его решения

В статье четко раскрываются цели и направления воспитательного процесса и пути его решения, как часть общего педагогического процесса, воспитательные цели и направления, воспитательный процесс в ходе учебной деятельности, работы в призме «школа-семья-общество», школьные общественные организации, полная популяризация различных мероприятий, и вместе с тем необходимость постановки четких целей и вытекающих из них обязанностей, которые направлены на раскрытие и осуществление воспитательных целей. Опираясь на работы казахстанских ученых и ученых ближнего и дальнего зарубежья, связанные с вопросами воспитания, в статье всесторонне раскрываются основные направления воспитания, воспитательного процесса и специфика воспитательных задач с учетом собственной позиции изанимаемого положения в обществе.

Ключевые слова: педагогический процесс, общий педагогический процесс, воспитательный процесс, целенаправленность, направления воспитания, школа-семья-общество, школьные общественные организации, воспитательные позиции.

Summary

Janzakova Sh. – Head of Pedagogical Department Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov, Doctor of pedagogical science, professor, Email: sholpan.dzhanzakova@mail.ru

Yermekova A. – 2nd course undergraduateof “Pedagogic and Psychology” master science Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov, Email:E.aziza-2011@inbox.ru

Educational Process. Purposefulness and Solutions

The article clearly opens the purposefulness and solutions of the educational process as a part of the overall pedagogical process, educational aims and directions, educational and bringing-up process, activities through the prism of “school-family-society”, school societies, full expansion and popularization of different activities, and also necessity to set clear goals and responsibilities resulting from them and aimed to expand and execute the educational goals. Supported by Kazakhstani, FSU and beyond scientists’ works associated with educational and bringing-up processes, the article displays the main educational directivities, educational process, and peculiarities of the educational tasks with due consideration of individuals’ own positions and ranks in the society.

Keywords: Pedagogical process, overall pedagogical process, educational process, purposefulness, educational directivity, school-family-society, school societies, educational positions.

УДК 37.035.6

РЕАЛИЗАЦИЯ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

Абильдина С.К. – *зав. кафедрой педагогики и методики начального обучения, д.п.н., профессор,*
e-mail: salta-7069@mail.ru
Айдарбекова К.А. – *м.п.н., ст. преп. кафедры педагогики и методики начального обучения,*
e-mail: kuka_aid.73@mail.ru
Мусина В.Т. – *магистрант специальности 6М010200 – «Педагогика и методика начального обучения»*
Карагандинского государственного университета им. академика Е.А. Букетова
e-mail: venerah_m_81@mail.ru

В статье рассматриваются проблемы патриотического воспитания школьников в контексте реализации этнопедагогичекого подхода, освещаются задачи патриотического воспитания учащихся начальной школы, среднего звена, старших классов. Авторами проанализированы работы казахстанских ученых по проблеме воспитания патриотизма, представлены методы и формы патриотического воспитания школьников в рамках реализации этнопедагогического подхода, раскрыты принципы деятельности педагога при осуществлении этнопедагогического подхода в воспитании патриотических качеств у школьников.

Ключевые слова: этнопедагогика, подход, этнопедагогический подход, патриотизм, воспитание, патриотическое воспитание, методы, формы и принципы патриотического воспитания.

Патриотизм является важным компонентов общественного сознания граждан. Недостаточная эффективность воспитательной работы по формированию патриотизма, ослабление духовно-культурных основ общества и государства, низкий уровень осознания обществом глобальных проблем, международных конфликтов, ослабление нравственности на уровне личности и общества определяют важность повышения качества патриотического воспитания в общей системе воспитания подрастающего поколения.

Одной из задач Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы является формирование интеллектуальной нации, представители которой обладают не только конкурентоспособными знаниями, креативным мышлением, но и высокими гражданскими и нравственными принципами, чувством патриотизма и социальной ответственности [1].

Важность патриотического воспитания молодежи подчеркивает Президент Казахстана Н.А. Назарбаев. В своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» Глава государства отметил, что «новый казахстанский патриотизм – основа успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества» [2].

Условиями эффективности работы по патриотическому воспитанию являются:

- анализ содержания и состояния воспитательного процесса,
- оценка достигнутых результатов,
- определение новых возможностей и подходов реализации.

К воспитанию и обучению в истории педагогики применялись различные подходы. Наиболее изученными являются системный, деятельностный, комплексный и этнопедагогический подходы.

Существовало две позиции, разделяющие системный (Б.Г. Ананьев, Б.Ф. Ломов и др.) и деятельностный (Л.С. Выготский, Л.В. Занков, А.Р. Лурия, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов и др.) подходы.

Системно-деятельностный подход объединяет оба эти подхода. Системно-деятельностный подход способствует формированию личности ученика и продвижение его в развитии. Данный подход осуществляется в процессе собственной деятельности учащегося, направленной на открытие новой информации. В процессе работы с информацией учащиеся осознают, что потребность в постоянном саморазвитии обеспечит успешную социализацию в современном информационном обществе.

Современные педагоги подчеркивают, что процесс воспитания должен строиться как целенаправленное взаимодействие воспитателей и воспитанников, как организация определенных отношений между учащимися, воспитателями и окружающей жизнью. Это обеспечивает комплексный подход к воспитанию школьников. Он объективно требует сочетания всех сторон личности, связи задач, содержания, методов и форм организации процесса воспитания, согласованного взаимодействия школы, семьи и общественности, а также единства воспитания и самовоспитания учащихся.

На наш взгляд, наиболее эффективным является этнопедагогический подход к воспитанию патриотизма. Этнопедагогический подход к воспитанию:

- интегрирует основные аспекты культурологического и системного подходов;
- выступает основой воспитания патриотизма школьников;
- актуализирует знания педагога и учеников об общественных процессах;
- выдвигает в качестве приоритетных направлений субъект-субъектное взаимодействие и самоактуализацию личности в пространстве культуры.

В научной литературе, этнопедагогика представлена как наука, изучающая народную педагогику как традиционную практику воспитания и обучения, исторически сложившуюся у различных этносов.

Исследователи народной педагогики (К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский), показали взаимовлияние классической, современной и народной педагогики, которые дополняют и обогащают друг друга. Анализ источников показывает, что воспитание тесно перекликается с идеями народной педагогики: в устном народном творчестве. Предания народа тесно связаны с описанием поступков, жизни и деятельности человека.

По мнению Г.Н. Волкова, этнопедагогика изучает процесс социального взаимодействия и общественного воздействия, в ходе которого воспитывается, развивается личность, усваивающая социальные нормы, ценности, опыт. Она собирает и систематизирует народные знания о воспитании и обучении детей, народную мудрость, отраженную в религиозных учениях, сказках, сказаниях, былинах притчах, песнях, загадках, пословицах и поговорках и др., в семейном и общественном укладе, быте, традициях, а также весь педагогический потенциал, оказывающий влияние на процесс культурного формирования личности [3].

Таким образом, этнопедагогический подход к воспитанию определяет цели формирования гражданско-патриотических качеств человека, приобщая к единым нормам и ценностям. У представителей различных культур существуют похожие взгляды на вопросы воспитания подрастающего поколения, представления о патриотизме, доброте, трудолюбии и других общечеловеческих ценностях. Но, при этом каждый народ выделяет качества, имеющие для него первостепенное значение.

Проблемы патриотического воспитания изучаются и казахстанскими учеными. В трудах казахстанских ученых (К.Ж. Кожахметовой, С.Т. Иманбаевой [4], Ш.Т. Таубаевой, К.С. Менлибаева [5], Г.К. Бельгибаевой, С.С. Тауланова, С.К. Нурмукашевой и др.) подтверждается значимость национальной культуры и знаний, представленных в опыте народной педагогики, в гражданско-патриотическом воспитании подрастающего поколения.

С.Т. Иманбаева [4] особое внимание уделяет формированию казахстанского патриотизма, основанного на государственной идеологии страны. Ею предложено следующее определение: «военное воспитание».

Так, К.С. Менлибаев считает, что сохранение национальных традиций и обычаев является результатом многовековой воспитательной деятельности народов, сквозь которую каждый народ воспроизводит свою духовную культуру, особенности национальной психологии.

Актуальность воспитания патриотизма на основе этнопедагогического подхода обусловлена рядом противоречий между:

- потребностью общества в личности гражданина-патриота и недостаточным уровнем сформированности патриотических чувств и качеств у выпускников школ;
- наличием в педагогической практике методик воспитания патриотизма и недостаточным обоснованием условий их использования на основе этнопедагогического подхода.

Этнопедагогический подход к патриотическому воспитанию школьников предполагает учет меняющихся целей воспитания, позволяет добиться целенаправленного и последовательного включения в него педагогического наследия народа, что способствует формированию патриотизма, толерантности, развитию творческого мышления, познавательной активности, инициативности учащихся школ.

Патриотическое воспитание школьников становится эффективным при реализации следующих принципов этнопедагогического подхода:

- реализации традиций народной педагогики;
- усвоение культурных знаний и ценностей;
- планирование воспитательной работы с учетом национального своеобразия школы;
- включения школьников в непосредственную патриотическую деятельность.

Процесс патриотического воспитания, на наш взгляд, кроме вышеперечисленных принципов должен учитывать и такой фактор, как возраст воспитанников. Так, И.И. Валеев [6] выделил следующие школьные возрастные группы, которые влияют на особенности процесса воспитания патриотизма:

1) учащиеся 1-5 классов;
2) учащиеся 6-8 классов;
3) учащиеся 9-11 классов.

Патриотическое воспитание охватывает различные возрастные ступени человека. На каждой ступени оно направлено на решение различных задач с учетом возраста воспитанников. Прежде всего, необходимо рассмотреть особенности учащихся школьного возраста.

Задачей воспитания и обучения учащихся начальной школы возрастная педагогика определяет раскрытие способностей, развитие творчества. Младший школьный возраст характеризуется готовностью к новым обязанностям, ответственностью перед другими людьми. Интерес лежит в основе учебной мотивации младшего школьника.

Учебная деятельность является ведущей в данном возрасте. На основе нее строятся основные отношения ребенка с обществом, формирование основных качеств и отдельных психических процессов личности ребенка.

Для учащихся среднего звена характерны целеустремленность, настойчивость, импульсивность действий, стремление к информации и потребность в общении. Но настойчивость может смениться апатией, повышенная самоуверенность сменяется ранимостью и неуверенностью в себе.

В данный период в деятельности возникает стремление участвовать в общественно необходимой работе, стать значимым. Подросток учится строить общение в различных коллективах с учетом принятых в них норм взаимоотношений, рефлексии собственного поведения. Социальная активность подростка проявляется в восприимчивости к усвоению норм, ценностей и способов поведения и отношений взрослых.

Учащиеся старших классов начинают взаимодействие с новыми коллективами. Данный период характеризуется направленностью на выбор образа жизни, профессии, людей.

Многие старшеклассники не осознают значения общественных норм и ценностей, не имеют четких гражданских ориентиров. Противоречивость и нестабильность выбора жизненных приоритетов сделали очевидной необходимость проведения специальных воспитательных мероприятий по формированию гражданско-патриотических ценностей и ориентаций.

Обобщенное мнение по вопросу задач патриотического воспитания и выбора форм работы в разных возрастных группах, мы представили в виде следующей таблицы.

Таблица 1. Методы и формы патриотического воспитания школьников в рамках реализации этнопедагогического подхода.

Уровень	Задачи патриотического воспитания	Формы работы
Начальные классы	- формирование личности; - подведение к осознанию себя частью общества, гражданином своей Родины	- классные часы, - беседы, - инсценировка народных сказок, - разъяснение поговорок, пословиц, - творческая деятельность, - посещение музеев.
Средние классы	- воспитание уважения к закону, праву, правам других людей, ответ-ственности перед обществом; - обогащение историческими знаниями; - познание правовых норм.	- экскурсии, - походы, - встречи, - благотворительные акции, - творческая деятельность, - организация выставок, - посещение военных музеев, - исторические уроки.
Старшие классы	- расширение знаний о процессах, происходящих в различных сферах об-щества; - о правах людей; - формирование гражданской позиции и социально-политической ориентации.	- экскурсии, - благотворительные акции, - общественные движения, - творческая деятельность, - волонтерство, - фоторепортажи, - создание музеев.

В таблице изложены наиболее эффективные формы патриотического воспитания с учетом этнопедагогического подхода для каждого возрастного периода.

С учащимися начальной школы необходимо раскрывать смысл пословиц, поговорок, сказок, былин, легенд, с помощью народных игр вовлекать учащихся младших классов в процесс изучения народной культуры. Анализ поведения героев народных произведений позволит учащимся усвоить общечеловеческие ценности, их роль в жизни человека и общества во все времена. Такая работа позволяет переоценить прежние ценности и выстроить новую систему гражданско-патриотических ориентаций.

При рассмотрении ситуаций из жизни, описанных в народном творчестве, учащиеся осознают практическое значение предыдущих нравственных идеалов, народная мудрость приобретает для учащихся большое личный смысл.

Более того, в открытой графе школьниками в качестве желаемых форм работы были предложены такие формы деятельности как волонтерство и репортажи.

На основе вышеизложенного, мы выделили несколько принципов деятельности педагога при осуществлении этнопедагогического подхода в воспитании патриотических качеств у школьников:

- соответствие задач воспитательной работы общечеловеческим идеалам;
- гармоничное сочетание национальных и межнациональных особенностей;
- оптимальный подбор методов народной и классической педагогики;
- направленность работы на подготовку школьников к жизни и труду с учетом современных педагогических технологий.

Итак, этнопедагогика имеет исторически сложившуюся систему воспитания молодого поколения, в том числе и патриотического. Одним из ведущих компонентов воспитания в этнопедагогике выступает передача национальных традиций в процессе взаимодействия поколений. С древнейших времен существуют традиции воспитания детей, подростков и юношей, а также подготовки к семейной жизни.

Патриотическое воспитание учащихся на современном этапе нельзя рассматривать без учета этнопедагогических и социальных предпосылок, которые являются основой его совершенствования. По нашему мнению, процесс патриотического воспитания будет более эффективным, если будет опираться на национальные традиции, культуру, обряды, обычаи народа. Реализация этнопедагогического подхода к воспитанию патриотизма у школьников направленна на личность ученика.

В работе по формированию патриотических ценностных ориентаций у учащихся целесообразно использование методов, приемов и средств народной педагогики. Педагогический опыт народа, отраженный в художественных произведениях, устном творчестве, традициях, обычаях давно использовался в воспитании подрастающего поколения, позволяющий сохранять свою культуру и нравственность.

Таким образом, этнопедагогический подход в воспитании патриотизма школьников в учебно-воспитательном процессе школы является важным средством совершенствования данного процесса. Воспитание патриотизма на основе этнопедагогического подхода требует организованного процесса взаимодействия традиционных с современными воспитательными системами, что будет способствовать созданию необходимого воспитательного пространства.

Предложенные нами воспитательные мероприятия по формированию гражданско-патриотических ценностей, учащихся школы повышают потенциал народного воспитания и эффективность этнопедагогического подхода к патриотическому воспитанию современных школьников.

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Информационный портал Казахстана. http://zakon.kz.

2 Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства». Информационный портал Казахстана. http://zakon.kz.

3 Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с.

4 Иманбаева С.Т. Жаһандану үрдісіндегі қазақстандық патриотизмнің қалыптасуы: научное издание /С. Т. Иманбаева // Қазақ білім академиясының баяндамалары / Доклады Казахской академии образования. - 2009. - № 1. - С. 38-42.

5 Менлибаев К.Н. Роль национальных традиций в патриотическом воспитании (по материалам конкретно-социологических исследований молодежи Республики Казахстан): автореферат дисс. ...кандидата философских наук. - Алматы, 1995. - 19 с.

6 Валеев И.И. Этнопедагогические основы патриотического воспитания школьников. Дисс. на соиск. учен степ. доктора пед. наук. - М., 1998.

Түйіндеме

Абильдина С.К. – ҚарМУ п.ғ.д., профессор,
Айдарбекова К.А. – ҚарМУ п.ғ.м., аға оқытушы
Мусина В.Т. – ҚарМУ, 6М010200 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 1 курс магистранты

Оқушыларды патриоттық тәрбиелеу үдерісінде этнопедагогикалық тәсілдемені тарату

Мақалада оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі этнопедагогикалық мәнмәтінде қарастырылады, бастауыш мектеп, ортаңғы буын, жоғары сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу міндеттері көрсетілген. Авторлар патриоттық тәрбие мәселесі бойынша қазақстандық ғалымдардың еңбектеріне сараптамалар жасаған, этнопедагогикалық тәсілдеме аумағында оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әдістері мен формалары берілген, оқушыларды тәрбиелеу барысында бойларына патриоттық сапаларды сіңіруде этнопедагогикалық тәсілдемені жүзеге асырудағы педагог іс - әрекетінің прниципті ашып көрсетілген.

Түйін сөздер: этнопедагогика, тәсілдеме, этнопедагогикалық тәсілдеме, патриоттық, тәрбие, патриоттық тәрбие, әдістер, патриоттық тәрбие формалары мен принциптері.

Summary

Abildina S.K. **–** professor, Karaganda State University.named after E.A. Buketov,
Aidarbekova K.A. – Edm. , Senior Lecturer
Mussina V.T. – undergraduate of 6M010200 - "Pedagogy and methodology of primary education" specialty, Karaganda State University.named after E.A. Buketov

Implementation of ethnopedagogical approach in patriotic education of pupils

The article deals with the problems of patriotic education of pupils in the context of ethnopedagogical approach, illuminates the problem of patriotic education of primary school pupils, junior and high school. The authors analyzed the works of Kazakh scientists on the issue of education of patriotism, presented methods and forms of patriotic education of pupils in the framework of ethnopedagogical approach, disclosed the principles of activity of the teacher in the implementation of ethnopedagogical approach in the education of patriotic qualities of pupils.

Keywords: pedagogy, ethnopedagogical approach, patriotism, education, patriotic education, methods, forms and principles of patriotic education.

УДК 37.03

ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Нурланова В.С. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)*

Мақалада тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыруда өзін - өзі дамытуының ықпалы жан-жақты қарастырылады. Тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыруда өзін-өзі дамытуда олардың өзіндік дамуына жағдай жасалуы керек екені, адамның өзін өзгемен салыстыра бағалауы, адамның өзі туралы білімін үнемі жетілдіруі, өзін-өзі тәрбиелеудің жолы мен бағытын айқын білуі, жанның тазалығы, адамның қол жеткеніне қанағаттануы, өзгені тыңдай білуі, тіл табысуы, адамның өзін тұлға ретінде қалыптастыруы,тұлғалық пен азаматтыққа лайық жағдай жасауға талпынысы, адамның өзіне деген талапты күшейтуіне ықпал ету мәселесі қамылған.

Түйін сөздер: Мәдениет, рухани мәдениет, материалдық мәдениет, өзін - өзі тану, тұлға, құқықтық мәдениет.

Мектеп оқушыларының құқықтық мәдениетін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Құқықтық тәрбие беру мәселесі мемлекеттік деңгейде аса мән беріліп отырған белгілі. Қазақтан Республикасы «Тәрбие тұжырымдамасында» «тұлғаның саяси мәдениетін дамытуға, жаңа демократиялық қоғамда өмір сүруге қабілетті, азамат және патриоттық құндылықты қалыптастыруға көмектесу, олардың бойында балалар мен жастар ортасындағы қатыгездік пен зорлық-зомбылық көріністеріне қарсы тұру дайындығын, құқықтық санасын, балалар мен жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру», - негізгі міндет болып табылады. Расында да, тұжырымдама да құқықтық тәрбие жаңа демократиялық қоғамда өмір сүруге қабілетті азамат және патриот қалыптастыруға, тұлғаның саяси мәдениетін дамытуға ықпал ету, балалар мен жастардың құқықтық мәдениетін, құқықтық санасын қалыптастыра отырып, Отанға, мемлекеттік құрылысқа, мемлекеттік саясатқа, мемлекеттік идеологияға; ҚР Конституциясына, заңнамасына, мемлекеттік рәміздерге (елтаңба, әнұран, ту), құқықтық тәртіпке; елдегі ұлтаралық және конфессияаралық келісімге, халықтар достығына; өз елінің экономикалық

және әлеуметтік мәдени даму саласындағы және әлемдік аренадағы жетістіктеріне; басқа адамның құндылықтарына, құқықтары мен бостандығына; өз өлкесінің (ауыл, қала, шағын аудан) табиғатына, мәдени-тарихи өміріне; құқықтық біліміне; заң талаптарына, құқықтары мен міндеттеріне; құқықтың әлеуметтік құндылықтарына құрметпен қарауы, мақтаныш сезімінің болуы және жауапкершілік танытуына мүмкіндік жасау қамтылады[1].

Сонымен қатар, құқықтық тәрбиенің іске асыру механизмдері сабақтар, оқу пәндері, сабақтан тыс іс-әрекеттер, қосымша білім беру, ерлік, намыс және абырой тағылымдары, дебат және пікірталас клубтары,патриоттық форумдар, акциялар, оқушылардың мемлекеттілік нышандарын және Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздерін білуге арналған байқаулар мен олимпиадалар, қазақ халқының, Қазақстанда тұратын басқа да этностардың мәдени мұрасы, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеу бойынша өлкетану экспедициялары, мемлекет, әдебиет, өнер, ғылым қайраткерлері, соғыс және еңбек ардагерлері, қоғам қайраткерлерімен, құқық қорғау, әділет органдары қызметкерлерімен кездесулер, балалар мен жастардың бастамашыл жобаларын дамыту, балалар және жастар қозғалысымен, қоғамдық қорлармен бірлескен қызмет; әңгімелер, дәрістер, семинарлар, тренингтер, саяхаттар; ақпараттық-құқықтық материалдар тарату; «сенім қызметтері», «Мен және заң» акциясын ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылатынын нақтылайды[1].

Біздің алдымыда тұрған мақсат тұлғаның мәдени құндылықтарын қалыптастыру. Тұлға – ерік-жігерінің іске асуы, өз ойын еркін іске асырудың дайындығы және оның іске асуының нәтижесі. Ерік-жігер механизмі дегеніміз адамның өзіне тән жеке бас қасиеттерін іске асыруы. Тұлға дегеніміз – сезімнің, әсердің ішкі күшінің - сүйініштің бойға жинақтаған көрінісі. Ұлттық тұлға - тілі, діні, мәдениеті, салт санасы қалыптасқан ортада жеке адамға тән қасиеттермен өз ұлтының, халқының тұрмыс тіршілігін бойына сіңіріп, ұлттық намыс, талғам және ұлттық сана белгілерін өз бойында тұтастай көрсетіп, ең жоғары рухани деңгейде дамыған адам (К.Оразбекова), шынайы патриот тұлға – жалпы адамзаттық құндылықтардың негізін салушы және таратушы (С.Л. Рубинштейн).

Тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыру жоғарыда көрсетілген механизмдер жүйелі түрде сабақтастық тұрғыда, бірізділікпен іске асқанда ғана мәдениетті тұлға қалыптастыруда үлкен табысқа жетуге болады. Біз, тұлғаның бойында құқықтық мәдениетті қалыптастыруда жалпы түйінді сөздерді теориялық тұрғыда түсіндіре отырып, оны олардың бойында практикалық тұрғыда іске асуын қадағалуымыз керек. Мәдениет дегеніміз не, құқықтық тәрбие, құқықтық құндылықтар дегенімізді қалай түсінесіз деген сұрақтар мен практикалық тұрғыда тапсырмаларды орындауды талап етуіміз керек. Бұл жерде біз ғалымдардың еңбектеріне, ғылыми зерттеулеріне сүйенеміз. «Мәдениет – адамдардың бірлесе атқаратын ғылыми, моральдық-әлеуметтік, көркем және техникалық құндылықтар жасаудағы қарым-қатынастар жиынтығы»[2].

Философиялық тұрғыда «Мәдениет халықтың мыңдаған жылдар бойыдағы шығармашылығы, онда қауым мен жеке адамның рухани ізденісі, халықтың даналығы мен адамгершілік нышандары жинақталады. Адамзаттың рухы мен келбеті, оның ерік бостандығы мен тарихи зейін есі, философиялық жүйелері мен рәміз таңбалық өсиеттері, орны толмайтын шығындары мен өмірлік сабақтары, діні мен тілі, ділі мен мұраты осының бәрі мәдениетпен біте қайнасқан, - деп атай келе, мәдениет адам әлемі, мәдениет көріністерінде адамдық парасат, ақыл - ой, ізгілік пен әдемілік заттандырылып, игіліктер дүниесі құралған адамды тұлға деңгейіне көтеретін негізгі құрал екеніне тоқталады [3,210]. Құқықтық мәдениет - Ата заңды қорғау, адамзаттың ерік бостандығы мен тарихи зейін есі, ұлттық рәміздерге құрмет, діні мен тілі, діліне деген сыйластық негізінде құқықтық санасын қалыптастыру. Құқықтың өзі рухани құндылықтардың жиынтығы. Құндылық – адам, тұлға, өмір, адамдардың бір-біріне мейрімділік қарым-қатынасы, шыншылдық, әділеттілік, білім, ғылым, еңбек, Отан, отбасы, еңбек, мәдениет, жер, бейбітшілік,- деп қарастырамыз.

Т. Ғабитов “Құндылықтар – қасиеттер бала кезден, ана сүтімен бірге, өзінің ана тілі арқылы, мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығады. Қасиеттер адам бойына моральдық жауапкершіліктер жүктейді, сезімін айқындай түседі. Құндылықтар әлемі – сөздің кең мағынасында мәдениет әлемі, адамның рухани әрекетінің саласы, тұлғаның рухани байлығы өлшемін білдіретін, оның адамгершілік санасының, басылымдықтарының саласы. Құндылықтар адам болмысының әр түрлі формаларына деген қатынасты білдіретін адамзат

мәдениеті болып табылады. Құндылықтар - өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адамгершілік насихаттарға, адам өмірінің мәніне деген бағалаушы қатынас. Құндылықтар - материалдық және рухани қажеттіліктерді өтеу үрдісіндегі қалыпты нәрселер. Қалыпты мәнге қайырымдылық, сұлулық, әділеттілік идеялары ие болуы мүмкін" – деп мәдениет, тәрбие тұрғысынан ұсынады [3].

Мектеп оқушыларының құқықтық мәдениетін қалыптастыруда қалыптасқан материалдық және рухани мәдениеттің маңызын түсіндіре отырып, олардың даму жолдарын мәдениет адам қолымен жасалған материалдық құндылық заттардың жиынтығы (техника, құрал-жабдық, әр түрлі бағыттағы обьектілер, т.б.). Рухани мәдениет (интеллектуальдық) адамдардың табиғат пен қоғамды қабылдауы мен бейнелеуіндегі белгілі бір ғылым немесе өнереде айқындалған болмысы ретінде қабылданады. Әлеуметтік қалыптағы мәдениет, қоғамдық өмірді ұйымдастыру (экономика, құқық, саясат, т.б.) мінез-құлыққа тәуелді еместігімен ерекшеленеді. Мәдениетте пайда болатын әлеуметтік идея жеке тұлғаның бойына адамды әлеуметтендіру үрдісі барысында енеді, яғни жеке адамға жалпы адамзаттық мәдениеттің жиынтығын бүгінгі нарықтық экономиканың талаптарына негіздей отырып меңгерту көзделеді. Осымен байланысты мұғалімнің кәсіби біліктілік бағыты күшейеді. Жеке тұлғаны қалыптастыру процесін ұйымдастыру үшін оның үнемі мәдениетке кіруіне зер салу, бүгінгі мәдени жетістіктер дәрежесінде әлемдік мәдениетпен қарым-қатынас жасауы арқылы тұлғаның әлеуметтік өмірдің мағынасына енуін қарастыру көзделеді. Жеке тұлғаның осы заманғы тәрбиесінің негізіне адамзаттық мәдениеттің бүкіл дүниежүзілік қоры алынуы керек. Атап айтқанда, мәдениеттің барлық түрі: ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, этикалық, экологиялық, экономикалық, саяси, құқықтық мәдениеті, тұлғаның кәсіби бағдары мен политехникалық, еңбек мәдениеті қамтылады [2].

«Құқықтық мәдениетті ұлт менталитетінің темірқазығына айналдыру дегеніміз – ұлттық санасезімнің құқықтық беріктігін күшейту, агрессиялық пиғылдағы ойлар мен іс-әрекеттерге заң жүзінде тойтарыс берудің рухани қамалын жасау» [2]. Құқықтық тәрбие және балалар арасындағы тәртіп бұзушылықтың алдын алу үшін тұлғаның өзін - өзі дамуына аса мән беру қажет. Бұл жерде біз құқықтық білім мен өзін өзі тану пәнін өзара кіріктіре жүргізуді негізге алуымыз керек. Яғни, өзін - өзі тану дегеніміз:

Өзін тану – адамның өзін өзгемен салыстыра пайымдауы, бағалауы және бір тоқтамға келуі. Ол – адамның өзі туралы сауатын ашуы, білімін үнемі жетілдіруі.

Өзін тану – адамның өмірі туралы өз көзқарасын дәлелдемек ынтасы, өзін - өзі тәрбиелеудің жолы мен бағыты. Ол болмыстағы бар мен болатын нәрсенің арасын дәйектейтін кезең.

Өзін тану – адамның қабілет – қасиетін құндылықтың да, игіліктің де жоғары түріне балау, соған теңестіру. Жан – тәннің тазалығы және оның іс-әрекетке қабілеттілігі. Ол адамдар арасындағы мәдениеттіліктің белгісі мен кәмелетті көрінісі.

Өзін тану – адамның қол жеткеніне қанағаттануы, діттеген міндет – мақсатқа ұмтылуы. Мақсат адамның киелі қасиетіне, кісілігіне жол ашу.

Өзін тану - өзгені тыңдай білу, түсіне білу, қолдай білу өнерін үйренбек ниеті, сол шешімге жетпек ізденісі. Ол – тіл тану және тіл табысу мәдениетінің құралы мен кезеңі, әрбір адамның жарасымдылыққа, жақындасу мен бауырласуға деген ұмтылысы.

Өзін тану – адамның өзін тұлға ретінде қалыптастыру мен жетілдірудің тізгіні, азаматтыққа жетудің үзеңгісі, тұлғалық пен азаматтыққа лайық жағдай жасауға талпыныс. Кәсібімен нәсібін ұзартқандар қолдағыға қанағаттанады, өзгеге шапағатын тигізеді.

Өзін тану – жалғандық пен зұлымдыққа бармау, соқыр сенімге ұрынбау, керіағарлық көріністерге бей-жай қалмай, өзі күйзелер, өзгені қобалжытар күйде ширату. Өзін ізгі іс пен бастамаға ұйымдастыра алу. Өзіндік істе тану мен табысу, жарасу мен жарысу бір – бірімен қабаттасып жатады. Бойдағы күш қуаттың еркін көрінісіне және қолдануына мүмкіндік іздейді, жағыдай жасайды.

Өзін тану - әркімнің өз шаруасының бастамасы, өз шеңберлігінің көрінісі мен қызметі. Сол бағытта адамның өзіне деген талапты күшейтуі, әлеуметтік кәмелеттілікке ұмтылуы[4,390-391 б].

Құқықтық мәдениетті қалыптастыруда қазақ халқының ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан салт дәстүрлері, ырым жоралары да негізгі орын алады. Мектепте құқықтық тәрбиеге байланысты шараларды ұйымдастырғанда ұлтымыздың салт-дәстүрлеріндегі құқықтық тәрбиеге бағытталған іс әрекеттерге аса мән беріледі. Қазақ халқының ғасырлар бойы дамып, құқықтық әдеп болып қалыптасып, ол салт - дәстүрлерге, ғұрыпқа айналды. Үлкенді сыйлау, ата-анаға деген құрмет, сәлемдесу, сәлемді мәдениетті

түрде қабылдау, әртүрлі әлеуметтік ортада тұлғаның өзін-өзі ұстауы барлығы тұлғаның адамгершілік және құқықтық мәдениетін көрсетеді.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыруда тәртіп бұзушылықтың алдын алу үшін мынадай жұмыстың сатылары жүзеге асырылуы керек:

- тәртіп бұзушылыққа ықпал ететін жағдайлардың алдын алу (алғашқы профилактикалық жұмыс жүргізу);
- оқушыға теріс ықпал ететін ортаны сауықтыру, жеке бастық ұстанымын түзету (профилактиканың бірінші сатысы);
- тәртіп бұзған және құқық қорғау орындарында тіркелген (кәмелетке толмаған балалар инспекциясы мен комиссиясы, учаскелік инспекторлар) оқушылардың тәрбиелік ортасын ұйымдастыру, жеке бастық ұстанымын түзету және жетілдіру (профилактиканың екінші сатысы);
- үнемі тәртіп бұзатын оқушыларға құқықтық ықпал ету, қылмысқа бару қауіпін алдын ала болжай білу (профилактиканың үшінші сатысы);
- қылмыс жасаған оқушыларға жаза қолдану немесе ұжымнан ажыратылмай тұрып шара қолдану (бүліну профилактикасы).
- Оқушылардың құқықты бұзуының алдын алу үшін мектеп, отбасы және қоғам құқықтық тәрбиені жүзеге асыруы шарт [2].

Жоғарыдағы көрсетілген шараларды, іс-әрекеттерді болдырмау үшін тұлғаның ішкі жан дүниесіне игі ықпал ете отырып, олардың өзіндік дамуына жағдай жасалуы керек, адамның өзін өзгемен салыстыра бағалауы, адамның өзі туралы білімін үнемі жетілдіруі, өзін-өзі тәрбиелеудің жолы мен бағытын айқын білуі, жанның тазалығы, адамның қол жеткеніне қанағаттануы, өзгені тыңдай білуі, тіл табысуы, адамның өзін тұлға ретінде қалыптастыруы, тұлғалық пен азаматтыққа лайық жағдай жасауға талпынысы, адамның өзіне деген талапты күшейтуіне ықпал ету.

1 Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 21 б. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 22 сәуірдегі № 227 бұйрығымен бекітілген.

2 Майгаранова Ш., Иманбаева С.Т. Мектептегі тәрбие теориясы мен әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2009. - 260 б.

3 Алтаев Ж., Қасабеков А., Ғабитов Т. Философия және мәдениеттану. Оқу құралы. – Алматы: Жетіжарғы, 1998. –272 б.

4 Молдабеков Ж. Қазақтану. –Алматы: Қазақ университеті. 2003. – 459 б.

Резюме

Нурланова В.С. – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора,Казахский государственный женский педагогический университетEmail: vinara.nurlanova@mail.ru

Сущность саморазвития- в формирования правовой культуры личности

В статье рассматриваются проблемы влияния саморазвития на формирование правовой культуры личности, а также рассматриваются вопросы как необходимость предоставление благополучных условии для формирования правовой культуры и саморазвития, самооценка личности путем сопоставления себя с другими лицами, знание пути и направления самовоспитания, душевная чистота удовлетворенность в достигнутом, ужесточения требовании предъявляемых к себе самому и т.д.

Ключевые слова: культура, самопознания, личность, правовая культура.

Summary

Nurlanova V.S. – Candidate of pedagogical sciences, acting associate professor
Kazakh state women's pedagogical university, email: vinara.nurlanova@mail.ru, Almaty,Kazakhstan)

The valu of self - devolopment to the formation of legal culture of personaliti

The article deals with the problems of the influence of self-development on the formation of legal culture of personality. And also addresses issues as the necessity of providing a favorable condition for the formation of legal culture and self-development, self-identity by comparing themselves with others, knowledge of the path and direction of self-education, spiritual purity satisfaction in there, tightening the requirement imposed himself etc.

Keywords: Culture, self-knowledge, personality, legal culture.

УДК 37

ОҚУЛЫҚ ПЕН ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛДАРДЫЖАЗУДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Рысбаева А.К. – *п.ғ.д., профессор, «Бөбек» ұлттық ғылыми-практикалық білім беру және сауықтыру орталығы. Адамның үйлесімді дамуы институты. Алматы қаласы.* e-mail: arsha10.03@mail.ru
Бердибекова Ж.С. – *«Өзін-өзі тану» Адамның үйлесімді дамуы гуманитарлық колледжі оқытушысы. Алматы қаласы.* e-mail: b.z.74@mail.ru

Мақалада оқулық пен оқу құралдарын дайындаудың өзекті мәселелері қарастырылған. Оқушылардың дүниетанымдарының қалыптасуы, олардың рухани-адамгершілікті білім алулары оқулықтың сапалы жазылуына тікелей байланыстылығы айтылады. Өзін-өзі тану оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдарының қоғамдағы нағыз Адамды тәрбиелеу өзекті мәселесін шешуге қабілетті екендігіне түсінік берілген.

Түйін сөздер: оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар, оқулықтардың мазмұны, зиялылық, адамгершілік қасиеттер, «Өзін-өзі тану» оқу пәнінің ерекшелігі.

Қоғамның тұрақты дамуы мен мемлекеттің бәсекеге қабілетті болуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі – білім сапасы болып табылады. Өз кезегінде білім сапасы көптеген факторларға тәуелді, соның ішінде сапалы оқулықтар мен оқу-әдістемелік әдебиеттердің болуы басты жағдай. Білімнің сапасы оқулықтың деңгейімен өлшенетіні белгілі. Оқулық пен оқу-әдістемелік құралдарды жазудағы өзекті мәселелердің кейбіреулерін қарастырып өтейік.

Оқулықтарға берілген көптеген анықтамалар бар. «Оқулық – оқу бағдарламасы мен дидактиканың талаптарына, оқыту мақсатына сай оқу пәнінің мазмұнын ғылыми негізде, жүйелі баяндайтын кітап. Оқулық оқу орындарының типіне қарай (бастауыш, орта, кәсіптік-техникалық, жоғары оқу орындары) жасалады. Оқулыққа мынадай педагогикалық талаптар қойылады: оқу материалдарының қазіргі ғылым мен технологияның дәрежесіне сәйкес баяндалуы; тәрбиелік міндеттерге сәйкестігі; мазмұнының бағдарлама мазмұнына сәйкес әрі түсінікті болуы; материалдарының оқушылардың жас және танымдық ерекшеліктеріне сәйкес баяндалуы; дәл және анық, нақты қорытындылар, ережелер, заңдар мен анықтамалардың баяндалуы, тілдің жатық, әдеби және ықшам болып, оқушылардың ұғымына сәйкес келуі; оқу материалын меңгеруді жеңілдететіндей иллюстрация, сурет, кесте, диаграмма, сызба мен сызулардың болуы; сыртқы пішінінің (қағаз, шрифт, мұқабасының) ретті сәндендірілуі» [1].

Қоғам дамуының әр кезеңдерінде оқулықтардың мазмұнын жаңарту, тіпті оқулықтардың жаңа желісін шығару талап етіледі. Оқулықтар сабақтың дидактикалық міндеттерін шешуге және мұғалімнің әдістемелік ойларын іске асыруға ғана септігін тигізіп қоймау керек, ең бастысы: оқушылардың дүниетанымдарын қалыптастыру, олардың рухани-адамгершілікті білім алуына жағдай жасау – оқулықтың сапалы жазылуына тікелей байланысты болмақ.

Оқулықты оқушыларда әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға бағытталған аса маңызды ізгілік, әділеттілік және жауапкершілік қасиеттерін дамыту мәселелеріне бағыттау – автордың басты міндеті болып табылады.

Оқулықты кімнің, қалай жазуы адам өміріне көптеген әсерін тигізіп жатады. Қоғамда адамның қандай оқулықпен оқып, дамығандығы жөнінен жиі пікірталастардың болып жататындығы жасырын емес. Мысалы, кеңес үкіметі кезеңінде Қазақстанда орыс тілінде оқытылатын мектептердегі Қазақстан тарихы, әдебиет оқулықтарында өкінішке орай, Ахмет Байтұрсынұлының, Мағжан Жұмабаевтың, Шәкәрім Құдайбердіұлының және де басқа қазақ ағартушылары мен қоғам қайраткерлерінің өмірбаяндық мәліметтері мен шығармалары болмады. Бұл жағдай сол кезеңдегі тұтастай ұрпақтың толыққанды, қанағаттанарлықтай білім алмауына өз әсерін тигізді. 40-60 жас шамасындағы Қазақстан азаматтары: «Мен, Жүсіп Баласағұнды танымағандығыма, Ғабиден Мұстафин шығармаларын білмегендігіме ұяламын, Сәкен Сейфуллинді енді ғана оқып бастадым және көп уақытты жоғалтқанымды түсіндім, енді мен сол олқылықтың орнын толтыруым керек... », - дейді.

Сондықтан, оқулық авторларына оқулықты жазардағы мақсат пен міндеттің оқушылардың жалпы теориялық білімі мен тәжірибелік икемділігін, дағдысын қалыптастыратын педагогикалық үдерістің нәтижесімен ғана шектеліп қоймайтындығын естен шығармау керек. Кез келген оқулықты шығарудағы мақсат адамның зиялылық пен адамгершілік қасиеттерінің бірлікте дамуына бағытталуы тиіс.

Оқулық пен оқу-әдістемелік құралдарды жазу барысында тиісті материалдарды келесі әдістемелік қағидаттарға сай таңдау көзделінеді:

- тарихилығы;
- ғылымилығы;
- әлемдік мәдениет жүйесіне ұлттық мәдениеттің дидактикалық түрде енгізілуі;
- көпмәдениеттілікке сәйкестендірілу және тұлғаның маңыздылығы;
- білім беру мазмұнының тұлғаны дамыту талаптарына сәйкестігі;
- оқу материалдарын интеграциялау;
- оқулық мазмұнының, оқу мен кәсіби икемділігінің, дағдысының жүйелі тұтастығы.

Кез келген оқулықты жазу оқылатын пәннің немесе құбылыстың барлық ішкі және сыртқы байланысын анықтау мен терең талдау жасауға септігін тигізетін жүйелі жұмыстың атқарылуын талап етеді. Мысалы, оқулықтағы сабақ тақырыбы өзінің арнайы ерекшеліктерін олардың атқаратын қызметтері мен орнын ескеретін әр элементіне нақты сілтеу жасай отырып, өзіндік табиғи тұтастылықты жеткізуі тиіс. Жүйелі түрде жұмыс жасалынғанда тарихилықтың, тұтастықтың, құрылымдылықтың, өзара тәуелділіктің, сатылықтың қағидаттары іске асады.

Бүгінгі жаһандану мен ақпараттандыру кезеңінде жаңа пәндер мен жаңа оқулықтарға қажеттілік туындауда. Педагогикалық үдеріске жаңа оқу пәндерін енгізу туралы туындап жатқан пікірталастар - кең ауқымдағы жұртшылықтың өсіп келе жатқан ұрпақтың дамуы мен білімді болуына бейжай қарамайтындығының көрсеткіші.

Ресейде жаңа ұрпақ оқулығын жазудағы мәселелерді талқылауда академик Г. Граник: «Жаңа үлгідегі оқулықтар ең алдымен, оқушылардың мектеп пәніне деген сүйіспеншіліктері мен қызығушылықтарын ояту болып табылатын білім алудың басты мақсаттарының бірін шешуге мүмкіндік береді. Ол үшін оқулық ынталандыру, назар аудару, түсіну, еркіндік, ерікті және еріксіз есте сақтау, елестету, эмоция және сезім сияқты психологиялық үдерістерді жандандырады. Оқулықты бұрынғыдай, құрғақ, білімсіздік тілімен жазуға болмайды.

Жаңа үлгідегі оқулықтар ерекше тілде жазылуды талап етті. Ол үшін «жазу үлгісіндегі ауызекі тіл» деп аталатын тіл пайда болды. Оқулықтар балаларға шын мәнісінде қызықты болуы үшін автор әртүрлі мүмкіндіктерді пайдаланады, мысалы, оқушылардың эмоционалды-бейнелі және абстрактылы-логикалық ойлауына бірмезгілде бағытталған материалды баяндау түрін таңдайды», - деді [2].

Қазақстанның оқу үдерісінде «Өзін-өзі тану» оқу пәнінің пайда болуы мен енгізілуі – уақыт талабы. Жастарды рухани-адамгершілік аясында дамыту кезек күттірмейтін мәселеге айналды.

Соңғы уақыттарда балаларымыздың интеллектуалды әлеуетін дамытуға баса назар аударып кеткеніміз белгілі болды. Олардың шетел тілінде өте жақсы сөйлейтіндігіне, бір жарым жасар баланың электронды планшет пернетақтасында монитордағы өмірде жоқ бейнемен сөйлескенде сақсақтарының дәл қимылдайтынына, оқушылардың әртүрлі тестік емтихандардағы, олимпиадалардағы жеңістеріне мәз боламыз.

Алайда олар мейірімді, қайырымды адам болып өсіп келеді ме? Біздің балаларымыз шындық пен әділдік жолында жан аямауға дайын ба? Олар ізгі әрекеттерімен, ата-аналарына, қарт адамдарға құрмет көрсетулерімен ерекшеленеді ме?

Осы сияқты сұрақтардың шешімін оқу әдебиеттерін пайдалану арқылы табу екінші кезекке жылжып кеткен сияқты. Бірақта оларды тез арада шешу керек.

«Өзін-өзі тану» оқу пәнінің ерекшелігі өзінің зияткерлік қабілеттерін жоғары руханилық пен адамгершілік бірлігінде дамыта отырып көрсететін үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыруға бағытталғандығында. Интеллект пен адамгершілік – өзін-өзі тану оқулықтары мен оқу-әдістемелік әдебиеттеріне сай келетін, оқу пәнінің мән-мағынасын көрсететін негізгі түсініктер. Өзін-өзі тануды басқа пәндермен интеграциялау да біздің балаларымыздың толыққанды дамуына септігін тигізеді, яғни ғылым мен өнердің әр саласында білімдерін жетілдірумен қатар, оқулық мазмұнындағы жалпы-адамзаттық құндылықтарды ашуға, қайырымдылық пен мейірімділік, әділдік пен жауапкершілік жайында ой толғап, мәнін тереңнен түсінуге мүмкіндік алады.

Өзін-өзі тану оқулығын және оған арналған оқу-әдістемелік құралдарды жазу барысында авторлар келесі талаптарды сақтауға тырысады:

- білім алуды білім алушылар тұлғасының интеллектуалды және рухани-адамгершілікті бірлікте дамуына бағыттауды қамтамасыз етуге;
- ғылыми дүниетанымын қалыптастыру;

- заманауи ойлау, қоғамның, табиғаттың дамуының деңгейімен сәйкес келетін жаңа сенімді білімді хабарлауға;
- білім алушылар тұлғасының жағымды үйлесімді дамуына септігін тигізетін тереңнен талдап, ойлай алуын дамытуға;
- өзін-өзі танудың өзіндік ерекшеліктеріне және тұлғаның өзін жетілдіруге бағытталған ғылымдағы соңғы жетістіктерін ескере отырып, ақыл-ой қызметінің негізгі тәсілдерін қалыптастыру;
- тұлғаның өзіндік білім алуына және өзіндік жетілуіне дайындықты қамтамасыз ету;
- білім алушылардың жас ерекшеліктеріне мазмұнымен де, оқитын тілімен де, эмоционалдық әсер ету тәсілдерімен де сәйкес келуі;
- негізгі түсініктерді, маңызды жағдайларды, өз бетінше орындайтын тапсырмаларды, шешімдерді анық құрылымдық бөлудің және графикалық айқындаудың болуы;
- оқу материалдарын қабылдау мен пайымдауды жеңілдететін суреттердің жеткілікті болуы, суреттерге қойылатын талаптарды сақтау, олардың мәтінмен өзара байланысының болуы, дұрыс орналасуы;
- оқу материалының және басқа оқу пәндерінің өзін-өзі танумен интеграциялануы;
- пайдаланылған теориялық дереккөзіне сілтеменің болуы;
- өзін-өзі тануға, қойылған мәселелерді шешудің әдістері мен тәсілдеріне өзіндік танымдық ізденіс тудыруға, білім алушылардың шығармашылығын дамытуға ынталандыратын тапсырмалардың болуы;
- өмірлік жағдайдағы қалыпты және қалыпты емес міндеттерді шеше алу дағдыларын қалыптастыру;
- әдістемелік безендіру (кіріспе, мазмұны, тараулары, пәндік-атаулық белгілер, сілтемелер мен нұсқаулар) талаптарына сәйкестілігі.

Мектеп оқулықтарының сапалы жазылғандығын айқындайтын басты ерекшелік – ол балалардың өзіндік бағалаулары: бұл оқулықтар біздер үшін жазылған, оны оқығың келе береді, оны оқыған қызық! Оқулықтар оқырман-оқушымен сөйлесіп тұрғандай, олармен әңгімелеседі, ойлауға итермелейді. Өзін-өзі тану оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдарына енгізілген өсиет әңгімелер, ұлы ағартушылардың, ғалымдардың, қарапайым адамдардың өмірлерінен алынған мысалдар мен шығармалары білім алушылардың жағымды ойлау, өмірлік қиын жағдайлардан дұрыс шешім тауып шыға білу дағдыларының дамуына, адамгершілікті тұрғыдағы сезімдерінің жандануына септігін тигізе отырып, ізгілікті адам тәрбиелейді.

Оқулықтарға «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру Бағдарламасының басты идеяларын негізделген түрде енгізу – оңай міндет емес. Оқу материалдарын тыңғылықты таңдау, тәжірибелік сараптау, жаңарту жұмыстары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарын жақсарту мақсатында жаңа идеяларды іздеу, өзін-өзі тану мұғалімдерімен іскерлік қарым-қатынаста болу – осылардың бәрі «Бөбек» Ұлттық ғылыми-практикалық, білім беру және сауықтыру орталығы авторлары жұмыстарының біразы ғана.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру Бағдарламасының авторы – Сара Алпысқызы былай дейді: «Баланың өзін түсінуіне жол табуы, өз күшіне, өзінің болмысына сенуі сияқты қабілеттерін ашу – бұл өте маңызды. Өзін құметтеуін, ар тұрғысынан өмір сүруін және дұрыс емес әрекетінің өзі үшін зияндығын нақты білуі тиіс. Мейірімділігі мен Сүйіспеншілігі жүректен жүрекке жетіп, әлемде Сүйіспеншілік пен қайырымдылықтың аясын жасайды. Сол кезде қазіргі жас өспірімдер өсіп келе жатқан елді мүмкіндіктерін іске асырмаған өлке деп айтуға ешкімнің аузы бармайтын болады» [3, б. 62].

Өзін-өзі тану оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдары қоғамдағы - нағыз Адамды тәрбиелеу өзекті мәселесін шешуге қабілетті.

1 Қазақ энциклопедиясы. 7- том.

2 «На что способен школьный учебник?» // Под ред. академика РАО Г. Г. Граник "Учительская газета", № 43, 23.10. 2012.

3 Назарбаева С.А. Өмір әдебі. – Алматы, 2001.

Резюме

Рысбаева А.К. – д.п.н., профессор, Национальный научно-практический образовательный и оздоровительный центр «Бөбек». Институт гармоничного развития Человека. г.Алматы. e-mail: arsha10.03@mail.ru

Бердибекова Ж.С. – преподаватель Гуманитарного колледжа «Самопознание» гармоничного развития Человека. г.Алматы. e-mail: b.z.74@mail.ru

Актуальные вопросы при разработки учебников и учебно -методических пособий

В статье рассматриваются актуальные вопросы разработки учебников и учебно-методических пособий. Учебник способствует формированию мировозрения учащихся, дает возможность раскрытию духовно-нравственного становления. Учебники и учебно-методические пособие рассматривает актуальные проблемы, связанные с вопросами воспитания настоящего Человека в обществе.

Ключевые слова: учебники, учебно-методические пособие, содержание учебников, интелектуальность, человеческие качества, особенности учебника «Самопознание».

Summary

Rysbayeva A. K. – Doctor of pedagogical sciences, professor, National scientific and practical educational and improving center "Bobek". Institute of harmonious development of the Person. Almaty. e-mail: arsha10.03@mail.ru

Berdibekova Zh. S. – teacher of Humanitarian college "Samopoznaniye" of harmonious development of the Person. Almaty. e-mail: b.z.74@mail.ru

Topical issues in case of development of textbooks and uchebno - methodical benefits

In the article topical issues of development of textbooks and educational and methodical benefits are considered. The textbook promotes forming of outlook of pupils, gives the chance to disclosure of spiritual and moral formation. Textbooks and educational and methodical the benefit considers the urgent problems connected with questions of education of this Person in society.

Keywords: textbooks, educational and methodical benefit, contents of textbooks, intellectuality, human qualities, features of the textbook "Self-knowledge".

УДК 37.015.3

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ДАМЫТУ, ҚАЛЫПТАСТЫРУ, РУХАНИ ЖЕТІЛДІРУ – ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Әбжан Г.М. – *Педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

Бұл мақалада жеке тұлғаның сапа қасиеттерін қоғамда дамыту қоғамдық мәселе ретінде қарастырылады, бұл мәселе қоғамда әрқашан көкейкестілігін жоймаған, сондықтан мәселенің оң шешімін табу қажеттілігі туындауда. Сапалық қасиеттердің және қоғаммен қарым- қатынас жеке тұлғаның дамып қалыптасуына көмектесетіндіктен мақалада таңдап алынған мәселенің теориялық аспектілері қарастырылады**.** Жеке тұлғаның қоғамдық қатынастарды қабылдау барысында жеке адамның - жеке тұлғаның сапалық қасиеттерін дамытудың базасы – әлеуметтік фактор, жеке тұлғаның қалыптасу процесіне әсер ететін негізгі фактор деген қорытындыға келуге болады.

Түйін сөздер: сапалық қасиеттер, жеке тұлға, орта, қоғамдық қатынас.

Қоғамның пайда болу жолында негізгі рөл адамзат қауымымен тығыз байланысты. Өйткені адамзат өзінің отбасынан бастап, белгілі бір ортада қоғамның пайда болуына түрткі болатын, жоғары рухани құндылығы басым жеке тұлға болып отыр. Сондықтан да адамзат қоғамда өмір сүріп, қызмет ете отырып қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады.

Қоғамды ғылыми тұрғыдан түсіндірудің басты ерекшелігі, қоғамдық қатынастар мен байланыстар. Қоғамдық қатынастар негізінен екі түрге, яғни материалдық және идеалогиялық қатынастар болып бөлінеді. Материалдық қатынастарға табиғат және оның қазына байлықтарын адам арқылы өңдеп, қоғам өміріне пайдалану жолдары жатады. Ал идеологиялық қатынастың негізгі мәселесі - адамды адам арқылы тәрбиелеу, жетілдіру іс-әрекеттері болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: «Білім берудің мақсаты - жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алған терең білімнің, кәсіби дағдыларының негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, дені сау жеке тұлғаны қалыптастыру», - делінген [1, 1].

Қазақ ұлттық энциклопедиясында: **Жеке тұлға** дегеніміз 1. әлеуметтік жағы, адамның бойындағы әлеуметтік сапалар; 2. белгілі бір әлеуметтік қоғамнын өкілі болатын, (ұлты, топ, ұжым т.б.) белгілі бір іс-әрекет түрімен айналысатын, қоршаған ортаға деген өзінің қатынасын мойындайтын және өзінің дара ерекшеліктері бар нақты адам деген анықтама беріледі [2, 1].

Жеке тұлға мен қоғамдық ортаның қарым-қатынасы философия, психология, педагогика, тарих т.б. қоғамдық ғылымдардың көптен айналысып жүрген көкейтесті мәселелері болып табылады. Бұл жөнінде кейінгі жылдары жарық көрген философиялық, педагогикалық, психологиялық, этикалық еңбектерден басқа П.И. Подласыйдың, М.Ф. Харламовтың "Педагогика" (М. 1995-1997) атты еңбектері, Н. Козлованың "Тәрбие теориясына кіріспе" (М. 1990), В.М. Гинецинскийдің "Педагогика теориясының негіздері" (М.1994), Б.С.Гершунскийдің "XXI ғ. білім берудің философиясы" (1998), А.Ф. Малышевский, В.А. Корпунин, К.С. Пироговтардың "Философияға кіріспе" (1995), А.С. Арсеньевтің "Жеткіншектер философтар көзқарасымен", А.М. Қасабеков пен Ж. Алтаевтың "Қазақ философиясының тарихына кіріспе", Д. Кішібековтың "Философия" (1994), Г.К. Нұрғалиеваның "Тұлғаның құндылық бағытын қалыптастырудың методологиясы, практикасы" (Алматы, 1995) секілді ондаған монографиялық аса құнды ғылыми еңбектер жарық көрді.

Бұл еңбектердің бәрінде де жеке тұлға мен қоғамдық қарым-қатынас, жаңа қоғам мүшелерін тәрбиелеудің өзекті мәселелері сөз болады. Әсіресе, Д. Кішібековтың "Философия" атты еңбегінде: "Жеке тұлға деген не? Тұлғаның қоршаған ортаны танып білу механизмі қандай? Таным процесіндегі қарым-қатынастың маңызы қандай? Жеке тұлғаның ұжымдағы орны деген не?" – деген мәселелер философиялық тұрғыда жан-жақты талданған. Осы еңбектерге сүйене отырып, жеке тұлға деген не, оның тұлғалық ерекшеліктері неге байланысты, әр адамның айналасын танып білуінің сыры неде деген мәселелерге тоқталамыз.

Адам баласы материалдық және рухани өмірдің ортасында тіршілік етеді де, өзі өмір сүріп отырған қоғамның, ұжымның, ұлттың, рудың мүшесі ретінде өзіндік ақыл-парасатымен, жеке бастың өзіне тән ақыл-ой, ерік-жігер, мінез-құлық ерекшелігімен көрінуге тырысады. Қоғам мүшелерінің бәріне ортақ біркелкі мінез-құлықтық қасиеттің болуы мүмкін емес. Әр адам өзінше жеке тұлға.

Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Өзіне немқұрайды қарайтын кейбір қоғам мүшелері бас-қалар қалай өмір сүрсе, мен де солай өмір сүремін деген принципті ұстануы шын мәнінде өмірде олай емес. Қоғамдық орта – қоғамдық қарым-қатынастармен тұрақты байланыста болатын адамның қоршаған әлеуметтік әлемі. Жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесін қарастырғанда педагогика ғылымы әлеуметтік ортамен тәрбие жайындағы мәліметтерді әлеуметтану ғылымы негізінде қарастырады.

Адамның даму және қалыптасуы жайында осы уақытқа дейін әр түрлі пікірлер мен теориялар орын алып келеді. Атақты грек философтары Платон және Аристотель адамның дамуын, алдын-ала тағдыр белгілеген тұқым қуалаушылық табиғатынан деп дәлелдеді.

Аристотельдің адамды философиялық түсінуінің маңызды жетістігі оның әлеуметтік сипатын негіздеуімен байланысты. Ойшылдың «Адам мемлекетте өмір сүруге арналған тірі жаратылыс иесі» деген сөзі сақталған. Ол өз ақылын жақсылыққа да, жамандыққа да бағыттауға қабілетті, ол қоғамда өмір сүріп, заңдарды меңгереді. Адам қоғамда емір сүреді, ал қоғам дегеніміз бүкіл адамзат үшін де, жеке адам үшін де езі өмір сүріп отырған, онымен өндірістік, қоғамдық, отбасылық қатынастар арқылы байланысқан ұжым.

Қоғамдық өмірдің алға жылжуы сол адамның өзі тұрақты өмірлік байланыста болған қоғамдық ұжымның өсуіне байланысты. Тарихтың алғашқы кезеңінде адам қоғамы ру-тайпалық болды. Жеке адамның, тулғаның және қоғамдық ұжымның өзара қатынас мәселесі адамдарды тарихтың барлық кезеңдерінде толғандырды. Себебі, тарихты адамдар жасаған. Адамзат тұлғалардан, нағыз қоғамдық біртұтастықтан құрылған тығыз байланыстағы қауымдастық.

Тарих - әр адамның жекелеп алғандағы өмірлік іс-әрекетінің жиынтығы. Адамзат тарихы – тірі жандылардың сансыз ұрпақтарынан құрылған маржанды арал тәрізді. Бірақ адам жеке тұлға. Ол қоғамнан өз орнын алғысы келеді, сонымен бірге ғылым тек тұтас қоғаммен ғана айналысып қоймай, жеке адаммен де айналысқанын қалайды. Бірақ ғылым тек жалпының көрініс беру негізінде ғана жекені зерттейді. Ғылымнан жеке адам да өз орнын табуы керек. Себебі адамдар тек тарихты талдап қоймай, табиғат пен адамның тағдыры туралы да ойланады. Қоршаған өмірді ол өзінің таптық жағдайына, тәрбиесіне, жасына байланысты қабылдайды.

Қоғам мен жеке адамның, тұлғаның қатынасы бүтіннің қосарлану формаларының бірі. Қоғам мен жеке адам ажырамас бірлікте. Жалпы мен жекенің қатынасы диалектикалық өзара байланыс сипатында болады. Әрбір жеке адам жалпының, ерекшенің және жекеліктің бірлігі болып табылады. «Жеке адамның ішкі өмірі – ішкі әлемінің көрінісі және ондағы жағдайларға қарсы жауабы. Адам өмірі мен іс-әрекеті оны қоршаған шындықтан бастау алады. Оның әрекеті санасында бар сыртқы әлем бейнесінде ұғынықты болады. Адамның ішкі әлемі бай болған сайын оның өмірі де мәнді болады. Адамның шынайы байлығы оның бір заттарға ие болуында емес, оның ой байлығында, мәдениет байлықтарын иемденуінде. Сыртқы орта- қоғам-жеке адамның, оның санасының ішкі әлемін анықтап, қалыптастырады. Сыртқы әлем бейнесі, жеке адам са-насында пайда болған қоғам түсінігі өз кезегінде адам әрекетінің негізі болып табылады. Адамның ішкі әлемі сыртқы әлемнің - табиғат пен қоғам құбылыстарының санасында бейнеленуінің нәтижесі. Сондықган ішкі әлем объективтіліктің негізінде субъективтілік пен объективтіліктің бірлігі ретінде жүреді».

Объективті деп адамның еркі мен санасына байланысты емес нәрсені, ал субъективті деп сыртқы әлемге емес адамға тән, бұл сыртқы өлемге адам не береді дегенді атайды. Субъект термині философияда қасиеттер мен жағдайдың заттық таратушысы мәнін береді. Субъект ол әрбір жеке адам, адамдар қоғамдасқан күйінде тарихи-өлеуметтік дүниенің иесі, ал адам ез қызметінде нені өзгертеді, сол объект. Мысалы, менің өмірім мені қоршаған ортада – белгілі бір дәуірде, белгілі бір қоғамдық құрылымда өтіп жатыр. Бұл құрылымдар менен тәуелсіз, себебі оларды ккрған мен емес, сондықтан да мен табиғаттың емір сүру ақиқатына қалай сенсем, өз өмірімде олармен де санасуым керек. Менің алдымда бұл жағдайда өз орнымды табу, өз өмірімді қамтамасыз ету және мүмкіндігім болғанша, өз ортамды жақсы жағынан өзгерту қажеттілігі тұр. Сондықтан бұл менен тәуелсіз объективті қоғамдық жағдайлар кейде менің де қызметімді қажет етеді. Ұлы адамдар да, қарапайым халық та әркім шамасы келгенше қоғам дамуына өз үлестерін қосады. Міне, осы хандық кезеңдегі ұлы тұлғалар, хандар мен би-шешендер, жыраулар мен ақындар қоғамға пайдасын тигізсе, қарапайым халық та бірі аз, бірі көп көлемде өз үлестерін қоса білді.

Қоғам үздіксіз даму үстіндегі әлеуметтік тірі дене іспеттес. Оның өмірлік іс-әрекеті адамдардың рухани дамуын анықтайтын тәсілдерінің дамуымен белгіленеді. Адамдар басқалары-ның көмегі арқылы еңбек етеді, басқа адамдардың іс-әрекетімен байланысты болады. Адам өмір үшін еңбек етіп, сол үшін күреседі, егер осыны ұғына білсе қоғамға деген сенімі осы әлеуметтік ортаны, ұжымдық өмірді, адамның тек жеке басының қамын ғана емес, басқа адамдардың да өмірлік болмысын түсінеді. Жеке адам өліп, жоғалып кетеді, ал қоғам объективті заңдардың негізінде өз өмірін жалғастырады.

Адам қоғамдық дамудың жемісі, сондықтан қоғам дамуына өз үлесін қосуы керек. Жеке адамның дамуы, оның өмірінің толықтығы өзі өмір сүріп отырған әлеуметгік жүйеге байланысты.Адам екі әлемде: табиғат пен қоғам әлемінде өмір сүреді.

Дегенмен оның табиғаты, мәні және өмірінің мазмұны онымен шектелмейді. Оған рухани жетілу сатылары қажет. Лев Толстой әлеуметтік мәселелерді шешу үшін мылтықтың керегі жоқ, адамның адамгершілік тәрбиесін күшейтіп, өзін-өзі рухани жетілдіру жағына көңіл бөлу керектігін айтқан. Рухани кемелдену мәселесі қашанда адамның өзіне-өзі үңілуінен, өзімен-өзі күресуінен басталады, өйткені барлық жақсылық пен жамандық, тазалық пен арамдық, әулиелік пен күнәһарлық адамның өзінің ішінде. Мәселе – тек өмірлік ұстанымда, дұрыс таңдау жасай білуінде. «Руханилықтың ең негізгі өлшемдерінің бірі – адамның жақсылыққа қарай талпынысы, – дейді С. Нұрмұратов. Ал кезкелген мақсатқа қарай ұмтылыс жақсылыққа қарай барар жол емес. Өйткені, «мақсат - оған жетуге тиісті құралды ақтайды» деген қағида адами өлшем тұрғысынан теріс түсінік болып табылады. Қоғамдағы әділдікті ешқашанда күштеу, зорлау арқылы жүзеге асыруға болмайды. Бұл рухани әлемнің зандылығына қайшы келетін іс-әрекеттер, Тек адамға біткен ішкі нұрдың күшімен, шыдамдылық пен мойынсұнушылық арқылы барлық қайшылықты жеңіп шыққанда ғана руханилықтың есігі ашылады».

Жеке тұлға белгілерінің пайда болуы мен дамуын талдау үшін жеке тұлғалардың қалыптасу процесіне әсер ететін мынадай факторларды бөліп көрсетеміз: 1) биологиялық тұқымқуалаушылық. 2) Физикалық орта. 3) Мәдениет 4) Топтық тәжірибе.5) Индивидуалды тәжірибе [3, 1].

1. Биологиялық тұқымқуалаушылық белгілері ауаға, суға, ұйқыға, қауіпсіздікке, ауырмауға қажеттілікті қамтитын адамзат тіршілігінің туған қажеттіліктері мен қабілеттерімен толықтырылады. Егер әлеуметтік тәжірибелерде негізінен адам иеленетін жалпы белгілермен түсіндірілетін болса, ал биологиялық тұқымқуалаушылық жеке тұлғаның индивидуалдығын, оның қоғамның басқа мүшелерінің

бастапқы айырмашылығын түсіндіреді. Осыған байланысты биологиялық тұқымқуалаушылық толығымен жеке тұлғаны жасай алмайды. Себебі мәдениет те әлеуметтік тәжірибе арқылы беріледі.

2. Физикалық орта. Кейбір зерттеушілер физикалық қоршаған ортаға жеке тұлғаның дамуында үлкен рөл берді. Атақты әлеуметтанушы П. Сорокин 1928 ж. басылған еңбектерінде Конфуций, Аристотель, Гиппократтан бастап, қазіргі кезеңнің географы Эллиот Хантингтонға дейінгі көптеген ғалымдар теорияларын кеңейтті. Мұнда жеке тұлға тәртібіндегі топтық ерекшеліктер негізінен ауа-райындағы географиялық ерекшеліктермен табиғи ресурстардағы ерекшеліктермен анықталады. Ғалымдардың бұл тобына философ Г.В. Плеханов пен Л.Н. Гумилевті де жатқызамыз. Бұл зерттеушілер жасаған теориялар ұлттық сананы ақтау үшін негіз болып табылады, бірақ жеке тұлғаның дамуына физикалық факторлардың шешуші әсерін атай алмайды, шындығында ұқсас физикалық және географиялық жағдайда жеке тұлғаның әртүрлі типтері қалыптасады және керісінше жеке тұлғаның ұқсас топтық белгілері қоршаған ортаның әртүрлі жағдайларында дамиды. Осыған байланысты физикалық орта әлеуметтік топтың мәдени ерекшеліктеріне әсер ете алады, бірақ тұлғаның жеке қалыптасуына әсері шамалы.

3. Мәдениет. Анықталған мәдени тәжірибе барлық адамзат үшін жалпы болып табылады және сол немесе басқа қоғам дамуының қандай сатысында тұрғанына тәуелді емес. Сонымен қатар әрбір қоғам өзінің барлық мүшелеріне басқа қоғам бере алмайтын кейбір ерекше тәжірибелерді, ерекше мәдени үлгілерді береді.

Американ зерттеушісі К. Дьюбайс сол қоғамға тән жалпы белгілерді иемденетін жеке тұлғаны модальды деп атады. Модальды тұлға деп Дьюбайс сол қоғамның мәдениетіне тән кейбір ерекшеліктерді иемденетін жиі кездесетін жеке тұлғалардың типін түсінді.

Модальды тұлға қоғам мәдени тәжірибесіне барарда өзінің барлық мүшелеріне беретін жалпы мәдени құндылықтарды өзіне сіңіреді. Яғни, әрбір сол қоғамның мәдениетіне сай келетін бір немесе бірнеше тұлғалық типтерді дамытады. Бірақ күрделі қоғамда субмәдениеттің көп болуына байланысты жеке тұлғалардың жалпы қабылдаған типін табу өте қиын. Біздің қоғамымыз көптеген құрылымдық бөлімдермен сипатталады: аймақ, ұлт, шұғылданатын іс, жас ерекшелік категориясы, жеке тұлға болады. Бұлардың әрқайсысы өздерінің жеке субмәдениетін жасауға бейім. Бұл үлгілер жеке индивидтерге тән тұлғалық үлгілермен араласады және аралас тұлғалық типтер пайда болады. Яғни, жеке тұлғалардың қалыптасуына биологиялық факторлары және жеке әлеуметтік топтағы жалпы мәдени үлгі әсер етеді. Сонымен қатар тұлғалардың қалыптасу процесін анықтайтын негізгі факторлар топтық тәжірибе және индивидуалды тәжірибе болып табылады. Бұл факторлар жеке тұлғалардың әлеуметтену процесінде толық бейнеленеді.

1 С. Әбішқызы, Ж. Сарманов. «Ұлттық тәрбие – құндылығы мол дүние», 2008.

2 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006. - 482 б. ISBN 9965-808-85-6

3 http://myunivercity.ru

Резюме

Абжан Г.М. – ст. преподаватель, Каз НПУ имени Абая

Формирования и духовное развития личности - актуальная проблема современности

В данной статье рассматривается проблемы формирования личности. Этот вопрос всегда актуален в обществе, поэтому возникает необходимость найти положительное решение. Формирование и развития свойств личности рассматриваются в теоретическом аспекте выбранной проблемы общения с обществом и развивается. В ходе личного приема общественных отношений в личности человека - база качественные свойства развития личности – социальный фактор

Ключевые слова: качества ,личность, среда, социализация.

Summary

Abjan.G.M. – teacher of brother department of Pedagogics,Abai the name Kazakh national university pedagogics

Forming and spiritual development of – issue of the day of contemporaneity

The article physical person quality quality society develops public question one time is examined, questionright decision therefore this the question society destroys, finds necessity is conceived. Quality internals and question, that chose taken, because my overhead part of hand helps society relation physical aperson developing is formed, in the article, examines. Public relation physical personaccepts motion individual man physical person qualityquality develops base is social physical personformed influences basic фактор talks conclusioncomes is.

Keywords: quality internalss, physical person, middle, public relation.

ӘОЖ 72.012 (574.2)

ҚАЗАҚСТАНДА ЕМДІК-САУЫҚТЫРУ ТУРИЗМІН ДАМЫТУДЫҢ ТАБИҒИ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Есенғабылова А.Қ. – *Л.Н. Гумилев атындағы. ЕҰУ, PhD докторанты*, aiman_13_90@mail.ru
Омаров Қ.М. – *аға оқытушы, п.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ*, kairat62@bk.ru,

Берілген мақала отандық емдік-сауықтыру туризмі саласын, оның ішінде курорттық қызметтер нарығын дамытудың табиғи алғышарттарын бағалауға бағытталған. Мақалада Қазақстанның рекреациялық әлеуетінің емдік-сауықтыру жүйесін талдау негізінде емдік-сауықтыру туризмінің даму перспективалары қарастырылған. Емдік-сауықтыру туризмінің рекреациялық ресурстарын бағалау табиғатты пайдалануды оңтайландыру мен курорттық кешенді дамыту үшін қажетті алғышарт болып табылады. Осы мақсатта Қазақстанның бірнеше аймақтарының табиғи рекреациялық ресурстарын бағалай отырып, аймақтардың рекреациялық әлеуетін салыстыру мақсатында аудандастыру жүргізілді. Берілген аймақтарда бальнеологиялық және климаттық ресурстарды талдау барысында рекреациялық тартымдылығы мен емдік-сауықтыру туризмін дамыту мүмкіндігін бағалау үшін 20 гидро-минералды аудан бөлініп алынды. Жасалған талдаулар негізінде Қазақстанның табиғи рекреациялық ресурстарының карта-сызбасы құрастырылды. Сонымен қатар гидомнералды аудандардың рекреациялық ресурстарының сандық және сапалық сипаттамасы берілді. Нәтижесінде, Қазақстанның гидроминералды аудандары өте жоғары және жоғары, орташа және төмен рекреациялық әлеуетке сәйкес 4 топқа топтастырылған. Зерттеу нәтижелері жоғары рекреациялық әлеуетке ие, бірақ әлеуметтік-экономикалық рекреациялық ресурстар тарабынан аз игерілген аудандарда емдік-сауықтыру туризмі саласының дамуын тежейтін мәселелерді анықтауға және берілген аудандарды дамыту бойынша ұсыныстар қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: емдік-сауықтыру туризмі, емдік балшық, минералды су, рекреация, шипажай.

Емдік-сауықтыру туризмі туристік аудандардың рекреациялық әлеуетін игерудің перспективті бағыттарының бірі болып табылады. Атақты неміс ғалымы W.Nahrstedt анықтамасына сәйкес, емдік-сауықтыру туризмі жергілікті және шетелдік туристердің тұрақты елді мекенін ауыстырған және оларға сауықтыру бағдарламалары ұсынылған жағдайда бальнеологиялық және өзге де курорттарға баруын қамтиды [1]. Доктор Aris Ikkos емдік-сауықтыру туризмі, негізінен, термальды туризммен және емдік мақсатта минералды бастауларға барумен байланысты деп есептейді [2]. Туризмнің бұл түрі табиғи-ресурстық бағытталуымен ерекшеленеді.

Қазақстан республикасы аумағында бальнеологиялық мақсатта пайдаланылатын минералды су қорлары тәулігіне 29800 $м^3$құрайды, олар барлық жер асты минералды суларының 0,5%-ын құрайды [3]. 1970 жылдың басында Ж. Сыдықов Қазақстан аумағында жер асты минералды суларының 6 бальнеологиялық тобын бөліп қарастырды және әр топтың сипаттамасын берді [4]. Қазақстан, сонымен қатар, емдік қасиеті бар минералды балшықтардың шексіз қорына ие.

Табиғи рекреациялық ресурстарды талдау негізінде рекреациялық тартымдылығы мен емдік-сауықтыру туризмін дамыту мүмкіндіктерін салыстырмалы бағалау мақсатында 20 гидроминералды аудан бөлініп алынды. Аудандарды кешенді бағалау үшін анықтаушы көрсеткіштері мен жекелеген табиғи элементтердің өзара байланысын ескере отырып баллдық жүйе пайдаланылды (1-кесте).

Кесте-1. Қазақстанның гидроминералды аудандарының рекреациялық әлеуетін бағалау

№	Гидроминералды аудандар			Минералды емдік ресурстар			Климат-тық ресурстар	Марал өсіру және ара шаруашылықтарын емдік-сауықтыру мақсатында пайдалану	Табиғи ресурстарды бағалау бойынша жалпы орташа балл
				Минералды су көздерінің саны	Минералды сулардың жалпы қоры	Емдік балшық кен орындарының саны	Орташа тәуліктік ауа температурасы 10^0С асатын кезеңнің ұзақтығы		
I	Маңғыстау-Үстірт			2	2	1	2	-	1,75
II	Жайық-Ырғыз	II А	Жайық-Аралсор	1	0	1	1	-	0,75
		II Ә	Индер-Ембі	1	1	1	2	-	1,25
		II Б	Елек-Шалқар	1	1	0	1	-	0,75
III	Есіл-Тобыл	III А	Тобыл	3	1	0	1	-	1,25
		III Ә	Есіл	2	2	3	0	-	1,75
IV	Сарыарқа	IV А	Шортанды-Ерейментау	3	0	3	1	2	2,25
		IVӘ	Қарқаралы-Баянауыл	2	1	1	1	-	1,25
		IVБ	Ұлытау-Атасу	2	1	0	1	-	1
V	Ертіс-Құлынды			2	1	1	1	-	1,25
VI	Алтай-Тарбағатай	VI А	Алтай	2	1	0	1	3	1,75
		VI Ә	Сауыр Тарбағатай	1	1	1	1	-	1
VII	Балқаш-Алакөл			2	0	3	2	-	1,75
VIII	Жетісу Алатауы			1	0	1	1	-	0,75
IX	Іле			2	3	1	2	-	2
X	Тянь-Шань	X А	СолтүстікТянь-шань	3	3	1	1	1	2,25
		XӘ	Талас-Өгем	1	2	0	2	-	1,25
XI	Шу-Сырдария	XI А	Шу-Сарысу	0	0	1	2	-	0,75
		XIӘ	Келес-Шардара	3	2	1	3	-	2,25
		XIБ	Сырдария-Арал	1	1	1	2	-	1,25
Ескерту: Авторлмен құрастырылған									

Балл бойынша аудандастыру 2-кестеде келтірілген көрсеткіштерге сәйкес жүргізілді.

Кесте - 2. Рекреациялық ресурстарды баллдық бағалау көрсеткіштері

Балл	Минералды емдік ресурстар			Климаттық ресурстар	Табиғи ресурстарды бағалау бойынша жалпы орташа балл	
	Минералды су көздерінің саны	Минералды сулардың жалпы қоры, $м^3$/тәулік	Емдік балшық кен орындарының саны	Орташа тәуліктік ауа температурасы 10^0 С асатын кезеңнің ұзақтығы		
0	–	<700	–	< 140	0 – 1,1	төмен
1	1-3	700-2000	1-3	140-179	1,2 – 1,5	орташа
2	4-6	2000-6000	4-6	180-200	1,6 – 1,9	жоғары
3	> 6	>6000	> 6	> 200	2–3	өте жоғары
Ескерту: Авторлмен құрастырылған						

Жалпы орташа балл бойынша барлық гидоминералды аудандар рекреациялық тартымдылығына сәйкес 4 топқа бөлінді, олардың шекарасы рекреациялық ресурстардың сандық және сапалық сипаттамаларына байланысты анықталды. Жүргізілген талдаулар нәтижесінде рекреациялық әлеуеті әр түрлі деңгейдегі гидроминералды аудандар бөлініп алынды (1-сурет).

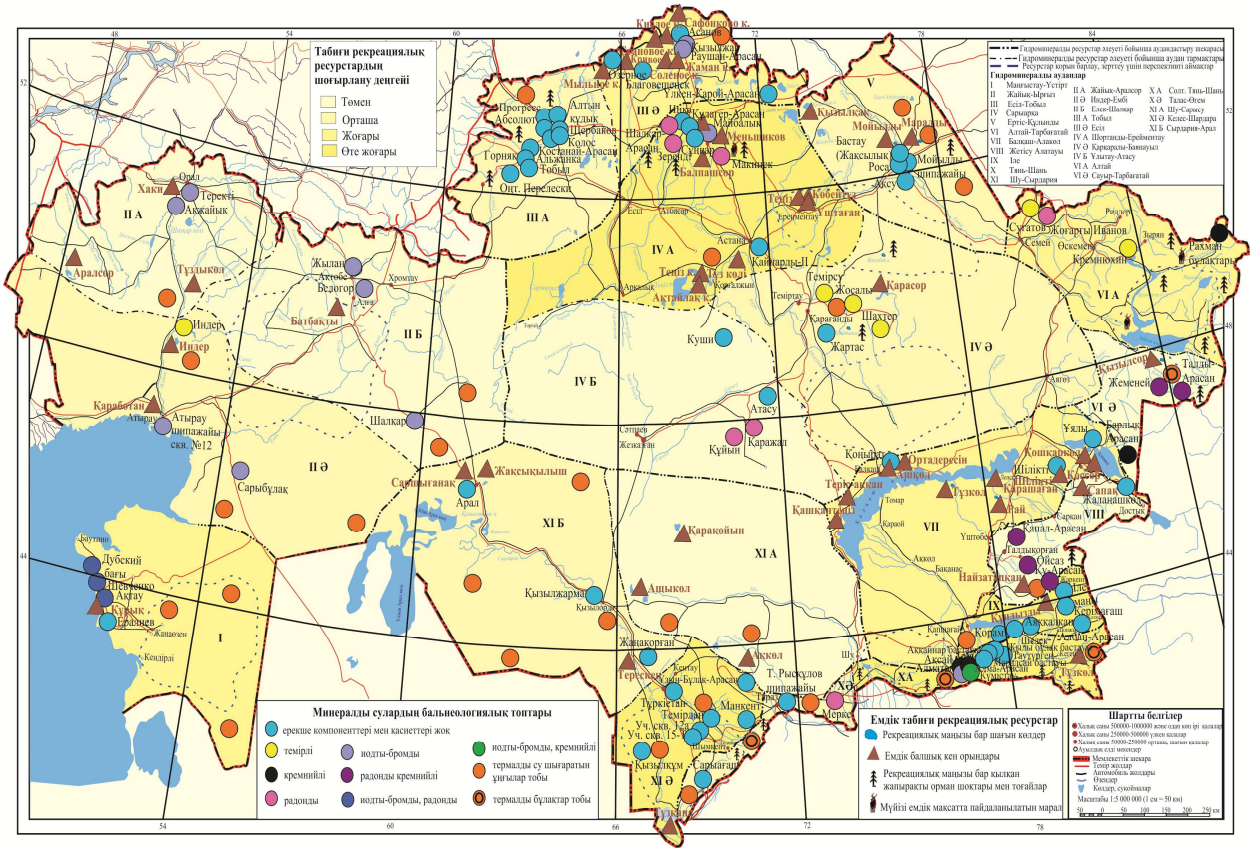

Сурет 1. Қазақстанның табиғи рекреациялық ресурстарының карта-сызбасы
Ескерту: [3], [5] дерек көздері негізінде автормен құрастырылған

Табиғи рекреациялық әлеуеті өте жоғары гидроминералды аудандар кең ауқымды табиғи ресурстармен және қолайлы климаттық жағдайларымен сипатталады.Оларға келесі аудандар жатқызылды: Шортанды-Ерейментау, Іле, Солтүстік Тянь-Шань және Келес-Шардара. Табиғи рекреациялық әлеуеті жоғары гидроминералды аудандар тобына Маңғыстау-Үстірт, Есіл, Алтай және Балқаш-Алакөл кіреді. Орташа табиғи рекреациялық әлеуетке ие гидроминералды аудандарға Индер-Ембі, Тобыл, Қарқаралы-Баянауыл, Ертіс-Құлынды, Талас-Өгем және Сырдария-Арал жатқызылды. Табиғи рекреациялық әлеуеті төмен гидроминералды аудандар тобына Жайық-Аралсор, Елек-Шалқар, Ұлытау-Атасу, Сауыр-Тарбағатай, Жетісу Алатауы және Шу-Сарысу кіреді.

Аса перспективті гидроминералды аудандар ретінде орташа деңгейде игерілген Іле, Балқаш-Алакөл, Есіл және Маңғыстау-Үстірт аудандарын атап өтуге болады.

Іле гидроминералды ауданы минералды су көздерінің ең жоғарғы әлеуетіне ие, олардың жалпы қоры 8130 м^3/тәулік құрайды. Бұл гидроминералды ауданның аймағының көп бөлігі Алматы облысының туризмді дамыту мастер-жоспарына сәйкес Қарадала кластерінің құрамына кіреді. Мастер-жоспардың шеңберінде бальнеологиялық ресурстарды зерттеу мен бағалау, жаңа емдеу-сауықтыру орындарын қалыптастыру және бар мекемелердегі инфрақұрылымның сапасын жақсарту, жергілікті тұрғындар арасынан кадрлар даярлау жоспарланады [6].

Балқаш-Алакөл гидроминералды ауданының аймағында 4 минералды су көздері және 10 емдік балшық кен орындары орналасқан, сонымен қатар оның аумағының көп бөлігін Балқаш көлі мен Алакөлдің жағалаулары алып жатыр. Балқаш-Алакөл гидроминералды ауданының кейбір аймақтары Алакөл-Жетісу және Шығыс-Балқаш, сонымен қатар Қапшағай кластерлерінің құрамына кіреді.

Кластер шеңберінде қазіргі таңда Алакөлдің жағалауында сауықтыру мекемесінің құрылысы жүргізілуде [6]. Емдік-сауықтыру туризмімен қатар, бұл ауданда жағажайлық, танымдық және спорттық туризм түрлерін дамытудың мүмкіндігі зор.

Есіл гидроминералды ауданының аймағында 6 минералды су көздері және 7 емдік балшық кен орындары орналасқан. Қазіргі таңда Есіл гидроминералды ауданының минералды ресурстарының базасында Серебряный бор және Транссиб шипажайлары жұмыс істейді. Бұл аймақтағы көлдердің емдік балшықтары базасында бірнеше балшықпен емдеу орталықтарын салуды ұсынамыз.

Маңғыстау-Үстірт гидроминералды ауданының аймағында 4 минералды су көздері және 1 емдік балшық кен орындары орналасқан, сонымен қатар оның аумағында термалды су көздері бар. Бұл минералды ресурстар базасында Шағала шипажайы мен Кендірлі курорты жұмыс істейді. Алайда, бұл ауданның игерілу дәрежесі төмен, осыған байланысты минералды су көздерінің базасында бальнеотерапия мен талассотерапияға маманданатын емдік-сауықтыру орталықтарын ашуды ұсынамыз.

Жоғарыдағы ақпаратты қорытындылай келе, Қазақстанда бұл саланы дамытуды тежейтін басты мәселелерге перспективті аудандарда жаңа санаторлы-курортты мекемелер салу және бар мекемелерді жетілдіру үшін инвесторлар мен мемлекеттік қолдаудың жетіспеушілігін жатқызуға болады. Емдік-сауықтыру туризмін дамыту үшін аймақтарда кең ауқымды ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу, инвесторларды тарту және инфрақұрылымды дамыту қажет. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасында емдік-сауықтыру туризмін дамытудың маңыздылығы атап өтілген және осыған байланысты көптеген шаралар жүзеге асырылуда.

1 Nahrstedt W. Wellness: A New Perspective for Leisure Centers, Health Tourism, and Spas in Europe on the Global Health Market. In: K. Weiermair& C. Mathies (Eds.), TheTourism and Leisure Industry: Shaping the Future, New York: HaworthHospitality Press, 2004. - Pp. 181-198.

2 Ikkos A. Health tourism: new challenge in tourism. In: GBR Consulting. 2002. http://www.gbrconsulting.gr/articles/Health%20Tourism%20-%20a%20new%20challenge.pdf.

3 Веселов В.В. и др. Справочник «Месторождения подземных вод Казахстана». Алматы, 1999.

4 Сыдыков Ж.С. и др. Лечебные минеральные воды Казахстана. Алма-Ата, 1972. - 140 с.

5 ҚазақстанРеспубликасыныңұлттық атласы. – Алматы, 2010.

6 Алматы облысының Туризм басқармасының сайты. – Электронды ресурс. http://turizm-zhetysu.gov.kz/?p=317

Резюме

Есенгабылова А.К. – PhD докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева,
Омаров К.М. – КазНПУ имени Абая, город Алматы, Республика Казахстан

Природные предпосылкиразвития лечебно-оздоровительного туризма в Казахстане

Данная статья направлена на оценку природных предпосылок отечественной сферы лечебно-оздоровительного туризма, в том числе рынка курортных услуг. В статьерассматриваются перспективы развития лечебно-оздоровительного туризма на основе анализа лечебно-оздоровительной системы рекреационного потенциала Казахстана. Оценка рекреационных ресурсов лечебно-оздоровительного туризма является необходимой предпосылкой для оптимизации природопользования и развития курортного дела. Проводя для этих целей оценку природных рекреационных ресурсов нескольких регионов Кахастана,было сделано районирование сцелью сравнения рекреационного потенциала местностей. В ходе проведения в данных регионах анализа бальнеологических и климатических ресурсов,выделены 20 гидроминеральных районов для оценки их рекреационной привлекательности и возможности развития лечебно-оздоровительного туризма. На основе сделанных анализов была составлена карта-схема природных рекреационных ресурсов Казахстана. Кроме этого, были приведены количественные и качественные характеристики рекреационных ресурсов гидроминеральных районов. В результате, гидроминеральные районы Казахстана были сгруппированы на 4 группы согласно очень высокому и высокому, среднему и низкому рекреационному потенциалу. Представленные результаты исследования позволят определить проблемы, препятствующие развитию сферы лечебно-оздоровительного туризма и сформулировать предложения по развитию конкретных районов с высоким лечебно-оздоровительным потенциалом, но малоосвоенных, с точки зрения социально-экономических рекреационных ресурсов.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, лечебная грязь, минеральная вода, рекреация, санаторий.

Summary

Yessengabylova A.K. – PhD candidate of Eurasian national university named after L.Gumilyov
Omarov K.M. – KazNPU named Abai, city Almaty, Republic of Kazakhsta

Natural prerequisites of development of health-improving tourism in Kazakhstan

This article is directed to an assessment of natural prerequisites of the domestic sphere of health-improving tourism, including the market of resort services. Prospects of development of health-improving tourism on the basis of the analysis of health-improving system of recreational capacity of Kazakhstan are consideredin article.The assessment of

recreational resources of health-improving tourism is the necessary prerequisite for optimization of environmental management and development of resort business. Division into districts for the purpose of comparison of recreational capacity of districts was made after carrying out an assessment of natural recreational resources of several regions of Kakhastan for these purposes.20 hydromineral areas for an assessment of their recreational appeal and a possibility of development of health-improving tourism are allocatedduring the analysis of balneological and climatic resources in these regions.The schematic map of natural recreational resources of Kazakhstan was made on the basis of the made analyses.Besides, quantitative and qualitative characteristics of recreational resources of hydromineral areas were provided.As a result, the hydromineral regions of Kazakhstan were grouped on 4 groups according to very high and high, average and low recreational potential.The presented results of research will allow to define the problems interfering development of the sphere of health-improving tourism and to formulate offers on development of the concrete areas with a high health-improving potential but low-developed from the point of view of social and economic recreational resources.

Keywords: health-improvingtourism, therapeutic mud, mineral water, recreation, sanatorium.

ӘОЖ 338.012

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ШИПАЖАЙЛЫҚ-КУРОРТТЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫН ТАЛДАУ

Есенғабылова А.Қ. – *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты,* aiman_13_90@mail.ru

Бұл мақалада автор Алматы облысының шипажайлық-курорттық қызметтер нарығын талдай отырып, аймақтағы осы саланың даму жағдайына баға береді. Атап айтқанда, Алматы қаласы және жалпы Алматы облысы аймағында орналасқан шипажайлық-курорттық мекемелердің қызмет көрсету ерекшеліктеріне тоқталып өтеді. Сонымен қатар емдік-сауықтыру туризмінің нысаны болып табылатын шипажайлық-курорттық мекемелердің іс-әрекетін талдау барысында демалушылар арасында әлеуметтік сауалнама жүргізілді. Сауалнама барысында демалушылардың қандай әлеуметтік топқа жататындығы, шипажайлық-курорттық қызметке деген көзқарасы анықталды, сонымен қатар шипажай демалушылары тарапынан мекемелер ұсынатын қызметтерге баға берілді. Шипажайлық-курорттық мекемелерге келушілер арасында әлеуметтік сауалнама жүргізу арқылы аймақта шипажайлық-курорттық қызметтерге деген сұраныс деңгейі анықталып, саланың дамуын тежейтін негізгі мәселелер мен емдік-сауықтыру туризмі нарығын дамытудың басты бағыттары қарастырылды.

Түйін сөздер: емдік-сауықтыру туризмі, шипажай, профилакторий, курорт, әлеуметтік сауалнама.

Емдік минералды ресурстар тарапынан Алматы облысының аймағы республикадағы ең қолайлы аймақтардың бірі болып табылады. Алматы облысында кең қолданысқа ие минералды сулар мен емдік балшықтар базасында шипажайлар, профилакторилер, сонымен қатар демалыс үйлері мен сумен емдеу, балшықпен емдеу орталықтары жұмыс істейді. Қазіргі таңда Алматы облысында 16 шипажайлық-курорттық мекеме жұмыс істейді, оның ішінде 10 мекеме Алматы қаласының аймағында орналасқан. Сонымен қатар, 7 балалар шипажайы және 8 рекреациялық аймақтарда көптеген демалыс үйлері мен базалары орналасқан. Алматы облысында туризмді дамытудың мастер-жоспарына сәйкес кластер шеңберінде 2018 жылға дейін 150 орындық «Албан-Арасан» шипажайлық-курорттық кешенінің құрылысы жоспарлануда, сонымен қатар қазіргі таңда Алакөлдің жағалауында сауықтыру мекемесінің құрылысы жүргізіліп жатыр [1].

«Алматы Resort» клиникалық шипажайы, «Алатау» емдік-сауықтыру кешені, «Ақ қайың» медициналық-сауықтыру кешені, «Altyn Kargaly» отель-шипажайы, «Көктем» шипажайы, «Қазақстан» шипажайы, «Қарғалы» пансионаты, «Ақ бастау» сауықтыру пансионаты, «Каменское плато» туберкулезден емдейтін шипажайы және «Саумалы Перзент» саумалмен емдеу орталығы Алматы қаласының аймағында орналасқан. Шипажайлық-курорттық мекемелер көбінесе бальнеотерапияға, климатотерапияға және пелоидотерапияға маманданған, сонымен қатар фитотерапия, парафинді-озокеритті емдеу, спелеотерапия, апитерапия, гирудотерапия, терренкур, саумалмен, қымызбен және шұбатпен емдеу сияқты емдік поцедуралар көптеген шипажайларда қолданылады.

«Жаркент-Арасан» медициналық сауықтыру кешені, «Керімағаш» шипажайы, шипажай-профилакторий «Қаратал», шипажай-профилакторий «Текелі», «Ақ бұлақ» шипажайы, «Алакөл-Арасан» емдік-сауықтыру орталығы Алматы облысы аймағында орналасқан.Бұл емдік-сауықтыру мекемелерінде қимыл-тірек аппаратының, жүйке және қан айналым жүйелерінің, дем алу органдарының және ас қорыту мүшелерінің, қанайналым және эндокриндік, зәр шығару жүйелерінің аурулары, инфекциялық және

паразитарлық аурулар, психикалық ауытқулар, қимыл, тамақтану және зат алмасудағы ауытқулар сияқты көптеген ауру түрлеріен емдейді.Шипажайға жолдама бағалары тәулігіне 5000-25500 теңге аралығында болып табылады. Емдеу барысында шипажайларда балшықпен емдеу, минералды ванналар, емдік душ, су астында омыртқаны созу, ішек пен өт жолдарын тазалау, фитотерапия, массаж, қанды тазалау, сүлікпен емдеу, инемен емдеу, психотерапия, жарықпен емдеу, биоптрон, ингаляция, оттегі-озон терапиясы, тұз шахтасы, мануалды терапия, емдік дене шынықтыру, диетотерапия және қымбат шетелдік құрылғыларда диагностика мен ем жасаудың басқа да жаңа әдістері қолданылады [2], [3], [4], [5], [6].

Алматы облысы тұрғындары арасында сауалнама жүргізу барысында жауап берушілер арасында Алматы облысының Жаркент-Арасан, Текелі және Қаратал шипажайлары аса сұранысқа ие екені белгілі болды.

Шипажайлық-курорттық қызметтердің аймақтық нарығын жетілдіру және демалушылардың қажеттіліктерін анықтау мақсатында Алматы облысының 5 шипажайлық-курорттық мекемелерінде әлеуметтік зерттеу жүргіздік. Зерттеулер«Жаркент-Арасан» медициналық сауықтыру кешенінде, «Керімағаш» және «Ақ бұлақ» шипажайларында, «Қаратал» және «Текелі» шипажай-профилакторилерінде, «Алакөл-Арасан» емдік-сауықтыру орталығында жүргізілді. Демалушылар арасында жүргізілген арнайы сауалнама нәтижесінде олардың 60%-ын әйелдер, 40%-ын ер адамдар құрайтыны анықталды. Жас ерекшеліктеріне келетін болсақ, 25 жасқа дейінгі адамдар 2,6% құрайды, 26 мен 35 жас арасындағылар - 8%, 36-45 жас арасындағылар - 5,4% , 46-55 жас арасындағылар - 21%, жасы 55-тен жоғары адамдар 63% құрайды.74% жауап берушілердің отбасылары бар, 26% үйленбеген немесе тұрмыс құрмаған. Қызмет атқаратын саласын қарастыратын болсақ, 15,8% жауап берушілер мемлекеттік мекемелерде қызмет атқарады, 15,7% жеке секторда жұмыс істейді, жауап берушілердің 13,2%-ын жұмыссыздар мен үй шаруасындағы әйелдер құрайды, 2,6% оқушылар мен студенттер және 52,7% зейнеткерлер болып табылады. Осыдан көріп отырғанымыздай, шипажайларда демалушылардың көп бөлігін жасы 55-тен жоғары, зейнеткер, отбасылы, әйел адамдар құрайды. Орташа айлық табыстары жауап берушілердің 79%-ын да 20000-100000 теңге аралығында болып табылады. 7,9% демалушылардың орташа айлық табыстары 20000 теңгеден төмен, тек қана 13,1% жауап берушілердің айлық табысы 100000 теңгеден астам соманы құрайды.

Шипажайлық-курорттық мекемелерде демалудың жиілігіне қатысты 44,7% жауап берушілер жыл сайын демалатынын, 26,3% мұндай мекемелерге алғаш келгенін, 5,3% демалушылар шипажайларға жылына 2 рет келетінін жеткізді, қалған жауап берушілер 2-5 жылда мүмкіндік туған жағдайда ғана демалатынын атап өтті. 36,8% жауап берушілер жаз мезгілінде, 47,3% күзде демалғанды қалайтынын білдірді, қалғандары үшін жылдың қай мезгілінде демалу маңызды емес. Демалушылардың 65,8% бөлігі шипажайлық-курорттық мекемелерге жолдаманы 10 күнге және 28,9%-ы 15 күнге алғанды қалайтынын жеткізді. Шипажайлық-курорттық мекемелердегі демалушылардың 52,5% бөлігінің негізгі мақсаты емделу, денсаулықты нығайту болса, 47,2% демалушы емделу мен демалуды үйлестіруді қалайды.

Шипажайды таңдаудағы себептерге байланысты демалушылардың көзқарастары бөлінді. 1-суретте шипажайлық-курорттық мекемені таңдаудағы демалушылардың негізгі себептері көрсетілген.

Сурет 1. Шипажайлық-курорттық мекемені таңдаудағы демалушылардың негізгі себептері

Ескерту: Зерттеу негізінде автормен құрастырылды

Диаграммадан көріп отырғанымыздай, шипажайлық-курорттық мекемені таңдау барысында адамдар ең алдымен медициналық қызметтің жоғарғы сапасы мен шипажайдың қолайлы орналасуын ескереді. Келесі себептерге минералды ресурстардың болуы мен ұсынылатын қызметтердің кең ауқымы жатқызылды. Шипажайлық-курорттық мекемені таңдау кезінде жолдама бағасы да үлкен әсер етеді. 92% жауап берушілердің пікірінше, шипажайға жолдаманың бағасы оларды қанағаттандырады, себебі Алматы облысының шипажайлық-курорттық мекемелеріндегі жолдаманың орташа бағасы Алматы қаласының шипажайларына қарағанда төменірек болып табылады. Жауап берушілердің арасында жолдаманы кәсіподақтардан арзандатылған бағамен алғандар аз болмады. Көптеген мемлекеттік мекемелердің кәсіподақтары жергілікті шипажайлардан жолдамаларды толық бағамен сатып алып, өз қызметкерлеріне жеңілдетілген бағамен ұсынады. Бұл шаралар, бір жағынан аймақта шипажайлық-курорттық саланың дамуына септігін тигізсе, екінші жағынан жергілікті халықтың денсаулығы мен өмір сүру жағдайының жақсаруына алып келеді.

89% демалушылар осы шипажайларға болашақта қайта демалуға келетінін және 79% жауап берушілер өз таныстарына осы шипажайлық-курорттық мекемелерге келуді ұсынатынын білдірді.

Зерттеудің келесі бөлімінде әлеуметтік сауалнама арқылы Алматы облысының шипажайлық-курорттық мекемелерінде ұсынылатын қызметтердің сапасына баға берілді. Ол үшін әр демалушыға шипажайда көрсетілетін қызметтердің сапасын 5-баллдық жүйемен бағалау ұсынылды. Сауалнама нәтижелері 2-суретте диаграмма түрінде көрініс тапқан.

Сурет 2. Шипажайда көрсетілетін қызметтердің сапасын бағалау

Ескерту: Зерттеу негізінде автормен құрастырылған

Демалушылардың бағалауы бойынша, Алматы облысының шипажайлық-курорттық мекемелерінде ең алдымен медициналық қызметтердің сапасы мен тамақтандыруды ұйымдастыру қанағаттандырады. Мәдени-бұқаралық шараларға, емдік дене шынықтыруға және ағартушылық жұмысына ең аз балл сәйкес келді. Бұл отандық шипажайлық-курорттық мекемелердің қызметіне мәдени-бұқаралық шараларға ерекше көңіл бөлетін шетелдік курорттардың тәжірибелерін ендіру қажет деген мағынаны білдіреді.

Төменде Алматы облысының шипажайлық-курорттық мекемелерінің қызметін жетілдіру бойынша демалушылардың ұсыныстары келтірілген. 55-75% жауап берушілердің пікірінше, шипажайларда тіркеу үрдісін жылдамдату қажет, медициналық персонал көбірек сыпайылық танытуы керек, сонымен қатар мәдени-бұқаралық шаралардың бағдарламасын барынша толықтырып, әр демалушыға

жеке көңіл бөлу қажет. Демалушылар медициналық персоналға әр түрлі ауру түрлерінің алдын алу және шипажайлық ем барысында пайдаланылатын табиғи минералдық ресурстардың пайдалылығы туралы ағартушылық жұмыс жүргізуді ұсынады.

Қорытындылай келе, шипажайлық-курорттық мекемелерге көрсетілетін қызметтер ауқымын кеңейту, Алматы қаласы мен облысының туроператорларымен тығыз байланыс орнату, емдеу мен қалпына келтіру бойынша арнайы бағдарламалар қалыптастыру қажет екендігін атап өткен жөн. Барлық шипажайлық-курорттық мекемелерге өз инфрақұрылымын демалушылар үшін максималды ыңғайлы етіп қалыптастыруы қажет. Осы және көптеген басқа да шаралар демалушылардың шипажайларда немесе демалыс үйлерінде өткізетін уақытын ұзарта түсуге және жаңа туристерді тартуға мүмкіндік береді.

1 Алматы облысының туризмін дамытудың мастер-жоспары. – Алматы облысының Туризм басқармасының сайты. – Электронды ресурс. – http://turizm-zhetysu.gov.kz/?p=317

2 «Жаркент-Арасан» медициналық сауықтыру кешенінің сайты. – Электронды ресурс. – http://www.zharkent-arasan.kz/

3 «Керімағаш» шипажайының сайты. – Электронды ресурс. – http://www.kerimagash.kz/

4 «Қаратал» шипажай-профилакториініңсайты. – Электронды ресурс. –http://www.sanatori-karatal.kz/

5 «Текелі» шипажай-профилакториініңсайты. – Электронды ресурс. –http://www.proftekeli.ru/

6 «Ақ бұлақ» шипажайының сайты. – Электронды ресурс. –http://www.sanatoryakbulak.kz/

Резюме

Есенгабылова А.К. **–** PhD докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева,

Анализ рынка санаторно-курортных услуг Алматинской области

Анализируя рынок санаторно-курортных услуг Алматинской области, в данной статье автор дает оценку состоянию развития отрасли в регионе. Стоит отметить что, автор отмечает особенности функционирования санаторно-курортных учреждении, расположенных в городе Алматы и в целом на территории Алматинской области. Кроме этого автором проводился социальный опрос среди отдыхающих во время анализа деятельности санаторно-курортных учреждении, которые являются объектами лечебно-оздоровительного туризма. В ходе проведения опроса были определены к какой социальной группе относятся отдыхающие санаториев и их предпочтения в отношении санаторно-курортных услуг, а также отдыхающими дана оценка услугам, предоставляемым данными учреждениями. Посредством проведения социального опроса среди клиентов санаторно-курортных учреждении был определен уровень спроса на санаторно-курортные услуги в регионе, а также были рассмотрены проблемы, препятствующие развитию отрасли и пути развития лечебно-оздоровительного туризма.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, санаторий, профилакторий, курорт, социальный опрос.

Summary

A.K. Yessengabylova – PhD candidate of Eurasian national university named after L. Gumilyov

Market analysis of sanatorium servicesof Almaty region

Analyzing the market of sanatorium services of Almaty region, in this article the author gives an assessment to a condition of development of branch in the region. It should be noted that, the author notes features of functioning sanatorium establishments, located in the city of Almaty and in the territory of Almaty region in general.Besides,the author conducted social survey among vacationers during the analysis of activity sanatorium establishment which are objects of health- improving tourism.During the surveywere defined what social group are vacationers of sanatoria and their preference concerning sanatorium services,and also vacationers gave an assessment to the services provided by these establishments.By means of a social survey among clients of sanatorium establishmentsit was determined the level of demand for the market of resort services in the region, and also the problems interfering development of branch and a way of development of health-improvingtourism were considered.

Keywords: health-improving tourism, sanatorium, dispensary, resort, social survey.

УДК: 373.51

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Берикханова А.Е. – *п.ғ.к.,доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, ПШО тренері,* e-mail: brr.aiman@gmail.com

Мақалада Қазақстандағы орта білім беру мектептерінде формативті бағалау әдістерін пайдаланудың тиімділігі қарастырылған. Қоғамдағы өзгерістердің барлығы ұлт болашағына, қоғамның даму мақсатына, уақыт талабына негізделген жаңа даму перспективаларын айқындалған. Осындай ауқымды бағдарламалардың бірі ретінде «Интеллектуалды ұлт - 2020» (1) бағдарламасының маңызы ккрсетілген. Ұлттық жобаның жаңа тұрпатты азаматтарды тәрбиелеу және Қазақстанды бәсекеге қабілетті адами капиталы қалыптасқан мемлекет деңгейіне жеткізумен байланысты екендігі көрсетілген.

Түйін сөздер: интеллект, интеллектуалды ұлт, бағалау, формативті бағалау, түрткі, функционалды сауаттылық, сыныптағы психологиялық ақуал.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алғаннан бері тың иновациялық идеяларды іске асырып экономикалық, әлеуметтік, қоғамдық, саяси бағыттарда көптеген жетістіктерге қол жеткізіп, әлемдік аренада өзінің лайықты орнын ойып тұрып алғаны анық. Қоғамдағы өзгерістердің барлығы ұлт болашағына, қоғамның даму мақсатына, уақыт талабына негізделіп, жаңа даму перспективаларын айқындауда. Осындай ауқымды бағдарламалардың бірі ретінде «Интеллектуалды ұлт – 2020» (1) бағдарламасының маңызы өте зор. Ұлттық жобаның негізгі идеясы жаңа тұрпатты азаматтарды тәрбиелеу және Қазақстанды бәсекеге қабілетті адами капиталы қалыптасқан мемлекет деңгейіне жеткізумен байланысты.

«Интеллектуалды ұлт – 2020» ұлттық жобасының мақсаты – жаңа тұрпатты қазақстандықтарды тәрбиелеу және Қазақстанды бәсекеге қабілетті адам капиталы бар елге айналдыру, ұлттың интеллектуалдық әлеуетін дамыту және ол жобаның мемлекетті стратегиялық тұрғыдан дамыту бағыты үш құрамдас бөліктен тұрады: білім беру жүйесін инновациялық даму жолына түсіру; қуатты ақпараттық революция, яғни ақпараттық инновациялық технологиялар паркін қалыптастыру; жастарға рухани тәлім-тәрбие беру (2).

Аталып отырған бағдарламада басшылыққа алынған үш негізгі аспекттердің (сапалы білім, ақпараттық революция және жастардың рухани дамуы) түп тамырын зерттейтін болсақ, олар мектеп мәселелерімен тікелей байланыс табуда. Қазіргі орта білім беру мазмұнын жаңарту бағытында мектеп мұғалімдері үлкен серпімді жобаларға қатысып, білім нәтижелерін халықаралық білімді мониторингілеу рейтингтерінен (**TIMSS – *Trends in Mathematics and Science Study***) елеулі орындарды иеленуде. **TIMSS** рейтингісі бойынша 4-ші және 8-ші сынып оқушыларының жаратылыстану-математикалық білім беру сапасын бағалайтын халықаралық зерттеу көрсеткіштері анықталып отырады.

2015 жылғы TIMSS аясында Қазақстаннан 179 мектептен барлығы 9 579 оқушы (ауыл және қала мектептерінен, орыс және қазақ мектептерінен, аралас мектептерден) қатысты. Осы сынақта Қазақстан оқушыларының қол жеткізген жетістіктері қуантарлықтай. Себебі 8-ші сыныптар арасында математика пәні бойынша Қазақстан 7 орынды, ал жаратылыстану ғылымдары бойынша 9-шы орынды иеленген. Сонымен қатар, 4-ші сыныптар арасында математика пәні бойынша Қазақстан оқушылары 12-ші орынды, ал жаратылыстану ғылымдары бойынша 8-ші орынға ие болды (3). Бұл рейтинг бойынша Қазақстан оқушылары жаратылыстану-математикалық сауаттылығы бойынша АҚШ, Англия, Германия, Канада, Автралия, Израиль, Швеция, Малайзия, Түркия және тағы басқа дамыған мемлекеттердегі құрдастарынан озып шығулары, Қазақстанның әлемдегі 30 дамыған мемлекеттер қатарына енуге деген талпынысын айқын көрсете түсті.

Білім беру мазмұнын жаңарту барысында негізгі ұстанымдар қатарында оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру, деңгейлік бағдарлама идеялары қамтылған 7 модуль мазмұндарын мектеп практикасына енгізу, Назарбаев зияткерлік мектептерінің тәжірибесін жалпыға білім беру мектептеріне жан-жақты тарату, педагогикалық инновациялық технологияларды ұтымды пайдалана білу мәселелері өзектенуде.

Қазіргі таңда білім сапасын арттыруда оқу нәтижелерін *тиімді бағалау жүйесін жетілдіру* қажеттілігі айқын көрініс табуда. Қазіргі мектептерде мұғалімдер бағалаудың түрлі әдістерін

пайдалануға талпыныс танытып отыр. Қазіргі мектептерде деңгейлік курстардан өткен мұғалімдер бағалаудың *формативті, суммативті, критериалды түрлерінің* теориялық негіздерімен танысып, өз тәжірибелеріне енгізу үстінде.

Формативті бағалау - оқыту үшін бағалау (4). Оқушылардың оқуға деген ынталарын оятуда *формативті бағалаудың әдістері* әсерлі екенін және оның мұғалімдердің оқыту қызметін жетілдірудің бірден бір тетігі екенін мектеп тәжірибесі дәлелдеп отыр. Оны деңгейлік курстардан өткен мұғалімдердің есептерінен, өткізген коучингтерінен, шеберлік сабақтарынан аңғаруға болады.

Формативті бағалау ерекшеліктері психо-эмоциялық көңіл-күймен тығыз байланысты. Ал оқутанымдық үрдісте психологиялық ахуал ең қажетті факторлардың бірі болып табылады. Оқушының үлгерімі жақсы болу үшін ең алдымен оның ынтасын оятып, жігерлендіру қажет. Халық арасындағы «Атты суатқа апаруға болады, бірақ күштеп су ішкізу қиын» - деген мақал тегін қалыптаспағаны белгілі.

Мысалы, сабақ үстінде оқушылардың әр жауаптарына: «Сіздің ойыңыз өте құнды», «Бұл өте қызық идея екен», «Сіздің пікіріңіз ерекше болды!», «Бұл өте сирек кездесетін жауап!», «Әр кімнің пікірі құнды!», «Сіз осы қасиетіңізбен ерекшеленесіз!», «Жауап қосқаныңызға көп рахмет!», «Түсінігіңіз тереңдей түскенін байқата алдыңыз!» - деген пікірлер арқылы олардың өз күштеріне деген сенімділіктерін, ерік-жігерлерін шыңдауға көмектесетінін байқауға болады.

Ал енді кейбіреулері *қате жауап* беріп тұрғанның өзінде де оларға: «Жақсы! Бәріміз өстіп үйреніп кетеміз!», «Сіз білім көкжиегін кеңейту үстіндесіз!», «Бәріміз үйрену үстіндеміз», «Бұл ерекше пікір екен, тағы кімде өзгеше пікірлер бар, салыстырып көрейік», «Қателіктерден қорықпаймыз», «Ештеңе істемейтін адам ғана қателеспейді», «Қателіктерді жеңу арқылы өзгереміз» - деген демеуші, қолдаушы пікірлермен белсенділіктерін бәсеңдетпейтіндей қалыптастырушы бағалау тәсілдерін қолдана алу өте маңызды.

Мұғалімнің оқыту шеберлігінде вербальсыз қарым-қатынас тәсілдері де өте ұтымды және тиімді қолданылуы қажет (мимика, ым-ишара, такесика, бас изеу, бас бармақ арқылы бағалау, шапалақтау арқылы шартты белгілерді пайдалану, т.б.). Аудиторияға күлімдеп кіру, оқушылармен кездескенде шынайы қуанышты екеніңізді білдіру, қал-жағдайларын сұрастыру, комплимент айту, үнсіздік ұстау, бейресми жағдайларда да пікірлеріне құлақ асу, пікірлеріне қызығушылық таныту, жетістіктері үшін құттықтау, көпшілік алдында құттықтау техникаларының ықпалы айтарлықтай септік тигізеді. Формативті бағалаудың негізгі ерекшеліктерінің бірі сабақта үнемі психологиялық жағымды ахуал тудырып, кейбір кезде көңіл-күйлерін көтеретін мысал-әңгімелер келтіріп, әр кезде позитивтіліктің сақталуында.

Сабақтар барысында мұғалімдер оқушыларға «Екі жұлдыз бір тілек», «Білемін, білгім келеді, білдім», «Бес жол өлең», «Қызық, құнды, қиын», «Шаттық шеңбері», «Шапалақ шашу», т.б. формативті бағалау тәсілдерін жиі қолданады. Формативті бағалау беруде «сендвич» әдісіне негізделіп, оқушыға бірінші жақсы, ұтымды тұстарын атап көрсетіп, содан кейін ұсыныстарды, ойландыратын сұрақтар ретінде беруге болады.

Формативті бағалаудың атқаратын басты қызметі жағымды кері байланыс беру. Бұндай кері байланыстардан көп ақпараттар алуға болатыны байқалды: оқушылар мен мұғалімдердің құзіреттілік деңгейлері, коммуникативтік қабілеттері, жаңашылдық идеяларды меңгеру және қабылдау деңгейлері арта түскен.

Формативті бағалаудың құндылығын оның рефлексиялық қызметімен байланыстыра қарастыруға болады. Мысалы, «жетістік баспалдағы» әр адам өзін бағалауда, өз командасының жұмысын бағалауда, бүкіл топтың жұмысын бағалау үшін қолданылатын әмбебап бағалау құралы болып табылады. Мысалы, жаңа тақырыпты түсіндіргеннен кейін, топтық талқылаудан кейін, немесе рефлексиялық кері байланыс кезінде осы «жетістік баспалдағы» үнемі қолданыста болса, мұғалім де, оқушылар да өздерінің оқутанымдық іс-әрекеттерінің тиімділігі мен нәтижелілігін, немесе, олқылықтарын, жетіспеушіліктерін байқай алады.

Формативті бағалау түрлерін *жазбаша, ауызша, иллюстрациялық, вербальсыз* деп жіктеуге болады. Мысалы, «Блоб көпірін» қолдану формативті бағалаудың иллюстрациялық тәсіліне жатады. Оқушы өзінің «Блоб көпірін» неліктен осылай бояғанына түсініктемесін жазып, рефлексия жасай алады. Формативті бағалаудың осындай тәсілдері арқылы оқушының қаншалықты тақырыптың мәнмәтініне ене алғанын түсінуге, сол арқылы тапсырмаларды түрлендіріп, формативті бағалаудың басқа түрлерін таңдап алуға болады.

Формативті бағалаудың мұғалім үшін маңыздылығы – оның кәсіби шығармашылықты арттыруға ықпалында. Әр педагогикалық жағдаятқа қатысты мұғалім түрлі тәсілдердің ішінен ең тиімді тәсілін таңдай алуы керек. Бұндай таңдау мұғалімнің арнайы шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағыттайды.

Мектеп мұғалімдерін жаңашылдыққа бағыттаудың алдыңғы қатарында мектеп басшылары, олардың көшбасшылық қабілеттері маңызды роль атқарады. Сондықтан Қазақстандағы әр облыс орталықтарында ашылған Педагогикалық шеберлік орталықтар ашылып, мұғалімдердің біліктіліктерін жетілдірумен қатар мектеп басшыларының да көшбасшылық қабілеттерін, менеджмент құндылықтарын қалыптастыру курстары қарқынды жүргізілуде.

Мектеп басшыларының оқу курстары ұзақ мерзімдік болғандықтан, олардың жұмыстарына формативті бағалаудың дистанциялық қашықтық және өндідірістік тұрғыдағы түрлері кеңінен таралды. Егер қашықтық формасында формативті бағалау Интернет арқылы жүргізілген болса, өндірістік формасы бойынша курсты жүргізген тренерлер әр басшы басқарып отырған мектептке барып, басшы жұмысының нәтижелігін жұмыс орнында көріп формативті баға береді. Сондай-ақ, формативті бағалаудың соңғы түрінде мектеп басшысы өз ісіне, жұмысындағы жетістіктері мен кеткен кемшіліктеріне кері байланыс алып, соның нәтижесінде жұмысын жетілдіруге тырысады.

Осы тұрғыда деңгейлік курстардың педагогикалық теория мен практиканың ұштасуына үлкен мүмкіндік жасайтынын, қосымша кәсіби даму алаңдарын дамытуға септігін тигізетіндерін айта кету орынды.

Мектеп басшыларына формативі бағалау on-line режимінде, желілік қоғамдастық арқылы да және тікелей мектепке бару арқылы да берілді. Қашықтықта жедел формативті бағалау беру және үздіксіз байланыста болу құралы ретінде WatsApp арқылы, кәсіби желілік қоғамдастық жұмысы арқылы үздіксіз жалғастырып отыру арқылы ынталарының артқанын, инфокоммуникативтік құзіреттерінің жетілуін байқауға болады. Осындай байланыс арқылы мектеп басшылары бірі бірінің жетістіктеріне және тренерлер де олардың жұмыстарына формативті бағалау беріп, қолдау көрсетіп отыруы үздіксіз үрдіске айналуы ықтимал. Осы байланыстар арқылы мектеп басшыларына формативті бағалаудың қолданыс аясының кеңдігін және нәтижеілігін көрсету заман талабына айналып отыр.

Мектеп басшыларының курстары тоғыз айға созылғандықтан онда аудиториялық және практикалық кезеңдер ажыратылады. Аудиториялық кезеңдер екі ай уақытқа созылса, қалған жеті ай практикалық, немесе, өндірістік тұрғыда жалғаса береді. Осындай ұзақ мерзімді курс барысында да формативті бағалаудың төмендегідей бағыттары бар:

- құжаттар бойынша,
- сабақтардың ұйымдастырылуы бойынша,
- оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекеттері бойынша,
- ата-аналармен жұмыс бойынша,
- басшының директор стандартарын меңгеруі бойынша.

Басшының мектептің негізгі қағидалары мен құндылықтарын түсінуі арқылы оның заманауи директордың рөлін білетіні айқындалады. Осындай формативті бағалау негізінде мектеп басшысының талап етілген халықаралық стандарттарының табыстылық критерийлеріне сәйкес келетіндігі айқындалды.

Дегенмен, мұғалімдердің, мектеп басшыларының кәсіби дамуларын үздіксіз үрдіске айналдыру қажет, себебі андрогогика заңдылықтары бойынша ересек адамдардың танымдық іс-әрекетте зейіндері тез сейіліп кететіні белгілі.

Формативті бағалау объективті болу үшін мұғалімдер мен оқушылар пікірін тыңдап, олардан сұхбат алу тәсілі өте тиімді. Оқушылар мен олардың ата-аналарымен сұхбаттасу арқылы оқу-тәрбие мәселелерінің көлеңкелеп жатқан көп қыр-сырын байқап, баға беруге болады. Тікелей бетпе-бет сұхбаттарда түрлі жоғары дәрежелі сұрақтар қоя отырып, даму үдерісінің қаншалықты қарқынды жүріп жатқанын білу қиын емес.Тек алдын ала арнайы сұрақтар жүйесін құрастырып алу қажет.

Мектептегі балалар – негізгі жетістік индикаторлары деп айтсақ қателеспейміз, себебі олардың жауаптары әрқашан шынайы, олар еш бүкпесіз өз ой-сырларымен еркін бөлісе алады. Балалардан сұхбат алуда олар қарым-қатынасқа еркін түседі, формативті бағалауды өте жақсы қабылдайды.

Формативті бағалаудың оқушылардың оқу-танымдық белсенділіктерін дамытуға әсерін төмендегі қағидалармен негіздеп кетуге болады:

- Формативті бағалау білім мен қатар оқушы тұлғасын дамыту және қалыптастыруға бағытталған.
- Формативті бағалаудың тиімділігінің басты шарты - өзара сыйластық, сенім мен сабырлық.
- Форматвті бағалаудың көпқырлылығы, оны мұғалім де, сынып та, шағын топтар да қолдана алады.

- Формативті бағалау ынтыматастық пен ізгілік қағидаларын сақтауға негізделеді.
- Формативті бағалау арқылы оқушылардың оқу-танымдық белсенділіктері арта түседі.
- Формативті бағалау үрдісіндегі негізгі ұстаным – тұлғаның даму үрдісін үзбей жалғастырып отыру.
- Формативті бағалау – оқыту үшін бағалау.

Сонымен, қазіргі мектептерде формативті бағалау үрдісін талдау нәтижесі негізінде анықталғандай педагогикалық үрдісті басқару оптималдандырады, сабақ құрылымын өзгерту еркіндігі беріледі. Мәселе сабақтың құрылымын бірқалыпты сақтауда емес, мәселе әр сыныпта оқушылардың оқуға деген қызығушылықтарын арттырып, олардың интеллектуалды әлеуеттерін дамыту.

1 Қазақстан Республикасы Н.Ә.Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасы. /Айқын. 2008.

2 Формирование интеллектуального потенциала нации в условиях высшей школы: Сб.науч.тр. – Алматы: Изд-во «Ұлағат» КазНПУ имени Абая, 2012. – 336 с.

3 ҚР білім және ғылым министрлігінің ресми сайты.
http://edu.gov.kz/kz/news/main/timss-2015-zharatilistanu-matematikalik-bilim-beru-sapasin-bagalaitin-halikaralik-zertteulerinin-natizheci-boiinsha-kazakstan-alemnin-en.

4 Формативное оценивание на уроках. Практическое пособие для учителя/ Сост. Р.Х., Шакиров, М.Ф. Кыдыралиева, Г.Н. Сахарова, А.А. Буркитова. – Б.: «Билим», 2012. – 76 с.

Резюме

Берикханова Айман – Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, тренер ЦПМ,Республика Казахстан

Эффективность использования методов формативного оценивания в средних школах Казахстана

В статье рассматривается актуальность развития человеческого потенциала в соответствии с национальной программой «Интеллектуальня нация - 2020». Раскрывается необходимость использования в школах различных приемов формативного оценивания учебных достижений учащихся. Уделяется внимание развитию педагогического мастерства учителей в применении на уроках методов формативного оценивания достижений учащихся. Приводится классификация различных методов формативного оценивания как письменые, устные, иллюстративные, невербальные. В статье делается акцент на эффективности применения методов формативного оценивания в повышении мотивации учеников к учебной деятельности. Дается краткое описание различных функций формативного оценивания.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуальная нация, интеллектуальный потенциал нации, оценивание, формативное оценивание, мотивация, учебная мотивация, функциональная грамотность учеников, среда обучения, психологический климат в классе.

Summary

Berikkhanova Aiman – Kazakh national Pedagogical University named Abay, professor, Trainer of the Senter of Exsellence Almaty, Kazakhstan

The effectiveness of using formative assessment methods in secondary schools of Kazakhstan

The article discusses the relevance of human development in accordance with the national program "Intellectual nation - 2020". It reveals the need to use different methods in schools formative assessment of students' achievements. Attention is paid to the development of pedagogical skills of teachers in the application of techniques in the classroom formative assessment of student achievement. The classification of the different methods of formative assessment as written, oral, illustrative, non-verbal. The article focuses on the effectiveness of formative assessment practices in improving student motivation for learning activities. A brief description of the different functions of formative assessment.

Keywords: Iintellect, Intellectual nation, the intellectual potential of the nation, assessment, formative assessment, motivation, learning motivation, functional literacy of students, learning environment, the psychological climate in the classroom.

УДК 37.03

КӨПМӘДЕНИЕТТІ ЖӘНЕ КӨРКЕМ-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ҰСТАНЫМДАРЫ

Белғозиева Ұ. – *Магистр оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)* kulip.oyan@mail.ru

Мақалада көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие берудің негізгі ұстанымдары, қоғамда және қоғамдық орындардағы жалпыға ортақ мінез-құлық қарым-қатынас мәдениетін, сөз мәдениетін, эстетикалық түсініктерді жетілдіру жан - жақты қарастырылған.

Түйінді сөз: Көпмәдениетті, көркем-эстетикалық тәрбие, ұстанымдар, мінез-құлық, қарым-қатынас мәдениеті, сөз мәдениеті, эстетикалық түсініктер.

Қазақстан Республикасы “Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері» атты ресми құжатта көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие білім беру ұйымдарының білім беру кеңістігін тұлғаның өзін-өзі сәйкестендіруінің көпмәдениетті ортасы ретінде құру, тұлғаның қоғамдағы жалпымәдени мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, оның өнердегі және болмыстағы эстетикалық нысандарды қабылдау, меңгеру және бағалау әзірлігін дамыту жан - жақты қамтылып отыр. Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие қарым-қатынасы арқылы: қоғамда және қоғамдық орындардағы жалпыға ортақ мінез-құлық нормаларына, қарым-қатынас мәдениетіне, сөз мәдениетін сақтауға, эстетикалық түсініктерді жетілдіруге, көркемдік мәдениет саласында эстетикалық мұраттарға, өнердегі және болмыстағы мінсіз сұлулыққа шығармашылық қабілеттер қалыптастыруға, ойлауға және шығармашылық қиялға, шығармашылық қызметке мәдениетаралық әрекетке; мемлекеттік тілді, орыс және ағылшын тілдерін білуге, толеранттылық пен ғаламдық пікір қалыптастыруға, көпмәдениетті тұлға қалыптастыруға қызығушылық, ұмтылыс танытуы көзделеді. Бұл жерде көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие іске асыру механизмдері сабақтар, оқу пәндері, қосымша білім беру, сабақтан тыс іс-әрекеттер, үйірмелер, әдеби клубтар және т.б., театрларға, мұражайларға, көркемсурет көрмелеріне, галереяларға, тарихи орындарға саяхаттар, шығармашылық кештер, оқушылар жұмысының көрмелері, байқаулар, белгілі тұлғалармен, өнер қайраткерлерімен және т.б. кездесулер, Қазақстан халқы Ассамблеясымен және этномәдени орталықтармен ынтымақтастық, білім беру ұйымдарында Қазақстан халқы Кіші Ассамблеяларын құру арқылы жүзеге асырылады деп атап көрсетілген[1].

Расында да, «эстетикалық тәрбие рухани – адамгершілік құндылықтарды әсемдік, көркем мәдениет, халықтар мен дәуірдің әлемдік көркем құндылықтары, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын зерделеу арқылы қалыптастыруды көздейді. Адам бойында қазіргі кезең дамуының маңызды міндеттері болып саналатын өнер құралдары арқылы сана-сезімі анағұрлым жоғары, тұжырымдамалы ойлауға қабілетті, әлемді тұтас бағамдай білетін, өзінің дербес шығармашылық қызметі мен әлемдік құндылықтар туралы танымын толық іске асыратын, ұжымда жұмыс істеуге бейімді, мәдениет әлемінде және адамдармен қарым-қатынасты жасай алатын тұлға қалыптастыру» – деп атап көрсетілген [2].

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа Жолдауында жалпықазақстандық мәдениетті дамытуға жаңаша серпін берген жөн. Мәдени саясаттың ұзақ мерзімді тұжырымдамасын әзірлеу қажет», - деп заманауи мәдениетті дамытуға және қалыптастыруға, мәдени мұраларымызды жүйелеп, оларды қалпына келтіру, сақтау, одан әрі дамыту ісіне кең көлемде білек түре кірісетін кез келгенін, ұлттық мәдениетімізді ұлықтап бар мен жоғымызды түгендеп, жүйелеп, келер ұрпаққа аманат ету аса маңызды міндет», – деп ұлттық мұраларды жаңғыртуға аса мән беруі бүгінгі зерттеу тақырыбымыздың маңыздылығы мен мәнділігін аша түседі [3].

Эстетикалық тәрбие рухани – адамгершілік құндылықтарды әсемдік арқылы, көркем мәдениет арқылы, халықтар мен дәуірдің әлемдік көркем құндылықтары арқылы, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын зерделеу арқылы қалыптастыруды көздейді. Адам бойында қазіргі кезең дамуының маңызды міндеттері болып саналатын өнер құралдары арқылы анағұрлым жоғары сана-сезім, тұжырымдамалы ойлауға қабілет, әлемді тұтас бағамдай білетін, өзінің дербес шығармашылық қызметімен әлемдік құндылықтар туралы танымын толық іске асыратын, ұжымда жұмыс істеуге бейімді, мәдениет әлемінде және адамдармен қарым-қатынаста қалыптастыру тұрғысынан қарастырылады[2].

Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие берудің негізгі ұстанымдары негізінен эстетикалық сана, эстетикалық сезім, әсемдікті қабылдау, эстетикалық әсерлену, әсемдік сезім, эстетикалық қабылдау, сүйсіну, масаттану, ренжу, қуану, эстетикалық қызығушылық, эстетикалық ләззат, эстетикалық талғам, эстетикалық мұрат, эстетикалық көзқарас , эстетикалық қызмет , эстетикалық мұрат, эстетикалық кемелдіктің дамуы мен қалыптасуына бағытталады.

М. Жұмабаев өзінің «Педагогика» еңбегінде «Әр адамның сұлулық сезімдері әр түрлі нәрседен оянымпаз болады. Біреудікі – музыкадан, біреудікі – сұлу суреттен, ал біреудікі – поэзиядан. Искусствоның әйтеуір бір түрінен ләззат алмайтын, біреуіне құмар болмайтын адам болмайды, ал тәрбиенің міндеті – балада искусствоның қандай түріне ынта бар екенін тауып, сол ынтасын, қызығушылығын, сол түр туғызатын сұлулық сезімдерін оятып, өркендету», – деп эстетикалық тәрбиенің бала дамуындағы маңызына ерекше тоқталған [4].

Педагогикалық сөздікте «эстетикалық тәрбие – оқушыларда эстетикалық білім, талғам, мүдделер және қажеттіліктерді дамытудың, тәрбиелеудің мақсаты және жоспарлы үрдісі», – деп атап көрсетеді. Эстетикалық тәрбие берудің негізгі құрамдас бөлігі көркемдік білім және көркемдік тәрбие. Көркемдік білім және көркемдік тәрбие ұғымының мән мағынасын ашып көрсетуде «көркемдік білім өнер және көркемдік шығармашылық әлемінен дүниетанымдық ұстанымын қалыптастыру, білім, білік, дағдыны өзара бірлікте менгеру үдерісі тұрғысынан қарастырылып, ал көркемдік тәрбие – оқушының бойында өнерді сезіну, түсіну, бағалау, сүю және онымен рахаттана білу үдерісі, көркемдік шығармашылық іс-әрекеттің қажеттілігі және эстетикалық құндылықтарды қалыптастыру», – деп тұжырымдалады [5].

Қазақстан ғалымдары М.Х. Балтабаев [6], С.А. Ұзақбаева [7], Р.Р. Джардемәлиева [8], және т.б. өз еңбектерінде қазақ халық музыкасы, дәстүрлі көркем мәдениетін оқушылар мен студенттердің музыкалық-эстетикалық тәрбиесін жетілдіру мақсатында пайдалану жолдарын қарастырып, педагогикалық мүмкіндіктерін анықтады. Тікелей қазақтың дәстүрлі көркем мәдениетінің әр түрлі саласы арқылы, атап айтқанда, бастауыш сынып оқушыларына музыкалық-эстетикалық тәрбие беру (Қышқашбаев Т.Ә.), бастауыш сынып оқушыларының қазақ жалық аспаптық музыкасына қызығушылығын қалыптастыру (Оразалиева М.А.), халық әндері арқылы музыкалық-эстетикалық және адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеуде (Дүйсембінова Р.Қ.), оқушыларға бейнелеу өнері арқылы эстетикалық тәрбие беруде (Әлмұхамбетов Б.А.) т.б. халықтың ұлттық өнерін жас ұрпақ бойына қалыптастырудың жолдарын мазмұнды жүйелейді.

Бұл мәселеге байланысты М.Х. Балтабаевтың монографиясында оқушы жастарға музыкалық-эстетикалық тәрбие берудің негізін ғылыми-теориялық тұрғыда тұжырымдап, оның педагогикалық мүмкіндіктерін дәйекті түрде жан-жақты дәлелденген зерттеудің маңызы зор [6]. Қазақтың белгілі ғалымдарының бірі С.А. Ұзақбаева өзінің 1995 жылы жарық көрген «Тамыры терең тәрбие» деген еңбегінде бүгінгі мектептегі эстетикалық тәрбиеге терең зерттеген. Онда эстетикалық тәрбиенің маңызы және міндеттерімен қатар балаларға эстетикалық тәрбие берудегі ұлттық өнердің рөлін баса көрсеткен [7].

Әр халықтың ұлттық мәдениеті ертеден келе жатқан өзіне тән өнері, әдеп-ғұрпы, салт-дәстүрлері негізінде жетілетіні белгілі. Олай болса, ғасырлар сынынан еленіп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан халықтың дәстүрлі көркем мәдениетінің түрлерін жинақтап зерделеудің, оның тәлім-тәрбиелік мол тәжірибесі негізінде жастарды тәрбиелеудің қажеттілігі мол.

Осындай қажетіліктің бірі – қазақтың дәстүрлі көркем мәдениетінің тәрбиелік мүмкіндіктерін жас ұрпақтың эстетикалық тәрбиесінде пән сабақтарында тиімді пайдалана білу болып табылады. Бұл мәселенің нәтижелі жүзеге асырылуы болашақ мұғалімдерінен қазақтың дәстүрлі мәдениеті бойынша білім сапасын және оны оқушыларға эстетикалық тәрбие беру процесінде пайдалана білу іскерілігі мен дағдыларын талап етіледі.

Халықтың бай тарихын, мәдени құбылыстарының сан қилы ерекшеліктерін білмей, бүгінгі тәрбие жүйесін қалыптастыру мүмкін емес. Бүгінгі білім жүйесіндегі өнердің басты мақсаты – ол адам баласының барлық іс-әрекетіндегі сергек сезімталдықты, әдемілік пен әсемдікті, талғамды тәрбиелеу.

Сонымен қатар эстетикалық-рухани тәрбиенің ішінде өнерге үлкен зейін аударып, оны қоғам дамуымен тығыз байланыста қарастырады. Баланың сана-сезімінің қалыптасуындағы негізгі құралдардың бірі - өнер. Өнердегі ән мен күй, өлең мен музыка, сурет пен бейнелеу – қазақ халқының өмірі мен тұрмысында ерте заманнан келе жатқан берік орын алып, олардың сенімді де айнымас серігіне айналған дүниелер. Өнердің мақсаты – адамдардың көңіл-күйіне әсер етіп, оларға рухани қорек беру, эстетикалық ғажайып рахат шәрбатынан сусындатып, жағымды, этикалық қасиеттердің қалыптасуына жағдай жасау. Әсіресе, өнердің мән мағынасын қазақ халық композиторларының мұралары

арқылы қалыптастыру негізгі орын алады. Себебі, ұлттық белгі осы ұлттық эстетика арқылы айқындалады.

Эстетикалық тәрбиеде өнердің алатын орны ерекше. Эстетикалық көзқарасты тәрбиелеудің негізгі құралы – өнер. Ол шындықты көркем, сезімді қабылданатын бейнелер арқылы адам санасына, сезіміне әсер етіп, оның көзқарасын қалыптастыруға жәрдем етеді. Ұлттық өнер, әдебиет – адамдардың эстетикалық мәдениетін, түрлі рухани қажеттіліктерін толыққанды қанағаттандыра алатын шығармашылық салалары.

Бүгінгі таңда жас ұрпақтың рухани-эстетикалық дамуын қамтамасыз ету негізінен, көркем өнер түрлері, яғни әдебиет, тарих, әдеп, музыка, т.б. арқылы білім мен тәрбие беру жүйесінде жүзеге асырылады. Қазақтың ән өнері – сонау көне заманнан бері қалыптасқан халқымыздың қазынасы, фольклордың музыкалық саласының бір тармағын құрайды. Фольклор деген сөз ағылшын тілінен алынған, ол «халық даналығы, халық білімі, халықтың ауызша шығарған туындылары» деген мағынаны білдіреді. Фольклор шығармалары халықтың әр дәуіріндегі тұрмыс-салтымен, наным-сенімімен, күнделікті тіршілігімен тығыз байланыста туады. Оларда өмірде болып өткеннің ғана емес, халықтың «осылай болса екен» деген арман үміттері де бейнеленіп, табиғат, өмір құбылыстарына баға беріледі. Ән – халықтың сүйіп айтатын, тыңдайтын, сан ғасырлық тарихы бар халық музыкасының ең бір бай арнасы болып табылады. Көне заманнан келе жатқан ән-күй туралы халықтың аузында қалыптасқан көптеген мақал-мәтелдер, аңыздар, жырлар осының айғағы.

XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында қоғам дамуымен сабақтастықта дамып келе жатқан рухани-эстетикалық тәрбие идеялары біз зерттеуімізге нысан етіп алып отырған ұлттық поэзия тарихында бір басында ақындық – әншілік, композиторлық – орындаушылық, жыршылық – әңгімешілдік, импровизаторлық – ойыншылық өнерді аса сәтті тоғыстырған әнші ақындардың, сал-серілердің өрелі өнерпаздың табиғаты айрықша мәнділігімен ерекшеленеді. Осындай біртұтас киелі өнердің көрнекті қайраткерлері Біржан сал, Ақан сері, Абай, Мұхит, Балуан Шолақ, Жаяу Мұса, Мәди, Үкілі Ыбырай, Құлтума, Сары, Майра, Естай, Нартай, Кенен, Арыстанбай, Қанапия, Құлтума, Доскей, Майасар, Тайжан, Болман, Кенішбай, Қалқа, Иса т.б. ұлттық өнеріміздің негізін салды. Халық композиторлары ұғымы – халықтан шыққан, өз өнерлері арқылы сол халықтың мәдениетін әлемдік биіктерге көтеретін тұлға. Халық композиторлары мұраларын зерттеу барысында байқағанымыз әр аймақтың халық әндерін орындауға, айтылуына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар.

Халық композиторлары ұғымы – халықтан шыққан, өз өнерлері арқылы сол халықтың мәдениетін әлемдік биіктерге көтеретін тұлға. Халық композиторлары мұраларын зерттеу барысында байқағанымыз әр аймақтың халық әндерін орындауға, айтылуына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар.

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың алғашқы елу жылындағы таным-білімнің осы күнгі біраз кісінің қалыптасқан пайымынан әлдеқайда өзгеше болғаны анық. Қазіргі жас буынның өнердің музыкаға қатысты озық үлгісінің дүниеге келуін әсем салынған мәдениет сарайы, опера және драма театры арқылы көз алдына елестетуіне байланысты. Өйткені, қашанда қарапайым кісінің түсінігі замана қалыптастырған санаға тікелей тәуелді болмақ.

Сал-сері жайлы түсінік тек жалғыз өнермен ғана шектелмей, тұтастай қазақ тарихына қатысты сөз етуді қажетсінетіндігінде болып отыр. Ұлттық поэзия тарихында бір басында ақындық-әншілік, композиторлық-орындаушылық, жыршылық-әңгімешілдік, импровизаторлық-ойыншылық өнерді аса сәтті тоғыстырған әнші-ақындардың, сал-серілердің өрелі өнерпаздың табиғаты айрықша мәнділігімен ерекшеленеді. Сал-серілер өнерінде театрлық-драмалық элементтер қыруар. Осылайша ұлы дала құшағы кең, ауқымы үлкен өмір сахнасына айналатынын ескертеді. Мұның өзі дала өнерінің өркендеп ғасырдан ғасырға ұласуына, соның негізінде ұлттық сананы қалыптастыратын көптеген қажеттіліктің өтелуіне мүмкіндік берген ғой. Бірақ осы бір дағды-дәстүр XIX ғасырға дейінгі ұлы даланың мерейін өсіріп, абыройын асырған өнердің бастапқы беташар бір бөлігі ғана екенін ашып айту да парыз. Ал күндізгі той-томалақ дүрліккен думаннан кейін желпінген қөңілдің желігін басатын – кең даланың бүтіндігін сақтап, ел-жұртының бірлігін уағыздайтын, қоғамдағы саяси-әлеуметтік оқи-ғаларға ой жүгіртіп, идеологиялық қызмет атқаратын дала өнерінің екінші бөлігі басталады. Шындығында оны таңды таңға ұрып Тәңірінің тілінде қаумалаған халқына жеткізетін замана идеологы – жырау бабалар еді.

Ер азамат бойындағы елді қорғау сезімінің құқықтық тұрғыдан қамтамасыз етілмеуі ұлт зиялысының сал-серілік жолына түсіп, отаршылдардың түрлі қыспағына түскен камкөңіл халықтың көңілін

көтеріп, ұмыт болуға айналған тәуелсіздікке қайтадан қозғау салатын ұлттық сананы басқаша қалыптастыруға әрекет жасаса, оны өз уақытындағы батыл қадамға баламай болмайды. Осы тұрғыда зерттеу Ақан Сері, Мәди Бапиұлы, Сегіз Сері, Біржан Сал, Үкілі Ыбырай т.б. өнер иелерінің өнердегі өмір жолынан терең мағлұмат беріп, қазақ елі бастан кешкен сал-серілік дәуірдің қилы кезеңін жан-жақты зерттеу сөзсіз қажет екендігі мәлім. Қазақ сал-серілерінің өмірін кітап етіп шығару, өнер адамының тағдырын жинақтап, бір ізге түсірумен бірге, XIX – XX ғасырдағы «бал көмей, жез таңдай, нәзік сезімді тапқыр ойлы әнші-жыршы ақындардың» өмір сүрген ортасын талдау қазақ ұлтының тарихына ой жүгіртуге мүмкіндік береді [11].

Музыка зерттеуші ғалым М. Ахметова қазақ халық әндерінің орындалуына байланысты халық әндерін төрт аймаққа бөліп қарастырады:

Сарыарқаның халық әндері (Біржан сал, Ақан сері, Жаяу Мұса, Мәди, Үкілі Ыбырай, Естай, т.б.)

Батыс халық әндері, (Мұхит, Нартай т.б.)

Жетісу халық әндері (Жамбыл, Кенен, Сүйінбай т.б.)

Шығыстың халық әндері (Абай, Әсет т.б.) [11].

Бір ұлттың заманалар мен дәуірлер сырын шерткен көркем шежірелерінің өнегелі өмірі мен өрісті өнерін тұтастай сөйлетіп баяндау, талдап таразылау, жүйелеп зерттеу мүмкін емес. Қашанда үздік туған хас талант мұрасы, рухы, жарқын бейнесі толқын-толқын буындардың жүрегін толқытып, бойын балқытып, қиялын шарықтатып, болашақ биігіне бірге адымдап, бірге жасайды. Әркім дүниетанымына, рухани болмысына, ұғым-түсінігіне орай өзінше нәр-қорек тауып, эстетикалық ләззатқа ой сәулесіне бөленіп, адамзат пен ғаламзаттың құпиясына үңіледі, белгілі бір өзіндік ой-пікірлер түйеді.

Оқушыларға көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие беруді зерделей келе, оқушылардың бойында эстетикалық құндылықтарды қалыптастыруда төмендегідей шараларды іске асырудың қажеттілігі туындады:

- білім беру жүйесінде көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие беруде ұлттық өнерді кеңінен енгізуді бүгінгі күн талабы тұрғысынан жетілдіруі керек.
- Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 30 елдің қатарына кіруге ұмтылысы қоғамдық қарым-қатынаста ұлттық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру негізгі мәселе болып табылады.
- 12 жылдық білім беру жүйесіне негізделіп отырған оқулықтарға енгізу, сабақтан тыс уақыттағы іс-шараларға (тәрбие сағатары, диспуттар, конференция, семинар, т.б.) халық композиторларының мұраларын оқушылардың көпмәдениетті және көркем-эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда кеңінен пайдалану.
- Республиканың барлық мектеп-гимназияларында дәстүрлі мұражай ұйымдастыру, кездесу кештерін, саяхат сабақтарын өткізіп отыруды дәстүрге айналдыру керек.
- оқушылардың бойында көпмәдениетті және көркем-эстетикалық көпмәдениетті құндылықтарды қалыптастыруға негізделген көркемфильмдер, электронды оқу-әдістемелік құралдарды және тәуелсіз Қазақстанның дамуына үлес қосып отырған өнер қайраткерлері туралы әдеби шығармаларды шығаруды қолға алу қажет.

Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие беру сабақта және сабақтан тыс уақытта сабақтастықта жүргізілуі арқылы жақсы нәтижеге жете аламыз.

1 Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 21 б. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 22 сәуірдегі № 227 бұйрығымен бекітілген.

2 Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым Министрінің 2009 жылғы 16 қарашадағы № 521 бұйрығымен бекітілген.

3 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа жолдауы. – Алматы, 2014. - 40 б.

4 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 131 б.

5 Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.

6 Балтабаев М.Х. Қазақ халық музыкасы және студент жастары. - Алматы, «Ана тілі», 1991. – 40 б.

7 Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. – Алматы: Білім, 1995. – 232 б.

8 Джардемалиева Р.Р. Методические рекомендации по вопросам совершинствования педагогической практики будущих учителей музык. – Алма-Ата, 1986.

9 Дүйсембінова Р.Қ. Қазақтың әншілік өнері. /оқу құралы/. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1998, – 110 бет.

10 Альмухамбетов Б.А. Эстетическое воспитание учащихся Y- YIII классов средствами национального изобразителього искуства (на материалах общеобразовательных школ Казахстана). Диссерт. …канд.пед.наук. - Алматы, 1990. –184 с.

11 Ахметова М. Қазақ әндері. Музыкалық зерттеу. – Алматы: Жазушы, 1970. - 84 б.

Резюме

Белгозиева Ұ. – Магистр преподаватель, КазГосЖенПУ
Алматы, Қазахстан, kulip.oyan@mail.ru

Основные принципы многокультурного и литературно-этического воспитания

В статье предусмотрено многокультурные и литературно-этические основные навыки образования, все общие черты характера в обществе и в общественных местах, культура общения, всесторонее развитие эстетических понятий.

Ключевые слова. Многокультурные литературно-этические навыки образования, культура взаимопонимания характера и общения, культура речи, эстетические понятия.

Summary

Belgoziyeva U. – Senior lecturer, Kazakn State Women' s Teacher Training University

The article provides the main skills of everycultural and literary aesthetic education

The article provides cultural and literary aesthetic basic skills of education, universal traits of character in society and social places, culture of communication, comprehensive development of aesthetic thougts.

Keywords: Cultural and literary aesthetic skills of education, universal traits of character and communication, culture of speech, aesthetic thougts.

УДК 378.016:8

АРТПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Небесаева Ж.О. – *Докторант КазНПУим. Абая, Института искусств, культуры и спорта, кафедра «Теории и методики изобразительного и декоративного искусства» г. Алматы, Республика Казахстан,* gold_15k1@mail.ru

Альмухамбетов Б.А. – *д.п.н.,профессор, директор института Искусств, культуры и спорта, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, РеспубликаКазахстан,* al.berik@mail.ru

В статье рассматриваются проблемы использования возможностей изобразительного искусства в ракурсе понятийного поля артпедагогической деятельности учителя. Влияние процессов, разворачивающиеся на социально-экономическом, информационном, духовном уровнях, обостряют проблему совершенствования системы образования в соответствии с вызовами времени. В условиях преобразования казахстанской школы возрастает научно-практическая необходимость поиска эффективных моделей, инновационных форм и методов построения образовательного процесса, обеспечивающего благоприятные условия для личностного и профессионального самоопределения человека. А также содержательные характеристики понятий «артпедагогика», «арт - терапия» в контексте задач, решаемых изобразительным искусством. Место и значение искусства в воспитании подрастающего поколения. Многообразие методов и приемов арт-педагогики осваиваемые за короткое время, но даже на начальном этапе влияющие на негативные черты личности ребенка, позволяющие развить эмоциональную сферу, образное мышление, творческий потенциал. О личностном росте и активном социализации ребенка. Описаны методы и приемы развития детей средствами искусства.

Ключевые слова: изобразительное искусство, артпедагогика, арт – терапия, артпедагогическая деятельность учителя, методы и приемы, творческий потенциал.

В послании президента Республики Казахстан народу говорится - «Я всегда говорю: молодежь - опора нашего будущего, «Нурлы жол - Путь в будущее » - вот где можно приложить усилия, развернуться нашей креативной, динамичной молодежи!»[1] - Государство открыло перед новым поколением все двери и все пути!

Действительно, для полнокровной жизни молодых людей создаются все условия. Им есть где реализовать себя, свои знания и способности.

Вхождение Казахстана в мировое образовательное пространство влечёт за собой существенные изменения в системе образования. В частности, на первый план выдвигаются новые подходы к содержанию, новые правовые установки, отношения и типы поведения, а также новый педагогический

менталитет и возможность выбирать и моделировать педагогический процесс в любом его ракурсе, одним из которых является арт-педагогическая деятельность учителя изобразительного искусства.

Анализ научно-педагогических исследований (Анисимов В.П. [2], Медведева Е.А. [3], Сергеева Н.Ю [4;5] и [6] др.) показал, что понятие «арт-педагогическая деятельность» в педагогической науке ещё не устоялось и точного определения не имеет. Вместе с тем, содержательное наполнение данного понятия сопряжено с такими областями научного познания, как «артпедагогика» и «арттерапия» - сравнительно молодыми науками, так же имеющими многогранную трактовку.

Артпедагогика (от англ. *art*, искусство) - это одно из альтернативных направлений в педагогике, где обучение, развитие и воспитание личности ребенка осуществляется средствами искусства в творческом взаимодействии участников образовательного процесса. Артпедагогика ориентирует обучение на самообучение, воспитание на самовоспитание, а развитие - непосредственно на саморазвитие. Её основными задачами являются: формирование осознанности обучающимся себя как личности, восприятия как человека с позиции понимания собственной ценности; осознание взаимосвязи с противоречивым окружающим миром и своего места в нём; творческая самореализация личности.

Решение перечисленных задач в артпедагогике достигается специальными образовательными технологиями, направленными на художественное развитие обучаемых, облегчение процесса усвоения знаний и мыслительной деятельности. Разумный, обоснованный выбор педагогом технологий и системы приёмов содействует формированию целостной личности обучающегося в тесной взаимосвязи интеллектуального и художественного восприятия мира, приобщения к духовным ценностям через сферу искусства;облегчаетучение; содействуют развитию таких органов чувств, как внимание, память, интуиция и адаптации личности в социокультурном пространстве.

Рассматривая ученика как личность, стремящуюся к самореализации и самоопределению, артпедагогика позволяет в учебном процессе решать не только задачи художественного воспитания и развития обучаемых, но и содействует развитию средствами искусства всех компонентов образовательного и коррекционно-развивающего процесса, выстраивая их взаимодействие на субъектно-субъектной основе.

Арт-терапия (с лат.arttherapy - исцеление искусством) - смежная компонента артпедагогики. Понятие «арт-терапия» в общепризнанном значении означает исцеление творчеством через выражение человеком своего психо-эмоционального состояния.

Сущность арт-терапии заключается в психотерапевтическом воздействии искусства на эмоциональную сферу обучающегося с помощью арт-терапевтов, деятельность которых выходит за рамки традиционной психологии и психотерапии, в их совместном взаимодействии с учащимися в ходе создания творческих художественных работ. В совместной творческой деятельности субъектов обучения – учения расширяется социальный опыт обучающихся в межличностном общении и адекватном педагогическом взаимодействии, разрушаются стереотипы жизненного восприятия. Также достигается коррекция в нарушениях коммуникативной сферы. Иначе говоря, в тесной взаимосвязи арт-терапии с психотерапией происходит так называемый психокоррекционный эффект за счёт воздействия искусства на обучаемого, в процессе которого решаются внутренние проблемы человека, открывается новый мир. Этот эффект выражается в своеобразном снятии накопившихся негативных переживаний. Потому, что он предоставляет субъекту возможность поиска новых отношений с окружающими через достижение позитивных эффектов, прежде всего, за счет «исцеляющих возможностей самого процесса художественного творчества, дающего возможность выразить, заново пережить внутренние конфликты и, в конечном счете, разрешить их» (по Э. Крамер). Здесь можно говорить о том, что искусство, с одной стороны, призвано помогать процессу психической адаптации человека в окружающем мире, а с другой – помогает ему расширить горизонты своей художественной культуры и художественного видения предметного мира.

Арт-терапия не всегда – лечение (в медицинском смысле слова), считает один из авторов публикаций по данной тематике Ю. Кубасова [7], и пишет о возможностях её использования в качестве средства гармонизации личности, развития творческого подхода, как средства решения социальных конфликтов и иных значимых целей. Вслед за автором статьи мы разделяем данную точку зрения.

Таким образом, и арт – педагогика, и арт – терапия напрямую связаны с обучением искусству, которое с глубокой древности, в течение многих тысячелетий служило связующим звеном между поколениями, выполняя важные функции эстетического познания человеком мира и функции носителя, сохранения и передачи информации. Значение искусства в воспитании подрастающего поколения высоко ценили такие великие философы и педагоги прошлого, как Аристотель, Я.А. Коменский,

И.Песталоцци. В этом формате интерес представляет точка зрения известного немецкого философа И. Канта, родоначальниканемецкой классической философии о том, что искусство, если и не делает людей лучше, нравственнее, то делает их культурнее.

Аналогичная идея прослеживается в исследованиях учёных механизмов воздействия искусства на психолого-педагогические процессы (О. Декроли,Э. Сеген, Ж. Демор, Л.С. Выготский, А.И. Граборов, М.С. Каган, В.П. Кащенко и мн. др.), где учёными подчёркнута огромная роль искусства как важного средства эстетическоговоспитания детей, влияющего на формирование их мышления, нравственности, творческого воображения, развитие эмоционально - чувственной сферы.

Не менее значимы выводы о важности для личности и социума гармонического начала в человеке в трудах великих казахских мыслителей и просветителей (А.Кунанбаев, Ш. Валиханов, Ж. Аймауытов, А. Байтурсынов, Ш. Кудайбердиев, М. Жумабаев и др.), а также в исследованиях современных казахстанских философов (Ж. Абильдин, К.К. Бегалинова, Г. Ибрайшина).

Именно по этим причинам мы акцентируем своё внимание на артпедагогической деятельности учителя изобразительного искусства.

Термин «**изобразительное искусство**» (англ. figurativeart, франц, artfiguratif, нем. BildendeKunst) в Словаре пластических искусств определяется как раздел пластических искусств, выросших на основе зрительного восприятия и создающих изображения мира на плоскости и в пространстве, каковыми являются живопись, скульптура, графика. Иногда к изобразительному искусству относят архитектуру и декоративно – прикладное искусство, поскольку их произведения - пространственны и хорошо воспринимаются зрением [8].

Уроки изобразительного искусства в средней общеобразовательной школе способствуют развитию у детей изобразительных умений и навыков, творческого воображения, зрительной памяти, чувства прекрасного, формированию художественного и эстетического вкусов, умений понимать и ценить произведения искусства, призваны к гармоничному развитию личности, формированию духовного мираи эмоционально -нравственному совершенствованиюрастущего человека.

Рассмотренные содержательные характеристики понятий«артпедагогика», «арт – терапия» в контексте задач, решаемых изобразительным искусством, позволяют адекватно представить сущностную характеристику артпедагогической деятельности учителя изобразительного искусства. На наш взгляд, артпедагогическая деятельность учителя изобразительного искусства должна осуществляться в контексте решения профессиональных задач и альтернативной педагогики.

Артпедагогическая деятельность в вышеуказанных работах Н.Ю Сергеевой выступает как совокупность педагогических действий по реализации профессиональных замыслов и целей средствами искусства, интегрированных с другими технологиями психологической и социальной работы.

На основе изложенного и анализа перечисленных научных источников, выразим своё понимание артпедагогической деятельности учителя изобразительного искусства. **Артпедагогическая деятельность учителя** изобразительного искусства представляет собой один из видов его профессионально-педагогической деятельности в сферах альтернативной педагогики и педагогики искусства, целью которой является социальная адаптация личности средствами искусства и художественное развитие детей различных категорий: от одаренных до девиантных, имеющих проблемы.

Мы полагаем, для успешного осуществления артпедагогической деятельности учителем изобразительного искусства и расширения своих педагогических возможностей, он должен хорошо ориентироваться в образовательных технологиях артпедагогики, уметь выбирать собственную стратегию артпедагогической деятельности в обращении к внутреннему миру ребенка, включении его в образовательный процесс «на равных» с педагогом. И всегда помнить о том, что любое учение должно увлекать, приносить радость и удовлетворение от него (писали Абай Кунанбаев, Ы. Алтынсарин, Акишев К.А., К.Б., Жарыкбаев, С.К. Калиев, М. Жумабаев, Ян Амос Каменский, Жан Жак Руссо, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, А. Энштейн, и мн.др.). Немаловажное значение при этом имеют знания методов и приемов арт-технологий, накопленных педагогическим опытом в данной сфере научного познания (А. Ю. Сметанина, А.И. Копытин, А.В. Гришина, Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская, Я.М. Белуши др.).Приведём некоторые из них, целесообразные для использования в практике работы учителя изобразительного искусства.

Например, методы и приёмы работы, описанные в статье учителя ИЗО Я.Н. Белуш[9], с целью оказания помощи посредством рисования в преодолении убеждений ученика, что он не может рисовать, «справиться с проблемами, вызывающими у него запредельные эмоции (которые зачастую он не может вербализовать), дать выход творческой энергии». Автор справедливо считает, что занятия

изобразительным искусством способствуют снятию эмоционального напряжения у детей, преодолению стрессовых ситуаций и негативных состояний (тревожность, страхи, депрессия, агрессивность и мн. др.), «которые мешают человеку жить и тормозят его развитие».

Для снятия тревожности перед выполнением работы автор предлагает выполнение упражнений: «Рисование в «воздухе» (учитель рисует в воздухе какую - нибудь фигуру или простой предмет. Дети повторяют действия учителя сначала в воздухе, а потом на бумаге); «Быстрое написание знаков», подобных иероглифам, в результате которых ребёнок убеждается, что он может рисовать; «Озорные рисунки». Упражнение выполняется в парах. Один из участников задумывает геометрическую фигуру (цифру, букву) и «рисует» ее в воздухе губами, представляя, что в них зажат карандаш, который нельзя ронять. Задача второго – отгадать «нарисованное». Затем происходит смена ролей.

С целью поиска точек соприкосновения и прояснения межличностных отношений с одноклассниками, преодоления неприятных чувств: обиды, гнева, страха Я. Белуш практикует работу с пластилином, где дети лепят негативный образ своего гнева, ищут пути преодоления конфликтов. Используется пластилиновая живопись(размазывание пластилина на поверхности картона внутри контурного изображения, не выходя за контур).

В работе с глиной учитель ставит целью научить детей управлять своим эмоциональным состоянием через освоение технологических приёмов сжимания, разглаживания, формообразования, сплющивания.

При работе с бумагой и красками учителемприменяются приёмы, направленные на преодоление страха, негативных чувств, развитие сплочения и рефлексии. Так, в задании «изображение своего настроения» учитель предлагает ребенку выбрать по желанию цвет краски и на белом листе бумаги нарисовать цветовые линии, пятна, круги, узоры, выражающие его настроение в данный момент, а в задании «победа над страхом» ребенку предлагают нарисовать то, чего он больше всего боится, а затем его рисунок обсуждается. После этого ребенку дают ножницы и предлагают разрезать (или порвать) свой «страх».

Среди многообразия подходов, средств, технологий в обучении и воспитании интересна система педагогических методов, реализация которых способствует активному формированию личности, развитию духовно-нравственной культуры и потребности в самосовершенствовании – это арт-педагогика. Арт-педагогика направлена на развитие детей средствами искусства и художественно-творческой деятельности. Педагогическая система арт-технологий позволяет «без насилия над ребенком корректировать просчеты воспитания и негативные черты его личности» [10]. Значимое место в арт-технологиях, направленных на нравственное самосовершенствование школьников, занимает формирование положительного отношения к себе, преодоление эмоциональной закрепощенности, неуверенности в своих возможностях. Это обусловило использование элементов арт-педагогических технологий в процессе обучения и воспитания. Многообразие методов и приемов арт-педагогики сложно освоить за короткое время, но даже на данном этапе можно говорить о её влиянии на негативные черты личности ребенка, она позволяет развить эмоциональную сферу, образное мышление, творческий потенциал ученика. Формирует коммуникативные умения, доброжелательность, чувство защищенности, радости, успеха. Происходит более глубокое понимание себя, своего внутреннего мира (мыслей, чувств, желаний). А в целом происходит личностный рост и активная социализация ребенка.

1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 11 ноября 2014 г.http://www.akorda.kz/

2 Анисимов В.П. Артпедагогика как система психологического сопровождения образовательного процесса / В.П. Анисимов // Вестник Оренбургского гос. университета. 2003. – № 4. – С. 146-148.

3 Медведева, Е.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Изд. центр «Академия», 2001.

4 Сергеева Н.Ю. К вопросу о содержании понятия «арт-педагогика» / Н.Ю. Сергеева // Вестник докторантов, аспирантов, студентов: ЧГПУ. 2008. – № 1 (11). – Т. 2. – С. 114-120

5 Сергеева Н.Ю. Арт-педагогическое сопровождение профессиональной подготовки будущего учителя: монография / Н.Ю. Сергеева. – М.: Изд-во УРАО, 2010. - 309 с.

6 Vaitkevičienė, Asta; Kučinskienė, Rasa. О новых возможностях арт-терапии // Вестник практической психологии образования 2009, nr.3(20), p. 67–73.

7 Кубасова Ю. Арт-терапия - margin: 13px 10px 20px 0 eto.kz/publ/filosofskie...na...temy/art.../5-1-0-6

8 Пластические искусства: Краткий терминологический словарь.- М.: ПАССИМ,1994. – 45 с.

9 *Белуш Я. М.Арт-терапия на уроках изобразительного искусства.//festival.1september.ru/**art**icles/573564/*

10 Клемяшова Елена Михайловна.Арттехнологии в воспитании младших школьников// Начальная школа. 2011. - N 1. - С. 58-63. . - ISSN 0235-7089

Түйіндеме

Ж.О. Небесаева – *Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Өнер мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУДокторанты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы,* gold_15k1@mail.ru

Альмухамбетов Б.А. – *п.ғ.д., профессор, Өнер мәдениет және спорт институтының директоры Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан Республикасы,* al.berik@mail.ru

Бейнелеу өнеріндегі оқытушының артпедагогикалық қызметі

Мақалада оқытушының қызметіндегі бейнелеу өнеріндегі проблемалық мүмкіндіктерін артпедагогика аясында қолданылуы қарастырылады. Кәзіргі заманға сай білім беру жүйесіндегі қиындықтар әлеуметтік-экономикалық, рухани деңгейлерінде жақсартуына кедергі тудырады. Қазахстан мемлекетінің трасформация тұрғысында тиімді модельдерін табуға ғылыми-практикалық қажеттілігі өсті, білім беру процесінің құрылысы және инновациялық нысандары мен әдістерін, адамның өзін-өзі кәсіби дамуына айқындайды. Сондай-ақ «арт-терапия», «артпедагогика» сипаттамаларындағы маңызды түсінік бейнелеу өнерімен шешілетін мәселе. Өнердің орны мен құндылығы жас ұрпақ тәрбиесіне өте маңызды. Артпедагогиканың әдістері мен әдістемесі қысқа мерзімде игерілді, бірақ баланың және қасиеттік қозғайтын теріс ерекшеліктерін бастапқы сатыда үміттеуге болады, эмоционалдық саласын, шығармашылық ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Баланың жеке және белсенді әлеметтердіруі туралы өсуі.Өнер арқылы балалардың дамуы үшін әдістері мен тәсілдері сипаттандырылған.

Түйін сөздер: бейнелеу өнері, артпедагогика, арт-терапия, мұғалімнің артпедагогикалық қызметі, әдістері мен тәсілдері, шығармашылық әлеуеті.

Summary

Zh.O. Nebessayeva – Instituteof Art, Culture and Sports, Departments: Theories and techniques of fine and decorative arts, Doctoral Student KazNPU named*after*Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan

Almuhambetov B.A. – doctor of pedagogical sciences, professor, director of the Institute of Arts, Culture and Sports, KazNPU named after Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan

Artteachers pedagogical activities in fine arts

The article considers the issues of figurative arts' capabilities in the context of the conceptual field of the art-pedagogical activity of a teacher. The effect of the processes present at social and economical, informational, spiritual levels aggravates the problem of the education system improvement in tune with the modern times' challenges. The environment of Kazakhstan school transformation requires scientific and practical necessity for the search for effective models, innovational forms and methods helping create an educational process ensuring favorable environment for the establishment of personal and professional identity of an individual. Besides, we are interested in the content-related characteristic of the "art-pedagogy" and "art-therapy" concepts in the context of issues faced by figurative arts, and the place and significance of art in the education of the younger generation. There is a great variety of art-pedagogy methods and techniques which can be adopted in short time, but even at the starting stage these methods could positively influence negative personality features of a child, develop his or her emotional field, representational thinking and creative potential. We are also interested in the personal growth and development of a child and his or her active socialization, and the article describes methods and techniques of children development by the means of arts.

Keywords: figurative arts, artpedagogy, art-therapy, art-pedagogical activity of a teacher, methods and techniques, creative potential.

УДК 37 .042.1

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЭЛЕМЕНТОВ СПОРТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ СБЛИЖАЮЩИЕ СПОРТСМЕНОВ ВОСТОЧНЫХ ЕДИНОБОРСТВ ВСЕГО МИРА

Мухиддинов Е.М. – *заведующий кафедрой Национальных видов спорта Казахской академии спорта и туризма, к.п.н., профессор, заслуженный тренер РК*
Санатқызы А. – *студентка 3 курса профессионального спорта и единоборств Казахской академии спорта и туризма*

Данная статья освещает основные аспекты спортивной психологии восточных единоборств. Высокое преимущество восточных единоборств в том, что первоначально ученик совершенствуется духовно. Это очень долгий процесс. После того, как они докажут чистоту своих намерений и помыслов им разрешается познавать физическую силу.

Каждый боец восточных единоборств глубоко изучает философию бытия. Восточные единоборства практикуют не только ради здоровья или обучения самозащите, но также для развития ума. Даосские священники и буддистские монахи применяли восточные единоборства как философию, образ мышления. Частью восточных единоборств как дисциплины являются такие качества, как терпение и умение извлекать пользу из своих ошибок.

Поэтому во главе бойцы восточных единоборств ставят духовное воспитание. Прикладывают все силы, чтобы изучить и донести до следующего поколения истину того, что ничего вечного на Земле. Тело с годами стареет, но обретенный дух помогает достойно жить и достойно обрести старость. Статья охватила историно –культурное содержание традиции восточных единоборств. Боевые искусства Востока различаются по национальным принадлежностям (китайское у-шу, корейское таэквондо, обширное семейство японских будзюцу). Разграничивают по видам на основе преобладания определенной техники.

Также особое внимание уделено психологии сближающей спортсменов восточных единоборств и психофизической регуляции личности.

Ключевые слова: восточные единоборство, философия, психология, психофизиология, терпение, уважение.

«Побеждает сильный – духом!»

Целью спортсменов восточных единоборств, считается - Не победа над противником, а победа над самим собой, мыслями и воспитанием духа.

Полагаться исключительно на физическую силу сегодня не только незаконно, но и опасно. В таких непростых ситуациях полностью отсутствует эмоциональная и духовная защита, так необходимая в наше непростое время.

Многие школы восточных единоборств успешно защищают себя от людей, которые, получив знания, могут использовать их во зло. Ученик продолжает познавать дальнейшую часть техники лишь после того, как он доказал чистоту своих намерений и помыслов. К сожалению, в некоторых школах человек сначала получает технику, а потом уже начинает совершенствоваться духовно – все его знания без духовного начала бессмысленны. Главная цель в единоборствах – воспитание духа. Сейчас об этом многие говорят, но не многие понимают, при чем тут дух. По сути, это и есть одно из главных, объединяющих все стили. Пока молод, воспитываешь свое тело и одновременно укрепляешь дух.

«В здоровом теле – здоровый дух»

Тело стареет с годами. К сожалению, нет ничего вечного на Земле. Но обретенный дух помогает жить достойно, и достойно встретить старость.

Восточные единоборства практикуют не только ради здоровья или обучения самозащите, но также для развития ума. Даосские священники и буддистские монахи применяли восточные единоборства как философию, образ мышления. Частью восточных единоборств как дисциплины являются такие качества, как терпение и умение извлекать пользу из своих ошибок.

Вернемся к теме, бросается в глаза странная вещь: родоначальники боевых единоборств - японцы и китайцы - имеют довольно скромные успехи по многим вида спорта. Сами то китайцы или японцы, как добиваются результатов в традиционных видах спорта,- сами-то они возможно и проходят через родную методику восточных единоборств? Ведь восточные единоборства привлекают к себе внимание не только в силу каких-либо исторических обстоятельств, но и потому что эта традиция сама по себе чрезвычайно многолика, богата и разнообразна.

В ряде стран Дальнего Востока существовала древняя традиция периодического удаления в горы и леса, где нужно было тренироваться в жару и в холод, переходить, по существу, на «подножный корм», подражать жизни животных, пробуждая в себе уснувшие инстинкты, до небывалой степени

обостряя восприятие. Общение и эмоциональное отождествление человека с природой позволяло как бы накапливать природную энергию (солнца и ветра, деревьев и скал...). Отсюда необычайное разнообразие восточных методик обучения. Культурная традиция, обращаясь к природным истокам, преображала и самого человека, возвышая его среди других существ и одновременно возвращая его в материнское лоно Природы.

Можно ли удивляться тому, что интерес к этой древней традиции – неуклонно растет по мере того, как люди узнают и приобщаются к богатейшему культурному наследию? Процесс освоения дальневосточных боевых искусств – их практики и теории, этики и философии — рождает многообразие взглядов, мнений, суждений, зажигает споры.

Но не стоит ли задуматься о природе подобных процессов и закономерностей, о судьбе многовековой традиции в современном меняющемся мире? Ведь мы свидетели того, как некогда целостная традиция дальневосточных боевых искусств, объединявшая и военно-прикладную, и спортивную, и лечебно-оздоровительную стороны, ныне распадается на отдельные, относительно самостоятельные направления.

Перед человеком, серьезно практикующим восточные единоборства, рано или поздно встает вопрос о роли сознания. Ибо восточные единоборства – это психофизическая деятельность, то есть динамическое взаимодействие души и тела, психики и организма, сознательного и бессознательного.

Чтобы охватить историко-культурное содержание традиции и соотнести его с современным состоянием боевых искусств, необходимо учитывать множество факторов и разные критерии. Так, например, боевые искусства Востока различаются по национальной принадлежности (китайские у-шу, корейское таэквондо, обширное семейство японских будзюцу). Их можно разграничивать по видам на основе преобладания определенной техники. У-шу, таэквондо, каратэ в этом случае образуют одну группу, поскольку базируются главным образом на ударной технике и органично включают на этой базе использование разных видов оружия. Другую группу образуют китайские, корейские и японские разновидности джиу-джитсу, японские дзюдо, айкидо, где преобладают захваты, броски, удержания, болевые приемы, удушения и т. п. Конечно, между разными видами нет непроходимой стены – обычно используются и те, и другие технические элементы. Для боевых искусств Востока, основанных на комплексе моральных принципов, приемы единоборств были средством психофизической регуляции личности и достижения высшей цели. Любой бросок, захват, залом или удар не был самоценен, он на определенном идеологическом фоне становился очередной ступенью на пути реализации идеала, это и является одним из аспектов сближения спортсменов.

Суть восточного понимания роли индивидуального сознания в любой деятельности в том, что просто технического знания приема боя недостаточно для того, чтобы стать настоящим мастером боевого искусства. Надо еще, чтобы сознание человека достигло определенного состояния, называемого по-японски «мусин» - «отсутствие разума».

В соответствии с историей, Великий Принцип путем движения создает Ян. Когда Ян достигает своего предела, движение успокаивается и производит Инь. Это чередование движения и покоя создает инь и ян, которые, в свою очередь, порождают пять сил: Воду, Огонь, Дерево, Металл и Землю.

Восточные единоборства изучаются от сознания к сознанию и от сердца к сердцу – это самый важный аспект для ученика, о котором он всегда должен помнить. Именно работа сознания определяет успех в овладении восточными единоборствами. Пока ученик не освободится от пагубного влияния эгоистических желаний в мыслях и не станет более требовательным к себе, он не достигнет успеха. В отличие от Востока, рационализированный Запад всегда стремился использовать в боевых искусствах рефлексию. Ведь главной силой и достоинством человека всегда считалось на Западе наличие у него разума, позволяющего ставить цели, планировать пути их достижения и менять планы в случае неудачи.

Для последователей традиционной философии Востока основной интерес представляет не то, что с помощью какого-либо искусства можно сделать с кем-то другим — важнее то, что это искусство за время занятий сделает с тобой.

Итак, комплекс традиционной школы восточных единоборств представляет собой всестороннюю систему реализации потенциальных возможностей человека.

Самозащита понималась несколько шире, чем танцы на ринге – самозащита от болезней, от ненужных затрат и поступков, защита своей семьи от внешних и внутренних неурядиц.

Весь процесс изучения восточных единоборств, от азов до вершины, похож на занятия музыкой. В начале заучиваются ноты, потом разыгрываются скучные гаммы, от них следует переход к этюдам,

потом к сложным пьесам, симфониям. Наиболее одаренные мастера творят, подобно композиторам, добиваясь нового звучания тела и духа в едином ритме Вселенной. Восточные мудрецы утверждали, что Вселенная равна человеку, а человек равен Вселенной, следовательно, он может обладать всей ее мощью, но для этого ему нужно найти правильный способ, свой путь. Только для выбравшего свой путь и верно ему следовавшего доступно слияние с мировой гармонией, достижение внутреннего равновесия, т.е. обретение Дао.

Будда отрицал зависимость состояния духа от состояния внешнего мира. Он считал, что надо изменять не мир, а себя.

А ведь секрет очень прост: надо научиться правильно понимать жизнь, правильно ощущать ее ритм, строить свое поведение в соответствии с этим ритмом, ежедневно погружаться в бездонные глубины собственного подсознания.

Вместе с тем концепция познания восточных единоборств предполагает следующие уровни их собственного развития: гармония человека с окружающим миром, Космосом; самосовершенствование человека.

Вместе с ростом мастерства, в занятиях восточными единоборствами растет духовная глубина: постижение высшего смысла, философии жизни, познание духовности через физическое совершенствование. Благодаря постоянным тренировкам тела, духа и разума, размышлениям над сутью самого человеческого существования, появляется согласованность и взаимопроникновение с философскими основами восточных единоборств, боец находит гармонию между силовыми и духовными началами боевого искусства. Точно так же занимающийся восточными единоборствами обретает гармонию с самим собой и с окружающим миром. Это и является аспектом сближения в восточном единоборстве. А объединяет их то, что в их основе лежит работа над одним и тем же, – телом, духом и сознанием человека.

Предназначение восточных единоборств – служить моделью поведения в духовной жизни. Если же оно изучается для развлечения или из прихоти, невозможно достичь полного понимания того, что вы изучаете. Для достижения такой цели, как самосовершенствование, требуется усилие и время, причем спешка здесь не нужна. Широко распространенный в странах Востока интерес к «путям освобождения» продолжает расти, потому что мы распознаем в этих путях обычную мудрость первоначально живших народов.

Следование тому, что называется Дао, явится освободительным процессом, в результате которого вы станете лучше, сможете развить межличностные отношения и станете жить на основе честности, целостности и понимания, что позволит всем нам ладить друг с другом и сосуществовать во все более усложняющемся и трудном мире Вселенной.

Восточные единоборства прошли путь сквозь долгие века, знали спады и подъемы, но тем не менее дожили до нашего времени и не только продолжают развиваться, но и становится все более популярными, потому что восточные единоборства – это не просто техника ведения невооруженного поединка, как, например, бокс или борьба, а уникальный, имеющий путь физического, нравственного, духовного воспитания и совершенствования. Итак, понятно, что не имеет смысла тратить несколько десятков лет лишь для того, чтобы научиться ловко драться. При наличии в обществе гор оружия это было бы нерациональной тратой времени, просто глупостью. Но в том-то и дело, что серьезная практика боевого искусства нацелена на физическое, психическое и нравственное совершенствование человека. Его превосходство проявляется также и в столкновениях с «двуногими хищниками». Но это лишь следствие его совершенства, а не цель. Цель, повторю еще раз, заключается в преображении собственной духовной и телесной природы.

Традиция дальневосточных боевых искусств в XX веке становится достоянием всего человечества. Реальность наших дней – массовое распространение боевых искусств за рубежом, в том числе в большинстве стран социализма. Разные виды восточных единоборств (китайские у-шу, корейское таэквондо, японские дзюдо, джиу-джитсу, айкидо, каратэ, кэндо и др.) равноправно сосуществуют в национальных федерациях. Тем самым традиция боевых искусств Востока обнаруживает удивительную жизнестойкость и необыкновенную приспособляемость к разным социально-историческим и культурным условиям. Это коренное свойство традиции, объясняет сохранение неизменной притягательности для западной цивилизации.

Итак, мы разобрали важные аспекты сближения спортсменов восточных единоборств с помощью психологии и философии, но также имеются не мало важные аспекты во время проведения соревнования. Соревнования являются так же важным аспектом сближения спортсменов.

1 *А.А. Долин, А.А. Маслов. Истоки У-ШУ. - М., 1990.*
2 *Воронов И.А. Древние и современные аспекты китайской классической концепции военного обучения. - СПб, 1996.*
3 *Воронов И.А. Секретные боевые искусства Китая. - СПб.: Б&К, 2000. - 242 с.*
4 *http://vanilla.su/istoriya-vostochnyh-edinoborstv.html*
5 *http://vanilla.su/boevye-iskusstva-v-sovremennom-mire.html*
6 *http://vanilla.su/filosofiya-vostochnyh-edinoborstv/*

Түйіндеме

Мухиддинов Е.М. – ҚазС және ТА Ұлттық спорт түрлері кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор, ҚР сіңірген жаттықтырушысы

Санатқызы А. – ҚазС жәнеТА 3 курс студенті, anel_wushu_taolu@mail.ru

Спорт әлеміндегі жекпе-жек спорттық психологиясын біріктерін негізгі аспектілерінің элементтері

Бұл мақаланың негізгі ойы шығыс жекпе – жегі қандай және қалай пайда болғанын қарастырады. Бұл жекпе – жек қандай мазмұн мен мағынаға ие. Әр бапкер нені негізге алғандыгын және бұл тек төбелес емес, керісінше тән мен жанның қорғанысы ретінде пайда болған күрес түрлері екенін көрсетеді. Шығыс жекпе - жегі өзіне қарсыласты жеңу емес, керісінше өзінді жеңу, ойың мен рухыңды жеңе білуді көздейді делінген. Тарихпен ұштасқан шығыс жекпе - жегі янның өз шегіне жеткен кезде инь оны сабырға түсіруші ретінде жұмыс атқаратынын анғартады. Осы бітпейтін мәңгі гармония бізге шығыс жекпе – жегінің жұмысын көрсетеді.

Түйін сөздер: шығыс жекпе-жегі, философия, психология, психофизиология, төзімділік, құрмет.

Summary

Muhiddinov E.M. – head of National Sports Department of KazAST, candidate of pedagogical sciences, Professor, RK honoured trainer

Sanatkyzy A. – KazAST 3d course student of KazAST, anel_wushu_taolu@mail.ru

The main aspects of the elements of sport psychology bringing together of the athletes of martial arts around the world

The main idea of this article is to consider the emergence of martial arts and how. This is what content and meaning of martial arts. What does each coach and it is only the receipt of the base body and the soul rather than the fight showed that appeared as a defense wrestling. Not overcome his rival martial arts on the contrary, you will provide the ability to cope with and overcome with our spirit. Combined with martial arts history when it reaches the end of its yan when yin calm play as the film crew. This endless eternal harmony of our martial art techniques.

Keywords: a kind of martial arts, philosophy, psychology, psychophysiology, patience, respect.

УДК 378.02:37.016

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ СПЕЦКУРСОВ ПО МАТЕМАТИКЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Каскатаева Б.Р. – *д.п.н., профессор Казахского государственного женского педагогического университета, Kaskataeva@yandex.ru*

Медеуов Е.У. – *д.п.н., профессор кафедры «Информатики и информатизаций образования» КазНПУ имени Абая*

Абишев Н.К. – *PhD докторант 3-курса «6D010900-Математика» КазНПУ имени Абая n.abishev@mail.ru*

В статье обоснована необходимость введения спецкурсов в процесс подготовки студентов педагогического вуза к профессиональной деятельности, способствующие развитию профессиональной направленности обучения. А также изложены особенности преподавания спецкурса по теории функции комплексного переменного в педагогическом вузе.

Ключевые слова: профессиональная направленность, фундаментальность, критерий, интерактивная лекция.

На современном этапе развития высшего педагогического образования главная роль отводится углублению научной подготовки будущих педагогов. Характерной особенностью содержания профессиональной подготовки будущих учителей математики является преобладающая роль курса математики как составляющей теоретический базис общепрофессиональных и специальных дисциплин. Однако типовая программа по математике для педагогических вузов не отражает профессиональной направленности обучения, т.е. студенты не видят связи математики с общепрофессиональными и специальными дисциплинами и не могут применять теоретические знания на объектах профессиональной деятельности.

Решение проблемы мы видим в разработке спецкурсов по математике как средства совершенствования профессионально-направленной подготовки студентов педагогических вузов.

Анализ практики преподования математических диссциплин в педагогических вузах показывает, что доминируют цели, связанные с усвоением учебного предмета, но в малой степени связано с профессиональной подготовкой.

Сказанное обуславливает актуальность рассмотрения проблемы преподавания спецкурсов по математике в педагогическом вузе.

Цель спецкурсов – расширение, углубление знаний, развитие интересов и способностей студентов в избранных ими областях знаний и воспитание у них определенных навыков самостоятельной работы.

Содержание спецкурсов по математике определено содержанием учебного материала, которое включает фундаментальные и профессионально-направленные знания. Оно систематизирует имеющиеся у студентов знания и подготавливает их к сознательному восприятию новой научной информации, к пониманию основных идей современного естествознания, создавая основания для более широких обобщений.

Методика спецкурсов по математике в педагогическом вузе – это совокупность взаимосвязанных, образующих целостность элементов: целей обучения, педагогического взаимодействия преподавателя и студента, переводящего студента в состояние субъекта образовательной деятельности посредством комплекса педагогического воздействия (содержание, организационные формы, методы, средства), комплекса спецкурсов по математике.

Главная цель методики – научить студентов применять основные математические теории к различным объектам профессиональной деятельности.

Но преподавание спецкурсов по математике для студентов педагогического вуза имеет и специфические цели – создание научной базы студента для изучения общепедагогических и специальных дисциплин; формирование видов деятельности, адекватных профессиональной деятельности педагога; формирование способности студентов к научно-исследовательской деятельности и др.

Поэтому обучение на втором – варьируемом (прикладном) уровне ориентировано на применение математической теории при решении конкретных задач.

При разработке содержания учебного материала спецкурсов по математике целесообразно использовать следующие критерии:

1. Критерий наличия межпредметныхсвязей, т.е. изучаемый материал должен рассматриваться как в общем курсе математики, так и в рамках спецкурсов по математике.

2. Критерий преемственности содержания. Преемственность содержания рассматривается как «стыкуемость» имеющейся у студентов математической информации с элементами информации прикладного характера.

3. Критерий ограниченного введения прикладной информации. Крайне осторожно следует затрагивать прикладную информацию, так как в рамках спецкурсов по математике она неизбежно будет изложена упрощенно и схематично.

4. Критерий опережающего введения информации. Опережение создает образовательный задел и формирует ориентировочную основу действий не только на период обучения в вузе, но и на определенный период профессиональной деятельности.

5. Критерий последовательности введения содержания курса в логике профессиональной деятельности. Введение содержания спецкурса в логике профессиональной деятельности позволяет значительно повысить интерес к изучаемому материалу и комплексно актуализировать уже имеющиеся математические знания.

6. Критерий полноты содержания курса в пределах отведенного времени. В рамках ограниченного времени поставлена задача рассмотреть наиболее значимые вопросы с точки зрения будущей профессиональной деятельности.

7. Критерий комплексного рассмотрения математических основ функционирования ее прикладной направленности. Мы должны проследить комплексное использование математической теорий и их взаимосвязьдля создания полноценной картины работы. Такое построение содержания спецкурсов по математике позволяет актуализировать целые комплексы математических знаний, полученных при изучении основныхматематических курсов.

Ведущей идеей, положенной в основу методики спецкурсов по математике для студентов педагогических вузов, является принцип единства фундаментальности и профессиональной направленности обучения.

Способами реализации цели и содержания являются методы, технологии обучения.Из многообразия интерактивных форм и методов обучения, разработанных в области дидактики, выделим те, которые наиболее полно учитывают специфику предмета и могут успешно применяться при изучении спецкурсов в вузе:

1) интерактивная лекция;

2) диалоговая форма обучения;

3) групповая форма работы;

4) совместная деятельность студентов по решению задач недетерминированного характера(задачи отличаются неопределенностью, нестандартностью, множеством правильных допустимых ответов, вариативностью способов решения, отсутствием ограничений и т. д.);

5) дидактические и ролевые игры;

6) лабораторная работа (студенты под руководством преподавателя и по заранее намеченному плану выполняют определенные практические задания);

7) дискуссия;

8) метод «мозгового штурма» (участники обсуждая высказывают большое количество вариантов решения той или иной задачи) и т.д.[1]

В зависимости от изучаемого содержания могут использоваться также метод «круглого стола», конкурсы практических работ с их обсуждением, тренинги, кейс–метод (разбор конкретных проблемных ситуаций), моделирование производственных процессов или ситуаций, обсуждение специальных видеозаписей, включая запись собственных действий, методы с использованием компьютерной техники и т. д.

Выбор форм и методов обучения, используемых в учебном процессе, зависит, в первую очередь, от уровня индивидуальных качеств и способностей участников группы, активности группы, специфики определенного курса, содержания учебного материала.

В педагогическом вузе целесообразно вводить не один спецкурс по математике, а комплекс спецкурсов, реализуемых на двух уровнях: ознакомительного и исследовательского характера. Это позволяет переводить студентов с II уровня усвоения математических знаний на III и IV уровни (применение приобретенных знаний в профессиональной деятельности и формирование способности студентов к научно-исследовательской деятельности).

Вышеназванные уровни усвоения знаний предложены В.П. Беспалько [2], а нами они используются в высшей школе при изучении спецкурсов по математике в педагогическом вузе.

Учитывая, что в процессе обучения в педагогическом вузе студент должен быть подготовленным к проведению факультативных курсов в школе, мы выбрали специальную учебную дициплину «Теория аналитических функций», которая в настоящие время в педагогическом вузе преподается в виде дисциплины по выбору.

Особую актуальность приобретает внедрение в учебный процесс такого спецкурса, как «Элементарное введение в теорию функций комплексного переменного и ее приложения», на ознакомительном уровне усвоения знанийстудентов по вводной части теории аналитических функций.

Данный спецкурс предназначен для изучения комплексных чисел и элементов теории функций комплексного переменного в старших классах средней школы с углубленным изучением математики.

«Эффективность учебного процесса, в ходе которого формируется умственный и нравственный облик человека, во многом зависит от успешного усвоения содержания и всемирного удовлетворения и развития духовных запросов, интересов и способностей каждого школьника в отдельности. Без факультативных занятий такой подход осуществить крайне трудно» [3].

Подготовка будущих учителей математики к проведению факультативных занятий вооружает студентов теоретическими знаниями, практическими умениями и методами проведения занятий. Методы проведения занятий имеет исключительное значение для повышения познавательной активности учащихся и развития их способностей.

Разработанный нами курс по выбору «Элементарное введение в теорию функций комплексного переменногои ее приложения» включает следующие темы:

1) Алгебраическая форма комплексных чисел;

2) Геометрическая интерпретация комплексных чисел;

3) Тригонометрическая форма комплексных чисел;

4) Степени и корни комплексных чисел;

5) Алгебралық теңдеулер;

6) Показательная форма комплексных чисел. Формула Эйлера.

Большое внимание было уделено нами геометрической интерпретации комплексного числа и действий над ними, тригонометрической форме записи комплексного числа,которые наглядно сопровождаются рисунками.

Так как при рассмотрении тригонометрической формы записи комплексного числа на факультативном занятии в школе, учитель имеет возможность вспомнить с учащимися определения тригонометрических функций, их основные свойства, связь с геометрией, а также повторить тригонометрические формулы, которые вызывают затруднения при запоминании.

Одной из форм работы при проведении спецкурса является подготовкастудентами выступлений (докладов, сообщений и так далее). При работе с научными текстами у студентов формируется навык содержательного анализа.

Существенную сторону процесса обучения спецкурса «Элементарное введение в теорию функций комплексного переменногои ее приложения» составляет решение задач. Поэтому студенты систематически выполняли задания, предложенные для самостоятельной работы (СРС) по каждой теме в учебно-методическом комплексе. Как известно, знания будущих учителей математики могут быть глубокими и прочными тогда, когда они приобретаются в ходе активной самостоятельнойработы, в ходе систематического использования их для решения пройденного теоретического материала. В этой связи пристальное внимание было уделено подбору блоков задач спецкурса, решение которых предусматривает использование ранее полученных знаний и новых понятий.

Для систематизации полученных знаний по каждой теме, нами проводится обобщающие семинары, на которых ведется устный опрос студентов, предлагаются самостоятельные работы (на 15-20 минут), заслушиваются доклады и эссе студентов.

Таким образом, на протяжении всего курса по выбору ведется целенаправленная и систематическая работа по всестороннему развитию студентов педвузов. Разработанный спецкурс осуществляет подготовкубудущих учителей математики к проведению факультативных занятий, а также повышает общий уровень математической культуры студентов, служит их профессиональной ориентации, способствует выявлению их научных интересов.

1 *Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. – 52 с.*

2 Беспалько В.П. Слагаемое педагогической технологии. М., 1989. –192 с.

3 Кашин М.П. Предисловие к книге: В.В. Фирсов, О.А. Боковнев, С.И. Шварцбурд «Состояние и перспективы факультативных занятий по математике». - М.: Просвещение, 1977. - С. 4-5.

Түйіндеме

Қаскатаева Б.Р. - п.ғ.д., профессор,
Медеуов Е.У. - п.д.ғ., профессор,
Абишев Н.К.- PhD докторант

Педагогикалық ЖОО-да математика бойынша арнайы курсты оқытудың ерекшеліктері

Педагогикалық жоғары оқу орындарыстуденттеріндайындаудаоқытудың кәсіби бағдарлығын дамытуға ықпал жасайтын арнайы курстар енгізу қажеттілігі негізделген. Сондай-ақ, педагогикалық жоғары мектепте комплекс айнымалы функциялар теориясы бойынша арнайы курсты оқытудың ерекшеліктері баяндалған.

Түйінді сөздер: кәсіби бағдар, іргелілік, критерий, интерактивті дәріс.

Summary

Kaskataeva B.R.-Ed.D., professor,
Medeuov E.U.- Ed.D., professor,
Abishev N.K.- PhD doctoral

Features of teaching courses by mathematics in pedagogical university

The report substantiates the necessity of the introduction of special courses in the process of preparation of students of pedagogical high school to professional work, contributing to the development of professional orientation training. Also outlined features of teaching a special course on the theory of functions of a complex variable in pedagogical high school.

Keywords: professional orientation, the fundamental, criterion, interactive lecture.

ӘОЖ 378.02:37.016

КОМПЛЕКС САНДАР ҮШІН АРИФМЕТИКАЛЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАРДЫ GEGEBRA ОРТАСЫНДА ОҚЫТУ

Бидайбеков Е.Ы. – *п.ғ.д., профессор. Абай атындағы ҚазҰПУ «Информатика және білімді ақпараттандыру» кафедрасының меңгерушісі*
Бостанов Б.Ғ. – *п.ғ.к. «Информатика және білімді ақпараттандыру»*, bbgu@mail.ru
Абишев Н.К. – *Абай атындағы ҚазҰПУ «6D010900-математика» 3-курс PhD докторанты*, n.abishev@mail.ru

Мақалада математиканы жаңа ақпараттық технологияларды, оның ішінде компьютерлік бағдарлама болып табылатын арнайы математикалық пакеттерді пайдаланып оқыту мәселесі турасында сөз болған. Атап айтқанда, GeoGebra бағдарламасының мүмкіндері, оны комплекс сандарға қолданылатын арифметикалық амалдар үшін пайдалану және олардың геометриялық моделідерін бейнелеу әдістері баяндалған.

Түйінді сөздер: математика, геометрия, модель, GeoGebra, комплекс сандар.

Математиканы заманауи тұрғыдан оқыту жаңа әдістемелерді, жаңа ақпараттық технологияны енгізуді, креативтік әдістемелер мен интерактивтік тәсілдерді пайдалануды талап етеді. Оқушылардың математикаға қызығушылық танытуы сабақ берудегі әдістемелерге және қаншалықты оқу жұмысының дұрыс құрастырылуына тікелей тәуелді болады. Оқушыларды математика пәніне қызығушылығын арттыру негізінде олардың логикалық ойлау қабілетін қалыптастыру арқылы базалық бағдарламаларды игеруі мен өзіндік дамуға бағытталуы математикадан білім берудің негізі болып табылады. Бұл өз кезегінде жаңа ақпараттық технологиялар мен әдістемелік құрылымдарға сүйенеді, осының көмегімен математикалық ойлауды қалыптастыру, математикалық логикалық бағытты қалыптастыру, дарынды оқушыларды тереңдетіп оқытуды қамтамасыз ету, математикалық дүние танымды қалыптастыру, оқушылардың жалпы білімдік сапасын жоғарылату. т.б [1]. Осы тұрғыдан алып қарағанда қазіргі математикалық білім беруді ақпараттық технологиялардың сүйемелдеуімен, нақтырақ айтқанда математикалық есептерді компьютер арқылы шешуге мүмкіндік беретін арнайы математикалық пакеттердің көмегімен іске асыру математикалық білім беруді әрі нақты, әрі түсінікті, әрі тиімді етеді.

Математикалық есептерді шешуге арналған арнайы программалық пакеттер көптеп табылады, яғни олар: MathCad, MathLab, Maple және т.б. Солардың ішіндегі ең соңғысы және де қазіргі кездегі ең кең таралғаны ол – GeoGebra.

GeoGebra – бұл білім берудің барлық деңгейіне арналған динамикалық математиканың программалық қамтамасы, геометрияны, алгебраны, электрондық кестені, графиктер салуды, статистика мен есептеулерді бір отраға біріктіріп пайдалануға мүмкіндік беретін қарапайым пакет.

GeoGebra әр түрлі елдердегі миллиондаған пайдаланушылардың жылдам өсіп келе жатқан қауымдастығы. GeoGebra әлемдегі динамикалы математиканы, ғылымды, технологияны, инженерия мен математиканы, білім мен инновацияны, оқыту мен білім беруді сүйемелдеуші программалық қамтамасыз етушілердің ең алдығы қатарлысы болып отыр[1].

GeoGebra – циркуль мен сызғыштың көмегімен салынатын сызбаларды салуға мүміндік беретін тегін таралатын динамикалық геометриялық орта. Сонымен қатар, бұл бағдарлама ондағы кіріктірілген програмалау тілінің командаларының (геометриялық салуларды басқаруға мүмкіндік беретін) есебінен функция графиктері мен жұмыс істеуде (графиктер салу, түбірлерді есептеу, экстремумдар, интегралдар және т.б.) бай мүмкіндіктерге ие. Java тілінде жазған бағдарлама Австриялық Маркус Хохенвартер. Бағдарлама интерфейсі әлемнің 39 тіліне, соның ішінде қазақ тіліне де аударылған (аударған Қарағандылық Байназаров Т.). Қазіргі таңда белсенді даму үстінде [2]. GeoGebra компьютерлік ортасы математиканы визуальзациялауға, математикалық есептерді шешу кезінде эксперименттер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді.

Осы орайда математиканың негізгі тарауларының бірі комплекс сандар теориясын мектепте оқытуға болашақ бакалаврларды «Комплекс айнымалы функциялар теориясына элементар кіріспе» атты факультативті курсты жүргізуге дайндау қажет. Факультативтік курс мазмұны зертеу нәтижелері бойынша төмендегідей анықталды:

- Geogebra ортасының интерфейсі және мүмкіншіліктері.
- Алгебралық формадағы комплекс сан.

- Комлекс сан ұғымы және оларға амалдар қолдану.
- Түйіндес комплекс сандар.
- Комплекс саның квадрат түбірін табу.
- Комплекс саның геометриялық кескіні.
- Тигонометриялық формадағы комплекс сандарды көбейту, дәрежеге шығару және бөлу.
- Муавр формасы. Тригонометриялық тепе-теңдіктерді комплекс сандарды пайдаланып дәлелдеу.
- Тигономериялық формадағы комплекс санының түбірлерін табу.
- Көпмүшеліктер алгебрасының негізгі теоремасы.

Факультативтік кустың мақсаты – оқушылардың өз таңдауларымен алынған білім саласы бойынша білімдерін кеңейту, тереңдету, қызығушылықтарын және икемділіктерін арттыру, сондай-ақ оларда белгілі бір дәрежедегі өз бетімен жұмыс істеу дағдыларына тәрбиелеу. Факультативтік курсты жоғарыда аталған Geogebra ортасында іске асыру, мақсатқа қол жеткізу үшін ең басты әдіс тәсілдердің бірі болып табылады. Сөзіміз дәйекті болуы үшін факультативті курстағы «Комплекс сан ұғымы және оларға амалдар қолдану» негізгі тарауының «Комплекс сандарға амалдар қолдану тақырыбын» Geogebra ортасын пайдаланып оқыту мазмұнына тоқталайық.

Сабақтың мақсаты комплекс сандарға қолданатын амалдарды Geogebra ортасында оқыту

Міндеттері комплекс сандарды геометриялық қосу, комплекс сандарды геометиялық көбейту, комплекс сандарды геометриялық бөлу болып табылады.

1. Комплекс сандарды геометриялық қосу

Геометриялық комплекс сандарды векторлар сияқты «параллелограм ережесіне» сәйкес қосуға болатынын көрсететіндей сызбаны тұрғызайық.

Құрылуы (1-сурет)

1) Координаталар басын *O* нүктесі деп белгілейміз.

2) «Кешен сан» батырмасын таңдап, z және z_1 нүктелерін белгілейміз.

3) Енгізу жолы ретінде $z + z_1$қосындысын кескіндейтін z_2 нүктесін құрамыз.

4) Координаттар басында басы , ал соңы z, z_1 және z_2 нүктелерінде жататын векторды саламыз.

5) z және z_1 комплекс сандарын кескіндейтін векторларды қарастырып, әрбір вектордың соңынан басқа екінші векторға паралелльді болатындай етіп түзу жүргіземіз. Тұрғызылған түзулердің $z + z_1$ қосындысын кескіндейтін z_2 нүктесінде қиылысатынына көз жеткіземіз.Сәйкесінше, комплекс сандар да тура векторлар сияқты «паралелограмм ережесіне» сәйкес қосылады.

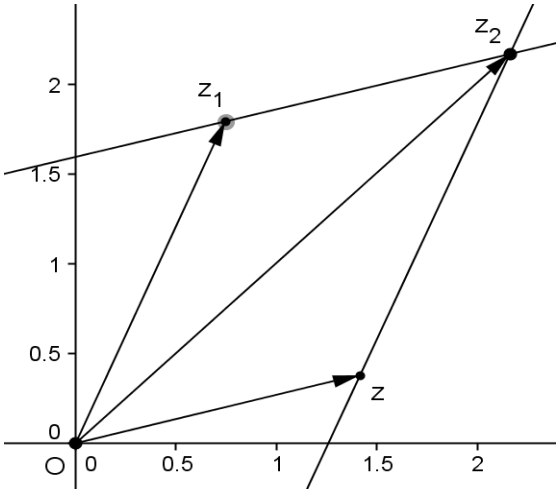

Сурет 1. Комплекс сандарды геометриялық қосу

2. Комплекс сандардың геометриялық көбейтілуі

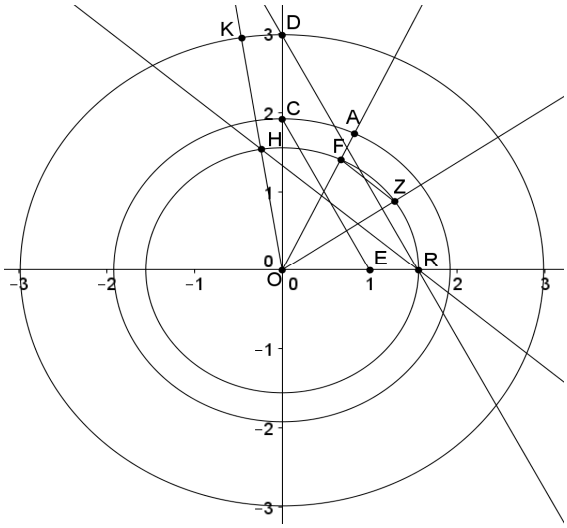

"Сурет 2. Комплекс сандардың геометриялық көбейтілуі"

Комплекс сандардың көбейтіндісін тригонометриялық формаға келтірейік.

Құрылуы (2-сурет)

1) Алғашқыα көбейткішті A нүктесімен белгілейміз.

2) Екінші көбейткішті құрамыз $z = r(cos\alpha + isin\alpha)$. Ол үшін координаталар басын О деп белгілейміз, абциссалардың оң жартылай осіннен $|z| = r$санына сәйкес келетіндей етіп R нүктесін белгілейміз, сосын R нүктесінен өтетіндей етіп орталық шеңберді салып, оның бойынан Z нүктесін белгілейміз.

3) Аталмыш α және z сандарының модульдерін көбейту үшін A нүктесінен өтетін орталық шеңберді сызамыз, ординаталардың оң жартылай осінен C нүктесін аламыз.

4) C және R, нүктелеріне сәйкес келетін сандарды көбейтеміз, содан D нүктесін аламыз. Осы нүктеден орталығы координаталар басында жататындай етіп шеңбер сызамыз-оның бойында аталмыш комплекс сандардың ізделініп жатқан туындысы орналасатын болады.

5) Аталмыш комплекс сандардың аргументтерінің қосындысын құрамыз. Ол үшін A нүктесінен басы координаттар басында орналастаныдай сәулені саламыз да, R нүктесінен өтетін сәуленің шеңбермен қиылысқан жерін F деп белгілейміз. Сосын барып F және Z нүктелерін үзік сызықпен қосамыз, ал Rнүктесінен құрылған үзік бөлікке параллельді түрде түзу сызамыз. Құрылған түзудің шеңбермен қиылысқан жерін H нүктесімен белгілейміз (R нүктесіне сәйкес келетін қиып өтудің екінші нүктесіне көрінбейтін мән береміз). H нүктесімен берілген комплекс санның аргументінің A және Z нүктелерімен кескінделген комплекс сандардың аргументтер қосындысына тең екендігі белгілі.

6) Координаттар басынан бастау алатын және H нүктесінен өтетін сәулені саламыз, құрылған сәуленің орталық шеңбермен қиылысқан жерін K деп белгілейміз K нүктесі az -тің ізделіністегі туындысын кескіндейді. Осымен кескінді тұрғызу үдерісі аяқталды.

GeoGebra ортасында a–ны z–қа көбейту арқылы K нүктесін алатынымызға көз жеткізейік. Ол үшін «Кешен сан» батырмасы арқылы z_1, z_2 комплекс сандарын құрамыз да енгізу жолы арқылы $z_1 * z_2$ командасын қолданып туындысын табамыз. Нәтижесінде w нүктесін аламыз. Сосын барып z_1 нүктесін A нүктесімен, ал z_2 нүктесін Z нүктесімен біріктіреміз. Мұнда w нүктесінің K нүктесімен толықтай сәйкес келіп тұрғандығына көз жеткіземіз.

3. Комплекс сандарды геометриялық бөлу

$a = m(cos\alpha + isin\alpha)$ комплекс саны A нүктесімен кескінделсін, ал $b = r(cos\beta + isin\beta)$ комплекс саны B нүктесімен кескінделсін. a санын b санынан бөлудің виртуалды аспабы төменде берілген формуланы геометриялық тұрғыда тұрғызудың нәтижесінде алынған сызбаны береді:

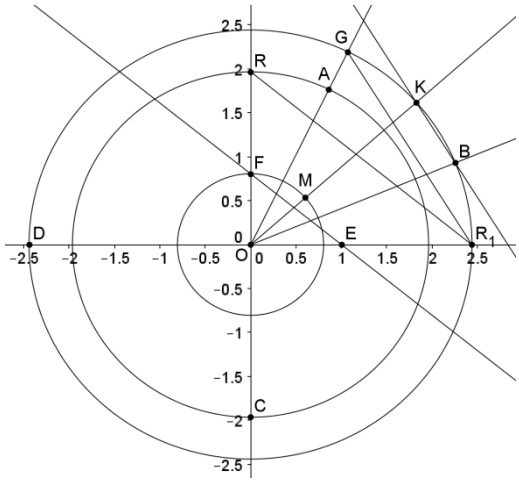

«Сурет 3. Комплекс сандарды геометриялық бөлу»

$$a:b=\frac{m}{r}\left(\cos(\alpha-\beta)+isin(\alpha-\beta)\right)$$

Құрылуы (3- сурет).

1)А және В нүктелерін белгілейміз ($a=r(cos\alpha+isin\alpha)$ және $b=r_1(cos\beta+isin\beta)$ сандарына сәйкес келетін, координаталар басын O деп белгілейміз (ось-тердің қиылысу нүктесі ретінде) және A мен B нүкте-лерінен өтетін координаталар басындағы орталығымен шеңберлер сызамыз. $R(0,r)$ және $R_1(r_1,0)$ нүктелерін белгілейміз.

2) Дербес $r_2=r:r_1$ мәндерін табамыз да $F(0,r_2)$ нүктесін аламыз. F нүктесі арқылы орталығы коорди-наталар басында жататындай етіп шеңбер сызамыз, онда ізделініп жатқан $a:b$ дербес мәндер орналасады.

3) $\alpha-\beta$ аргументтерінің ерекшелігін саламыз. Ол үшін A және B нүктелерінен басы координаталар басы-нан басталатын сәуле сызамыз да , A нүктесінен өтетін, орталық шеңбері R_1 нүктесінен өтетін G сәулелердің қиылысу нүктесін белгілейміз. Үзік сызықтармен G және R_1 нүктелерін қосамыз, сосын барып B нүктесі арқылы тұрғызылған үзік қиындыға параллельді түрде түзуді саламыз. Шеңбері R_1 нүктесінен өтетіндей етіп тұрғызылған түзуден K нүктесін белгілейміз. K нүктесінен басы координаталар басынан басталатын сәулені салып, сәуленің F нүктесінен өтетін шеңбермен жанасқан жерін M нүктесімен белгілейміз. Осымен тұрғызу тәмамдалды. M нүктесі ізделініп жатқан $a:b$ дербес мәндеріне сәйкес келеді.

Жоғарыдағы комплекс сандарға қолданылатын арифметикалық амалдарды GeoGebra көмегімен геометриялық кескіндеу арқылы түсіндіру оқыту тиімділігін артырады және сонымен қатар матема-тикалық білім беруді ақпараттандырудың оқытуды жетілдірудегі нақты әдіс-тәсіл мысалы болып табылады.

1 Дайрабеков С. Қоғамдық гуманитарлық бағыттағы мектеп оқушыларының математиканы оқыту белсенділігін компьютер арқылы дамыту. – Шымкент, 2004.

2 http://www.geogebra.org/about

3 Ларин, С.В. Вычисления с помощью виртуальных геометрических инструментов / С.В. Ларин // Матема-тика в школе – №8, 2007. - С. 35-43.

4 Кангужин Б.И. Комплекс сандар теориясы.

Резюме

Бидайбеков Е.Ы. – д.п.н., профессор,

Бостанов Б.Г. – к.п.н.,

Абишев Н.К. – Ph.D докторант

Обучение арифметических операции для комплексных чисел в среде геогебра

В данной статье рассматриваются вопросы обучения математике с использованием новых информационных технологией, в том числе специальных математических пакетов, которые являются компьютерными программами. А именно, излагаются о возможности программы GeoGebra и её методы использования арифметическим операциям над комплексными числами и иллюстрации геометрической модели их.

Ключевые слова: математика, геометрия, модель, GeoGebra, комплексные числа.

Summary

Bidaibekov E.Y. – Ed.D., professor,

Bostanov B.G. – Candidate of Pedagogic Sciences,

Abishev N.K. – PhD doctoral

Learning arithmetic operation for complex numbers in geogebra environment

This article deals with the issues of teaching of mathematics with use of new information technology, including special mathematical packages, which are computer programs. Namely, possibilities of GeoGebra and methods of its usage for arithmetic operations on complex numbers and illustrations of their geometric models are stated.

Keywords: mathematics, geometry, model, GeoGebra, complex numbers.

УДК 811.161.1'37:008

МЕТОДИКА КЛАССИФИКАЦИИ ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ, ВЫДЕЛЕННОЙ ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА СТУДЕНТАМИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Себепова Р.М. – *докторант КазНПУ, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан, rauschan2006@mail.ru*

В данной статье рассматриваются слова категории оценки, отобранные в Национальном корпусе русского языка и проводится их классификация, а также определяются функциональные характеристики слов с компонентом оценки. Основной целью нашей работы является то, чтобы показать проблематику выявления эмоционально-оценочных характеристик языковых единиц и внести определенный вклад в изучение оценочной семантики через классификацию оценочных слов. Классифицируя именуемые оценочные лексико-семантические единицы, можно определить общие для них семантические сферы. Подводится результат принципиального сходства в объединении слов разных частей речи в лексико-семантические группы оценочно-маркированной лексики русского языка.

Ключевые слова: классификация, язык, культура, Национальный корпус русского языка, языковая личность, конкорданс, оценка.

Выбор нашего исследовательского материала можно отнести к одной из наиболее острых для современной лингвистики и педагогики. На протяжении последних лет в отборе и анализе материала в «уровневой» лингвистике помогает обращение к языковым Корпусам. Основным достоинством Корпуса является возможность проконтролировать различные виды коммуникаций: необходимые для темы исследования. Тексты в Корпусах богатой дополнительной информацией об авторах, времени и месте создания данного текста, жанровой принадлежности и т.п. Благодаря ей мы получаем возможность работать с текстами, характеристики которых оказываются существенными для проводимого исследования. Корпус является идеальным источником данных, справочным материалом для анализа дискурсивных явлений. Корпусы ориентированы преимущественно на анализ лексических и/или грамматических явлений, а единицы коммуникации, которые не имеют стандартных способов выражения (например, речевые акты), в корпусах не аннотируются.

В нашем исследовании мы остановимся лишь на классификации категории оценки, которую нужно найти в текстах Национального корпуса. Поскольку оценка не имеет постоянных способов выражения, имеющиеся Корпусы оказываются малоинформативными: морфологической, синтаксической и семантической разметки не хватает для обнаружения оценки. Так, в Национальном корпусе русского языка (далее – НКРЯ) можно обнаружить только 6 случаев указания на оценку говорящего с помощью пометы [с усмешкой] в устном подкорпусе: Ну / дать ему еще денег побольше / у него мало денег (сказанос усмешкой).

В настоящее время в состав корпуса входит 100 статей на русском языке объёмом около 107 тыс. словоупотреблений. Материалы корпуса хранятся в текстовом формате.

Национальный корпус позволяет формировать конкордансы контекстов, в которых оценочная интенция маркирована эксплицитно, например, с помощью глагола усмехаться или говорить с усмешкой.

Конкорданс – это список всех употреблений заданного языкового выражения (например, слова) в контексте, возможно, со ссылками на источник. В этом значении данный термин широко используется в корпусной лингвистике. Поиск в корпусе данных позволяет по любому слову построить конкорданс – список всех употреблений данного слова в контексте со ссылками на источник. Обычно конкордансом называют список примеров, полученных в результате поиска по корпусу интересующего пользователя языкового выражения со ссылками на источник.

В первом своем значении этот термин также употребляется для обозначения списка ключевых слов книги или работы, расположенных в алфавитном порядке, с их непосредственными контекстами.

Конкорданс (в первом упомянутом значении) является одним из основных понятий корпусной лингвистике. Конкордансы часто используются на занятиях по русскому языку: в лексикографии, при анализе текста, при обучении и изучении языка, при переводе.

Конкордансы используются для решения следующих лингвистических задач:

- сравнение различных использований одного слова,
- анализ ключевых слов,
- анализ частотности слов и словосочетаний,

- поиск и исследование фраз и идиом,
- поиск перевода, например, терминологии
- создание списков слов (что используется в публикации).

Таким образом, НКРЯ оказывается полезным материалом для изучения металингвистической деятельности: в исследовании категории оценки корпус дает возможность студентам выяснить, какие высказывания классифицируются носителями русского языка как оценочные.

В заключение проведенного эксперимента была проделана следующая группировка слов:

1. оценка человека (характер)
2. оценка деятельности человека (взрослого)
3. бытовые предметы (утварь, посуда, инструменты, предметы обихода):
жердь, кадка, как полотно, кубышка, от горшка два вершка, ила;
4. предметы: жемчужина, заноза, марионетка;
5. исторические события: войной идти;
6. имена исторических персонажей: мать Тереза;
7. литературные персонажи: баба яга, ведьма, великан, дюймовочка;
8. религия: ангел, бог;
9. мифология: Апполон, богиня, идол;
10. животный мир: белая ворона, белка в колесе, блоха, жаворонок;
11. механизмы: вертолёт, тормоз;
12. профессия, род деятельности: академик, актриса, баснописец;
13. физиология человека: встать на ноги; комок нервов, скелет;
14. природные явления: ждать попутного ветра;
15. растительный мир: колючка, процветать;
16. еда: выжатый лимон, ни рыба ни мясо, отрезанный ломоть;
17. здание, сооружение: каланча, крепость;
18. природный материал: каменное лицо;
19. одежда, обувь: два сапога пара;
20. социальный слой: аристократ, барин;
21. эмоции: быть в шоке;
22. сплав, металл: железная леди; железное здоровье;
23. семья: маменькин сынок;
24. деятельность: зайти в тупик, заметать следы, спать;
25. ландшафт: гора, сидеть на мели;
26. болезнь: язва;
27. математика: ноль без палочки.

После проведенного анализа численного состава вышеуказанных тематических групп, студенты определили те позиции, которые занимает в данном списке каждая из них. Наиболее часто применялись обозначения, относящиеся к тематической группе “животный мир”, количество которых составило 89 единицу, что составляет 33,5 % от общего количества рассматриваемых нами оценочных метафор русского языка.

Далее со значительным отрывом следует тематическая группа “бытовые предметы”, в которую вошли 33 обозначений (15,6 %), на основе которых был осуществлен метафорический перенос.

Единичными случаями употребления (0,8 – 1%) были отмечены те обозначения, которые относятся к таким тематическим группам как “имена исторических персонажей”, “эмоции”, “семья”, “болезнь”, “ландшафт”, “математика”.

Осуществленный анализ позволяет признать наличие обозначений, относящихся к разным тематическим группам и послуживших основой метафорического переноса при образовании метафор, служащих для оценки человека и его деятельности. Сопоставив разные тематические группы по их численному составу, студентами было сделано заключение, что наибольшей частотой употребления характеризуются обозначения, относящиеся к тематической группе “животный мир”.

Нам представилось интересным сравнить какой вид оценки (положительная, отрицательная или нейтральная) доминирует в исследуемых нами метафорах русского языков.

С этой целью мы распределили все отобранные метафоры на 3 группы:

1. слова, выражающие положительную оценку;
2. слова, выражающие отрицательную оценку;
3. слова, выражающие нейтральную оценку.

По результатам проведенного нами статистического анализа на занятиях студентами было установлено, что лидирующую позицию среди оценочных слов русского языка занимают метафоры с отрицательной оценкой, общее количество которых составило 148 единиц или 70 %. На втором месте расположились, выражающие положительную оценку (36 единиц или 19 %). Замыкают этот список метафоры с нейтральной оценкой (29 единица или 11 %).

Результаты сопоставительного анализа критериев, которые лежат в основании оценочности слов русского языка, дают право утверждать, что частотность употребления многих из них совпадает, в большей степени это касается метафор, которые выражают оценку эмоционально-психологических качеств человека.

Следует отметить, что типичность использования слов, относящихся к определенным оценочным критериям, зависит от многих факторов, в частности от целей, личностных качеств, намерений коммуникаторов, а так же от места и времени осуществления коммуникации.

Частотность употребления обозначений большинства тематических групп, которые послужили основой метафорического переноса, совпадает как в русском, так и немецком языках, но наряду с эти имеется и ряд различий в количественном составе отдельных групп. Имеются так же тематические группы, присутствующие в одном языке и отсутствующие в другом.

1 Плунгян В.А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики / В. А. Плунгян // Русский язык в научном освещении. – 2008. – № 2(16). – С. 7-20.

2 Garside R. Discourse Annotation : Anaphoric Relations in Corpora / R. Garside, S. Fligelstone & S. Botley // Corpus Annotation / ed. by R. Garside, G. Leech & T. McEnery. – London ; New York : Routledge, 1997.

3 The British National Corpus (http://corpus.byu.edu/bnc

4 The Corpus of Contemporary American English (http://corpus.byu.edu/coca/)

5 The Corpus of Historical American English (http://corpus.byu.edu/coha/)

Түйіндеме

Себепова Р.М. – ҚазҰПУ докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, rauschan2006@mail.ru

Тілдегі ұлттық болмыстың ғаламның тілдік бейнесіндегі көрінісінің әдістемесі

Мақалада орыс тіліндегі Ұлттық корпустан алынған бағалау категорясы және оның классификациясы қарастырылады. Сонымен қатар сөздердің бағалау компонентінің функционалды сипаттамасы анықталады. Біздің жұмысымыздың басты мақсаты - тілдік бірліктердің эмоционалды-бағалау сипаттамасының мәселелерін және бағалау сөздерінің семантикасын меңгерту жолдарын көрсету болмақ. Атаулы бағалау категориясының лексика-семантикалық бірліктерін классификациялау отырып, оларға тән семантикалық өрісін анықтауға болады.

Орыс тіліндегі әртүрлі сөз таптарының бірігуіндегі лексика-семантикалық топтар қарастырылп, олардың бағалау-белгілеу лексикасының бірегей ұқсастық нәтижелері қорытындыланады.

Түйін сөздер: жіктелу, тіл, мәдениет, Орыс тілінің ұлттық корпусы, тілдік тұлға өкілдері, келісім мен бейбітшілік, бағалау.

Summary

Sebepova R.M. – doctoral KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Reflection of national character in the language and its manifestations in the value picture of the world

This article discusses the speech category of evaluation, selected the National body of the Russian language and their classification is performed and identifies the functional characteristics of words with the evaluation component. The main purpose of our work is to show the problems of emotional and evaluative characteristics of language units and make a contribution to the study of the evaluation of semantics through a classification of estimated words. Classifying called evaluative lexical-semantic units, you can identify their common semantic sphere. Summing up the results of fundamental similarities in the union of words of different parts of speech in the lexical-semantic groups estimated-marked Russian vocabulary.

Keywords: classification, language, culture, Russian National Corpus, language personality, concordance, assessment.